

ISSN 2304-0920

ODESA ВІСНИК
NATIONAL UNIVERSITY ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
HERALD УНІВЕРСИТЕТУ
Volume 21. Issue 2. 2016 Том 21. Випуск 2. 2016
SERIES СЕРІЯ
ECONOMY ЕКОНОМІКА

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Odesa I. I. Mechnikov National University

ODESA NATIONAL UNIVERSITY HERALD

Series: Economy

Scientific journal
Published twelve times a year
Series founded in July, 2006

Volume 21. Issue 2. 2016

Odesa
2016

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ВІСНИК ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: Економіка

Науковий журнал
Виходить 12 разів на рік
Серія заснована у липні 2006 р.

Том 21. Випуск 2. 2016

Одеса
2016

Засновник: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Редакційна колегія журналу:

І. М. Коваль, д-р політ. наук (*головний редактор*), **В. О. Іваниця**, д-р біол. наук. (*заступник головного редактора*), **С. М. Андрієвський**, д-р фіз.-мат. наук, **Ю. Ф. Ваксман**, д-р фіз.-мат. наук, **В. В. Глебов**, канд. іст. наук, **Л. М. Голубенко**, канд. філол. наук, **Л. М. Дунаєва**, д-р політ. наук, **В. В. Заморов**, канд. біол. наук, **О. В. Запорожченко**, канд. біол. наук, **О. А. Іванова**, д-р наук із соц. комунікацій, **В. С. Круглов**, канд. фіз.-мат. наук, **В. Г. Кушнір**, д-р іст. наук, **В. В. Менчук**, канд. хім. наук, **М. О. Подрезова**, директор Наукової бібліотеки, **Л. М. Солдаткіна**, канд. хім. наук, **В. І. Труба**, канд. юрид. наук, **В. М. Хмарський**, д-р іст. наук, **О. В. Чайковський**, канд. філос. наук, **Є. А. Черкез**, д-р геол.-мінерал. наук, **Є. М. Черноіваненко**, д-р філол. наук.

Редакційна колегія випуску:

О. В. Горняк, д-р екон. наук (*науковий редактор*), **А. Г. Ахламов**, д-р екон. наук, **Л. М. Алексєєнко**, д-р екон. наук, **В. Д. Базилевич**, д-р екон. наук, **Б. І. Валуєв**, д-р екон. наук, **Л. Х. Доленко**, канд. екон. наук, **В. І. Захарченко**, д-р екон. наук, **Г. М. Давидов**, д-р екон. наук, **А. П. Наливайко**, д-р екон. наук, **О. В. Садченко**, д-р екон. наук, **З. М. Соколовська**, д-р екон. наук, **А. О. Старостіна**, д-р екон. наук, **В. М. Степанов**, д-р екон. наук, **С. А. Циганов**, д-р екон. наук, **В. М. Мельник**, д-р екон. наук, професор, **С. О. Якубовський**, д-р екон. наук, **Олег Курбатов**, д-р менеджменту (Університет Париж-ХІІІ (Франція)), **Ян Чемпас**, д-р економіки (Економічний університет в Катовіце (Польща)), **Ду Чуньбу**, д-р філософії в галузі економіки, науковий співробітник Центрального університету фінансів і економіки (м. Пекін, Китай), **Л. А. Родіонова**, канд. екон. наук (НДУ «Вища школа економіки», м. Москва, Росія), **І. А. Ломачинська**, канд. екон. наук (*відповідальний редактор*).

Editorial board of the journal:

I. M. Koval, (*Editor-in-Chief*), **V. O. Ivanytsia**, (*Deputy Editor-in-Chief*), **S. M. Andriievskiy**, **Yu. F. Vaksman**, **V. V. Hliebov**, **L. M. Holubenko**, **L. M. Dunaieva**, **V. V. Zamorov**, **O. V. Zaporozhchenko**, **O. A. Ivanova**, **V. Ye. Kruhlov**, **V. G. Kushnir**, **V. V. Menchuk**, **M. O. Podrezova**, **L. M. Soldatkina**, **V. I. Truba**, **V. M. Khmarskiy**, **O. V. Chaikovskiy**, **Ye. A. Cherkez**, **Ye. M. Chernoiivanenko**.

Editorial board of the series:

O. V. Gornyak, **A. G. Ahlamov**, **L. M. Alekseienco**, **V. D. Bazylevich**, **B. I. Valuev**, **L. H. Dolenko**, **V. I. Zaharchenko**, **G. M. Davydov**, **A. P. Nalyvaiko**, **O. V. Sadchenko**, **Z. M. Sokolovska**, **A. O. Starostina**, **V. M. Stepanov**, **S. A. Tsyganov**, **V. M. Melnyk**, **S. O. Yakybovskiy**, **Oleg Curbatov**, **Jan Czempas**, **Du Chunbu**, **L. A. Rodionova**, **I. A. Lomachynska**

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

ШЕВЧЕНКО О. О. ТЕОРЕТИКО-ДЕФІНІТИВНА ЕКСПОЗИЦІЯ КАТЕГОРІЇ «ГОСПОДАРСЬКА СИСТЕМА» В ЕКОНОМІЧНІЙ ДУМЦІ.....	8
---	---

РОЗДІЛ 2

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

ШЕВЧУК А. В. ГЛОБАЛЬНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ПЕРСПЕКТИВИ І РИЗИКИ РОЗВИТКУ РИНКУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ.....	13
---	----

РОЗДІЛ 3

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

БОБУХ І. М., ГЕРАСИМОВА О. А. СТВОРЕННЯ РИНКУ НАУКОВО-ОСВІТНИХ ПОСЛУГ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА АКТИВІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ.....	18
---	----

ВОРОНІНА Р. М., МАРГІТА Н. О. ВПЛИВ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА РОЗВИТОК ЛОГІСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ.....	25
---	----

КОСТЕЦЬКИЙ Я. І. РЕАЛІЗАЦІЯ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ В УМОВАХ БАГАТОУКЛАДНОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ.....	29
--	----

ТИМЧАК В. С. ЕКОНОМІЧНО ТЕХНОЛОГІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ІННОВАЦІЙ ВИКОРИСТАННЯ ВІДХОДІВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ.....	33
---	----

ТУРЧІНА С. Г., ДАШУТІНА Л. О. ПІДВИЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ РЕГІОНУ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	38
---	----

ЦІХАНОВСЬКА В. М. СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ.....	42
--	----

ШТУДЕР І. Ю. ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА КРИЗА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ГОМЕОСТАЗИС НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ.....	46
--	----

РОЗДІЛ 4

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

АНДРЕЄВА Н. М., ЗІНЬКОВСЬКА Д. В. ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ МАРКЕТИНГОВОГО АУДИТУ ПРИ ПРИЙНЯТТІ СТРАТЕГІЧНИХ РІШЕНЬ НА ПІДПРИЄМСТВАХ.....	50
--	----

БАЗАЛІЙСЬКА Н. П., ГУК А. В. ФОРМУВАННЯ СПРИЯТЛИВОГО СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В КОЛЕКТИВІ ПІДПРИЄМСТВА.....	56
---	----

БАНЕРА Н. П. СУЧАСНИЙ СТАН ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	60
--	----

БЕЗДІТКО О. Є. МЕХАНІЗМ РОЗРОБКИ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ РІШЕНЬ В УМОВАХ РИЗИКІВ І НЕВИЗНАЧЕНОСТІ У КОНКУРЕНТНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	64
---	----

БЕЛКО І. А. УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПРОДУКЦІЇ В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ.....	69
---	----

ВАКУЛЕНКО Т. С. АНАЛІЗ ПРИВАБЛИВОСТІ РАЙОНУ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ЕКСПЕРТНИХ РЕЙТИНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	73
---	----

ВАЩЕНКО Т. В. АКТУАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ В КОНКУРЕНТНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	77
ГЕРЕЛИЦЯ Н. Є. УПРАВЛІННЯ ПОСТАЧААННЯМ ОКРЕМИХ ОБОРОТНИХ ЗАСОБІВ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.....	82
ГРИНЮК Р. М. ОЦІНКА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРЯМОГО ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ.....	86
ГУДЗЬ Ю. Ф. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПЕРЕРОВНИХ ПІДПРИЄМСТВ АПК.....	91
СУСІДЕНКО О. В., НАГАЙЧУК В. В. СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ.....	96
ХАВРОВА К. С. ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ ВТРУЧАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ В УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ.....	100
ХОМЧУК М. В. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЛОГІСТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ ОПТОВОЇ ТОРГІВЛІ.....	104
ЧЕРКАСОВ О. О. ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.....	110
ЯКОВЕНКО Т. І. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ РЕКЛАМНОЇ ГАЛУЗІ.....	114
 РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА	
БОГАШКО О. Л. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РЕГІОНАЛЬНО-КЛАСТЕРНОЇ СТРУКТУРИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ.....	119
ШАРОВ В. С. ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ НА БАЗІ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДХОДУ.....	124
 РОЗДІЛ 6. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	
МАТВІЙЧУК А. Ю., ТИЩУК І. В. ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ.....	129
ТРОФИМЧУК А. Б. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВІДХОДІВ КАМЕНЕОБРОБНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ.....	133
ЧИЧКАЛЮК Т. О. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ.....	138
 РОЗДІЛ 7 ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА	
ГЕРАСИМЕНКО О. О., ГЕРАСИМЕНКО Г. В. ГІДНА ПРАЦЯ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ: КОНЦЕПТ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	142
СТОВБА Ю. І. ТЕОРЕТИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ.....	146

РОЗДІЛ 8 ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

ЛЕГКОСТУП І. І., СУЛЯК А. ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ТА ЇЇ ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ В СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ УКРАЇНИ.....	151
НІКІТІШИН А. О. ПОДАТКОВІ НАДХОДЖЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ.....	156
ОЛІЙНИК Л. А., ДОБРІВСЬКИЙ В. Г. ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОГО МОНИТОРИНГУ В НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИХ ГОСПОДАРСТВАХ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ АГРАРНОЇ СФЕРИ.....	160
ПРИКАЗЮК Н. В., КУКУРУДЗЯК М. В. ПРОГРЕСИВНИЙ ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН У ВИРШЕННІ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ КІБЕРСТРАХУВАННЯ.....	164
РАДІОНОВ Ю. Д. ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ В КОНТЕКСТІ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ.....	169
ТАТАРИН Н. Б. БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА: ОСНОВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ В УКРАЇНІ.....	174
ТЄШЕВА Л. В., НЕВДАЧИНА О. І., ГАРАПКО М. І. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРІОРИТЕТИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ, СПРЯМОВАНОЇ НА ЇХ УКРУПНЕННЯ В УМОВАХ ІНСТИТУЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	178
ТИТАРЕНКО Л. М. МОНЕТАРИЗМ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	182
ТІРБАХ Л. В. ОПТИМІЗАЦІЯ КІЛЬКОСТІ ДЕРЖАВНИХ ЦІЛЬОВИХ ТА БЮДЖЕТНИХ ПРОГРАМ.....	186
ЧЕБЕРЯКО О. В., РЯБОКОНЬ О. О. ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ПОДАТКОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ: ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ ТА УКРАЇНИ.....	190
ШАПОВАЛОВА С. М., ШАПОВАЛОВА А. С. ЧИННИКИ ТА СТРАТЕГІЇ ПІДВИЩЕННЯ ВАРТОСТІ БАНКІВСЬКОЇ УСТАНОВИ НА ОСНОВІ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	194
ШИКИНА Н. А. ИНФЛЯЦИЯ КАК ИНСТРУМЕНТ КВАЗИФИСКАЛЬНОГО НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ.....	199

РОЗДІЛ 7 ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

КІЙКО Ю. Т. МІСЦЕ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ В СИСТЕМІ КОНТРОЛЮ В БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ	203
МОСІЙЧУК М. М. АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ.....	210
ШЕВЧЕНКО Л. Я. РОЛЬ ІНТЕГРОВАНОГО ОБЛІКУ В ОЦІНЦІ ПЕРСПЕКТИВ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	214

РОЗДІЛ 10 МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

ЧОРНОРОТ Я. О. ПОБУДОВА МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ ЗАПАСАМИ, ЩО ВРАХОВУЄ ЗНИЖКИ, З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕОРІЇ КОМПЛЕКСНИХ ЧИСЕЛ.....	219
НАШІ АВТОРИ.....	224

РОЗДІЛ 1

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.342

Шевченко О. О.

Донбаська державна машинобудівна академія

ТЕОРЕТИКО-ДЕФІНІТИВНА ЕКСПОЗИЦІЯ КАТЕГОРІЇ «ГОСПОДАРСЬКА СИСТЕМА» В ЕКОНОМІЧНІЙ ДУМЦІ

У статті розглянуто питання визначення категорії «господарська система» крізь призму економічних теорій та наукових шкіл періоду кінця XIX–початку XXI ст.; досліджено методологічні основи становлення теорії господарських систем; запропонована теоретико-дефінітивна експозиція поняття в економічній думці з використанням цивілізаційної парадигми розвитку суспільства.

Ключові слова: господарська система, економічна система, історичний метод дослідження, цивілізаційна парадигма.

Постановка проблеми. Наявність дискусійних оцінок, прогнозів і методів економічного зростання національної економіки вимагає екскурсу в надбання світової економічної думки, дослідження категорій економічної науки, певного переосмислення теоретичних і модельних принципів господарського та економічного розвитку. Сформована в Україні національна господарська система представлена конфронтаційною моделлю розвитку суспільного ладу, а її соціально-економічна підсистема тяжіє до так званого «дикого капіталізму» (економіки вільного підприємництва зразка кінця XIX ст.) у поєднанні з підходами «олігархічного» та «народного капіталізму» епохи глобалізаційних викликів сьогодення.

Наукова проблема дослідження полягає в комплексному, системному відображенні питань становлення та еволюції господарської системи крізь призму економічних теорій та наукових шкіл періоду кінця XIX–початку XXI століття; набуває потребу обґрунтування практичного значення теоретико-методологічної спадщини економічної думки для наукового аналізу сучасної ринкової системи, виконаному з позицій цивілізаційної парадигми суспільного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему функціонування господарської системи на принципах цивілізаційної парадигми суспільствознавства досліджують такі видатні науковці, як Ю.М. Осипов, С.В. Степаненко, Є.А. Єрохіна. Сучасні дослідження вчених частково спираються на емпіричну реальність, узагальнюють окремі процеси та категоріальну ієрархію, яка відображає вихідне поняття господарської системи та разом з тим формує можливу теоретичну схему дослідження даної категорії. У них розвиток господарської системи розглядається із застосуванням історичного методу дослідження, системного підходу, синергетики, як процес планомірних змін, внаслідок чого виникає якісно новий стан економічної системи. Однак, незважаючи на очевидні здобутки економічної теорії та наукових шкіл світової та вітчизняної економічної думки в дослідженні окреслених наукових проблем, присвячених визначенню теоретико-дефінітивної експозиції з використанням цивілізаційної парадигми розвитку суспільства, багато питань і на цей час залишаються невирішеними навіть у теоретико-методологічному аспекті.

Мета статті. Головною метою роботи є дослідження питання визначення категорії «господарська система» крізь призму економічних теорій та наукових шкіл періоду кінця XIX–початку XXI ст., методологічних основ становлення теорії господарських систем та представлення теоретико-дефінітивної експозиції цього поняття в економічній думці з використанням цивілізаційної парадигми розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу. Над проблемами дослідження господарських систем вчені замислювалися ще здавна, у XVI–XVIII ст. Але методологічною основою становлення теорії господарських систем послужили соціальні концепції економіки [5, с. 26]. Першим теоретиком ринкової економічної системи був А. Сміт, який обґрунтував ідею соціальної природи економічного життя і першим проаналізував економічну сферу життєдіяльності як самодостатню і багатокомпонентну суспільну економічну систему. Для сучасної науки важливо те, що теорія економічного лібералізму А. Сміта побудована на міцній соціально-філософській базі, що уможливорює комплексний підхід до трактування змісту, особливостей і спрямованості сучасних господарських систем [14, с. 324].

Закладені А. Смітом, Д. Рікардо і Ж. Сісмонді основи уявленень про те, що таке господарська система і як вона пов'язана з суспільством, на яких соціальних принципах вона має бути заснована, які її соціальні наслідки, які існують типи поведінки людей в економічній сфері, послужили методологічним фундаментом для теорії господарських систем, а деякі міркування вчених не втрачають своєї актуальності до тепер.

Спробу побудувати теоретичну конструкцію на основі аналізу економічної поведінки людини у різних господарських системах зробив К. Маркс, представивши трактування термінів «спосіб виробництва» і «суспільно-економічна формація». За визначальний критерій їх типологізації вчений обрав панівну форму власності на засоби виробництва. В своїх роботах він дослідив роль праці, виробництва у житті людини і суспільства загалом а також охарактеризував конкретну соціальну форму праці за умов капіталістичної господарської системи, назвавши її визначальною ознакою відчуження [4, с. 126]. Економічний матеріалізм як єдина філософія цієї марксистської політичної економії дуже багато запозичив

від класичної політичної економії, майже не піддавши нічого у ній критиці. Економічний матеріалізм не спроможний пояснити рух господарської системи суспільства, хоч і має під собою життєвий ґрунт, оскільки породжений епохою, яка пронизана психологією економізму. Цей економізм означає, що життя і світ сприймаються як господарство, потуга людини і суспільства оцінюється економічним багатством. Проте заслугою К. Маркса є акцентування трактування економіки соціальних аспектів економічних явищ і процесів як суспільної системи, що пов'язана, нехай і за детермінуючою схемою, з політичними і духовними процесами [11, с. 175].

Представники історичної школи політичної економії, що виникла у 40-х роках ХІХ ст. у Німеччині, – Ф. Ліст, В. Рошер, Б. Гільдебранд, К. Кніс, Г. Шмоллер, В. Зомбарт, К. Бюхер та ін. – розпочали з критики класичної теорії А. Сміта, Зокрема, Ф. Ліст у своїй праці «Національна система політичної економії» критикує англійську класичну школу за космополітизм, що знайшов відображення у спробі створення універсальної економічної концепції, придатної для всіх країн і народів. За Ф. Лістом, кожна нація має свій шлях економічного розвитку, а економіка кожної країни підпорядковується власним законам. Якщо англійська класична школа зосереджувалася на аналізі сучасного капіталістичного господарства, розглядаючи його як природний стан, то Ф. Ліст відстоював значущість історичного підходу до економіки, виокремивши в розвитку національної економіки п'ять стадій: дикунство, пастушачу стадію, землеробську, землеробно-мануфактурну і землеробно-мануфактурно-комерційну. Досягти найвищої стадії, на думку вченого, можна лише за умови державного втручання, «виховного протекціонізму», що має на меті створення єдиного національного ринку, усунення внутрішніх бар'єрів і водночас захист від пригнічення національного господарства більш розвиненими, більш могутніми продуктивними силами інших держав [9, с. 238]. В. Рошер відзначив важливість для господарської оцінки таких сфер суспільного життя, як мова, релігія, мистецтво, національність, право, держава і господарство, причому державу, господарство і право він пов'язує воедино [13, с. 81]. В. Зомбарт характеризує господарську систему як абстрактно-теоретичну конструкцію, очищену від історичної конкретики модель. На його думку, господарська епоха – це реальність, яка слугує об'єктом емпіричного дослідження. Але самі епохи виділяються тільки на підставі сформованих теоретичних моделей (господарських систем).

Дослідження господарства з точки зору залежності економіки та етики продовжив Г. Шмоллер. Він запровадив в економіку теорію «етичний принцип», що набув значного поширення у світовій економічній практиці. Учений доводить, що господарське життя визначається не тільки природними й технічними чинниками, а й моральними: без міцної моральності нема повноцінного ринку, грошового обігу і навіть держави [19, с. 34]. На його думку, процес праці – це не просто раціональна, а й, що достатньо важливо, етична діяльність людини, спрямована на щось визнане у системі цінностей і цілей суспільства. Економічні дії не є лише діями задля виробництва засобів задоволення потреб, а й діями, які визначаються етичними засадами (на підставі домовленостей, угод, взаєморозуміння, визнання). У своїй

економічній поведінці заздалегідь об'єднані – спільністю мови, історії, звичаїв, ідей. За словами Г. Шмоллера, це – спільний «колективний етос господарства». Тому економічна теорія повинна починати з дослідження не тільки індивідуальної (як це робив А.Сміт), а насамперед, колективної поведінки людей. З часом Г. Шмоллер погодився з висновком В. Рошера про те, що немає чисто економічних процесів, – усі вони регулюються або звичаєм, або мораллю чи правом. Аналізуючи питання справедливості в господарській системі, Г. Шмоллер вважає, що люди можуть і повинні порушувати питання удосконалення економічних відносин і, насамперед, відносин розподілу, виходячи з принципів моралі і права. Це досягається втручанням держави, яка через зміну правових відносин повинна усувати несправедливість.

Важливість врахування при вирішенні економічних проблем співвідношення політичних, юридичних, моральних і психологічних сил відзначив Г. де Греєф у праці «Соціальна економія: її предмет, метод, історія», в якій суспільство визначив як соціальне ціле, що складається з підсистем: економіки, генетики (форма сім'ї, народжуваність, смертність і тощо), естетики, колективної психології (релігійні почуття і тощо), етики, права і політики [6, с. 70]. Своє бачення економічної системи у контексті соціуму представив і німецький соціолог початку ХХ ст. М. Вебер. Він обґрунтував у своїх працях капіталістичну господарську ринкову систему як певну форму економічного раціоналізму, що побудована на розрахунку прибутку та раціональному прогнозуванні виробничого процесу, складовою якої є використання найманої праці формально вільного виробника. За М. Вебером, людина не володіє «капіталістичною» природою, у супереч твердженню А. Сміта, це досягається лише тривалим вихованням та етикою поведінки [2, с. 160].

У соціальних концепціях економіки кінця ХІХ–першої половини ХХ ст. господарська система розглядається як частина більш широкої соціальної системи, простежується її взаємодія з іншими підсистемами суспільства, економічна поведінка розкривається у тісному зв'язку з іншими видами діяльності, неекономічні чинники економічного розвитку [16, с. 78]. Такий методологічний підхід не втратив конструктивності і придатний для розробки теоретико-методологічних засад дослідження сучасних господарських систем. Інтерес до проблеми господарських систем виявляли також представники української економічної думки в окреслений часовий період. Українська економічна теорія завжди розвивалася у контексті європейської науки, а деякі наукові новації з'являлися на українських теренах навіть швидше, ніж у Західній Європі [8, с. 15]. Це свідчить про певну так звану «автономність» вітчизняної економічної науки, представники якої критично переосмислювали здобутки своїх зарубіжних колег, інколи заперечували або ж творчо розвивали їх, чи висували якісно нові оригінальні ідеї та концепції. Видатний економіст-теоретик європейського масштабу першої половини ХІХ ст. М. Балудянський першим з українських мислителів підійшов до розуміння людини у контексті еволюції господарських систем. Також людську діяльність у межах господарської системи досліджував відомий український економіст ХІХ ст. І. Вернадський. Як прихильник класичної політичної економії він заперечував втручання держави в економічні процеси і наголошував на пози-

тивних аспектах вільної конкуренції. Відомий український економіст другої половини XIX ст. М. Бунге тривалий час теж перебував під впливом теорії А. Сміта, і лише у зрілому віці став на позиції її критичного переосмислення. Загальна схема функціонування господарської системи, за М. Бунге, має такий вигляд: «...господарські явища, що розглядаються з громадської сторони, знаходяться в непорушному органічному зв'язку: потреби вимагають засобів для свого задоволення, засоби – сил для виробництва, сили виявляють свою діяльність у вигляді поділу і поєднанні діяльності і праці. Звідси виникає обмін. При обміні встановлюється і ціна того, що обмінюється, і розподіл доходів, призначених як для виробництва, так і для задоволення потреб». М. Бунге доводить позитивну роль суперництва, конкуренції як рушія економічного розвитку суспільства, вважаючи їх виявом природної схильності людини до змагальності. Крім того, він виступає за забезпечення свободи, гідності людини у процесі її економічної діяльності, що у кінцевому підсумку, визначає ефективність усієї національної господарської системи [1, с. 153]. Наприкінці XIX ст. І. Франко у своїх економічних працях досліджував філософії господарських систем, аналізував суспільно-економічний прогрес, з'ясував закономірності еволюції суспільства та його господарської системи. Спираючись на системний метод, він дослідив і обґрунтував ідею соціальної активності як основи безмежного розвитку цивілізації у її економічному і духовному вимірах, за головний критерій оцінювання будь-якої господарської системи він обрав ступінь економічної і політичної свободи людини [18, с. 226]. Неоціненний внесок у вирішення низки важливих проблем економічної теорії, у т. ч. проблем господарських систем, зробив М. Туган-Барановський. Учений показав, що циклічний характер розвитку економіки визначається закономірностями циклічного відтворення основного капіталу, що це не якісь зовнішні фактори, а внутрішні властивості господарської системи, яка потребує для свого розвитку нової техніки і технології. Отже, рушійною силою еволюції капіталістичної господарської системи вважав інновації [17, с. 427].

Господарські системи досліджував також український економіст В. Голубничий. Опинившись після другої світової війни у США, він навіть став співзасновником теорії порівняльних господарських систем. Вагомим внеском у дослідження господарських систем, стала праця Б. Гаврилішина, написана на початку 80-х років XX ст. [3, с. 394]. Господарські системи він аналізує з урахуванням їх цінностей і взаємодії з іншими складовими архітектури суспільного ладу. А зарубіжні дослідники господарських систем останньої чверті XX – початку XXI ст. – М. Борнштейн, А. Гікс, М. Шніцер, А. Ауслунд, Р. Інґлґарт, М. Кастельс, Т. Сакайґ, С. Роузфільд, Т. Ковалік, В. Іноземцев, А. Колганов, О. Бузгалін – намагалися врахувати новітні обставини трансформації господарських систем розвинених країн, функціонування перехідних економік внаслідок планетарних політичних змін і зазирнути у майбутнє світової економічної еволюції та економічної компаративістики як науки. Таким чином, розробка теоретико-методологічних засад дослідження сучасних господарських систем об'єктивно передбачає виявлення пріоритетних домінант їх трансформації, якими у XXI ст. є глобалізація. Саме ці процеси здійснюють нині вирішальний вплив на функціонування

і трансформацію існуючих чи становлення нових господарських систем [20, с. 74; 21, с. 12].

За філософським визначенням, система – це сукупність елементів, що знаходяться у певних зв'язках і відношеннях один до одного, яка створює єдність і цілісність. Один із основоположників загальної теорії систем Л. Берталанфі визначав систему як комплекс взаємодіючих елементів. Водночас окремі автори розмежовують онтологічний і гносеологічний аспекти цієї категорії. В онтологічному аспекті поняття «система» постає як система елементів і зв'язків між ними, що існують об'єктивно, незалежно від волі та свідомості людей. Загалом, поняття «система» є центральним у системному підході наукового пізнання, який набув поширення у другій половині XX ст. [23, с. 9].

Економіко-суспільні трансформації у розвинутих країнах наприкінці XX на початку XXI ст. свідчать про те, що має місце не тільки процес циклічних глибоких перетворень в економічних системах, а й безперервні інституційні та інші зміни в суспільстві, як цілісній господарській системі. У цьому контексті багато вчених, обґрунтовуючи засади політичної економії економічного зростання країн, що розвиваються, вихідними принципами вважають необхідність тотальної трансформації економіки та всього суспільства. Загалом, національна економіка України має цікавий феномен сучасності – формування та розвиток нової держави і водночас утвердження нової економічної моделі. Виходячи з цього, повинні розвиватися засади громадянського суспільства та демократії держави і формуватися – соціально-ринкова економіка [15, с. 85].

На думку вчених, процес трансформації – це криза насамперед інституціональна, а потім вже економічна. Чимало дослідників (зокрема, Т. Парсонс) схиляються до усвідомлення суспільства як багаторівневої відкритої системи.

Використання цивілізаційної парадигми та системного підходу дає можливість ґрунтовно дослідити аналіз процесів суспільного та господарського розвитку.

Економічна система має значний вплив на все суспільство. На думку М. Мендози цей вплив настільки істотний, що навіть визначає структуру і значущість інших його підсистем [24, с. 128]. Результати трансформації власне економічної системи всебічно позначаються на суспільній трансформації і подальшому функціонуванні суспільства [22, с. 142; 25, с. 12; 26, с. 408]. Для життєстійкості і розвитку господарських систем надзвичайно важливо, що інституціональна основа економічного механізму залишає великий простір для вибору форм реалізації властивих йому економічних і соціальних відносин. У рамках нового неокласичного синтезу залишається нерозв'язаною проблема, яка стосується фундаментальної характеристики господарської системи, а саме циклічності її розвитку [10, с. 150].

Проведемо аналіз трактування поняття «господарська система». У більшості визначень система господарства виступає не простим набором різних елементів, побудовою з системоутворюючими структурними ланками, що визначають природу економічних систем.

На думку Ю. Ольсевича, господарська система – це, перш за все «визначальна система організації виробництва, обміну, розподілу, використання суспільного продукту» [12, с. 5]. Відомий ідеолог західнонімецьких реформ В. Ойкен у своїй праці

широко використовував категорію «економічний порядок», яка в його трактуванні була близька до категорії Ю. Ольсевича, це «сукупність реалізованих форм, в яких протікає економічний процес». Господарську систему вчений розглядає крізь категорію «економічний порядок», який забезпечує діяльність у суспільстві. В.І. Дармограй визначає господарську систему як певним чином упорядковану сукупність продуктивних сил та організаційно-економічних відносин, організаційно-економічних відносин, організованих з метою здійснення господарської діяльності та отримання соціального та економічного ефекту. Дана система, на його думку, має такі властивості: може автономно функціонувати, здатна відтворювати основні ресурсні чинники саморозвитку або умови їх отримання, відрізняється економічною стійкістю, динаміка її розвитку багато в чому обумовлена розвитком соціуму, має ієрархічну структуру побудови [7, с. 124].

Сутність господарських систем вивчали і сучасні російські вчені А. Гаврилов, І. Сироежкін, Е. Ясін та ін. Так, А. Гаврилов визначає господарську систему як цілісну сукупність виробничо-економічних відносин, яка встановлює порядок взаємодії господарюючих суб'єктів у рамках правил та умов. І. Сироежкін зробив спробу розкрити економічну природу сучасної господарської системи, ґрунтуючись на положеннях системного аналізу. У нього господарська система – це «сукупність розпорядчих центрів, які мають визначальне єдинство господарських інтересів при прийнятті рішень». Е. Ясіним була показана різниця між економічною та господарською системами. Таким чином, для того щоб дати

визначення поняття «господарська» або «економічна система», необхідно враховувати основні методологічні підходи дослідження. Системна методологія покликана інтегрувати аналітичний та холистський, послідовно науковий та інтуїтивний, об'єктивний та ціннісно-орієнтований методи пізнання. Саме системний метод надає можливість розглянути суспільство у сукупності його істотних властивостей і особливостей. Згідно із зазначеним підходом господарська система є способом існування об'єктивної реальності, з множиною підсистем та елементів, взаємодія між якими та зовнішнім середовищем зумовлює її якісну або сутнісну інтегративну цілісність.

Висновки. Суспільство як система – це складна, динамічна багатоманітність процесів і структур, кожен з яких має власні пріоритети, однак загалом виявляється необхідним для функціонування господарської системи, забезпечення її рівноваги та стійкості, а характер зв'язку між підсистемами визначає цілісність господарської системи і змістовність емерджентних властивостей, які є найхарактернішою її властивістю. Цілісність господарської системи суспільства безпосередньо забезпечується її економічним центром в особі ринку, економічних органів держави та сукупністю функцій, які вони покликані виконувати. У сучасному парадигмальному контексті розвиток господарських систем трактується як нелінійний, багатоваріантний процес господарської еволюції людства. Еволюція розглядається досить у широкому контексті, як процес змін у всіх підсистемах, що відбувається у формі поступових стрибкоподібних кількісних та якісних перетворень.

Список літератури:

1. Бунге М. Основи політичної економії / М. Бунге // Українська економічна думка : [хрестоматія] / [упоряд., наук. ред. пер., авт. вступ. розд. і біогр. довід. С.М. Злупко]. – К. : Знання, 1998. – С. 141-156.
2. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / Макс Вебер ; [пер. з нім. О. Погорілий]. – К. : Основи, 1994. – 261 с.
3. Гаврилишин Б. До ефективних суспільств. Дороговкази в майбутнє. Доповідь римському клубові / Б. Гаврилишин. – К. : Університетське видавництво «Пульсари», 2009. – 248 с.
4. Гальчинський А. Кризис і циклы мирового развития. – К. : АДЕФ_Україна, 2010. – 480 с.
5. Гальчинський А. Політична нооекономіка: начала оновленої парадигми економічних знань / А. Гальчинський. – К. : Либідь, 2013. – 472 с.
6. Грееф Г. Де. Социальная экономия : [пер. с фр.] / Г. де Грееф. – М., 1904. – 176 с.
7. Дармограй В.І. Основи концепції соціального розвитку господарських систем / В.І. Дармограй // Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. – 2011. – № 2. – С. 124-131.
8. Коропецький І.С. Українські економісти XIX ст. та західна наука / І.С. Коропецький. – К. : Либідь, 1993. – 192 с.
9. Лист Ф. Национальная система политической экономии / [пер. с нем.] / Фридрих Лист. – СПб., 1891. – 374 с.
10. Лопух К.В. Сучасний монетаризм : монографія / К.В. Лопух, В.М. Феценко, П.І. Юхименко / за заг. ред. П.І. Юхименка. – К. : Центр учбової літератури, 2015. – 272 с.
11. Маркс К. Економічно-філософські рукописи 1844 року / К. Маркс // Маркс К., Енгельс Ф. Твори. – Т. 42. – С. 18-145.
12. Ольсевич Ю.Я. Современный кризис «мейнстрима» в оценках его представителей (предварительный анализ). – М. : Институт экономики РАН, 2013. – 46 с.
13. Рошер В. Начала народного хозяйства : в 2 т. : [пер. с нем.] / Вильгельм Рошер. – М. : Грачев, 1860. – Т. 1. – Отд. 1. – 224 с.
14. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов // Петти В., Смит А., Рикардо Д., Кейнс Дж., Фриден М. Классика экономической мысли : [сочинения] / А. Смит. – М. : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – С. 77-402.
15. Степаненко С.В. Держава в організації господарської системи / С.В. Степаненко, О.М. Волкова // Научные труды ДонНТУ. Серия экономическая. – 2013. – № 2(44). – С. 85-99.
16. Степаненко С.В. Інституціональний аналіз економічних систем (проблеми методології) : монографія / С.В. Степаненко. – К. : КНЕУ, 2008. – 312 с.
17. Туган-Барановський М. Промышленные кризисы в современной Англии, их причины и влияние на народную жизнь / М. Туган-Барановский. – СПб. : Тип. И. Скороходова, 1894. – 512 с.
18. Франко І.Я. Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1986. – Т. 45. – 574 с.
19. Шмоллер Г. Народное хозяйство, наука о народном хозяйстве и ее методы. Хозяйство, нравы и право / Густав Шмоллер ; [пер. с нем.]. – М., 1902. – 275 с.
20. Шніцер М. Порівняння економічних систем / М. Шніцер. – К. : Основи, 1997. – 520 с.
21. Штулер І.Ю. Модифікація моделей розвитку національної економічної системи / І.Ю. Штулер // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 11(173). – С. 12-20.
22. Amable V. The Diversity of modern capitalism / V. Amable. – Oxford : Oxford University Press, 2006. – 317 p.
23. Bertalanffy, L. von. General System Theory: Foundations, Development, Applications / L. von Bertalanffy. – New-York : George Braziller, 1968. – 146 p.
24. Medoza M. G. Systems of Society. In Introduction to Social Science / M. G. Medoza, V. Napoli. – Lexington, Massachusetts, Toronto : Health, 1990. – 317 p.

25. Polanyi K. The Great Transformation. – Boston : Beacon Press, 1957. – 313 p.
26. Varieties of Capitalism: the Institutional Foundations of Comparative Advantage [ed. by P. Hall and D. Soskice]. – N.Y.Oxford : Oxford University Press, 2001. – 540 p.

Шевченко Е. А.

Донбасская государственная машиностроительная академия

**ТЕОРЕТИКО-ДЕФИНИТИВНА ЕКСПОЗИЦІЯ КАТЕГОРИИ «ХОЗЯЙСТВЕННАЯ СИСТЕМА»
В ЭКОНОМИЧЕСКОЙ МЫСЛИ**

Резюме

В статье рассмотрены вопросы определения категории «хозяйственная система» сквозь призму экономических теорий и научных школ периода конца XIX–начала XXI вв.; исследованы методологические основы становления теории хозяйственных систем; предложена теоретико-дефинитивная экспозиция понятия в экономической мысли с использованием цивилизационной парадигмы развития общества.

Ключевые слова: хозяйственная система, экономическая система, исторический метод исследования, цивилизационная парадигма.

Shevchenko O. O.

Donbass State Engineering Academy

**THEORETICAL AND DEFINITIVE EXPOSITION OF «COMMERCIAL SYSTEM» CATEGORY
IN THE ECONOMIC MIND**

Summary

The paper considered the definition of «economic system» in the light of economic theories and scientific schools of the late XIX–early XXI century; The methodological foundations of the theory of the formation of economic systems; proposed definite theoretical exposition concept in economic thought using civilizational paradigm of society.

Keywords: economic system, the historical method of investigation, civilizational paradigm.

РОЗДІЛ 2

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

I МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК [004.8:339.1]:339.97

Шевчук А. В.

Нововолинський навчально-науковий інститут економіки та менеджменту
Тернопільського національного економічного університету

ГЛОБАЛЬНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ПЕРСПЕКТИВИ І РИЗИКИ РОЗВИТКУ РИНКУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

У статті розглянуто становлення нового глобального технологічного ринку з високими інвестиціями, який передбачає створення та використання штучного інтелекту. Тенденції свідчать про те, що вкладення в дану сферу щорічно зростають в експоненціальному вигляді та становлять велику перспективу для українських ІТ-компаній та розвитку економіки держави загалом. Заходи щодо стимулювання подібних розробок та створення кінцевого продукту даного напрямку вітчизняними товаровиробниками здатні вивести українську економіку в майбутньому на якісно новий щабель розвитку.

Ключові слова: штучний інтелект, ринок, глобальні та національні перспективи.

Постановка проблеми. Передовий прогрес людства припадає останніми роками на провідну роль певного високотехнологічного товару, який зосереджував навколо себе основні ідеї та виробничі потужності. Такий товар зазвичай останніми десятиліттями був пов'язаний з ІТ та розроблявся у високорозвинутих країнах Заходу, де з'являлася ідея. Прикладом таких розробок є розвиток персональних комп'ютерів і супутнього ринку програмного забезпечення у 80–90-х рр. минулого століття, стрімкий розвиток мережі Інтернет в останні 20 років, розвиток ринку мобільних пристроїв смартфонів та планшетів в останні роки. Наступним ринком великого росту та вкладень можливо стануть технології глибокого навчання та штучного інтелекту (далі – ШІ), які все більше знаходять свою реалізацію в персональних комп'ютерах та мобільних пристроях та їх програмному забезпеченні, мережі Інтернет та при обробці й аналізі великих масивів даних. Визначення пріоритетної сфери вкладення великих ідейних та грошових інвестицій може стати суттєвою перевагою в підготовці до виходу та зайняття ніші на новому перспективному ринку, що може дати поштовх для розвитку вітчизняної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз формування ринку ШІ почали проводити такі зарубіжні вчені, як Р. Курцвейль, В. Вінж, Дж. Хінтон та ін. Можна виділити окремі напрацювання з тематики впровадження ІТ на різних інституційних рівнях з акцентом на економічні процеси, що належать авторству таких науковців, як В. Бех, Ю. Бех, С. Біліченко, М. Єрмошенко, С. Іносов, В. Кончин, Л. Піддубна, К. Сідун, Т. Соболевська, В. Чужиков та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Нині у вітчизняній науці дослідження ринку ШІ практично не представлені.

Метою статті є оцінка становлення та розвитку нового ринку, заснованому на створенні та використанні штучного інтелекту.

Виклад основного матеріалу. Велика кількість дослідників у розвинутих країнах поступово приходять до висновку, що наступний прогрес людства в інтелектуальній сфері напряму залежить від можливості створення ШІ – як продовження

явищ спеціалізованих штучних інтелектуальних агентів, роботизації та автоматизації. Розробка та впровадження ШІ не тільки може замінити в більшості сферах людську працю, але й вивести розвиток науки і техніки на зовсім інший рівень, недоступний для досягнення людиною та можливо навіть для її розуміння. Фактично технологія ШІ введе людство в новий етап розвитку, з абсолютної відмінними способами організації побуту, всіх типів міжлюдських та міжінституційних відносин. Очікуваними є трансформації ціннісно-ментального характеру, де сприйняття людини, можливостей її інтелекту, унікальності й оригінальності доповняться цінністю технологічних засобів.

Більшість сучасних дослідників виділяють та прогнозують три стадії розвитку ШІ на сучасному етапі розвитку людства [1].

Першою стадією є вузькоспеціалізований ШІ, який на даному етапі розвитку цивілізації виглядає як програмне забезпечення, що виконує окремі конкретні задачі: інтелект-програми шахової гри, розпізнавання тексту, перекладу з однієї мови на іншу, програми пошуку в мережі Інтернет. В основі алгоритмів таких програм лежать нейронні мережі з імовірнісними значеннями. Такі системи вже вміють проводити навчання за рахунок вказування правильного результату в певних випадках (за участю людини) та самонавчання при отриманні події, що привела до кращого результату. Серед прикладів такого інтелекту можна представити шаховий комп'ютер BlueGen, який переміг чемпіона світу з шахів серед людей, інтелектуальні алгоритми пошуку та перекладу Google, асистент GoogleNow, асистент Siri від компанії Apple, Cortana від компанії Microsoft, інтелектуальні програмні роботи торгівлі на біржах тощо.

Другим етапом є розробка повного або загального ШІ, який представятиме собою в широкому розумінні різноплановий інтелект, що співрозмірний з людським, може ставити аналогічні задачі з різних сфер, ідеї, вчитись на помилках. Наразі такий інтелект не створений, хоча в можливостях апаратної частини сучасні суперкомп'ютери з top500 світу наближається до обчислювальних

можливостей людського мозку [2], і в найближчому майбутньому, навіть при падінні темпів інтеграції транзисторів у сучасні мікропроцесори, дуже швидко їх перевищать. Окрім того, незважаючи на скептицизм, дуже швидко розвивається і супутнє програмне забезпечення для створення такого інтелекту, моделі мозку тварин, спеціалізовані штучні інтелекти, алгоритми прийняття рішень, доробки з нейронних мереж та глибинного навчання, які публікуються в відкритому доступі і можуть бути використанні програмістами в ході розробок (TensorFlow, Synaptic, FAAN) [3].

Третя стадія – суперінтелект, який значно розумніший за людський, з найдосконаліших нам відомих. Його поява означатиме початок періоду технологічної та інтелектуальної сингулярності, докорінних змін у суспільстві і розвитку цивілізації.

Поява спеціалізованого ШІ привносить значні зміни в суспільне життя, зокрема у сфері соціально-трудових відносин, які швидше за все призведуть до таких явищ:

- значного скорочення зайнятих у професіях, в яких ШІ значно переважає людський;
- втрату мотивації у тих областях, де такий ШІ значно переважає людський (наприклад, шахи – змагання між людьми можливо і збережуться, але подальше падіння зацікавленості і перехід на «любительський рівень» неминучі).

Уже сьогодні і надалі використання роботизованих технологій змінюють принципи організації фінансово-економічної діяльності, визначають нові умови конкуренції – як виробничої, так і на ринку праці.

Наслідки використання ШІ безумовно відобразяться на побуті майбутньої людини. Для прикладу, сучасні роботи автомобілів без водія в США від Google та Apple за деякими оцінками можуть привести до значного скорочення попиту на водіїв-людей та привести навіть до того, що людям буде заборонено самостійно керувати автомобілем на більшості автомагістралей. Уже сьогодні більшість суспільств не здатні організувати свій побут без використання технологічних пристроїв – безпекових, комунікаційних, обслуговуючо-допоміжних. Для багатьох людей роботи стали елементом дозвілля, замінюючи домашніх тварин та інші способи відпочинку.

Стрімкість розвитку сфери розробки та впровадження ШІ можна порівняти з темпами розвитку мережі Інтернет у минулому, з поправками на те, що цей розвиток буде проходити вже швидше.

У наш час сфера розробки ШІ в фінансових вкладеннях переживає експоненціальний ріст.

Так, за даними провайдера фінансової інформації Bloomberg та CB Insights загальний розмір венчурного капіталу 16 стартапів, які займаються виключно ШІ, нейронними мережами та глибинним навчанням склала у 2014 році 309,2 млн дол. США, більше ніж у 20 разів (302%) порівняно до 2-х у 2010 році (14,9 млн дол. США) (див. рис. 1) [4]. Це свідчить про великий інтерес до даної сфери досліджень, що призведе до стрімкого розвитку галузі в найближчому майбутньому.

Підрозділ CBInsights VentureScanner нині у світі відслідковує діяльність 855 компаній, головна сфера діяльності яких спрямована на дослідження ШІ. На вересень 2015 року їх загальна капіталізація склала 8,75 млрд дол. США. Основна їх кількість зосереджена в США (415), на другому місці Великобританія (67), трійку лідерів замикає Канада з 29 компаніями. В Україні зареєстровано тільки 3 таких компанії, капіталізація яких наразі в порівнянні з розвинутими країнами (США або сумі по ЄС) мізерна [5].

У даний момент дослідження та розвиток ШІ відбувається переважно у сфері створення спеціалізованого ШІ на основі взаємодії програмних продуктів та апаратної платформи. Серед основних напрямів, якими займаються компанії у сфері розробки та впровадження ШІ, є такі:

- глибинне навчання (Deep Learning, Machine Learning), яке включає в себе створення алгоритмів для прийняття рішень на основі отримуваних даних; в основі алгоритмів лежать теорія нейронних мереж, нечіткої логіки, дерев рішень;
- комп'ютерне бачення та розпізнавання (Computer Vision), яке включає в себе алгоритми аналізу зображень та відео, розпізнавання обличчя, дорожньої розмітки, автомобільних номерів тощо;
- синтез мовлення (Natural Language Processing), що включає в себе засоби розпізнавання мови, автоматичного перекладу;
- розумні роботи (Smart Robots);
- розумні персональні асистенти (Virtual Personal Assistants), програмне забезпечення типу порадників та організаторів Google Now, Apple Siri, Microsoft Cortana;
- алгоритми прийняття рішень та фільтрації (Recommendation Engines and Collaborative Filtering).

Усі напрями передбачають розробку програмної частини та реалізацію у вигляді апаратно-програмної платформи для впровадження. Аналіз 855 стартапів компанією VenturesScanner визначає їх поділ за такими 13 напрямками впровадження та використання ШІ (див. рис. 2).

Рис. 1. Динаміка кількості нових стартапів у сфері ШІ та їхній венчурний капітал у 2010–2014 рр.

За даними [4]

На основі наведених на рисунку 2 даних можна визначити, що в світі більшість стартап-компаній у сфері ШІ займаються проблемами глибокого та машинного навчання (200 + 99, перша та четверта категорія, що в сумі дає 299 компаній); на другому місці – робота з синтезом мовлення, розпізнаванням мови для приведення у цифровий вигляд, що важливо для керування комп'ютерами за допомогою голосу та діалогу з ними (130 + 77 + 15, 2, 7, та 12 категорії, в сумі 222 компанії); на третьому місці – робота з відео (100 + 14, 3 та і 13 категорія, 114 компаній). Варто також зауважити, що діяльність компаній в одних сферах практично неможлива зараз без прогресу в інших, оскільки компанії, які займаються віртуальними персональними асистентами, очевидно дуже залежать від компаній, що працюють з розпізнаванням голосу, визначення контексту та й з комп'ютерним навчанням загалом.

Водночас середня капіталізація цих компаній розподілена дещо інакше (див. рис. 3).

Трійка лідерів за капіталізацією серед стартапів у сфері ШІ вже інша: на першому місці залишається глибоке та машинне навчання, на друге виходять вкладення в розпізнавання відео та комп'ютерне бачення, а от затрати на створення розумних роботів одноосібно досягають досить великого значення для середнього по галузі (12,89 млн дол. США).

Дослідження процесів розвитку ринку ШІ вимагає різнобічного підходу – з розглядом не лише тенденцій і перспектив, але й можливих ризикових аспектів. Серед загроз, які несе нова стадія розвитку людства, що характеризується розробкою та впровадженням ШІ, можна виділити такі:

- уперше рівень автоматизації виходить за межі некваліфікованих професій та монотонної праці, що повторюється; це призведе до нового стрибка автоматизації виробництва, хвилі звільнень та підвищення безробіття в усьому світі;
- збільшення розриву між великими компаніями та малими, розвинутими країнами та країнами, що розвиваються; в кінцевому підсумку це призведе до збільшення соціальної нерівності в світі, що пов'язано з наявністю високих технологій у великих компаніях та розвинутих країнах і їх недосяжності для інших;
- загрози, які поки що неможливо оцінити на сучасному етапі розвитку (ріст величини помилки ШІ в критичних для людей сферах діяльності, ризики від створення суперінтелектуального ШІ тощо).

Також варто зазначити, що ШІ знаходить свої нові прояви в культурі. Для прикладу створенні компанією Google нейронні мережі проявили себе в сфері образотворчого мистецтва і навчилися створювати картини за стилями відомих художників

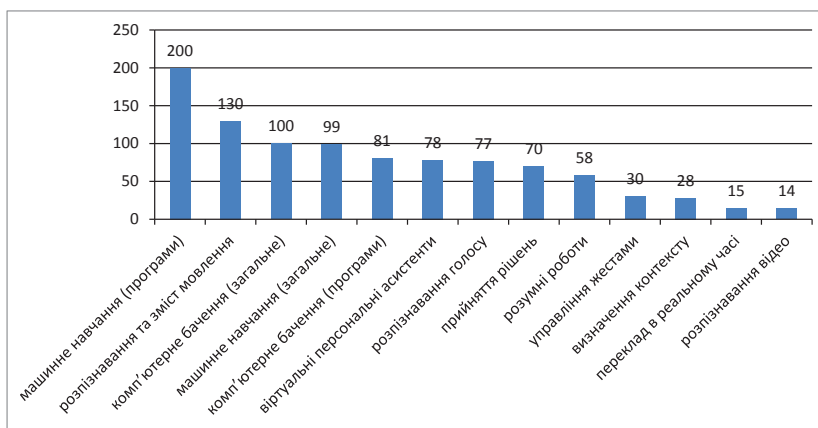

Рис. 2. Поділ стартапів у сфері ШІ за напрямками впровадження та використання (за даними компанії CBInsight та VenturesScanner)

За даними [5]

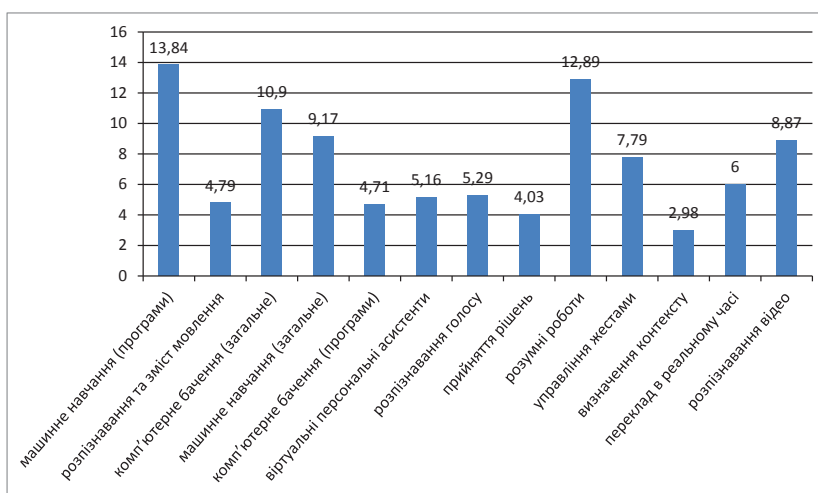

Рис. 3. Середня капіталізація стартапів на одну компанію у сфері ШІ за напрямками впровадження та використання, млн дол. США (за даними компанії CBInsight та VenturesScanner)

За даними [5]

[6]. Створено релігію ШІ – Artificial Intelligence Religion, що формує новий культурологічний вимір сприйняття технологій у соціумі [7]. Поширення таких новацій може означати появу нових видів людської діяльності, у тому числі й у сфері економіки в близькому майбутньому.

Глобальні тенденції розвитку ринку ШІ так чи інакше детермінуються здобутками провідних держав світу. Постає питання щодо можливостей України стати активним суб'єктом процесів створення технологій ШІ, використовуючи поки наявний інтелектуальний потенціал, особливо молоді.

Україна за рейтингом стартапів Startup Ranking станом на листопад 2015 року посідає у світі 33 місце з 126 стартапами [8]. Окрім того, вона має непогані шанси закріпитися на новому ринку завдяки розвинутій сфері діяльності ІТ-компаній у таких містах, як Харків, Львів, Київ, Дніпропетровськ, Одеса. Хоча очевидно, що поряд з перевагами в нашій державі є й недоліки та прогалини, які можуть не дати змогу отримати від нових можливостей очевидного прибутку. На наш погляд, основними загрозами та ризиками є:

- слабка можливість створення в Україні кінцевого високотехнологічного продукту; зазвичай більшість ІТ-компаній спеціалізуються на офшор-

ному програмуванні для західних компаній і не мають змоги пропонувати кінцевий продукт на глобальних ринках;

- слабкість внутрішнього ринку, на якому така продукція очевидно в найближчому майбутньому буде недостатньо затребувана;

- слабкість апаратної складової високотехнологічного вітчизняного ринку, що може не дозволити здійснювати впровадження нових програмних рішень на відповідну апаратну платформу.

Незважаючи на визначені труднощі активного розвитку ринку ІІІ в Україні, очевидні програмні рішення з використанням даної технології можуть становити вирішальний вплив на економічні та політичні процеси в нашій державі уже зараз. Для прикладу, актуальними для розроблення і широкого суспільно-управлінського використання можуть бути програма, яка після навчання здатна за певними ознаками виявляти пропагандистську інформацію в мережі Інтернет, нейронна мережа, що на основі інформації про продажі товарів та послуг виявляє нестачі в зборі податків тощо.

Обґрунтовуючи пріоритети розвитку ринку ІІІ в Україні, варто розуміти, що без нинішнього стимулюючого впливу завтра наша держава ризикує опинитися на периферії глобальних інноваційних процесів. Якщо за нинішніх умов технологічного прогресу вона залишає за собою шанси «наздоганяння» провідних держав світу, слідуючи підходам модернізації, то в умовах активного розвитку ринку ІІІ відрив може стати неподоланим. Щоб цього уникнути, варто забезпечити комплексний підхід розвитку ринку ІІІ, комбінуючи:

1) просторовий аспект розвитку – з концентрацією ресурсних можливостей в обмежених просторових координатах; як правило, це мають бути міста або регіони, де спостерігається більш активна зайнятість в ІТ-сфері, сприятливі структурні характеристики економіки і технологічне прийняття суспільства; виправданною є також практика розвитку ІТ-кластерів, бізнес-інкубаторів, технопарків;

2) темпологічний аспект розвитку – з концентрацією ресурсних можливостей в обмежених часових координатах, що б забезпечило іннова-

ційний прорив, сприятливі передумови дифузії інновацій;

3) спеціалізований аспект розвитку – з пріоритетною підтримкою окремих сегментів ринку ІІІ, в розробці яких є певний досвід стартап-, ІТ-компаній;

4) функціональний аспект розвитку – з пріоритетною підтримкою тих напрямів ринку ІІІ, продукти яких чинитимуть найбільший вплив на економічні, соціальні процеси (у позитивно-очікуваному контексті);

5) стимулюючий аспект розвитку – з пріоритетною підтримкою тих напрямів ринку ІІІ, впровадження досвіду яких чинитиме стимулюючий вплив на процеси технологізації інших сфер господарювання і суспільної діяльності.

Якщо в Україні і надалі буде відсутньою цілісна політика формування і розвитку ринку ІІІ (на фоні постійних кризових явищ і недоліків цільового бюджетного фінансування), то незворотними є процеси втрат інтелектуального потенціалу населення (міграція фахівців у країни зі сприятливими умовами трудової діяльності у сфері розробки і впровадження технології ІІІ), остаточного відставання економіки з ускладненою трансформацією згідно прогресивних інноваційних підходів. Окрім того, українське суспільство ризикує залишитись диференційованим за рівнем технологічного сприйняття. Фактично, доступ хоча б до споживання нових технологій матимуть найбільш заможні соціальні когорти. Більшість ж населення може залишитись «технологічно виключеним», що ускладнить формування їх світогляду і знань з націленістю на прогресивні технології.

Висновки і пропозиції. Отже, зараз ми можемо спостерігати становлення нового глобального технологічного ринку з високими інвестиціями, який передбачає створення та використання ІІІ. Тенденції свідчать про те, що вкладення в дану сферу щорічно зростають в експоненціальному вигляді та становлять велику перспективу для вітчизняних ІТ-компаній. Заходи щодо стимулювання подібних розробок та створення кінцевого продукту даного напрямку вітчизняними товаровиробниками здатні вивести українську економіку в майбутньому на якісно новий щабель розвитку.

Список літератури:

1. Kurzweil, Ray. The singularity is near: when humans transcend biology, Viking, 2005. 672 p.
2. China's tianhe-2 supercomputer maintains top spot on list of world's top500 supercomputers [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.top500.org/blog/lists/2015/11/press-release/>.
3. AI Software [Electronic resource]. – Mode of access : http://aireligion.org/?page_id=162.
4. Artificial Intelligence Startups See 302% Funding Jump in 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : CB Insights. <https://www.cbinsights.com/blog/artificial-intelligence-venture-capital-2014/>.
5. The State of Artificial Intelligence in Six Visuals. VirtualScanner [Electronic resource]. – Mode of access : <http://insights.venturescanner.com/2015/09/04/the-state-of-artificial-intelligence-in-six-visuals/>.
6. Artificial Intelligence Can Now Paint Like Art's Greatest Masters [Electronic resource]. – Mode of access : <http://aireligion.org/?p=18>.
7. About AI Religion [Electronic resource]. – Mode of access : http://aireligion.org/?page_id=28.
8. Startup Rating [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.startupranking.com/>.

Шевчук А. В.

Нововолынский учебно-научный институт экономики и менеджмента
Тернопольского национального экономического университета

ГЛОБАЛЬНЫЕ И НАЦИОНАЛЬНЫЕ ПЕРСПЕКТИВЫ И РИСКИ РАЗВИТИЯ РЫНКА ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Резюме

В статье рассмотрено становление нового глобального технологического рынка с высокими инвестициями, который предусматривает создание и использование искусственного интеллекта. Тенденции свидетельствуют о том, что вложения в данную сферу ежегодно растут в экспоненциальном виде и представляют большую перспективу для украинских ИТ-компаний и развития экономики государства в целом. Мероприятия по стимулированию подобных разработок и созданию конечного продукта данного направления отечественными товаропроизводителями способны вывести украинскую экономику в будущем на качественно новую ступень развития.

Ключевые слова: искусственный интеллект, рынок, глобальные и национальные перспективы.

Shevchuk A. V.

Novovolynsk Research-Education Institute of Economics and Management
Ternopil National Economic University

GLOBAL AND NATIONAL PERSPECTIVES AND RISKS OF ARTIFICIAL INTELLECT MARKET DEVELOPMENT

Summary

The formation of a new global technology market with high investment, which provides the development and use of artificial intelligence in the article, was viewed. Trends show that investments in this area each year growing in an exponential manner and are great prospects for the Ukrainian IT companies and the economy development of the country as a whole. Measures to encourage such developments and the creation of the final product of the direction of domestic manufacturers can bring in the future Ukrainian economy to a qualitatively new level of development.

Keywords: artificial intelligence, market, global and national perspectives.

РОЗДІЛ 3

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 330.3:330.5

Бобух І. М.
Герасимова О. А.Інститут економіки та прогнозування
Національної академії наук України

СТВОРЕННЯ РИНКУ НАУКОВО-ОСВІТНИХ ПОСЛУГ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА АКТИВІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ¹

Висвітлено напрями створення в Україні ринку науково-освітніх послуг на європейських засадах як детермінанти активізації інвестиційних процесів. Виявлено структурні параметри бюджетного фінансування науково-освітньої сфери в країнах ОЕСР, які мають стати орієнтирами для України. Установлено ключові бар'єри та обґрунтовано основні напрями трансформації науково-освітньої сфери та економіки і суспільства в цілому для створення необхідних передумов для переходу української економіки на новий рівень економічного зростання.

Ключові слова: науково-освітні послуги, людський потенціал, інвестиційні процеси, нова якість економічного зростання.

Постановка проблеми. Активізація інвестиційних процесів є одним із головних індикаторів успішності структурних реформ у соціально-економічній системі. В Україні це свідчитиме про досягнення якісно нового рівня економічного зростання. Однією з найважливіших детермінант формування сприятливих умов для забезпечення дієвих структурних змін в економіці України і виходу інвестиційних процесів на принципово новий рівень є створення ринку науково-освітніх послуг на європейських засадах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-освітня складова людського капіталу непокоїла розум багатьох дослідників. Уперше термін «людський капітал» запропонував Т. Шульц [1], а Г. Беккер перевів його на мікрорівень, визначивши як сукупність навичок, знань та умінь людини [2]. Багато інших учених також досліджували дані питання. Серед них, зокрема, і Й. Бен-Порат, який запропонував враховувати індивідуальну здатність до навчання [3]. Теоретично класичною на сьогоднішній день вважається методика оцінки людського капіталу Дж. Кендрика, згідно з якою при визначенні величини нагромаджених інвестицій у людину за методом «безперервної інвентаризації» враховуються, зокрема, витрати на отримання певної спеціальності, перепідготовку та підвищення кваліфікації [4]. Також слід відзначити, що кількість років навчання є багаторічно незмінною складовою індексу розвитку людського капіталу ПРООН [5]. Усе більшого значення набуває концепція людського потенціалу, вагомим чинником формування високої якості якого є рівень розвитку науково-освітньої сфери [6; 7]. Стає очевидним, що значний вплив науково-освітньої сфери на економічний розвиток і зростання ні в кого вже не викликає сумніву. Однак усе більшої актуальності набувають не вирішені до теперішнього часу питання ресурсного забезпечення необхід-

них перетворень цієї сфери в Україні, визначення маркерів сутнісного реформування і створення ринку науково-освітніх послуг як детермінанти активізації економічних процесів, що є метою даного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Євроінтеграція для українських учених – це виклик. Однак це й унікальне вікно можливостей. Як правило, євроінтеграція в Україні розглядається як потужний чинник розвитку для виробників певних видів продукції насамперед із точки зору можливостей їхнього включення до глобальних ланцюгів доданої вартості на світових ринках. Однак при цьому поза увагою часто залишається той факт, що науковці та освітяни також є виробниками. Виробниками науково-освітніх послуг. І також мають вмонтовуватися до глобальних ланцюгів доданої вартості на світовому ринку науково-освітніх послуг. Відповідно, необхідно викристалізувати і розвивати цінність української частини доданої вартості у сфері науки й освіти для світової спільноти і створити в нашій країні ринок науково-освітніх послуг на європейських засадах.

Для успішного використання відкритих для українського суспільства перспектив розвитку трансформації у науково-освітній сфері мають бути не поверхневими, а сутнісними. Цінності, розуміння напрямів розвитку, шляхів формування комунікацій та розбудови науково-освітньої сфери в Україні та європейських державах наразі є абсолютно різними. *Псевдоринок* науково-освітніх послуг, який процвітає в Україні (з купівлі-продажу готових псевдонаукових робіт), спотворює, дискредитує і зводить нанівець можливості ефективного розвитку цієї сфери в нашій державі та здатність зайняти гідне місце на глобальному ринку науки й освіти. В Україні є попит на дипломи і сертифікати, а не на знання, навички і компетенції.

Справжній ринок науково-освітніх послуг – один із «провалених» ринків на території України, на ньому не відбувається ефективного розподілу товарів, послуг та ресурсів. *Приклад*

¹ Публікацію підготовлено в рамках НДР «Національні та глобальні детермінанти економічного зростання України» (№ держреєстрації 0114U002021).

ринку науково-освітніх послуг за кордоном: за гарних фахівців відбувається запекла боротьба на ринках науково-освітніх послуг розвинених країн між провідними університетами світу. Українські освітні і наукові заклади на сьогодні не є суб'єктами цієї боротьби, бо нездатні запропонувати гідні умови для їхньої праці та професійного розвитку. Так само й українські фахівці – виробники науково-освітніх послуг не беруть повноцінної участі в цій боротьбі.

В Україні вкрай низьким є рівень ресурсної забезпеченості створення ринку науково-освітніх послуг на європейських засадах. Україна посідає перше місце у списку найбідніших країн Європи з добробутом пересічного дорослого у \$1 437. Про це свідчать дані рейтингу швейцарського банку Credit Suisse. Лідером рейтингу є Швейцарія, де середній статок дорослого складає \$576 тис. А в Ісландії, Норвегії, Сполученому Королівстві, Швеції та Люксембурзі статок дорослого громадянина перевищує \$300 тис. (рис. 1). У 2015 р. загальна сума «світового багатства» досягла \$250 трлн. При цьому половина багатств світу тепер зосереджена в руках усього 1% населення [8].

Склалася парадоксальна ситуація: Україні потрібні інвестиційні ресурси для економічного розвитку, однак вона не може та/або не хоче прийняти великих масштабів зовнішніх фінансових ресурсів у вигляді інвестицій. Бо для цього потрібно змінюватися. Реформувати економічну систему, систему соціального забезпечення, екологічні принципи життєдіяльності. Також змінювати поведінкові шаблони, що є чи не найважчим.

Потужним зовнішнім джерелом ресурсів для розвитку співробітництва в науково-світній сфері, у т. ч. фінансових, є рамкова програма Європейського Союзу «Горизонт 2020» (Horizon 2020), загальний потенційний обсяг фінансування в межах якої на сім років (2014–2020 рр.) становить майже 80 млрд. євро. Для отримання можливості ефективного перерозподілу частини цих коштів на цілі суспільного розвитку в Україні слід *максимально наблизити напрями вітчизняних наукових досліджень і освітніх ініціатив до пріоритетів Horizon 2020, які реалізуються відповідно до стратегічних орієнтирів Europe 2020.*

На сьогодні частка проектів за участю України в загальній кількості проектів, які реалізуються через Horizon 2020 станом на 17.01.2016 р., розрахована на основі даних CORDIS², залишається є дуже низькою – 0,24% – лише 13 проектів з загальносвітової кількості 5348 (табл. 1).

Специфіка світових і європейських наукових проектів істотно відрізняється від суто українських наукових проектів і досліджень. Звідси витікає і різна структура проектів, які реалізуються в рамках Horizon 2020, у світі і в Україні: у світі – більше половини проектів – 54,5% – припадає на секцію «Передова наука», тоді як в Україні переважає структурна частка проектів, які

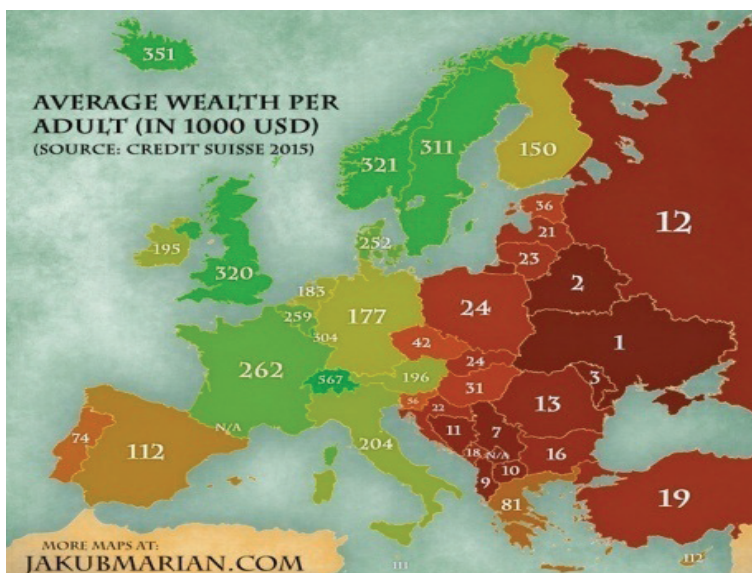

Рис. 1. Україна – найбідніша країна Європи: рейтинг банку Credit Suisse

Джерело: Україна – найбідніша країна Європи: рейтинг банку Credit Suisse // *Європейська правда*. – 2015 [Electronic resource]. – Access mode : <<http://www.euointegration.com.ua/news/2015/10/20/7039733/>>

виконуються за напрямом «Соціальні виклики» (69,2%).

Таблиця 1
Частка України у загальній кількості правомочних проектів Horizon 2020 станом на 17.01.2016 р.

Напрямок	Кількість проектів				% України у загальносвітовому обсязі проектів за напрямками
	загально-світова		за участю України		
	од.	%	од.	%	
Усі, у т.ч.:	5348	100,0	13	100,0	0,24
Передова наука	2913	54,5	1	7,7	0,03
Лідерство у промисловості	1698	32,8	2	15,4	0,11
Соціальні виклики	1285	24,0	9	69,2	0,70
Євроатом	23	0,4	1	7,7	4,35

Джерело: розраховано авторами на основі Community Research and Development Information Service // CORDIS – 2016 [Electronic resource]. – Access mode :<<http://cordis.europa.eu/>>

Кількість проектів за участю України є мізерною порівняно з кількістю проектів, що реалізуються за участю розвинених країн. Так, за участю Польщі в рамках Horizon 2020 наразі реалізуються 293 проекти, Греції – 480, Німеччини – 1 810, Сполученого Королівства – 2 136 проектів (рис. 2).

Порівняно із Сьомою рамковою програмою (FP7) відбулися зміни у структурі кількості правомочних проектів, які реалізуються в Horizon 2020 – у бік збільшення питомої ваги проектів за участю розвинених країн світу. Найбільшою залишилася питома вага кількості правомочних проектів за участю Сполученого Королівства: у Horizon 2020 станом на 17.01.2016 р. вона становить 38,8%, збільшившись на 23,21 в. п. із часів реалізації проектів у рамках FP7 (рис. 3). Частка проектів за участю України залишилася низькою,

² CORDIS – Community Research and Development Information Service – Науково-дослідне співтовариство та обслуговування інформаційного розвитку для підтримки європейських досліджень та інноваційного співробітництва [9].

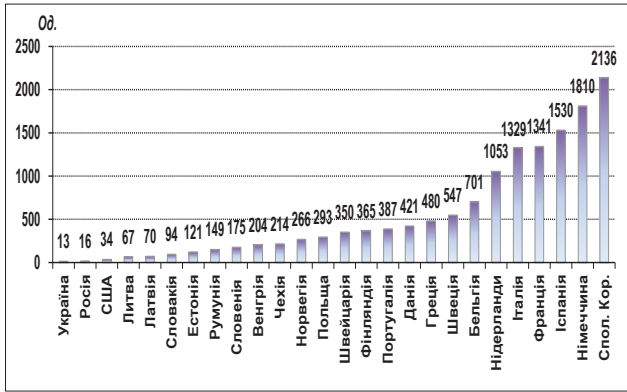

Рис. 2. Кількість правомочних проектів за участю України та інших країн, що реалізуються в рамках Horizon 2020 станом на 17.01.2016 р.

Джерело: розраховано авторами на основі Community Research and Development Information Service // CORDIS – 2016 [Electronic resource]. – Access mode : <<http://cordis.europa.eu/>>

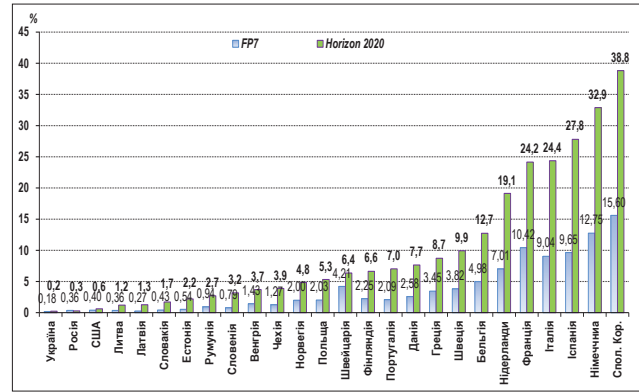

Рис. 3. Частка кількості проектів за участю окремих країн у загальній кількості правомочних проектів FP7 та Horizon 2020 станом на 17.01.2016 р.

Джерело: розраховано авторами на основі Community Research and Development Information Service // CORDIS – 2016 [Electronic resource]. – Access mode : <<http://cordis.europa.eu/>>

Таблиця 2

Структура кількості правомочних проектів за участю України, що реалізуються в рамках напрямку «Соціальні виклики» рамкової програми Horizon 2020 станом на 17.01.2016 р.

Напрямок	Загальна кількість проектів, од.	Кількість/питома вага проектів за участю України	
		од.	%
Соціальні виклики, в т.ч.:	1285	9	0,70
Здоров'я, демографічні зміни та благополуччя	286	0	0,00
Продовольча безпека, сталий розвиток сільського і лісового господарства, морські, річкові дослідження і біо економіка	155	1	0,65
Безпечна, чиста й ефективна енергетика	302	3	0,99
Розумний, зелений та інтегрований транспорт	231	1	0,43
Дії зі збереження клімату, навколишнього середовища, ефективного використання ресурсів та сировини	158	1	0,63
Європа у мінливому світі – інклюзивне, інновативне та рефлексивне суспільство	66	2	3,03
Безпека суспільства – захист свободи і безпеки Європи та її громадян	87	1	1,15

Джерело: розраховано авторами на основі Community Research and Development Information Service // CORDIS – 2016 [Electronic resource]. – Access mode :<<http://cordis.europa.eu/>>

Таблиця 3

Структура фінансування правомочних проектів за участю України, що реалізуються в рамках Horizon 2020, та питома вага України у фінансуванні проектів за її участю станом на 17.01.2016 р.

№	Назва проекту	Загальна вартість проекту, тис. євро	Внесок ЄС, тис. євро		Структура української частини проектів, %	Питома вага України у фінансуванні проектів за її участю, %
			у фінансуванні проектів за участю України	у фінансуванні української частини проектів		
1	BlackSeaHorizon	1499,5	1499,5	46,5	4,5	3,1
2	ESSANUF	2053,9	2053,9	112,8	11,0	5,5
3	Train-to-NZEB	1426,3	1426,3	51,6	5,0	3,6
4	DIABOLO	4999,0	4734,6	10,2	1,0	0,2
5	SENSKIN	3883,0	3883,0	45,2	4,4	1,2
6	PROGRESS	2359,2	2358,2	115,0	11,2	4,9
7	EXCEPT	2497,4	2497,4	96,5	9,4	3,9
8	WOSCAP	2018,0	1990,1	51,4	5,0	2,6
9	EnPC-INT RANS	1922,9	1922,9	121,9	11,9	6,3
10	Bioenergy4Business	1540,7	1540,7	68,2	6,7	4,4
11	FREEWAT	1411,2	1411,2	56,0	5,5	4,0
12	UKRAINE	1429,3	1034,2	248,2	24,3	24,0
13	GEANT 2020	n/a	n/a	n/a	–	–
	Усього:	27040,4	26352,1	1023,4	100,0	3,9

Примітка: n/a – not available – дані відсутні.

Джерело: розраховано авторами на основі Community Research and Development Information Service // CORDIS – 2016 [Electronic resource]. – Access mode :<<http://cordis.europa.eu/>>

несуттєво збільшившись – з 0,18% до 0,24%.

В Україні дев'ять із 13 проектів Horizon 2020 наразі реалізуються за напрямком «Соціальні виклики» (табл. 2). Причому питома вага кількості проектів за участю України у загальносвітовій кількості проектів за цим напрямком становить 0,70%, а найбільше проектів за участю України станом на 17.01.2016 р. виконується у сфері безпечної, чистої та ефективної енергетики.

Питома вага України в обсязі фінансування проектів за її участю, що наразі реалізуються в рамках Horizon 2020, становить лише 3,9% (табл. 3). Загальна вартість проектів за участю України (за виключенням проекту GEANT 2020, щодо якого відсутні дані) станом на 17.01.2016 р. становить 27 млн. євро; внесок ЄС у фінансування цих проектів – 26,4 млн. євро, а на українську частину проектів припадає трохи більше 1 млн. євро.

Фундаментальні наукові дослідження у форматі Horizon 2020 є надзвичайно складними для України. На даному етапі українські вчені не здатні брати участь у фундаментальних наукових світових і європейських проектах як провідні фахівці. Специфіка світових і європейських наукових проектів істотно відрізняється від суто українських наукових проектів і досліджень. *Важливо забезпечити глибинні трансформації в самій суті організації і проведення наукових досліджень, забезпечити перехід від DeskStudy до FieldStudy.* Цю трансформацію в Україні зможуть забезпечити тільки ті, хто буде систематично, важко працювати над підвищенням свого кваліфікаційного рівня, самоосвітою, налагодженням міжнародних комунікацій і розвитком творчих навичок. І тоді – неможливе стане можливим! Важливо забезпечити глибинні трансформації у самій суті організації та проведення наукових досліджень.

Одними з основних бар'єрів на шляху створення ринку науково-освітніх послуг в Україні є низький рівень заробітної плати та високий рівень корумпованості. Міжкраїнові зіставлення на основі європейських і українських статистичних даних [10–13] дозволили виявити, що заробітна плата і рівень корумпованості знаходяться

у обернено пропорційній залежності: чим менший рівень з/п – тим більший рівень корумпованості (рис. 4).

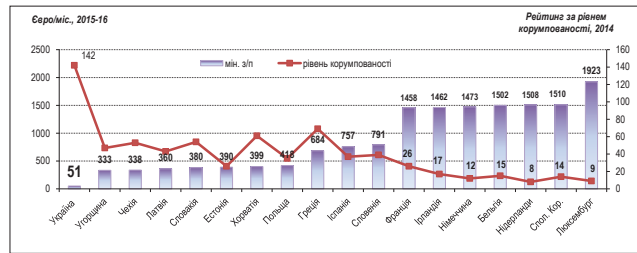

Рис. 4. Мінімальна заробітна плата (ліва шкала) та рівень корумпованості (права шкала) в Україні та країнах ЄС

Джерело: розраховано авторами на основі: Minimumwages-statistics // Eurostat. – 2016 [Electronic resource]. – Access mode : http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Minimum_wage_statistics; Corruption Perceptions Index 2014 : Results // Transparency International. – 2015 [Electronic resource]. – Access mode : <http://ti-ukraine.org/corruption-perceptions-index-2014/global-table.html>; *Мінімальна зарплата (Україна) / Минфин. Финансовый портал.* – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://index.minfin.com.ua/index/salary/>; *Офіційний курс гривні щодо іноземних валют / Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво.* – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/control/uk/currency/detail/currency?period=daily>

Низька заробітна плата висококваліфікованих працівників, яка традиційно декларувалася як конкурентна перевага українського суспільства при розвитку міжнародної співпраці, наразі є не перевагою, а перепоною. Фахівці з рівнем з/п 7000 євро/міс. української важко сприймають українських колег із з/п 100 євро/міс. як конкурентоспроможних фахівців. Вони не вважають їх здатними виконувати якісні дослідження як раз унаслідок такого низького рівня оплати праці. Цей перекик частково виправлений у результаті переговорного процесу з представниками Horizon 2020, однак до сьогодні немає ніяких офіційних

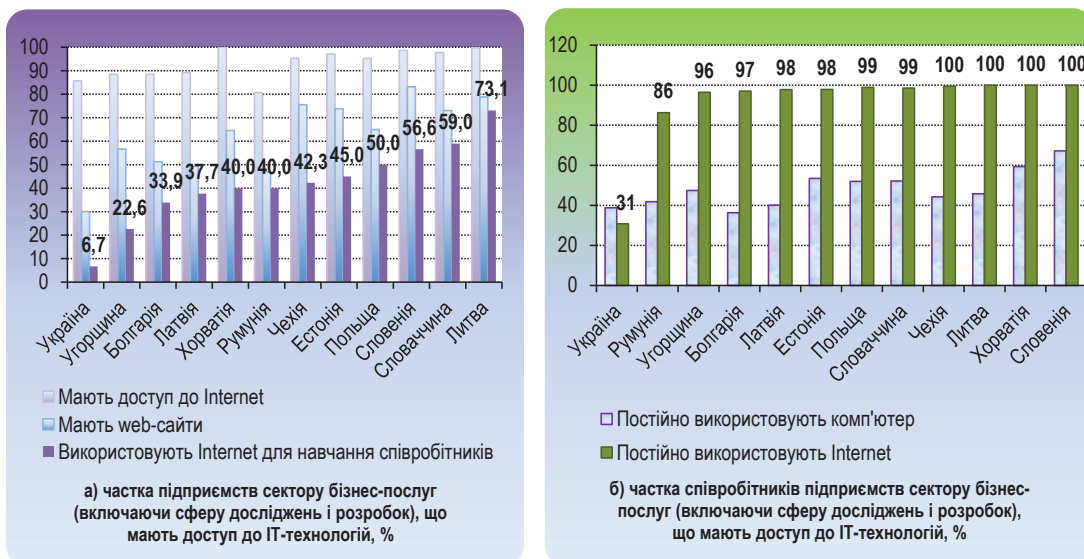

Рис. 5. Рівень використання сучасних інформаційних технологій в Україні та інших країнах
Джерело: розраховано авторами на основі: Core indicators on ICT use in business by enterprise size class, annual, 2003-2014 // UNCTADstat. – 2015 [Electronic resource]. – Access mode : <http://unctadstat.unctad.org/wds/tableView/tableView.aspx?ReportId=16951>

документів, які підтверджують право українців закладати у проекти розрахункові суми оплати за місяць, які більш-менш наближені до середньоєвропейського рівня. Це питання залишається дуже важким неприємним моментом при веденні переговорів з іноземними партнерами, які досить часто вимагають офіційного підтвердження розміру посадових окладів українських науковців. За курсом гривні до іноземних валют, установленим НБУ на 25 січня 2016 р. [13], з 01.09.2015 р. їх розмір становить від 51,43 до 170,33 євро/міс. залежно від тарифного розряду [14].

Також бар'єром є те, що рівень використання сучасних інформаційних технологій в Україні є наднизьким. Зокрема, за даними UNCTAD [15], лише 6,7% підприємств сектору бізнес-послуг (що включають сферу досліджень і розробок) використовують комп'ютери для навчання співробітників (порівняно з 40% у Хорватії та 50% у Польщі). І лише 31% українських підприємств цієї сфери постійно використовують Інтернет у своїй діяльності, що є більше ніж утричі меншою величиною порівняно з 99% у Польщі та 100% у Чехії, Хорватії та інших країнах (рис. 5).

Це безпосередньо пов'язано з високим рівнем бюрократизації – великою кількістю документів із мокрими печатками, які вимагають бухгалтерії вітчизняних установ при освоєнні коштів Horizon 2020. Зокрема, це стосується договорів із координаторами Horizon 2020. Це є архаїкою для європейського діловодства, навіть у ключових положеннях функціонування Horizon 2020 AGA (Annotated Model Grant Agreement) наголошено, що координатор не зобов'язаний надавати тверді копії договорів бенефіціарам проекту (The coordinator is not obliged to distribute hard

copies of the GA and Accession Form to the other beneficiaries. All documents are available in the Participant Portal) [16].

Переформатування вимагає також бюджетне фінансування науково-освітньої сфери. Для успішного розвитку країни необхідно чітко розуміти, яким чином мають бути витрачені бюджетні кошти на освіту та науку з огляду на їхню подальшу віддачу. В умовах другого глобального розподілу [17] найбільша частка доданої вартості сьогодні пов'язана не стільки з високотехнологічними виробництвами, скільки з використанням людського потенціалу і формується в секторах економіки, які стосуються розробки та дизайну нових товарів, а також їхньої сервісної підтримки. Проте бізнес як такий інколи не дуже зацікавлений у проведенні фундаментальних та прикладних досліджень, практична цінність та економічна віддача яких не є настільки очевидними. Тому для підтримки та розвитку людського потенціалу держава бере на себе мінімально гарантоване фінансування для критично значущих напрямків. Це передусім дослідження у галузі освіти, економіки, охорони здоров'я, космосу та охорони довкілля, підтримки університетських програм. Дані сектори не можуть бути виробниками товарів і послуг, які можна безпосередньо оцінити в грошовому вимірі, проте від їхнього успішного функціонування залежить формування якісного людського потенціалу. Зіставлення структури бюджетного фінансування проведення програм дослідження і розвитку (R&D³) у різних країнах у 2012 р. (рис. 6) засвідчує, що лідером із бюджетного фінансування університетських фондів є Словаччина, яка спрямовує майже половину коштів, що виділені для R&D з бюджету, на здійснення досліджень і розробок на базі університетів.

У Польщі фінансування вищої освіти відбувається здебільшого не через університетські фонди, а за рахунок програм освіти, що дає змогу залучати ресурси для розвитку науки на базі вищої освіти. Розвинуті країни, такі як Канада та Великобританія, залучають майже третину всіх бюджетних коштів, спрямованих на дослідження та розробки, до університетських фондів.

Таке гарантоване фінансування науки підвищує якість освітніх програм у структурі вищої освіти та залучає в економіку людський потенціал ще на етапі університетського навчання.

На відміну від широко поширеної в Україні думки, що наука має розвиватись винятково за допомогою грантів, статистика державних витрат на наукову діяльність у різних країнах засвідчує наявність зворотних тенденцій. Для успішного розвитку науки потрібен певний гарантований мінімум для того, щоб отримувати якісні людські ресурси та мати гарну навчальну базу. Як доводять проведені розра-

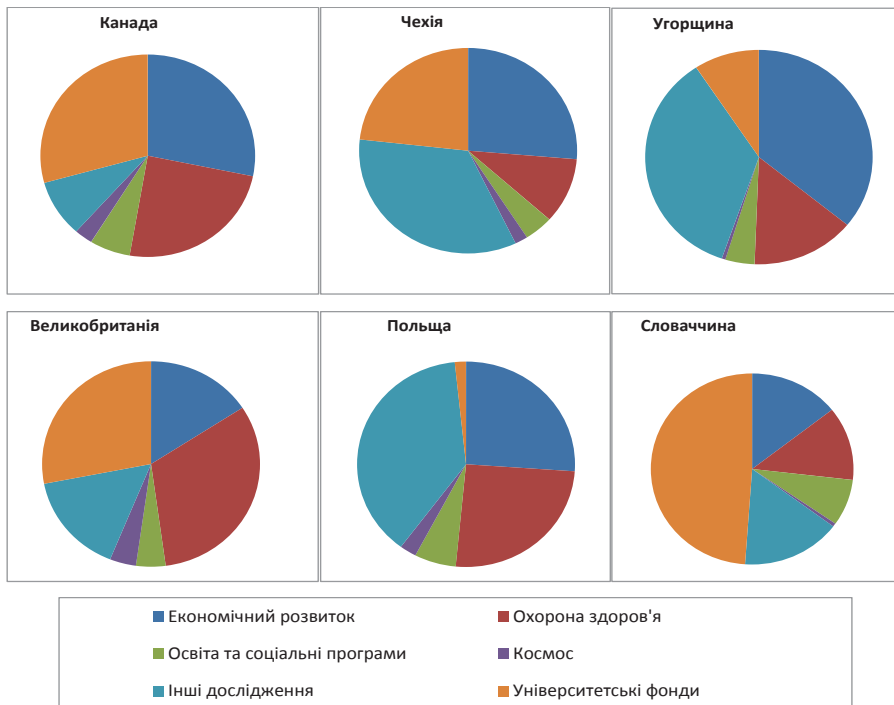

Рис. 6. Структура бюджетного фінансування R&D програм за секторами в країнах ОЕСР у 2012 р.

Джерело: розраховано авторами на основі: OECD // OECD. – 2015 [Electronic resource]. – Access mode : <http://data.oecd.org>.

³ R&D – Research and Development – «Дослідження та розвиток» – Науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) [18].

хунки, розмір гарантованого бюджетного фінансування R&D у секторі вищої освіти з розрахунку на одного дослідника, повинен складати щонайменше \$20 тис. на рік за ПКС (рис. 7). Друга частина фінансування повинна надходити до університетських центрів з інших джерел (гранти, участь у спільних програмах, фінансування бізнес-структурами та ін.) і бути не меншою від гарантованої частини.

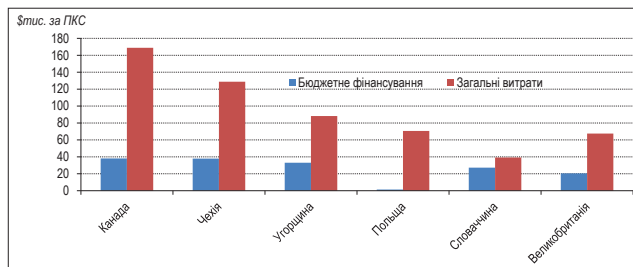

Рис. 7. Бюджетне фінансування та загальні витрати R&D сектора вищої освіти у розрахунку на одного дослідника в країнах ОЕСР у 2012 р., \$ тис. за ПКС
Джерело: розраховано авторами на основі OECD Statistical Data // OECD. – 2015 [Electronic resource]. – Access mode : <http://data.oecd.org>

Те ж саме стосується бюджетного фінансування всіх досліджень і розробок. Їхнє фінансування повинно бути на рівні щонайменше близько \$100 за ПКС у розрахунку на одну особу наявного населення (для України це становитиме загалом майже \$4,5 млрд.) та не менше ніж \$200 у розрахунку на одного зайнятого в економіці (рис. 8).

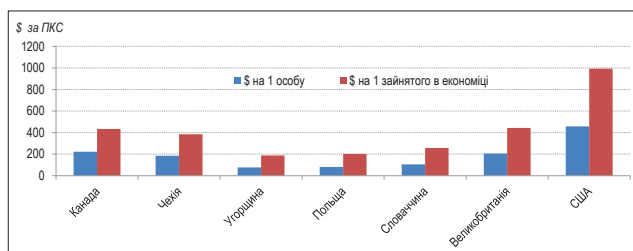

Рис. 8. Бюджетне фінансування R&D в країнах ОЕСР у 2012 р., \$ дол. за ПКС

Джерело: розраховано авторами на основі OECD Statistical Data // OECD. – 2015 [Electronic resource]. – Access mode : <http://data.oecd.org>

Такі обсяги фінансування дають можливість нарощувати додану вартість у найбільш перспективних секторах економіки, які пов'язані з R&D та ICT⁴. Так, за нашими розрахунками, збільшення бюджетного фінансування досліджень і розробок у розрахунку на одного зайнятого у сфері досліджень і розвитку загалом призводить до зростання частки R&D та ICT у ВДВ (рис. 9).

Для створення в Україні ринку науково-освітніх послуг на європейських засадах необхідно забезпечити:

- налагодження взаємодії підприємництва, наукової та освітньої сфер у рамках євроінтеграційних пріоритетів. Удалим варіантом взаємодії освітньої, наукової та підприємницької сфер, який доцільно використати в Україні, є успішно функціонуючі «Бюро кар'єри» при університетах, зокрема «Академічне бюро кар'єри» (*Akademische*

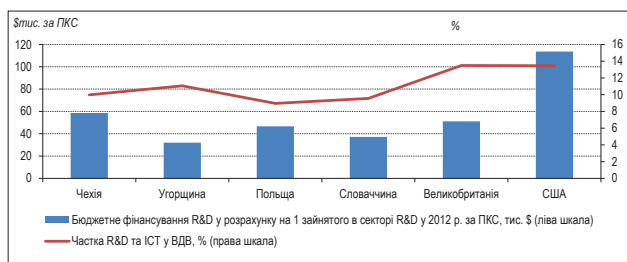

Рис. 9. Зіставлення бюджетного фінансування у розрахунку на одного зайнятого в секторі R&D (\$ тис. за ПКС, ліва шкала) та частки R&D та ICT у ВДВ (% , права шкала) у країнах ОЕСР у 2012 р.

Джерело: розраховано авторами на основі OECD Statistical Data // OECD. – 2015 [Electronic resource]. – Access mode : <http://data.oecd.org>

Biuro Karier) Університету інформатики та мистецтв (*Wyższa Szkoła Informatyki i Umiejętności*), м. Лодзь, Польща. Основна мета «Академічного бюро кар'єри» полягає в сприянні отриманню студентами робочих місць, розвитку у них практичних навичок та організації стажування для студентів та випускників, а також надання їм можливостей отримання професійної кваліфікації;

- підвищення якості освіти і наукових досліджень;

- сприяння переорієнтації на стратегічні проекти: консорціуми в рамках Horizon 2020 створюються на довгострокову перспективу, а не «ситуативно», як прийнято в українському середовищі, з метою отримання миттєвої вигоди;

- зростання ролі fieldstudy в наукових дослідженнях (на першому етапі доцільним є розвиток системи надання *аутсорсингових послуг* науково-освітнім установам організаціям та підприємствам країн ЄС у рамках таких проектів для акумулювання коштів на проведення власних подальших розробок);

- запровадження культури самоосвіти та освіти впродовж життя;

- сприяння отриманню знань через інструменти неформальної освіти (зокрема, законодавчо узгодити можливість урахування сертифікатів, отриманих за результатами іспитів після прослуховування онлайн-курсів, як альтернативи оцінок за іспит після прослуховування аналогічних курсів студентами в університетах);

- стимулювання розвитку творчих навичок, прояву індивідуальних здібностей, талантів людей;

- підвищення рівня розуміння студентами й аспірантами того, що знання, які вони отримують, допоможуть у майбутній кар'єрі.

Відповідні зміни необхідно внести і в українське законодавство з питань науки та освіти. Уже прийнятий 26.11.2015 р. новий Закон України «Про науку і науково-технічну діяльність» [19]. Принципово його вже не змінити. А змінювати потрібно саму філософію закону і підходи до організації наукової діяльності. Те ж стосується і проекту Закону України «Про освіту» [20], де задекларовано європейські принципи та цінності розвитку освітньої сфери. Сутність цих принципів в ЄС та Україні трактується зовсім по-різному. Наприклад, принцип *автономності* дозволяє освітнім закладам у країнах ЄС бути повноправними потужними суб'єктами ринку науково-освітніх послуг, передбачаючи надання освітнім і науковим установам прав самостійного визначення

⁴ ICT – Information and communications technology – «Інформаційно-комунікаційні технології» [18].

назв і переліків спеціальностей, за якими проводиться підготовка фахівців згідно з потребами ринкового середовища та забезпечення порівнянності результатів навчання за різними спеціальностями на різних освітніх та наукових рівнях за «освітніми ефектами» та навичками, якими має володіти фахівець у своїй професійній діяльності. І, навпаки, згідно з проектом Закону України «Про освіту», автономність є суто декларативною, вітчизняні стандарти освіти мають розроблятися відповідно до Національної рамки кваліфікацій, а якість освітніх програм – визначатися в процесі їхньої акредитації державними органами влади, а не в процесі узгодження і співпраці з майбутніми роботодавцями, які приймають або не приймають на роботу фахівців із відповідною освітою, отриманою в тих чи інших навчальних закладах, як це відбувається у країнах ЄС.

Аналогічною є й ситуація з *принципами Болонського процесу*, про необхідність реалізації яких українці чують буквально на кожному кроці, однак віз і нині там. Важливим є не декларативне, а реальне впровадження головних принципів Болонського процесу: *мобільності студентів, мобільності викладачів і науковців, взаємного визнання освітніх документів* (Україна наразі перейшла одразу до третього пункту,

залишивши поза увагою найголовніші перші два пункти).

Висновки. Реформи в країні повинні бути системними і поряд з освітньо-науковою сферою мають охоплювати всі сфери життєдіяльності людей. Люди з гарною освітою будуть ефективно працювати на благо України, якщо для цього будуть існувати певні можливості, зокрема: розвинена інфраструктура, прозорі стабільні «правила гри», захист права власності, мінімальний простір для корупції, високий рівень культури налагодження комунікацій, у т. ч. у сфері розробки/реалізації проектів за міжнародними програмами, чисте навколишнє середовище, відповідний рівень доходів, доступ до ресурсів, високий рівень особистої відповідальності та свідомості у суспільстві. Українцям необхідними є структурні реформи: податкової, банківської, судової, пенсійної систем, системи соціального забезпечення, створення вільної конкуренції, зменшення можливостей для корупції, створення адекватного інституційного середовища, інфраструктури і т. д., прозорі та рівні умови для ведення економічної діяльності, що є ключовою передумовою становлення сприятливого інвестиційного середовища, створюючи підґрунтя для забезпечення нової якості економічного зростання в Україні.

Список літератури:

1. Schultz T. Investments in Human Capital / The American Economic Review. March 1961. – № 51(1). – P. 9–27.
2. Becker G. S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education. – Chicago, London : The University of Chicago Press, 1992. – 361 p.
3. Y. Ben-Porath The Production of Human Capital and the Life Cycle of Earnings // The Journal of Political Economy. – 1967. Vol. 75. – № 4. – Part 1. – P. 352–365.
4. Кендрик Дж. Экономический рост и формирование капитала / Дж. Кендрик // Вопросы экономики. – 1976. – № 1. – С. 15–29.
5. Human Development Report 2014. Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience / United Nations Development Program. – 2014. – 227 p.
6. Бобух І.М. Тенденції параметрів формування людського потенціалу України в міжнародному контексті / І.М. Бобух // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 3. – С. 334–341.
7. Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток / За ред. Л.В. Шинкарук ; Ін-т екон. та прогноз. НАН України. – К., 2015. – 304 с.
8. Україна – найбідніша країна Європи: рейтинг банку Credit Suisse // Європейська правда. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.euointegration.com.ua/news/2015/10/20/7039733/>.
9. Community Research and Development Information Service // CORDIS – 2016 [Electronic resource]. – Access mode : <http://cordis.europa.eu/>.
10. Minimum wage statistics // Eurostat. – 2016 [Electronic resource]. – Access mode : http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Minimum_wage_statistics.
11. Corruption Perceptions Index 2014: Results // Transparency International. – 2015 [Electronic resource]. – Access mode : <http://ti-ukraine.org/corruption-perceptions-index-2014/global-table.html>.
12. Минимальная зарплата (Украина) / Минфин. Финансовый портал. – 2016 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://index.minfin.com.ua/index/salary/>.
13. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют / Національний банк України. Офіційне Інтернет-представництво. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/control/uk/curmetal/detail/currency?period=daily>.
14. Постанова КМУ «Про підвищення оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери» № 731 від 16 вересня 2015 р. / Урядовий портал. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248498540>.
15. Core indicator on ICT use in business by enterprises izeclass, annual, 2003–2014 // UNCTAD stat. – 2015 [Electronic resource]. – Access mode : <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=16951>.
16. Annotated Model Grant Agreement. Version 2.1 (30 October 2015) // Horizon 2020: The EU Framework Programme for Research and Innovation. – 2015. – P. 334.
17. Richard Baldwin. Trade And Industrialisation After Globalisation's 2nd Un bundling: How Building And Joining A Supply Chain Are Different And Why It Matters. NBER Working Paper. – 2011. – № 17716.
18. OECD Statistical Data / OECD. – 2015 [Electronic resource]. – Access mode : <http://data.oecd.org>.
19. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» № 848-VIII від 26.11.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55843.
20. Проект Закону України «Про освіту» / Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/citizens/zv%E2%80%99yazki-z-gromadskisty/gromadske-obgovorennya.html>.

**Бобух І. Н.
Герасимова Е. А.**

Институт экономики и прогнозирования НАН Украины

СОЗДАНИЕ РЫНКА НАУЧНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ КАК ДЕТЕРМИНАНТА АКТИВИЗАЦИИ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В УКРАИНЕ

Резюме

Освещены направления создания в Украине рынка научно-образовательных услуг на основе европейских принципов как детерминанты активизации инвестиционных процессов. Выявлены структурные параметры бюджетного финансирования научно-образовательной сферы в странах ОЭСР, которые должны стать ориентирами для Украины. Сформулированы ключевые барьеры и обоснованы основные направления трансформации научно-образовательной сферы и экономики и общества в целом для создания необходимых предпосылок перехода украинской экономики на новый уровень экономического роста.

Ключевые слова: научно-образовательные услуги, человеческий потенциал, инвестиционные процессы, новое качество экономического роста.

**Bobukh I. N.
Herasimova O. A.**

Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine

THE CREATION OF SCIENTIFIC-EDUCATIONAL SERVICES MARKET AS A DETERMINANT OF INVESTMENT PROCESSES ACTIVATION IN UKRAINE

Summary

The directions of creation in Ukraine the developed market of scientific and educational services according to European principles as determinants of investment processes activation are highlighted. The structural parameters of budget financing of scientific and educational sphere in OECD countries, which should define the vector of its development in Ukraine, are revealed. The key barriers are identified and the main directions of transformation of scientific and educational sphere and the economy and society are justified to create the necessary conditions for transition of the Ukrainian economy to a new quality of economic growth.

Keywords: scientific and educational services, human potential, investments, new quality of economic growth.

УДК 338.27

**Вороніна Р. М.
Маргіта Н. О.**

Національний університет «Львівська політехніка»

ВПЛИВ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА РОЗВИТОК ЛОГІСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

Проаналізовано вплив технологічних інновацій та новітніх інформаційних технологій на розвиток логістики в коротко- і довгостроковому періодах. Висвітлено сучасні тенденції в галузі логістики та формування нових видів і бізнес-моделей логістики. Виділено переваги та недоліки проаналізованих інновацій для логістичних операторів.

Ключові слова: логістичні тренди, інновації, ланцюг поставок, інформаційні технології, фізичний Інтернет.

Постановка проблеми. Постійний аналіз тенденцій та дослідження інновацій є надзвичайно важливими для підприємств будь-якого сектору, оскільки без урахування розвитку галузі підприємство не може задовольняти потреби, що виникають. Проте провідні компанії в галузі самостійно формують попит і тенденції, і саме такі підприємства є лідерами, які створюють інновації.

Згідно з прогнозами, зробленими кілька десятиліть тому, сучасний транспорт повинен формуватися із самокерованих автомобілів та аеромобілів, а космічний транспорт мав би бути звичним явищем. Наприклад, згідно з прогнозами «Дженерал Моторс» 1939 р., які були представлені на світовій ярмарці «Фукурама», до 1960 р. надшвидкісні магістралі (зі швидкістю понад 100 миль на год.) повинні були забезпечувати безперерйну їзду без заторів від приміських поселень до мегаполісів [1]. Інші прогнози передбачали, що люди

будуть подорожувати в автобусах-гелікоптерах, тротуари будуть покриті пластиковими рухомими доріжками, а однорейкові поїзди будуть курсувати в усіх великих містах. Нові технології повинні були покращити транспортну систему і зменшити навантаження на дороги та зменшити вплив на навколишнє середовище [2].

Проте багато попередніх прогнозів не справилися, демографічні й економічні фактори здійснили вплив на формування транспортних потреб та на розвиток транспортної системи. Таким чином, необхідність урахування більшої кількості факторів, а також швидкість, з якою відбуваються зміни, вимагають постійного перегляду і оновлення прогнозів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізом логістичних трендів та інновацій у цій галузі займаються не лише науковці [3; 4], а й логістичні оператори, які є лідерами та хочуть ними зали-

**Бобух І. Н.
Герасимова Е. А.**

Институт экономики и прогнозирования НАН Украины

СОЗДАНИЕ РЫНКА НАУЧНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ КАК ДЕТЕРМИНАНТА АКТИВИЗАЦИИ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В УКРАИНЕ

Резюме

Освещены направления создания в Украине рынка научно-образовательных услуг на основе европейских принципов как детерминанты активизации инвестиционных процессов. Выявлены структурные параметры бюджетного финансирования научно-образовательной сферы в странах ОЭСР, которые должны стать ориентирами для Украины. Сформулированы ключевые барьеры и обоснованы основные направления трансформации научно-образовательной сферы и экономики и общества в целом для создания необходимых предпосылок перехода украинской экономики на новый уровень экономического роста.

Ключевые слова: научно-образовательные услуги, человеческий потенциал, инвестиционные процессы, новое качество экономического роста.

**Bobukh I. N.
Herasimova O. A.**

Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine

THE CREATION OF SCIENTIFIC-EDUCATIONAL SERVICES MARKET AS A DETERMINANT OF INVESTMENT PROCESSES ACTIVATION IN UKRAINE

Summary

The directions of creation in Ukraine the developed market of scientific and educational services according to European principles as determinants of investment processes activation are highlighted. The structural parameters of budget financing of scientific and educational sphere in OECD countries, which should define the vector of its development in Ukraine, are revealed. The key barriers are identified and the main directions of transformation of scientific and educational sphere and the economy and society are justified to create the necessary conditions for transition of the Ukrainian economy to a new quality of economic growth.

Keywords: scientific and educational services, human potential, investments, new quality of economic growth.

УДК 338.27

**Вороніна Р. М.
Маргіта Н. О.**

Національний університет «Львівська політехніка»

ВПЛИВ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА РОЗВИТОК ЛОГІСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

Проаналізовано вплив технологічних інновацій та новітніх інформаційних технологій на розвиток логістики в коротко- і довгостроковому періодах. Висвітлено сучасні тенденції в галузі логістики та формування нових видів і бізнес-моделей логістики. Виділено переваги та недоліки проаналізованих інновацій для логістичних операторів.

Ключові слова: логістичні тренди, інновації, ланцюг поставок, інформаційні технології, фізичний Інтернет.

Постановка проблеми. Постійний аналіз тенденцій та дослідження інновацій є надзвичайно важливими для підприємств будь-якого сектору, оскільки без урахування розвитку галузі підприємство не може задовольняти потреби, що виникають. Проте провідні компанії в галузі самостійно формують попит і тенденції, і саме такі підприємства є лідерами, які створюють інновації.

Згідно з прогнозами, зробленими кілька десятиліть тому, сучасний транспорт повинен формуватися із самокерованих автомобілів та аеромобілів, а космічний транспорт мав би бути звичним явищем. Наприклад, згідно з прогнозами «Дженерал Моторс» 1939 р., які були представлені на світовій ярмарці «Футурама», до 1960 р. надшвидкісні магістралі (зі швидкістю понад 100 миль на год.) повинні були забезпечувати безперерйну їзду без заторів від приміських поселень до мегаполісів [1]. Інші прогнози передбачали, що люди

будуть подорожувати в автобусах-гелікоптерах, тротуари будуть покриті пластиковими рухомими доріжками, а однорейкові поїзди будуть курсувати в усіх великих містах. Нові технології повинні були покращити транспортну систему і зменшити навантаження на дороги та зменшити вплив на навколишнє середовище [2].

Проте багато попередніх прогнозів не справилися, демографічні й економічні фактори здійснили вплив на формування транспортних потреб та на розвиток транспортної системи. Таким чином, необхідність урахування більшої кількості факторів, а також швидкість, з якою відбуваються зміни, вимагають постійного перегляду і оновлення прогнозів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізом логістичних трендів та інновацій у цій галузі займаються не лише науковці [3; 4], а й логістичні оператори, які є лідерами та хочуть ними зали-

шатись [5]. Такими є DHL [6], Kuehne&Nagel [7], DB Schenker [8], і саме вони проводять дослідження у відповідних відділеннях (Research&Development) щодо інновацій у галузі. Дослідження напрямів розвитку галузі також проводяться в рамках європейських та американських дослідницьких програм [9].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Здебільшого прогнози та дослідження тенденцій розвитку галузі, як логістичної, так і інформаційних технологій, проводяться консалтинговими компаніями на замовлення і часто є в закритому доступі. І хоча перелік глобальних трендів публікується у спеціалізованих виданнях, та їхній вплив на розвиток логістики є недостатньо висвітленим.

Мета статті полягає в аналізі впливу розвитку інформаційних технологій на галузь логістики, сучасних тенденцій в цій галузі, виявленні ключових інновацій у бізнес-моделях та технологічних інновацій у ланцюзі поставок.

Виклад основного матеріалу дослідження. До найбільш очевидних трендів і змін, які впливають на розвиток логістичної галузі, відноситься розвиток інформаційних технологій та інновацій. Прогнозується, що до 2025 р. кожна людина буде мати мінімум п'ять підключених пристроїв, з яких понад 40% будуть надавати послуги із прив'язкою до місцезнаходження (Location based services), а близько 20% покупок будуть здійснюватися через мережу Інтернет та становити 4,3 млрд. дол. США [10]. Здійснення покупок в Інтернет-магазинах спровокують частіші й менші доставки до місць відбору (скриньок, пачкоматів) або додому.

Ланцюжки поставок стають усе складнішими і динамічнішими, а замовлення – частішими і меншими, що формує інший важливий тренд – мультиканальність. Кінцеві споживачі використовують усе більше джерел своїх покупок – від стаціонарних магазинів до електронної комерції. Тому логістичні оператори повинні використовувати стратегії для забезпечення такої мультиканальності. Зростаюча складність і динамізм ланцюжків поставок вимагають використання більш сучасних рішень у сфері інформаційних технологій. Окрім того, це вимагає безперервності в роботі логістичних операторів для забезпечення швидкості виходу на ринок і зниження ризику затримок. А ланцюги поставок стають важливішими, ніж ланцюги продукції, оскільки споживачі вимагають усе більше перед- і післякупівельного обслуговування.

Міжнародні компанії продовжують розширювати свою глобальну присутність. Проте вони починають звертати більше уваги на розширення можливостей у бідніших регіонах та країнах, що розвиваються. Професор К.К. Прахалад у своїх працях пише про величезний потенціал ринку товарів першої необхідності для 5 млрд. осіб, чий доходи не перевищують 2 тис. дол. США на рік [11]. Тому товари та ланцюги поставок повинні бути сконструйовані таким чином, щоб забезпечити ці потреби на зростаючому ринку. При цьому багато компаній не готові до такого виклику, зважаючи на існуючі бізнес-моделі.

Особливістю сучасного ринку є короткий життєвий цикл більшості товарів, що теж має безпосередній вплив на ланцюг поставок. Серед споживчих товарів більшість продуктів має життєвий цикл, коротший за 18 місяців, і побудова ланцюга поставок має враховувати ці цикли.

Технологія підтримки управління ланцюгом поставок розвивається, а також набирає популярності програмне забезпечення як послуга. Ці послуги стають дешевшими, зважаючи на розвиток «хмарних» технологій. Крім того, ці технології дозволяють обробляти велику кількість даних, які отримуються з різних джерел, хоча проблема великої кількості даних і складності їхнього аналізу буде надалі зростати [12].

Ефективне управління інформацією в логістичній галузі стає характеристикою, яка визначає конкурентоспроможність логістичного оператора. Великі дані (Bigdata) стають новим інструментом у логістиці починаючи від прогнозування мережі та планування пропускну здатності, шляхом оцінки ризиків, планування забезпечення стійкості й оптимізації маршруту в режимі реального часу до відбору замовлень і доставки до великої кількості точок.

Згрупуємо в табл. 1 ключові логістичні тренди в коротко- і довгостроковому періодах за інформацією провідної логістичної компанії за підсумками 2015 р. DHL [5; 6].

Надлогістика (supergrid logistics) призведе до появи нового покоління логістичних компаній із концентрацією на поєднанні глобальних мереж ланцюжків поставок, інтегруючи виробничі підприємства і логістичних операторів.

Послуги в режимі реального часу дозволяють гнучко і ефективно адаптуватися до умов, що змінюються, і відразу оптимізувати ланцюжки поставок за рахунок інтеграції інформації в режимі реального часу в інтелектуальні та інтерактивні мережі.

Таблиця 1

Ключові логістичні тренди в коротко- і довгостроковому періодах

Технологічного спрямування	До 5 р.	Більше 5 р.	Соціального і бізнес-спрямування	До 5 р.	Більше 5 р.
Великі дані / Bigdata			Надлогістика		
Хмарна логістика			Послуги в реальному часі		
Автономна логістика			Попередня логістика		
3D друк			Міська логістика		
Робототехніка і автоматика			Глобальні логістичні ринки		
Фізичний Інтернет			Багатоканальна логістика		
Інтелігентна локалізація			Краудлогістика		
Натільні технології			Стала логістика		
Доповнена реальність			Старіюча логістика		
Недорога сенсорна технологія			Зручна логістика		
Криптовалюта і криптооплати			Багатоцільова мережа		
			Логістика спільного доступу		
			Сповільнення логістики		

Попередня логістика працює на основі прогностичних алгоритмів обробки великої кількості даних, так званих *bigdata*, та дозволяє постачальникам логістичних послуг значно збільшити ефективність та якість обслуговування за рахунок прискорення часу доставки, підвищення пропускної спроможності й використання інфраструктури.

Концепція міської логістики вимагає необхідності адаптації логістичних рішень до конкретних вимог міських районів, зважаючи на посилення урбаністичних процесів у поєднанні зі зростаючою актуальністю електронної комерції і доставки додому.

В умовах глобалізації та проникнення інформаційних технологій у всі сфери життя людей логістичні ринки створюють можливості для нових послуг, які можуть подолати географічну і функціональну сегментацію та значно підвищити економічну ефективність і завантаження потужностей.

Використання соціальних мереж, краудфандингу та інших крауд-концепцій пропонує нові можливості для бізнесу. Використовуючи дану концепцію, логістичні оператори можуть прискорювати інноваційні цикли продукту на ринку і створювати нові відносини зі своїми клієнтами на основі відчуття єдності.

Логістика продовжує розвиватись у напрямку справедливого і стійкого суспільства шляхом підтримання соціальних пілг і стимулювання рециклінгу. Екологічне спрямування логістики, її сталість будуть поєднуватись із людською взаємодією, заснованою на довірі, а також сталими інвестиціями в розширення регіональних можливостей. Клієнти надають перевагу тим товарам та послугам, які не здійснюють негативного впливу на екологію або, принаймні, мінімізують його. Прогнозується, що компанії будуть змушені подавати інформацію про зовнішні прояви ланцюга поставок та вплив виробничих і бізнес-процесів на різні сфери суспільства [10]. Наприклад, компанії будуть подавати інформацію не лише про вплив на навколишнє середовище, а й про створені робочі місця і сталість процесу закупівель, види використаної робочої сили та видів транспорту.

Старіюча логістика – це логістика для старіючого суспільства, яка повинна пропонувати нові послуги для задоволення викликів такого демографічного розвитку, коли перша хвиля цифрового покоління увійде в старіючий сегмент населення.

Вимоги клієнтів постійно зростають, і покупці, які купують товари онлайн, звертають увагу тепер не лише на ціну, а й на зручність доставки. Вони вимагають доступності 24 години на добу сім днів на тиждень. Сучасні постачальники свіжої продукції пропонують продукти, які є свіжішими, ніж у супермаркеті, завдяки інтегрованій мережі холодної логістики і надають можливість замовлення у мережі Інтернет і доставки стандартною мережею посилок, щоправда, у спеціалізованих термічних контейнерах.

Багатоцільові мережі стосуються використання стандартних існуючих мереж для транспортування і зберігання чутливих до температури, спеціальних та небезпечних вантажів, забезпечуючи інноваційні методи транспортування, інтелектуальні пакувальні рішення і моніторинг ланцюга постачань у режимі реального часу.

Нова культура спільного використання, яка набуває все більшої популярності, призводить до нових потреб логістики, а також відкриває нові перспективи для логістичних провайдерів та створює нові форми співпраці між підприємствами.

Хоча така культура створює додаткову конкуренцію для перевізників, як, наприклад, конкуренція каршерингу чи карпулінгу для таксі.

Складність ланцюжків поставок і змінні вимоги клієнтів вимагають правильного поєднання моделей транспортування і відповідних послуг. У певних випадках спостерігається сповільнення транспортування для оптимального збалансування ланцюжка поставок і скорочення витрат на зберігання та складування. Гнучкість є ще однією важливою рисою сучасного ланцюжка поставок. Задоволення потреб споживачів у різних місцях із різними видами транспорту в різний час вимагає гнучкого ланцюжка поставок, який може легко адаптуватися до несподіваних змін, обставин і ризиків.

Великі дані мають величезний невикористаний потенціал для оптимізації використання виробничих потужностей, зниження ризиків, підвищення якості обслуговування клієнтів, а також створення нових бізнес-моделей.

Парадигма хмарних послуг стає все більш відчутною для логістики. Логістика як послуга, за прикладом SaaS, набуває популярності, коли розробник надає доступ до програмного забезпечення у «хмарі», одночасно забезпечуючи технічну підтримку. Таким чином, можуть надаватись послуги управління ланцюгом поставок та логістичного супермаркету.

Автономна логістика використовує такі інновації, як стільникові системи транспорту, самокеровані автомобілі та безпілотні літальні апарати, які пропонують нові транспортні і складські рішення, підвищення ефективності діяльності й надання альтернативного постачання у віддалених районах.

3D-друк є революційною технологією, яка змінить майбутню логістику, додавши нові можливості виробничих стратегій. Інноваційні логістичні оператори можуть стати лідерами, організовуючи складні мережі, які будуть поєднувати традиційних виробників і 3D.

Робототехніка та технології автоматизації підтримують логістичні процеси і забезпечують нові рівні продуктивності. Нове покоління роботів і автоматизованих рішень з істотно поліпшеною продуктивністю і розширеними можливостями пропонують серйозну альтернативу ручній праці.

Фізичний Інтернет, своєю чергою, дає можливість смарт-об'єктам бути активними учасниками самокерування, а також самостійного керування логістичними процесами. Логістика є однією з основних галузей промисловості, які виграють від розумного поєднання інформаційних і матеріальних потоків. З появою фізичного Інтернету комунікація розширюється на предмети, які не є комп'ютерами в класичному сенсі. Наприклад, піддон за допомогою такої комунікації може повідомити своєму власникові місцезнаходження і стан відвантаження, вантажівка може передбачити свої потреби в технічному обслуговуванні і передати таку інформацію до офісу, вуличне освітлення може сканувати присутність автомобілів і відправляти інформацію водіям. Предмети тепер не лише комунікують за допомогою датчиків із центрального вузлом, але й починають комунікувати безпосередньо один з одним і стають інтелектуальнішими, автономнішими і можуть динамічно реагувати на зміни в навколишньому середовищі. Пристрої можуть обмінюватись інформацією і синхронізуватись, підвищуючи ефективність логістичної діяльності. Це лише невелика частина можливостей фізичного Інтернету в логістиці. Ці

можливості вбудовані в традиційній інфраструктурі, а відстань між онлайн та оффлайн зникає. Інтернет стає частиною інфраструктури.

При прогнозованому збільшенні підключених пристроїв від 15 млрд. на сьогодні до близько 50 млрд. до 2020 р. [10] очевидним є те, що логістичні інновації будуть стрімко розвиватись і поєднувати все більше елементів. Проте підприємства повинні вийти за рамки традиційного мислення і планування та використовувати наявні технології для отримання конкурентних переваг.

Завдяки інтеграції розташування і просторової інформації з традиційними аналітичними даними інтелектуальна локалізація сприятиме збільшенню ефективності процесу і забезпечить підприємства потужною інформацією щодо ефективності використання активів. Це дозволить забезпечити крайній оперативний і стратегічний менеджмент.

Натільні технології разом із чутливим середовищем і контекстними додатками в довгостроковій перспективі суттєво змінять спосіб діяльності людей і вплинуть на всі галузі, тому підприємства повинні розробити стратегію адаптації натільних пристроїв на ранній стадії. Такі революційні винаходи, як Google Glass та iWatch, а також низка інших пристроїв, які контролюють життєві показники людини, уже активно входять у повсякденне життя.

Доповнена реальність забезпечить нові перспективи в плануванні логістики, виконання процесу і візуальну аналітику, додаючи віртуальні шари контекстної інформації в потрібний час і в потрібному місці.

Логістичні компанії, маючи доступ до недорогих сенсорних технологій і датчиків, зможуть збільшити їхнє використання для створення смарт-інфраструктури для моніторингу, перевірки та контролю промислових і логістичних процесів.

Альтернативою традиційним фінансовим системам стають криптовалюти і криптооплати. Проте, зважаючи на технологічний розвиток, особливо небезпечними для логістичної галузі стають кібе-

ратаки на ланцюжки поставок і логістичну інфраструктуру. Збиток від кібератак може стати не лише віртуальним, а й фізичним – через управління повітряним або залізничним рухом за допомогою систем GPS та систем моніторингу транспортних засобів у режимі реального часу. Транспортні та логістичні компанії разом із глобальною Інтернет-спільнотою почали готуватися до майбутніх загроз, впроваджуючи вимоги щодо веб-безпеки, захисту конфіденційності і криптографії.

Макроекономічні зміни і зрушення у структурі міжнародної торгівлі також безпосередньо впливають на глобальні ланцюжки поставок. Вони надають як можливості, так і загрози для них. Зростання в логістичній галузі більше не буде відбуватися за рахунок експорту з Азії в Північну Америку та з Азії в Європу. Воно буде походити з інших джерел і буде більш фрагментованим, більш непередбачуваним і мінливим. Економічне зростання і зростання населення будуть зосереджені в містах, і саме інфраструктура стає основним фактором, що визначає зростання [12].

Глобалізація призвела до того, що міжнародні розвинуті ринки та ринки, що розвиваються, стали частиною загальної стратегії зростання бізнесу для багатьох компаній. Необхідність роботи у міжнародному масштабі стала стандартом для логістичних операторів. А у зв'язку із зростанням витрат на робочу силу в Азії і транспортних витрат багато виробників переносять свої заводи ближче до кінцевого споживача.

Висновки. Галузь логістики, яка розвивається стрімкими темпами, повинна враховувати інноваційно-технологічні досягнення інших галузей для ефективного стратегічного планування. Очевидно, що ключові тренди в логістиці здійснюють безпосередній вплив на розвиток підприємств та на функціонування економіки в цілому.

Перспективами подальших досліджень можуть бути розрахунки конкретних ефектів від використання проаналізованих інновацій на ланцюг поставок.

Список літератури:

1. Futurama. Magic City of Progress [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://exhibitions.nypl.org/biblion/worldsfair/enter-world-tomorrow-futurama-and-beyond/story/story-gmfuturama>.
2. Lionel Pincus and Princess Firyal Map Division. The New York Public Library. Plan for Newyork City. 1969 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://digitalcollections.nypl.org/items/c42cb93f-8e74-ca65-e040-e00a18064e5c>.
3. Taniguchi E. et al. Recent Trends and Innovation sin Modelling City Logistics / Procedia–Social and Behavioral Sciences. – 2014. – № 125. – P. 4–14.
4. Litman T. Sustainable Transportation Indicators – A Recommended Research Program for Developing Sustainable Transportation Indicators and Data. Presented at 88th Annual Meeting of the Transportation Research Board, Washington, D.C. – 2009. – 98 p.
5. 10 найбільших логістичних компаній у світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.insidermonkey.com/blog/10-biggest-logistics-companies-in-the-world-361468/>.
6. Офіційний портал DHL [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dhl.com.ua/en.html>.
7. Офіційний портал Kuehne&Nagel [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kn-portal.com/>.
8. Офіційний портал DB Schenker [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.dbschenker.com/ho-en/start/>.
9. European Commission Research and Innovation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/research/index.cfm>.
10. Офіційний портал Frost&Sullivan [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ww2.frost.com/>.
11. Prahalad C.K. The Fortune at the Bottome of the Pyramid. PearsonPrenticeHall [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://books.google.pl/books/about/The_Fortune_at_the_Bottome_of_the_Pyrami.html?id=R5ePu1awfloC&redir_esc=y.
12. Supply Chain Management Review. 10 Supply Chain Trends for the Next10 Years [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.supplychain247.com/article/10_supply_chain_trends_for_the_next_10_years/EVM_Partners/D2.

Воронина Р. М.

Маргита Н. О.

Национальный университет «Львовская политехника»

ВЛИЯНИЕ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ И ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА РАЗВИТИЕ ЛОГИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ

Резюме

Проанализировано влияние технологических инноваций и информационных технологий на развитие логистики в кратко- и долгосрочном периодах. Освещены современные тенденции в области логистики и формирование новых видов и бизнес-моделей логистики. Выделены преимущества и недостатки проанализированных инноваций для логистических операторов.

Ключевые слова: логистические тренды, инновации, цепь поставок, информационные технологии, физический Интернет.

Voronina R. M.

Marhita N. O.

Lviv Polytechnic National University

INFLUENCE OF TECHNOLOGICAL INNOVATIONS AND INFORMATION TECHNOLOGY ON THE DEVELOPMENT OF LOGISTICS

Summary

The technological innovation influence and new information technologies in the development of logistics in the short and long term investigated in the article. The modern trends in logistics and formation of new logistics business models are outlined. Advantages and disadvantages of analyzed innovation for logistics operators are discussed.

Keywords: logistics trends, innovation, supply chain, information technology, physical Internet.

УДК 332.21

Костецкий Я. І.

Тернопільський національний економічний університет

РЕАЛІЗАЦІЯ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ В УМОВАХ БАГАТОУКЛАДНОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

Проаналізовано розподіл земельних ресурсів аграрних підприємств різних форм власності. Відзначено, що створення кращих умов господарювання для реалізації відносин власності на землю сприятиме впровадженню ефективної державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Така допомога повинна в рівній мірі надаватися аграрним підприємствам різних форм власності.

Ключові слова: багатокладність виробництва, аграрний сектор, валова продукція, сільськогосподарські підприємства.

Постановка проблеми. Важливим напрямом ефективного використання землі в аграрному секторі економіки України є рівноправний розвиток різних форм господарювання. Функціонування різних організаційно-правових структур ринкового типу – явище сьогодні не нове, проте ефективність використання земельних ресурсів значно відрізняється та потребує подальшого дослідження.

Від ефективного використання землі у значній мірі залежать обсяг виробництва та економічна ефективність сільського господарства. Забезпечення ефективного та раціонального використання земельних ресурсів можливе при врахуванні комплексу чинників та їхнього впливу на кінцевий результат – прибуток. Однак для суспільства і місцевих громад у процесі реалізації земельних відносин важливо вирішити такі проблеми, як подолання негативної соціально-економічної ситуації на селі, формування необхідної для суспільства галузевої структури сільськогосподарського виробництва, забезпечення раціонального використання та охорони земель. Для повноцінного функціону-

вання земельних відносин та відносин власності на землю в умовах ринку потрібно конкурентне середовище. Реалізація відносин на землю вимагає вирішення низки актуальних завдань, що не пов'язані з рівнем дохідності від землі. Вирішення цього завдання полягає у ствердженні багатокладності аграрного сектору економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням конкретних напрямів еволюції аграрних підприємств та різних форм господарювання в процесі реформування аграрного сектору економіки України присвячено праці вітчизняних учених-економістів: В. Андрійчука, В. Бойка, П. Гайдуцького, П. Березівського, І. Кириленка, М. Маліка, Т. Маренича, В. Месель-Веселяка, І. Прокопи, П. Саблука, О. Онищенка, В. Ситника, О. Шубравської та ін. Проте проблема реалізації відносин власності на землю в умовах багатокладності аграрного сектору економіки потребує подальшого дослідження.

Мета статті полягає в аналізі розподілу земельних ресурсів аграрних підприємств різних форм власності.

Воронина Р. М.

Маргита Н. О.

Национальный университет «Львовская политехника»

ВЛИЯНИЕ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ И ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА РАЗВИТИЕ ЛОГИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ

Резюме

Проанализировано влияние технологических инноваций и информационных технологий на развитие логистики в кратко- и долгосрочном периодах. Освещены современные тенденции в области логистики и формирование новых видов и бизнес-моделей логистики. Выделены преимущества и недостатки проанализированных инноваций для логистических операторов.

Ключевые слова: логистические тренды, инновации, цепь поставок, информационные технологии, физический Интернет.

Voronina R. M.

Marhita N. O.

Lviv Polytechnic National University

INFLUENCE OF TECHNOLOGICAL INNOVATIONS AND INFORMATION TECHNOLOGY ON THE DEVELOPMENT OF LOGISTICS

Summary

The technological innovation influence and new information technologies in the development of logistics in the short and long term investigated in the article. The modern trends in logistics and formation of new logistics business models are outlined. Advantages and disadvantages of analyzed innovation for logistics operators are discussed.

Keywords: logistics trends, innovation, supply chain, information technology, physical Internet.

УДК 332.21

Костецкий Я. І.

Тернопільський національний економічний університет

РЕАЛІЗАЦІЯ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ В УМОВАХ БАГАТОУКЛАДНОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

Проаналізовано розподіл земельних ресурсів аграрних підприємств різних форм власності. Відзначено, що створення кращих умов господарювання для реалізації відносин власності на землю сприятиме впровадженню ефективної державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Така допомога повинна в рівній мірі надаватися аграрним підприємствам різних форм власності.

Ключові слова: багатокладність виробництва, аграрний сектор, валова продукція, сільськогосподарські підприємства.

Постановка проблеми. Важливим напрямом ефективного використання землі в аграрному секторі економіки України є рівноправний розвиток різних форм господарювання. Функціонування різних організаційно-правових структур ринкового типу – явище сьогодні не нове, проте ефективність використання земельних ресурсів значно відрізняється та потребує подальшого дослідження.

Від ефективного використання землі у значній мірі залежать обсяг виробництва та економічна ефективність сільського господарства. Забезпечення ефективного та раціонального використання земельних ресурсів можливе при врахуванні комплексу чинників та їхнього впливу на кінцевий результат – прибуток. Однак для суспільства і місцевих громад у процесі реалізації земельних відносин важливо вирішити такі проблеми, як подолання негативної соціально-економічної ситуації на селі, формування необхідної для суспільства галузевої структури сільськогосподарського виробництва, забезпечення раціонального використання та охорони земель. Для повноцінного функціону-

вання земельних відносин та відносин власності на землю в умовах ринку потрібно конкурентне середовище. Реалізація відносин на землю вимагає вирішення низки актуальних завдань, що не пов'язані з рівнем дохідності від землі. Вирішення цього завдання полягає у ствердженні багатокладності аграрного сектору економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням конкретних напрямів еволюції аграрних підприємств та різних форм господарювання в процесі реформування аграрного сектору економіки України присвячено праці вітчизняних учених-економістів: В. Андрійчука, В. Бойка, П. Гайдуцького, П. Березівського, І. Кириленка, М. Маліка, Т. Маренича, В. Месель-Веселяка, І. Прокопи, П. Саблука, О. Онищенко, В. Ситника, О. Шубравської та ін. Проте проблема реалізації відносин власності на землю в умовах багатокладності аграрного сектору економіки потребує подальшого дослідження.

Мета статті полягає в аналізі розподілу земельних ресурсів аграрних підприємств різних форм власності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування організаційних структур на засадах приватної власності на землю відбулося завдяки втіленню Указу Президента України від 3 грудня 1999 р. «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки». Згідно з даним Указом, дозволено реорганізувати колективні сільськогосподарські підприємства на основі приватної власності на землю у формування ринкового типу. У результаті реформування колективних сільськогосподарських підприємств виникли нові, різні за своєю організаційно-правовою формою суб'єкти господарювання (табл. 1).

Якщо до прийняття згаданого указу існували три форми власності – державна, колективна та приватна, то після його введення в дію залишилися дві – державна і приватна. Товарне виробництво зосереджене переважно в підприємствах приватної форми власності, які в 2014 р. становили 7,2% їхньої загальної чисельності.

За даними Держкомстату, у 2014 р. у загальній чисельності господарюючих на селі суб'єктів підприємства державні форми становлять 0,4%. Дану категорію формують переважно аграрні підприємства державних навчальних закладів і науково-дослідних установ. Питома вага державних підприємств у виробництві валової продукції складає 0,9% [6].

Значно скоротилися площі земельних ресурсів у користуванні державних сільськогосподарських підприємств. За 2000–2014 рр. питома вага сільськогосподарських угідь держпідприємств зменшилась із 4,4% до 2,2% у загальному землеволодінні підприємств усіх форм власності. Тенденція

до зменшення земельних наділів державних підприємств, а отже, і науково-дослідних установ призводить до скорочення наукових розробок та в кінцевому рахунку – до зменшення вітчизняних інновацій.

Земельна реформа призвела до перерозподілу сільськогосподарських угідь на користь ефективно господарюючих суб'єктів (табл. 2).

Дані табл. 2 свідчать про збільшення земельних ресурсів у господарствах населення та скорочення у сільськогосподарських підприємствах. Так, за період з 1990 р. дотепер площа земельних угідь у сільгоспідприємствах скоротилась у 1,9 рази, тоді як у господарствах населення зросла у 5,9 рази.

Протягом 2000–2014 рр. кількість фермерських господарств зросла із 38 428 до 39 428 од., а площа угідь в їхньому користуванні – в 2,1 рази. Це свідчить про перспективність розвитку даної форми господарювання, хоча оптимальних розмірів землекористування ними ще не досягнуто. Фермерські господарства порівняно з іншими агровиробниками забезпечують високу економічну ефективність виробничої діяльності.

За даними Держкомстату, загальний обсяг виробництва валової продукції сільського господарства (у постійних цінах 2010 р.) у 2014 р. склав 251,4 млрд. грн., у тому числі в сільськогосподарських підприємствах – 139,1 млрд. грн., господарствах населення – 112,3 млрд. грн. (табл. 3).

У галузевій структурі валової продукції сільського господарства провідне місце належить продукції рослинництва (70,1% від загального обсягу виробництва). У сільськогосподарських підприємствах її частка становить 75,9%, у господар-

Таблиця 1

Організаційно-правові форми суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки України (станом на 1 листопада; одиниць)

	2011 р.		2012 р.		2013 р.		2014 р.	
	Кількість, одиниць	у % до заг. кількості	Кількість, одиниць	у % до заг. кількості	Кількість, одиниць	у % до заг. кількості	Кількість, одиниць	у % до заг. кількості
Усього	56247	100,0	56056	100,0	55630	100,0	52543	100,0
Господарські товариства	8080	14,4	8235	14,7	8245	14,8	7750	14,8
Приватні підприємства	4244	7,5	4220	7,5	4095	7,4	3772	7,2
Кооперативи	917	1,6	848	1,5	809	1,5	674	1,3
Фермерські господарства	40965	72,8	40676	72,6	40752	73,2	39428	75,0
Державні підприємства	310	0,6	296	0,5	269	0,5	228	0,4
Інші підприємства	1731	3,1	1781	3,2	1460	2,6	691	1,3

Джерело: [6; 7]

Таблиця 2

Розподіл сільськогосподарських угідь за категоріями землекористувачів в Україні (на кінець року, тис. га)

	1990 р.		2000 р.		2010 р.		2014 р.	
	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%
Усього земель	42050,3	100,0	41722,2	100,0	41576,0	100,0	41511,7	100,0
Землі сільськогосподарських підприємств і громадян	41374,4	98,4	38421,4	92,1	36487,9	87,7	36417,6	87,7
у тому числі землі сільськогосподарських підприємств	38705,4	92,0	29878,0	77,8	20589,6	49,5	20548,9	49,5
із них:								
державних	9927,4	23,6	1847,9	4,8	1022,0	2,4	943,6	2,2
недержавних	28778,0	68,5	28030,1	73,0	19567,6	47,1	19605,3	47,2
землі громадян	2669,0	6,3	8543,4	2,2	15898,3	38,2	15868,7	38,2
Землі користувачів інших категорій	675,9	1,6	3300,8	7,9	5088,1	12,3	5094,1	12,3

Джерело: [6; 7]

ствах населення – 64,2%. Загалом у 2014 р. вироблено рослинницької продукції (у постійних цінах 2010 р.) 177,7 млрд. грн., у тому числі аграрними підприємствами – 105,5 млрд. грн., господарствами населення – 72,1 млрд. грн.

За підсумками господарської діяльності сільськогосподарських підприємств (окрім малих) у 2014 р. рівень рентабельності виробництва продукції сільського господарства та надання пов'язаних із ним послуг (без урахування бюджетних дотацій і доплат) у цілому склав 25,8% проти 11,2% у попередньому році.

Рентабельність виробництва продукції рослинництва у 2014 р. зросла до 29,2% порівняно з 11,1% у 2013 р. Зростання рівня рентабельності виробництва спостерігалось по більшості продукції рослинництва. Зокрема, за останній рік прибутковість зернових і зернобобових культур збільшилася з 1,5% до 25,8%, соняшника – з 28,5% до 36,5%, ріпаку – з 8,8% до 28,7%, сої – з 15,9% до 34,2%, цукрових буряків (фабричних) – з 2,7% до 17,9%, овочів відкритого ґрунту – з 7,0% до 16,7%. Однак суттєво зменшилася рентабельність виробництва картоплі – з 23,0% до 9,2%.

У 2014 р. рентабельним було вирощування свиней на м'ясо (6,0%) та виробництво молока (11,0%) та яєць (58,8%). Менш збитковим стало виробництво м'яса великої рогатої худоби, рентабельність якого становила 35,9%, птиці – -9,0%, а збитковість вирощування на м'ясо овець і кіз залишилась майже на рівні 2013 р. і становила -43,3%.

Рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції в 2014 р. у фермерських господарствах становила 29,6%, у тому числі продукції рослинництва – 31,5%, тваринництва – 5,5%. Це дозволяє фермерам вчасно та повною мірою розраховуватись із власниками землі та залучати додаткові земельні угіддя.

Основним виробниками аграрної продукції в сучасних умовах є сільськогосподарські підприємства та господарства населення. У 2014 р. 55,3% валової продукції сільського господарства було вироблено в сільськогосподарських підприємствах та 44,7% – у господарствах населення. Якщо основна частина продукції рослинництва була вироблена в сільськогосподарських підприємствах (59,6%), то основними виробниками продукції тваринництва залишаються особисті господарства населення (54,5%).

Виробництвом зернових та зернобобових культур, соняшника, ріпаку, м'яса та яєць займаються

переважно сільгоспідприємства. Основним ж виробниками картоплі, овочів, плодів, молока та меду є господарства населення.

Детальний аналіз сучасної підтримки вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції засвідчує, що найбільші переваги надаються великим корпоративним сільськогосподарським підприємствам, виробництво яких засноване на інтенсивних технологіях із залученням значних фінансових ресурсів.

Виходячи із сучасних умов господарства населення зарекомендували себе як рівноправну форму господарювання на селі поряд з іншими агровиробниками. Хоча подальше нарощування виробництва продукції цими господарствами не слід розглядати як стратегічний напрямок розвитку аграрного сектору ринкової економіки. Необхідність функціонування в сільському господарстві різних за організацією та управлінською структурою виробничих форм зумовлена низкою об'єктивних причин, серед яких можна виділити: неоднаковий рівень розвитку виробничого потенціалу, відмінності у спеціалізації, масштабах виробництва, умовах, як природно-кліматичних, так і соціально-економічних. Важливу роль у багатуокладності аграрного сектору відіграють соціально-психологічні аспекти, сформовані на основі настроїв селян та їхніх поглядів на вирішення існуючих суспільних та економічних проблем.

Господарства населення, які в останні роки виробляють значну частину валової продукції сільського господарства, позбавлені доступу до програм державної підтримки. Тому на даному етапі розвитку аграрних відносин вважаємо за необхідне створити сприятливі умови з метою залучення перспективних представників сільської молоді до селянських господарств, надання їм державних та інших преференцій у формі податкових пільг, субсидій. Подібні механізми досить широко застосовувались у країнах Східної Європи в період переходу від соціалістичного господарства до ринкових відносин. Так, у Польщі та Угорщині пільговий період тривав п'ять років.

Розробка виваженої пільгової політики для сільського господарства вимагатиме визначення і використання на практиці чітких та зрозумілих критеріїв щодо об'єктів їхнього впровадження, насамперед це має стосуватися розміру земельної площі, тобто необхідної критично мінімальної площі землі для отримання державної підтримки. Наприклад, мінімальний розмір землі

Таблиця 3

**Валова продукція сільського господарства за категоріями господарств
(у постійних цінах 2010 р., млн. грн.)**

Показники	1990 р.	2000 р.	2010 р.	2014 р.
Усі категорії господарств				
Валова продукція – усього, у тому числі	282774,2	151022,2	194886,5	251438,6
продукція рослинництва	145502,0	92838,9	124554,1	177707,9
продукція тваринництва	137272,2	58183,3	70332,4	73730,7
Сільськогосподарські підприємства				
Валова продукція – усього, у тому числі	199161,3	57997,7	94089,0	139058,4
продукція рослинництва	117938,0	45791,0	66812,7	105529,5
продукція тваринництва	81223,3	12206,7	27276,3	33528,9
Господарства населення				
Валова продукція – усього, у тому числі	83612,9	93024,5	100797,5	112380,2
продукція рослинництва	27564,0	47047,9	57741,4	72178,4
продукція тваринництва	56048,9	45976,6	43056,1	40201,8

Джерело: [6; 7]

для отримання дотацій у рамках Спільної аграрної політики ЄС коливається від 0,1 га до 5 га. Для українських реалій необхідно встановити, відповідно, і максимальну верхню межу для обмеження доступу до субсидій великих сільськогосподарських підприємств та з метою запобігання зловживанням у цій сфері.

Аналіз зарубіжного досвіду підтримки сільськогосподарського виробника засвідчує, що ця підтримка може мати досить різноманітну форму та бути диференційованою. Наприклад, за принципом 3+2 преференції надаються підприємству терміном на три роки, і при виконанні намічених завдань можуть бути подовжені ще на два роки. У Румунії такими завданнями було збільшення обсягів товарної продукції на 20%. У випадку невиконання поставлених завдань припиняється пільговий період, і вкладені кошти можуть підлягати поверненню в державний бюджет.

Важливою умовою державної фінансової підтримки цих господарств має бути обмеження максимального розміру субсидій на одне домогосподарство.

Підсумовуючи вищесказане, слід відмітити, що виважена і продумана державна політика в цій сфері має бути спрямована насамперед на усунення реальних перешкод, що обмежують розвиток малого товарного сегмента аграрного сектора.

Гідна праця та стабільно високий дохід від праці в особистих селянських господарствах спонукатиме сільських жителів займатися вироб-

ництвом сільськогосподарської продукції, розширювати та модернізувати виробництво, що в найближчій перспективі може мати мультиплікативний ефект.

Розглянута структура валового виробництва продукції сільського господарства свідчить про перспективність розвитку тих чи інших типів агропідприємств, тому для аналізу ефективності виробництва валової продукції сільського господарства слід розглянути цей показник у розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь

Висновки. Серед усіх діючих на сьогодні в Україні підприємств різних організаційно-правових форм не існує універсальної. Усі типи організації сільськогосподарського виробництва займаються виробництвом різної продукції, ведуть свою виробничу діяльність із різною ефективністю та вносять свій вклад у розвиток економічної та соціальної ситуації в країні.

Основними виробниками сільськогосподарської продукції в сучасних умовах є сільськогосподарські підприємства та особисті господарства населення, яким відповідають певні форми організації та особливості виробництва продукції.

На даному етапі розвитку вважаємо за необхідне збалансувати інтереси сільгоспвиробників та забезпечити ефективне функціонування державного регулювання виробництва сільськогосподарської продукції через ринкові важелі за допомогою різного роду преференцій, податкових пільг, субсидій.

Список літератури:

1. Андрійчук В.Г. Агропромислові формування нового типу в контексті стратегії розвитку вітчизняного сільського господарства / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2013. – № 1. – С. 3–15.
2. Березівський П.С. Становлення та ефективність функціонування сільськогосподарських виробничих структур різних організаційно-правових форм / П.С. Березівський, О.Й. Березівська, З.П. Березівський [та ін.]. – Львів, 2008. – 208 с.
3. Месель-Веселяк В.Я. Розвиток форм господарювання в аграрному секторі України (результати, проблеми) / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2006. – № 12. – С. 34–40.
4. Молдаван Л.В. Форми господарювання в аграрному секторі України в умовах глобалізації /Л.В. Молдаван // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 13–17.
5. Прокопа І.В. Господарства населення в сучасному аграрному виробництві і сільському розвитку / І.В. Прокопа, Т.В. Беркута ; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2011. – 240 с.
6. Статистичні матеріали офіційного урядового сайту Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Статистичний щорічник «Сільське господарство України за 2014 рік». / Державний комітет статистики України ; під заг. кер. Ю.М. Осаулєнка. – К., 2015. – 321 с.
8. Шубравська О. Інноваційний розвиток аграрного сектора економіки України: теоретико-методологічний аспект / О. Шубравська // Економіка України. – 2012. – № 1. – С. 27–35.

Костецкий Я. И.

Тернопольский национальный экономический университет

РЕАЛИЗАЦИЯ ОТНОШЕНИЙ СОБСТВЕННОСТИ НА ЗЕМЛЮ В УСЛОВИЯХ МНОГОУКЛАДНОСТИ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ

Резюме

Проанализировано распределение земельных ресурсов аграрных предприятий различных форм собственности. Отмечено, что создание лучших условий хозяйствования для реализации отношений собственности на землю будет способствовать внедрению эффективной государственной поддержки сельскохозяйственных товаропроизводителей. Такая помощь должна в равной степени предоставляться аграрным предприятиям различных форм собственности.

Ключевые слова: многоукладность производства, аграрный сектор, валовая продукция, сельскохозяйственные предприятия.

Kostetskiy Y. I.

Ternopil National Economic University

INTRODUCTION OF LAND RELATIONS IN CONDITIONS OF STRUCTURING AGRICULTURAL SECTOR

Summary

In the article analyzed distribution of land resources of agricultural enterprises of different ownership. Effective state support for agricultural enterprises will contribute to improving economic conditions in rural areas. State support for agriculture should be equally provided to agricultural enterprises of different ownership.

Keywords: multistructural production, the agricultural sector, gross output of agricultural enterprises.

УДК 338.43:664

Тимчак В. С.

Житомирський національний агроекологічний університет

ЕКОНОМІЧНО ТЕХНОЛОГІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ІННОВАЦІЙ ВИКОРИСТАННЯ ВІДХОДІВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Досліджено особливості формування інноваційно-технологічного потенціалу виробництва кормів з відходів харчової промисловості. Розглянуто технологічну ефективність на прикладі підприємств Житомирської області, що займаються виробництвом інноваційних видів кормів з відходів харчової промисловості. Обґрунтовано необхідність застосування інновацій у переробній промисловості та проаналізовано діяльність підприємств, які впроваджували інновації.

Ключові слова: інновації, корми, технологічна ефективність, харчова промисловість, інноваційний продукт, відходи харчової промисловості.

Постановка проблеми. Харчова промисловість належить до найбільш матеріалоємних галузей, тому раціональне використання сировини має особливо важливе значення. Основна маса відходів та побічних продуктів харчової промисловості – приблизно 70% – використовується безпосередньо на кормові цілі в тваринництві, 20% – спрямовується на виробництво продуктів харчування та технічної продукції, решта використовується як добриво та паливо [1, с. 25]. Відходи харчових підприємств об'ємні, містять багато вологи, малотранспорتابельні і не можуть довго зберігатися, тому необхідно впроваджувати сучасні економічно-технологічні інновації використання відходів переробної галузі.

Усе більшого значення набувають питання дефіциту високобілкових інгредієнтів для виробництва концентратів і добавок, що вимагає пошуку нових джерел їх виготовлення. Існують різні напрями вирішення даного завдання, в тому числі за рахунок відходів переробної промисловості. Комбікорми, виготовлені на основі побічних кормових продуктів переробної промисловості, дають змогу без додаткових витрат підвищити продуктивність тварин, якість продукції та забезпечити покращення екологічної ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам забезпечення економічно-технологічного розвитку харчової промисловості України присвячені роботи багатьох вітчизняних науковців, зокрема Л.В. Дейнеко [2], Т.Л. Мостенської [3], Л.О. Пашнюк [4], П.Т. Саблука [5] та ін. У своїх працях зазначені дослідники розкривають питання технологічної перебудови промисловості з урахуванням сучасних світових викликів. Водночас невіршеними залишаються проблеми використання відходів харчової промисловості з урахуванням інноваційно-технологічної складової, що слугують орієнтиром у проведених дослідженнях.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Нині перелік побічних кормових продуктів переробної промисловості досить великий: соняшниковий, соєвий, ріпаковий шрот, висівки, жом, меляса тощо. Значна кількість таких як пивна дробина, спиртова барда, пивні дріжджі, мезга використовується в незначній кількості. Однією з причин цього є недослідженість індикаторів технологічної ефективності, які дають змогу проаналізувати вплив кожного показника на прибутковість виробництва кормів з відходів харчової промисловості у економічному аспекті.

Метою статті є визначення економічно-технологічної ефективності інновацій в процесі виробництва кормів з відходів харчової промисловості.

Виклад основного матеріалу. У сучасній високотехнологічній та динамічній економіці все більшого значення набувають інноваційні корми виготовлені з відходів промислової переробки сільськогосподарської сировини. Такі інновації мають стати основою забезпечення передових позицій у галузі виробництва кормів, які направлені на його технологічну та організаційну модернізацію і конкурентоспроможність.

З усіх галузей переробної промисловості найбільшу частку відходів отримують від спиртового виробництва і пивоваріння. До п'ятірки областей України, лідерів за обсягом виробництва пива і спирту, входить Житомирська область на території якої розміщено три пив- та чотири спиртзаводи. Частковою переробкою відходів даних заводів займаються чотири підприємства (табл. 1).

Переробка пивної дробини та спиртової барди підприємствами не перевищує фактичні обсяги їх виробництва, що вказує на резерви збільшення виробництва кормів з відходів харчової промисловості.

Інноваційний розвиток підприємств переробної промисловості набуває позитивної динаміки, але

Kostetskyi Y. I.

Ternopil National Economic University

INTRODUCTION OF LAND RELATIONS IN CONDITIONS OF STRUCTURING AGRICULTURAL SECTOR

Summary

In the article analyzed distribution of land resources of agricultural enterprises of different ownership. Effective state support for agricultural enterprises will contribute to improving economic conditions in rural areas. State support for agriculture should be equally provided to agricultural enterprises of different ownership.

Keywords: multistructural production, the agricultural sector, gross output of agricultural enterprises.

УДК 338.43:664

Тимчак В. С.

Житомирський національний агроекологічний університет

ЕКОНОМІЧНО ТЕХНОЛОГІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ІННОВАЦІЙ ВИКОРИСТАННЯ ВІДХОДІВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Досліджено особливості формування інноваційно-технологічного потенціалу виробництва кормів з відходів харчової промисловості. Розглянуто технологічну ефективність на прикладі підприємств Житомирської області, що займаються виробництвом інноваційних видів кормів з відходів харчової промисловості. Обґрунтовано необхідність застосування інновацій у переробній промисловості та проаналізовано діяльність підприємств, які впроваджували інновації.

Ключові слова: інновації, корми, технологічна ефективність, харчова промисловість, інноваційний продукт, відходи харчової промисловості.

Постановка проблеми. Харчова промисловість належить до найбільш матеріалоємних галузей, тому раціональне використання сировини має особливо важливе значення. Основна маса відходів та побічних продуктів харчової промисловості – приблизно 70% – використовується безпосередньо на кормові цілі в тваринництві, 20% – спрямовується на виробництво продуктів харчування та технічної продукції, решта використовується як добриво та паливо [1, с. 25]. Відходи харчових підприємств об'ємні, містять багато вологи, малотранспорتابельні і не можуть довго зберігатися, тому необхідно впроваджувати сучасні економічно-технологічні інновації використання відходів переробної галузі.

Усе більшого значення набувають питання дефіциту високобілкових інгредієнтів для виробництва концентратів і добавок, що вимагає пошуку нових джерел їх виготовлення. Існують різні напрями вирішення даного завдання, в тому числі за рахунок відходів переробної промисловості. Комбікорми, виготовлені на основі побічних кормових продуктів переробної промисловості, дають змогу без додаткових витрат підвищити продуктивність тварин, якість продукції та забезпечити покращення екологічної ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам забезпечення економічно-технологічного розвитку харчової промисловості України присвячені роботи багатьох вітчизняних науковців, зокрема Л.В. Дейнеко [2], Т.Л. Мостенської [3], Л.О. Пашнюк [4], П.Т. Саблука [5] та ін. У своїх працях зазначені дослідники розкривають питання технологічної перебудови промисловості з урахуванням сучасних світових викликів. Водночас невіршеними залишаються проблеми використання відходів харчової промисловості з урахуванням інноваційно-технологічної складової, що слугують орієнтиром у проведених дослідженнях.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Нині перелік побічних кормових продуктів переробної промисловості досить великий: соняшниковий, соєвий, ріпаковий шрот, висівки, жом, меляса тощо. Значна кількість таких як пивна дробина, спиртова барда, пивні дріжджі, мезга використовується в незначній кількості. Однією з причин цього є недослідженість індикаторів технологічної ефективності, які дають змогу проаналізувати вплив кожного показника на прибутковість виробництва кормів з відходів харчової промисловості у економічному аспекті.

Метою статті є визначення економічно-технологічної ефективності інновацій в процесі виробництва кормів з відходів харчової промисловості.

Виклад основного матеріалу. У сучасній високотехнологічній та динамічній економіці все більшого значення набувають інноваційні корми виготовлені з відходів промислової переробки сільськогосподарської сировини. Такі інновації мають стати основою забезпечення передових позицій у галузі виробництва кормів, які направлені на його технологічну та організаційну модернізацію і конкурентоспроможність.

З усіх галузей переробної промисловості найбільшу частку відходів отримують від спиртового виробництва і пивоваріння. До п'ятірки областей України, лідерів за обсягом виробництва пива і спирту, входить Житомирська область на території якої розміщено три пив- та чотири спиртзаводи. Частковою переробкою відходів даних заводів займаються чотири підприємства (табл. 1).

Переробка пивної дробини та спиртової барди підприємствами не перевищує фактичні обсяги їх виробництва, що вказує на резерви збільшення виробництва кормів з відходів харчової промисловості.

Інноваційний розвиток підприємств переробної промисловості набуває позитивної динаміки, але

лише 48,3% підприємств харчової промисловості впроваджували нові технологічні процеси, з них 63,6% – підприємства, які впроваджували мало-відходні, ресурсозберігаючі та безвідходні процеси (табл. 2).

Разом із зростанням кількості підприємств, що впроваджували нові технологічні процеси, зростає виробництво нових видів продукції, з яких 72,4% підприємств освоювали виробництво нових видів продукції та 68,2% підприємств, які реалізували інноваційну продукцію.

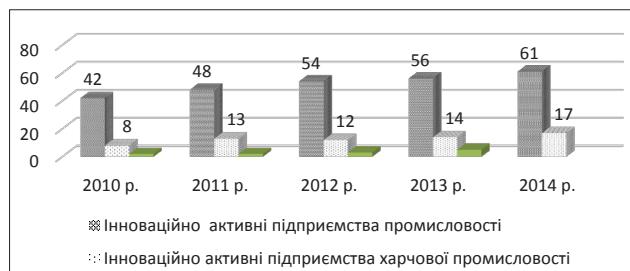

Рис. 1. Кількість інноваційно-активних підприємств харчової промисловості

Джерело: побудовано за даними головного управління статистики у Житомирській області

Із загальної кількості підприємств харчової промисловості більша їх частина є інноваційно-активними (рис. 1).

Обсяги реалізованої інноваційної продукції підприємствами харчової промисловості постійно зростають (табл. 3).

Проте кількість інноваційної продукції, яка є новою для ринку зменшено у 9,9 рази. У середньому за 2010-2014 рр. частка інноваційної продукції підприємств харчової промисловості складала близько 28% (рис. 2).

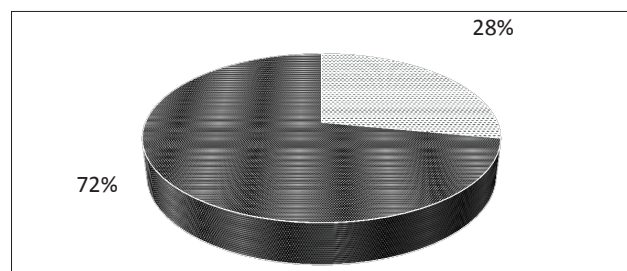

Рис. 2. Частка інноваційної продукції підприємств харчової промисловості у загальній кількості інноваційної продукції підприємств переробної промисловості у середньому за 2011-2014 рр., %

Таблиця 1

Показники обсягів виробництва і переробки пивної дробини та спиртової барди підприємств Житомирської області

Назва заводу	Назва продукту	Номинальна потужність виробництва відходів харчової галузі за добу, т	Фактичні обсяги переробки відходів харчової галузі за добу, т	Кількість сухої дробини, яка вироблена за добу, т
1.Радомишльський пивзавод	Пивна дробина	60	-	-
2. Бердичівський пивзавод	Пивна дробина	15	-	-
3.Житомирський пивзавод	Пивна дробина	6	-	-
4. Чуднівський спиртзавод	Спиртова барда	200	-	-
5.Коростишівський спиртзавод	Спиртова барда	300	-	-
6.Андрушівський спиртзавод	Спиртова барда	300	-	-
7. Липницький спиртзавод	Спиртова барда	300	-	-
8. ТОВ «СІТ»	Пивна дробина	-	20	6
9. ТОВ «Владівік-корми»	Пивна дробина	-	50	10
10. ТОВ «Бест-Агро»	Пивна дробина, спиртова барда	-	125	25
11.ТОВ«Агро-Промресурс»	Спиртова барда	-	150	8,5

Джерело: власні дослідження

Таблиця 2

Кількість підприємств переробної промисловості, що впроваджували інновації у Житомирській області

Показник	Підприємства переробної промисловості			Підприємства харчової промисловості			Частка підприємств харчової промисловості у загальній кількості підприємств переробної промисловості за 2014 р.
	2010 р.	2012 р.	2014 р.	2010 р.	2012 р.	2014 р.	
Всього	34	51	53	28	29	32	60,4
з них: впроваджували нові технологічні процеси	17	26	29	8	13	14	48,3
у т.ч. маловідходні, ресурсозберігаючі та безвідходні	6	9	11	3	4	7	63,6
освоювали виробництво нових видів продукції	14	17	29	12	16	21	72,4
реалізували інноваційну продукцію	24	36	41	15	20	28	68,2

Джерело: розраховано за даними головного управління статистики у Житомирській області [6]

Організація технологічного процесу харчових підприємств докорінно змінюється, особливості цих змін полягають у тому, що механізм управління інноваційними процесами має комплексний характер, здійснюються як по горизонталі (між регіонами, галузями, підприємствами, науковими установами), так і по вертикалі (економічні взаємозв'язки регіонів, галузей, підприємств, наукових установ). Отже, впровадження нових технологічних процесів та освоєння виробництва інноваційної та нової техніки зростає (табл. 4).

Серед переробних підприємств області найбільш успішним у 2010-2014 роках є Радомишльський пивзавод, що входить до альянсу компаній Перша Приватна Броварня та Oasis. Частка ринку об'єднаної компанії в Україні за даний період зросла із 1,5% до 5,8%, позитивна динаміка була досягнута за рахунок збільшення обсягів випуску пива на 24,4% [7]. Основними переробниками відходів Радомишльського пивзаводу є ТОВ «Владівік корми» та ТОВ «БестАгро».

Для дослідження проблеми зростання економічно-технологічної ефективності інновацій виробництва кормів у Житомирській області з відходів харчової промисловості використали лінійну багатофакторну регресійну модель, яка дає змогу проаналізувати вплив кожного показника на прибутковість інновацій у виробництві кормів з відходів харчової промисловості у технологічному аспекті.

У загальному випадку такий процес можна подати таким чином:

$$y = y(x, x_2, \dots, x_m)$$

де x_j – показник з номером j ($j = 1, 2, \dots, 7, m$); m – кількість індикаторів технічної ефективності.

Формула лінійної багатофакторної регресійної моделі щодо забезпечення технологічної ефективності інновацій має наступний вигляд:

$$y = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + a_3x_3 + \dots + a_8x_7$$

У дану модель включено 8 індикаторів підприємства по переробці сухої дробини ТОВ «Владівік корми» за 2012-2014 рр. а саме: валове виробництво сухої дробини за рік; перероблено сирової дробини за рік, в середньому за добу; затрати електроенергії, в середньому за добу, на 1 т продукції; витрачено на електроенергію, всього; затрати біомаси деревини, в середньому за добу, на 1 т продукції; витрачено на біомасу деревини; витрачено на паливно-мастильних матеріали; витрачено на заччастини; витрачено на будматеріали тощо.

Індикатори введені такими змінними: x_1 – валове виробництво сухої дробини за рік, т; x_2 – перероблено сирової дробини за рік, всього, т; x_3 – затрати електроенергії на 1 т продукції, кВт; x_4 – затрати біомаси деревини, в середньому за добу та на 1 т продукції, т; x_5 – затрати паливно-мастильних матеріалів, тис. грн; x_6 – витрачено на заччастини, тис. грн; x_7 – витрачено на будматеріали, тис. грн. За у беремо величину прибутку, яку підприємство отримало у результаті господарської діяльності.

Дослідили вплив визначених індикаторів технологічної ефективності на зміну результативного показника у – прибутковості інновацій у виробництві кормів з відходів харчової промисловості ТОВ «Владівік корми». Тоді формула лінійної багатофакторної регресійної моделі забезпечення технологічної ефективності виробництва кормів з відходів харчової промисловості приймає такий вигляд:

$$y = 555,1 - 0,8533x_1 - 0,3041x_2 - 0,0543x_3 - 0,0538x_4 - 0,28x_5 - 0,01066x_6 + 0,7236x_7$$

де, a_0 – сума отриманого прибутку у результаті виробництва інноваційного виду корму за 2014 р, a_1 – розрахункова сума прибутку, x – індикатори технологічної ефективності.

Таблиця 3

Обсяги реалізованої інноваційної продукції підприємствами харчової промисловості у Житомирській області

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. до 2010 р.	
						+,-	у %
Усього	46318,4	137414,3	210336,8	318956,4	410846,3	364527,9	>у8,9 рази
у тому числі нової для ринку	14218,8	9556,6	1225,5	1315,9	1408,5	-12810,4	< у 9,9 разів
Із загального обсягу поставлено на експорт	12567,3	48484,2	24744,7	18369,1	28340,7	15773,4	>у 2,2 рази

Джерело: розраховано за даними головного управління статистики у Житомирській області

Таблиця 4

Впровадження нових технологічних процесів та освоєння виробництва інноваційної продукції у підприємствах переробної промисловості у Житомирській області

Показник	Підприємства переробної промисловості			Підприємства харчової промисловості			Частка підприємств харчової промисловості у загальній кількості підприємств переробної промисловості за 2014 р.
	2010 р.	2012 р.	2014 р.	2010 р.	2012 р.	2014 р.	
Впроваджено нових технологічних процесів	20	27	42	11	14	18	42,9
у т.ч. маловідходних, ресурсозберігаючих і безвідходних	7	13	16	9	10	12	75,0
Освоєно виробництво інноваційної продукції, найменувань	22	28	41	7	9	11	26,8
з них нової техніки	10	10	11	4	4	5	45,4

Джерело: розраховано за даними головного управління статистики у Житомирській області

Провели розрахунки залежності технологічної ефективності інновацій від визначених індикаторів у ТОВ «Владівік корми» (табл. 5).

З врахованих індикаторів найбільший вплив на технологічну ефективність сушіння дробини з відходів харчової промисловості мають: валове виробництво сухої дробини за рік на – 0,714; перероблено сирової дробини на – 0,643, затрати паливно-мастильних матеріалів на – 0,434, затрати електроенергії на – 0,426, затрати біомаси деревини на – 0,324. Проте, такі індикатори як: витрати на запасні частини та будівельні матеріали мають циклічний зв'язок з технологічною ефективністю, а не постійний.

Розрахований коефіцієнт множинної кореляції $R = 0,9999$ вказує на тісний зв'язок технологічної ефективності із зазначеними індикаторами, а коефіцієнт множинної детермінації, що становить 0,7282, означає, що варіація ефективності сушіння дробини з відходів харчової промисловості у зв'язку зі зміною зазначених факторів становить 72,8%. Це дає змогу на окремій стадії технологічної ефективності інновацій у виробництві кормів виявляти негативну ситуацію і на кожному окремому етапі приймати відповідні рішення.

Визначені індикатори технологічної ефективності інновацій у виробництві кормів харчової промисловості має вагомість щодо можливості визначення інтегрального показника технологічної ефективності інновацій.

Для оцінювання всіх показників у комплексі визначаємо інтегральний показник за формулою:

$$I_{\text{тех.ефект}} = \sum \delta_i \cdot B_i$$

де n – кількість показників;

B_i – вагомість i -го показника;

δ_i – відносна оцінка i -го показника.

Величина δ_i розраховується за такими правилами:

$\delta_i = I_i / I_{\text{max}}$, якщо більше значення i -го показника є бажанішим;

$\delta_i = I_{\text{min}} / I_i$, якщо менше значення i -го показника є бажанішим.

де I_{max} та I_{min} – найбільше та найменше значення i -го показника з усіх порівнюваних його значень для різних підприємств (різних періодів часу) відповідно.

Максимально можливою є оцінка $I_{\text{тех.ефект}} = 1$ для випадку, коли аналізоване підприємство є кращим за усіма (п'ятьма) порівнюваними показниками.

Для визначення рівня технологічної складової можна застосовувати таку шкалу (виходячи з максимально та мінімально можливих значень $0 < I_{\text{тех.ефект}} < 1$

$I_{\text{тех.ефект}} < 0,30$ – низький рівень;

$0,31 \leq I_{\text{тех.ефект}} \leq 0,60$ – середній рівень;

$I_{\text{тех.ефект}} > 0,61$ – високий рівень.

За найбільш впливовими індикаторами здійснюємо інтегральну оцінку технологічної ефективності інновацій у виробництві кормів з відходів харчової промисловості (табл. 6).

Інтегральний показник технологічної ефективності сушіння дробини з відходів харчової промисловості за 2012–2014 рр. має тенденцію до зростання. Розрахункове значення індикаторів 2014 р. до 2012 р. вказує на те, що більшість ресурсів у 2012 р. мали низьку технологічну ефективність. Це означає, що можна було б зменшити їх використання ресурсів, зокрема, валового виробництва сухої дробини на 94,42 т, переробку сирової дробини на 45,5 т, що дало б змогу заощадити витрат електроенергії, біомаси деревини та паливо-мастильних матеріалів відповідно на 60,42 кВт і 21,47 т і

Таблиця 5

Залежність технологічної ефективності виробництва дробини з відходів харчової промисловості ТОВ «Владівік корми»

Індикатори технологічної ефективності	2012 р.	2013 р.	2014 р.	Приріст індикаторів 2014 р. до 2012р. +,-	Вагомість індикатора
Прибуток всього, тис. грн	132,3	715,4	555,1	422,8	-
Валове виробництво сухої дробини за рік, x_1	0,674	0,686	0,714	0,04	0,123
Перероблено сирової дробини за рік, всього, x_2	0,596	0,612	0,643	0,047	0,138
Затрати електроенергії на 1 т продукції, x_3	0,387	0,415	0,426	0,039	0,082
Затрати біомаси деревини, в середньому за добу, на 1 т продукції, x_4	0,286	0,324	0,324	0,038	0,092
Затрати паливно-мастильних матеріалів, x_5	0,381	0,410	0,434	0,053	0,082
Витрати запчастин, x_6	0,269	0,305	0,318	0,049	0,059
Витрати будматеріалів, x_7	0,415	0,480	0,492	0,077	0,062

Джерело: власні дослідження

Таблиця 6

Рівень технологічної ефективності виробництва дробини з відходів харчової промисловості ТОВ «Владівік корми»

Індикатори технологічної ефективності	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. +; – до	
				2012 р.	2013 р.
Прибуток всього, тис. грн	132,3	715,4	555,1	-12,5	-0,8
Валове виробництво сухої дробини за рік, x_1	89,2	490,8	396,3	-94,42	307,17
Перероблено сирової дробини за рік, усього, x_2	53,1	300,3	254,8	-45,50	201,70
Затрати електроенергії на 1 т продукції, x_3	51,2	296,9	236,5	-60,42	185,27
Затрати біомаси деревини, в середньому за добу, на 1 т продукції, x_4	14,6	96,2	74,7	-21,47	60,08
Затрати паливно-мастильних матеріалів, x_5	5,6	39,4	32,4	-7,01	26,85
Інтегральний показник	0,59	0,71	0,84	0,25	0,13
Рівень технологічної ефективності	середній	високий	високий	-	-

Джерело: власні дослідження

7,01 кг на 1 т сухої дробини і отримати таку ж саму величину прибутку. За 2012 р. технологічна ефективність сушіння пивної дробини з відходів харчової промисловості перебувала на межі виробничих можливостей. Утім, за 2013–2014 рр. інтегральний показник технологічної ефективності інновацій зріс на 0,25 та 0,13 пунктів і досяг високого його рівня.

Висновки та пропозиції. Організація технологічного процесу підприємств харчової промисловості докорінно змінюється, головні особливості цих змін полягають у тому, що механізм управління інноваційними процесами має комплексний характер, саме тому, впровадження нових технологічних процесів та освоєння виробництва інноваційної та нової техніки зростає.

Застосована лінійна багатofакторна регресійна модель, щодо забезпечення технологічної ефективності інновацій, дає змогу проаналізувати вплив

кожного показника на прибутковість інновацій у виробництві кормів з відходів харчової промисловості в економічному аспекті.

Розрахований коефіцієнт множинної кореляції $R = 0,9999$ вказує на тісний зв'язок індикаторів технологічної ефективності, а коефіцієнт множинної детермінації 0,7282, означає, що варіація ефективності сушіння дробини зі зміною факторів становить 72,8%. Це дає змогу на окремій стадії технологічної ефективності інновацій у виробництві кормів виявляти негативну ситуацію і на кожному окремому етапі приймати відповідні рішення.

Для ефективного використання відходів харчової промисловості необхідно впроваджувати інноваційні розробки, залучати вітчизняні та зарубіжні джерела інвестицій, раціонально використовувати технологічні зміни тощо.

Список літератури:

1. Стратегія розвитку харчової промисловості України та її регіонів (областей) на період до 2015 року / Л.В. Дейнеко, А.О. Коваленко, Л.В. Страшинська, Е.І. Шелудько; за ред. проф. Л.В. Дейнеко. – К. : РВПС України НАН України, 2004. – 212 с.
2. Дейнеко Л.В. Інноваційний розвиток і стан матеріально-технічної бази в харчовій промисловості / Л.В. Дейнеко, Е.І. Шелудько // Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні: матеріали IV міжнар. бізнес-форуму (Київ, 24 березня 2011 р.) / відп. ред. А.А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2011. – С. 42-44.
3. Мостенська Т.Л. Стан та перспективи розвитку ринку продовольчих товарів в Україні / Т.Л. Мостенська // Харчова і переробна промисловість: Щомісячний науково-виробничий журнал. – 2009. – № 1. – С. 812.
4. Пашнюк Л.О. Харчова промисловість України: стан, тенденції та перспективи розвитку / Л.О. Пашнюк // Економічний часопис XXI. – 2012. – № 910. – С. 6063.
5. Саблук П.Т. Економічний механізм АПК у ринковій системі господарювання [текст] / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2007. – № 2. – С. 3-6.
6. Економічні результати сільськогосподарського виробництва: зведені показники (2000 дозволяє 2014 рр.) [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики України. Головне управління статистики у Житомирській області. – Режим доступу : <http://www.zt.ukrstat.gov.ua>.
7. Виробництво пива в Україні за січень-червень 2014 року [Електронний ресурс] / Українська галузева компанія по виробництву пива, безалкогольних напоїв та мінеральних вод ПрАТ «Укрпиво». – 2014. – Режим доступу : <http://www.ukrpivo.com/node>.

Тымчак В. С.

Житомирский национальный агроэкологический университет

ЕКОНОМІЧЕСКИ ТЕХНОЛОГІЧЕСКАЯ ЕФФЕКТИВНОСТЬ ІННОВАЦІЙ ІСПОЛЬЗОВАНИЯ ОТХОДОВ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Резюме

Исследованы особенности формирования инновационно-технологического потенциала производства кормов из отходов пищевой промышленности. Рассмотрена технологическая эффективность на примере предприятий Житомирской области, занимающихся производством инновационных видов кормов из отходов пищевой промышленности. Обоснована необходимость применения инноваций в перерабатывающей промышленности и проанализирована деятельность предприятий, внедрявших инновации.

Ключевые слова: инновации, корма, технологическая эффективность, пищевая промышленность, инновационный продукт, отходы пищевой промышленности.

Tymchak V. S.

Zhytomyr National Agroecological University

ECONOMIC AND TECHNOLOGICAL EFFICIENCY IN INNOVATIVE WAYS OF USING FOOD INDUSTRY WASTE

Summary

The features of innovative and technological potential formation in feeds production from food industry wastes are explored. The technological efficiency on the example of the enterprises of Zhytomyr region, which manufacture innovative types of feeds from food industry wastes, is considered. The necessity in application of innovations in processing industry is justified and the performance of enterprises that have implemented innovations is analyzed.

Keywords: innovations, feeds, technological efficiency, food industry, innovative product, food industry wastes.

УДК 330.322:332.1

Турчина С. Г.
Дашутіна Л. О.

Сумський національний аграрний університет

ПІДВИЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ РЕГІОНУ
ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проаналізовано стан та розглянуто основні проблеми інвестиційного розвитку: державні та регіональні аспекти. Досліджено фактори покращення інвестиційного клімату. Доведено доцільність активізації інвестиційної привабливості регіону як однієї з умов ефективного розвитку зовнішньоекономічної діяльності.
Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, експорт, імпорт, прями іноземні інвестиції, інвестиційна активність.

Постановка проблеми. Глобалізація економіки, посилення конкурентної боротьби та вектор пріоритетів розвитку України, спрямований на євроінтеграцію, актуалізують дослідження проблем, пов'язаних з інвестуванням, вирішення яких відобразиться на підвищенні конкурентоспроможності та ефективності функціонування як в цілому національної економіки, так і окремо взятого регіону.

На інвестиційну привабливість значно впливає не тільки загальний стан економіки країни, але й умови ведення бізнесу, зокрема ступінь втручання держави, рівень корупції, негативні політичні фактори. Ми погоджуємося з думкою авторів [1, с. 87-90], які зазначають, що непомітним залишається те, що держава за останні роки зробила відчутні кроки у напрямі інтеграції у світову економіку, на фоні чого відчутним мав би бути розвиток зовнішньоекономічної діяльності. Відтак, особливої актуальності набувають дослідження формування сприятливого інвестиційного клімату та ефективного механізму залучення вітчизняних та іноземних інвестицій для активізації зовнішньоекономічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні аспекти забезпечення формування сприятливого інвестиційного середовища перебувають в центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, цій проблемі присвячено праці зарубіжних науковців – І. Бланка, Дж. Гелбрейта, Г. Райтера, С. Томсона, Х. Шермана, Д. Шнайдера та ін. Значний внесок у дослідження розвитку інвестиційної діяльності зробили такі вітчизняні вчені, як І. Бондар, А. Бутняров, Г. Вербицька, М. Денисенко, С. Тесля, В. Федоренко, В. Худавердієва, Л. Шик та ін. На сучасному етапі вплив іноземних інвестицій на економіку країни досліджується у працях В. Борщевського, Н. Вознесенської, Б. Губського, С. Захаріна, Д. Лукьяненка, Ю. Макогона, А. Омельченка, А. Пересади, А. Федоренка, А. Шакина та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Окремі питання за даною тематикою залишаються відкритими та вимагають детального наукового дослідження й практичного вирішення. Це стосується оцінки впливу інвестиційної складової на зовнішньоекономічну діяльність окремого регіону та держави в цілому.

Метою статті є оцінка інвестиційної складової розвитку зовнішньоекономічної діяльності України та, зокрема, Сумської області, а також виділення проблем іноземного інвестування та формування комплексу заходів задля залучення інвестицій в економіку Сумської області.

Виклад основного матеріалу. Експортна орієнтація економіки і лібералізація зовнішньоеко-

номічних зв'язків як основне завдання зовнішньоекономічної політики України вимагає визначення наявних і потенційних конкурентних переваг українських товаровиробників, а також факторів, що їх формують, і механізму реалізації цих переваг [2, с. 69-77].

Розвиток ЗЕД тісно пов'язаний з актуалізацією конкурентоспроможності вітчизняної продукції на світовому ринку. Оскільки в нинішніх умовах, власне, конкурентоспроможність є комплексним узагальнюючим критерієм успіху і стабільного положення на ринку, то саме вона найбільш повно відповідає інтересам інвестора, зокрема й іноземного, цілям його інвестиційної діяльності.

Дослідженнями встановлено, що наша держава, незважаючи на значний природний потенціал, суттєво відстає від розвинених країн за рівнем економічного розвитку. Матеріали Всесвітнього економічного форуму в Давосі є прямим доказом цього. Так, у звіті «Global Competitiveness Report» йдеться про те, що Україна зайняла 79 місце із 140 країн у «Глобальному рейтингу конкурентоспроможності 2015–2016». Найвищу оцінку отримала робота у сфері державного сектора – 130 зі 140, податкове навантаження на бізнес визначено на рівні 118 з 140. Банки України визнані найгіршими у світі, їх надійність оцінена за найнижчим показником – 140 з 140 [3].

Безсумнівною є те, що для посилення конкуренції на всіх рівнях і у всіх проявах потребує використання інвестицій. Переконливим є і світовий досвід, який свідчить, що для стабільного економічного зростання обсяг інвестицій у національній економіці задля забезпечення відтворювальних процесів повинен бути на рівні 19-25% від ВВП [4, с. 61]. Особливого значення у цьому процесі набувають іноземні інвестиції.

Отже, розглядаючи зазначену проблематику, нами встановлено, що у 2014 р. в економіку України іноземні інвестори вклали 2451,7 млн дол. США прямих інвестицій (акціонерного капіталу). Зменшення капіталу за цей період становить 13592,1 млн дол. (у т.ч. за рахунок курсової різниці – 12246,5 млн дол.) (рис. 1).

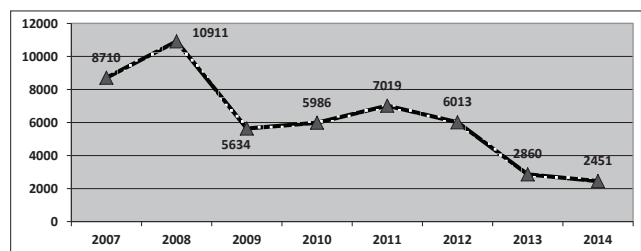

Рис. 1. Динаміка надходжень прямих іноземних інвестицій (ПІІ)

Варто зазначити, що інвестиції надійшли із 130 країн світу. За даними Державної служби статистики, із країн ЄС від початку інвестування внесено 35575,5 млн. дол. США інвестицій, що становить 77,5% загального обсягу акціонерного капіталу, з інших країн світу – 10340,5 млн дол. США. До десятка основних країн-інвесторів, на які припадає майже 83% загального обсягу прямих інвестицій, входять: Кіпр – 13710,6 млн дол. США, Німеччина – 5720,5 млн дол. США, Нідерланди – 5111,5 млн дол. США, Російська Федерація – 2724,3 млн дол. США, Австрія – 2526,4 млн дол. США, Велика Британія – 2145,5 млн дол. США, Віргінські Острови (Брит.) – 1997,7 млн дол. США, Франція – 1614,7 млн дол. США, Швейцарія – 1390,6 млн дол. США та Італія – 999,1 млн дол. США (рис. 2) [5].

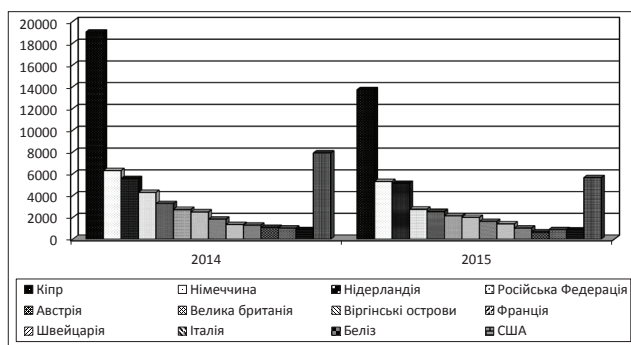

Рис. 2. Обсяг прямих іноземних інвестицій (акціонерний капітал) в економіку України, млн дол. США

Лідерські позиції Кіпру серед основних країн-інвесторів України пояснюється надзвичайно низьким податком (4,25%) на прибуток для офшорних компаній Кіпру. Ратифікована Законом України від 04 липня 2013 року «Конвенція між Урядом України і Урядом Республіки Кіпр про уникнення подвійного оподаткування та запобігання податковим ухиленням стосовно податків на доходи» [6] закриває Кіпр як офшорну зону, власникам великого бізнесу тепер буде невигідно вкладати гроші у кіпрські банки та здійснювати фінансові операції звідти, проте крім нього у світі є ще 29 таких зон.

Найбільш популярними країнами з офшорами можуть стати Монако, Чорногорія, Хорватія, Мальта та інші. Ці європейські країни знаходяться географічно близько до України, а їхня економічне й політичне становище прогнозоване [7, с. 473.]

Варто відзначити новий етап інвестиційного співробітництва, економічного розвитку, сприяння захисту інвестицій, який відкриває Угода між Україною та Японією, що набула чинності 26 листопада 2015 року. Угода передбачає надання японським інвесторам режиму найбільшого сприяння у випадку створення, придбання і розширення інвестицій, закріплюються гарантії від незаконної експропріації та націоналізації, також передбачається вільний переказ платежів та міжнародно визнані процедури врегулювання суперечок. Це, у свою чергу, знизить некомерційні ризики японських бізнесменів, збільшить обсяги можливих інвестицій, а також сприятиме належному забезпеченню національних інтересів України.

Упродовж 2014 року найбільш цікавими для інвестора галузями були: сміттєпереробна галузь – управління та утилізація відходів (25%), сіль-

ське господарство (13%), нафтогазова промисловість та торгівля (13%), розвиток інфраструктури (6%) та інші [8, с. 22].

Здебільшого спрямовувалися прямі іноземні інвестиції у місто Київ (49,5%), Дніпропетровську (16,9%), Донецьку (5,6%), Харківську (3,8%) Київську, Одеську та Львівську області. В інші регіони України скеровано ПІІ, які порівняно із загальним обсягом ПІІ становили менше 3%.

Для іноземного інвестора важливо, щоб не тільки об'єкт інвестування (проект, підприємство), але й уся сфера його діяльності, область, регіон, країна теж були конкурентоспроможними. Він повинен в комплексі оцінити інвестиційний клімат країни і регіонів, галузей і виробництв, підприємств та проектів. Це повністю узгоджується з теорією конкурентоспроможності, адже вона визначається як багатопланова економічна категорія, яку можна розглядати на декількох рівнях. Беззаперечним є і той факт, що для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів підприємствам доцільно зосередити зусилля на залученні у виробництво сучасних технологій і ноу-хау, навчання та підвищенні кваліфікації працівників.

З точки зору іноземного інвестора, суть «конкурентоспроможного підприємства» полягає в ефективному вкладенні коштів у його придбання і розвиток порівняно з іншими подібними підприємствами. Виходячи з цього ми поділяємо думку авторів [7, с. 473.] щодо основних конкурентних позицій підприємств, які для іноземного інвестора є пріоритетними: виробничий потенціал; сировинна база; збутовий потенціал; кадровий потенціал; науково-технічний та інноваційний рівень; фінансовий стан; організаційна структура; кваліфікований менеджмент; імідж тощо.

Для іноземних інвесторів, що приходять в країну з власною технологією виробництва товарів, важливим є створення умов для ефективного збуту продукції, виробленої, як правило, на новоствореному підприємстві. Тому основними факторами, які будуть визначати конкурентоспроможність їх продукції в країні інвестування, будуть помірні вартість та висока якість робочої сили, ефективне використання інновацій країни-донора, помірні затрати на виробництво, стимулювання експорту виробленої продукції, а також можливість збільшити свою частку ринку або ж виходу на нові ринки. У свою чергу конкурентоспроможність регіону для іноземного інвестора – це обумовлений економічними, соціальними, політичними та іншими факторами стан регіону та його окремих товаровиробників на внутрішньому та зарубіжних ринках, що характеризується ефективністю використання регіональних ресурсів, і в першу чергу робочої сили та капіталу відносно інших регіонів. Висока конкурентоспроможність регіону дає змогу залучати значні іноземні інвестиції в його розвиток і гарантує отримання прибутку інвесторам. Конкурентоспроможність регіону може визначатися також вигідним географічним розташуванням регіону, наявністю необхідних природних ресурсів, дешевої і кваліфікованої робочої сили, розвинутої інфраструктури, ринком збуту продукції тощо.

Розглядаючи зазначену проблематику на регіональному рівні, можемо стверджувати, що для інвесторів Сумщина є інвестиційно-привабливим регіоном, готовим до співпраці та розвитку на світовій економічній арені. Так, у 2015 році область відвідали делегації з Китаю, Азербайджану, Узбе-

кистану та Малайзії. Хоча близьке сусідство з Російською Федерацією, донедавна, на 60% орієнтувало експорт продукції на російський ринок.

За даними Державної служби статистики в Сумській області, обсяг вкладених в економіку області прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) у 2014 році склав 264687,7 тис. дол. США., що становить у розрахунку на одну особу 257,6 дол. США (рис. 3).

Рис. 3. Обсяг прямих іноземних інвестицій на 1 мешканця області по рокам у дол. США

Інвестиції надійшли із 39 країн світу. Обсяг інвестування з країн ЄС з становить 224257,6 тис. дол. США (84,7% загального обсягу акціонерного капіталу), з інших країн світу – 40430,2 тис. дол. США (15,3%).

Ліва частина загального обсягу прямих іноземних інвестицій, на які припадає 71% загального обсягу прямих інвестицій, надійшла з таких країн: Кіпр – 135162,7 тис. дол. США, Нідерланди – 37543,9 тис. дол. США (рис. 4).

Структура залучених інвестицій в регіоні дещо повторює загальноукраїнські тенденції, а саме, значні обсяги прямих іноземних інвестицій зосереджено на підприємствах промисловості – 181230,9 тис. дол. США (68,5% загального обсягу). Також інвестиції спрямовані у підприємства оптової та роздрібною торгівлі, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів внесено 21206,7 тис. дол. США (8,0% загального обсягу прямих інвестицій в економіку області), в організації, що здійснюють операції з нерухомим майном, – 18948,0 тис. дол. США (7,2%).

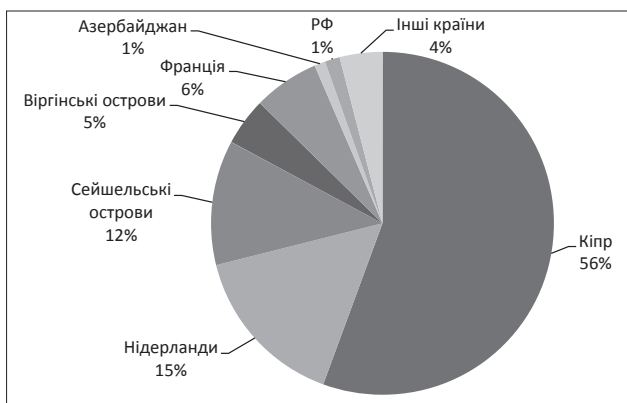

Рис. 4. Основні країни-інвестори у Сумську область 2014 року

Прикладами найбільш успішних інвестиційних вкладень зарубіжних економічних агентів на території Сумської області є: виробництво керамічних будівельних матеріалів (ТОВ «Керамейя», країна-інвестор США), виробництво шоколадної продукції (ПАТ «Монделіс Україна», країна-інвестор США), виробництво коркувальних засобів та поліграфічних виробів (ПрАТ «Технологія», країна-інвестор Чехія), виробництво молочної

продукції (ПАТ «ВЕР Шостка Україна», країна-інвестор Франція), виробництво укупувальних засобів (ТОВ «Гуала Кложерс Україна», країна-інвестор Італія).

Зважаючи на спрямування загальнодержавного курсу на євроінтеграцію, на потенціал аграрного сектора, який може стати локомотивом розвитку національної економіки, вирішальну роль у забезпеченні його розвитку відіграватиме впровадження аграрних інвестиційних проектів. Варто зазначити, що на рівні держави з початку 2015 року в галузі АПК реалізовано 50 інвестиційних проектів. Залучено майже 400 мільйонів гривень.

Дослідженнями встановлено, що функціонування та розвиток підприємств аграрного сектору Сумської області також значною мірою залежить від інвестиційного забезпечення. Як позитивний приклад можемо констатувати, що досягнуто домовленості з Азербайджаном щодо відкриття у Роменському районі заводу з переробки сої потужністю 220-250 тисяч тонн. Інвестиційний пакет вказаного підприємства становить до 22 млн доларів. На початковому етапі планується створення більше 200 робочих місць. Крім того, на базі колишнього Велико-Жовтневого цукрового заводу у Білопільському районі у 2016 році заплановано запуск першої черги підприємства з виробництва альтернативних видів палива, зокрема, біоетанолу. Сума очікуваних інвестицій становить близько 30 млн доларів.

Наголошуючи на ролі та значенні іноземних інвестицій для подальшого розвитку підприємств та, зокрема, розширення їх експортної діяльності нами проведено розрахунок впливу розміру прямих іноземних інвестицій на експорт товарів і послуг. Рівняння прямої має такий вигляд:

$$y_x = a_0 + a_1 \cdot x; \quad y_x = 320,6 + 1,78 \cdot x.$$

Проведені розрахунки є свідченням того, що при збільшенні суми прямих іноземних інвестицій в економіку області на 1 млн дол. США обсяг експорту товарів і послуг зростає на 1,78 млн дол. США., що підтверджує залежність розвитку експортного потенціалу регіону від залучення іноземних інвестицій в регіон.

Регіональними перевагами є наявність достатньо розвиненого науково-технічного потенціалу: самостійних науково-дослідних організацій, конструкторських організацій і науково-дослідних та конструкторських підрозділів на промислових підприємствах. Створені умови для співпраці виробничих підрозділів з розташованими на території області базовими галузевими науково-дослідними установами.

Отже, ґрунтуючись на власних дослідженнях, можемо стверджувати, що найперспективніми галузями промисловості для інвестування в області є:

- харчова і легка промисловість (швидкий період окупності);
- нафтогазодобувна і хімічна промисловість (високий рівень прибутковості);
- машинобудування та обробна промисловість (наукоємні галузі).

Залучення іноземних інвестицій повинно відбуватися у контексті комплексної інвестиційно-інноваційної політики, орієнтованої на реалізацію національних інтересів та оптимізацію структури зовнішнього сектору та ВВП.

З метою забезпечення сприятливих умов для залучення інвестицій, досягнення високого рівня зайнятості населення та покращення добробуту

мешканців досліджуваного регіону Стратегією розвитку Сумської області передбачено такі завдання: залучення коштів міжнародних організацій для здійснення заходів соціально-економічного розвитку області; формування портфелю інвестиційних пропозицій регіону; розбудова інженерно-транспортної та соціальної інфраструктури області; поширення інформації про інвестиційний потенціал області та адміністративний супровід інвестиційних проєктів; розвиток індустріального парку «Свема» в м. Шостка та індустріального парку «Тростянець».

Підсумовуючи вищесказане, варто наголосити, що однією з передумов економічного зростання територій є створення індустріальних парків. Серйозні перспективи для успішної реалізації інвестицій в області ми вбачаємо у створенні кластерів як напрямку до виробництва замкнутого циклу, що дає можливість підвищувати конкурентоспроможність продукції на ринку та створювати додаткові робочі місця (наприклад, навколо шоколадної фабрики ПАТ «Монделіс Україна»).

Висновки і пропозиції. Проблеми іноземного інвестування та формування комплексу заходів

зادля залучення інвестицій в економіку досліджуваного регіону можна класифікувати на: економічні, соціальні, правові та політичні. Більшість із них залежать від цілеспрямованої державної та регіональної політики, підготовки керівників суб'єктів господарювання, наукового обґрунтування, формування тісного зв'язку між інноваційною та інвестиційною діяльністю. Дослідженнями встановлено, що реалізація євроінтеграційних намірів України стане можливою лише за умови мобілізації та ефективного спрямування значних інвестиційних ресурсів за рахунок чистої та прозорої приватизації, розширення ринків тощо.

Базуючись на статистичних даних, можна стверджувати, що країни з вищим обсягом прямих інвестицій мають більший ВВП на душу населення. Відтак, залучення інвестицій повинно відбуватися у контексті комплексної інвестиційно-інноваційної політики, орієнтованої на реалізацію національних інтересів та оптимізацію структури зовнішнього сектору та ВВП.

Перспективними для економічного зростання регіонів є залучення інвестицій у створення індустріальних парків та кластерів.

Список літератури:

1. Чернишова Л.О. Особливості залучення та стимулювання іноземного інвестування в Україні / Л.О. Чернишова, В.В. Сазанова // Бізнес Інформ. – 2013. – № 2. – С. 87-90.
2. Коломієць В.В. Передумови дослідження експортного потенціалу регіону / В.В. Коломієць // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – Черкаси : ЧДТУ. – 2013. – Випуск 8. – С. 69-77.
3. The Global Competitiveness Report 2015–2016. – Geneva : World Economic Forum, 2015.
4. Барановський О.І. Інвестиційна безпека / О.І. Барановський // Фінанси України. – 2005. – № 9. – С. 61.
5. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Конвенція між Урядом України і Урядом Республіки Кіпр про уникнення подвійного оподаткування та запобігання податковим ухиленням стосовно податків на доходи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/196_016.
7. Майорова Т.В. Активізація інвестиційного процесу в Україні [Текст] : кол. моногр. / [Т.В. Майорова, М.І. Діба, С.В. Онишко та ін.]; за наук. ред. М.І. Діби, Т.В. Майорової. – К. : КНЕУ, 2012. – 473 с.
8. Звіт про результати діяльності Державного агентства з інвестицій та управління національними проєктами України за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrproject.gov.ua/sites/default/files/upload/2014_pdf., c. 22.

**Турчина С. Г.
Дашутина Л. А.**

Сумський національний аграрний університет

ПОВЫШЕНИЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ РЕГИОНА КАК УСЛОВИЕ ЭФФЕКТИВНОЙ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Резюме

Проанализировано состояние и рассмотрены основные проблемы инвестиционного развития: государственные и региональные аспекты. Исследованы факторы улучшения инвестиционного климата. Доказана целесообразность активизации инвестиционной привлекательности региона как одного из условий эффективного развития внешнеэкономической деятельности.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, экспорт, импорт, прямые иностранные инвестиции, инвестиционная активность.

**Turchina S. H.
Dashutina L. A.**

Sumy National Agrarian University

INCREASING OF INVESTMENT IN REGIONAL ATTRACTIVENESS AS THE CONDITION OF EFFECTIVE EXTERNAL ECONOMIC ACTIVITY

Summary

The state and basic problems of development investment: state and regional aspects are analyzed and considered. The factors of investment climate improving are studied. The feasibility in activation of the region's investment attractiveness is proved as one of the conditions for the effective development of foreign economic activity.

Keywords: foreign trade, export, import, foreign direct investment, investment activity.

УДК 338.439.5:637/71(477)

Ціхановська В. М.

Вінницький національний аграрного університету

СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті проведено аналіз стану органічного виробництва у світі. Здійснено дослідження основних проблем виробництва органічної продукції в Україні. Розкрито передумови розвитку вітчизняного ринку органічної продукції та визначено основні проблеми, що стримують його розвиток. Здійснено пошук шляхів їх вирішення в умовах інтеграції України до ЄС.

Ключові слова: органічне виробництво, органічна продукція, ринок органічної продукції, сертифікація продукції, експорт, імпорт.

Постановка проблеми. Нині продукція органічного походження стає все більш популярною в різних країнах, зокрема в Україні. В умовах конкурентної боротьби сільськогосподарські виробники намагаються надати своїй продукції якомога більше переваг. Саме органічна продукція є унікальною за своїми якостями і здатна підвищити економічну ефективність виробництва, оскільки вона отримана в результаті сертифікованого органічного виробництва.

Органічні продукти є особливо корисними для дітей, завдяки мінімізації впливу на здоров'я хімічних та токсичних речовин. Тому нині основними тенденціями світового ринку стало збільшення попиту на органічні продукти. Останнім часом ринок органіки в Україні розвивається впевненими темпами. Вітчизняні споживачі зацікавлені в екологічно чистих овочах, фруктах та продуктах м'ясо-молочної групи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам органічного виробництва присвячені праці низки вітчизняних вчених. Серед найбільш відомих досліджень, присвячених стану, проблемам та перспективам розвитку ринку органічної продукції в Україні варто виділити праці П.М. Скрипчука, Є.В. Чайки, О.М. Рудницької, В.О. Шлапака, М.Ф. Кропивко та ін. Теоретико-правові аспекти забезпечення якості екологічно чистої продукції досліджені у працях О.В. Звереві.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В умовах глобалізації в Україні та світі невирішеними залишаються безліч теоретичних і практичних питань щодо стану і розвитку органічного сільського господарства та ринку органічної продукції.

Мета статті. Головною метою роботи є аналіз стану органічного виробництва у світі, дослідження його розвитку в Україні, а також розкриття передумов розвитку вітчизняного ринку органічної продукції та визначення основних проблем, що стримують його розвиток, і шляхів їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Органічне виробництво продуктів харчування є прибутковою діяльністю, популярність якої з кожним роком зростає у більшості країн світу. Характерною особливістю органічного сільськогосподарського виробництва є наявність суворо регламентованих умов та правил процесу виробництва, відповідність яким визначається результатом сертифікації виробництва (може тривати до двох років) та періодичного інспектування (контроль виробництва, переробки та обігу органічної продукції). За умов дотримання стандартів органічного виробництва продукція отримує право позиціонуватись на ринку під маркою «органічна» [1]. Органічна продукція користується особливим попитом у країнах з високим рівнем економічного розвитку, де утво-

рився прошарок населення, яке вірить у користь такого продовольства для людського організму та здатне купувати цю продукцію за значно вищою ціною.

Сьогодні в Україні сертифіковані такі види органічних продуктів: зернові культури, бобові культури, олійні культури, овочеві культури, плодово-ягідні культури, лікарські рослини, молочна продукція, насіння, дикороси, м'ясо та м'ясна продукція, продукція бджільництва, багаторічні трави, однорічні трави, лікарські рослини, ефіроолійні культури, бульбоплоди та коренеплоди, перероблена продукція, ВРХ, домашня птиця, вівці, кози, свині, чаї, соки.

Виробництво органічної сільськогосподарської продукції у світі за останні роки стрімко зросло. На даний час 37,2 млн га земель у всьому світі використовуються для органічного виробництва. Австралія, Нова Зеландія та Океанія є регіоном з найбільшою площею органічних земель сільськогосподарського призначення – 12,2 млн га, за нею йдуть Європа – 10,6 млн га, Латинська Америка – 6,8 млн га, Азія – 3,7 млн га, Північна Америка – 2,8 млн га та Африка – більш, ніж 1 млн га. Технології органічного землеробства стрімко поширюються в країнах Європейського Союзу. Так, за період із 1985 по 2012 рр. кількість органічних господарств у країнах ЄС зросла з 6058 до більше ніж 240000, а площа земель органічного землеробства – зі 172 тис. га до 9,5 млн га, що становить 5,4% земель сільськогосподарського призначення [2, с. 81].

В Європі та Америці органічний рух прийняв масштаби національної ідеї. За даними звіту Європейського парламенту, у 2015 році найбільше в світі споживають органічні продукти у США, Німеччині та Франції.

Західні виробники не в змозі самостійно задовольнити попит на органічні продукти харчування, там зацікавлені у залученні нових постачальників. Організація споживачів органічних продуктів харчування у США стверджує, що тільки в Америці попит за даним напрямом зростає на 20% щорічно. Водночас кожен 8-й постачальник екопродуктів у США – іноземна компанія. Аналогічні тенденції характерні для Європи [3].

Незважаючи на уповільнення темпів зростання світової економіки, обсяги продажів органічних продуктів на світовому ринку зростають. За оцінками компанії Organic Monitor, протягом 2002–2012 рр. світовий ринок органічних продуктів зріс на 170%. У 2013 році дохід від світових продажів органічних продуктів сягнув 67,2 млрд дол., а на кінець 2016 року аналітики прогнозують зростання обігу до 100 млрд дол. [4].

Щодо України, то вона має потенціал для виробництва органічної сільськогосподарської

продукції, реалізації її на експорт та для внутрішнього споживання. У країні з'явилися аграрії, готові створювати таку справу для себе і своїх нащадків, тому повністю натуральне агропромисловість може стати рушійною силою для розвитку сільськогосподарської галузі в цілому.

За даними Федерації органічного руху України, у всіх областях країни працює близько 250 органік-виробників і переробників. Середній розмір екогосподарств в Україні перевищує 1000 га. Це великі підприємства навіть за європейськими стандартами. Українська екопродукція потрібна в західних країнах. Ось чому вітчизняному виробнику органіки не потрібно боятися виходити на міжнародний ринок [3].

Більшість органічних операторів (виробників, переробних підприємств, трейдерів) в Україні сертифіковані відповідно до вимог органічного законодавства ЄС. Фактично органічний стандарт ЄС використовують як для експорту, так і для внутрішнього ринку в Україні. Станом на початок травня 2015 року, в Україні немає жодного органічного оператора, сертифікованого відповідно до вимог органічного законодавства України, оскільки воно ще не впроваджено. Залежно від цільового ринку збуту, українські виробники проходять сертифікацію згідно з деякими іншими стандартами, зокрема: НОП (NOP, США), Біо Свісс (Bio Suisse, Швейцарія), Біоланд (Bioland, Німеччина), Soil Association (Велика Британія), Нагурланд (Naturland, Німеччина). Існує 19 приватних міжнародно акредитованих сертифікаційних органів, які включені до офіційного переліку сертифікаційних органів для України, які затверджені Єврокомісією. З цього переліку лише сертифікаційний орган «Органік Стандарт» є українською компанією, засновниками якої є українські організації – ключові учасники органічного сектору України; усі інші сертифікаційні органи є іноземними, три з яких мають свої офіси в Україні (ТОВ «ЕТКО Україна», ТОВ «Контрол Юніон Україна», Іноземне підприємство «СЖС Україна»). Окрім того, один сертифікаційний орган з Угорщини ще не включений в даний перелік, проте має своїх клієнтів в Україні [5].

Регулювання виробництва органічної продукції, а також її якості, базується на основі Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини». Але О.П. Павленко вважає, що чинний закон у редакції від 03.09.2015 (зі змінами від 12.02.2015) належним чином не забезпечує розвиток органічного виробництва в Україні та суперечить діючим нормативним документам, які регламентують органічне виробництво в ЄС в частині неоднозначності положень щодо Правил органічного виробництва та обігу органічної продукції, порядку сертифікації органічного виробництва, здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю операторів органічного ринку, що викликало необхідність прийняття в 2016 році нової редакції цього Закону [6]. Метою нової редакції Закону є забезпечення повноцінного та ефективного розвитку органічного виробництва в державі.

В Україні функціонують два уповноважені органи, що на державному рівні повинні регулювати виробництво органічної продукції. Міністерство аграрної політики України забезпечує формування та реалізацією державної аграрної політики. Міністерство економічного розвитку та торгівлі України реалізує державну політику у сфері оцінки відповідності. Орган акредитації в

Україні представлений Національним агентством з акредитації. В Україні також існує один приватний стандарт – стандарт з органічного виробництва асоціації «БІОЛАН Україна». Його основною відмінністю від стандарту ЄС є суворіші вимоги щодо заборони ГМО, а також особливості сівозмін. У тваринництві стандарт «БІОЛАН» деталізує кормові добавки, заборонені у раціоні, а також більше уваги приділяє правилам забою та транспортування тварин [7].

Україна, маючи значний потенціал для виробництва органічної сільськогосподарської продукції, її експорту, споживання на внутрішньому ринку, досягла певних результатів щодо розвитку власного органічного виробництва. Так, площа сертифікованих сільськогосподарських угідь в Україні, задіяних під вирощування різноманітної органічної продукції, складає більше 41 млн га сільгоспугідь, з яких 8 млн га є відносно чистої ґрунти, а наша держава займає почесне двадцяте місце серед світових країн-лідерів органічного руху [8]. Україна займає перше місце в східно-європейському регіоні щодо сертифікованої площі органічної ріллі, спеціалізуючись переважно на виробництві зернових, зернобобових та олійних культур (рис. 1).

Як свідчать офіційні статистичні дані ІФОАМ, на початок 2003 р. в Україні було зареєстровано 31 господарство, що мало статус «органічного», а в 2014 р. – уже 182 сертифікованих органічних господарств. Більшість українських органічних господарств розташовані в Одеській, Херсонській, Київській, Полтавській, Вінницькій, Закарпатській, Львівській, Тернопільській, Житомирській областях. Українські сертифіковані органічні господарства – різного розміру – від кількох гектарів, як і в більшості країн Європи, до декількох тисяч гектарів ріллі [8].

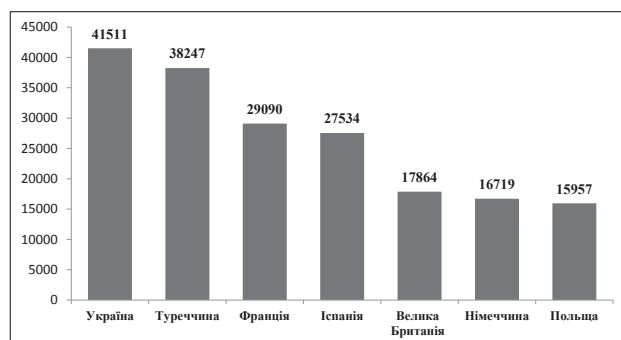

Рис. 1. Розмір сертифікованих органічних площ, млн га

У 2014 році вперше в історії було представлено окремий національний павільйон України на найбільшій спеціалізованій міжнародній виставці органічних продуктів – BioFach, у м.Нюрнберг, Німеччина. Його було організовано разом з українськими представниками органічного сектору в рамках швейцарсько-українського проекту «Розвиток органічного ринку в Україні» (2012–2016), що впроваджує Дослідний інститут органічного сільськогосподарства (FiBL, Швейцарія) за фінансової підтримки Швейцарської Конфедерації через Державний секретаріат Швейцарії з економічних питань (SECO). У павільйоні України були представлені 9 компаній-експонентів: 8 важливих виробників українського органічного ринку зі своєю органічною продукцією: зернові, олійні та бобові культури та перероблені про-

дукти, овочі, лікарські трави та ароматичні рослини, а також дикороси (ягоди). Цими компаніями стали ТОВ «Агрофірма «Поле» (Черкаська обл.), ПП «Галекс-Агро» (Житомирська обл.), ТОВ «Каспер» (Одеська обл.), ТОВ «Чистий продукт – С» (Донецька обл.), ТОВ «Ель Дорадо Ойлс» (Київська обл.), ТОВ «Фірма «Діамант» (Полтавська обл.), ТОВ «Фітосвіт» (Вінницька обл.), ТДВ «Рівнехолод» (Рівненська обл.). Ще експонентом в павільйоні України був надавач послуг ТОВ «Органік Стандарт», перший український міжнародно акредитований сертифікаційний орган, який здійснює сертифікацію органічного виробництва в Україні [9].

У нашій країні є і необхідні фахівці, яким під силу розвивати органічний агробізнес. Окремі аграрії по 40 років застосовують на практиці досвід збереження ресурсів сільського господарства (підприємство «Агроекологія», Полтавська область). У нас уже працюють близько 250 органічних операторів (виробників, трейдерів). За даними Швейцарсько-українського проекту FIBL, Україна посідає 11-е місце в Європі за обсягами виробництва експортних продуктів. До 2020 року країна може стати одним із п'яти найбільших виробників органіки у світі [3].

Сучасний внутрішній споживчий ринок органічних продуктів в Україні почав розвиватися з початку 2000-х років. Дані Федерації органічного руху України свідчать про тенденцію до його зростання: у 2007 році він становив 500 тис. євро, а у 2014 році, незважаючи на важке економічне та політичне становище, попит на органічні продукти в країні зріс до 14,5 млн євро (рис. 2).

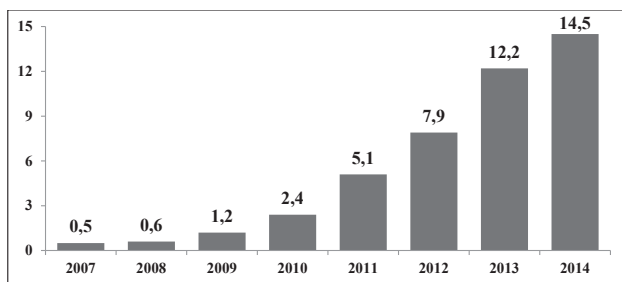

Рис. 2. Динаміка споживання органічної продукції в Україні, млн євро

Розвиток органічного виробництва відкриє для українського агропромислового комплексу ще ширші можливості, адже це крок до нарощування виробництва високоякісних продуктів харчування як для власних потреб, так і для перспективних зовнішніх ринків, адже увага світової громадськості до органічної продукції неухильно зростає [6].

За опрацьованою в ННЦ «Інститут аграрної економіки» методикою вивчення місткості ринку органічної продукції, потенційна місткість українського ринку до 2020 року становитиме 39,8 млрд грн, або 873 грн у розрахунку на одну особу. Сьогодні наша країна є одним із основних постачальників органічної сільськогосподарської продукції на європейський ринок і має всі шанси стати одним із світових лідерів виробництва експортних продуктів. У країнах ЄС органіку купують до 40% населення, тоді як в Україні споживати продукцію органічного походження у змозі лише 10-15% населення [4].

Типовими каналами збуту органічної продукції є: прямий продаж індивідуальним споживачам через магазини, які належать виробнику; продаж

за телефоном (телемаркетинг); через інтернет-магазини; збутові кооперативи для продажу органічної продукції під спільною маркою; продаж представникам оптової торгівлі; прямі поставки у спеціалізовані магазини та ресторани; продаж переробним підприємствам та супермаркетам.

В Україні нині використовують чотири основних шляхи збуту органічної продукції:

- спеціалізовані прилавки у великих супермаркетах («Good Wine», «Billa», «Metro», «Мега-маркет», «Фуршет», «Чумацький шлях», «Велика кишеня», «Наш Край», «Еко-маркет», «Сільпо», «Караван», «Novus»). Зазвичай така продукція на полицях має спеціальні позначки, щоб її легше було розпізнати;

- спеціалізовані органічні бутіки, лавки, магазини (у містах-мільйонниках);

- доставка через інтернет-магазини;

- експорт [4].

Проте у зв'язку із недосконалістю внутрішнього органічного ринку, більшість вітчизняних товаровиробників орієнтуються на експорт. Уже сьогодні Україна успішно експортує органічну продукцію в країни Європейського Союзу, зокрема Німеччину, Австрію, Польщу, Італію, Францію, Нідерланди, Данію, Швейцарію та Чеську Республіку. У 2013 році загальний обсяг експорту до країн – членів ЄС становив 13,820 млн євро (0,8%). Україна посіла 27-му позицію. Також експорт органічної продукції здійснюється в інші країни світу: США, Канаду, Єгипет, Іран, Японію, Корею, Туреччину, Білорусь, Казахстан. Основними експортними органічними товарами з України є 2 продуктові лінійки: 1) зернові, бобові та олійні культури; 2) дикорослі рослини (ягоди, гриби, горіхи тощо.). У незначних кількостях відправляляти на експорт соняшникову олію, соняшникову макуху, деякі ефірні олії, концентрат яблучного соку, ягоди, гриби, горіхи, джеми, сиропи, березовий сік.

За даними проекту Ear Green, Україна експортує:

- органічну кукурудзу – в Іспанію, Єгипет, Іран, Португалію, Японію і Корею;

- органічний ріпак – у Польщу, Бельгію, Нідерланди, Туреччину та Італію;

- органічні фрукти, ягоди та горіхи – в Польщу, Білорусь, Казахстан;

- органічний мед – у Францію, Румунію, Туреччину [3].

У 2013 році до України було імпортовано товарів органічного походження на суму 23,942 млн євро (1,4% усього експорту ЄС). В Україну імпортуються органічні продукти, переважно з країн ЄС. Серед імпортних органічних продуктів представлені: дитяче харчування, цукор, чай, кава, фрукти, овочі, спеції, макарони, шоколад, рослинні олії, вино, пиво, а також непродовольчі товари, такі як мийучі засоби та органічна косметика.

Органічні продукти в Україні можна придбати у спеціалізованих відділах супермаркетів і невеликих магазинах, яких нині налічується близько 150. Реалізація здійснюється через мережі магазинів Органік Ера, Натур Бутік, Сільпо (FozzyGroup), Delight, Еко-Шик, Goodwine, Pareco, METRO, Чумацьких Шлях, МегаМаркет, Billa, Фуршет, GlossaryOrganicProducts та інші. Частка сертифікованої органічної продукції в таких магазинах варіюється від 10% до максимум 50%. Більшість магазинів зосереджені у великих містах: Києві, Івано-Франківську, Львові, Донецьку, Кіровограді (в основному, це невеличкі спеціалізовані магазини). Крім того, сьогодні споживачами широко використовуються он-лайн мережі, через які

можна отримати інформацію про органічну продукцію та зробити замовлення.

Поряд з імпортованими органічними продуктами на полицях магазинів можна знайти українські органічні продукти від таких виробників: ТОВ «Фабрика бакалійних продуктів» (ТМ «Жменька»), ТОВ «Органік Оригінал» (ТМ «Екород»), ПрАТ «Етнопродукт» (ТМ «Етно-Продукт»), ТМ «Пан Еко», ТОВ «Велс Органік» (ТМ «ВелсОрганік»), ПП «Царський садовник», ТМ «Хлібіо», ТОВ «Продовольча компанія «Еко-продукт», ТОВ «Екохліб-плюс», ТОВ «Каспер» (ТМ «Organico», ТОВ «Галс ЛТД» (ТМ «Spring drops»к, ТОВ «Фітосвіт ЛТД» (ТМ «Фітосвіт») [9].

Варто зазначити, що в більшості країн ціна на органічну продукцію є вищою, ніж на неорганічну. Якщо в Європі органічні продукти на 15-30% дорожчі за вироблені традиційним способом, то в Україні цей показник коливається від 30 до 300%.

Для того щоб сільськогосподарські виробники переходили на органічне виробництво, потрібно забезпечити економічну ефективність виробництва органічної продукції на рівні не нижчому, ніж за виробництва традиційної. Ціна на органічну продукцію має враховувати як інтереси виробників, не допускаючи збитковості виробництва, так і споживачів, будучи доступною та нівелюючи спекулятивні націнки [10, с. 87].

Висновки і пропозиції. Таким чином, з наведеного вище можна зробити висновок про те, що Україна, маючи значний потенціал для виробництва органічної сільськогосподарської продукції, її експорту та споживання на внутрішньому ринку, досягла певних результатів щодо розвитку органічної продукції в умовах інтеграції до ЄС. Та існує низка проблем, що стримують розвиток органічного виробництва в нашій країні.

Варто зазначити, що ефективний розвиток ринку органічної продукції неможливий без цілеспрямованої та виваженої державної підтримки. Тому, на наш погляд, необхідно здійснювати фінансову допомогу виробникам у вигляді часткової або повної компенсації вартості сертифікаційних послуг; відміни податку для виробників органічної продукції під час перехідного періоду; надання дотацій товаровиробникам, які укладати-

муть контракти на поставку органічної продукції для харчування у дитсадки, школи та інтернати; надання органічним товаровиробникам фінансової допомоги для проведення лабораторних аналізів; виплата субсидій для органічних виробників (наприклад, на 1 га органічної площі).

Також доцільно розробити механізм участі органічних товаровиробників у проведенні тендерів державних закупівель для постачання ними органічних продуктів у заклади громадського харчування та державні установи. На перспективу доцільно було б у всіх державних органах влади (національного і регіонального рівнів) створити відділи органічного виробництва, а при основних аграрних навчальних установах – центри розвитку органічного виробництва, які б проводили відповідні навчальні курси для студентів та інформували населення та суб'єкти ринку про розвиток інноваційних технологій у цій галузі. Перспективним було б створення та розвиток національних (регіональних, обласних) кластерів органічного сільського господарства.

Окрім цього, ми пропонуємо запровадити систему ефективного захисту прав споживача, що передбачає проведення перевірок (вибіркових), розробку санкцій та систему штрафів для боротьби з порушниками органічного законодавства (виробники, переробники, точки продажу, органи з оцінки відповідності, сертифікаційних органи). В умовах економічної кризи в Україні ринок органічної продукції потребує значних інвестицій для подальшого розвитку.

Нині розвитку вітчизняного ринку органічної продукції перешкоджає нестабільна та непередбачувана політична та економічна ситуація, у тому числі високі сільськогосподарські та кліматичні ризики.

Попри проблеми, що стримують розвиток органічного виробництва в Україні, ця галузь економіки є перспективною завдяки наявності чорноземних родючих ґрунтів, бажання основних гравців ринку органічної продукції створити необхідні інституційно-правові умови. Інтенсивний розвиток органічного сільського господарства сприятиме покращенню соціально-економічного та екологічного стану в Україні, розвитку інфраструктури села та збереженню здоров'я нації.

Список літератури:

1. Кропивко М.Ф. Екологічна диверсифікація використання сільськогосподарських земель в Україні / М.Ф. Кропивко, О.В. Ковальова // Економіка України. – 2010. – № 7. – С. 78-85.
2. FIBL and IFOAM. The World of Organic Agriculture Statistics and Emerging Trends 2013 / Organic Prints [Електронний ресурс]. – Режим доступу : orgprints.org/22349/7/fibl-ifoam-2013-regions-2011.pdf.
3. Органічна продукція в Україні та світі / persona.pumb.ua : Персона клуб ПУМБ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://persona.pumb.ua/-ua/club/digest/detail.php?CODE=4-tezica-kotorye-dokazyvayut-ukrainskaya-organicheskaya-produktsiya-nuzhna-v-ukraine-i-mire>.
4. Шпак Г.М. Органічна продукція як вектор розвитку торговельного підприємництва / Г.М. Шпак // pca.com.ua : сайт Національного у-ту «Львівська політехніка». Торговельне підприємництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pca.com.ua/trade_entrepreneurs/1712/.
5. Виробництво органічної продукції / Міністерство аграрної політики та продовольства України. Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства і сільських територій в Україні на 2015–2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/-system/files/8.2.%20Basic%20Material%20UKR.pdf>.
6. Павленко А. Україна має всі шанси стати органічним кошиком світу / А. Павленко // www.ukragroconsult.com [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukragroconsult.com/news/ukrayina-maie-usi-shansi-stati-organichnim-koshikom-svitu-pavlenko>.
7. Захарова Д.С. Перспективи виробництва органічної сільськогосподарської товарної продукції / Д.С. Захарова // pca.com.ua : сайт Національного у-ту «Львівська політехніка». Торговельне підприємництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pca.com.ua/trade_entrepreneurs/organichna-silskogospodarska-produktsiya-perspektivi-virobnitstva/.
8. Органік в Україні / www.organic.com.ua : Федерація органічного руху України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29>.
9. Коротко про органік / ukraine.fibl.org : Проект розвитку органічного ринку в Україні (2012–2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ukraine.fibl.org/fileadmin/documents-ukraine/Коротко_про_органік.doc.
10. Гаваза Є.В. Стратегічні напрями розвитку ринку органічної продукції в контексті євроінтеграційних процесів / Є.В. Гаваза // «Молодий вчений». – 2015. – № 6(21). – Частина 1. – С. 85-88.

Цихановская В. М.

Винницкий национальный аграрный университет

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ РЫНКА ОРГАНИЧЕСКОЙ ПРОДУКЦИИ В УКРАИНЕ

Резюме

В статье проведен анализ состояния органического производства в мире. Исследованы основные проблемы производства органической продукции в Украине. Раскрыты предпосылки развития отечественного рынка органической продукции и определены основные проблемы, сдерживающие его развитие. Осуществлен поиск путей их решения в условиях интеграции Украины в ЕС.

Ключевые слова: органическое производство, органическая продукция, рынок органической продукции, сертификация продукции, экспорт, импорт.

Tsikhanovska V. M.

Vinnitsa National Agrarian University

CURRENT STATUS AND TRENDS OF ORGANIC MARKET PRODUCTION IN UKRAINE

Summary

This article provides an analysis of organic farming in the world. Investigated are the main problems of organic products in Ukraine. Revealed are the preconditions for the development of the domestic market for organic products and the main problems that hinder its development. The article searches for their solutions in the integration of Ukraine into the EU.

Keywords: organic farming, organic products, organic market, product certification, export, import.

УДК 330.1

Штулер І. Ю.

ВНЗ «Національна академія управління»

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА КРИЗА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ГОМЕОСТАЗИС НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

Досліджено залежність банківської системи України від світової фінансової системи. Визначено, що в умовах глобалізації відкритість національних економічних систем сприяє посиленню могутності фінансових систем найрозвинутіших країн світу та відносному послабленню фінансово-економічного потенціалу менш розвинутих і слаборозвинутих країн, а також основні індикатори, що визначають стан фінансової системи. Доведено, що постійний моніторинг стану національної економіки є одним із найважливіших завдань. Суперечливість процесів економічного розвитку України та кризових явищ вказує на необхідність вироблення моделі гомеостазису шляхом удосконалення інноваційного, корпоративного, інвестиційного, податкового та соціального законодавства, а також прийняття відповідних актів, які б забезпечили виконання цих законів. Важливу роль тут відіграє держава як базовий конструктивний елемент.

Ключові слова: економічна система, рівновага, стійкість, глобалізація, гомеостазис.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси призвели до інтеграції практично в усіх сферах суспільства: економічній, соціальній, політичній, культурній тощо. Швидкоплинні зміни ключових показників та екстенсивний розвиток глобального середовища змушують більшу увагу звертати на проблеми забезпечення гомеостазису національної економічної системи як на регіональному рівні, так і в глобальному вимірі.

Окремі експерти наголошують на існуванні фінансової глобалізації, складовими якої є фінансові ринки, глобальні фінансові інститути (транснаціональні корпорації, транснаціональні банки, центральні банки та ін.) і фінансові інструменти (гроші, інвестиції, цінні папери, кредити) [8, с. 136].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням відтворення економічного потенціалу країни, рівноважному розвитку національного господарства та визначення впливу на гомеостазис економічної системи присвячено праці відомих вітчизняних учених: В.М. Геєця, С.А. Єрохіна,

М.М. Єрмошенка, В.В. Осокольського, Л.І. Федулової, В.Я. Шевчука.

Мета статті полягає у розробленні моделі гомеостазису національної економічної системи, урахувавши впливи фінансово-економічної кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна національна економіка – складний і динамічний механізм, від вибору варіантів рішень залежить забезпечення гомеостазису національної економічної системи. На кожному окремому історичному етапі відбувається формування правильної стратегічної спрямованості економіки країни на довгостроковий період, тому розробка концепції гомеостазису національної економічної системи не викликає сумнівів. Суть справи – у пошуку нових форм і методів пристосування економічного та політико-правового середовища до сучасних викликів.

Значна залежність банківської системи України від світової фінансової системи зумовила стрімке поширення кризових явищ через її чутливість до коливань процентних ставок, валютних курсів

Цихановская В. М.

Винницкий национальный аграрный университет

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ РЫНКА ОРГАНИЧЕСКОЙ ПРОДУКЦИИ В УКРАИНЕ

Резюме

В статье проведен анализ состояния органического производства в мире. Исследованы основные проблемы производства органической продукции в Украине. Раскрыты предпосылки развития отечественного рынка органической продукции и определены основные проблемы, сдерживающие его развитие. Осуществлен поиск путей их решения в условиях интеграции Украины в ЕС.

Ключевые слова: органическое производство, органическая продукция, рынок органической продукции, сертификация продукции, экспорт, импорт.

Tsikhanovska V. M.

Vinnitsa National Agrarian University

CURRENT STATUS AND TRENDS OF ORGANIC MARKET PRODUCTION IN UKRAINE

Summary

This article provides an analysis of organic farming in the world. Investigated are the main problems of organic products in Ukraine. Revealed are the preconditions for the development of the domestic market for organic products and the main problems that hinder its development. The article searches for their solutions in the integration of Ukraine into the EU.

Keywords: organic farming, organic products, organic market, product certification, export, import.

УДК 330.1

Штулер І. Ю.

ВНЗ «Національна академія управління»

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА КРИЗА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ГОМЕОСТАЗИС НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

Досліджено залежність банківської системи України від світової фінансової системи. Визначено, що в умовах глобалізації відкритість національних економічних систем сприяє посиленню могутності фінансових систем найрозвинутіших країн світу та відносному послабленню фінансово-економічного потенціалу менш розвинутих і слаборозвинутих країн, а також основні індикатори, що визначають стан фінансової системи. Доведено, що постійний моніторинг стану національної економіки є одним із найважливіших завдань. Суперечливість процесів економічного розвитку України та кризових явищ вказує на необхідність вироблення моделі гомеостазису шляхом удосконалення інноваційного, корпоративного, інвестиційного, податкового та соціального законодавства, а також прийняття відповідних актів, які б забезпечили виконання цих законів. Важливу роль тут відіграє держава як базовий конструктивний елемент.

Ключові слова: економічна система, рівновага, стійкість, глобалізація, гомеостазис.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси призвели до інтеграції практично в усіх сферах суспільства: економічній, соціальній, політичній, культурній тощо. Швидкоплинні зміни ключових показників та екстенсивний розвиток глобального середовища змушують більшу увагу звертати на проблеми забезпечення гомеостазису національної економічної системи як на регіональному рівні, так і в глобальному вимірі.

Окремі експерти наголошують на існуванні фінансової глобалізації, складовими якої є фінансові ринки, глобальні фінансові інститути (транснаціональні корпорації, транснаціональні банки, центральні банки та ін.) і фінансові інструменти (гроші, інвестиції, цінні папери, кредити) [8, с. 136].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням відтворення економічного потенціалу країни, рівноважному розвитку національного господарства та визначення впливу на гомеостазис економічної системи присвячено праці відомих вітчизняних учених: В.М. Геєця, С.А. Єрохіна,

М.М. Єрмошенка, В.В. Осокольського, Л.І. Федулової, В.Я. Шевчука.

Мета статті полягає у розробленні моделі гомеостазису національної економічної системи, урахувавши впливи фінансово-економічної кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна національна економіка – складний і динамічний механізм, від вибору варіантів рішень залежить забезпечення гомеостазису національної економічної системи. На кожному окремому історичному етапі відбувається формування правильної стратегічної спрямованості економіки країни на довгостроковий період, тому розробка концепції гомеостазису національної економічної системи не викликає сумнівів. Суть справи – у пошуку нових форм і методів пристосування економічного та політико-правового середовища до сучасних викликів.

Значна залежність банківської системи України від світової фінансової системи зумовила стрімке поширення кризових явищ через її чутливість до коливань процентних ставок, валютних курсів

та додаткових ризиків, пов'язаних із впливом депозитів та капіталу з банківських рахунків.

На думку сучасних учених-економістів, основними ознаками трансформаційних процесів фінансового простору внаслідок глобалізації є:

- посилення концентрації капіталу у світових фінансових центрах;

- постійна інтенсифікація розвитку глобальної мережі Інтернет-торгівлі та розрахунків;

- зростання ринку євровалют;

- розвиток спільного європейського ринку;

- зростання ролі транснаціональних корпорацій;

- зростання глобальної конкуренції на ринку фінансових послуг;

- перетворення традиційної банківської діяльності у бік створення трансформованого та сфокусованого універсального банку на основі появи таких основних сфер (напрямів діяльності), як роздрібний банківський бізнес, обслуговування приватних осіб, оптовий банківський бізнес;

- посилення руху міжнародних капіталів;

- тенденції щодо усунення країнами національних фінансових і торговельних обмежень та ін. [11, с. 81].

Слід зазначити, що за Індексом глобалізації (розрахованим KOF Swiss Economic Institute, Index of Globalization) у 2014 р. наша держава посіла 47-е місце зі 186 країн світу, а це засвідчує про відкритість її економіки і відсутність певних протекціоністських заходів у посткризовий період [7]. Проблеми, які пов'язані із впливом світової фінансової системи на Україну, полягають у високому рівні відкритості її економіки, чутливості до змін на світових фінансових ринках.

Отже, беззаперечним є факт, що в умовах глобалізації відкритість національних економічних систем сприяє посиленню могутності фінансових систем найрозвинутіших країн світу та відносному послабленню фінансово-економічного потенціалу менш розвинутих і слабозрозвинутих країн, формуючи умови для підпорядкування їхніх інтересів інтересам наймогутніших держав [11, с. 82].

Значний рівень відкритості вітчизняної економіки визначає вагомий вплив зовнішніх чинників на її фінансову стабільність. Важливою проблемою вітчизняної банківської сфери, яка спричинена зовнішніми впливами в умовах загострення конкурентної боротьби на міжнародних фінансових ринках, тенденціями глобалізації та концентрацією банківського капіталу у світі, є виживання банківської системи країни та протидія вимиванню фінансових ресурсів і доходів іноземними банківськими об'єднаннями [8, с. 138].

Можна стверджувати, що участь економік країн у процесі глобалізації має обумовлюватися насамперед економічною доцільністю. Глобалізація не повинна руйнувати національні економіки, а сприяти взаємопроникненню та руху економічних, фінансових і трудових ресурсів.

Існує значний взаємозв'язок та взаємозалежність світової банківської й національної і регіональних систем, свідченням чого є коливання в розвитку світової банківської системи, яка значною мірою реагує на банківську політику розвинених країн – США, держав Євросоюзу тощо. Підтвердженням цього є посилення концентрації фінансово-промислового капіталу, інтернаціоналізація фінансових ринків, глобалізація фінансових потоків. Так, сукупний обсяг світових фінансових активів на сьогодні уже перевищує 120 трлн. дол. США. Для порівняння: у 1980 р. даний показник становив 12 трлн., у 1993 р. – 53 трлн. дол.

Сьогодні світова фінансова мережа охоплює сотні тисяч транснаціональних і міжнародних фінансово-промислових груп, транснаціональні банки і страхові компанії, ринки цінних паперів, електронні системи банківських розрахунків, як традиційні, так і віртуальні [11, с. 82].

Однією із важливих умов економічного зростання держави та виходу її із фінансово-економічної кризи є виважена політика ефективного розвитку банків, яка ґрунтується на заходах, спрямованих на формування достатнього за обсягами власного капіталу, реструктуризації проблемних активів і реорганізації банків.

За роки свого існування вітчизняна банківська система вже пережила три фінансові кризи, які негативно позначилися на фінансовому стані банківських установ та призвели до порушення фінансової рівноваги в країні. Системні банківські кризи дають можливість окреслити закономірності розповсюдження кризових явищ, характерними особливостями яких визнано: зростання кількості неплатежів, кредитних дефолтів у реальному та фінансовому секторах економіки, у результаті чого сукупний капітал банківської системи скорочується.

Новою тенденцією розвитку світової банківської системи в XXI ст. окремі дослідники вважають віртуалізацію: використання в банках переваг Інтернету для набуття нових можливостей інформаційного обслуговування, проведення трансакцій, поліпшення якості дистрибуції та підвищення лояльності клієнтів в умовах зростаючої конкуренції. При цьому онлайн-операції поділяють на банківські, інвестиційні та торговельні, які виконуються за допомогою Інтернету і мобільного зв'язку [10, с. 173].

За оцінкою С.С. Шумської, основними тенденціями початку кризи були: негативний фіскальний баланс, поточні рахунки в дефіциті, висока інфляція, кредитний бум, миттєве скорочення загальної суми вкладів (в Україні в 2008 р. внутрішнє кредитування економіки банками становило 82,1%) [12]. На сьогодні до цих причин додалися політична криза та проведення антикористичної операції на сході країни.

На думку О.М. Войтенко, на виникнення кризових явищ у вітчизняній банківській системі вплинули: недосконалі внутрішня макро економічна й зовнішньоекономічна політика, що супроводжується економічним спадом і високим інфляційним тиском на економіку; низька капіталізація банків; тривала некерована кредитна експансія на фоні високих кредитних ризиків; неналежний рівень управління банківськими ризиками і низька якість наявних активів; існування розривів між темпами зростання кредитів і ВВП, активів і зобов'язань; нерівномірний розподіл активів і капіталу між банками різних груп; істотна залежність банків від зовнішніх запозичень на фоні світової кризи ліквідності; недосвідченість банківських менеджерів; банківська паніка, викликана недовірою вкладників до банківських установ, а також банків один до одного, що супроводжувалася масовим вилученням коштів із рахунків і згортанням міжбанківського кредитування; прорахунки у валютній політиці; стрімка девальвація національної валюти; зростання спекулятивних операцій банків на валютному ринку; недосконалі практика стрес-тестування і внутрішнього банківського контролю тощо [5].

Як зазначає О. Дзюблюк, розвитку кризових явищ в економіці України значною мірою спри-

яли чинники, пов'язані з певними структурними диспропорціями національного господарства, котрі й визначили його вразливість як до зовнішніх викликів, так і до несприятливого розвитку подій усередині країни. Серед основних чинників автор виділяє такі: зростання обсягів зовнішнього боргу країни; переважання темпів зростання споживчого кредитування над іншими видами кредитів, використання валютного курсу як головного макроекономічного індикатора, дестабілізація банківської системи країни [6].

Висновки. На сучасному етапі гостро постає потреба в необхідності розробки моделі гомеостазису національної економічної системи, зважаючи на глобалізаційні впливи та динамічні внутрішні процеси. Відповідно, регулятивного втручання вимагають показники, які є передвісниками можливих фінансово-економічних криз. До основних індикаторів, що визначають стан фінансової системи, належать:

- темпи приросту ВВП;
- динаміка розвитку фінансових ринків;
- стан платіжно-розрахункових операцій;
- реальний обмінний курс;

- обсяги імпорту та експорту;
- реальні відсоткові ставки;
- різниця між світовою та внутрішньою відсотковими ставками в реальному виразі;
- інфляція;
- дефлятор ВВП;
- грошовий мультиплікатор;
- банківські депозити в реальному вимірі та у відсотках до ВВП;
- кредити приватному сектору в реальному виразі;
- сукупні іноземні зобов'язання по відношенню до ВВП.

Отже, постійний моніторинг стану національної економіки є одним із найважливіших завдань. Суперечливість процесів економічного розвитку України та кризових явищ указує на необхідність вироблення моделі гомеостазису шляхом удосконалення інноваційного, корпоративного, інвестиційного, податкового та соціального законодавства, а також прийняття відповідних актів, які б забезпечили виконання цих законів. Важливу роль тут відіграє держава як базовий конструктивний елемент.

Список літератури:

1. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України : [монографія] / В.М. Геєць, В.П. Семиноженко. – Харків : Константа, 2006. – 272.
2. Єрохін С.А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект) : [монографія] / С.А. Єрохін. – К. : Світ Знань, 2002. – 528 с.
3. Єрохін С.А. Фінансово-економічний механізм глобалізації / С.А. Єрохін // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 9(63). – С. 151–158.
4. Контурова С.М. Головні чинники і наслідки розвитку економіки України в умовах глобалізації / С.М. Контурова // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 12(66). – С. 91–97.
5. Войтенко О.М. Банківські кризи: сутність та особливості прояву / О.М. Войтенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/7_NMIV_2010.
6. Дзюблюк О. Грошово-кредитна політика в період кризових явищ на світових фінансових ринках / О. Дзюблюк // Вісник НБУ. – 2009. – № 5. – С. 20–30.
7. KOF Index of Globalization – Индекс уровня глобализации стран мира [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/ratings/kof-globalization-index/info>.
8. Лещук В. Банківська система України в умовах глобалізації світової економіки / В. Лещук // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2012. – № 1(13). – С. 136–139.
9. Організаційно-економічні аспекти інноваційного оновлення національного господарства : [монографія] / Наук. ред. М.М. Єрмошенко, С.А. Єрохін. – К. : НАУ, 2008. – 216 с.
10. Пантелєєва Н.М. Тенденції розвитку банківського бізнесу як передумова активізації інноваційної діяльності вітчизняних банків / Н.М. Пантелєєва // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2012. – № 1(13). – С. 170–177.
11. Хомутенко Л.І. Основні ознаки трансформаційних процесів фінансового простору в умовах глобалізації / Л.І. Хомутенко, Т.П. Гончаренко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. тез доп. XIV Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Суми, 27–28 жовтня 2010 р.) : у 2-х т. Т. 2. – Суми : УАБС НБУ, 2011. – С. 81.
12. Шумська С.С. Розвиток світової банківської індустрії та системна криза 2008–2010 років / С.С. Шумська // Економіка та прогнозування. – 2010. – № 4. – С. 39–61.

Штулер И. Ю.

Национальная академия управления

ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ГОМЕОСТАЗИС НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ

Резюме

Исследована зависимость банковской системы Украины от мировой финансовой системы. Определено, что в условиях глобализации открытость национальных экономических систем способствует усилению мощи финансовых систем развитых стран мира и относительному ослаблению финансово-экономического потенциала менее развитых и слаборазвитых стран, а также основные индикаторы, определяющие состояние финансовой системы. Доказано, что постоянный мониторинг состояния национальной экономики является одной из важнейших задач. Противоречивость процессов экономического развития Украины и кризисных явлений указывает на необходимость выработки модели гомеостазиса путем совершенствования инновационного, корпоративного, инвестиционного, налогового и социального законодательства, а также принятия соответствующих актов, которые обеспечили бы выполнение этих законов. Важную роль здесь играет государство как базовый конструктивный элемент.

Ключевые слова: экономическая система, равновесие, устойчивость, глобализация, гомеостазис.

Shtuler I. Yu.

National Academy of Management

**FINANCIAL AND ECONOMIC CRISIS AND ITS IMPACT
ON NATIONAL ECONOMIC SYSTEM HOMEOSTASIS**

Summary

In the article the dependence of the banking system of Ukraine from the global financial system is researched. It's determined that in the context of globalization openness of national economic systems contributes to the financial strength of most developed countries and the relative weakening of the financial and economic potential of the less developed and less developed countries. It's defined the main indicators that determine the state of the financial system. It's proved that constant monitoring of the national economy is one of the most important tasks. The contradictory processes of economic Ukrainian development crisis and point to the need for a model of homeostasis by improving innovation, corporate, investment, tax and social legislation and appropriate regulations that would ensure implementation of these laws. An important role is played by the state as a basic building block.

Keywords: economic system, balance, stability, globalization, homeostasis.

РОЗДІЛ 4

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК (631.1.027:303.42) 06.04

Андрєєва Н. М.
Зінківська Д. В.

Одеський національний економічний університет

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ МАРКЕТИНГОВОГО АУДИТУ ПРИ ПРИЙНЯТТІ СТРАТЕГІЧНИХ РІШЕНЬ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

Статтю присвячено визначенню ролі маркетингового аудиту в процесі прийняття стратегічних рішень на підприємстві. Розглянуто методи проведення маркетингового аудиту. На основі аналізу літературних джерел запропоновано групування методів на категорії в залежності від сфери використання. Визначено місце кожної групи методів маркетингового аудиту у прийнятті стратегічних рішень різних рівнів.

Ключові слова: маркетинговий аудит, методи маркетингового аудиту, стратегія, рівні стратегії, стратегічні рішення.

Постановка проблеми. На сьогодні економічна ситуація в Україні характеризується постійними змінами у маркетинговому макросередовищі та прагненням вітчизняних підприємств вийти на міжнародний ринок. Для того щоб забезпечувати конкурентоспроможність за таких умов, необхідно обрати правильну маркетингову стратегію та корегувати її у відповідності до зміни економічних, політичних, технологічних, екологічних факторів зовнішнього середовища.

Необхідно зазначити, що важливим є питання вибору методології дослідження щодо оцінки маркетингового середовища та стратегічної політики підприємств. Від даного вибору залежить ефективність функціонування підприємства, а також можливість його застосування для корегування обраної стратегії. Таким методологічним базисом є маркетинговий аудит. Завдяки великій кількості методів, які застосовуються при проведенні маркетингового аудиту, є можливість детального вивчення зовнішнього середовища, внутрішнього стану підприємства, його місця на ринку, оцінка всіх можливих ризиків, розробка рекомендацій із корегування стратегії та удосконалення маркетингової діяльності. Його використання дає фірмі можливість вибору доцільної стратегії поведінки на ринку та вчасного корегування дій підприємства у відповідності до динамічного зовнішнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На основі аналізу літературних джерел нами було виявлено, що маркетинговий аудит розглядається у загальних рисах зарубіжними авторами, такими як Ф. Котлер, О. Уилсон, Ж.-Ж. Ламбен. Російські та вітчизняні вчені також приділяють деяку увагу його вивченню, наприклад, Т.Ю. Зайцевою, С.В. Корягіною та М.В. Корягіним, К.А. Файзулаєвою були визначені загальні поняття маркетингового аудиту. Науковці розглядають здебільшого окремі елементи та функції маркетингового аудиту, приділяючи незначну увагу методам та інструментам.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасні підходи авторів до вивчення маркетингового аудиту обмежуються лише тим, що він розглядається як складова контролю ефективності маркетингової діяльності підприємства. Проте маркетинговий аудит є ширшим поняттям та може бути використаний під час прийняття

стратегічних рішень на підприємстві, у процесі планування його діяльності, а також для виявлення шляхів розвитку фірми. Однак маркетинговий аудит і стратегія фірми зазвичай не розглядаються в науковій літературі у взаємозв'язку. Для того щоб використовувати маркетинговий аудит у повному спектрі можливостей, важливо розробити методологічне підґрунтя для процедури його проведення, а також удосконалити понятійний апарат у відповідності до сучасних тенденцій та потреб ринку.

Мета статті полягає в аналізі та систематизації методів маркетингового аудиту, а також виявленні можливостей їхнього застосування у прийнятті стратегічних рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні тенденції економічної діяльності, такі як глобалізація, посилення ролі інтеграційних об'єднань, інформатизація, сприяють підвищенню рівня конкуренції на міжнародних та внутрішніх ринках. Для підтримання своїх конкурентних позицій підприємствам необхідно постійно корегувати та удосконалювати власну маркетингову діяльність. Особливе значення мають удалий вибір маркетингової стратегії та своєчасна її зміна у відповідності до змін на ринку та у макросередовищі.

Одним із найбільш ефективних інструментів маркетингу, який урахує слабкі та сильні сторони підприємства, зміни зовнішнього середовища, внутрішній стан фірми, ситуацію на ринку та зміни у ній та слугує основою для вибору оптимальної стратегії, є маркетинговий аудит. Його результативність пояснюється можливістю використання широкого спектру маркетингових методів та інструментів.

Необхідно зазначити, що маркетинговий аудит включає не лише маркетингові методи. Ми пропонуємо умовно розділити методи маркетингового аудиту на три групи:

- *Загальнонаукові методи* – це сукупність методів, які використовуються не тільки під час проведення маркетингового аудиту, а й у всіх інших науках.

- *Загальноекономічні методи* – це група методів, які є специфічними для усіх економічних наук.

- *Маркетингові методи* – це методи, які переважно використовуються тільки в маркетингу.

Загальнонаукові методи, які застосовуються у маркетинговому аудиті можна розділити також на три види – емпіричні, емпірико-теоретичні, теоретичні:

- емпіричні методи – пов’язані з емпіричним рівнем пізнання (через відчуття, сприйняття, уявлення);
- теоретичні методи – пов’язані з теоретичним рівнем пізнання (вивчення теоретичного надбання стосовно певного явища);
- емпірико-теоретичні методи – група методів, які неможливо однозначно віднести лише до одного з рівнів пізнання.

Кожен із видів загальнонаукових методів містить декілька методів, які можуть використовуватися при проведенні маркетингового аудиту. Нами було розглянуто кожен із таких методів,

його сутність, а також запропоновано сферу його використання при проведенні маркетингового аудиту (табл. 1).

З табл. 1 видно, що в процесі маркетингового аудиту може бути використаний будь-який загальнонауковий метод пізнання. Це говорить про великі можливості дослідження та усестороннього пізнання маркетингової діяльності фірми з подальшою розробкою плану заходів із його корегування.

Загальноекономічні методи. В економічній науці крім загальнонаукових методів також застосовуються специфічні, характерні лише для неї методи. Найбільш широкого практичного використання набули такі, як економіко-статистичний, монографічний, розрахунково-конструктивний, балансовий, нормативний,

Таблиця 1

Застосування загальнонаукових методів у маркетинговому аудиті

Метод	Сутність	Сфера застосування
Емпіричні методи пізнання		
Спостереження	це упорядкована, систематизована, цілеспрямована система сприйняття досліджуваних явищ, його властивостей, зв’язків, відношень, яка дає емпіричний матеріал для пізнання властивостей, зв’язків, відношень	1) маркетингові дослідження поведінки споживачів; 2) спостереження за процесом купівлі; 3) спостереження за виробництвом та виявлення організаційних недоліків
Вимірювання	метод емпіричного рівня пізнання, за допомогою якого визначається відношення однієї величини, до іншої, що приймається за постійну стосовно вимірюваної	1) аналіз динаміки фінансових показників; 2) співставлення норм виробництва зі стандартами; 3) співставлення показників із найближчим конкурентом
Порівняння	за його допомогою робиться висновок про подібність чи відмінність об’єктів пізнання; цей метод дає можливість виявити кількісні й якісні характеристики предметів, класифікувати, упорядкувати і оцінити їх	1) порівняння показників діяльності фірми із конкурентами; 2) визначення конкурентних переваг підприємства; 3) порівняння можливих варіантів розвитку та виявлення найбільш привабливого
Експеримент	дослідження об’єкту із взаємодією з досліджуваним предметом, створенням штучних умов для одержання емпіричних даних	1) проведення пробного маркетингу; 2) апробація нового товару; 3) апробація нової упаковки
Опитування	інформацію збирають шляхом реєстрації показників, отриманих у результаті опитування людей; він дає можливість одержати інформацію не лише про факти, а й про мотиви, причини, що їх зумовили	1) визначення мотивів споживачів щодо купівлі; 2) виявлення ставлення споживачів до продукції підприємства; 3) визначення рівня лояльності до фірми
Емпірико-теоретичні методи пізнання		
Абстрагування	відхилення несуттєвих думок, властивостей, зв’язків об’єктів і виділення однієї з декількох сторін	1) виявлення закономірностей у розвитку галузі; 2) виявлення можливих шляхів розвитку фірми
Аналіз і синтез	комплексний метод дослідження, що базується на послідовному розчленуванні об’єкту на елементи (аналіз) та з’єднанні окремих його частин в єдине ціле (синтез)	1) вивчення отриманої інформації та виявлення взаємозв’язків; 2) виділення факторів впливу на явище; 3) на основі аналізу – синтез стратегії розвитку
Індукція і дедукція	спрямовує процес пізнання від окремого до загального (індукція) та від загального до конкретного (дедукція)	дослідження тенденцій економіки та перенесення їх у діяльність підприємства
Моделювання	це процес вивчення об’єкту через елементи моделі, що моделюють його поведінку, з перенесенням знань із моделі на оригінал	1) створення моделі подальшого розвитку підприємства; 2) моделювання сценаріїв виходу на нові ринки
Історичний і логічний підходи	використовуються комплексно для дослідження історії економічного об’єкта чи явища та виділення суті історичного процесу розвитку	вивчення динаміки та можливих сценаріїв подальшого розвитку галузі та підприємства
Теоретичні методи пізнання		
Ідеалізація	це вид абстрагування, пов’язаний з утворенням і вивченням ідеальних об’єктів, що наділяються нереальними, неіснуючими властивостями	визначення сценаріїв розвитку діяльності фірми (ідеального, нормального та песимістичного) для розробки точних прогнозів
Формалізація	метод вивчення економічного процесу шляхом відображення його змісту і структури в знаковій формі	перетворення інформації, зібраної в результаті опитування у цифрову для подальшої обробки
Визначення	формулювання особливостей об’єкту, специфічних способів його пошуку	аналіз загальної інформації про фірму та визначення особливостей
Опис	є фіксація результатів дослідження на основі певної системи визначень	може застосовуватись для формування звіту
Інтерпретація	формалізована система приводиться у відповідність певній змістовній теорії	інтерпретація інформації, отриманої в результаті аналізу даних, опитування (наприклад, при кластерному, факторному аналізі)

Джерело: розроблено за матеріалами [1; 2, с. 78]

Рис. 1. Загальнонаукові методи пізнання

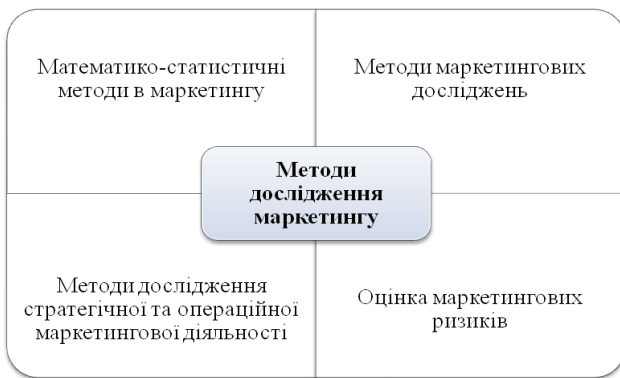

Рис. 2. Методи дослідження маркетингу

економіко-математичний, експериментальний, абстрактно-логічний методи.

Економіко-статистичний метод застосовується при вивченні масових явищ, процесів, фактів і виявленні тенденцій та закономірностей їхнього розвитку. Він також дає змогу встановити кількісний вплив окремих факторів на досліджуваний результат, виявити головні чинники, що зумовили зміни в перебігу економічних процесів.

Монографічний метод використовується для всебічного і глибокого вивчення окремих явищ,

процесів та виявлення причинно-наслідкових зв'язків їх розвитку. Він є незамінним при детальному дослідженні окремих спостережень, вибраних як об'єкт спеціального дослідження.

Розрахунково-конструктивний метод широко застосовують при прогнозуванні та плануванні виробництва й економічних процесів розвитку. Він передбачає розробку кількох варіантів вирішення певної економічної проблеми, їх оцінку з наступним вибором найкращого з них.

Балансовий метод використовується при плануванні й аналізі економіки на різних рівнях із метою встановлення пропорційності в її розвитку і своєчасного виявлення диспропорцій у процесі досягнення поставленої мети. За його допомогою оцінюються темпи і пропорції відтворення на підприємствах, у галузях [3, с. 32].

Нормативний метод передбачає розробку різних економічних нормативів витрат матеріальних ресурсів, праці, капіталовкладень, що використовуються при плануванні та прогнозуванні виробництва, аналізі його фактичного стану.

Економіко-математичний метод застосовується при оптимізації виробництва в цілому, а також окремих складових агрегованих систем, при прогнозуванні важливих параметрів економічного розвитку і кількісній оцінці впливу тих або інших факторів на результат за наявності кореляційних зв'язків і взаємозалежностей.

Експериментальний метод передбачає постановку експериментів, що розглядаються як практичний крок до перевірки теоретично осмислених проблем. Експерименти повинні базуватися на точних розрахунках і реальних передбаченнях. Функція експериментів – підтвердити правильність теоретичних розробок, уточнити їх або ж спростувати.

Абстрактно-логічний метод використовується на всіх стадіях вирішення економічних проблем. За його допомогою формулюються категорії, поняття, економічні теорії та гіпотези, висновки та рекомендації [3, с. 33].

Таблиця 2

Сутність методів маркетингових досліджень

Метод	Сутність
Метод фокус-груп	спеціально організована компетентним ведучим (модератором) групова дискусія, мета якої полягає у виявленні мотивів поведінки й особливостей сприйняття споживачами рекламної чи іншої інформації, що розповсюджує виробник (продавець) товару
Кабінетні дослідження	збір інформації здійснюється з доступних джерел вторинної інформації: державної статистики, матеріалів, опублікованих виробниками, торговельних організацій та об'єднань, друкованих та електронних ЗМІ і т. д.
Глибинне інтерв'ю	індивідуальна бесіда, проведена по заздалегідь наміченому плану й заснована на використанні методик, що спонукають респондентів до тривалих і докладних міркувань за питаннями, що цікавлять дослідника
Анкетування	опитування респондентів здійснюється по заздалегідь розробленій анкеті методом самозаповнення або методом інтерв'ю – інтерв'юер зачитує респондентові питання й записує його відповіді
Експертні методи	побудовані на використанні професійного досвіду та інтуїції спеціалістів під час розв'язування аналітичних задач
Storechecking	аналіз асортименту, цінових характеристик товарів у різних торговельних точках і т. п.; моніторинг наявності й ціни різних марок у вибіркових місцях роздрібно й дрібнооптової торгівлі; вивчення комерційних пропозицій за рекламними і діловими засобами масової інформації
Clipping	збір матеріалів ЗМІ про організацію, товар, марку, персонал
Mystery Shopping	оцінка умов торгівлі, якості обслуговування за допомогою здійснення покупок незалежними фахівцями дослідницької компанії. Спеціально підготовлена людина приходить у компанію під видом рядового споживача і за заздалегідь розробленим сценарієм збирає інформацію

Джерело: розроблено за матеріалами [4]

Маркетингові методи. Сукупність методів, які застосовуються переважно в маркетингу. Ми пропонуємо умовно розділити їх на чотири групи: методи маркетингових досліджень, математико-статистичні методи в маркетингу, методи дослідження стратегічної та операційної маркетингової діяльності та оцінку маркетингових ризиків (рис. 2).

Розглянемо більш детально кожну групу методів дослідження маркетингу.

1. *Методи маркетингових досліджень* – використовуються переважно для вивчення думки споживачів або експертів стосовно продукції, що виробляється фірмою, рівня обслуговування, при виборі варіантів нового товару та виявлення недоліків у товарі, що вже випускається (табл. 2).

2. *Математико-статистичні методи* в маркетингу використовуються для обробки інформації, зібраної під час опитування, спостереження та для

аналізу фінансових показників діяльності фірми. Сутність кожного з методів представлено в табл. 3.

3. *Оцінка маркетингових ризиків.* Необхідно зазначити, що оцінці маркетингових ризиків, яка є результатом проведення маркетингового аудиту, приділяється недостатньо уваги, хоча вона є дуже важливою частиною у функціонуванні підприємства, особливо якщо воно планує випуск нового товару, запровадження інноваційних проектів або освоєння нового ринку.

Маркетинговий ризик – ризик недоотримання прибутку в результаті недосягнення планового обсягу продажів або зниження ціни реалізації щодо запланованого. Для зниження даного ризику необхідно ретельне вивчення ринку, виявлення ключових факторів, що можуть вплинути на проект, прогноз їхнього виникнення або посилення, способи нейтралізації негативного

Таблиця 3

Сутність математико-статистичних методів в маркетингу

Метод	Сутність
Кореляційний аналіз	вивчає взаємодію та степінь тісноти взаємозв'язку показників системи в процесі її функціонування
Регресійний аналіз	використовується для визначення залежності змінної від однієї чи декількох незалежних змінних (наприклад, залежність між обсягом продажу на конкретному сегменті ринку та ціною, сервісом, рекламою та ін.)
Дисперсійний аналіз	використовується для виявлення впливу деякого фактора на певний економічний показник (наприклад, вплив реклами – на обсяг продажів у польових дослідженнях ринку)
Варіаційний аналіз	використовується для визначення ступеня впливу варіацій незалежних змінних на залежні в лабораторних експериментах
Дискримінантний аналіз	використовується для визначення різниці та проведення чітких меж між групами об'єктів за допомогою комбінації значень декількох незалежних змінних
Факторний аналіз	використовується для дослідження взаємозв'язку між змінними з метою визначення найбільш впливових суттєвих факторів
Кластерний аналіз	використовується для об'єднання об'єктів у групи або кластери так, щоб відмінності між об'єктами одного кластеру були меншими за відмінності між об'єктами різних кластерів

Джерело: розроблено за матеріалами [5]

Таблиця 4

Методи дослідження стратегічної та операційної маркетингової діяльності

Група методів	Метод	Сутність
Методи аналізу загальної стратегії фірми	«дерево цілей»	це графічна діаграма, яка показує перехід загальної мети у декілька підрядних цілей; дозволяє прослідкувати за ієрархією та внутрішніми взаємозв'язками цілей фірми
	LOTS-метод	передбачає докладне, послідовне обговорення ряду питань бізнесу на різних рівнях – від корпоративної місії підприємства в цілому до цілей окремого проекту
	MOST-метод	дозволяє прослідкувати взаємозв'язок між місією, стратегією та цілями; положення господарюючого суб'єкта описується за критеріями, які обираються фірмою (наприклад, обсяги продажів, прибутку або виплати дивідендів)
Метод стратегічного аналізу макро- та мікросередовища	SWOT	полягає у виявленні факторів внутрішнього і зовнішнього середовища організації та поділі їх на чотири категорії: сильні сторони, слабкі сторони, можливості і загрози
	STEP	опис чотирьох груп факторів: соціальних, технологічних, економічних та політичних
	SPACE	включає оцінку зовнішніх (стабільність зовнішнього середовища та привабливість ринку) та внутрішніх факторів (конкурентні переваги та фінансову стійкість)
Методи аналізу ринкової стратегії	Матриця Ансоффа	матриця є інструментом маркетингового планування, який допомагає підприємству визначити стратегію розвитку продукту і зростання ринку
	Модель Портера	передбачає аналіз загрози появи продуктів-замінників та нових гравців; аналіз ринкової влади постачальників та споживачів; аналіз рівня конкурентної боротьби
	Матриця БКГ	дозволяє визначити місце підприємства на ринку відносно основних конкурентів; будується на основі двох показників – відносній частці ринку та темпі росту ринку
	Матриця Мак Кінзі	складається з дев'ятих сегментів; розподіл відбувається за двома показниками – «конкурентоспроможність підприємства» та «привабливість галузі (ринку)»
	Shell/DPM	матриця розміром 3x3; показники – «конкурентоспроможність бізнесу», «перспективи галузі бізнесу»
Комплексні методи стратегічного аналізу	PIMS	аналіз рівня впливу обраної стратегії на прибуток
	модель Абеда	дозволяє визначити область бізнесу в трьох вимірах: групи покупців, що обслуговуються; потреби покупців; технологія, яка використовується при розробці і виробництві продукту

Джерело: розроблено за матеріалами [7]

впливу даних факторів. Оцінка маркетингових ризиків особливо актуальна для проектів створення нового виробництва або розширення існуючого виробництва [6].

5. Методи дослідження стратегічної та операційної маркетингової діяльності включають в себе специфічні маркетингові методи, які слугують основою для прийняття рішень щодо застосування стратегії, її корегування, а також удосконалення всієї маркетингової діяльності підприємства. Саме тому, на нашу думку, даний клас методів заслуговує на особливу увагу. Ми пропонуємо розділити цю групу методів на чотири підгрупи: методи аналізу загальної стратегії фірми, метод стратегічного аналізу макро- та мікросередовища, методи аналізу ринкової стратегії, комплексні методи стратегічного аналізу. Методи, що входять до кожної групи та їх сутність, наведено в табл. 4.

Розглянувши методи маркетингового аудиту, необхідно виявити сферу їхнього застосування під час прийняття стратегічних маркетингових рішень. Насамперед необхідно визначити сутність поняття «стратегія маркетингу». Стратегія маркетингу – це розроблене на підставі вивчення споживчого попиту, кон'юнктури, дій конкурентів загальний напрямок діяльності компанії на певний період, що дозволяє вирішувати основні завдання компанії з урахуванням наявних у неї ресурсів в умовах мінливої ринкової ситуації. Необхідно зазначити, що розробка стратегії фірми також формується на підґрунті визначення рівня впровадження. За Томпсоном та Стріклендом процес прийняття стратегічних рішень можна зобразити у вигляді чотирирівневої піраміди (рис. 3).

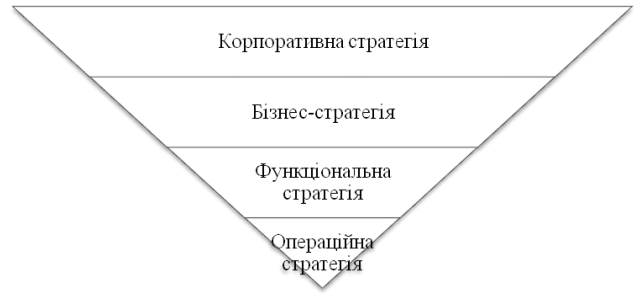

Рис. 3. Модель піраміди прийняття стратегічних рішень Томпсона-Стрікленда [8, с. 78]

Кожен із чотирьох рівнів піраміди відповідає рівню прийняття стратегічних рішень:

- перший рівень – *корпоративна стратегія* (стратегія для всієї компанії);
- другий рівень – *бізнес-стратегія* (для кожного напрямку діяльності компанії);
- третій рівень – *функціональна стратегія* (для кожного функціонального підрозділу в рамках кожного напрямку діяльності);
- четвертий рівень – *операційна стратегія* (стратегія для основних структурних одиниць усередині функціональних одиниць: місцевих та регіональних відділів) [8, с. 78–84].

У дослідженні авторами запропоновано методологію використання методів маркетингового аудиту, на всіх рівнях прийняття стратегічних маркетингових рішень (табл. 5).

Таким чином, маркетинговий аудит виступає інструментом прийняття стратегічних маркетингових рішень та постійного аналізу ефективності

Таблиця 5

Застосування методів маркетингового аудиту на всіх рівнях прийняття стратегічних рішень

	Загальнонаукові методи пізнання	Загальноекономічні методи пізнання	Маркетингові методи дослідження
Корпоративний рівень прийняття рішень	Застосовуються в основному теоретичні та емпірико-теоретичні методи пізнання для визначення закономірностей у галузі та економіки в цілому	Застосовуються в основному економіко-статистичний та балансовий методи, які дозволяють виявити перспективні напрямки розвитку бізнесу в економіці	Використовуються методи стратегічного маркетингового аналізу (для виявлення ефективності стратегії підприємства) та оцінка маркетингових ризиків (для виявлення ризиків при виході нового продукту або при освоєнні нового ринку)
Рівень бізнес-стратегії	Застосовуються теоретичні (для виявлення закономірностей в галузі), емпірико-теоретичні (для виявлення зв'язку між факторами, що впливають на діяльність фірми) та емпіричні (для визначення місця фірми на ринку)	Використовуються методи для дослідження галузі (економіко-статистичний, монографічний, балансовий та абстрактно-логічний методи) та визначення рівня відповідності функціонування підприємства показникам, середнім по галузі (розрахунково-конструктивний, нормативний, економіко-математичний)	Включає оцінку маркетингових ризиків при розробці нових проектів, методи стратегічного маркетингового аналізу для виявлення місця підприємства на ринку та факторів впливу на ефективність функціонування, математико-статистичні методи для аналізу показників функціонування та виявлення факторів впливу на них
Рівень функціональної стратегії	Застосовуються емпіричні методи, такі як спостереження (для моніторингу виробництва та виявлення шляхів оптимізації цього процесу), опитування (для виявлення лояльності споживачів, а також працівників до фірми)	Використовуються розрахунково-конструктивний (для розрахунку ефективності варіантів оптимізації діяльності), нормативний (для оптимізації витрат виробничої та збутової діяльності) та економіко-математичний (для прогнозування результатів виробничої та збутової діяльності) методи	Включають методи маркетингових досліджень для оцінки відношення споживачів до компанії та в цілях внутрішнього маркетингу, виявлення ставлення до нових маркетингових рішень; оцінка маркетингових ризиків для маркетингових рішень; математико-статистичні методи для виявлення впливу маркетингових факторів на результативність
Рівень операційної стратегії	Використовуються методи на рівні підрозділів, наприклад, спостереження проглядається як фотографія робочого місця, що дозволяє оптимізувати роботу на виробництві	Застосовуються нормативний метод (наприклад, визначення норми запасів, необхідних у процесі виробництва) та балансовий (для формування збалансованості між підрозділами та уникнення диспропорцій між відділами)	Включають методи маркетингових досліджень (наприклад, анкетування співробітників, інтерв'ю з постачальниками і т. д.), а також математико-статистичні методи маркетингу (наприклад, дисперсійний аналіз впливу реклами на рівень продажу і т. д.)

функціонування підприємства на ньому. Для досягнення даних цілей під час проведення маркетингового аудиту використовується велика кількість загальнонаукових, загальноекономічних та маркетингових.

Висновки. Теперішнє економічне середовище вимагає від підприємств ряду дій для удосконалення та підвищення ефективності функціонування. Тільки постійна та своєчасна адаптація маркетингової діяльності фірми до змін у діях конкурентів та у динамічному зовнішньому середовищі може гарантувати утримання вигідних конкурентних позицій. Для досягнення цих завдань необхідно обрати правильні інструменти маркетингу, що дозволять максимально ефективно корегувати стратегічну та операційну діяльність підприємства. Одним із таких інструментів є мар-

кетинговий аудит, який дозволяє слідкувати за змінами в тенденціях ринку, макро- та мікрофакторів середовища, а також розробити максимально результативну програму дій із мінімізації втрат та отримання найбільшого можливого прибутку.

Після аналізу літературних джерел нами було виявлено, що маркетинговий аудит розглядається лише поверхнево, інформація не систематизована та не деталізована, приділяється недостатня увага методам та інструментам, а також не вивчається його взаємозв'язок із процесом прийняття стратегічних рішень. Нами запропоновано систему методів, що використовуються в процесі проведення маркетингового аудиту, а також розглянуто можливі варіанти застосування методів маркетингового аудиту на різних рівнях прийняття стратегічних рішень.

Список літератури:

1. Щерба С.П. Філософія / С.П. Щерба. – К. : Кондор, 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://readbookz.com/book/177/6086.html>.
2. Марцин В.С. Основи наукових досліджень : [навч. посіб.] / В.С. Марцин, Н.Г. Міценко, О.А. Даниленко [та ін.]. – Л. : Ромус-Поліграф, 2002. – 128 с.
3. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств : [підручник] / В.Г. Андрійчук ; 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.
4. Методи маркетингових досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://alpina.kiev.ua/marketing_metod_ua.
5. Палеха Ю.І. Маркетинг інформаційних продуктів і послуг / Ю.І. Палеха, О.Ю. Палеха [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bookss.in.ua/book_osnovni-ponyattya-informacijnogo-marketingu_808/.
6. Сенова О. Риски, которым стоит уделить внимание в бизнес-плане / О. Сенова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : 2983-riski-kotorym-stoit-udelit-vnimanie-v-biznes-plane.
7. Rudnicki W. Methods of strategic analysis and proposalme thodofmeasuring productivity of a company / W. Rudnicki, I. Vagner // The Malopolska School of Economics in Tarny Research Papers Collection. – 2014. – № 25. – С. 175–184.
8. Томпсон-мл. А.А. Стратегический менеджмент / А.А. Томпсон-мл., А.Д. Стрикленд III. – М. : Вильямс, 2006. – 928 с.
9. Андреева Н.М. Роль маркетингу в системі аудиторської діяльності підприємства: сучасний погляд на проблематику / Н.М. Андреева, Д.В. Зиньковська // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2015. – № 56. – С. 11–18.

**Андреева Н. Н.
Зиньковская Д. В.**

Одесский национальный экономический университет

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДОВ МАРКЕТИНГОВОГО АУДИТА ПРИ ПРИНЯТИИ СТРАТЕГИЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ НА РЕДПРИЯТИЯХ

Резюме

Статья посвящена определению роли маркетингового аудита в процессе принятия стратегических решений на предприятии. Рассмотрены методы проведения маркетингового аудита. На основе анализа литературных источников предложена группировка методов на категории в зависимости от сферы использования. Определено место каждой группы методов маркетингового аудита в принятии стратегических решений различных уровней.

Ключевые слова: маркетинговый аудит, методы маркетингового аудита, стратегия, уровне стратегии, стратегические решения.

**Andryeyeva N. M.
Zinkovska D. V.**

Odessa National Economic University

USING METHODS OF MARKETING AUDIT IN MAKING OF STRATEGIC DECISION AT ENTERPRISES

Summary

The article is devoted to the definition of the role of marketing audit in making of strategic decision at enterprises. The article deals with methods of marketing audit. On the base of the literature analysis, the authors propose methods of grouping by categories, depending on their scope of use. In addition, each group defines the place of the marketing audit techniques in strategic decision-making at various levels.

Keywords: marketing audit, marketing audit methods, strategy, levels of strategy, strategic decisions.

УДК 331.101.3

Базалійська Н. П.

Гук А. В.

Хмельницький національний університет

ФОРМУВАННЯ СПРИЯТЛИВОГО СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В КОЛЕКТИВІ ПІДПРИЄМСТВА

Проведено морфологічний аналіз визначень поняття «психологічний клімат». Визначено фактори, які впливають на соціально-психологічний клімат у колективі на підприємстві. Проаналізовано чинники, які формують рівень задоволеності від праці на підприємстві. Виділено регулятори формування психологічного клімату. Сформовано основні шляхи оптимізації психологічного клімату.

Ключові слова: психологічний клімат, соціально-психологічний клімат, норми соціально-психологічного клімату в колективі, задоволеність працюю.

Постановка проблеми. Сьогодні в умовах високої конкурентної боротьби виграють лише ті підприємства, які можуть запропонувати високоякісне виробництво певного виду продукції або послуг, а це неможливо без професійно підготовленого персоналу. Важливе значення тут відіграють соціально-психологічні методи управління, роль яких з кожним роком підвищується. Управління персоналом сучасного підприємства є складним процесом, пов'язаним із необхідністю збереження та розвитку людського капіталу як стратегічно важливого елемента, який безпосередньо впливає на ефективність діяльності підприємства, формування його конкурентоспроможності.

Ураховуючи нестабільність економічного середовища в Україні, зростаючу конкуренцію та прагнення суб'єктів господарювання знайти нові ринки збуту, усе більшої динамічності та інтенсивності набуває праця, зростає ступінь залучення працівників до всіх процесів на підприємстві, а відповідно, й їхнє психологічне навантаження. У зв'язку з цим особливою актуальністю набуває питання створення сприятливих умов, стійкого соціально-психологічного клімату як запоруки психологічного комфорту трудового колективу підприємства, а отже, його продуктивної праці.

Підприємство (або організація) становить основну складову у структурі сучасного суспільства. Відомо, що вимоги до рівня психологічної включеності індивіда в його трудову діяльність збільшуються, ускладнюються психічна життєдіяльність людей, працівники постійно жадають психологічного комфорту. Тому очевидно, що в колективах зі сприятливим соціально-психологічним кліматом, хорошими взаєминами, активним внутрішньо-груповим життям люди мають краще здоров'я, кращу мораль, вони краще захищені від зовнішніх дій, роблять внесок у розвиток організації і працюють ефективніше, ніж у тих, де існують нерозв'язані конфлікти та нестабільність.

Що стосується актуальності обраної теми, то слід сказати, що основні негативні соціальні процеси, породжені реформуванням української економіки, викликали до життя різноманітні колективні дії протестного характеру, які гостро розвивалися в соціально-трудої сфері між найманними працівниками та роботодавцями. Дослідження соціально-психологічного клімату на підприємствах становить не тільки науковий, але й практичний інтерес, оскільки від цього в чималому ступені залежить забезпечення соціальної стабільності в суспільстві, регіонах, територіальних утвореннях. Не варто також забувати, що позитивний рівень морального клімату на підприємстві є одним із важливих умов підвищення про-

дуктивності праці всіх без винятку працівників. Усе вищезазначене обумовлює потребу в розгляді основних теоретичних засад соціально-психологічного клімату, його сутності та структури, адже знання цих елементів дозволяє розглядати клімат не поверхнево, а з точки зору його складових, що, своєю чергою, дозволяє якісно управляти цим складним і динамічним явищем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній літературі проблемам теорії та практики управління персоналом у цілому та соціально-психологічним методам зокрема присвячено чимало наукових праць вітчизняних і закордонних вчених: Т.І. Балановської, О.Д. Гудзинського, П.В. Журавльова, Й.С. Завадського, А.А. Корсакової, Л.І. Михайлової, С.Л. Тарасова, А. Маслоу, Ф. Тейлора, Ф. Хедоурі та ін. [1–10]. Проте окремі питання щодо особливостей соціально-психологічних методів управління залишаються невирішеними.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема регулювання соціально-психологічного клімату розглядається в багатьох працях вітчизняних і закордонних вчених. Однак у той же час не існує єдиної точки зору щодо сутності соціально-психологічного клімату та його компонент.

Мета статті полягає у пошуку основних шляхів оптимізації соціально-психологічного клімату в колективі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність діяльності будь-якого підприємства безпосередньо залежить від того, наскільки раціонально використовуються його ресурси. Сьогодні найціннішим «ресурсом» кожного підприємства, організації або установи є людина, яка здійснює свою професійну трудову діяльність. У зв'язку з цим головним завданням роботодавця є створення такої системи управління персоналом, яка б дозволяла розкрити трудовий потенціал із метою реалізації високопродуктивної праці.

Першочерговим завданням є розкриття поняття соціально-психологічного клімату. Оптимальніше всього здійснити це за допомогою його морфологічного аналізу, що дозволить оцінити проблему в різних аспектах (табл. 1).

Проведений морфологічний аналіз дає зрозуміти, що не існує конкретного поняття соціально-психологічного клімату, прийнятого усіма. Це зумовлене різноманітністю факторів, що впливають на клімат, і залежить від пріоритету, який надає конкретний дослідник якомусь фактору.

У той же час, незважаючи на актуальність даного питання, у наукових колах відсутня єдина точка зору та єдиний підхід щодо сутності соці-

ально-психологічного клімату. Насамперед це пов'язано з проблемою виокремлення складових соціально-психологічного клімату, обумовленою різноспрямованістю досліджень науковців, які працюють у різних сферах і галузях науки, а також виділенням зі значної кількості пріоритетних факторів впливу на стан соціально-психологічного клімату.

Так, наприклад, у низці словників із психології, соціології та юридичної психології розглядають сутність соціально-психологічного клімату з точки зору «якісного боку міжособових відносин, яка виявляється у вигляді сукупності психологічних умов, сприяючих або перешкоджаючих продуктивній спільній діяльності й усесторонньому розвитку особи в групі». Відповідно до думки А. Петровського та А. Ярошевського [5, с. 420], найважливішими ознаками сприятливого соціально-психологічного клімату є: довіра і висока вимогливість членів групи один до одного; доброзичлива і ділова критика; вільне вираження власної думки при обговоренні питань, які стосуються всього колективу; відсутність тиску керівників на підлеглих і визнання за ними права приймати значимі для групи рішення; достатня інформованість членів колективу про його завдання та стан справ при їхньому виконанні; задоволеність приналежністю до колективу; високий ступінь емоційної замученості та взаємодопомоги в ситуаціях, які викликають стан фрустрації в когось із членів колективу; прийняття на себе відповідальності за стан справ у групі кожним з її членів.

Тобто характер соціально-психологічного клімату в цілому залежить від рівня групового розвитку. Установлено, що між станом соціально-психологічного клімату розвинутого колективу і ефективністю сумісної діяльності його членів існує позитивний зв'язок. Оптимальне управління діяльністю і соціально-психологічним кліматом у будь-якому (у тому числі трудовому) колективі вимагає спеціальних знань та умінь від керівного складу [6, с. 105].

Кожен колектив має свої неповторні стиль, інтереси, принципи. Розвиток колективу проходить певні етапи, стадії становлення – від первинних, чітко не сформульованих, до зрілих, високоорганізованих форм. Різним стадіям формування колективу відповідають певні особливості в методах і прийомах управління ними. Існує три рівні розвитку колективу: нижчий, середній, вищий. Показниками розвиненості є не тільки виробничо-економічні характеристики, а й рівень сприятливого соціально-психологічного клімату, до якого відноситься: колективне самоврядування, гармонізація особистостей, колективістської свідомості й поведінки його членів, їхній світогляд та інші морально-етичні якості.

Розглянувши запропоновані Б.Д. Паригінім [7, с. 96] фактори соціально-психологічного клімату у колективі, можна виділити основні фактори, які впливають на соціально-психологічний клімат на підприємстві (рис. 1).

Характеристика наведених на рис. 1 факторів, які впливають на соціально-психологічний

Таблиця 1

Морфологічний аналіз визначень поняття «психологічний клімат»

Автори	Визначення	Ознака, за якою визначення відносяться до даної групи
А. Азрилиян [1, с. 672]	Клімат розглядається як суспільно-психологічний феномен, як стан колективної свідомості. Клімат розуміється як відображення у свідомості людей комплексу явищ, пов'язаних з їхніми взаємовідносинами, умовами праці, методами його стимулювання	Соціально-психологічний клімат як стан колективної свідомості
А.Д. Глоточкин [2, с. 25]	Під соціально-психологічним кліматом необхідно розуміти такий соціально-психологічний стан малої групи, який відображає характер, зміст і спрямованість реальної психології членів організації	
Н.В. Ионова [8]	Соціально-психологічний клімат трудового колективу – це соціально зумовлена, відносно стійка система відносин його членів до колективу як до цілого	
А.Я. Кибанов [3, с. 72]	Сутнісною характеристикою соціально-психологічного клімату є загальний емоційно-психологічний настрій. Клімат розуміється як настрої групи людей	Соціально-психологічний клімат як настрої групи
С.А. Кравченко [4, с. 321]	Соціально-психологічний клімат аналізується за допомогою стилю взаємовідносин людей, що знаходяться у без посередньому контакті один з одним. У процесі формування клімату складається система міжособистісних відносин, що визначають соціальне та психологічне самопочуття	Соціально-психологічний клімат як стиль взаємовідносин
Л.А. Карпенко, А.В. Петровський, А.В. Ярошевський [6]	Клімат визначається в термінах соціальної і психологічної сумісності членів групи, їх морально-психологічної єдності, згуртованості, наявності загальних думок, звичаїв і традицій	Соціально-психологічний клімат як соціальна і психологічна сумісність
Л.М. Корольов [10]	Соціально-психологічний клімат колективу відображає характер взаємовідносин між людьми, переважаючий тон суспільного настрою в колективі, пов'язаний із задоволенням умовами життєдіяльності, стилем і рівнем управління та іншими факторами. (соціально-психологічний клімат як стиль взаємовідносин і як настрої групи)	Комплексний підхід
А.Н. Лутошкин [8]	Психологічний клімат – це емоційне забарвлення психологічних зв'язків членів колективу, що виникає на основі їхньої симпатії, збігу характерів, інтересів, схильностей. Соціально-психологічний клімат складається із наступних складових: 1) соціальний клімат (визначається усвідомленням спільних цілей і завдань організації); 2) моральний клімат (визначається прийнятими моральними цінностями організації); 3) психологічний клімат (неофіційні відносини, які складаються між працівниками)	

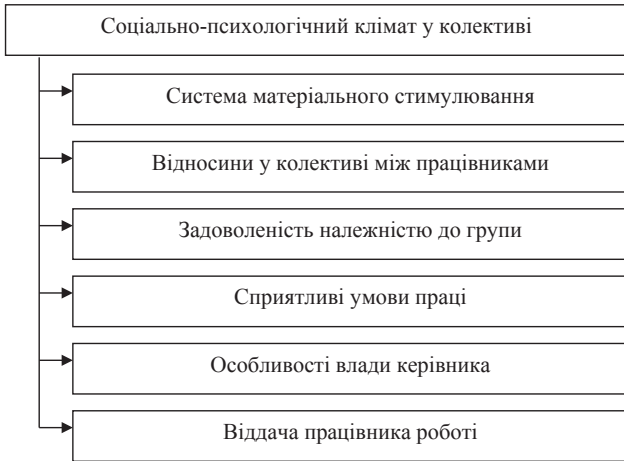

Рис. 1. Фактори, які впливають на соціально-психологічний клімат у колективі на підприємстві

клімат, надасть можливість у колективі відчувати:

- довіру членів відділу один до одного;
- доброзичливість і ділові претензії;
- вільне висловлювання думок щодо справ перевіроч чи поведінки окремих осіб;
- відсутність тиску з боку начальника на підлеглих і визнання за ними права приймати рішення, значущі для справ перевірки;
- високий ступінь емоційного включення та взаємодопомоги в ситуаціях, якщо в цьому є потреба;
- низька плинність кадрів;
- відсутність напруженості й конфліктності в колективі;
- поліпшення матеріальних, технологічних та організаційно-управлінських умов праці в колективі тощо.

Розглянувши схему, де враховано основні фактори, що зумовлюють задоволеність людей роботою, яку висунув Н.Л. Коломінський, слід представити до розгляду іншу схему, яка відображає фактори, які впливають на задоволеність людей соціально-психологічним кліматом на підприємстві (рис. 2) [8, с. 41].

Отже, рівень задоволеності складається з таких компонентів: вдалий вибір людиною фаху, цікавість змісту роботи, успішність у роботі, справедлива система стимулювання, вдалий добір кадрів.

Загалом, регулятори, що впливають на формування психологічного клімату, можна об'єднати у чотири групи (табл. 2) [9, с. 37].

Таким чином, після дослідження факторів сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі, можна зробити висновок, що більш

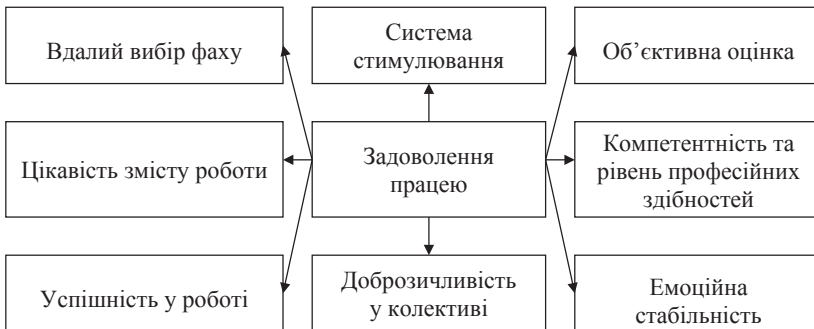

Рис. 2. Фактори, які впливають на задоволення працею на підприємстві

Таблиця 2

Регулятори формування психологічного клімату

Фактори	Характеристика факторів
Фактори макросередовища	Це суспільно-економічна формація, в умовах якої здійснюється життя суспільства в цілому, і функціонування виробничих та інших державних структур
Фактори мікросередовища	До них відносяться матеріальне і моральне оточення особистості як члена первинного трудового колективу. Це поле безпосереднього функціонування конкретного колективу як єдиного цілого
Фактор впливу індивідуальних особливостей членів колективу	Ставлення людини до даного впливу знаходить відображення в її особистій думці, поведінці. Важливо враховувати мотивацію взаємних переваг членів групи
Характер керівництва колективом	Це знаходить відображення в певному стилі взаємовідносин між офіційним керівником та підлеглими

за все впливають такі фактори: ступінь задоволеності людей роботою; довіра членів відділу один до одного; компетентність і успішність у роботі; відсутність тиску з боку начальника на підлеглих.

У ринкових умовах значною мірою зростає роль соціально-психологічних факторів управління. Раціональна організація забезпечує високу продуктивність праці лише в тому випадку, якщо ефективно використовуються індивідуальні й психологічні особливості кожного працівника.

Створення сприятливого соціально-психологічного клімату передбачає подолання тих бар'єрів психічної напруженості, які можуть виникнути в процесі спілкування між людьми.

Особливу роль серед усіх інших факторів формування соціально-психологічного клімату первинного трудового колективу відіграють стосунки керівництва і підлеглих, весь комплекс функцій, що виконуються керівником.

Стан соціально-психологічного клімату, ступінь його стимулюючого впливу на особистість може розглядатися як один із суттєвих показників ефективності діяльності керівника первинного колективу, сили його позитивного впливу на підлеглих.

Основні шляхи щодо оптимізації психологічного клімату подано на рис. 3.

Основні умови, необхідні для формування успішного трудового колективу:

1. Організація спілкування: колективні відвідування місць відпочинку та культурно-масових установ (у межах первинного колективу), повноцінне використання обідньої перерви.

2. Організація потоку інформації: про підсумки виконання плану соціального розвитку колективу; про виробничі успіхи на своїх і сусідніх підрозділах колективу; про зміни в методах управління та структурні зміни в управлінні колективом; про всі інші зміни, що відбуваються в житті колективу.

3. Організація системи самоуправління: передання керівником деяких питань на розгляд колективу; громадський відділ кадрів: організація громадських доручень з урахуванням віку, статі, інтересів і т. ін.

Участь у самоуправлінні, а також проведення вищезгаданих заходів зближує людей, допомагає виявити загальні інтереси, поліпшує стосунки і має позитивний вплив на рівень їхньої громадянської активності.

Висновки. Пропозиції щодо вдосконалення соціально-психологічного клімату можна запропонувати такі: 1) для задоволення людиною своєю роботою треба мати на увазі основні фактори, які на це впливають, та вдосконалювати кожний пункт особисто, а саме вдало вибирати профіль роботи, підвищувати кваліфікацію та мати добрий психологічний стан для впевненості й спокійного виконання своїх обов'язків; 2) згуртованості колективу має допомогти довіра членів відділу один до одного, якщо кожен працівник буде володіти такими особистісними характеристиками, як визначеність, усвідомленість, цілеспрямованість, тактовність, дієвість, вимогливість, відповідальність, то доброзичливими, комфортними будуть стосунки людей у колективі, коли члени колективу ставитимуться з повагою, симпатією один до одного; 3) керівник повинен добре знати переваги і недоліки підлеглих, як і свої, уважно вислуховувати заперечення відносно власної пропозиції за тими чи іншими питаннями: іноді

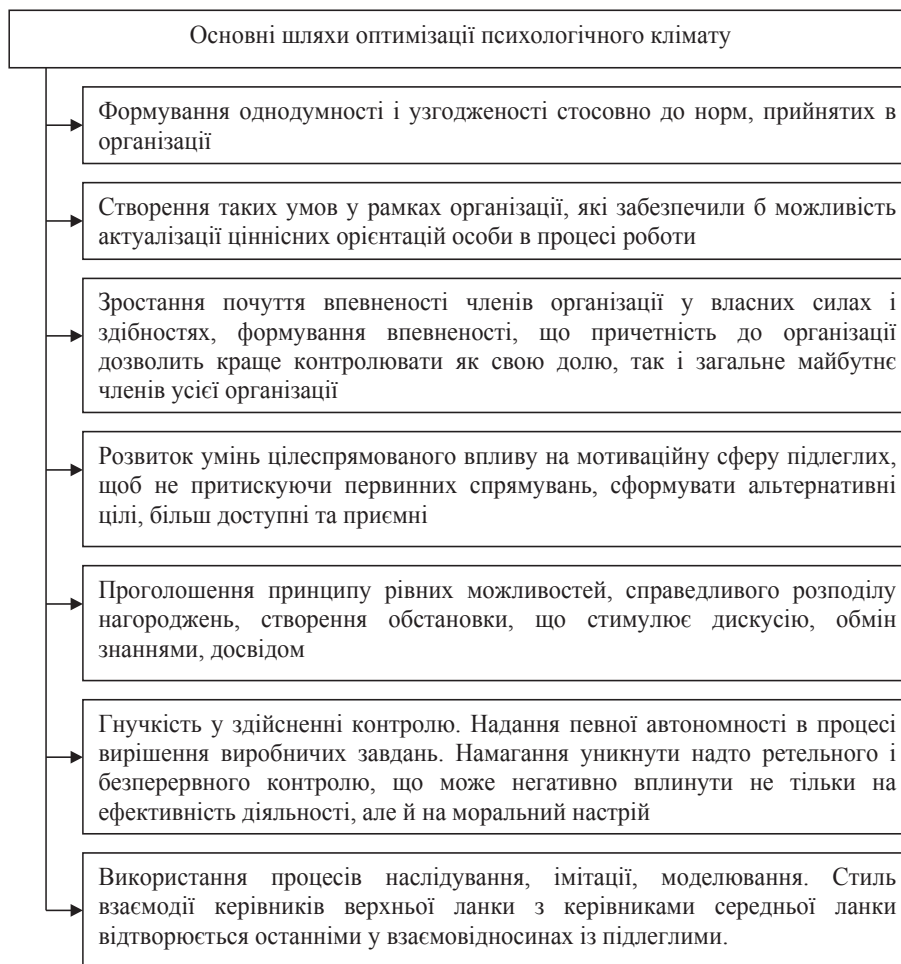

Рис. 3. Основні шляхи оптимізації психологічного клімату

замість наказу, вимагаючи беззаперечного виконання своїх указівок, начальник може одержувати бажані результати через переконання виконавців у необхідності виконання поставлених завдань.

Список літератури:

1. Большой экономический словарь. 19000 терминов / Под ред. А. Азрилияна. – М. : Институт новой экономики, 1997. – 864 с.
2. Глоточкин А.Д. О понятии, признаках и функции первичного коллектива / А.Д. Глоточкин // Краеведческая психология. – 2002. – Вып. 1. – С. 25–27.
3. Кибанов А.Я. Конфликтология / А.Я. Кибанов, И.Е. Воржейкина, Д.К. Захаров, В.Г. Коновалова ; под ред. А.Я. Кибанова. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 302 с.
4. Кравченко С.А. Социологический энциклопедический толковый словарь. Более 12000 понятий / С.А. Кравченко. – М. : МГИМО-Университет, 2013. – 478 с.
5. Краткий психологический словарь / Сост. Л.А. Карпенко ; под общ. ред. А.В. Петровского, А.В. Ярошевского. – М. : Феникс, 1998. – 730 с.
6. Войтенко Л. Соціально-психологічні аспекти управління персоналом в умовах економічної кризи / Л. Войтенко // Управління розвитком. – 2010. – № 13(89). – С. 105–106.
7. Паригін Б.Д. Соціально-психологічний клімат колективу: шляхи та методи вивчення / Б.Д. Паригін ; під ред. В.А. Ядова. – Л., 1991. – 192 с.
8. Горбань Г.О. Особливості застосування різних форм психологічної практики в управлінні / Г.О. Горбань // Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Психологія. – 2012. – Вип. 44. – Ч. 1. – С. 38–49.
9. Воднік В. Структура соціально-психологічного клімату колективу, шляхи його регуляції та формування / В. Воднік // Бюлетень. – 2009. – № 5. – С. 36–70.
10. Королев Л.М. Психология управления / Л.М. Королев. – М. : Дашков и К, 2009. – 188 с.

Базалийская Н. П.

Гук А. В.

Хмельницкий национальный университет

ФОРМИРОВАНИЕ ПОЛОЖИТЕЛЬНОГО СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО КЛИМАТА
В КОЛЛЕКТИВЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

Резюме

Проведен морфологический анализ определений понятия «психологический климат». Определены факторы, влияющие на социально-психологический климат в коллективе предприятия. Проанализированы факторы, которые формируют уровень удовлетворенности работой на предприятии. Выделены регуляторы формирования психологического климата. Сформированы основные пути оптимизации психологического климата.

Ключевые слова: психологический климат, социально-психологический климат, нормы социально-психологического климата в коллективе.

Bazaliyska N. P.

Huk A. V.

Khmelnitsky National University

FORMING POSITIVE SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL CLIMATE IN COLLECTIVE ENTERPRISES

Summary

A morphological analysis of «psychological climate» definitions is conducted. The factors that affect the social and psychological climate in the collective at the enterprise are determined. The factors that form of satisfaction in the enterprise are analyzed. The controls the formation of psychological climate is allocated.

Keywords: psychological climate, socio-psychological climate, norms of social and psychological climate in the team, job satisfaction.

УДК 332.012.324

Банера Н. П.

Львівський інститут економіки і туризму

СУЧАСНИЙ СТАН ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Досліджено діяльність малих підприємств Львівської області. Обґрунтовано необхідність їхнього розвитку та державної підтримки. Досліджено структуру кількості малих підприємств у розрізі районів у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення, проаналізовано динаміку змін за 2010–2014 рр. Виявлено основні проблеми, які гальмують розвиток малого бізнесу в сучасних умовах.

Ключові слова: малі підприємства, суб'єкти господарювання, малий бізнес, конкурентне середовище, державна підтримка підприємництва.

Постановка проблеми. У сучасних умовах функціонування ринкової економіки малі підприємства відіграють особливу роль хоча б тому, що вони займають біля 90% усіх суб'єктів господарювання. Малий бізнес приносить велику частку податків у місцеві бюджети, залучає населення до роботи, розширює асортимент продукції, підвищує рівень конкуренції тощо.

На сьогодні малий бізнес в Україні займає 5–6% ВВП, але якщо врахувати тіньову економіку, то близько 30% населення зайняті в малому бізнесі [5].

Оцінюючи стан розвитку малого підприємництва в Україні, Токарева Т.О. зазначає, що у порівнянні з іншими країнами з розвинутою ринковою економікою, наша країна займає 145-е місце зі 180 за можливостями розвивати малий та середній бізнес [8].

Розвиток малого підприємництва пов'язаний із вирішенням ряду питань не тільки економічного, але й соціального характеру, серед яких забезпечення темпів економічного зростання, усунення територіальних диспропорцій, послаблення монополізації, створення нових робочих місць, підвищення зайнятості та рівня доходів населення,

наповнення місцевих бюджетів тощо. В умовах дестабілізації економіки, обмеження фінансових ресурсів саме малі підприємства здатні швидше вирішувати проблеми демонополізації, стимулювати розвиток економічної конкуренції, оперативно реагувати на зміни споживчого попиту і за рахунок цього забезпечувати необхідну рівновагу на споживчому ринку, адже вони не вимагають великих стартових інвестицій, мають високу швидкість обігу коштів, спроможні швидко реагувати на зміни попиту і пропозиції. Крім того, мале підприємництво сприяє формуванню конкурентного середовища, оскільки воно є антимонопольним за своєю природою, що проявляється в різноманітних аспектах його функціонування. З одного боку, малий бізнес унаслідок численності елементів, що його складають, та їхнього високого динамізму в меншій мірі піддається монополізації, ніж великі підприємства. З іншого боку, за умов вузької спеціалізації й використання новітньої техніки він виступає як дієвий конкурент, що підриває монополію позиції великих корпорацій [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних питань та практичних проблем розвитку малого бізнесу присвячено праці

Базалийская Н. П.

Гук А. В.

Хмельницкий национальный университет

ФОРМИРОВАНИЕ ПОЛОЖИТЕЛЬНОГО СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО КЛИМАТА В КОЛЛЕКТИВЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

Резюме

Проведен морфологический анализ определений понятия «психологический климат». Определены факторы, влияющие на социально-психологический климат в коллективе предприятия. Проанализированы факторы, которые формируют уровень удовлетворенности работой на предприятии. Выделены регуляторы формирования психологического климата. Сформированы основные пути оптимизации психологического климата.

Ключевые слова: психологический климат, социально-психологический климат, нормы социально-психологического климата в коллективе.

Bazaliyska N. P.

Huk A. V.

Khmelnitsky National University

FORMING POSITIVE SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL CLIMATE IN COLLECTIVE ENTERPRISES

Summary

A morphological analysis of «psychological climate» definitions is conducted. The factors that affect the social and psychological climate in the collective at the enterprise are determined. The factors that form of satisfaction in the enterprise are analyzed. The controls the formation of psychological climate is allocated.

Keywords: psychological climate, socio-psychological climate, norms of social and psychological climate in the team, job satisfaction.

УДК 332.012.324

Банера Н. П.

Львівський інститут економіки і туризму

СУЧАСНИЙ СТАН ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Досліджено діяльність малих підприємств Львівської області. Обґрунтовано необхідність їхнього розвитку та державної підтримки. Досліджено структуру кількості малих підприємств у розрізі районів у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення, проаналізовано динаміку змін за 2010–2014 рр. Виявлено основні проблеми, які гальмують розвиток малого бізнесу в сучасних умовах.

Ключові слова: малі підприємства, суб'єкти господарювання, малий бізнес, конкурентне середовище, державна підтримка підприємництва.

Постановка проблеми. У сучасних умовах функціонування ринкової економіки малі підприємства відіграють особливу роль хоча б тому, що вони займають біля 90% усіх суб'єктів господарювання. Малий бізнес приносить велику частку податків у місцеві бюджети, залучає населення до роботи, розширює асортимент продукції, підвищує рівень конкуренції тощо.

На сьогодні малий бізнес в Україні займає 5–6% ВВП, але якщо врахувати тіньову економіку, то близько 30% населення зайняті в малому бізнесі [5].

Оцінюючи стан розвитку малого підприємництва в Україні, Токарева Т.О. зазначає, що у порівнянні з іншими країнами з розвинутою ринковою економікою, наша країна займає 145-е місце зі 180 за можливостями розвивати малий та середній бізнес [8].

Розвиток малого підприємництва пов'язаний із вирішенням ряду питань не тільки економічного, але й соціального характеру, серед яких забезпечення темпів економічного зростання, усунення територіальних диспропорцій, послаблення монополізації, створення нових робочих місць, підвищення зайнятості та рівня доходів населення,

наповнення місцевих бюджетів тощо. В умовах дестабілізації економіки, обмеження фінансових ресурсів саме малі підприємства здатні швидше вирішувати проблеми демонополізації, стимулювати розвиток економічної конкуренції, оперативно реагувати на зміни споживчого попиту і за рахунок цього забезпечувати необхідну рівновагу на споживчому ринку, адже вони не вимагають великих стартових інвестицій, мають високу швидкість обігу коштів, спроможні швидко реагувати на зміни попиту і пропозиції. Крім того, мале підприємництво сприяє формуванню конкурентного середовища, оскільки воно є антимонопольним за своєю природою, що проявляється в різноманітних аспектах його функціонування. З одного боку, малий бізнес унаслідок численності елементів, що його складають, та їхнього високого динамізму в меншій мірі піддається монополізації, ніж великі підприємства. З іншого боку, за умов вузької спеціалізації й використання новітньої техніки він виступає як дієвий конкурент, що підриває монополію позиції великих корпорацій [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних питань та практичних проблем розвитку малого бізнесу присвячено праці

багатьох вчених: Борейка В.І., Іванілова О.С., Корягіної Т.В., Осацької Ю.Є., Побігуна С.А., Поліщука О.В., Сімків Л.Є., Токаревої Т.О., Цимбал В.В. та ін. Проте з розвитком ринкових відносин змінюються умови функціонування малого бізнесу. Тому, незважаючи на цінність наукових досліджень, проблеми малого підприємництва є недостатньо вивченими та дослідженими.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зміни, які відбуваються в суспільстві, завжди впливають на діяльність підприємств, як позитивно, так і негативно. Незважаючи на ряд досліджень проблем малого бізнесу як України, так і окремих регіонів, на сьогодні відсутня єдина позиція вчених щодо розвитку малого підприємництва в кризових умовах, важкої економічної, політичної, військової ситуації. Тому виникає необхідність у проведенні аналізу сучасного стану діяльності малих підприємств.

Мета статті полягає в аналізі діяльності малих підприємств Львівської області, виявленні основних проблем, які унеможливають розвиток малого бізнесу в регіоні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наявність малих підприємств для економіки країни є вигідною через кілька причин: по-перше, формування стабілізуючого розвитку регіону; по-друге, забезпечення створення нових робочих місць, зайнятість частини населення та поглинання надлишкової сили; по-третє, виробництво продукції невеликих кількостей (для великих підприємств невигідно); по-четверте, додаткові вкладення в податкову систему тощо. Крім того, розвиток малого бізнесу призводить до розширення асортименту на ринку товарів і послуг та споживчого сектору, збільшення експортного потенціалу, кращого використання місцевих сировинних ресурсів.

Вигідність існування малого підприємства зумовлена також невеликою сумою стартового капіталу, оперативними реагуваннями на зміни ринкової кон'юнктури, високим рівнем мобільності, відкритістю для впровадження інноваційних та інвестиційних проєктів, здатністю пристосування до змін споживчого попиту та знайти свою ринкову нішу.

Серед загальної кількості суб'єктів господарювання Львівської області у 2014 р. найбільшу питому вагу займають малі підприємства – 17 718 одиниць, що становить близько 94% (рис. 1).

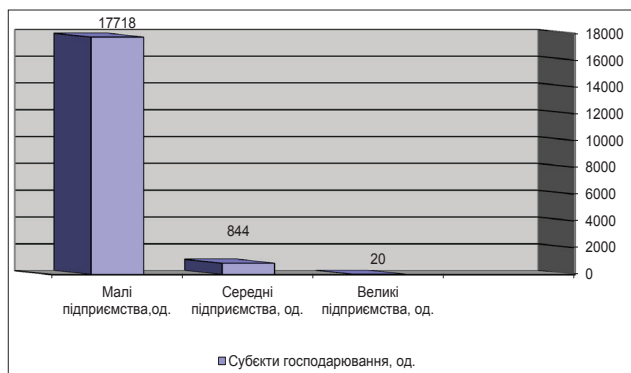

Рис. 1. Структура суб'єктів господарювання Львівської області, од.

Як видно з рис. 1, кількість середніх та великих підприємств є значно меншою від кількості малих підприємств. За даними статистичних досліджень, кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наяв-

ного населення (одиниць) у розрізі Львівської області зменшилася на 3 од. (табл. 1).

Таблиця 1
Динаміка кількості малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення (одиниць) Львівської області за 2010–2014 рр., %*

Регіон	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
Львів (міськрада)	126	109	120	130	128	101,6
Борислав (міськрада)	76	54	55	69	67	88,2
Дрогобич (міськрада)	66	53	57	63	58	87,9
м. Моршин	93	64	60	85	93	100,0
м. Новий Розділ	43	34	37	38	36	83,7
м. Самбір	88	62	56	58	57	64,8
м. Стрий	64	46	48	54	56	87,5
м. Трускавець	131	95	112	129	122	93,1
Червоноград (міськрада)	39	35	40	42	42	107,7
Бродівський район	28	26	28	30	29	103,6
Буський район	38	36	41	42	41	107,9
Городоцький район	53	40	44	49	51	96,2
Дрогобицький район	26	21	25	27	26	100,0
Жидачівський район	37	34	36	41	43	116,2
Золочівський район	50	40	41	45	46	92,0
Кам'янка-Бузький район	45	41	43	47	48	106,7
Мостиський район	42	29	32	34	35	83,3
Жовківський район	56	45	49	51	51	91,1
Миколаївський район	36	34	42	44	42	116,7
Перемишлянський район	46	37	40	42	45	97,8
Пустомитівський район	74	62	75	86	86	116,2
Радехівський район	31	28	27	31	31	100,0
Самбірський район	27	23	23	25	26	96,3
Сколівський район	37	25	28	29	30	81,1
Сокальський район	25	29	29	30	30	120,0
Старосамбірський район	22	19	21	22	22	100,0
Стрийський район	26	23	23	33	35	134,6
Турківський район	14	11	11	11	11	78,6
Яворівський район	58	41	43	45	46	79,3
Львівська область	73	59	64	70	70	95,9

*Дані наведено без урахування результатів діяльності банків та бюджетних установ.

Джерело: проаналізовано на основі [2]

За результатами дослідження можна стверджувати, що загалом по Львівській області кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення (одиниць) за 2010–2014 рр. зменшилася на 4,1%. У Львові, Червонограді, Бро-

дівському, Буському, Жидачівському, Кам'янка-Бузькому, Миколаївському, Пустомитівському, Сокальському, Стрийському районах зросла кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення. У м. Моршин, Дрогобицькому, Радецькому, Старосамбірському районах цей показник за досліджуваний період не змінився.

За підсумками 2014 р. за кількістю малих підприємств у розрахунку на 10 тис. населення у Львівській області перше місце посідає м. Львів – 128 од., друге – м. Трускавець – 122 од., а на останньому місці – Турківський район – 11 од.

У результаті такої діяльності малих підприємств департаментом економічного розвитку, торгівлі та промисловості Львівської державної адміністрації розроблену Регіональну програму розвитку малого і середнього підприємництва у Львівській області на 2015–2016 рр., яка спрямована на максимальне розкриття потенціалу розвитку малого і середнього підприємництва в області, на розв'язання проблем, що стримують розвиток малого і середнього підприємництва, зокрема: обмеженість доступу до фінансових ресурсів; підвищення ефективності діяльності центрів надання адміністративних послуг; низький рівень поінформованості суб'єктів малого і середнього підприємництва про порядок та умови провадження господарської діяльності; недосконалість системи

підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів малого і середнього підприємництва [6].

У результаті виконання заходів Програми очікується досягнення таких показників:

- зростання кількості суб'єктів малого і середнього підприємництва на 1,5%;
- створення близько 10 тис. нових робочих місць, у тому числі підвищити рівень зайнятості шляхом активного залучення жінок, молоді, осіб з обмеженими фізичними можливостями, осіб звільнених із військової служби у запас, безробітних, жителів сільської місцевості та малих міст, пенсіонерів до малого і середнього підприємництва;
- збільшення надходжень від діяльності суб'єктів малого і середнього підприємництва до Зведеного бюджету області до 37%;
- сприяння у створенні двох бізнес-центрів, одного технопарку, трьох лізингових центрів, трьох інвестиційно-інноваційних фондів і компаній та двох аудиторських фірм;
- зменшити витрати коштів та часу суб'єктів малого і середнього підприємництва, пов'язані із започаткуванням та провадженням їхньої діяльності;
- виявити проблемні питання, що виникають під час надання адміністративних послуг, та підвищити якість надання адміністративних послуг;

Таблиця 2

Основні показники малих підприємств за видами економічної діяльності у Львівській області за 2014 р.*

Вид економічної діяльності	Кількість підприємств, одиниць	Кількість зайнятих працівників, осіб	Кількість найманих працівників, осіб	Витрати на персонал, млн. грн.	З витрат на персонал – витрати на оплату праці, млн. грн.	Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) без ПДВ, млн. грн.
Сільське, лісове та рибне господарство	1 272	5 751	4 766	130,2	95,9	1 613,4
Промисловість	2 423	19 690	18 961	556,4	408,1	4 456,1
Будівництво	1 687	11 269	10 671	272,9	198,9	2 631,0
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	5 077	24 035	22 258	729,1	537,2	16 780,0
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	711	5 363	5 160	132,6	97,3	1 442,8
Тимчасове розміщування й організація харчування	794	4 500	4 161	95,2	69,6	315,6
Інформація та телекомунікації	700	3 939	3 750	149,8	113,1	1 049,9
Фінансова та страхова діяльність	147	973	925	37,4	27,9	192,8
Операції з нерухомим майном	1 945	7 371	6 650	205,4	151,3	1 155,1
Професійна, наукова та технічна діяльність	1 400	6 020	5 496	188,6	138,9	659,5
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	787	6 066	5 843	149,2	109,7	535,8
Освіта	114	813	768	24,3	18,0	46,4
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	292	2 095	1 993	44,1	32,2	129,5
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	73	377	334	10,2	7,5	42,3
Надання інших видів послуг	296	1 429	1 350	29,9	22,1	91,5
Усього	17 718	99 691	93 086	2 755,4	2 027,7	31 141,7

*Дані наведено без банків та бюджетних установ

Джерело: проаналізовано на основі [2]

– підвищити якість підготовки регуляторних актів шляхом урахування пропозицій підприємців під час розроблення регуляторних актів та залучення громадськості до обговорення проектів, що мають вплив на господарську діяльність;

– створити сприятливі умови для розв'язання економічних і соціальних проблем, поліпшити бізнес-клімат та створити позитивний імідж для залучення інвестицій, активізувати застосування фінансово-кредитних та інвестиційних механізмів;

– збільшити кількість суб'єктів малого і середнього підприємництва, що працюють на засадах соціальної відповідальності;

– активізувати формування інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва [6].

У результаті проведених досліджень виявлено, що малими підприємствами Львівської області в 2014 р. було реалізовано продукції на суму 31 141,7 млн. грн. При цьому в малому бізнесі задіяно 99 691 ос., на яких витрачено 2 027,7 млн. грн. (табл. 2).

За результатами табл. 2 у Львівській області найбільша кількість малих підприємств задіяні у здійсненні оптової та роздрібною торгівлі, ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів – 5 077 од. Для своєї діяльності підприємствами залучено 24 035 працівників основного місця роботи та 22 258 найманих працівників, на утримання яких витрачено 729,1 млн. грн. При цьому підприємствами оптової і роздрібною торгівлі реалізовано продукції на суму 16 780,0 млн. грн. Друге місце посідають підприємства промисловості, які налічують 2 432 од. При цьому ними залучено 38 651 працівників, які виготовили і реалізували продукції на суму 4 456,1 млн. грн.

У структурі малого бізнесу найменшу питому вагу займають підприємства мистецтва, спорту, розваг та відпочинку – 0,41% (73 од.), на яких працює 711 працівників.

Основними причинами гальмування розвитку малого бізнесу в Україні є: складна процедура реєстрації нових підприємств; часті, несистематизовані та необґрунтовані перевірки контролюючих органів, перелік яких перевищує десятків; корумпованість державних посадовців при отриманні дозволів, ліцензій та розгляді справ у правоохоронних органах; неврегульованість відносин із підприємствами, які працюють на загальній системі оподаткування (такі підприємства не мають право відносити до витрат суми авансів, сплачених партнерам, які працюють на єдиному або фіксованому податку); відсутність стартового капіталу та неможливість отримати новоствореними підприємствами кредит у банківських установах [1].

Проблеми розвитку малого бізнесу в Україні пов'язані із відсутністю належного державного регулювання, тобто податкової та фінансово-кредитної системи, системи ціноутворення, пропорційності та чіткого перерозподілу податкових зборів між центром та регіонами.

Основними проблемами, що стримують розвиток малого підприємництва, на думку Корягіної Т.В. та Осацької Ю.Є., є:

- недосконалість системи оподаткування;
- нестабільність бюджетного фінансування регіональних програм підтримки малого підприємництва;

- нерозвиненість механізмів фінансово-кредитної підтримки і страхування ризиків малих підприємств; відсутність механізмів самофінансування;

- обмеження доступу малих підприємств до виробничих потужностей і майна підприємств, що реструктуризуються;

- відсутність надійної соціальної захищеності та безпеки підприємців;

- організаційні проблеми взаємодії малого бізнесу з ринком і державними структурами;

- адміністративні бар'єри на шляху розвитку малого підприємництва [4].

До основних причин гальмування розвитку малого підприємництва Іванілов О.С. відносить:

1) неопрацьованість законодавства як з питань розвитку малого підприємництва, так і підприємництва в цілому;

2) високі податки, що змушує деяких суб'єктів малого та середнього підприємництва йти в тіньову економіку;

3) недостатня державна фінансово-кредитна і майнова підтримка малих підприємств;

4) відсутність дійового механізму реалізації державної політики щодо підтримки малого бізнесу;

5) недосконалість системи обліку та статистичної звітності малих підприємств;

6) обмеженість інформаційного та консультативного забезпечення;

7) недосконалість системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для підприємницької діяльності [3].

До цього списку варто додати відсутність належної матеріально-технічної бази малих підприємств. Удосконалення матеріально-технічної бази зумовлена належною якістю, своєчасністю та ефективністю здійснення операційної діяльності в сучасних умовах. На практиці існує прямо пропорційна залежність між матеріально-технічною базою підприємства та обсягами виробництва продукції.

Зазначимо, що діяльність малих підприємств в Україні пов'язана з витрачанням часу на вирішення питань регулятивного характеру, що призводить до великих витрат з боку українського приватного підприємництва. Спрощення політики щодо розробки та впровадження регулятивних актів дозволило б знизити рівень корупції.

В Україні спостерігаємо відсутність належної інфраструктури підтримки малого підприємництва, основна мета формування якої полягає в розширенні діяльності суб'єктів господарювання, збільшенні кількості нових робочих місць, зростання обсягів виробництва. З цього приводу в Україні вже створено певну кількість закладів інфраструктури підтримки, проте нерівномірність розташування по території України не завжди свідчить про ефективність впливу на вирішення соціально-економічних проблем у регіонах та подальші темпи розвитку малого підприємництва.

Висновки. Малі підприємства України та Львівської області функціонують у відсутності належної матеріально-технічної бази, нормативно-правового забезпечення, державної підтримки тощо. Для покращання умов діяльності необхідна державна підтримка у вигляді підвищення кваліфікації кадрів, ефективною фінансово-кредитної та майнової підтримки, зменшення податків, спрощеної системи обліку та звітності тощо.

Список літератури:

1. Борейко В.І. Тенденції розвитку малого бізнесу в Україні / В.І. Борейко // Економічний простір : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ПДАВА, 2009. – № 22/2. – С. 57–64.
2. Головне управління статистики у Львівській обл. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.lv.ukrstat.gov.ua.
3. Іванілов О.С. Економіка підприємства / О.С. Іванілов. – К., 2009. – 728 с.
4. Корягіна Т.В. Особливості державного регулювання малого підприємництва в Україні / Т.В. Корягіна, Ю.Є. Осацька [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/4.3/69.pdf>.
5. Поліщук О.В. Проблеми розвитку малого бізнесу в Україні / О.В. Поліщук, В.В. Цимбал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <file:///C:/Users/Oleksandr/Downloads/392-1521-1-PB.pdf>.
6. Регіональна програма розвитку малого і середнього підприємництва у Львівській області на 2015–2016 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.loda.gov.ua/eco_programu.
7. Сімків Л.Є. Тенденції розвитку малого підприємництва в Україні в умовах диспропорційності економічного зростання / Л.Є. Сімків, С.А. Побігун [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.global-national.in.ua/archive/3-2015/116.pdf>.
8. Токарева Т.О. Особливості спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва: вітчизняний і зарубіжний досвід / Т.О. Токарева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Menedzhment/2008_10/tokar.htm.

Банера Н. П.

Львовский институт экономики и туризма

**СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МАЛЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ
ЛЬВОВСКОЙ ОБЛАСТИ**

Резюме

Исследована деятельность малых предприятий Львовской области. Обоснована необходимость их развития и государственной поддержки. Исследована структура количества малых предприятий в разрезе районов Львовской области в расчете на 10 тыс. населения, проанализирована динамика изменений за 2010–2014 гг. Выявлены основные проблемы, которые тормозят развитие малого бизнеса в современных условиях.

Ключевые слова: малые предприятия, субъекты ведения хозяйства, малый бизнес, конкурентная среда, государственная поддержка предпринимательства.

Banera N. P.

Lviv Institute of Economics and Tourism

MODERN STATUS OF SMALL ENTERPRISES IN LVIV REGION

Summary

It was studied the activity of small enterprises in Lviv region. The necessity of their development and state support was grounded. The structure of small enterprises number in Lviv region per 10 thousand of real population was explored, the dynamics of changes for 2010–2014 was analysed. The basic problem hampering the development of small business in the modern world was found out.

Keywords: small enterprises, businesses, small business, competitive surroundings, state support of entrepreneurship.

УДК 338.43:330.131.7

Бездітко О. Є.

Житомирський національний агроекологічний університет

**МЕХАНІЗМ РОЗРОБКИ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ РІШЕНЬ В УМОВАХ РИЗИКІВ
І НЕВИЗНАЧЕНОСТІ У КОНКУРЕНТНОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

Розглянуто механізм розробки та впровадження рішень в умовах ризиків та невизначеності. Побудовано «дерево рішень» з управління ризиком сільськогосподарського підприємства. Проаналізовано і оцінено вагомість окремих видів ризиків у господарській діяльності, проведено оцінку впливу ризиків сільськогосподарських підприємств на їхню господарську діяльність.

Ключові слова: «дерево рішень», інтегральний показник, невизначеність, ризик, сільськогосподарське підприємство.

Постановка проблеми. Ринкова система трансформації економічних механізмів ведення бізнесу обумовлюється зміною форм та методів управління підприємством, які дозволяють адаптувати його до динамізму суспільного відтворення. Для цього підприємству необхідно насамперед най-

більш повно враховувати зміни у конкурентному середовищі, які є потенційними загрозами і майбутніми можливостями, а також передбачити неконтрольовані фактори середовища, для того щоб нівелювати їхній негативний вплив на підприємство.

Список літератури:

1. Борейко В.І. Тенденції розвитку малого бізнесу в Україні / В.І. Борейко // Економічний простір : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ПДАВА, 2009. – № 22/2. – С. 57–64.
2. Головне управління статистики у Львівській обл. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.lv.ukrstat.gov.ua.
3. Іванілов О.С. Економіка підприємства / О.С. Іванілов. – К., 2009. – 728 с.
4. Корягіна Т.В. Особливості державного регулювання малого підприємництва в Україні / Т.В. Корягіна, Ю.Є. Осацька [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/4.3/69.pdf>.
5. Поліщук О.В. Проблеми розвитку малого бізнесу в Україні / О.В. Поліщук, В.В. Цимбал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <file:///C:/Users/Oleksandr/Downloads/392-1521-1-PB.pdf>.
6. Регіональна програма розвитку малого і середнього підприємництва у Львівській області на 2015–2016 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.loda.gov.ua/eco_programu.
7. Сімків Л.Є. Тенденції розвитку малого підприємництва в Україні в умовах диспропорційності економічного зростання / Л.Є. Сімків, С.А. Побігун [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.global-national.in.ua/archive/3-2015/116.pdf>.
8. Токарева Т.О. Особливості спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва: вітчизняний і зарубіжний досвід / Т.О. Токарева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Menedzhment/2008_10/tokar.htm.

Банера Н. П.

Львовский институт экономики и туризма

**СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МАЛЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ
ЛЬВОВСКОЙ ОБЛАСТИ**

Резюме

Исследована деятельность малых предприятий Львовской области. Обоснована необходимость их развития и государственной поддержки. Исследована структура количества малых предприятий в разрезе районов Львовской области в расчете на 10 тыс. населения, проанализирована динамика изменений за 2010–2014 гг. Выявлены основные проблемы, которые тормозят развитие малого бизнеса в современных условиях.

Ключевые слова: малые предприятия, субъекты ведения хозяйства, малый бизнес, конкурентная среда, государственная поддержка предпринимательства.

Banera N. P.

Lviv Institute of Economics and Tourism

MODERN STATUS OF SMALL ENTERPRISES IN LVIV REGION

Summary

It was studied the activity of small enterprises in Lviv region. The necessity of their development and state support was grounded. The structure of small enterprises number in Lviv region per 10 thousand of real population was explored, the dynamics of changes for 2010-2014 was analysed. The basic problem hampering the development of small business in the modern world was found out.

Keywords: small enterprises, businesses, small business, competitive surroundings, state support of entrepreneurship.

УДК 338.43:330.131.7

Бездітко О. Є.

Житомирський національний агроекологічний університет

**МЕХАНІЗМ РОЗРОБКИ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ РІШЕНЬ В УМОВАХ РИЗИКІВ
І НЕВИЗНАЧЕНОСТІ У КОНКУРЕНТНОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

Розглянуто механізм розробки та впровадження рішень в умовах ризиків та невизначеності. Побудовано «дерево рішень» з управління ризиком сільськогосподарського підприємства. Проаналізовано і оцінено вагомість окремих видів ризиків у господарській діяльності, проведено оцінку впливу ризиків сільськогосподарських підприємств на їхню господарську діяльність.

Ключові слова: «дерево рішень», інтегральний показник, невизначеність, ризик, сільськогосподарське підприємство.

Постановка проблеми. Ринкова система трансформації економічних механізмів ведення бізнесу обумовлюється зміною форм та методів управління підприємством, які дозволяють адаптувати його до динамізму суспільного відтворення. Для цього підприємству необхідно насамперед най-

більш повно враховувати зміни у конкурентному середовищі, які є потенційними загрозами і майбутніми можливостями, а також передбачити неконтрольовані фактори середовища, для того щоб нівелювати їхній негативний вплив на підприємство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика управління ризиками розглядається у багатьох працях вітчизняних та зарубіжних учених, таких як І. Бланк, І.Т. Балабанов, В.В. Вітлінський, В.М. Гранатуров, Дж. Хемптон. Аналізу та оцінці ризику присвячено праці С. Наконечного, Р. Пікус, П. Стецюка.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри досить глибоке висвітлення проблеми в цілому необхідна розробка механізму рішень в умовах ризику та невизначеності у діяльності сільськогосподарських підприємств.

Мета статті полягає у розробці рішень в умовах ризику та невизначеності в конкурентному середовищі та обґрунтуванні напрямів зниження ризиків діяльності сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для цілісності господарської системи підприємства актуальним є прийняття економічних рішень стосовно стратегічного передбачення ризиків та управління ними. Захищеність підприємства від негативного впливу зовнішніх та внутрішніх факторів є запорукою його сталого функціонування. При цьому управління ризиками сільськогосподарських підприємств повинно здійснюватися згідно з певними послідовними етапами, пов'язаними з виявленням ризику, його кількісною та якісною оцінкою, розробкою можливих шляхів уникнення чи пом'якшення, моніторингом ризикових ситуацій та аналізом післяризикових результатів.

Методологія вибору стратегії прийняттого ризику ґрунтується на побудові «дерева рішень». «Дерево рішень» – це граф, що формує правила в ієрархічній послідовній структурі, де кожному об'єкту відповідає єдиний вузол, який дає рішення. При побудові «дерева рішень» спочатку береться весь набір даних (зокрема, про види діяльності підприємства та можливий ризик), який репрезентується вихідною або кореневою вершиною. Потім визначаються правила (способи) розбиття на гілки всієї множини записів і варіантів, що відповідають кореневому вузлу. На гілках «дерева» відмічаються вузли, що відпові-

дають підмножині записів і варіантів. На кожному вузлі знову визначаються правила розбиття на «гілки» – і так до того часу, поки процес не дійде до кінцевих вузлів, що іноді називають «листочками».

Правила або способи поділу множин записів або варіантів називають вирішальним правилом, яке фактично є логічною структурою «якщо ..., то ...», і поділяє множину, що аналізується, на декілька груп. По мірі спускання по «дереву» від вершини до «листочків» створюється все більше відфільтрованих однорідних множин, які задовольняють конкретному набору умов, сформульованих у вузлах «дерева».

У зв'язку з цим «дерева рішень» часто застосовують для моделювання «багатоетапних» процесів прийняття рішення, в яких взаємопов'язані рішення приймаються послідовно. Зокрема, при управлінні ризиком біля вершини «дерева» знаходиться саме підприємство з усіма своїми видами діяльності і напрямами її поширення (рис. 1). При цьому враховуються постійний регульований і нерегульований вплив зовнішнього середовища та внутрішні фактори.

Зовнішні нерегульовані ризики ускладнюють процес господарської (операційної) діяльності. Зовнішні регульовані ризики становлять загрозу успішному стану і статусу підприємства в цілому. Оскільки вплив ризиків в обох випадках набуває в кінцевому рахунку фінансового (грошового) виразу, то другим блоком (етапом) «дерева рішень» має бути аналіз доходів і витрат, пов'язаних з імовірним настанням (ненастанням) ризикових подій.

Запропоноване «дерево рішень» управління ризиком має п'ять видів вузлових точок (блоків), в яких приймається рішення щодо наступного кроку управління. «Гілки», що виходять із вузла прийняття рішення, – це «гілки» рішень. Кожна з них репрезентує одну з можливих альтернатив або варіант дій, які можливі в цьому вузлі. Набір альтернатив є взаємовиключним (якщо одна альтернатива обрана, то інша не може бути обраною), а також сукупно вичерпним (усі можливі альтернативи включені в набір).

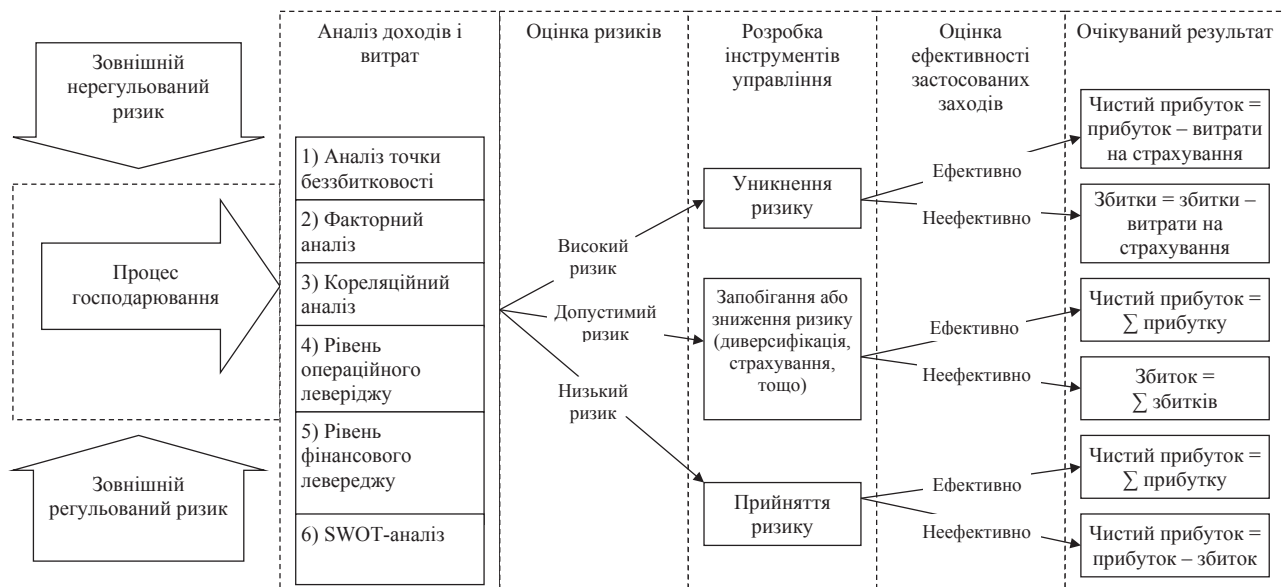

Рис. 1. «Дерево рішень» з управління ризиком сільськогосподарського підприємства

Джерело: власні дослідження

Таким чином, послідовність процесу управління ризиком буде визначатись п'ятьма взаємопов'язаними блоками (рис. 1). У першому блоці, який включає аналіз доходів і витрат, наукою і практикою напрацьовано такі ефективні методи і прийоми аналізу, як визначення точки беззбитковості, рівнів операційного і фінансового важелів, факторний, кореляційний, SWOT-аналіз тощо. Їхнє застосування забезпечує можливість об'єктивізації оцінок для прийняття управлінського рішення.

Аналіз і співставлення ймовірних вигравшів і втрат дає підстави для встановлення ступеня і рівня ризиків (блок 2), оцінки доцільності управління ними та вибору інструментів управління – передачі, розподілу, уникнення тощо (блок 3). Після вибору інструментів впливу на ризик здійснюється оцінка ефективності їхнього застосування (блок 4). Аргументом щодо характеру рішення і його остаточного прийняття є визначення можливого кінцевого результату (блок 5). При цьому якщо величина чистого прибутку підприємства дорівнює різниці отриманого прибутку і витрат на страхування ризиків, то такий варіант рішення дає підстави вважати його адекватним. Коли чистий прибуток є сумою всіх часткових прибутків – прийняте рішення виявилось мультиплікативним (синергетичним).

Таким чином, управління ризиками сільськогосподарських підприємств повинно здійснюватись згідно з певними послідовними етапами, пов'язаними з виявленням ризику, його кількісною та якісною оцінкою, розробкою можливих шляхів уникнення чи пом'якшення, моніторингом ризикових ситуацій та аналізом післяризикових наслідків.

У межах процедури оцінки ризику з метою встановлення адекватних інструментів управління передусім слід достовірно оцінити потенційні несприятливі ситуації. Таку оцінку можна здійснювати як у розрізі окремих видів ризику чи різних напрямів діяльності, так і по сукупності всіх можливих ризиків. При цьому загальна оцінка по сукупності даватиме лише загальну інформацію, у той час як деталізована оцінка дає змогу конкретизувати не лише фактори ризику, а й інструменти управління ними.

Проведене анкетування сільськогосподарських підприємств Житомирської області дозволило виявити погляди практиків щодо прояву і ваго-

мості видів ризику, що справляють негативний вплив на господарську діяльність товаровиробників: виробничий, технологічний, фінансовий, політичний, погодний, інноваційний, інвестиційний, маркетинговий, транспортний, ринковий, ціновий, соціальний (рис. 2).

Ступінь (силу) впливу кожного окремого виду ризиків сільськогосподарських підприємств, оцінений на підставі результатів анкетування методом ранжування, відображено у табл. 1.

Таблиця 1
Оцінка впливу ризиків сільськогосподарських підприємств на їхню господарську діяльність

Вид ризику	Сума рангів, S_i	$d_i = S_i - S$	d_i^2	Оцінка впливу ризику
Виробничий	238	-170,58	29098,67	1
Погодний	288	-120,58	14540,34	2
Ринковий	298	-110,58	12228,67	3
Ціновий	300	-108,58	11790,34	4
Технологічний	322	-86,58	7496,67	5
Фінансовий	345	-63,58	4042,84	6
Транспортний	395	-13,58	184,51	7
Інвестиційний	442	33,42	1116,67	8
Політичний	448	39,42	1553,67	9
Маркетинговий	495	86,42	7467,84	10
Інноваційний	664	255,42	65237,67	11
Соціальний	668	259,42	67297,01	12
Разом	4903	x	222054,92	x
У середньому	408,5833	x	x	x

Джерело: власні дослідження

При цьому суму рангів визначено як арифметичний підсумок усіх присвоєних рангів за опрацьованими анкетами. Серед основних напрямів діяльності суб'єктів господарювання з мінімізації ризиків опитані респонденти відзначають (у порядку зменшення їхньої значимості): стимулювання вітчизняного товаровиробника, низькі відсотки за кредитами, впорядкування ринків збуту та страхування (рис. 3).

Як свідчать результати соціологічного опитування, серед напрямів зниження ризиків діяльності сільськогосподарських підприємств респонденти надають перевагу макроекономічним важелям управління, спрямованим на формування стабільного і лояльного для товаровиробників підприємницького клімату. Саме це забезпечуватиме зниження невизначеності і загроз та підвищення ризикостійкості сільськогосподарських підприємств.

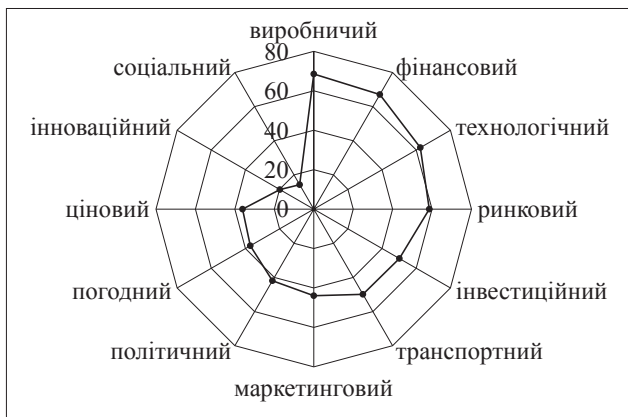

Рис. 2. Вагомість окремих видів ризиків у господарській діяльності підприємств, за рейтинговою оцінкою у %

Джерело: власні дослідження

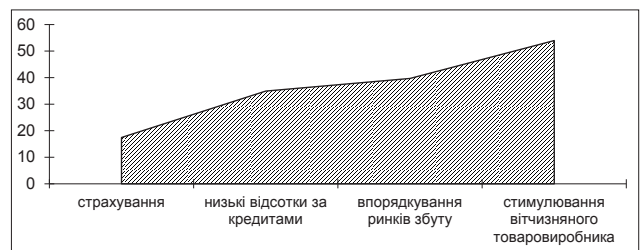

Рис. 3. Заходи, здатні зменшити вплив ризиків на діяльність сільськогосподарських підприємств і галузі в цілому, у % до загальної чисельності респондентів

Джерело: власні дослідження

Для оцінки достовірності отриманих у процесі анкетування результатів, розрахуємо коефіціє-

ент конкордації, який дає уявлення про ступінь їхньої узгодженості та розраховується за формулою: $K_{\text{кон}} = \frac{12S}{m^2(n^3 - n)}$, де $S = \sum_{i=1}^n d_i^2$, m – кількість анкет, n – число рангів (напрямів, що досліджуються).

Отримана сума квадратичних відхилень окремих рангів від середнього значення S дорівнює 222054,92 (табл. 1), $m=63$, $n=12$, тобто ступінь узгодженості думок експертів достатній, оскільки коефіцієнт конкордації становить 0,3912: $K_{\text{кон}} = \frac{12 \cdot 222054,92}{63^2 \cdot (12^3 - 12)} = \frac{2664659,04}{6810804} = 0,3912$. Розрахований коефіцієнт конкордації є статистично істотним, так як критерій Пірсона ($\chi^2 = K_{\text{кон}} \cdot m(n-1)$) дорівнює 271,10 при табличному його значенні 19,68 (за умови 12–1 ступенів свободи та $P = 0,95$).

Узагальнюючи результати анкетної оцінки, можна стверджувати, що найбільшу значущість для сільськогосподарських товаровиробників мають виробничий, погодний, ринковий та ціновий ризики, сума рангів яких мінімальна і становить 238, 288, 298 та 300 відповідно.

Здійснена оцінка впливу різних ризиків на успішність господарювання сільськогосподарських підприємств дає підстави для зосередження уваги на пошуку шляхів уникнення або запобігання саме виділених видів ризиків. Для оцінки залежності окремого підприємства від групи потенційних ризиків доцільно використовувати не один, а декілька показників, які безпосередньо характеризують ступінь впливу кожного з окреслених ризиків. Зокрема, виробничий ризик можна оцінити за обсягами витрат; природний ризик – за рівнем урожайності або ступенем відхилення фактичної урожайності від запланованої; для оцінки впливу ринкового ризику найдоречніше використовувати показник валового прибутку, зокрема темп його приросту у порівнянні з базовим значенням; ціновий ризик характеризується за зміною рівня цін тощо.

Таким чином, загальну оцінку ступеня ризиковості підприємства доцільно здійснювати за

системою індивідуальних показників або використовувати інтегральний показник. Проте аналіз та оцінка індивідуальних показників не завжди здатні забезпечити однозначність результату, що може істотно впливати на адекватність управлінського рішення. Для забезпечення комплексності оцінок більш обґрунтованим є використання інтегрального показника, який є результатом синергетичного впливу сукупності ризиків і дозволяє зважено встановити межі можливого збитку та окреслити шляхи його мінімізації. Ураховуючи пріоритетність окремих груп ризиків, які найбільше впливають на результати господарювання сільськогосподарських підприємств (табл. 2), для побудови інтегрального показника застосуємо метод рейтингового дослідження.

Побудова інтегральної оцінки передбачає виконання таких послідовних кроків, як формування множинної ознаки, вибір способу стандартизації показників та визначення процедури їхнього агрегування. Використовуючи попередньо отримані результати, сформуємо систему показників для інтегральної оцінки впливу ризику.

Значення всіх складових загального ризику зводять в інтегральний показник, використовуючи відомий метод відхилень [1]:

$$Pr = \sum_{i=1}^n (1 - \delta_i) \times B_i \times p_i, \quad (1)$$

де Π_p – інтегральний показник ризику діяльності підприємства;

n – кількість складових загального ризику;

δ – відносна оцінка i -ї складової загального ризику;

B_i – вага i -ї складової загального ризику;

p_i – ймовірність настання ризику.

Особливістю розрахунку при цьому є врахування того, що за базу береться краще максимальне значення складової загального ризику (Π_{max}): $\delta = \Pi_i / \Pi_{\text{max}}$, а краще мінімальне значення складової загального ризику береться для відносно оцінки кожної i -ї складової: $\delta = \Pi_{\text{min}} / \Pi_i$.

Таблиця 2

Характеристика ймовірності настання окремих видів ризику за методом Монте-Карло

Показник, що характеризується ризиком	Дисперсія	Стандартне відхилення	Коефіцієнт варіації	Ймовірність настання ризику
Ціновий:	–	–	–	0,04
Ціна пшениці	18581,43	137,14	0,18	0,04
Ціна кукурудзи	49988,97	228,29	0,46	0,04
Ціна сояшнику	22859,23	144,69	0,09	0,05
Ціна ріпаку	23024,19	154,61	0,08	0,04
Ціна цукрових буряків	5228,855	71,37	0,26	0,05
Погодний:	–	–	–	0,09
Урожайність пшениці	24,22	4,60	0,20	0,06
Урожайність кукурудзи	3235,33	53,21	0,59	0,18
Урожайність сояшнику	10,92	3,09	0,26	0,05
Урожайність ріпаку	45,29	6,29	0,49	0,11
Урожайність цукрових буряків	2081,97	42,68	0,17	0,05
Виробничий:	–	–	–	0,96
Собівартість пшениці	24603,13	154,65	0,30	0,97
Собівартість кукурудзи	13726,60	120,27	0,18	0,96
Собівартість сояшнику	17538,35	130,99	0,10	0,96
Собівартість ріпаку	17247,25	129,46	0,07	0,96
Собівартість цукрових буряків	2548,88	52,52	0,17	0,95
Ринковий	–	–	–	0,09
Валовий прибуток	254113,29	503,59	0,75	0,09

Джерело: власні дослідження

Таблиця 3

Інтегральний показник ризику для сільськогосподарських підприємств Житомирської області

Вид ризику	Відносна оцінка ризику (δ)	Ймовірність ризику (p_i)	Вага ризику (V_i)	Показник ризику (Π_p)
Ціновий – за зміною рівня цін	0,80	0,04	0,1028	0,0387
Погодний – за приростом рівня врожайності	0,59	0,09	0,1071	0,0159
Виробничий ризик – за приростом собівартості	0,76	0,96	0,1296	0,0156
Ринковий – за приростом валового прибутку	0,43	0,09	0,1035	0,0399
Інтегральний показник (Π_p)	x	x		0,1103

Джерело: власні дослідження

Під час оцінки загального ризику для кожної окремої його складової слід враховувати вагу – V_i (при цьому $\sum V_i=1$) та ймовірність – p_i (при $0 \leq p_i \leq 1$). Добуток ваги на ймовірність забезпечує зважену оцінку кожній складовій загального ризику.

Вагу кожного окремого виду ризику визначено за кореляційною залежністю $V_i = (r_{\text{вх}} \times \beta_i) / R^2$ між окресленими показниками та результативним показником господарської діяльності підприємства – чистим прибутком. Ймовірність настання ризику p_i на сільськогосподарських підприємствах Житомирської області оцінено за методом Монте-Карло, який дає можливість змодельовати безліч типових ситуацій і з високим ступенем достовірності проаналізувати їхні результати. За ризик приймалась не вигідна для виробника ситуація (зниження нижче мінімального рівня ціни та урожайності або підвищення вище максимального рівня – собівартості). Інформаційне наповнення моделі склали матеріали звітності сільськогосподарських підприємств Житомирської області (форма 50 с/г). Узагальнені результати імітаційного моделювання свідчать про найвищу ймовірність настання виробничого ризику через показник зростання собівартості (табл. 2).

Таким чином, у результаті дослідження встановлено, що прогнозне значення загального рівня ризику (Π_p) (виробничого, погодного, ринкового та цінового) становитиме 11,03% (табл. 3).

Отримані результати дають підстави говорити про допустимий рівень ризику, яким можна керувати за допомогою інструментів уникнення, прийняття, запобігання або зниження ризику. У практиці сільськогосподарських підприємств доцільним є використання різних інструментів, оскільки комплексний підхід дає найбільші гарантії ефективності здійснюваних заходів. З огляду на результати інтегрального оцінювання рівня ризику, доцільним є використання інструментів уникнення щодо цінового та ринкового ризиків, а прийняття – щодо погодного ризику.

Уникнення ризику означає просте ухилення від заходу, пов'язаного з ризиком. Однак уникнення ризику часто означає відмову від прибутку. Цей метод використовують підприємства, керівники яких надають перевагу безризиковим або низькоризиковим рішенням. Уникнення ризику має відбуватися шляхом відмови від ненадійних партнерів, постачальників, від прийняття ризикових фінансових та інвестиційних проектів, лише обґрунтованого розширення кола партнерів.

Висновки. Отже, комплексний ситуаційний підхід в управлінні ризиками підприємства передбачає врахування кожного з ідентифікованих ризиків, що є особливо актуальним у динамічному, суперечливому і непередбачуваному ринковому середовищі.

Список літератури:

1. Бережна Л.В. Економіко-математичні методи та моделі у фінансах / Л.В. Бережна, О.І. Снитюк. – К. : Кондор, 2009. – 301 с.
2. Борисова Т.М. Теоретичні аспекти управління ризиком на підприємстві / Т.М. Борисова // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 7(49). – С. 116–121.
3. Верченко П.І. Багатокритеріальність і динаміка економічного ризику (моделі і методи) : [монографія] / П.І. Верченко. – К. : КНЕУ, 2006. – 272 с.

Бездетко Е. Е.

Житомирский национальный агроэкологический университет

МЕХАНИЗМ РАЗРАБОТКИ И ВНЕДРЕНИЯ РЕШЕНИЙ В УСЛОВИЯХ РИСКОВ И НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ В КОНКУРЕНТНОЙ СРЕДЕ

Резюме

Рассмотрен механизм разработки и внедрения решений в условиях рисков и неопределенности. Построено «дерево решений» по управлению риском сельскохозяйственного предприятия. Проанализирована и оценена значимость отдельных видов рисков в хозяйственной деятельности, проведена оценка влияния рисков сельскохозяйственных предприятий на их хозяйственную деятельность.

Ключевые слова: «дерево решений», интегральный показатель, неопределенность, риск, сельскохозяйственное предприятие.

Bezditko O. Ye.

Zhytomyr National Agroecological University

THE MECHANISM OF DESIGN AND IMPLEMENTATION OF DECISIONS IN CONDITIONS OF RISK AND UNCERTAINTY IN A COMPETITIVE ENVIRONMENT

Summary

The paper presents the mechanism of design and implementation of solutions in terms of risks and uncertainties. «Decision tree» for the risk management in agricultural enterprises was constructed. In the article the author analyzed and assessed the significance of certain types of risks in business activities, evaluated the impact of risks of agricultural enterprises on their economic activities.

Keywords: «decision tree» integral indicator, uncertainty, risk, agricultural enterprise.

УДК 658.017:334.722.8

Белко І. А.

Подільський державний аграрно-технічний університет

УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПРОДУКЦІЇ В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Досліджено теоретичні і практичні питання управління якістю продукції підприємств. Визначено чинники формування і забезпечення якості продукції підприємств. Висвітлено теоретико-методичні та практичні засади створення систем контролю якості на підприємствах. Обґрунтовано шляхи підвищення якості продукції. Розраховано резерви зростання прибутку підприємства за рахунок покращання якості продукції.

Ключові слова: управління, якість, підприємство, продукція, процес, діяльність.

Постановка проблеми. На сьогодні в економіці країни спостерігається тенденція, при якій якість відіграє одну з ведучих ролей в управлінні виробництвом продукції та її наступним рухом. Ефективність функціонування підприємства на ринку напряму залежить від результатів управління якістю. Багато компаній намагаються детально спланувати процес управління якістю. Управління якістю є певною стратегією і тактикою не лише виживання, але й подальшого процвітання суспільства в цілому, конкретних організацій і кожної людини окремо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми управління якістю продукції на підприємствах розглядаються в наукових працях таких вчених, як Давидова О.Ю., Ільїнкова С.Д., Кириченко Л.С., Мережка Н.В., Мороз О.В., Сіднева Ж.К. та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження проблем управління якістю, побудови ефективної системи якості на підприємстві та виявлення значення міжнародних стандартів якості серії ISO в управлінні даною системою і впливі на діяльність аграрного підприємства потребують подальшого дослідження.

Мета статті полягає у дослідженні теоретичних і методичних основ управління якістю продукції в підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема якості є важливим фактором підвищення рівня життя, економічної, соціальної та екологічної безпеки. Якість – комплексне поняття, яке характеризує ефективність усіх сторін діяльності: розробку стратегії, організацію виробництва, маркетинг та ін.

Необхідно зазначити, що одночасно з розвитком теорії і практики управління розвивалася і продовжує розвиватися поняття «управління якістю», а також теорія і практика управління якістю, основним змістом якого визначалося саме

«управління якістю продукції». Вчений-економіст Мороз О.В. визначив управління якістю продукції як «постійний, планомірний, цілеспрямований процес впливу, що забезпечує створення продукції оптимальної якості і повноцінне її використання» [1, с. 13].

Управління якістю продукції – це підготовка і внесення в план з якості нормативну, технічну документацію значень показників якості знову освоєної або продукції, що модернізується, або зміну показників якості продукції, що випускається, а також виконання необхідних робіт для досягнення і підтримки цих значень показників [2, с. 358].

Сьогодні обов'язковою умовою виходу на міжнародний ринок є наявність у продавця сертифіката відповідності, що засвідчує відповідність продукції вимогам міжнародних стандартів ISO серії 9000, які швидко поширюються у світі та регулюють єдині всесвітні вимоги до систем якості фірм-постачальників. Нині складається така ситуація, що фірми, які не володіють сертифікатом на систему якості, підтверджуючи тим самим її відповідність стандартам ISO серії 9000, майже не мають шансів на укладання більш-менш пристойного контракту і на участь у міжнародних тендерах, а їхній товар оцінюється на світовому ринку в два-чотири рази дешевше.

Крім того, потрібно брати до уваги, що забезпечення якості відповідно до стандартів ISO серії 9000 – це умова необхідна, але не завжди достатня для гарантії конкурентоспроможності товару, оскільки багато фірм й далі вдосконалюють виробництво з орієнтацією на випуск товару із ще кращими якісними параметрами, ніж цього вимагають указані стандарти [3, с. 127].

Таким чином, управління якістю продукції є процесом, що включає виявлення характеру і об'єму потреб у продукції, оцінку фактичного рівня її якості, розробку, вибір і реалізацію захо-

Bezditko O. Ye.

Zhytomyr National Agroecological University

THE MECHANISM OF DESIGN AND IMPLEMENTATION OF DECISIONS IN CONDITIONS OF RISK AND UNCERTAINTY IN A COMPETITIVE ENVIRONMENT

Summary

The paper presents the mechanism of design and implementation of solutions in terms of risks and uncertainties. «Decision tree» for the risk management in agricultural enterprises was constructed. In the article the author analyzed and assessed the significance of certain types of risks in business activities, evaluated the impact of risks of agricultural enterprises on their economic activities.

Keywords: «decision tree» integral indicator, uncertainty, risk, agricultural enterprise.

УДК 658.017:334.722.8

Белко І. А.

Подільський державний аграрно-технічний університет

УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПРОДУКЦІЇ В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Досліджено теоретичні і практичні питання управління якістю продукції підприємств. Визначено чинники формування і забезпечення якості продукції підприємств. Висвітлено теоретико-методичні та практичні засади створення систем контролю якості на підприємствах. Обґрунтовано шляхи підвищення якості продукції. Розраховано резерви зростання прибутку підприємства за рахунок покращання якості продукції.

Ключові слова: управління, якість, підприємство, продукція, процес, діяльність.

Постановка проблеми. На сьогодні в економіці країни спостерігається тенденція, при якій якість відіграє одну з ведучих ролей в управлінні виробництвом продукції та її наступним рухом. Ефективність функціонування підприємства на ринку напряму залежить від результатів управління якістю. Багато компаній намагаються детально спланувати процес управління якістю. Управління якістю є певною стратегією і тактикою не лише виживання, але й подальшого процвітання суспільства в цілому, конкретних організацій і кожної людини окремо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми управління якістю продукції на підприємствах розглядаються в наукових працях таких вчених, як Давидова О.Ю., Ільїнкова С.Д., Кириченко Л.С., Мережка Н.В., Мороз О.В., Сіднева Ж.К. та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження проблем управління якістю, побудови ефективної системи якості на підприємстві та виявлення значення міжнародних стандартів якості серії ISO в управлінні даною системою і впливі на діяльність аграрного підприємства потребують подальшого дослідження.

Мета статті полягає у дослідженні теоретичних і методичних основ управління якістю продукції в підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема якості є важливим фактором підвищення рівня життя, економічної, соціальної та екологічної безпеки. Якість – комплексне поняття, яке характеризує ефективність усіх сторін діяльності: розробку стратегії, організацію виробництва, маркетинг та ін.

Необхідно зазначити, що одночасно з розвитком теорії і практики управління розвивалася і продовжує розвиватися поняття «управління якістю», а також теорія і практика управління якістю, основним змістом якого визначалося саме

«управління якістю продукції». Вчений-економіст Мороз О.В. визначив управління якістю продукції як «постійний, планомірний, цілеспрямований процес впливу, що забезпечує створення продукції оптимальної якості і повноцінне її використання» [1, с. 13].

Управління якістю продукції – це підготовка і внесення в план з якості нормативну, технічну документацію значень показників якості знову освоєної або продукції, що модернізується, або зміну показників якості продукції, що випускається, а також виконання необхідних робіт для досягнення і підтримки цих значень показників [2, с. 358].

Сьогодні обов'язковою умовою виходу на міжнародний ринок є наявність у продавця сертифіката відповідності, що засвідчує відповідність продукції вимогам міжнародних стандартів ISO серії 9000, які швидко поширюються у світі та регулюють єдині всесвітні вимоги до систем якості фірм-постачальників. Нині складається така ситуація, що фірми, які не володіють сертифікатом на систему якості, підтверджуючи тим самим її відповідність стандартам ISO серії 9000, майже не мають шансів на укладання більш-менш пристойного контракту і на участь у міжнародних тендерах, а їхній товар оцінюється на світовому ринку в два-чотири рази дешевше.

Крім того, потрібно брати до уваги, що забезпечення якості відповідно до стандартів ISO серії 9000 – це умова необхідна, але не завжди достатня для гарантії конкурентоспроможності товару, оскільки багато фірм й далі вдосконалюють виробництво з орієнтацією на випуск товару із ще кращими якісними параметрами, ніж цього вимагають указані стандарти [3, с. 127].

Таким чином, управління якістю продукції є процесом, що включає виявлення характеру і об'єму потреб у продукції, оцінку фактичного рівня її якості, розробку, вибір і реалізацію захо-

дів із забезпечення запланованого рівня якості продукції. Управління якістю є певною стратегією і тактикою не лише виживання, але й подальшого процвітання суспільства в цілому, конкретних організацій і кожної людини окремо.

На процес формування і забезпечення якості продукції впливає величезна кількість різноманітних чинників, вони є нестійкими і прагнуть відхилитися від заданого, запланованого рівня, а тому даним процесом необхідно цілеспрямовано управляти. Під управлінням якістю розуміють скоординовані дії керівників, інженерів, менеджерів і робітників, котрі забезпечують створення та виготовлення такої продукції, яка повністю задовольняє вимоги споживача при мінімальних затратах праці, матеріалів та енергії [4, с. 165].

Якість продукції безпосередньо залежить від якісного здійснення всіх процесів виробництва, тому важливо її розглядати як об'єкт управління в межах виробничої діяльності підприємства.

Управління якістю – це скоординована діяльність, яка полягає у спрямуванні та контролі організації щодо якості, що зазвичай охоплює розроблення політики і цілей у сфері якості, планування якості, контроль якості, забезпечення та поліпшення якості [5, с. 174]. Сучасне управління якістю виходить із того, що діяльність по управлінню якістю не може бути ефективною після того, як продукція зроблена, ця діяльність повинна здійснюватися в ході виробництва продукції.

Процес управління якістю продукції має бути постійним, планованим, цілеспрямованим та ефективно впливати на фактори та умови, що забезпечують створення продукції оптимальної якості та повноцінне її використання.

Управління якістю є складовою успішного управління організацією. Для поліпшення показників діяльності організації встановлено вісім принципів управління якістю, які найвище керівництво може використовувати у своїй роботі:

1. Орієнтація на замовника. Організації залежать від своїх замовників і тому повинні розуміти поточні та майбутні потреби замовників, виконувати їхні вимоги і прагнути до перевищення їхніх очікувань.

2. Лідерство. Керівники встановлюють єдність мети та напрямів діяльності організації, їм слід створювати та підтримувати таке внутрішнє середовище, в якому працівники можуть бути повністю залучені до виконання завдань, що стоять перед організацією.

3. Залучення працівників. Працівники на всіх рівнях становлять основу організації, їхнє повне залучення дає змогу використовувати їхні здібності на користь організації.

4. Процесний підхід. Бажаного результату досягають ефективніше, якщо діяльністю та пов'язаними з нею ресурсами управляють як процесом.

5. Системний підхід до управління. Ідентифікування, розуміння та управління взаємопов'язаними процесами як системою сприяє організації у результативнішому та ефективнішому досягненні її цілей.

6. Постійне поліпшення діяльності організації в цілому слід уважати незмінною метою організації.

7. Прийняття рішень на підставі фактів. Ефективні рішення приймають на підставі аналізування даних та інформації.

8. Взаємовигідні стосунки з постачальниками. Організація та її постачальники є взаємозалежними, і взаємовигідні стосунки підвищують спро-

можність обох сторін створювати цінності [6, с. 36].

Вище перераховані принципи управління якістю формують основу стандартів у системи управління якістю, що входять до стандартів серії ISO 9000.

Для якості як об'єкта менеджменту властиві всі складові менеджменту: планування, аналіз, контроль. Сьогодні в управлінні якістю важливе значення має сертифікована система менеджменту якості, що є гарантією високої стабільності та стійкості якості продукції. Сертифікат на систему якості дозволяє фірмі зберегти конкурентні переваги над ринком.

Система контролю якості – це сукупність методів і засобів контролю й регулювання компонентів, що визначають рівень якості продукції на стадіях стратегічного маркетингу, наукових, дослідно-конструкторських робіт та виробництва, а також технічного контролю на всіх стадіях виробничого процесу.

Однією з найважливіших умов підвищення ефективності контролю є постійне спостереження та облік, тобто функціонування системи обліку за всіма показниками, що передбачає дотримання наступних вимог: повнота інформації за всіма показниками якості, кількості й ресурсомісткості товарів, різних підрозділів, процесів, операцій тощо; динамічність обліку – отримання й оброблення інформації, а також облік показників якості та їх аналіз у динаміці розвитку процесів; системність; автоматизація обліку на основі його комп'ютеризації; спадковість, можливість повторного використання і перспективність обліку; використання результатів обліку в стимулюванні якості праці [7, с. 109].

На підприємстві технічний контроль якості – це частина виробничого процесу, яка має на меті перевірку продукції на її відповідність установленим вимогам.

Процес здійснення технічного контролю якості охоплює систему методів, інструментів і заходів (включаючи процедуру їхнього планування), за допомогою яких ідентифікуються якість готової продукції, напівфабрикатів, сировини, всі стадії підготовки виробництва, виробничого процесу, проведення контролю та випробувань на відповідність системі стандартів та інших міжцехових норм. У результаті цього підприємство випускає конкурентоспроможну продукцію світового рівня якості [8, с. 203].

Однією з найбільш значних за останні роки інновацій у сфері забезпечення належного рівня якості та конкурентоспроможності стало впровадження в діяльність сучасних підприємств тотальної системи управління якістю (TQM). Її широке практичне застосування в розвинутих країнах почалося з кінця 80-х років XX ст. завдяки дослідженням Е. Демінга, Дж. Юрана та Ф. Кросбі [9].

Як уже зазначалось, організація системи управління якістю на підприємстві полягає у створенні організаційної структури в межах підприємства, яка охоплює всі сфери його діяльності й підрозділи в сукупності з відповідними функціями, процесами та ресурсами, що забезпечують здійснення ефективного функціонування даної системи на всіх етапах її життєвого циклу і в кожному її елементі.

Тотальна система управління якістю складається з:

1) базової системи – способів, які використовуються для аналізу й дослідження. Вони базуються на використанні загальних принципів математики та статистичних методів контролю;

2) системи технічного забезпечення – прийомів і програм, що дають змогу навчити персонал володіти базовою системою та правильно її використовувати.

3) системи вдосконалення і розвитку TQM, яка передбачає адаптацію наукових підходів, економічних законів функціонування ринкових відносин, законів організації, структури й принципів управління якістю до конкретних умов і потреб ринку [10, с. 92].

Мета тотального управління якістю – досягти більш високого рівня якості продукції та послуг. Викладена загальна концепція TQM дає змогу побудувати схему широкого розуміння тотального управління якістю в межах підприємства з урахуванням зовнішнього середовища, з яким більш-менш безпосередньо дана система взаємодіє.

У досліджуваному нами підприємстві СВК «Летава» Чемеровецького району Хмельницької області для збільшення продукції рослинництва користуються напрямками розширення посівних площ та підвищення урожайності, однак основним фактором збільшення виробництва продукції рослинництва залишається підвищення урожайності сільськогосподарських культур. Цього намагаються досягти різними шляхами:

- насамперед за рахунок поліпшення земельних угідь шляхом меліорації, боротьби з ерозією, вапнування;

- дотриманням агротехнічних умов;

- поліпшенням селекційно-насіницької роботи, упровадженням у виробництво урожайніших районуваних сортів можна забезпечити приріст урожаю окремих культур на 20%;

- нарощуванням потужностей випуску мінеральних добрив. За оптимальної норми внесення добрив і за всіх інших умов приріст зерна становив би 8–10 ц/га, картоплі – 60–70 ц/га, цукрових буряків – 70–80 ц/га;

- зрошуванням угідь. На віддачу добрив значною мірою впливає вологозабезпеченість ґрунту. Отже, зрошення, підвищуючи ефективність добрив, дає змогу створити умови для одержання гарантованих високих урожаїв;

- ефективним застосуванням засобів захисту рослин. Останнім часом велику увагу приділяється біологічним методам захисту, які не тільки зберігають урожай, але й не знижують його якості;

- правильною організацією роботи працівників (позмінно), для максимального навантаження техніки.

У табл. 1 вказано резерви зростання прибутку підприємства за рахунок покращання якості.

Проаналізувавши дану таблицю, можна зробити висновок, що по пшениці за рахунок покращання якості прибуток зростає на 465 306 грн. Пшениця I класу зросла в прибутку на 1 419 917,20 грн., а III і VI класів – знизилась.

Зерно, вирощене підприємством, має I групу якості клейковини, що характеризується дуже великими хлібопекарськими якістьми. Фактичний відсоток реалізації пшениці I класу – 36%, II класу – 43%, VI класу – 20%. При цьому фактична виручка від реалізації разом становить 12 618 820,00 грн., а від збільшення обсягу пшениці I класу виручка буде становити 13 084 126,40 грн.

Низька якість молока сьогодні є однією з проблем неефективного функціонування тваринницьких підприємств молочного напрямку. Низька якість молока загострює проблему збуту, особливо на зовнішньому ринку. За допомогою покращання резерву якості молока I класу прибуток становитиме 1 178 800,00 грн. Отже, резерв прибутку за рахунок покращання якості буде становити 210 320,00 грн.

Виростити високі врожаї, забезпечити рекомендований комплекс агротехнічних заходів з урахуванням зональних умов і біологічних особливостей сорту підприємству допомагає комплексна механізація виробничих процесів у рослинництві. Вона забезпечує виконання всіх робіт у найкращі стислі строки, що, з одного боку, підвищує біологічний урожай, а з іншого – скорочує його втрати при збиранні, доочищенні, транспортуванні.

Серед технічних шляхів (заходів) підвищення якості продукції підприємства визначальне місце належить постійному вдосконаленню проектування техніко-технологічної бази підприємства. Досягнення запропонованого рівня якості будь-якої продукції можливе лише за умови високої технічної оснащеності виробництва, застосування найновішої технології, суворого дотримання технологічної дисципліни. До організаційних чинників підвищення якості продукції належать: запровадження сучасних форм і методів організації виробництва та управління ним, які уможливають ефективне застосування прогресивної технології; удосконалення методів технічного контролю і розвитку масового самоконтролю на всіх стадіях виготовлення продукції; вивчення і освоєння

Таблиця 1

Резерви зростання прибутку підприємства за рахунок покращання якості продукції

Клас	Кількість продукції	Ціна	% реалізації		Відхилення, %	Виручка від реалізації		Резерв прибутку за рахунок покращання якості
			факт	прогноз		факт	прогноз	
Пшениця								
I	1249	4180	36	46	10	5 220 820,00	6 631 737,20	1 410 917,20
III	1500	3700	43	42	-1	5 550 000,00	5 359 746,00	-190 254,00
VI	700	2640	20	12	-8	1 848 000,00	1 092 643,20	-755 356,80
Усього	3449	-	100	100		12 618 820,00	13084126,40	465 306,40
Молоко								
I	1927	5000	60	67	7	9 635 000,00	10 813 800,00	1 178 800,00
II	987	4500	31	29%	-2	4 441 500,00	4 412 540,00	-28 960,00
Несортове	314	4000	10	4	-6	1 256 000,00	516 480,00	-739 520,00
Усього	3228	-	100	100		15 332 500,00	15 542 820,00	210 320,00

Джерело: розраховано автором

вітчизняного і зарубіжного досвіду щодо проектування і виготовлення високоякісних виробів.

Підвищення якості продукції справляє багатоспрямований вплив на виробництво та імідж підприємства, оскільки він позначається на зростанні продуктивності суспільної праці, темпах та ефективності науково-технічного прогресу, структурі виробництва і функціональному розподілі потужностей, забезпечує краще використання основних фондів, економію праці, матеріалів, сировини, палива, енергії, зростання ефективності інвестицій, сприяє повнішому задоволенню різноманітного попиту споживачів, підвищенню конкурентоспроможності продукції на ринку, формуванню іміджу підприємства як економічно надійного партнера. Підвищення якості продукції на підприємстві пов'язане з додатковими витратами як інтелектуальної праці, так і матеріально-грошових коштів. Ці витрати можуть бути вищі за прибуток, одержаний від реалізації продукції з поліпшеними якісними показниками [11, с. 92].

Зміцнення матеріально-технічної бази (створення комплексу машин, поліпшення насінництва, забезпечення господарств достатньою кількістю добрив і засобами захисту рослин) дає змогу запровадити на підприємстві передові індустріальні та інтенсивні технології вирощування сільськогосподарських культур, що забезпечить збільшення виробництва продукції при підвищенні окупності витрат.

Для збільшення обсягу продукції необхідне запобігання її втратам. Причини втрат різні: обсіпання зерна через розтягування строків обмолоту чи вибір невдалого способу збирання, недосконалість збиральної техніки; поганий стан транспортних засобів, доріг, місць доочищення і зберігання сільськогосподарської продукції та ін. Іноді ці втрати досягають третини вирощеного врожаю.

Покращання шляхів управління якістю продукції на підприємстві в сучасних умовах передбачено наступними обставинами: потреби науково-технічного прогресу; нестача або обмеженість

природних ресурсів; підвищення значення матеріального стимулювання в ринкових умовах, коли кожна людина, яка краще працює, може придбати за свою зарплату більш високоякісний товар.

Отже, до основних шляхів підвищення якості продукції можна віднести:

- запровадження новітньої технології виробництва і суворе дотримання технологічної дисципліни;
- забезпечення належної технічної оснащеності виробництва;
- удосконалення застосовуваних стандартів і технічних умов;
- поліпшення стандартизації як головного інструменту фіксації та забезпечення заданого рівня якості, адже саме стандарти й технічні умови відображують сучасні вимоги споживачів до технічного рівня;
- збільшення випуску сертифікованої продукції, покращання окремих показників якості продукції, що випускається на підприємстві;
- запровадження сучасних форм та методів організації виробництва та управління;
- удосконалення методів контролю й розвитку масового самоконтролю на всіх стадіях виготовлення продукції;
- використання ефективної мотивації праці всіх категорій персоналу підприємства, що є одним із головних факторів підвищення якості продукції.

Висновки. Стратегічним напрямком успішного функціонування підприємства в сучасних економічних умовах є створення ефективних шляхів підвищення якості продукції та процесу їхнього формування на підприємстві, які дозволяють підвищити необхідний рівень споживчих характеристик продукції. На підприємстві доцільно створити систему аналізу якості. Така система є ефективним управлінським інструментом на підприємстві, який дозволяє ліквідувати непогодженість у діях відділів, налагодити комунікації, поліпшити взаємодію із зовнішніми організаціями.

Список літератури:

1. Мороз О.В. Організаційно-економічні фактори управління якістю на підприємствах : [монографія] / О.В. Мороз, Л.М. Ткачук. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2005. – 137 с.
2. Управління якістю. Сертифікація : [навч. посіб.] / Р.В. Бичківський [та ін.]. – К. : Школа, 2005. – 432 с.
3. Ільїнкова С.Д. Управління якістю / Під ред. С.Д. Ільїнкової. – М. : ЮНИТИ, 2007. – 350 с.
4. Кириченко Л.С. Основи стандартизації, метрології та управління якістю : [навч. посіб.] / Л.С. Кириченко, Н.В. Мережко. – К. : КНТЕУ, 2001. – 446 с.
5. Давидова О. Управління якістю продукції та послуг / О. Давидова, І. Писаревський, Р. Ладженська // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 1. – С. 174–176.
6. Кириченко Л.С. Сертифікація та якість продукції в сучасних умовах господарювання / Л.С. Кириченко, Н.М. Чуніхіна. – К. : КДТЕУ, 2003. – 50 с.
7. Сіднева Ж.К. Актуальні питання створення систем управління якістю на підприємствах / Ж.К. Сіднева // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 10. – С. 108–111.
8. Мережко Н.В. Управління якістю / Н.В. Мережко, В.В. Осієвська, Н.С. Ясинська. – К. : КНТЕУ, 2010. – 216 с.
9. ДСТУ ISO 9000–2001. Системи управління якістю. Основні положення та словник. – К. : Держстандарт України, 2001.
10. Немогай Н.В. Управление качеством. Менеджмент качества / Н.В. Немогай. – М. : ТетраСистемс, 2010. – 176 с.
11. Огвоздин В.Ю. Управление качеством: основы теории и практики : [учеб. пособ.] / В.Ю. Огвоздин. – М. : Дело и сервис, 2002. – 160 с.

Белко И. А.

Подольский государственный аграрно-технический университет

УПРАВЛЕНИЕ КАЧЕСТВОМ ПРОДУКЦИИ В СИСТЕМЕ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ

Резюме

Исследованы теоретические и практические вопросы управления качеством продукции предприятий. Определены факторы формирования и качества продукции предприятий. Освещены теоретико-методические и практические основы создания систем контролю качества на предприятиях. Обоснованы пути повышения качества продукции. Рассчитаны резервы роста прибыли предприятия за счет улучшения качества продукции.

Ключевые слова: управление, качество, предприятие, продукция, процесс, деятельность.

Belko I. A.

State Agrarian and Engineering University in Podillya

PRODUCT QUALITY MANAGEMENT IN SYSTEM STRATEGIC MANAGEMENT

Summary

Theoretical and practical issues of quality control companies. It's defined the factors of formation and quality assurance companies. The article highlights theoretical, methodological and practical principles of control systems creation of quality in the workplace. It's proved the ways of improving product quality. Estimated reserves increase company profits by improving product quality.

Keywords: management, quality, service, product, process, activity.

УДК 338.27

Вакуленко Т. С.

Запорізька державна інженерна академія

АНАЛІЗ ПРИВАБЛИВОСТІ РАЙОНУ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ЕКСПЕРТНИХ РЕЙТИНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Розроблено і досліджено рейтингову оцінку привабливості житлових районів міста, яка дозволяє швидко і ефективно приймати адекватні управлінські рішення щодо цінової політики на ринку нерухомості. Представлені критерії рейтингу максимально широко враховують основні потреби населення при формуванні попиту на житлову нерухомість як на первинному, так і на вторинному ринках житла. За результатами рейтингу проведено аналіз інвестиційної привабливості районів.

Ключові слова: житлова нерухомість, рейтинг, привабливість району, житлова зона.

Постановка проблеми. Нерухоме майно є таким самим товаром, як і все інше, і на нього поширюються всі закони економіки. Згідно з цими законами, ціна на об'єкт нерухомої власності формується попиту на ринку. І якщо говорити в термінах попиту, то місце розташування нерухомої власності відіграє першорядну роль.

При цьому, на відміну від інших товарів, земля є обмеженим ресурсом. І якщо хтось хоче мати те, що зайнято іншими, то у нього немає інших законних способів, як тільки викупити її, запропонувавши більш високу ціну. Таким чином, формується попит і визначається ціна. Очевидно, чим привабливішим буде місце розташування, тим вище буде попит на ділянки і забудови. Саме з цієї причини ціни на нерухомість у мегаполісах набагато вище, ніж у дрібних віддалених містечках [1].

Виникає питання: що робить помітний вплив на вартість нерухомості в межах одного міста? Відповідь очевидна – привабливість проживання в певних районах. Тому аналіз привабливості району як основоположного фактору ціноутворення є досить актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіці розвитку ринку нерухомості в тери-

торіальному аспекті й питанням економіки нерухомості та житлової економіки присвячено праці А. О'Саллівана, Д. Фрідмана, Н. Ордуея, Г. Харрісона, М. Джонка, Л. Гітмана, Д. Логана. У вітчизняній і російській науці проблемам, що пов'язані з ринком нерухомості, присвячено роботи А.М. Асаула, І.А. Брижаня, Д.Л. Бронера, С.В. Грибовського, А.Г. Грязнової, А.М. Драпіковського, М.Л. Крупицького, Л.Є. Лимонова, Т.Г. Молодченко, А. Моченкова, Р.Т. Нагаєва, К.В. Палийводи, Р.А. Перельот, В.А. Поляченко, О.С. Пчелінцева, Л.М. Радванської, В.Ф. Семінова, С.А. Сівця, В.І. Торкатюка, М.А. Федотова, В.Я. Чевганової, С.Р. Хачатряна, М.Д. Шапіро, Л.М. Шутенка.

Однак, незважаючи на високий рівень наукових досліджень, існує низка нерозв'язаних проблем, пов'язаних із дослідженням процесів, що відбуваються на регіональних ринках житлової нерухомості, недостатнім аналізом структури попиту та пропозиції на ринку, зокрема, низька увага приділяється рейтинговим оцінкам привабливості регіону. Існує проблема чіткого аналізу й оцінки ціноутворюючих чинників на досліджуваному ринку й аналізу ступенів впливу цих чинників на питому вартість нерухомості.

Белко И. А.

Подольский государственный аграрно-технический университет

УПРАВЛЕНИЕ КАЧЕСТВОМ ПРОДУКЦИИ В СИСТЕМЕ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ

Резюме

Исследованы теоретические и практические вопросы управления качеством продукции предприятий. Определены факторы формирования и качества продукции предприятий. Освещены теоретико-методические и практические основы создания систем контролю качества на предприятиях. Обоснованы пути повышения качества продукции. Рассчитаны резервы роста прибыли предприятия за счет улучшения качества продукции.

Ключевые слова: управление, качество, предприятие, продукция, процесс, деятельность.

Belko I. A.

State Agrarian and Engineering University in Podillya

PRODUCT QUALITY MANAGEMENT IN SYSTEM STRATEGIC MANAGEMENT

Summary

Theoretical and practical issues of quality control companies. It's defined the factors of formation and quality assurance companies. The article highlights theoretical, methodological and practical principles of control systems creation of quality in the workplace. It's proved the ways of improving product quality. Estimated reserves increase company profits by improving product quality.

Keywords: management, quality, service, product, process, activity.

УДК 338.27

Вакуленко Т. С.

Запорізька державна інженерна академія

АНАЛІЗ ПРИВАБЛИВОСТІ РАЙОНУ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ЕКСПЕРТНИХ РЕЙТИНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Розроблено і досліджено рейтингову оцінку привабливості житлових районів міста, яка дозволяє швидко і ефективно приймати адекватні управлінські рішення щодо цінової політики на ринку нерухомості. Представлені критерії рейтингу максимально широко враховують основні потреби населення при формуванні попиту на житлову нерухомість як на первинному, так і на вторинному ринках житла. За результатами рейтингу проведено аналіз інвестиційної привабливості районів.

Ключові слова: житлова нерухомість, рейтинг, привабливість району, житлова зона.

Постановка проблеми. Нерухоме майно є таким самим товаром, як і все інше, і на нього поширюються всі закони економіки. Згідно з цими законами, ціна на об'єкт нерухомої власності формується попитом на ринку. І якщо говорити в термінах попиту, то місце розташування нерухомої власності відіграє першорядну роль.

При цьому, на відміну від інших товарів, земля є обмеженим ресурсом. І якщо хтось хоче мати те, що зайнято іншими, то у нього немає інших законних способів, як тільки викупити її, запропонувавши більш високу ціну. Таким чином, формується попит і визначається ціна. Очевидно, чим привабливішим буде місце розташування, тим вище буде попит на ділянки і забудови. Саме з цієї причини ціни на нерухомість у мегаполісах набагато вище, ніж у дрібних віддалених містечках [1].

Виникає питання: що робить помітний вплив на вартість нерухомості в межах одного міста? Відповідь очевидна – привабливість проживання в певних районах. Тому аналіз привабливості району як основоположного фактору ціноутворення є досить актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіці розвитку ринку нерухомості в тери-

торіальному аспекті й питанням економіки нерухомості та житлової економіки присвячено праці А. О'Саллівана, Д. Фрідмана, Н. Ордуея, Г. Харрісона, М. Джонка, Л. Гітмана, Д. Логана. У вітчизняній і російській науці проблемам, що пов'язані з ринком нерухомості, присвячено роботи А.М. Асаула, І.А. Брижаня, Д.Л. Бронера, С.В. Грибовського, А.Г. Грязнової, А.М. Драпіковського, М.Л. Крупицького, Л.Є. Лимонова, Т.Г. Молодченко, А. Моченкова, Р.Т. Нагаєва, К.В. Палийводи, Р.А. Перельот, В.А. Поляченко, О.С. Пчелінцева, Л.М. Радванської, В.Ф. Семінова, С.А. Сівця, В.І. Торкатюка, М.А. Федотова, В.Я. Чевганової, С.Р. Хачатряна, М.Д. Шапіро, Л.М. Шутенка.

Однак, незважаючи на високий рівень наукових досліджень, існує низка нерозв'язаних проблем, пов'язаних із дослідженням процесів, що відбуваються на регіональних ринках житлової нерухомості, недостатнім аналізом структури попиту та пропозиції на ринку, зокрема, низька увага приділяється рейтинговим оцінкам привабливості регіону. Існує проблема чіткого аналізу й оцінки ціноутворюючих чинників на досліджуваному ринку й аналізу ступенів впливу цих чинників на питому вартість нерухомості.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проаналізувавши низку наукових праць, можна зробити висновок, що проблематиці аналізу якісних характеристик факторів ціноутворення приділяється недостатньо уваги. Є ряд суттєвих недоопрацювань у сегменті рейтингових оцінок привабливості району.

Застосування рейтингу дозволяє швидко й ефективно приймати адекватні управлінські рішення, унаслідок чого у світовій практиці широко поширені рейтинги організацій, банків, підприємств, але недостатньо широко застосовується на ринку нерухомості.

Проблема створення адекватних методик для ранжирування певних показників привабливості є наразі актуальною для безпосереднього прогнозування ціни об'єкта житлової нерухомості. Рейтингова оцінка привабливості району є одним з основних етапів аналізу факторів ціноутворення на ринку нерухомості, оскільки розуміння ступеню інвестиційної привабливості району та перспективи його розвитку мають прямий вплив на попит на ринку житлової нерухомості.

Мета статті полягає у розробці рейтингової оцінки привабливості житлової зони з урахуванням критеріїв, які максимально широко враховують основні потреби населення при формуванні

попиту на житло, серед них: екологічне становище, соціально-економічна інфраструктура, безпека району, перспективи розвитку, транспортна інфраструктура та якість забудов.

Виклад основного матеріалу дослідження. Привабливість району – показник, який відноситься до фізичних факторів і включає в себе рівень якості життя у певному районі [2], тому для аналізу привабливості доцільніше застосовувати рейтингову методику, так як рейтинг – це зведена оцінка окремих аспектів, характеристик та рейтингових груп за фіксований проміжок часу по різним, у тому числі інтегрованим, критеріям. Рейтинг формується у вигляді підсумкового показника, його підвищення або зниження говорить про відповідну динаміку зростання або зниження привабливості. Цінність рейтингу в порівняльному тактичному аналізі полягає в постійному моніторингу ситуації по кожній рейтинговій групі.

Аналіз використовуваних методик у даній сфері демонструє деяку обмеженість у методологічному плані: так, при виставленні комплексної рейтингової оцінки методики деколи не враховують багато чинників, що впливають на результат, або, навпаки, враховуються несуттєві фактори, не зовсім коректно й іноді необґрунтовано використовуються ті чи інші методи аналізу, часом даються хибні висновки щодо того чи іншого показника [3, с. 47].

У рейтингових методиках необхідно здійснювати ретельний відбір основних, частинних критеріїв, які не повинні бути тісно взаємопов'язані між собою [4, с. 274–275].

Через велику кількість показників, використовуваних у багатьох рейтингових методиках, вони позбавляються прозорості, що в кінцевому рахунку призводить до формування неясного підсумкового значення рейтингу, отриманню в основному невірних або приблизних результатів.

Щоб зробити результати рейтингу більш точними, а методику прозорою, були проведені як комплексні, так і цільові рейтинги по невеликій кількості показників, що відображають основні сторони привабливості району та суттєво впливають на попит, оскільки велике число показників часто не сумісно в узагальненому вигляді.

Очевидно, що різні райони мають різний ступінь привабливості для різних груп населення. Наприклад, хороші райони в центрі міста і в передмістях орієнтовані на людей з абсолютно різними запитами, хоча і з приблизно однаковими фінансовими можливостями. Одним важлива можливість постійно пере-

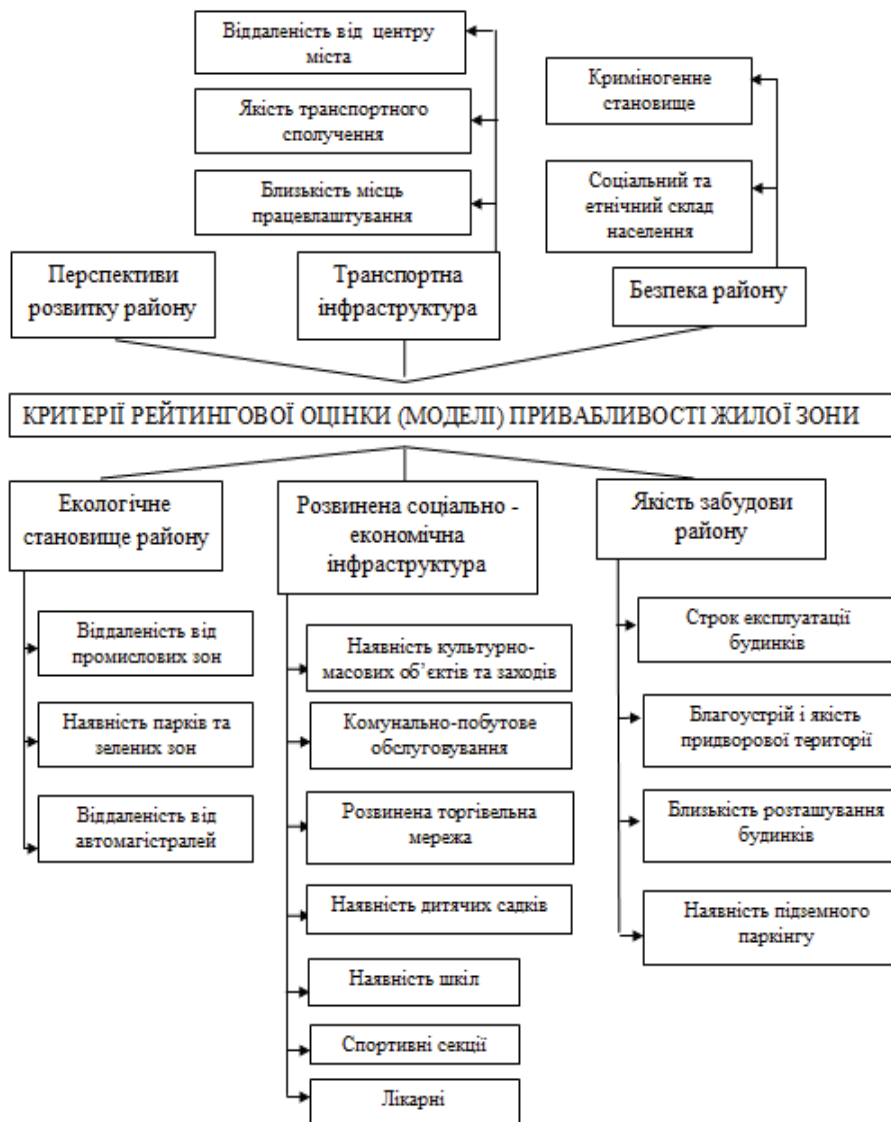

Рис. 1. Критерії рейтингової оцінки привабливості району

бувати в епіцентрі міського життя, заради цього вони готові задовольнятися меншою житловою площею і жити в напруженій обстановці мегаполісу. Жителі передмість віддають перевагу просторим будинкам з великими ділянками землі, спокійній і благополучній обстановці заміської зони. Цінність нерухомості в тому чи іншому районі формується тими, хто в ньому живе, і в ще більшому ступені – хто хоче тут жити, тобто формує попит. Чим більше охочих жити в тому чи іншому районі, тим вище вартість житла в ньому [1].

Розроблена рейтингова методика, заснована на критеріях, що представлена на рис. 1, намагається максимально широко врахувати основні потреби населення при формуванні попиту, проте включає в себе всього п'ять основних показників, які мають найбільший вплив на фактор привабливості.

Рейтинговий аналіз привабливості районів був проведений за участю експертів провідних агенцій нерухомості міста Запоріжжя, експертів міського управління транспорту та зв'язку, департаменту архітектури та містобудування Запорізької міської ради. Результати рейтингу наведено в табл. 1.

$$R_{\text{заг}} = \sum_{i=1}^n k_i \rightarrow \max$$

$$R_{\text{ваг}} = \sum_{i=1}^n \alpha_i k_i \quad i = \overline{1, n} \quad \alpha_1 + \dots + \alpha_n = 1$$

$R_{\text{заг}}$ – загальний рейтинг привабливості району;
 $R_{\text{ваг}}$ – рейтингова оцінка з урахуванням ваги показника;

k_i – значення i -го показника привабливості;

α_i – вага i -го показника привабливості.

За результатами рейтингової оцінки привабливості районів міста можна зробити висновок, що загальний рейтинг і рейтинг з урахуванням ваги показника майже співпадають, але є несуттєві розбіжності по двом районам міста – Осіпенківському та Ленінському район (Лівий берег), але це суттєво не впливає на загальний результат.

Проаналізувавши екологічне становище районів, перше місце зайняв Хортицький район. Також дуже привабливим з екології є острів Хортиця у зв'язку з тим, що там їздить мало транспорту і не ведеться ніяких виробничих робіт.

Наступними за рівнем екологічної безпеки значаться Південний і Комунарський райони. Ці місця порівняно чисті, хоча в Комунарському районі теж є забруднені ділянки. Найбільш екологічно несприятливі райони Запоріжжя – Орджонікідзевський і Заводський. Там забруднені як повітря, так і ґрунт. Також за цими показниками до Заводського району наближається Шевченківський, оскільки там багато підприємств, особливо забруднена атмосфера навколо абразивного комбінату. Після Орджонікідзевського і Заводського за рівнем забруднення слідує Жовтневий і Ленінський райони.

Ленінський район можна умовно поділити на дві частини – Правий і Лівий берег. Більш «брудний» Лівий берег. Правий берег досить чистий, хоча там теж є промпідприємства, так що в принципі екологічна обстановка там на тому ж рівні, що і в Комунарському районі.

Аналіз транспортної інфраструктури показав, якщо брати за принцип те, що за правилами людина повинна виїхати протягом 10–12 хвилин очікування на зупинці транспорту, то транзитні райони (Орджонікідзевський і Жовтневий) забезпечені транспортом краще, бо там можна виїхати протягом 30 секунд, а околиця міста – гірше. Що стосується поїздок з однієї точки міста в іншу, складна ситуація в Хортицькому районі. За критерієм віддаленості від робочих місць Хортицький район також має низький рейтинг у зв'язку з відсутністю там якого-небудь виробництва. У Південному районі також практично немає місць для працевлаштування, але цей недолік компенсується високою якістю транспортного сполучення, звідти можна без пересадок виїхати в будь-який інший район міста, крім Хортицького. Найбільш високий рейтинг по цьому критерію мають Орджонікідзевський і Жовтневий райони, висока можливість працевлаштування в цьому районі дає можливість не їздити далеко на роботу для тих, хто планує придбати там житло. Також нескладно знайти роботу у своєму районі тим мешканцям Шевченківського, Заводського та Комунарського районів, які володіють робочою професією, – саме там зосереджені всі заводи міста.

Розвинена соціально-економічна інфраструктура – найбільш розширений критерій рейтингу.

Таблиця 1

Рейтингова оцінка привабливості районів м. Запоріжжя

Показник Район міста	Екологічне становище району	Розвинена соціально-економічна інфраструктура	Транспортна інфраструктура	Перспективи розвитку	Безпека району	Якість забудови району	Загальний рейтинг	Рейтингова оцінка з урахуванням ваги показника
Орджонікідзевський	2	10	10	6	9	9	46	7,21
Бородінський	7	6	5	10	4	10	42	6,84
Південний	9	2	6	9	6	7	39	6,44
Хортицький	10	5	1	7	8	6	37	6,32
Комунарський	8	4	7	5	7	5	36	6,12
Жовтневий	4	8	9	2	10	2	35	5,91
Осіпенківський	6	3	4	8	5	8	34	5,41
Ленінський район (Лівий берег)	5	9	8	3	2	4	31	5,60
Шевченківський	3	7	3	4	3	3	23	3,98
Заводський (Павло-Кічкас)	1	1	2	1	1	1	7	1,17
Вага показника	0,25	0,21	0,17	0,14	0,12	0,11	x	x

Таблиця 2

Середня вартість житла в м. Запоріжжя станом на III квартал 2015 р.

Райони міста	1К/9	2К/9	3К/9	1К/5	2К/5	3К/5
Бородінський	21017	27521	39500	16167	41571	53273
Жовтневий	24208	35652	51974	20056	27992	39031
Заводський	17924	24179	27400	16216	20850	25435
Космічний	21700	34722	47315	17426	24014	29106
Орджонікідзевський	22786	41816	45240	21070	31978	44367
Осіпенківський	16083	23929	30722	14800	22769	24400
Правий берег	19647	35150	33283	16750	21500	28404
Хортицький	18285	25750	31721	16036	21710	27922
Шевченківський	21085	28991	37826	16986	22471	26942
Південний	21641	36350	42674	-	-	-

Високі бали тут набрали центральні райони міста. Своєю соціальною сферою може сміливо хвалитися Орджонікідзевський район, який налічує три кінотеатри, п'ять готельних комплексів, п'ять парків і чотири концертних зали. Що стосується шкільних навчальних закладів, то тут виходить у лідери Шевченківський район – у ньому можна нарахувати 28 шкіл. На другому місці опинився Ленінський район з 24 школами [5].

Аналіз безпеки району показав наступні результати: статус Жовтневого та Орджонікідзевського районів як центру міста грає на їхню користь. Найбільш криміногенна ситуація характерна для Ленінського району. А в рейтингу журналу «Кореспондент» Павло-Кічкас потрапив у десятку найбільш небезпечних районів країни. Так само, незважаючи на порівняно стабільне криміногенне становище, у зоні ризику на відміну від центру опинилися спальні райони міста.

За даними департаменту архітектури та містобудування Запорізької міської ради, найбільша кількість новобудов – в Орджонікідзевському районі. В останні роки активно стали забудовуватися Ленінський, Бородінський, Південний, Комунарський райони, це пов'язано з тим, що саме в цих районах ще залишилися вільні майданчики для нових будівель. В одному з центральних, історичних районів міста – Жовтневому останнім часом будівництво нових житлових будинків не ведеться [6].

У табл. 2 наведено статистику цін на квартири в доларовому еквіваленті в різних районах м. Запоріжжя станом на III квартал 2015 р. Таблицю складено за даними провідного агентства нерухомості [7].

Найбільшим попитом користується житло в Орджонікідзевському і Жовтневому районах – квартири в цих районах найдорожчі через розвинену інфраструктуру, якісне транспортне сполучення, близькість до робочих місць. Зараз багато хто воліє жити в більш екологічно чистих районах, тому на другому місці за дорожнечою квартир знаходяться Південний, що в Комунарському, Бородінський райони. Варто відзначити, що Південний район за цінами на житло вже практично прирівнюється до Жовтневого. Якщо в Південному мікрорайоні однокімнатна квартира коштує \$22–28 тис., то в Жовтневому – \$25 тис., хоча ще кілька років тому вартість квартир у цих районах істотно відрізнялася.

Житло, яке мало користується попитом (і, відповідно, найдешевше) – у Заводському районі

(Павло-Кічкас), а також у Осіпенківському і Хортицькому (через їхню віддаленість від центру міста). До цього списку можна включити і Шевченківський район, але не весь. На першому і другому Шевченківському мікрорайонах квартири користуються попитом і за ціною прирівнюються до вартості житла в Південному і Комунарському районах. Це пов'язано з близьким розташуванням провідного підприємства, яке забезпечує робочими місцями велику кількість мешканців району.

При цьому потрібно пам'ятати, що переосмислення ставлення до того чи іншого району відбувається постійно. Завдяки змінам у таких сферах, як міська інфраструктура, економічна ситуація в регіоні, склад населення і тому подібні матерії, також постійно змінюється цінність того чи іншого району. Наприклад, активна житлова забудова і зведення великих торгових центрів у відносній близькості від житлового району одночасно піднімає вартість району з недорогими будинками, проте зменшує вартість району, де стояли ізольовані дороги садиби. Поява нової транспортної розв'язки піднімає вартість нерухомості в районах їхнього будівництва на 15–25%. Зведення великих об'єктів культурного та спортивного призначення також підвищує вартість житла в цих районах.

З іншого боку, будівництво промислових об'єктів, загасання культурного і спортивного життя в даному районі, початок будівництва бюджетного житла і пов'язана з цим зміна соціального складу населення у бік більш бідних верств – все це призводить до деградації району, знижує його комфортність і в кінцевому рахунку знижує вартість нерухомої власності в ньому.

Проаналізувавши ситуацію на ринку житлової нерухомості, можна зробити висновки, що найбільший рейтинг має Орджонікідзевський район міста, це пов'язано з якісним транспортним сполученням, розвиненою інфраструктурою та соціальною сферою, чистотою вулиць, якістю будівель і рівнем злочинності, але там погана екологія та найбільш висока вартість житла.

Висновки. Розроблена рейтингова методика дає можливість максимально широко враховувати потреби населення, які, своєю чергою формують попит та мають значний вплив на ціну об'єктів житлової нерухомості. За допомогою рейтингової методики був проведений детальний аналіз привабливості житлових районів міста, за даними аналізу можна формувати стратегії інвестиційної привабливості районів.

Список літератури:

1. Рябинина Е. Как выбирать недвижимость / Е. Рябинина // Азбука недвижимости [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.russiantoronto.com/restate/reinfo-09.asp>.
2. Клопов І.О. Когнітивне моделювання політики ціноутворення на ринку житлової нерухомості / І.О. Клопов, Т.С. Вакулєнко // Глобальні та національні проблеми економіки. – Миколаїв : МНУ ім. В.О. Сухомлинського. – 2015. – № 5. – С. 242–429 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/issue-5-2015>.
3. Карминский А.М. Рейтинги в экономике: методология и практика / А.М. Карминский, А.А. Пересецкий, А.Е. Петров ; под ред. А.М. Карминского. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 235 с.
4. Ковалев В.В. Введение в финансовый менеджмент / В.В. Ковалев. – М. : Финансы и статистика, 2006. – 768 с.
5. Офіційний портал Запорізької міської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://meria.zp.ua/test/index.php?id=274>.
6. Офіційний портал департаменту архітектури та містобудування міської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://meria.zp.ua/test/index.php?id=280>.
7. Мітра. Агентство нерухомості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mitra.zp.ua/>.

Вакулєнко Т. С.

Запорожская государственная инженерная академия

АНАЛИЗ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ РАЙОНА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЭКСПЕРТНЫХ РЕЙТИНГОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Резюме

Разработана и исследована рейтинговая оценка привлекательности жилых районов города. Предложенная рейтинговая оценка позволяет быстро и эффективно принимать адекватные управленческие решения применительно к ценовой политике на рынке недвижимости. Представленные критерии рейтинга максимально широко учитывают основные потребности населения при формировании спроса на жилую недвижимость как на первичном, так и на вторичном рынках жилья. По результатам рейтинга проведен анализ инвестиционной привлекательности районов города.

Ключевые слова: жилая недвижимость, рейтинг, привлекательность района, жилая зона.

Vakulenko T. S.

Zaporozhye State Engineering Academy

THE ANALYSIS OF THE ATTRACTIVENESS OF THE AREA WITH THE USE OF EXPERT RATING TECHNOLOGIES

Summary

The paper has been developed and investigated rating of the residential area attractiveness of the city. The proposed rating of quickly and efficiently takes appropriate management decisions with respect to pricing in the property market. The criteria rated as widely as possible take into account the basic needs of the population in the formation of the demand for residential real estate, both in primary and secondary housing market. According to the rating analysis was carried out of the investment attractiveness of residential areas of the city.

Keywords: residential real estate, rating, the attractiveness of the area, living area.

УДК 005.21:339.565:658.8

Ващенко Т. В.

Сумський державний університет

АКТУАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ В КОНКУРЕНТНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Досліджено теоретичні й практичні аспекти проблеми формування та реалізації стратегії управління промисловим підприємством на засадах імпортозаміщення. Розглянуто проблеми, що спонукають вітчизняного виробника до пошуку новітніх підходів управління процесами виробництва продукції, та результати реалізації стратегії імпортозаміщення. Запропоновано комплекс елементів організаційно-економічного механізму управління стратегією імпортозаміщення промислового підприємства.

Ключові слова: диверсифікація, імпортозаміщення, експорт, імпорт, стратегія підприємства, організаційно-економічний механізм управління.

Постановка проблеми. Протягом останніх років відбувається поступова втрата вітчизняними виробниками низки сегментів внутрішнього ринку товарів, що пов'язано зі значними структурними деформаціями в національній економіці та низькою конкурентоспроможністю багатьох

підприємств. Низькі темпи розширення внутрішнього ринку становлять загрозу національній безпеці України в економічній сфері, обмежуючи перспективи економічного зростання у довгостроковій перспективі і формуючи значні ризики для конкурентоспроможності економіки. Ураховуючи

Список літератури:

1. Рябініна Е. Как выбирать недвижимость / Е. Рябініна // Азбука недвижимости [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.russiantoronto.com/restate/reinfo-09.asp>.
2. Клопов І.О. Когнітивне моделювання політики ціноутворення на ринку житлової нерухомості / І.О. Клопов, Т.С. Вакулєнко // Глобальні та національні проблеми економіки. – Миколаїв : МНУ ім. В.О. Сухомлинського. – 2015. – № 5. – С. 242–429 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/issue-5-2015>.
3. Карминский А.М. Рейтинги в экономике: методология и практика / А.М. Карминский, А.А. Пересецкий, А.Е. Петров ; под ред. А.М. Карминского. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 235 с.
4. Ковалев В.В. Введение в финансовый менеджмент / В.В. Ковалев. – М. : Финансы и статистика, 2006. – 768 с.
5. Офіційний портал Запорізької міської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://meria.zp.ua/test/index.php?id=274>.
6. Офіційний портал департаменту архітектури та містобудування міської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://meria.zp.ua/test/index.php?id=280>.
7. Мітра. Агентство нерухомості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mitra.zp.ua/>.

Вакулєнко Т. С.

Запорожская государственная инженерная академия

АНАЛИЗ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ РАЙОНА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЭКСПЕРТНЫХ РЕЙТИНГОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Резюме

Разработана и исследована рейтинговая оценка привлекательности жилых районов города. Предложенная рейтинговая оценка позволяет быстро и эффективно принимать адекватные управленческие решения применительно к ценовой политике на рынке недвижимости. Представленные критерии рейтинга максимально широко учитывают основные потребности населения при формировании спроса на жилую недвижимость как на первичном, так и на вторичном рынках жилья. По результатам рейтинга проведен анализ инвестиционной привлекательности районов города.

Ключевые слова: жилая недвижимость, рейтинг, привлекательность района, жилая зона.

Vakulenko T. S.

Zaporozhye State Engineering Academy

THE ANALYSIS OF THE ATTRACTIVENESS OF THE AREA WITH THE USE OF EXPERT RATING TECHNOLOGIES

Summary

The paper has been developed and investigated rating of the residential area attractiveness of the city. The proposed rating of quickly and efficiently takes appropriate management decisions with respect to pricing in the property market. The criteria rated as widely as possible take into account the basic needs of the population in the formation of the demand for residential real estate, both in primary and secondary housing market. According to the rating analysis was carried out of the investment attractiveness of residential areas of the city.

Keywords: residential real estate, rating, the attractiveness of the area, living area.

УДК 005.21:339.565:658.8

Ващенко Т. В.

Сумський державний університет

АКТУАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ В КОНКУРЕНТНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Досліджено теоретичні й практичні аспекти проблеми формування та реалізації стратегії управління промисловим підприємством на засадах імпортозаміщення. Розглянуто проблеми, що спонукають вітчизняного виробника до пошуку новітніх підходів управління процесами виробництва продукції, та результати реалізації стратегії імпортозаміщення. Запропоновано комплекс елементів організаційно-економічного механізму управління стратегією імпортозаміщення промислового підприємства.

Ключові слова: диверсифікація, імпортозаміщення, експорт, імпорт, стратегія підприємства, організаційно-економічний механізм управління.

Постановка проблеми. Протягом останніх років відбувається поступова втрата вітчизняними виробниками низки сегментів внутрішнього ринку товарів, що пов'язано зі значними структурними деформаціями в національній економіці та низькою конкурентоспроможністю багатьох

підприємств. Низькі темпи розширення внутрішнього ринку становлять загрозу національній безпеці України в економічній сфері, обмежуючи перспективи економічного зростання у довгостроковій перспективі і формуючи значні ризики для конкурентоспроможності економіки. Ураховуючи

зовнішньоторговельні тенденції, що склалися, та характер чинників впливу на економічні процеси вітчизняних виробників, можна прогнозувати, що взаємодія з країнами СНД буде ускладнюватися. Тому для збереження існуючих позицій та нарощування їхньої економічної ефективності промисловим підприємствам необхідно забезпечити переорієнтацію на потенційних партнерів як на сході, так і на заході що сприятиме мінімізації від'ємного торговельного сальдо. Налагодження імпортозамінного виробництва дозволить вирішити ці та інші питання й сприятиме розвитку підприємства у стратегічному плані.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш відомими дослідниками стратегічного управління організації є І. Ансофф [1], Д. Аакер, М. Альберт, М. Мескон, Ф. Хедоурі [2]. Питання перспектив розвитку вітчизняних підприємств, їхнього виходу з кризового стану широко висвітлюються в роботах таких вчених, як Ю.М. Барташевська [3], Я.А. Жаліло [4], Д.Ю. Крамської [5], А.А. Мазаракі [6], Т.М. Мельник [4], Л.І. Михайлова [8], Л.І. Федуллова [9], М.М. Якубовський [10] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість досліджень у сфері стратегічного управління підприємством, питання імпортозаміщення висвітлено недостатньо. Науковці розглядають політику імпортозаміщення з точки зору реалізації готової продукції. Це актуально у сфері медицини, хімічної промисловості, побутової техніки, товарів повсякденного вжитку. Однак питання заміщення імпортованих комплектуючих та сировини, до яких так прив'язані національні виробники машинобудівного комплексу, практично не висвітлено.

Мета статті полягає у дослідженні основних проблем, перспектив та механізму реалізації імпортозамінного виробництва комплектуючих готової продукції промислового підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день стратегічне управління розвитком підприємства носить усе більш індивідуальний характер, який залежить від особливостей функціонування суб'єкта господарської діяльності. Тому вибір стратегічних кроків в організаційно-управлінській схемі діяльності промислового підприємства набуває інноваційного характеру діяльності. Система управління промисловим підприємством на засадах імпортозаміщення передбачає комплекс елементів, узгодження яких призводить до виконання головної мети діяльності підприємства, а саме максимізації прибутку.

Виробничі потужності сучасних промислових підприємств використовуються не повно з причини обмеженості збуту основної продукції. Цей фактор впливає на витрати виробництва та ціну останньої. У таких умовах підприємствам машинобудівної галузі необхідно знаходити нові вигідні напрями для диверсифікації своєї діяльності.

Насамперед диверсифікація діяльності промислового підприємства дає можливість формування замкнутого циклу виробництва та підвищення конкурентоспроможності продукції та комплектуючих, що випускається підприємством, через здатність до варіації та контролю якості та собівартості. Така стратегія є взаємопов'язуючою, тобто дозволяє знизити ціну продукції та збільшити прибутку.

Новітні стратегії диверсифікації виробництва є інструментом руху капіталу між галузями в

рамках однієї держави, забезпечення імпортозаміщення, створення умов демонополізації економічних процесів і нових робочих місць, розвитку самого виробництва та оптимізації галузей промислового значення, створення замкнутих циклів виробництва в рамках вітчизняної економіки, зниження ризиків економічного та політичного дисбалансу у світі, залучення інвестицій, необхідних для створення промислових груп та технологічних комплексів. Одним із вагомих факторів впливу на впровадження стратегій диверсифікації виробництва є зменшення залежності від постачання вузлів, деталей та комплектуючих з інших країн та покращання торговельного балансу вітчизняної економіки [11].

Сучасна продукція підприємств машинобудівної галузі характеризується жорсткими вимогами до якості як з боку споживачів, так і з боку міжнародних нормативних вимог. Реалії сьогодення такі, що досягти відповідності продукції суворим стандартам при застосуванні застарілого виробничого обладнання дуже важко або це потягне за собою високу собівартість продукції. Тому задля досягнення конкурентного паритету з імпортною продукцією вітчизняним підприємствам слід модернізувати і виробничі потужності, що забезпечить зменшення виробничих витрат, скорочення термінів виробництва і призведе до зменшення собівартості продукції та підвищення якості.

Отже, виробничо-технічна база повинна відповідати рівню продукції, яка на ньому виготовляється. Тому вітчизняні підприємства для досягнення конкурентоспроможного положення на світовому ринку мають виготовляти відповідний продукт, а для цього вони повинні мати відповідне виробниче оснащення. За таких умов виконується умова інноваційного балансу розвитку підприємства. У разі впровадження стратегій інноваційного розвитку промислового підприємства на базі застарілого виробничо-технічного оснащення підприємство зможе отримати лише незначний ефект.

Підприємство при виготовленні промислового продукту залежне від багатьох чинників, особливо від постачальників сировини та комплектуючих. Підприємства з неповним виробничим циклом знаходяться в зоні залежності від інших машинобудівних підприємств, тому прийняття рішення стосовно впровадження новітніх стратегій інноваційного розвитку має бути обґрунтованим та фундаментальним, брати до уваги чинники ризику та сценарії розвитку подій з урахуванням усіх мікро та макрочинників. Тому є раціональні мотиви для впровадження інноваційної стратегії розвитку підприємств машинобудівної галузі – стратегії імпортозаміщення.

Підприємство як економічна система у своїй діяльності має головну мету – отримання прибутку у довгостроковій перспективі, досягнення якої можливе за умов виробництва та реалізації конкурентного продукту, здатного задовольнити потреби та побажання споживача у повній мірі. Також слід урахувувати, що діяльність підприємств машинобудівної галузі є основою для наповнення бюджету як окремих регіонів, так і держави в цілому. При цьому більшість гігантів та підприємств середньої ланки виробництва промислової продукції взаємопов'язані між собою. Тому державі вигідно сприяти даним учасникам ринкових відносин у виробництві та реалізації цілісного національного продукту з метою зосередження виробничих потужностей, робочих місць та фінан-

сів у межах кордонів України, а грошовий обіг має працювати на користь вітчизняних підприємств, їхні модернізацію та розвиток.

Стратегія імпортозаміщення ґрунтується на модернізації виробництва, підвищенні якості виробленого товару, технологій підприємства, впровадженні інновацій. Це особливо актуально для держави, рівень виробничих галузей якої відстає від рівня країн, з якими вона взаємодіє.

Поетапна реалізація стратегії імпортозаміщення призводить до позитивних зрушень у країні. Основні з них наведено на рис. 1.

Модернізація виробництва сьогодні є чи найбільш актуальною темою в економічних і політичних колах. Фінансова криза 2008 р. була однією з причин зростання цього інтересу, адже стало зрозуміло, що висока частка сировини в експорті робить нашу країну сировинним придатком для розвинених європейських країн, висока залежність від світової кон'юнктури, цін на нафту та газ робить національного виробника вразливим. Потрібно також урахувати той факт, то відбувається значне збільшення залучення всіх країн у світову економіку в процесі глобалізації. Тому є необхідним сконцентрувати свої зусилля на розвитку інновацій у виробничих процесах бюджетоутворюючих галузей держави.

Одним з основних елементів розвитку промислових галузей країни є залучення інвестицій. Залучаючи капітал або безпосередньо, або шляхом створення відповідних умов для ведення бізнесу, держава стимулює розвиток тих галузей промисловості, куди спрямовуються кошти. Але важливо відзначити, що інвесторів цікавлять галузі, що забезпечують високі прибутки і швидке повернення капітальних вкладень, а наукоємне і високотехнологічне виробництво навряд чи буде володіти цими параметрами. Тому тут дуже важливо, щоб держава працювала над позитивним інвестиційним кліматом та створенням привабливих умов для інвесторів (податкові пільги, звільнення від митних зборів тощо).

На рівні держави одним із визначальних завдань є розвиток експорту держави. Імпортозаміщення може виступати в якості перехідного етапу до експортної орієнтації, тому воно, безумовно, повинно бути підпорядковане довгостроковій меті. Основною метою має бути максимальна інтеграція в світовий поділ праці, орієнтація на виробництво тих товарів, які є найбільш конкурентоспроможними.

Нарощування обсягів експорту і зростання ВВП тягне за собою приріст імпорту, бо в структурі готової продукції міститься висока доля імпортованих складових. Саме тому робота зі зниження імпортоємності продукції є дуже важливою та актуальною, так як ігнорування цієї задачі призведе до того, що при економічному зростанні країни макроекономічні проблеми лише ускладнюватимуться. Одне із завдань імпортозаміщення – зниження саме імпортоємності ВВП та експорту.

Випереджальний розвиток машинобудування, здійснює насичення виробничих процесів новими технічними засобами і технологіями, є основним джерелом інноваційного розвитку та подальшого економічного зростання країни, підвищення ефективності й продуктивності суспільної праці та зростання добробуту населення. Проте наразі

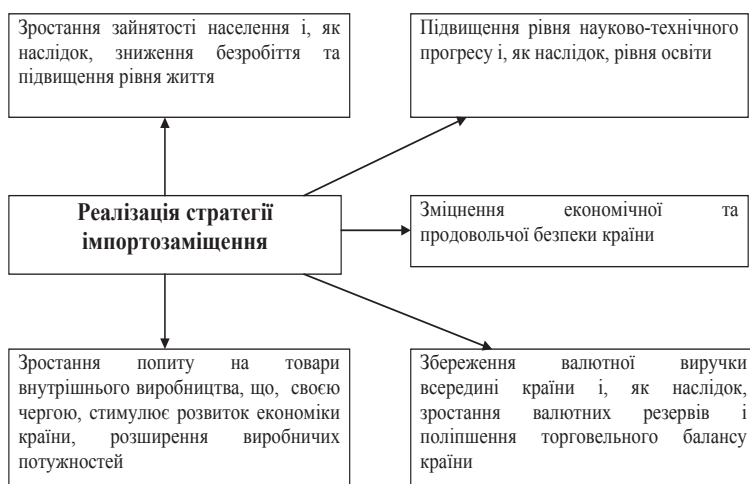

Рис. 1. Результати реалізації стратегії імпортозаміщення

Джерело: [12]

практично всі галузі вітчизняного виробництва переживають період стагнації. Більш того, у країні практично немає розробленої та чітко вираженої державної промислової політики, відсутність якої не дозволяє повною мірою задіяти основні інструменти і механізми інноваційного розвитку.

Слід також визнати, що первинною і головною причиною такого становища є відсутність обґрунтованої, що базується на досягненнях науки й техніки, єдиної державної стратегії перетворення і випереджаючого розвитку вітчизняного виробника галузі машинобудування.

Разом із тим в Україні є всі необхідні умови для випереджаючого розвитку машинобудування. Це насамперед власна сировинна база, достатній науковий, інтелектуальний, кадровий, виробничий та інші потенціали. Але, головне, існують чітке розуміння ситуації з боку керівництва держави й політична воля до її зміни в кращу сторону. Сьогодні нам просто життєво необхідна переорієнтація вітчизняного машинобудування на інтенсивний, випереджальний шлях розвитку, що передбачає вирішення комплексу накопичених взаємопов'язаних і взаємозумовлених проблем технологічної, технічної, законодавчої, нормативно-правової, фінансово-економічної, освітньої, кадрової баз.

На жаль, для всіх найважливіших напрямів галузі сучасного вітчизняного машинобудування характерна загальна проблема – глобальна залежність від імпорту не лише основних комплектуючих елементів, але й виробів у цілому, а також проблема контрафакції використовуваних у реальному виробництві комплектуючих. При такій ситуації імпортозаміщення тільки покладе початок боротьби з імпортозалежністю. У довгостроковій перспективі зниження залежності від імпорту можливе лише за рахунок інновацій, стимулювання інвестицій і створення нових інноваційних виробництв.

Імпортозаміщення завжди являло і являє собою відомий тип економічної стратегії та промислової політики будь-якої держави, спрямованої на захист внутрішнього виробника шляхом заміщення імпортованих промислових товарів товарами національного виробництва. При цьому результатом продуманої політики імпортозаміщення має стати підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції за допомогою стимулювання технологічної модернізації виробництва, підвищення його ефективності та освоєння нових

конкурентоспроможних видів продукції з відносно високою доданою вартістю.

Ключовим у цьому питанні є саме випуск продукції з високою доданою вартістю. При цьому основними критеріями процесу імпортозаміщення є економічна, соціальна і стратегічна доцільність, а також проблема забезпечення стійкості зовнішньоторговельного сальдо. Питання стійкості зовнішньоторговельного сальдо є питанням стабільності ресурсного забезпечення вітчизняної

економіки, а отже, найважливішим питанням економічної безпеки.

Підвищення доданої вартості готової продукції промислового виробництва можливе лише при зростанні конкурентоспроможності вітчизняного виробництва. Відповідно, для цього потрібно модернізувати виробництво і використовувати передові механізми по просуванню товарів.

Стратегія імпортозаміщення повинна спиратися на розвиток усього виробництва, підвищення

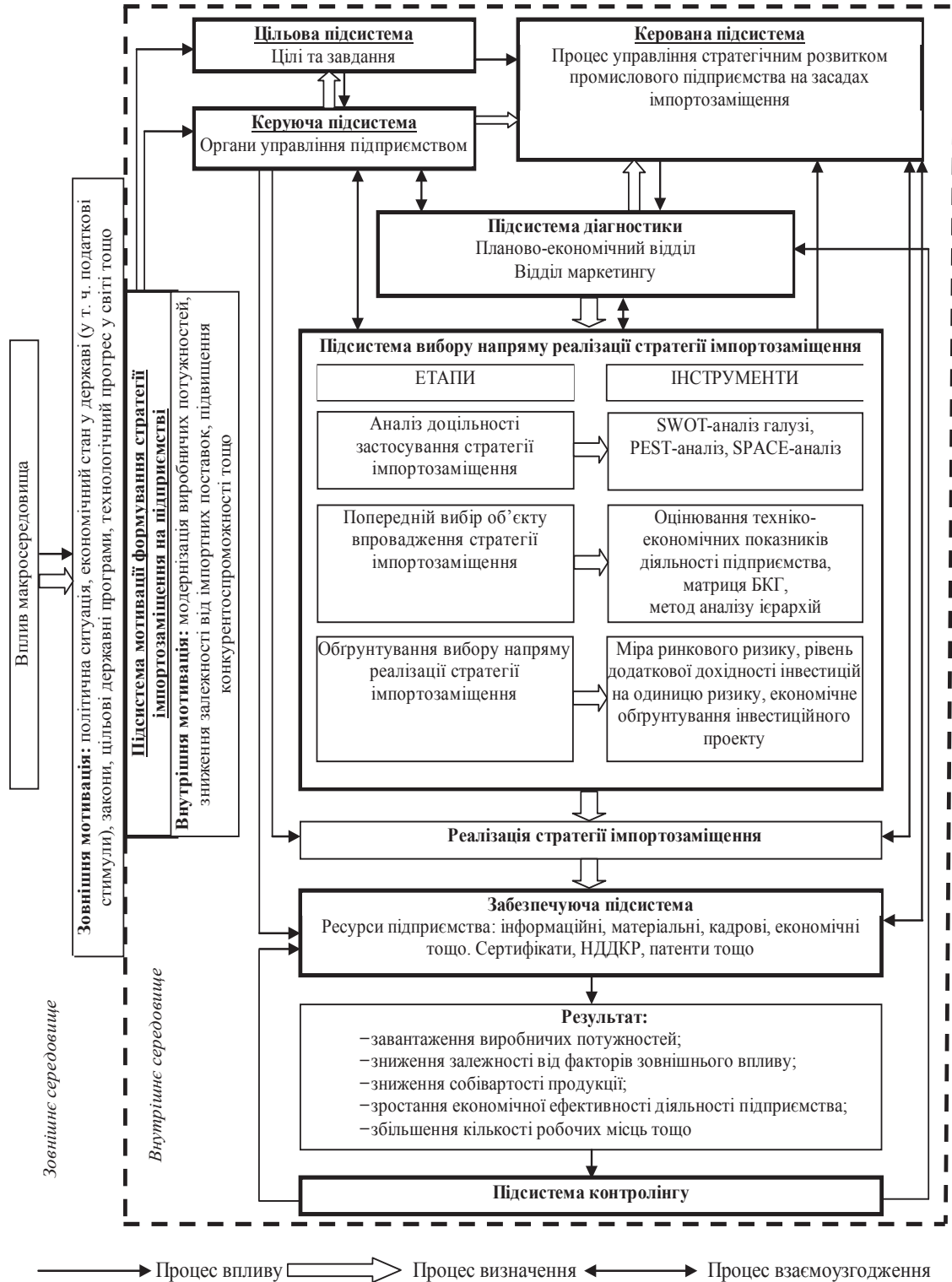

Рис. 2. Схема елементів організаційно-економічного механізму управління стратегією імпортозаміщення промислового підприємства

якості виробленого товару, технологій, застосованих на підприємствах, розвиток інновацій. Особливо це актуально для країни, чий рівень виробничих галузей відстає від рівня держав, з якими вона взаємодіє.

Сталий економічний розвиток бюджетоутворюючих галузей можливий насамперед лише в разі істотного збільшення рівня промислового самозабезпечення, тобто збільшення обсягів випуску власної продукції всередині країни. Ставка на самозабезпеченість є також наслідком нестабільності процесів, що відбуваються у світовій економіці, настороженим ставленням до іноземного капіталу й обмежень з боку держави, які насамперед стосуються інноваційних технологій та інноваційної продукції.

При цьому слід ураховувати, що при реалізації імпортозаміщення основним джерелом коштів для додання економіці спочатку імпульсу зростання на досить тривалу перспективу залишаться доходи експортного сектора. Для України це перш за все сировинний експорт. У той же час створюваний на імпортозамінних виробництвах товар повинен бути орієнтований не тільки на внутрішній ринок, але й на зовнішній, оскільки тільки в цьому випадку рівень конкурентоспроможності продукції буде зростати.

Потрібно також чітко уявляти, що імпортозаміщення – це не лише стратегія наздоганяючого розвитку, яка повинна не просто привести до становлення певного виробництва, а до розвитку цього виробництва на більш високому, ніж у конкурентів, рівні. Тільки розвиток високотехнологічних і наукомістких підприємств у галузі дозволить вийти на світовий ринок і скоротити залежність від сировинних ринків. Захист вітчизняного виробника не повинен призводити до застою в промисловості, оскільки обмеження конкуренції з боку іноземних виробників може знизити бажання підприємства займатися розвитком інновацій, підвищенням конкурентоспроможності виробленого товару і привести до повної залежності організації від державних субсидій. Неможливо тільки копіювати необхідні виробництва, потрібно також розвивати власні технології.

Говорячи про стратегію імпортозаміщення, необхідно розуміти, що це явно виражена форма «неопротекціонізму», яка у своїй основі суперечить принципам вільної міжнародної торгівлі. У даний час національна економіка, що динамічно змінюється, вимагає, щоб імпортозаміщення стало найважливішим елементом економічної політики та інструментом досягнення головної мети держави – виходу на позитивне сальдо зовнішньої торгівлі товарами і послугами.

На рис. 2 представлено механізм управління стратегією імпортозаміщення промислового підприємства, що являє собою комплекс елементів, узгодження яких призводить до виконання головної мети діяльності підприємства, а саме максимізації прибутку.

Додержання запропонованого механізму дозволить раціоналізувати систему організаційно-управлінських заходів переходу від імпортоорієнтованої до експортоорієнтованої моделі функціонування підприємства.

Стає очевидним те, що новітні підходи до процесу виробництва конкурентоспроможної продукції дозволять промисловим підприємствам адаптуватися до мінливих умов макросередовища та у перспективі вийти на міжнародні ринки збуту.

Висновки. Таким чином, основною характеристикою політики імпортозаміщення є індустріалізація економіки за допомогою обмеження і дискримінації імпорту. Політика імпортозаміщення ґрунтується на створенні сприятливого середовища для зростання національної промисловості. Іншими словами, проведення політики імпортозаміщення передбачає створення штучних стимулів (зовнішньоторговельних, валютних, технічних, адміністративних тощо) для розвитку окремих галузей вітчизняної промисловості з метою підвищення їхньої конкурентоспроможності на внутрішньому ринку. Діяльність по зниженню імпортоємності продукції вітчизняного виробництва є важливою та актуальною, у сучасних ринкових умовах дії підприємства мають бути спрямовані на пошук балансу експортно-імпортних операцій. Розробка даної моделі потребує детального дослідження.

Список літератури:

1. Ансофф І. Стратегическое управление / И. Ансофф ; сокр. пер. с англ. – М. : Экономика, 1989. – 520 с.
2. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – М. : Дело, 1992. – 704 с.
3. Барташевська Ю.М. Розвиток машинобудування України: стан, проблеми, перспективи / Ю.М. Барташевська // Європейський вектор економічного розвитку. – 2010. – № 1(8). – С. 19–25.
4. Пріоритети політики імпортозаміщення у стратегії модернізації промисловості України / О.В. Собкевич, А.І. Сухоруків, А.В. Шевченко [та ін.] ; за заг. ред. Я.А. Жаліло. – К. : НІСД, 2012. – 71 с.
5. Крамської Д.Ю. Формування та моніторинг інноваційної політики підприємства / Д.Ю. Крамської, Н.А. Гайдамака // Стратегії інноваційного розвитку економіки України проблеми, перспективи, ефективність. Секція 4. Управління інноваційними та інвестиційними процесами ; НТУ «ХПІ». – 2012. – С. 203–207
6. Мазараки А.А. Теоретические и методологические основы формирования интеграционной стратегии предприятий / А.А. Мазараки, М.В. Босовская // Бизнес Информ. – 2013. – № 7 – С. 299–308.
7. Мельник Т. Перспективи імпортозаміщення в Україні / Т. Мельник, К. Пугачевська // Вісник КНТЕУ. – 2015. – № 2(100). – С. 16–33.
8. Михайлова Л.І. Оцінка динаміки вектор-структури експорту продукції машинобудування вітчизняними підприємствами / Л.І. Михайлова, О.Ю. Слабоспицька // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 2. – С. 164–172.
9. Федулова Л. Тенденції розвитку високотехнологічного сектору економіки України / Л. Федулова // Економіст. – 2009. – № 1. – С. 34–41.
10. Якубовський М.М. Реструктуризація промисловості як засіб подолання імпортої залежності економіки України / М.М. Якубовський // Національне господарство України: теорія та практика управління : зб. наук. праць. – К. : Ін-т економ. та прогноз. НАН України, 2011. – С. 100–112 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/NacGosp/index.html.
11. Гитман Л.Дж. Основы инвестирования / Л.Дж. Гитман, М.Д. Джонк. – М. : Дело, 1997. – 1008 с.
12. Генова С.И. Оптимизация процесса планирования ассортимента продукции в рамках маркетинговой деятельности предприятия : дис. ... д-ра экон. наук : спец. 08.00.06 / С.И. Генова. – Кишинев, 2006. – 154 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1209>.
13. Довбенко В.І. Вибір напрямків інноваційного розвитку підприємств за умов змін стану ринку / В.І. Довбенко // Логістика. – Львів : НУ «Львівська політехніка», 2010. – № 690. – С. 248–254.

Ващенко Т. В.

Сумський державний університет

АКТУАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ІМПОРТОЗАМЕЩЕННЯ В КОНКУРЕНТНІЙ СРЕДІ ПРОМИШЛЕНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Резюме

Исследованы теоретические и практические аспекты проблемы формирования и реализации стратегии управления промышленным предприятием на основе импортозамещения. Рассмотрены проблемы, побуждающие отечественного производителя к поиску новых подходов управления процессами производства продукции, и результаты реализации стратегии импортозамещения. Предложен комплекс элементов организационно-экономического механизма управления стратегией импортозамещения промышленного предприятия.

Ключевые слова: диверсификация, импортозамещение, экспорт, импорт, стратегия предприятия, организационно-экономический механизм управления.

Vashchenko T. V.

Sumy State University

ACTUALIZATION OF THE IMPORT SUBSTITUTION STRATEGY FOR THE INDUSTRIAL ENTERPRISES WITHIN THE COMPETITIVE ENVIRONMENT

Summary

There were investigated the theoretical and practical aspects of the development and implementation of strategies for managing industrial enterprise on the basis of import substitution. The problems that encourage domestic producers to seek new approaches management processes of production and the results of implementing the strategy of import substitution are considered. The complex elements of organizational and economic mechanism of import substitution strategy of industrial enterprise are suggested.

Keywords: diversification, import, export, import, enterprise strategy, organizational and economic mechanism of governance.

УДК 658.7:631.1

Герелиця Н. Є.

Житомирський національний агроекологічний університет

УПРАВЛІННЯ ПОСТАЧАнням ОКРЕМИХ ОБОРОТНИХ ЗАСОБІВ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Проаналізовано можливості адаптації моделей логістики до умов сучасного агробізнесу. Установлено певні рамки використання математичних методів для формування величини оптимального розміру замовлення. Для значущості дослідження та доведення його практичного значення виконано розрахунки моделі постачання певного виду оборотних засобів, характерних для більшості сільськогосподарських підприємств України.

Ключові слова: матеріалопотік, закупівельна логістика, оптимальний розмір поставки, багатонаменклатурна поставка, сумарні витрати, сільськогосподарське підприємство.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток інформаційних технологій, динамізм розвитку аграрної сфери та її інтеграція в різні сфери діяльності зумовлюють пошук важелів зменшення витрат на логістичні операції, що складають значну частину витрат на виробництво сільськогосподарської продукції. Поява досліджень із сільськогосподарської логістики дає змогу сформувати інструментарій пошуку та зменшення додаткових витрат у системі забезпечення, виробництва та збуту. З огляду на вищезазначене, можемо стверджувати, що виокремлення процесу постачання та матеріально-технічного забезпечення аграріїв в окрему сферу досліджень є нагальною проблемою, що наразі потребує розроблення інструментарію її вирішення з можливістю застосування в сільгоспідприємствах незалежно від їхньої спеціалізації, обсягів виробництва чи географічного розташування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення процесів менеджменту постачання тісно

переплітається з логістикою та розкривається через науку логістичного менеджменту. Аналізуючи наукові дослідження стосовно аграрного сектора економіки, варто приділити увагу здобуткам таких науковців, як Битов Б.П. [1; 2], Косарева Т.В. [3; 4], Ворожейкіна Т.М. [5], якими сформовано певну теоретичну основу функціонування сільськогосподарської логістики. Осовська Г.В. [6] та Величко О.П. [7] розглядають виробничі агрологістичні системи підприємств як об'єкти менеджменту з послідуочим застосуванням методичного інструментарію до управління ними. У дослідженнях Перебийноса В.І. [8] та Перебийноса О.В. [9], Вергуна М.Г. [10], Мороза О.В. та Музики О.В. [11] процес постачання розглядається як складова транспортного обслуговування сільськогосподарських товаровиробників, де об'єктом управління слугує не процес постачання, а процес транспортування з мінімально можливими витратами. Варто відмітити дослі-

Ващенко Т. В.

Сумський державний університет

АКТУАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ІМПОРТОЗАМЕЩЕННЯ В КОНКУРЕНТНІЙ СРЕДІ ПРОМИШЛЕНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Резюме

Исследованы теоретические и практические аспекты проблемы формирования и реализации стратегии управления промышленным предприятием на основе импортозамещения. Рассмотрены проблемы, побуждающие отечественного производителя к поиску новых подходов управления процессами производства продукции, и результаты реализации стратегии импортозамещения. Предложен комплекс элементов организационно-экономического механизма управления стратегией импортозамещения промышленного предприятия.

Ключевые слова: диверсификация, импортозамещение, экспорт, импорт, стратегия предприятия, организационно-экономический механизм управления.

Vashchenko T. V.

Sumy State University

ACTUALIZATION OF THE IMPORT SUBSTITUTION STRATEGY FOR THE INDUSTRIAL ENTERPRISES WITHIN THE COMPETITIVE ENVIRONMENT

Summary

There were investigated the theoretical and practical aspects of the development and implementation of strategies for managing industrial enterprise on the basis of import substitution. The problems that encourage domestic producers to seek new approaches management processes of production and the results of implementing the strategy of import substitution are considered. The complex elements of organizational and economic mechanism of import substitution strategy of industrial enterprise are suggested.

Keywords: diversification, import, export, import, enterprise strategy, organizational and economic mechanism of governance.

УДК 658.7:631.1

Герелиця Н. Є.

Житомирський національний агроекологічний університет

УПРАВЛІННЯ ПОСТАЧАнням ОКРЕМИХ ОБОРОТНИХ ЗАСОБІВ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Проаналізовано можливості адаптації моделей логістики до умов сучасного агробізнесу. Установлено певні рамки використання математичних методів для формування величини оптимального розміру замовлення. Для значущості дослідження та доведення його практичного значення виконано розрахунки моделі постачання певного виду оборотних засобів, характерних для більшості сільськогосподарських підприємств України.

Ключові слова: матеріалопотік, закупівельна логістика, оптимальний розмір поставки, багатонаменклатурна поставка, сумарні витрати, сільськогосподарське підприємство.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток інформаційних технологій, динамізм розвитку аграрної сфери та її інтеграція в різні сфери діяльності зумовлюють пошук важелів зменшення витрат на логістичні операції, що складають значну частину витрат на виробництво сільськогосподарської продукції. Поява досліджень із сільськогосподарської логістики дає змогу сформувати інструментарій пошуку та зменшення додаткових витрат у системі забезпечення, виробництва та збуту. З огляду на вищезазначене, можемо стверджувати, що виокремлення процесу постачання та матеріально-технічного забезпечення аграріїв в окрему сферу досліджень є нагальною проблемою, що наразі потребує розроблення інструментарію її вирішення з можливістю застосування в сільгоспідприємствах незалежно від їхньої спеціалізації, обсягів виробництва чи географічного розташування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення процесів менеджменту постачання тісно

переплітається з логістикою та розкривається через науку логістичного менеджменту. Аналізуючи наукові дослідження стосовно аграрного сектора економіки, варто приділити увагу здобуткам таких науковців, як Битов Б.П. [1; 2], Косарева Т.В. [3; 4], Ворожейкіна Т.М. [5], якими сформовано певну теоретичну основу функціонування сільськогосподарської логістики. Осовська Г.В. [6] та Величко О.П. [7] розглядають виробничі агрологістичні системи підприємств як об'єкти менеджменту з послідуочим застосуванням методичного інструментарію до управління ними. У дослідженнях Перебийноса В.І. [8] та Перебийноса О.В. [9], Вергуна М.Г. [10], Мороза О.В. та Музики О.В. [11] процес постачання розглядається як складова транспортного обслуговування сільськогосподарських товаровиробників, де об'єктом управління слугує не процес постачання, а процес транспортування з мінімально можливими витратами. Варто відмітити дослі-

дження Демиденко Л.М. [12; 13], в яких процес постачання оборотних засобів є виокремленим об'єктом логістичного менеджменту галузі як промислового, так і внутрігосподарського кормовиробництва. Наряду з відміченими дослідженнями логістична наука має ряд напрацювань у сфері ресурсозабезпечення та постачання, але при цьому більшість досліджень стосуються промислового виробництва, яке має здебільшого лінійний чи циклічний характер, що не характерно для сільського господарства як такого.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Загалом, проблематика управлінського підходу до матеріального забезпечення сільськогосподарської діяльності повним чином не є розкритою, а тому потребує окремих досліджень та практичних упроваджень. Зокрема, відсутні конкретні напрацювання щодо розробки нових чи адаптації існуючих методик формування елементів поставок з урахуванням специфіки сільського господарства, технологій вирощування продукції рослинництва і тваринництва, сучасного стану інфраструктури на селі тощо.

Мета статті полягає у досягненні наочних результатів теоретичних досліджень та математичних методів задля їхнього практичного застосування в умовах ведення сучасного агробізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загалом, об'єктами постачання в сільському господарстві ми розглядаємо певні матеріалопотоки. Їхнє формування відбувається в усіх сферах діяльності, у тому числі в закупівельній логістиці. Підприємства закуповують та, відповідно, транспортують і складують як сировину, так засоби виробництва. Такі матеріалопотоки оптимізуються логістикою постачання – підрозділом закупівельної логістики.

Особливістю сільськогосподарського виробництва є поставки декількох вантажів одночасно – багатономенклатурні поставки. Так, на підприємства постачаються насіння різних культур, різного типу добрива, запчастини, пально-мастильні матеріали тощо. При цьому зазначені матеріали, як правило, потрібні в різних обсягах, постачаються в різній тарі та часто знаходяться в різних фізичних станах, що вимагає залучення спецтранспорту та навантажувально-розвантажувальної техніки. Також мають місце випадки, коли процес постачання супроводжується іншими специфічними процесами для дотримання санітарних, зооветеринарних чи екологічних норм.

Для управління такими логістичними процесами використовуються методи розрахунку обсягів поставок. Існуючі методики визначення оптимальних розмірів поставок здебільшого зводяться до встановлення оптимуму кількісних

параметрів, не враховуючи при цьому номенклатурних характеристик об'єктів постачання. Складність формування оптимальної багатономенклатурної поставки полягає в наявності обмежень як у фізичному, так і в часовому, фінансовому, екологічному чи навіть соціальному вимірах.

Проведемо розрахунок багатономенклатурної поставки в умовах ПСП «Україна» двох типів продукції одного виду – комплексних азотних добрив та нітроамофоски. Вихідні дані для формування моделі управління поставками запишемо у вигляді таблиці (табл. 1).

При цьому модель оптимального з точки зору економічності замовлення виражається логістичною моделлю EOQ (Economic Order Quantity). Визначення EOQ проводиться за величиною сумарних затрат (C_{Σ}) [14, с. 216].

Зведення цієї складної логістичної задачі до математичного розрахунку суми витрат на здійснення матеріалоруку вбачається як оптимальний варіант, оскільки він найбільш повно враховує складові всіх обмежень. Модель оптимального розміру замовлення (Economic Order Quantity) у багатономенклатурних поставках необхідно адаптувати до умов матеріалопотоку. Для цього необхідно об'єкти товароруку розділити за номенклатурними ознаками, ураховуючи значимість та вплив відмічених вище обмежень.

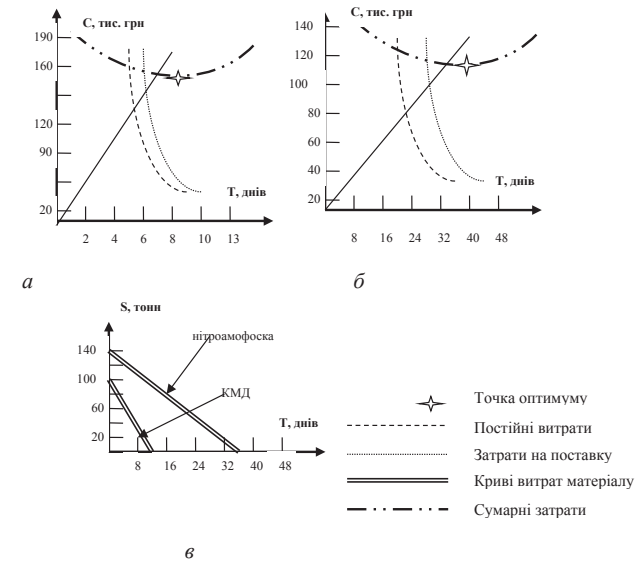

Рис. 1. Графічна інтерпретація сумарних витрат для першого (а) і другого (б) видів продукції та графіки витрати (в) матеріалу в ПСП «Україна» Попільнянського району, 2015 р.

Джерело: власні розрахунки

Таблиця 1

Вихідні дані та результати розрахунку оптимального розміру поставки (EOQ) за умов незалежних поставок мінеральних добрив у ПСП «Україна» Попільнянського району, 2015 р.

Вид продукції	Обсяг, т (А)	Затрати на постачання, грн./т		Затрати на складування, грн./т · рік	Оптимальний розмір партії, т (S)	Кількість поставок, N	Інтервал поставок, днів (τ)	Сумарні затрати, грн. (C _Σ)
		Постійні, C ₀	Змінні, C _i					
Комплексні мінеральні добрива	4210	582	45	3670	97,5	44	8,3	159575,5
Нітроамофоска	1650	582	110	8718	133,6	13	28	131117,1
Разом	-	-	-	-	231,1	57	-	290692,6

Джерело: власні розрахунки

Оптимальний розмір замовлення в кількісному вимірі визначається за класичною формулою Вільсона [15, с. 241; 16, с. 359; 17, с. 225]:

$$S = S_0 = EOQ = \sqrt{\frac{2C_0A}{C_i \cdot i}}, \quad (1)$$

$$C_{\Sigma \min} = \sqrt{2C_0AC_i i}, \quad (2)$$

Отже, розрахункові мінімальні витрати за незалежних поставок складають 290 692,6 грн. за рік. Графічна інтерпретація розподілу витрат представлена на рис. 1.

Розглянемо можливість багатонаменклатурної поставки зазначених матеріалів. Доцільність застосування багатонаменклатурних поставок обумовлюється тим, що сільськогосподарські підприємства є, як правило, віддаленими від великих міст, що зумовлює зростання транспортних витрат. При цьому найчастіше обсяги замовлення не дозволяють повним чином використати вантажопідйомність транспортних засобів, а специфічних складських об'єктів для зберігання добрив підприємства не можуть собі дозволити. Розраху-

нок виконаємо для умов того ж ПСП «Україна», а результати сформуємо у вигляді таблиці (табл. 2).

$$S_i'' = \frac{A_i T_0}{D}, \quad (3)$$

$$C_{\Sigma}^{\min} = \sqrt{2C \cdot 3}, \quad (4)$$

Відповідно до розрахунків, представимо графіки витрат (рис. 2).

Співставивши значення витрат на окремі та комбіновані поставки, визначимо економію коштів (φ).

$$\varphi = \frac{290692,6 - 149441,6}{290692,6} \cdot 100\% = 48,5\%.$$

Отже, економія коштів складає 48,5%. Зменшення періоду поставок сприяє вирівнюванню навантажень на автопарк та складські площі.

Для забезпечення повного динамізму матеріалопотоків необхідно враховувати усі виробничі умови, які ми пропонуємо виразити через обмеження в моделях постачання. Особливо актуальним це питання є щодо тарних вантажів, для яких в якості обмежень пропонується застосовувати показник об'єму кузова транспортного засобу, що перевозить ці вантажі.

Розглянемо багатонаменклатурну поставку для умов сільськогосподарського товариства обмеженої відповідальності «Старокотельнянське» Андрушівського району Житомирської області, позначивши вантажі за допомогою порядкових чисел, а за одиниці виміру візьмемо ящики. Під першим вантажем заводуємо електроди для електрогазозварювання (1), під другим – ремкомплекти гідросистем сільськогосподарської техніки (2), під третім – ремкомплекти гноетранспортерів (3) тваринницьких ферм. Зазначені вантажі постійно завозяться на підприємство, оскільки потреба в них є лінійною. Дослідимо постачання цих матеріалів одним автомобілем. Так, об'єм кузова автомобіля Fiat Doblo складає 2,8 м³. Вихідні дані та розрахунок оптимального розміру замовлення чи постачання зобразимо у вигляді таблиці (табл. 3).

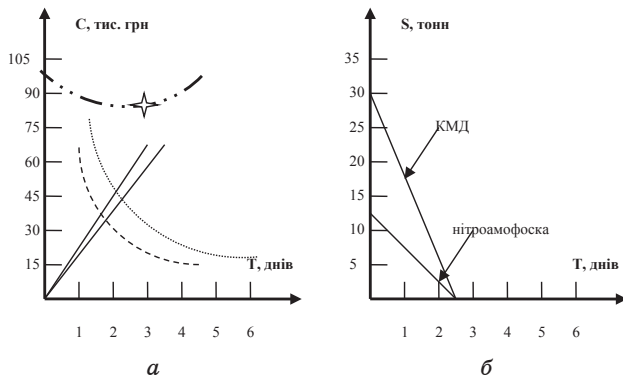

Рис. 2. Графічна інтерпретація сумарних витрат для багатонаменклатурної поставки та графіки витрати (б) матеріалу в ПСП «Україна» Попільнянського району, 2015 р.

Джерело: власні розрахунки

Таблиця 2
Розрахунок оптимального розміру замовлення за умов багатонаменклатурної поставки в ПСП «Україна» Попільнянського району, 2015 р.

Вид продукції	Обсяг, т (A)	$\lambda_i = \frac{A_i}{D}$	Заграти на складування, грн./т рік	$C = C_0 + \sum Cx_i$	$3 = A_i Cx_i$	Оптимальний період замовлення	Кількість замовлень, N	Сумарні заграти, грн. (C_{Σ}^{\min})	Оптимальний розмір партії, (S_i')
Комплексні мін. добрива	4210	12	1825	$582 + \frac{(45+110)}{737}$	7683250	2,1	174	149441,6	24,2
Нітроамо-фоска	1650	4,5	4526		7467900				9,4
Разом	-	-	-	-	15151150	-	-	-	-

Джерело: власні розрахунки

Таблиця 3
Вихідні дані та розрахунок параметрів багатонаменклатурної поставки за моделлю EOQ СТОВ «Старокотельнянське», 2015 р.

Код матеріалу	A_i , од.	C_x , грн.	C_n , грн.	$C_0 + C_i$, грн.	V_i , м ³	S_{opt_i} , од.	N_i , од.	T_i , днів	C_{Σ} , грн.	Перевірка обмеження, $V \leq V_0$, м ³
1	120	50	16,4	11+2=13	0,125	32	4	91	1471,3	4,0 > 2,8
2	50	89	11,2	29+17=46	0,042	24	2	182	2141,3	1,0 < 2,8
3	30	70	8,8	24+10=34	0,042	4	8	46	1121	0,17 < 2,8
Разом	-	-	-	-	-	60	-	-	4861,8	-

Джерело: власні розрахунки

Інтегруючи у формулу для визначення періодичності постачань [14, с. 246] введені нами обмеження, вона набуде наступного вигляду:

$$T_{\text{ОБМ}} = \frac{[Q]}{\sum_{i=1}^N \lambda_i \gamma}, \quad (5)$$

де $[Q]$ – об'єм кузова автомобіля;

γ – об'єм одиниці вантажу (у нашому випадку об'єм одиниці тари – картонного ящика).

Очевидно, що перший вантаж (електроди) необхідно підкоригувати згідно з формулою (5).

$$T_{\text{ОБМ}}^1 = \frac{2,8 \cdot 365}{120 \cdot 0,125} = 68,1 \approx 68 \text{ днів.}$$

Відповідно до цього алгоритму, скоригуємо інші параметри:

$$N = \frac{368}{68} \approx 6 \text{ поставок.}$$

Відповідно до кількості поставок, розмір замовлення становитиме:

$$S_i = \frac{120}{6} = 20 \text{ од.}$$

Уведення обмежень для багатонаменклатурних поставок забезпечує оптимізацію витрат на формування матеріалопотоку, що підтверджується виконаними розрахунками на прикладі конкретних логістичних процесів підприємств. Відмітимо, що автоматично при цьому покращуються показники ефективності використання автотранспорту, адже практично в повній мірі використовується об'єм його кузова.

Висновки. Аналіз результатів проведеного дослідження, що відображене в даній статті, дає нам змогу сформулювати ряд висновків науково-прикладного змісту. Одиницею виміру об'єктів управління в процесі постачання можна прийняти певний логістичний параметр – матеріалопотік, який відображає обсяги поставок, їхню номенклатуру, структурний розподіл, забезпеченість процесу логістичним сервісом тощо. У контексті формування логістичної системи постачання засобів виробництва можемо стверджувати, що дані матеріалопотоки потребують удосконалення в плані зменшення їхньої собівартості та скорочення фізичної

тривалості в часовому вимірі. Варто зазначити, що основою формування динамічних матеріалопотоків є планування та прогнозування руху матеріалів, яке, своєю чергою, дає змогу організувати роботи із влаштування складських площ та приміщень, визначити необхідну величину енергоресурсів на транспортно-складські операції тощо, а зазначені фактори, як свідчать наші дослідження, складають основну частину в собівартості матеріалопотоку, зумовлюють збої в постачанні, призводять до зниження ефективності поставок, через які можливі відчутні наслідки виробничої сфери. Наприклад, можливі затримки посівної кампанії через збої в поставках насіння, запчастин, пально-мастильних матеріалів, добрив, які за собою спричиняють зменшення врожайності, чи пошкодження рослин хворобами або шкідниками тощо.

У контексті нашого дослідження принципово важливо вбачається необхідність розподілу тарних та безтарних вантажів у моделях визначення оптимального розміру та інтервалів постачання. Застосування такого логістичного підходу зумовлює збільшення динамізму сировинних матеріалопотоків за рахунок виключення холостих пробігів транспортних засобів та рівномірного завантаження складських площ. Важливим є врахування виробничих умов та сезонності, що сприяє зменшенню запасів, а отже, витрат на складську логістику – одного з ключових елементів створення вартості матеріалопотоку виробничої сфери.

Виконані в ході дослідження розрахунки багатонаменклатурної поставки мінеральних добрив свідчать про значну економію коштів на виконання постачання – 48,5%. Становлення динамічних матеріалопотоків у контексті моделі ЕОҚ, потребує введення логістичних обмежень. Зокрема, власні розрахунки багатонаменклатурної поставки витратних матеріалів з урахуванням транспортних обмежень дають змогу оптимізувати існуючу модель Economic Order Quantity за рахунок урахування показника об'єму кузова транспортного засобу або його вантажопідйомності, об'єму складського приміщення тощо.

Список літератури:

1. Битов В.П. Аграрна логістика як чинник сталого розвитку сільськогосподарської діяльності / В.П. Битов // Логістика: теорія та практика. – 2011. – № 1. – С. 11–16.
2. Битов В.П. Логістична система у сільськогосподарських підприємствах / В.П. Битов // Логістика: теорія і практика. – 2012. – № 2(3). – С. 4–9.
3. Косарева Т.В. Аграрна логістика: сутність і багатоаспектність / Т.В. Косарева // Економіка АПК. – 2008. – № 10. – С. 37–43.
4. Косарева Т.В. Логістизація економіки АПК / Т.В. Косарева // Економіка АПК. – 2003. – № 12. – С. 23–27.
5. Ворожейкина Т.М. Логістика в АПК / Т.М. Ворожейкина, В.Д. Игнатов. – М. : КолосС, 2007. – 184 с.
6. Осовська Г.В. Ефективність логістичних систем у сільському господарстві / Г.В. Осовська, Н.Є. Герелиця // Міжнародний бізнес та менеджмент: проблеми та перспективи в умовах глобалізації : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (22–24 жовтня 2008 р.). – Тернопіль : Екон. думка, 2008. – С. 349–351.
7. Величко О.П. Агrolогістична система як категорія та об'єкт управління / О.П. Величко // Агросвіт. – 2011. – № 21. – С. 2–5.
8. Перебийніс В.І. Транспортно-логістичні системи підприємств: формування та функціонування : [монографія] / В.І. Перебийніс, О.В. Перебийніс. – Полтава : РВЦ ПУСКУ, 2006. – 207 с.
9. Перебийніс О. В. Управління транспортно-логістичними системами підприємств АПК : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.01 / О.В. Перебийніс. – Полтава, 2005. – 256 с.
10. Вергун М.Г. Проблеми розвитку сільського транспорту / М.Г. Вергун // Економіка АПК. – 2006. – № 10. – С. 18–24.
11. Мороз О.В. Системні фактори ефективності логістичної концепції постачання на підприємствах : [монографія] / О.В. Мороз, О.В. Музика. – Вінниця : УНІВЕРСУМ, 2007. – 165 с.
12. Демиденко Л.М. Використання методів ABC та XYZ для управління запасами в кормовиробництві / Л.М. Демиденко // Вісник ХНТУСГ. Економічні науки. – 2008. – Вип. 71. – С. 101–108.
13. Демиденко Л.М. Теоретичні засади формування логістичних систем кормовиробництва / Л.М. Демиденко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2008. – Т. 2. – С. 189–192.
14. Модели и методы теории логистики : [учеб. пособ.] / Под общ. ред. В.С. Лукинского ; 2-е изд. – СПб. : Питер, 2007. – 448 с.
15. Кальченко А.Г. Логістика : [підручник] / А. Г. Кальченко ; вид. 2-ге. – К. : КНЕУ, 2006. – 284 с.
16. Крикавський Є.В. Логістичне управління : [підручник] / Є.В. Крикавський. – Львів : НУ «Львівська політехніка», 2005. – 684 с.
17. Логістика : [навч. посіб.] / О.М. Тридід, Г.М. Азаренкова, С.В. Мішина, І.І. Борисенко. – К. : Знання, 2008. – 566 с.

Герелица Н. Е.

Житомирский национальный агроэкологический университет

УПРАВЛЕНИЕ ПОСТАВКАМИ ОТДЕЛЬНЫХ ОБОРОТНЫХ СРЕДСТВ НА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Резюме

Проанализированы возможности адаптации моделей логистики в условиях современного агробизнеса. Установлены определённые рамки использования математических методов для формирования величины оптимального размера заказа. Для значимости исследования и доведения его практического значения выполнены расчёты модели снабжения определённого вида оборотных средств, характерных для большинства сельскохозяйственных предприятий Украины.

Ключевые слова: материалопоток, закупочная логистика, оптимальный размер поставок, многономенклатурная поставка, суммарные расходы, сельскохозяйственное предприятие.

Herelytsia N. Ye.

Zhytomyr National Agroecological University

MANAGEMENT SUPPLY OF CERTAIN WORKING CAPITAL AT AGRICULTURAL ENTERPRISES

Summary

Its been analyzed the adaptation possibilities of logistic models to the conditions of modern agribusiness. The framework of mathematical methods for the formation of optimum size of the order values has been established. To prove the importance of research and its practical value delivery model calculations of some type of working capital have been performed, typical for most agricultural enterprises in Ukraine.

Keywords: traffic of stuff, supply logistics, economic order quantity, multitopic catering, total spending, agricultural enterprise.

УДК 336.226.1

Гринюк Р. М.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ОЦІНКА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРЯМОГО ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

Визначено взаємозв'язок між прямим оподаткуванням підприємств та їхньою інвестиційною діяльністю. Досліджено та запропоновано перелік загальних та часткових індикаторів інвестиційної ефективності прямого оподаткування підприємств, а також методику їхнього розрахунку. Проведено оцінку інвестиційної ефективності підприємств машинобудівного комплексу Волинської області на основі визначених показників.

Ключові слова: пряме оподаткування, інвестиційна діяльність, індикатори оцінки, інвестиційна ефективність прямого оподаткування, коефіцієнти навантаження за прямими податками.

Постановка проблеми. Прямі податки широко використовуються у світі з метою здійснення прямого впливу на поведінку суб'єктів господарювання. Пряме оподаткування повинне вирішити дуалістичне завдання: з одного боку, забезпечити достатні обсяги податкових надходжень до державного бюджету, а з іншого – сприяти розширеному відтворенню кожного суб'єкта господарювання шляхом реалізації прямими податками інвестиційної функції. Ефективність прямого оподаткування оцінюється на основі дослідження тенденцій релевантних макроекономічних показників: темпів зростання валового внутрішнього продукту, частки прямих податків у їхньому загальному обсязі, обсягів інвестицій за рахунок власних фінансових ресурсів та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пошук оптимальної системи оподаткування здійснюється постійно як вітчизняними науковцями та практиками, так і провідними економістами Європи: І.О. Бланком, О. Василюком, В.П. Вишневським, О.М. Десятнюк, Т.І. Єфіменко, Ю.Б. Івановою, А.І. Крисоватим, А.Ф. Мельником, С.В. Мочерним, А.А. Пересадою, Д.Н. Серебрян-

ським А.М. Соколовською, О.М. Ястремською, Дж. Кейнсом, А. Смітом, У. Шарпом.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Як правило, усі дослідження зводяться до того, що існуюча система оподаткування повинна бути зорієнтована на структуру попиту споживачів, сприяння політиці зайнятості населення, забезпечення справедливості при розподілі доходів економічних агентів, використання мінімального набору інформації про приватних осіб та їхнє життя при визначенні фінансового стану. Ми вважаємо, що процес модернізації та інвестиційного зростання на підприємствах України пов'язаний з обмеженістю власних фінансових ресурсів, недосконалістю системи прямого оподаткування, а також з обмеженням доступом до інвестиційних ресурсів, а тому підлягає дослідженню впливу інвестицій на ефективність прямого оподаткування.

Мета статті полягає у дослідженні та формуванні оціночних індикаторів стану розвитку прямого оподаткування вітчизняних підприємств, у процесі впровадження яких прямі податки були спрямовані на виконання насамперед інвестицій-

Герелица Н. Е.

Житомирский национальный агроэкологический университет

УПРАВЛЕНИЕ ПОСТАВКАМИ ОТДЕЛЬНЫХ ОБОРОТНЫХ СРЕДСТВ НА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Резюме

Проанализированы возможности адаптации моделей логистики в условиях современного агробизнеса. Установлены определённые рамки использования математических методов для формирования величины оптимального размера заказа. Для значимости исследования и доведения его практического значения выполнены расчёты модели снабжения определённого вида оборотных средств, характерных для большинства сельскохозяйственных предприятий Украины.

Ключевые слова: материалопоток, закупочная логистика, оптимальный размер поставок, многономенклатурная поставка, суммарные расходы, сельскохозяйственное предприятие.

Herelytsia N. Ye.

Zhytomyr National Agroecological University

MANAGEMENT SUPPLY OF CERTAIN WORKING CAPITAL AT AGRICULTURAL ENTERPRISES

Summary

Its been analyzed the adaptation possibilities of logistic models to the conditions of modern agribusiness. The framework of mathematical methods for the formation of optimum size of the order values has been established. To prove the importance of research and its practical value delivery model calculations of some type of working capital have been performed, typical for most agricultural enterprises in Ukraine.

Keywords: traffic of stuff, supply logistics, economic order quantity, multitopic catering, total spending, agricultural enterprise.

УДК 336.226.1

Гринюк Р. М.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ОЦІНКА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРЯМОГО ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

Визначено взаємозв'язок між прямим оподаткуванням підприємств та їхньою інвестиційною діяльністю. Досліджено та запропоновано перелік загальних та часткових індикаторів інвестиційної ефективності прямого оподаткування підприємств, а також методику їхнього розрахунку. Проведено оцінку інвестиційної ефективності підприємств машинобудівного комплексу Волинської області на основі визначених показників.

Ключові слова: пряме оподаткування, інвестиційна діяльність, індикатори оцінки, інвестиційна ефективність прямого оподаткування, коефіцієнти навантаження за прямими податками.

Постановка проблеми. Прямі податки широко використовуються у світі з метою здійснення прямого впливу на поведінку суб'єктів господарювання. Пряме оподаткування повинне вирішити дуалістичне завдання: з одного боку, забезпечити достатні обсяги податкових надходжень до державного бюджету, а з іншого – сприяти розширеному відтворенню кожного суб'єкта господарювання шляхом реалізації прямими податками інвестиційної функції. Ефективність прямого оподаткування оцінюється на основі дослідження тенденцій релевантних макроекономічних показників: темпів зростання валового внутрішнього продукту, частки прямих податків у їхньому загальному обсязі, обсягів інвестицій за рахунок власних фінансових ресурсів та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пошук оптимальної системи оподаткування здійснюється постійно як вітчизняними науковцями та практиками, так і провідними економістами Європи: І.О. Бланком, О. Василюком, В.П. Вишневським, О.М. Десятнюк, Т.І. Єфіменко, Ю.Б. Івановою, А.І. Крисоватим, А.Ф. Мельником, С.В. Мочерним, А.А. Пересадою, Д.Н. Серебрян-

ським А.М. Соколовською, О.М. Ястремською, Дж. Кейнсом, А. Смітом, У. Шарпом.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Як правило, усі дослідження зводяться до того, що існуюча система оподаткування повинна бути зорієнтована на структуру попиту споживачів, сприяння політиці зайнятості населення, забезпечення справедливості при розподілі доходів економічних агентів, використання мінімального набору інформації про приватних осіб та їхнє життя при визначенні фінансового стану. Ми вважаємо, що процес модернізації та інвестиційного зростання на підприємствах України пов'язаний з обмеженістю власних фінансових ресурсів, недосконалістю системи прямого оподаткування, а також з обмеженням доступом до інвестиційних ресурсів, а тому підлягає дослідженню впливу інвестицій на ефективність прямого оподаткування.

Мета статті полягає у дослідженні та формуванні оціночних індикаторів стану розвитку прямого оподаткування вітчизняних підприємств, у процесі впровадження яких прямі податки були спрямовані на виконання насамперед інвестицій-

ної функції, забезпечували можливості до зростання рівня ділової активності підприємства, його фінансової стійкості та незалежності від зовнішніх джерел фінансування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із завдань розвитку як економіки, так і окремих суб'єктів підприємницької діяльності в сучасних умовах господарювання є підвищення прибутковості підприємств через ефективне управління їхньою фінансово-господарською діяльністю, а також шляхом формування оптимальної політики прямого оподаткування підприємницьких структур. Аналізуючи основні підходи науковців до визначення системи оціночних показників ефективності оподаткування, можемо стверджувати про існування спроб їхньої систематизації лише на рівні держави [2, с. 115]. Проте такі показники не дозволяють виявити вплив кожного із видів податків на ефективність фінансово-господарської діяльності підприємств.

На нашу думку, інвестиційна складова в процесі оподаткування насамперед стосується нарахування та сплати прямих податків підприємствами. Ураховуючи дослідження науковців [2; 3], а також відображений нами критичний аналіз загальної системи оподаткування, уважаємо за необхідне сформулювати систему індикаторів оцінки ефективності прямого оподаткування суб'єктів підприємства та відобразимо її на рис. 1.

На нашу думку, серед загальних індикаторів доцільно виділити наступні показники: коефіцієнт прямого оподаткування доходів, коефіцієнт прямого оподаткування витрат, загальний коефіцієнт прямого оподаткування підприємств,

а також показник навантаження підприємства та податком на прибуток. Методику розрахунку зазначених коефіцієнтів відображено в табл. 1.

Наукова та практична література містить лише деякі показники щодо оцінювання рівня податкового навантаження за всіма видами податків у сукупності та пов'язана переважно із податковим обліком податків, а саме: коефіцієнт еластичності податків, коефіцієнт бюджетної ефективності, коефіцієнт динаміки податків та граничний коефіцієнт податків [1; 4]. Такі показники, на нашу думку, також не враховують взаємозв'язку між існуючою системою оподаткування та рівнем інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання, а отже, не відображають інвестицій-

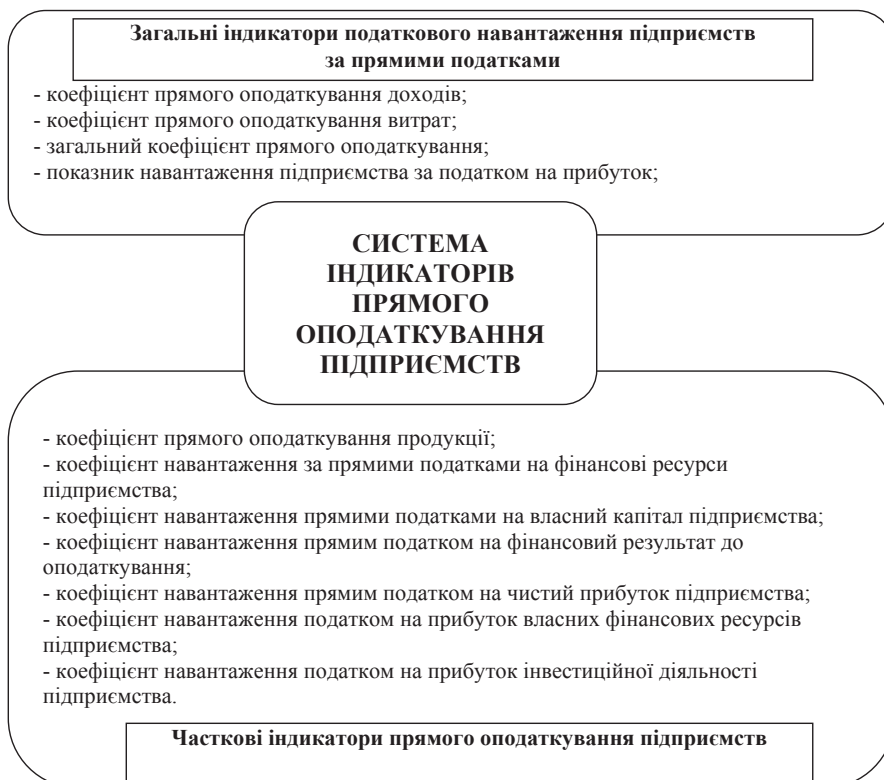

Рис 1. Система індикаторів оцінки інвестиційної ефективності прямого оподаткування підприємств

Таблиця 1

Загальні показники оцінки стану та інвестиційної ефективності прямого оподаткування підприємств

Показник	Методика розрахунку	Характеристика
Коефіцієнт прямого оподаткування доходів	$K_{под} = \frac{ПнП}{ВД} \times 100\%$ ПнП – податок на прибуток ВД – валовий дохід	Якщо $K_{под} < 1\%$, то податкове навантаження є низьким; якщо $1\% < K_{под} < 3\%$, то податкове навантаження є середнім за рівнем; якщо $K_{под} > 3\%$, то податкове навантаження є високим
Коефіцієнт прямого оподаткування витрат	$K_{под} = \frac{ПнП}{ВВ} \times 100\%$ ПнП – податок на прибуток ВВ – валові витрати	Якщо $K_{под} < 1\%$, то податкове навантаження є низьким; якщо $1\% < K_{под} < 3\%$, то податкове навантаження є середнім за рівнем; якщо $K_{под} > 3\%$, то податкове навантаження є високим
Загальний коефіцієнт прямого оподаткування підприємства	$K_{заг} = \frac{ПнП}{(В - А)} \times 100\%$ В – виручка від реалізації товарів, робіт та послуг; А – амортизаційні відрахування	Показує рівень навантаження податком на прибуток виручки від реалізації товарів, робіт та послуг
Показник навантаження підприємства за податком на прибуток	$Пнпнп = \frac{ПнП}{ДВ}$ $ДВ = ФОП + Н + А + ПнП + П$ ДВ – додана вартість; ФОП – фонд оплати праці; Н – нарахування на заробітну плату; А – амортизаційні відрахування; П – балансовий прибуток підприємства	Показує частку податку на прибуток підприємства в його доданій вартості, отриманій у результаті виробництва та реалізації продукції

Джерело: розроблено автором на основі [2–4]

ної складової прямого оподаткування підприємств. Запропоновані нами показники, методика їхнього розрахунку та характеристику відобразимо в табл. 2.

Кожен із запропонованих показників відображає фінансово-економічний аспект та міру впливу на показники фінансової діяльності підприємства, а також на можливість розширення суб'єктами господарювання інвестиційної діяльності.

Розвиток більшості галузей економіки України залежить від можливостей залучення інвестицій та інновацій у машинобудівний комплекс, оскільки дана галузь промисловості створює максимальні обсяги доданої вартості та має значні конкурентні переваги, а саме: низький рівень оплати праці при високому рівні кваліфікації найманих працівників, наявність достатнього обсягу виробничих площ, зручне розташування та ін.

Останнім етапом дослідження інвестиційної ефективності прямого оподаткування на підприємстві є аналіз фінансових коефіцієнтів інвестиційної ефективності прямого оподаткування підприємств. Результати розрахунків відобразимо, відповідно, у табл. 3 та табл. 4.

Розрахунки табл. 3 показують, що протягом 2011–2014 рр. на досліджуваних підприємствах ситуація щодо загальних показників інвестиційної ефективності прямого оподаткування майже не змінилась, а ті зміни, що відбулися, не свідчать про підвищення ефективності функціонування підприємства внаслідок поступового зниження ставок оподаткування податком на прибуток суб'єктів господарювання. Якщо розглядати детальніше, то видно, що коефіцієнт прямого оподаткування доходів на ДП «Луцький ремонтний завод Мотор» та ПАТ «СКФ Україна» протягом досліджуваного періоду мав тенденцію до зростання – на 10% та 17% відповідно. Його значення на обох підприємствах знаходилися в межах допустимих значень та свідчили про відносно невисокий рівень податкового навантаження, проте очікування від зниження ставок податку на прибуток, передбачених Податковим кодексом, не відбулося, і рівень податкового навантаження зріс.

Коефіцієнт оподаткування витрат ДП «Луцький ремонтний завод Мотор» зріс з 0,23 в. п. у 2011 р. до 0,41 в. п. у 2014 р., а на ПАТ «СКФ Україна» такий показник змінився з 0,04 до 0,13 в. п.

Таблиця 2

Методика визначення часткових показників оцінки стану та інвестиційної ефективності прямого оподаткування підприємств

Показник	Методика розрахунку	Характеристика
Коефіцієнт прямого оподаткування продукції	$K_{opr} = \frac{ПнП}{ОВ} \times 100\%$ ОВ – операційні витрати підприємства	Показує частку нарахованого податку на прибуток підприємства у витратах на виробництво та реалізацію продукції
Коефіцієнт навантаження прямими податками на фінансові ресурси підприємства	$K_{нфр} = \frac{ПнП}{ВБ} \times 100\%$ ВБ – валюта балансу; ПнП – обсяг нарахованого податку на прибуток	Показує рівень економічного розвитку суб'єкта господарювання та відображає, скільки грошових одиниць податку на прибуток платників припадає на одиницю майна підприємства
Коефіцієнт навантаження прямими податками на власний капітал підприємства	$K_{нвк} = \frac{ПнП}{ВК} \times 100\%$ ВК – власний капітал підприємства	Показує, скільки одиниць податку на прибуток припадає у одну грошову одиницю сформованого власного капіталу суб'єкта підприємницької діяльності
Коефіцієнт навантаження прямим податком на фінансовий результат до оподаткування	$K_{нфр} = \frac{ПнП}{ФР} \times 100\%$ ФР – фінансові результати до оподаткування підприємства	Відображає частку податку на прибуток підприємства в отриманому ним фінансовому результаті від господарської діяльності до оподаткування
Коефіцієнт навантаження прямим податком на чистий прибуток підприємства	$K_{нчп} = \frac{ПнП}{ЧП} \times 100\%$ ЧП – чистий прибуток підприємства	Характеризує, скільки одиниць податку на прибуток підприємства припадає на одиницю отриманого ним чистого прибутку
Коефіцієнт навантаження податком на прибуток власних фінансових ресурсів підприємства	$K_{нвфр} = \frac{ПнП}{ВФР} \times 100\%$ ВФР – обсяг власних фінансових ресурсів підприємства	Показує, скільки одиниць податку на прибуток генерує одна одиниця власних фінансових ресурсів підприємства
Коефіцієнт навантаження податком на прибуток інвестиційної діяльності підприємства	$K_{нід} = \frac{ПнП}{ОІ} \times 100\%$ ОІ – обсяг реальних та фінансових інвестицій підприємства	Відображає, скільки одиниць податку на прибуток припадає на одну одиницю здійснених підприємством інвестицій

Джерело: розроблено автором на основі [1; 3; 4]

Таблиця 3

Розрахунок загальних показників інвестиційної ефективності прямого оподаткування ДП «Луцький ремонтний завод Мотор» та ПАТ «СКФ Україна» протягом 2011–2014 рр.

	Рік			
	2011	2012	2013	2014
ДП «Луцький ремонтний завод Мотор»				
Коефіцієнт прямого оподаткування доходів	0,46	0,23	0,10	0,56
Коефіцієнт прямого оподаткування витрат	0,59	0,23	0,39	0,41
Загальний коефіцієнт прямого оподаткування підприємства	0,27	0,12	0,14	0,15
Показник навантаження підприємства за податком на прибуток	0,16	0,15	0,09	0,12
ПАТ «СКФ Україна»				
Коефіцієнт прямого оподаткування доходів	0,15	0,17	0,18	0,32
Коефіцієнт прямого оподаткування витрат	0,04	0,04	0,07	0,13
Загальний коефіцієнт прямого оподаткування підприємства	0,13	0,13	0,14	0,16
Показник навантаження підприємства за податком на прибуток	0,11	0,12	0,15	0,14

Такий показник знаходиться в межах допустимих значень, проте негативним є його стрімке зростання в динаміці. Виручка від реалізації товарів, робіт та послуг була обтяжена податком на прибуток у таких межах: на ДП «Луцький ремонтний завод Мотор» такий показник зріс незначно – з 12% в 2011 р. до 15% в 2014 р., а на ПАТ «СКФ Україна» його приріст протягом 2012–2014 рр. становив 3%, що, на нашу думку, є негативною тенденцією. Частка податку на прибуток у доданій вартості ДП «Луцький ремонтний завод Мотор» знизилася з 0,16 одиниць у 2011 р. до 0,12 в. п. у 2014 р., тоді як на ПАТ «СКФ Україна» такий показник мав тенденцію до зростання на 0,03 в. п. протягом 2011–2014 рр. Уважаємо, що внаслідок зростання рівня навантаження податком на прибуток на всі загальні ключові показники фінансово-господарської діяльності досліджуваних підприємств відсутній інвестиційний ефект від зниження ставок прямих податків підприємств.

Для більш детального аналізу впливу податку на прибуток на ефективність інвестиційної діяльності підприємства варто розрахувати часткові індикатори інвестиційної ефективності прямого оподаткування підприємств (табл. 4).

Отже, за результатами розрахунків часткових показників інвестиційної ефективності прямого оподаткування ДП «Луцький ремонтний завод Мотор» та ПАТ «СКФ Україна» протягом 2011–2014 рр. можемо зробити наступні висновки:

1) частка нарахованого податку на прибуток у витратах виробництва на ДП «Луцький ремонтний завод Мотор» мала тенденцію до зниження з 0,16 до 0,09 од., що було спричинено зниженням загального обсягу виробництва та реалізації продукції, тоді як на ПАТ «СКФ Україна» такий показник мав тенденцію до зростання на 4% з

2011 до 2014 р., що зумовлене зростанням обсягів нарахування податку на прибуток підприємства;

2) тенденція до зростання показника навантаження прямими податками на фінансові ресурси підприємства в обох досліджуваних підприємствах є зростаючою. Такі зміни вважаємо негативними для ефективності як фінансово-господарської діяльності досліджуваних підприємств у цілому, так і для їхньої інвестиційної активності зокрема;

3) на 1 грн. сформованого власного капіталу ДП «Луцький ремонтний завод Мотор» у 2014 р. припадало 0,07 грн. податку на прибуток, причому величина такого показника з 2011 р. була незмінною насамперед через одночасне зниження як обсягу нарахованого податку на прибуток, так і через зниження обсягу власного капіталу підприємства. На ПАТ «СКФ Україна» зміна досліджуваного показника зростає з 2011 до 2014 р. на 0,02 в. п., що відображає незначне зростання рівня навантаження власного капіталу податком на прибуток;

4) рівень навантаження прямими податками фінансового результату від господарської діяльності ДП «Луцький ремонтний завод Мотор» є достатньо високим та значно перевищує розраховані нами оптимальні ставки оподаткування (протягом 2011–2014 рр. такий показник становив від 22% в 2013 р. до 27% в 2014 р.). На ПАТ «СКФ Україна» даний показник має зростаючу тенденцію (мінімальне значення в 2011 р. – 25%, а максимальне значення в 2013 р. – 112%). Такі значення зумовлені високими ставками оподаткування та нарахуванням податків на надзвичайний прибуток;

5) на одиницю отриманого чистого прибутку ДП «Луцький ремонтний завод Мотор» у 2011 р. припадало 0,40 од. податку на прибуток, у 2014 р.

Таблиця 4

Розрахунок загальних показників інвестиційної ефективності прямого оподаткування ДП «Луцький ремонтний завод Мотор» та ПАТ «СКФ Україна» протягом 2011–2014 рр.

Показник	Період			
	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік
ДП «Луцький ремонтний завод Мотор»				
Коефіцієнт прямого оподаткування продукції	0,16	0,15	0,08	0,09
Коефіцієнт навантаження прямими податками на фінансові ресурси підприємства	0,05	0,06	0,06	0,07
Коефіцієнт навантаження прямими податками на власний капітал підприємства	0,07	0,08	0,04	0,07
Коефіцієнт навантаження прямим податком на фінансовий результат до оподаткування	0,28	0,29	0,22	0,27
Коефіцієнт навантаження прямим податком на чистий прибуток підприємства	0,40	0,39	0,25	0,32
Коефіцієнт навантаження податком на прибуток власних фінансових ресурсів підприємства	0,11	0,09	0,05	0,08
Коефіцієнт навантаження податком на прибуток інвестиційної діяльності підприємства	0,62	0,29	0,51	0,14
ПАТ «СКФ Україна»				
Коефіцієнт прямого оподаткування продукції	0,04	0,04	0,05	0,08
Коефіцієнт навантаження прямими податками на фінансові ресурси підприємства	0,04	0,05	0,06	0,06
Коефіцієнт навантаження прямими податками на власний капітал підприємства	0,06	0,07	0,07	0,08
Коефіцієнт навантаження прямим податком на фінансовий результат до оподаткування	0,25	0,36	1,12	0,44
Коефіцієнт навантаження прямим податком на чистий прибуток підприємства	0,33	0,56	0,45	0,46
Коефіцієнт навантаження податком на прибуток власних фінансових ресурсів підприємства	0,10	0,12	0,10	0,10
Коефіцієнт навантаження податком на прибуток інвестиційної діяльності підприємства	0,26	0,28	0,37	0,27

цей показник знизився до 0,32 од., що пов'язано зі зниженням прибутковості господарської діяльності підприємства. На ПАТ «СКФ Україна» у 2011 р. на 1 грн. чистого прибутку припадало 0,33 грн. податку на прибуток, а вже в 2014 році – 0,46 грн. Така тенденція є негативною;

6) 1 од. власних фінансових ресурсів ДП «Луцький ремонтний завод Мотор» генерує 0,11 од. чистого прибутку підприємства в 2011 р., у 2014 р. такий показник знизився до 0,08, що свідчить про зниження віддачі власних фінансових ресурсів та є негативним моментом. На ПАТ «СКФ Україна» такий показник залишився незмінним протягом 2011–2014 рр. та відображав, що на 1 од. власних фінансових ресурсів припадало 0,10 од. податку на прибуток підприємств. Така ситуація свідчить про зниження ефективності інвестиційної діяльності підприємства в цілому;

7) на ДП «Луцький ремонтний завод Мотор» на 1 од. здійснених підприємством інвестицій припадає 0,62 од. прямих податків у 2011 р., тоді як у 2014 р. його рівень становив 0,14 од. Така тенденція зумовлена суттєвим зниженням обсягів інвестиційної діяльності підприємства внаслідок зниження обсягів власних фінансових ресурсів. На ПАТ «СКФ Україна» такий показник протягом 2011–2014 рр. становив у середньому 27%. Це означає, що одна грошова одиниця інвестиційної діяльності підприємства генерувала 27 грошових одиниць податку на прибуток.

Уважаємо, що загальна тенденція як часткових, так і загальних індикаторів економічної ефективності прямого оподаткування на ДП «Луцький ремонтний завод Мотор» та на ПАТ «СКФ Україна» свідчить про те, що зниження ставок оподаткування податком на прибуток не призвело до економічного ефекту у вигляді нарощення обсягів інвестиційної діяльності обох досліджуваних підприємств, а рівень навантаження результатів господарської діяльності є вищим, ніж рекомендовані науковцями та практиками значення. Тенденція переважної більшості індикаторів є негативною, а тому проведене реформування прямого оподаткування підприємств вважаємо неефективним.

Висновки. Ураховуючи всі особливості справляння прямих податків та принципи формування системи прямого оподаткування суб'єктів господарювання, вважаємо, що ефективна система прямого оподаткування підприємств повинна відповідати таким критеріям: 1) система прямого оподаткування суб'єкта господарювання не повинна негативно впливати на рівень економічної активності платника податку; 2) трансакційні витрати зі сплати прямих податків мають бути мінімізованими; 3) система прямого оподаткування не повинна бути бар'єром для формування оптимальної організації процесу виробництва на підприємстві; 4) процес нарахування і сплати прямих податків не повинен перешкоджати накопиченню фінансових ресурсів та сприяти самофінансуванню підприємницьких структур.

Список літератури:

1. Корнус В. Оцінка податкового навантаження на рівні підприємств / В. Корнус, В. Квасов, О. Пономарьов // Економіст. – 2007. – № 10. – С. 17–19.
2. Мельник О.Я. Індикатори рівня розвитку національних податкових систем / О.Я. Мельник // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 4. – Т. 1. – С. 114–119.
3. Наказ ДПА «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо порядку складання плану-графіка перевірок суб'єктів господарювання та взаємодії між структурними підрозділами при їхньому проведенні» від 11 жовтня 2005 р. № 441 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
4. Савченко В.Я. О методике определения налоговой нагрузки / В.Я. Савченко // Финансы. – 2005. – № 7. – С. 26–32.

Грынюк Р. Н.

Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки

ОЦЕНКА ИНВЕСТИЦИОННОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРЯМОГО НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ

Резюме

Определена взаимосвязь между прямым налогообложением предприятий и их инвестиционной деятельностью. Исследован и предложен перечень общих и частных индикаторов инвестиционной эффективности прямого налогообложения предприятий, а также методика их расчета. Проведена оценка инвестиционной эффективности предприятий машиностроительного комплекса Волынской области на основе определенных показателей.

Ключевые слова: прямое налогообложение, инвестиционная деятельность, индикаторы оценки, инвестиционная эффективность прямого налогообложения, коэффициенты нагрузки по прямым налогам.

Hruniuk R. M.

Eastern European National University named after Lesya Ukrainka

EFFECTIVENESS EVALUATION OF INVESTMENT DIRECT BUSINESS TAXATION

Summary

In the article the author defines the relationship between the direct taxation of companies and their investment activities. Studied and proposed a list of general and partial indicators of investment efficiency direct taxation and method of their calculation. The estimation of investment efficiency machine-building enterprises of Volyn region based on predefined parameters.

Keywords: direct taxation, investment, evaluation indicators, investment effectiveness of direct taxation, load factors on direct taxes.

УДК 338

Гудзь Ю. Ф.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ АПК

Сформульовано основний категорійний апарат методології дослідження організаційно-економічних засад формування економічного потенціалу переробних підприємств АПК. Проаналізовано теоретичні аспекти формування і використання економічного потенціалу підприємства. Розроблено блочну схему формування економічного потенціалу підприємства. Виявлено та обґрунтовано фактори, що впливають на формування і використання виробничого, трудового та фінансового потенціалу переробних підприємств.

Ключові слова: економічний потенціал підприємства, переробні підприємства АПК, фактори впливу, ресурси, формування потенціалу.

Постановка проблеми. Сучасний стан переробки сільськогосподарської продукції в Україні вимагає впровадження прогресивних, наукомістких технологій, гарантування якості та безпеки продовольчих товарів, забезпечення їхньої рівноваги в розвитку сільського господарства та переробних підприємств АПК. Розвиток АПК сьогодні визначають не стільки традиційні фактори (земля, капітал, праця), скільки реальні можливості швидкої та ефективної реалізації надбань інноваційних технологій. АПК стає наукомісткою галуззю, де використовуються високопродуктивні, дорогі та складні в обслуговуванні техніка й обладнання. Концентрація та інтеграція АПК вимагають застосування сучасного менеджменту на всіх рівнях управління – від найнижчого до найвищого. Тільки це дає змогу реалізувати переваги агропромислового виробництва, тобто отримати ефект масштабу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дослідження сутності категорії «потенціал підприємства», проблеми його формування, оцінки та управління розглядаються в працях таких вітчизняних вчених, як О.Ф. Балацький, Б.Є. Бачевський, В.Г. Бикова, Л.С. Головкова, О.І. Гончар, Н.С. Краснокутська, І.В. Заблудська, Є.В. Лапін, Б.М. Мізюк, О.І. Олексюк, І.П. Отенко, О.О. Решетняк, І.М. Рєпіна, В.В. Россоха, В.Ф. Савченко, М.В. Савченко, Л.В. Скоробогата, О.С. Федонін та ін. Проте, незважаючи на значне коло практичних, методичних, теоретичних досліджень із цієї проблематики, аналіз літератури з даної теми виявив відсутність єдиного трактування сутності потенціалу підприємства та єдиного підходу до формування економічного потенціалу, залишаючи дискусійні моменти для подальшого дослідження. Тому існує необхідність глибоких наукових досліджень із приводу уточнення сутності потенціалу підприємства як економічної категорії, пошуку нових підходів до формування економічного потенціалу підприємств, що зумовлює актуальність обраної теми.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз існуючих досліджень щодо діяльності переробних підприємств дозволяє зробити висновок, що найактуальнішою і невирішеною проблемою для них є проблема формування та інноваційного розвитку економічного потенціалу. З усіх наявних ресурсів, що використовує АПК, а це земля, праця, капітал і підприємництво, найнижча віддача спостерігається саме з ресурсу праці, що пояснюється низькою кваліфікацією технічних працівників і менеджерів. Підвищення ефективності управління переробним підприємством можливе лише шляхом забезпе-

чення відповідного рівня кваліфікації менеджерів та удосконалення самої системи управління. Тому дослідження теоретичних основ управлінських процесів формування та використання економічного потенціалу на переробних підприємствах АПК є однією з невирішених частин наукової проблеми. Особливо актуальним є завдання вирішення проблеми формування й управління економічним потенціалом для тих промислових підприємств, які характеризуються значною кількістю факторів, що впливають на їхню діяльність і функціонують у нестабільному зовнішньому середовищі.

Мета статті полягає у подальшому розвитку існуючих теоретичних і концептуальних підходів до визначення сутності поняття «економічний потенціал» та особливостей його формування, розкритті специфіки організаційно-економічного механізму формування економічного потенціалу переробних підприємств АПК.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виконання сформульованих завдань діяльності підприємств в умовах динамічних економічних змін, посилення конкурентної боротьби визначаються наявним економічним потенціалом та його відповідністю можливостям ринку. Утримати та зміцнювати свої позиції на ринку є чи не найважливішим завданням для кожного підприємства. На сьогоднішній день в умовах окупації Криму і сходу країни російським агресором та розпочатої економічної війни Російською Федерацією однією з актуальних проблем сучасного українського підприємства є забезпечення конкурентоспроможності на ринках ЄС. Дана зовнішня загроза у сукупності з цілим спектром внутрішніх проблем залишається для більшості підприємств невирішеною, тому успішний розвиток підприємства – це результат стратегічного менеджменту, заснованого на використанні інформації про потенціал підприємства. Від якості наявних ресурсів та їхніх складових залежить, наскільки динамічно підприємство буде розвиватися та відповідати на сучасні виклики.

Необхідною умовою досягнення цілей переробними підприємствами АПК є максимально повне використання існуючих потенційних можливостей. Такі можливості в економічній науці називають економічним потенціалом. Узагальнення підходів та аспектів до дослідження та розуміння сутності категорії «економічний потенціал», яке зроблене сучасними науковцями та дослідниками, викликає необхідністю структурування безлічі існуючих наразі визначень даного поняття. Економічний потенціал підприємства є елементом економічної системи, в якій з погляду системного

підходу до її змісту відображається сукупність усіх видів господарської діяльності людей у процесі їхньої взаємодії.

Суттєвий внесок у розвиток теорії потенціалів зробили роботи українського науковця І.М. Рєпіної. Під потенціалом І.М. Рєпіна розуміє «.. сукупність ресурсів (виробничих, інвестиційних, технологічних, кадрових, фінансових, наукових і т. ін.), навичок і можливостей керівників, спеціалістів та інших категорій персоналу щодо виробництва товарів, здійснення послуг (робіт), отримання максимального доходу (прибутку) і забезпечення сталого функціонування та розвитку підприємства» [1, с. 265].

Н.С. Краснокутська [2, с. 54] пояснює потенціал з іншої точки зору: «Можливості системи ресурсів і компетенції підприємства створювати результат для зацікавлених осіб за допомогою реалізації бізнес-процесів». Деяко інших поглядів стосовно потенціалу дотримується російський науковець І. Ремізова, яка розглядає ринковий потенціал підприємства як його спроможність забезпечити частку ринку у відповідності до оцінки сукупного економічного потенціалу та виробничого профілю даного підприємства [3, с. 98]. Взагалі, потенціал розглядають також як здатність до певних дій (визначати, формувати, задовольняти, функціонувати чи досягати) [4, с. 40].

Відрізняється від розглянутих вище визначення А. Гречан, згідно з яким потенціал підприємства «об'єднує в собі як просторові, так і часові характеристики, концентрує одночасно три рівні зв'язків і відносин: він відображає минуле, а саме сукупність властивостей, нагромаджених системою в процесі її становлення, і таких, що зумовлюють до її функціонування та розвитку в майбутньому за допомогою сучасних можливостей» [5, с. 40]. Економічний потенціал підприємства доцільно розуміти як сукупність наявних ресурсів та можливостей їх трансформувати, щоб досягти економічних вигод. Пропонується виділити такі елементи економічного потенціалу підприємства: трудовий, виробничий, фінансовий, інноваційний та інформаційний.

Інша група вчених (Т.В. Калінеску, Ю.А. Романовська, О.Д. Кирилов) категорію «потенціал підприємства» характеризують як сукупність організованих у певних соціально-економічних формах ресурсів, що можуть за певних діючих внутрішніх і зовнішніх чинників середовища бути спрямовані на реалізацію діяльності підприємства, метою якої є задоволення нових потреб суспільства [6].

Згідно із джерелом [7], вважається, що основний зміст поняття «потенціал підприємства» полягає в інтегральному відображенні (оцінці) поточних і майбутніх можливостей економічної системи трансформувати вхідні ресурси за допомогою притаманних їй персоналу підприємницьких здібностей в економічні блага, максимально задовольняючи в такий спосіб корпоративні та суспільні інтереси. За дослідженнями Л.В. Скорогатої, економічний потенціал підприємства – це «сукупність органічно взаємопов'язаних ресурсів та їхня здатність забезпечувати основні бізнес-процеси в заданих межах ризику з метою набуття економічних вигод» [8].

У дослідженні В.В. Россохи потенціал підприємства – це сукупність наявних в економічного суб'єкта ресурсів і можливостей, які можна використати для досягнення поставленої мети. Можливості підприємства розкриваються через ресурси, їхні оптимальну структуру й уміння раціонально

використовувати територіальні особливості, природні умови, традиції, які склалися у виробничих відносинах, безпосередньо впливають на результативні показники виробничої діяльності й у сукупності визначають виробничу і комерційну спроможність суб'єкта господарювання [9].

На думку І.З. Должанського, Т.О. Загорної, О.О. Удалих, І.М. Герасименко, В.М. Ращупкіна, потенціал підприємства є реальною або ймовірною здатністю виконувати цілеспрямовану роботу [10]. Зокрема, для цілей аналізу потенціал підприємства доцільно поділяти на чотири категорії: базовий (забезпечує підприємству можливість досягти основних комерційних цілей, створити економічні цінності й одержати прибутки; пов'язаний із конкурентними перевагами підприємства); прихований (активи, що не є перевагою на сучасному етапі, але в перспективі можуть трансформуватись у базові кошти: кадровий потенціал, накопичений досвід роботи в певній сфері бізнесу); збитковий потенціал (характеризується нераціональними структурою управління, виробничим процесом, технологією, що зумовлює неефективне використання ресурсів підприємства); пересічний потенціал (наявність у підприємстві активів, що забезпечують ефективне використання потенціалів).

Також ресурсний підхід описує М.В. Савченко, однак трактує економічний потенціал як складну економічну систему функціональних відносин між елементами реального і потенційного рівнів розвитку підприємства, що відбиває його готовність у певний час мобілізувати ресурсні можливості для досягнення поставлених цілей із максимальною ефективністю в процесі оптимальної взаємодії із зовнішнім середовищем [11].

В.І. Хомяков та І.В. Вакум дають таке визначення потенціалу: «Потенціал – джерела, можливості, засоби, запаси, які можуть бути приведені в дію, використані для вирішення якоїсь задачі, досягнення певної цілі, можливості окремої особи, суспільства, держави, підприємства в певній галузі [12, с. 11]. Базова структура потенціалу для усіх видів однакова і залежить від рівня втілення (наявний потенціал та потенціал розвитку), рівня використання (реалізований та нереалізований) та доцільності існування невикористаного потенціалу (резерв та надлишок). Така структура єдина і властива різним видам потенціалу [13].

Формуючи загальну структуру економічного потенціалу підприємства, потрібно врахувати такі класифікаційні ознаки, як елементний склад, функціональна сфера виникнення, спектр урахованих можливостей і спрямованість діяльності підприємства, а також міра реалізації потенціалу. Галузева ознака враховується під час формування структури конкретного підприємства. Український науковець О.І. Олексюк [14, с. 16] визначає потенціал підприємства як максимально можливу сукупність активних і пасивних, явних і прихованих альтернатив (можливостей) якісного розвитку соціально-економічної системи підприємства у певному середовищі господарювання (ринкова складова) з урахуванням ресурсних, структурно-функціональних, часових, соціокультурних та інших обмежень.

Харківська наукова школа застосовує функціональний підхід до визначення потенціалу підприємства, поділяючи його на виробничий, маркетинговий, фінансово-інвестиційний та інноваційний [15, с. 19]. Даний підхід не відтворює ринкову діяльність підприємства та не враховує можливості, що існують.

Російські автори в більшості своїх досліджень розрізняють виробничо-економічний потенціал підприємства та його ринковий потенціал. На думку цих авторів, ринковий потенціал являє собою максимально можливий обсяг реалізації при заданому рівні забезпеченості ресурсами [16, с. 73].

На нашу думку, найбільш реальне визначення дав радянський учений Л.М. Абалкін ще в далекому 1981 р., визначаючи потенціал як узагальнену «збірну» характеристику ресурсів, прив'язаних до місця і часу [17, с. 75].

О.І. Гончар дає визначення потенціалу підприємства як здатності підприємства реалізувати можливості щодо здійснення статутної діяльності, досягнення максимального позитивного результату та забезпечення розвитку [18, с. 37].

Проведені дослідження дають підставу для висновку, що сьогодні немає єдиного підходу до визначення як змісту поняття «потенціал підприємства», так і складу його елементів для формування самого потенціалу переробних підприємств АПК, які розглядаються як окремі відокремлені складові. Здійснений теоретичний аналіз наукових досліджень дозволяє обґрунтувати необхідність концентрації подальшого дослідження на трьох головних складових економічного потенціалу переробного підприємства: виробничому, трудовому і фінансовому.

Виробничий потенціал переробного підприємства АПК – це одна зі складових частин економічного потенціалу і розглядається як наявність факторів виробництва, забезпеченість його визначальними видами ресурсів. Важливим питанням

при аналізі виробничого потенціалу є визначення впливових чинників на його формування. Потрібно здійснювати теоретичне узагальнення таких складових за двома принципами – сукупної кількості визначень та безпосередньо самими складовими у визначеннях. За окремими складовими науковці виділяють: засоби виробництва, сукупність виробничих ресурсів, трудові ресурси, виробничу потужність підприємства, обсяг продукції, виробництво продукції і послуг [9; 11; 15]. Для характеристики виробничого потенціалу нами пропонується використовувати такі впливові фактори: готова продукція (x1), залишкова вартість основних засобів (x2), виробничі запаси (x3), незавершене виробництво (x4), середньооблікова чисельність персоналу (x5), собівартість реалізованої продукції (x6), обсяг реалізованої продукції (x7).

Другий функціональний потенціал переробних підприємств АПК – трудовий. У результаті теоретичного узагальнення привертають увагу такі складові: кваліфікаційні навички персоналу, чисельність персоналу, знання, продуктивність праці, освітній рівень [9; 15; 16; 18].

Для трудового потенціалу нами пропонується розглядати такі фактори: утрати робочого часу (y1), продуктивність праці (y2), кількість працівників, які закінчили заклади III–IV рівнів акредитації (y3), кількість працюючих у віці 20–40 років (y4), середньомісячна заробітна плата по підприємствах (y5), середньооблікова чисельність персоналу (y6), кількість працівників, які підвищили кваліфікацію або опанували нову професію (x7).

Рис. 1. Підвищення ефективності формування і використання економічного потенціалу підприємств АПК

Фінансовий потенціал за багатьма складовими є результируючим чинником економічного потенціалу підприємства. Фінансовий потенціал – це обсяг власних, позичкових та залучених фінансових ресурсів підприємства, який знаходиться у розпорядженні для здійснення поточних та майбутніх витрат. Науковці звертають увагу на такі його складові, як доходи, грошові кошти, фінансовий результат, власний, залучений, позичковий капітал, фінансові ресурси, грошові засоби [2; 6; 18].

Для фінансового потенціалу пропонується використовувати такі фактори: грошові кошти та їх еквіваленти (z1), поточні зобов'язання (z2), дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги (z3), дебіторська заборгованість за розрахунками (z4), інша поточна дебіторська заборгованість (z5), власний капітал (z6), довгострокові зобов'язання (z7).

Кожний із функціональних потенціалів існує в тісному взаємозв'язку з іншими, через кожний вид функціонального потенціалу проявляються інші, взаємно доповнюючи та обумовлюючи рівень використання окремих елементів, максимально можливе їхнє нарощування, залучення наявних резервів як внутрішнього, так і зовнішнього середовища, утримання набутих конкурентних переваг і створення нових. Чітко визначити межі кожного з функціональних потенціалів не можна, доцільно тільки використовувати певну ситуаційну структуру потенціалів з аналітичною метою. Розвиток економічного потенціалу – це сукупна спроможність функціональних потенціалів якісно змінити підприємство як систему в процесі реалізації стратегії. Тому важливим питанням виступають напрями управління економічним потенціалом переробного підприємства АПК, зокрема такі, як механізми їхнього раціонального формування і ефективного використання (рис. 1).

Аналіз сутності розглянутих трактувань, структурування, визначень механізму формування та оцінки економічного потенціалу підприємств дозволяє сформулювати визначення економічного потенціалу переробних підприємств АПК як сукупності наявних ресурсів і можливостей їхнього трансформування для досягнення економічних вигод та забезпечення продовольчої безпеки держави чи регіону.

Внутрішній зміст та багаторівнева структура економічного потенціалу формуються під впливом великої кількості різноманітних факторів і умов: розвитку інноваційних технологій, покращання використання виробничих фондів, зовнішнє фінансування підприємств, забезпеченість сировиною, динамічні зміни економіки тощо. Вплив цих факторів на економічний потенціал підприємств та їхня направленість істотно відрізняються між собою. Кожен із цих факторів діє на економічний потенціал не в цілому, а на його певні складові елементи. Кожний наступний більш високий рівень економічного потенціалу в цілому формується як інтегрований підсумок збільшених потенційних можливостей усіх його внутрішніх елементів.

Можна виділити такі складові економічного потенціалу переробних підприємств АПК: виробничий, трудовий, фінансовий та організаційно-управлінський. Перші три за поєднанням ресурсно-функціональним підходом є об'єктивними елементами, а четвертий, відповідно, – суб'єктивним.

При дослідженні теоретико-методологічних аспектів організаційно-економічних засад формування економічного потенціалу переробних підприємств можна зробити висновок, що у сфері

продовольчого ринку рух продовольства забезпечує господарський механізм. Рух продовольства потрібно розглядати як потік готової продукції від виробника до кінцевого споживача; разом із тим він охоплює й ті види діяльності, що здійснюються на етапах придбання, переміщення та переробки сировини. Господарський механізм є цілісною системою, що складається з окремих, відносно самостійних, але водночас щільно між собою взаємодіючих структурних ланок та елементів: планування, стимулювання, ціноутворення тощо. Господарський механізм функціонує як єдине ціле, і ефективність його дії визначається як мірою досконалості структурних складових, так і зв'язками між ними.

Основним критерієм ефективності використання економічного потенціалу переробних підприємств АПК є стан продовольчої безпеки країни, який визначається широким спектром взаємозалежних показників, що систематизуються у відповідні групи і характеризують:

- 1) стан забезпечення населення якісною і безпечною продукцією;
- 2) рівень споживання населенням продуктів харчування;
- 3) економічну доступність продовольства;
- 4) стійкість продовольчого ринку і ступінь його незалежності;
- 5) рівень розвитку АПК;
- 6) природно-ресурсний потенціал і ефективність його використання.

Формування та раціональне використання економічного потенціалу в АПК відбувається під впливом системи чинників, серед яких найважливішим є науково обґрунтована політика забезпечення конкурентоспроможності виробників. Економічний потенціал переробних підприємств АПК є результатом відповідного науково-технічного розвитку; він виступає базовою передумовою подальшого ефективного розвитку в ланцюгу «держава – регіон – підприємство».

Із вищевикладеного можна зробити наступні висновки: а) ефективність формування та реалізації економічного потенціалу АПК необхідно оцінювати з позиції ступеню досягнення її стратегічних цілей, якими, зокрема, є продовольча безпека та конкурентоспроможність переробних підприємств. Слід відмітити, що за рівнем споживання населенням основних продуктів харчування в регіональному розрізі продовжує зберігатися значна диференціація; б) сучасний стан розвитку переробних підприємств та рівень продовольчої безпеки держави засвідчують недосконалість аграрної політики держави, що потребує її модернізації з урахуванням нової економічної ситуації та наявних диспропорцій у рівні розвитку аграрної сфери окремих регіонів. На основі системного підходу та досліджень еволюції теорії розвитку економічного потенціалу можна визначити сутність організаційно-економічного механізму формування економічного потенціалу переробних підприємств як комплексу методів, засобів, прийомів, взаємоузгоджених і взаємопов'язаних між собою, що слугують інструментом реалізації управлінської діяльності в системі організації та спрямовані на координацію діяльності усіх функціональних підрозділів підприємства і допомагають забезпечити прийнятний рівень ефективності системи, а також системи процесів, в основу якої покладені принципи, процедури, заходи та дії з метою реалізації стратегічних цілей, однією з яких є забезпечення продовольчої безпеки в регіоні.

Важливим аспектом діяльності переробних підприємств є їхні можливості щодо забезпечення необхідної якості переробленої сільськогосподарської та виробленої харчової продукції. Вихід вітчизняних підприємств на ринки ЄС вимагає дотримання певних стандартів якості продукції. На жаль, таких стандартів досить важко дотримуватися невеликим і дрібним сільськогосподарським виробникам і переробним підприємствам, виключаючи домогосподарства населення, частка яких у виробництві окремих видів продукції сягає 70–90%. Завдяки можливості застосування новітніх технологій у виробництві та переробці продукції, можливостей контролю дотримання технології на всіх її етапах, запровадженню необхідних стандартів якості переробні підприємства мають безперечні конкурентні переваги у порівнянні з іншими формами ведення бізнесу.

Експортувати сировину у вигляді сільськогосподарської продукції економічно невигідно, доцільніше експортувати продукти переробки цієї сировини у вигляді первинної та глибокої переробки (продукти харчування). Світовий досвід засвідчує, що країни і компанії, які експортували сировину, зокрема сільськогосподарську, обов'язково опинялися в ситуації спадної віддачі ресурсів. При цьому спадна віддача є двох типів – на основі екстенсивного та інтенсивного виробництва. За спадної віддачі екстенсивного типу виробництво здійснюється за рахунок розширення використання ресурсів гіршої якості (землі, праці), а за інтенсивного типу – відбувається збільшення обсягів укладення капіталу і праці. За обох типів спадної віддачі при збільшенні виробництва й експорту сировини спостерігається зниження продуктивності й фонду заробітної плати. І, навпаки, при збільшенні виробництва й експорту промислової продукції відбувається підвищення продуктивності і заробітної плати на фоні зростаючої віддачі від ресурсів. Згідно з критеріями Організації з економічного співробітництва і розвитку, конкурентоспроможність країн, що входять до цієї організації, тобто багатих країн, визначається зростанням рівня реальної заробітної плати, тоді як конкурентоспроможність бідних країн полягає у зниженні рівня номінальної заробітної плати, що призводить до зниження собівартості продукції.

До багатих відносяться країни, що виробляють і експортують промислові, високотехнологічні товари, інноваційні продукти та технології, а до бідних країн – ті, що виробляють та експортують сировину.

Висновки. У сучасних складних економічних і політичних умовах в Україні для забезпечення розвитку переробних підприємств АПК, їхнього тривалого результативного функціонування необхідно здійснювати політику, спрямовану на формування у них якісного потенціалу та його ефективного використання. Рациональне формування і використання потенціалів переробних підприємств АПК сприяє підвищенню ефективності діяльності господарської діяльності в цілому, зміцненню їхніх конкурентних переваг. Тому питання формування економічного потенціалу є важливим як для новостворених, так і для пострадянських підприємств.

При формуванні та використанні економічного потенціалу переробних підприємств пропонується проводити його декомпозицію на компоненти, установити їхні функції та зв'язки, тобто здійснити структуризацію, яка великою мірою залежить від виду і напрямів діяльності підприємства. На переробних підприємствах АПК формування та використання економічного потенціалу має свої галузеві особливості.

Незважаючи на війну на сході України та окупацію Криму Російською Федерацією, частина підприємств АПК в останні роки суттєво нарощують обсяги виробництва. У майбутньому успішний, перспективний та інноваційний розвиток в умовах конкуренції з аналогічними підприємствами ЄС та економічної війни з Росією матимуть тільки ті підприємства, що стабільно та розширено відтворюють свій економічний потенціал.

Для вирішення вказаних проблем запропоновано здійснити розробки відповідного інструментарію господарської діяльності, зручні та прості у використанні механізми оптимізації формування і використання економічного потенціалу. Це дасть змогу переробним підприємствам застосувати механізм формування економічного потенціалу в процесі управління підприємством як з метою поліпшення якості самого менеджменту, так і одержання позитивних результатів господарської діяльності.

Список літератури:

1. Рєпіна І.М. Підприємницький потенціал: методологія оцінки та управління / І.М. Рєпіна // Вісн. Укр. акад. держ. управ. при Президентові України. – 1998. – № 2. – С. 262–271.
2. Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: [навч. посіб.] / Н.С. Краснокутська. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с.
3. Ремізова І.Н. Оцінка і механізм активізації ринкового потенціала підприємства: дис. ... к.е.н.: спец. 08.00.05 / І.Н. Ремізова. – Белгород, 2000. – 184 с.
4. Тарасенко І.О. Оцінювання економічного потенціалу підприємства в контексті сталого розвитку / І.О. Тарасенко // Легка промисловість. – 2009. – № 4. – С. 40–43.
5. Гречан А.П. Методологічні основи розвитку легкої промисловості на інноваційних засадах: дис. ... д.е.н.: спец. 08.07.01 / А.П. Гречан. – К., 2005. – 459 с.
6. Калінеску Т.В. Стратегічний потенціал підприємства: формування та розвиток: [монографія] / Т.В. Калінеску, Ю.А. Романовська, О.Д. Кирилов. – Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2007. – 272 с.
7. Федонін О.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: [навч.-метод. посіб. для сам. вивч. дисц.] / О.С. Федонін, І.М. Рєпіна, О.І. Олексюк. – К.: КНЕУ, 2005. – 261 с.
8. Скоробогата Л.В. Оцінка та технології обліку економічного потенціалу діяльності підприємств: дис. ... к.е.н.: спец. 08.06.04 / Л.В. Скоробогата; Державна академія статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. – К., 2005. – 220 с.
9. Россоха В.В. Теоретико-методичні засади формування, розвитку та оцінювання виробничого потенціалу сільськогосподарського підприємства / В.В. Россоха. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 94 с.
10. Должанський І.З. Управління потенціалом підприємства: [навч. посіб.] / І.З. Должанський [та ін.]. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 362 с.
11. Савченко М.В. Управління економічним потенціалом промислових підприємств: дис. ... к.е.н.: спец. 08.06.01 / М.В. Савченко. – Харків, 2004. – 190 с.
12. Хомяков В.І. Управління потенціалом підприємства / В.І. Хомяков, І.В. Бакум. – К.: Кондор, – 2009. – 400 с.

13. Бачевський Б.Є. Потенціал і розвиток підприємства : [навч. посіб.] / Б.Є. Бачевський, І.В. Заблудська, О.О. Решетняк. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 400 с.
14. Олексюк О.І. Управління потенціалом акціонерних товариств : автореф. дис. ... к.е.н. / О.І. Олексюк. – К., 2001. – С. 24.
15. Отенко І.П. Методологические основы управления потенциалом предприятия / И.П. Отенко. – Х. : ХНЭУ, 2004. – 216 с.
16. Попов Е.В. Рыночный потенциал предприятия / Е.В. Попов. – М. : Экономика, 2002. – 600 с.
17. Абалкин Л.М. Диалектика социалистической экономики / Л.М. Абалкин. – М., 1981. – 351 с.
18. Гончар О.І. Актуалізація управління потенціалом підприємства за умов євроінтеграції : [монографія] / О.І. Гончар. – Хмельницький : ХНУ, 2015. – 333 с.

Гудзь Ю. Ф.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ПЕРЕРАБАТЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ АПК

Резюме

Сформулирован основной категориальный аппарат методологии исследования организационно-экономических основ формирования экономического потенциала перерабатывающих предприятий АПК. Проанализированы теоретические аспекты формирования и использования экономического потенциала предприятия. Разработана блочная схема формирования экономического потенциала предприятия. Выявлены и обоснованы факторы, влияющие на формирование и использование производственного, трудового и финансового потенциала перерабатывающих предприятий.

Ключевые слова: экономический потенциал предприятия, перерабатывающие предприятия АПК, факторы влияния, ресурсы, формирование потенциала.

Hudz Yu. F.

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

METHODICAL BASES OF FORMATION ECONOMIC POTENTIAL PROCESSING ENTERPRISES OF AGRARIAN AND INDUSTRIAL COMPLEX

Summary

The article formulates the basic categorical apparatus methodology of organizational study and economic basis of the formation of the economic potential of agribusiness processing companies. The article says about the theoretical aspects of formation and use of the economic potential of the enterprise. A block diagram in the formation of the economic potential of the enterprise was build. Identified and justified by the factors influencing the formation and use of production, labour and financial capacity of the processing enterprises.

Keywords: the economic potential of the enterprise, enterprise of agribusiness processing, factors of the influence, resources, capacity building.

УДК 658.15(045)

Сусіденко О. В.

Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Нагайчук В. В.

Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Тернопільського національного економічного університету

СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

Досліджено основні складові елементи та умови забезпечення фінансової безпеки підприємства й ефективність їх взаємодії. У статті зазначені фактори, які впливають на систему забезпечення фінансової безпеки, виявлено їх результативність. Визначено структуру основних принципів забезпечення фінансової безпеки підприємства та ефективність їх використання. Запропоновано до складових забезпечення фінансової безпеки підприємства віднести системне поєднання принципів, інструментів, методів, важелів та відповідне забезпечення захисту фінансових інтересів суб'єкта господарювання.

Ключові слова: фінансова безпека підприємства, ефективність, фактори впливу, діяльність підприємства, методи, інструменти, структура.

Постановка проблеми. У сучасному світі впевненість у захищеності фінансових інтересів суб'єктів господарювання на усіх рівнях фінансових відносин відіграє важливу роль. Адже високий рівень фінансової захищеності підприємства гарантує не

тільки стабільне та максимально ефективне функціонування, а також високий потенціал розвитку підприємства в майбутньому, певну гарантію суб'єктам господарювання в постійній наявності фінансових ресурсів, саме це і визначає актуальність статті.

13. Бачевський Б.Є. Потенціал і розвиток підприємства : [навч. посіб.] / Б.Є. Бачевський, І.В. Заблудська, О.О. Решетняк. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 400 с.
14. Олексюк О.І. Управління потенціалом акціонерних товариств : автореф. дис. ... к.е.н. / О.І. Олексюк. – К., 2001. – С. 24.
15. Отенко І.П. Методологические основы управления потенциалом предприятия / И.П. Отенко. – Х. : ХНЭУ, 2004. – 216 с.
16. Попов Е.В. Рыночный потенциал предприятия / Е.В. Попов. – М. : Экономика, 2002. – 600 с.
17. Абалкин Л.М. Диалектика социалистической экономики / Л.М. Абалкин. – М., 1981. – 351 с.
18. Гончар О.І. Актуалізація управління потенціалом підприємства за умов євроінтеграції : [монографія] / О.І. Гончар. – Хмельницький : ХНУ, 2015. – 333 с.

Гудзь Ю. Ф.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ПЕРЕРАБАТЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ АПК

Резюме

Сформулирован основной категориальный аппарат методологии исследования организационно-экономических основ формирования экономического потенциала перерабатывающих предприятий АПК. Проанализированы теоретические аспекты формирования и использования экономического потенциала предприятия. Разработана блочная схема формирования экономического потенциала предприятия. Выявлены и обоснованы факторы, влияющие на формирование и использование производственного, трудового и финансового потенциала перерабатывающих предприятий.

Ключевые слова: экономический потенциал предприятия, перерабатывающие предприятия АПК, факторы влияния, ресурсы, формирование потенциала.

Hudz Yu. F.

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

METHODICAL BASES OF FORMATION ECONOMIC POTENTIAL PROCESSING ENTERPRISES OF AGRARIAN AND INDUSTRIAL COMPLEX

Summary

The article formulates the basic categorical apparatus methodology of organizational study and economic basis of the formation of the economic potential of agribusiness processing companies. The article says about the theoretical aspects of formation and use of the economic potential of the enterprise. A block diagram in the formation of the economic potential of the enterprise was build. Identified and justified by the factors influencing the formation and use of production, labour and financial capacity of the processing enterprises.

Keywords: the economic potential of the enterprise, enterprise of agribusiness processing, factors of the influence, resources, capacity building.

УДК 658.15(045)

Сусіденко О. В.

Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Нагайчук В. В.

Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Тернопільського національного економічного університету

СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

Досліджено основні складові елементи та умови забезпечення фінансової безпеки підприємства й ефективність їх взаємодії. У статті зазначені фактори, які впливають на систему забезпечення фінансової безпеки, виявлено їх результативність. Визначено структуру основних принципів забезпечення фінансової безпеки підприємства та ефективність їх використання. Запропоновано до складових забезпечення фінансової безпеки підприємства віднести системне поєднання принципів, інструментів, методів, важелів та відповідне забезпечення захисту фінансових інтересів суб'єкта господарювання.

Ключові слова: фінансова безпека підприємства, ефективність, фактори впливу, діяльність підприємства, методи, інструменти, структура.

Постановка проблеми. У сучасному світі впевненість у захищеності фінансових інтересів суб'єктів господарювання на усіх рівнях фінансових відносин відіграє важливу роль. Адже високий рівень фінансової захищеності підприємства гарантує не

тільки стабільне та максимально ефективне функціонування, а також високий потенціал розвитку підприємства в майбутньому, певну гарантію суб'єктам господарювання в постійній наявності фінансових ресурсів, саме це і визначає актуальність статті.

В умовах глибокої системної кризи, яка охопила майже всі аспекти життя: політичний, соціальний та економічний, більшість вітчизняних підприємств перебувають на межі виживання, стають банкрутами та припиняють своє існування.

За таких умов актуалізуються питання основних складових елементів та умов забезпечення фінансової безпеки підприємства й ефективності їх взаємодії. На нинішньому етапі стає актуальним розподіл складових елементів системи забезпечення фінансової безпеки підприємства та дослідження ефективності їх використання, що зменшить чи взагалі усуне значний негативний вплив чинників на фінансову систему сучасного підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дослідження факторів, визначення складових елементів, встановлення фінансової системи забезпечення, які впливають на фінансову безпеку підприємства, розглядалися багатьма вченими-економістами. Теоретичні засади формування та забезпечення фінансової безпеки підприємств досліджуються у світовій та вітчизняній науковій літературі. Серед зарубіжних науковців варто виділити А. Берл'є, Ю. Благова, Ш. Валітова, О. Вільямсона, Д. Волкова, М. Дженсена, І. Івашковської, В. Катькала, Р. Коуза, В. Меклінга, К. Мерфі, Г. Мінза, Є. Олійникова, Г. Пирогова, Г. Шиназі. Протягом останніх років суттєвий вклад у дослідження зазначеної тематики внесли такі вітчизняні науковці, як: О. Ареф'єва, О. Барановський, Д. Баюра, І. Бланк, М. Бутко, О. Василік, М. Войнаренко, К. Горячева, М. Єрмошенко, Т. Кузенко, В. Лук'янова, Л. Малюта, В. Мунтіян, В. Нижник, Н. Хруц, Л. Шемаєва та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на різноплановість та глибину проведених досліджень, більшість із них присвячено питанням розвитку та формування фінансових важелів, а також підсистем фінансової безпеки підприємств. Серед проблем теоретичного забезпечення фінансової безпеки підприємств передусім можна назвати відсутність єдиного погляду щодо визначення складових та методик оцінки, а також відсутність єдиної системи забезпечення фінансової безпеки підприємств. Усе це свідчить про актуальність, а відтак, зумовило вибір напрямку дослідження в науковому та практичному аспектах.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є ідентифікація складових елементів підсистеми забезпечення фінансової безпеки підприємства та ефективності їх використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний розвиток економіки України та багатьох інших економік світу характеризується швидкими змінами факторів внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування підприємства, які викликають загрозу його фінансовим інтересам, спричиняють високий рівень фінансових ризиків.

Здатність підприємства стабільно розвиватись визначається міцністю його фінансового стану, ефективністю фінансової діяльності та стійкістю до впливу негативних факторів, що загалом характеризують рівень його фінансової захищеності.

Фінансова безпека або захищеність у сучасній науковій літературі розглядається: по-перше, як стан захищеності інтересів підприємства, по-друге, як стан ефективного використання ресурсів підприємства, по-третє, як процес досягнення певного стану підприємства, по-четверте, як стабільну та динамічну систему забезпечення фінансовими ресурсами.

Об'єктивність ринкової економіки змушує суб'єкти господарювання шукати нові ефективні методи, принципи та важелі, які забезпечують ефективність функціонування, а відтак і безпеку підприємства. Умовами забезпечення фінансової безпеки підприємства повинні виступати:

- безперервний розвиток та вдосконалення фінансової системи підприємства;

- наявність на підприємстві системи, яка спроможна задовольняти реалізацію фінансових інтересів, цілей і завдань;

- збалансованість і комплексність фінансових інструментів, важелів та методів, які використовуються на підприємстві [5, с. 152; 3, с. 340].

Умовами, що визначають рівень фінансової безпеки підприємства, є її основні фактори, які визначають причину, рушійну силу будь-якого процесу або явища. Для забезпечення фінансової безпеки підприємства на ринку необхідно виявити фактори, які впливають на діяльність підприємства як ззовні, так і з середини. У свою чергу, аналіз факторів допомагає виявити сильні і слабкі сторони в діяльності підприємства і розробити заходи та напрями дії, за рахунок яких воно могло б підвищити стійкість розвитку та забезпечити свій успіх. Тому що для більшої інформативності фактори варто поділити за спрямованістю дії (рис. 1).

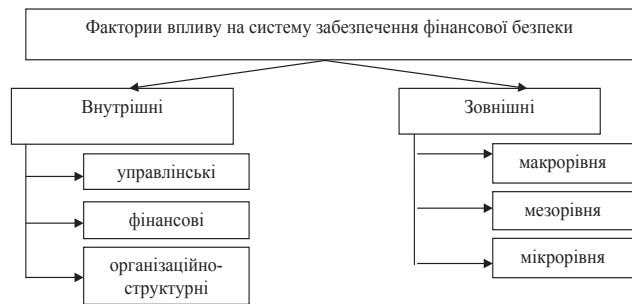

Рис. 1. Чинники впливу на систему забезпечення фінансової безпеки підприємства

Авторська розробка

До внутрішніх чинників варто віднести:

- управлінські (діяльність керівників, діяльність персоналу, професіоналізм менеджерів, стратегічний менеджмент);

- фінансові (фінансова системи, фінансові інтереси власників, джерела фінансового забезпечення, структура капіталу підприємства, величина чистого грошового потоку);

Зовнішні фактори впливу поділяються за рівнями на:

- макrorівні (політичні та соціальні, техногенні та форс-мажорні чинники, фінансова нестабільність та фінансова нестабільність держави, законодавчі зміни та зміни фінансово-кредитної політики держави, зміни внутрішнього попиту та пропозиції на продукцію, зміни попиту і пропозиції на ресурси);

- мезорівні (техногенні та форс-мажорні чинники, соціальні чинники, фінансова нестабільність, взаємозв'язки з регіонами, наявність ресурсів, зміни попиту та пропозиції);

- мікрорівні (рівень конкуренції на ринку машинобудівної продукції, поведінка партнерів по бізнесу та клієнтів, зміни попиту та пропозиції продукції, зміни цінової стратегії основними конкурентами).

Основними характеристиками сучасної економічної системи є її динамічність та непередбачу-

ваність. Кожен господарюючий суб'єкт повинен повною мірою дбати про стан своєї фінансової безпеки. Для досягнення цієї мети повинна функціонувати відповідна система забезпечення та підтримки фінансової безпеки підприємства, яку представлено на рисунку 2.

В основу системи забезпечення фінансової безпеки покладено взаємозв'язок базових компонентів: фінансові інтереси підприємства, середовище підприємства, як чинник загрози реалізації інтересів, резерви забезпечення фінансової безпеки та підсистема забезпечення, яка спрямована на усунення загроз, їх прогнозування, своєчасне попередження і профілактику [2, с. 18; 10, с. 170].

Наявність резервів і спроможність швидко забезпечити мобілізацію фінансових ресурсів із різних зовнішніх і внутрішніх джерел надає можливість підприємству ефективно функціонувати в періоди зменшення обсягу надходжень вхідних грошових потоків від інвесторів, замовників, клієнтів.

При цьому можливими є декілька ситуацій:

– підприємство має достатньо резервів та може швидко забезпечити акумулювання фінансових ресурсів з різних джерел, зокрема внутрішніх;

– підприємство практично не має резервів, але може забезпечити акумулювання фінансових ресурсів з зовнішніх та частково внутрішніх джерел;

– підприємство не має резервів та не може забезпечити акумулювання фінансових ресурсів з внутрішніх та зовнішніх джерел [6, с. 11].

Залежно від ситуації, в якій опинилось підприємство, зазнає змін і стратегія забезпечення фінансової безпеки. Завдяки цьому досягається інтенсивний шлях економічного розвитку і відбувається забезпечення стійкості й стабільності, як основи безпеки [4, с. 195].

До складових елементів системи фінансової безпеки належать також об'єкт та суб'єкт, механізм забезпечення, а також моніторинг її забезпечення. Суб'єктами фінансової безпеки підприємства є ті особи, підрозділи, служби, органи, відомства, установи, що безпосередньо забезпечують фінансову безпеку. Об'єктом, відповідно, виступає все те, на що спрямовані зусилля щодо забезпечення фінансової безпеки, а саме – процеси, що її забезпечують та основні фінансові інтереси підприємства [9, с. 145].

Наявність сформованої системи ще не забезпечує ефективність її діяльності, оскільки необхідно мати напрям, у якому система повинна рухатись – саме таким напрямом і є стратегія. Під стратегією фінансової безпеки, зазвичай, розуміють сукупність рішень, направлених на забезпечення певного рівня фінансової безпеки підприємства. На наш погляд, це є сукупність цілей та перспективних завдань, виконання яких спрямоване на досягнення та забезпечення запланованого рівня фінансової безпеки [1, с. 8].

До складових забезпечення фінансової безпеки підприємства повинно належати системне поєднання принципів, інструментів, методів, важелів та необхідне відповідне забезпечення, що забезпечує захист фінансових інтересів суб'єкту господарювання [7, с. 290].

Зазначена підсистема підприємства не буде ефективно діяти без відповідного забезпечення, до складу якого повинно входити:

- 1) нормативно-правове забезпечення (законодавчі та нормативні акти, норми, накази, інструкції, методики оцінки забезпечення фінансової безпеки тощо);
- 2) організаційно-методичне забезпечення;
- 3) технічне забезпечення (техніка та технології, комп'ютерні програми для оцінки факторів впливу та забезпечення, система моніторингу тощо);

Рис. 2. Структура системи забезпечення фінансової безпеки підприємства
Авторська розробка

4) інформаційне забезпечення (нормативи, показники, параметри, які використовуються для аналізу, планування фінансової безпеки підприємства);

5) кадрове забезпечення (високий рівень професіоналізму зменшує ризики від прийняття помилкових рішень);

6) фінансовим забезпеченням (врахування фінансових потреб, їх ефективність та доцільність) [8, с. 192].

Проведені дослідження показують, що механізм забезпечення фінансової безпеки підприємства повинен містити такі методи, як інституційно-правові, адміністративні (організаційно-розпорядчі), економічні, інформаційні, соціально-психологічні [5, с. 92].

Висновки і пропозиції. Отже, складові системи забезпечення фінансової безпеки підприємства дозволять активізувати зусилля з метою підвищення рівня фінансової безпеки підприємства і

досягнення головної мети діяльності підприємства. Умовами забезпечення фінансової безпеки підприємства повинні виступати: безперервний розвиток та вдосконалення фінансової системи підприємства; наявність на підприємстві системи, яка спроможна задовольняти реалізацію фінансових інтересів, цілей і завдань; збалансованість і комплексність фінансових інструментів, важелів та методів, які використовуються на підприємстві. Саме фінансова безпека підприємства схильна до впливу посилюючих і дестабілізуючих чинників як зовнішнього, так і внутрішнього впливу.

Подальші дослідження варто спрямувати на удосконалення теоретико-методичного підходу до забезпечення фінансової безпеки підприємств, який містить критеріальні характеристики фінансової безпеки підприємства, зовнішні і внутрішні загрози фінансовій безпеці, систему методів забезпечення фінансової безпеки підприємства, що сприятимуть підвищенню її рівня.

Список літератури:

1. Гринюк Н.А. Інноваційні підходи до вивчення стану фінансової безпеки підприємств України / Н.А. Гринюк // Проблеми науки. – 2009. – № 1. – С. 8-15.
2. Ильяшенко С.Н. Оценка составляющих экономической безопасности предприятия / С.Н. Ильяшенко // Научные работы ДонНТУ. – 2012. – № 48. – С. 16-22.
3. Клименко Т.В. Основные элементы механизма обеспечения финансовой безопасности субъектов хозяйствования / Т.В. Клименко // Вісник ЖДТУ. – 2011. – № 4(58). – С. 340-343.
4. Матвійчук Л.О. Структура систем фінансової безпеки в управлінні підприємством / Л.О. Матвійчук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 6. – С. 194-197.
5. Мойсеєнко І.П. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства : навч. посібник / І.П. Мойсеєнко, О.М. Марченко. – Львів, 2011. – 380 с.
6. Орехова К.В. Механізм забезпечення фінансової безпеки підприємства / К.В. Орехова // Фінансово-кредитна діяльність : проблеми теорії і практики. – 2014. – № 1. – С. 11-14.
7. Пойда-Носик Н.Н. Науково-методичні підходи до оцінки рівня фінансової безпеки підприємства / Н.Н. Пойда-Носик // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2013. – Випуск 1. – Т. 1. – С. 288-292.
8. Покропивний С.Ф. Економіка підприємств : підручник / С.Ф. Покропивний. – К. : КНЕУ, 2005. – 528 с.
9. Судакова О.І. Стратегічне управління фінансовою безпекою підприємства / О.І. Судакова // Економічний простір. – 2008. – № 9. – С. 140-148.
10. Фінансова безпека підприємств і банківських установ : монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. А.О. Єпіфанова / А.О. Єпіфанов, О.Л. Пластун, В.С. Домбровський та ін. – Суми : УАБС НБУ, 2009. – 295 с.

Сусиденко А. В.

Винницький торгово-економічний інститут
Київського національного торгово-економічного університету

Нагайчук В. В.

Винницький учебно-научный институт экономики
Тернопольского национального экономического университета

СОСТАВНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ СИСТЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ И ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ

Резюме

Исследованы основные составляющие элементы и условия обеспечения финансовой безопасности предприятия и эффективность их взаимодействия. В статье указаны факторы, влияющие на систему обеспечения финансовой безопасности, выявлена их результативность. Определена структура основных принципов обеспечения финансовой безопасности предприятия и эффективность их использования. Предложено к составляющим обеспечения финансовой безопасности предприятия отнести системное сочетание принципов, инструментов, методов, рычагов и необходимо соответствующее обеспечение защиты финансовых интересов субъекта хозяйствования.

Ключевые слова: финансовая безопасность предприятия, эффективность, факторы влияния, деятельность предприятия, методы, инструменты, структура.

Susidenko O. V.Vinnytsya Trade and Economics Institute
Kyiv National University of Trade and Economics**Nahaichuk V. V.**Vinnytsia Educational-Scientific Institute of Economics
Ternopil National University of Economics**SYSTEM COMPONENTS OF FINANCIAL SECURITY PROVIDING
IN ENTERPRISE AND ITS USAGE EFFICIENCY****Summary**

The basic elements and conditions of providing the financial security of the enterprise and the efficiency of their interaction are investigated. In the article the factors which influence on the system of financial security providing are indicated, their effectiveness, are found out. The structure of basic principles in financial security providing of enterprise and efficiency of their use are defined. It is suggested the constituents of enterprise financial security providing to take the system combination of the principles, instruments, methods, levers and proper providing of defence of financial interests of the entity.

Keywords: financial enterprise security, efficiency, factors of influence, activity of the enterprise, methods, instruments, structure.

УДК 338.242.2

Хаврова К. С.

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

**ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ ВТРУЧАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ
В УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ**

Визначено основні завдання управління інноваційним розвитком для вирішення головної мети управління інноваційною діяльністю підприємства. Запропоновано використання терміна «блок» для кожної складової процесу інноваційного розвитку підприємства. Розглянуто втручання принципів інтелектуалізації в управління інноваційним розвитком підприємства із загальнокібернетичної точки зору.

Ключові слова: інноваційний розвиток, інноваційна діяльність, інновації, управління, принципи інтелектуалізації.

Постановка проблеми. Вплив інновацій на діяльність підприємства нині є радикальним і комплексним. Надзвичайно велика вигода при цьому належить інтелектуалізації його діяльності. Інтелектуалізація діяльності підприємства дає змогу правильно орієнтуватися йому у ринковому середовищі, підвищує ймовірність досягнення бажаного успіху, допомагає розвитку інноваційної діяльності в умовах невизначеності та ризикованості, які, на думку провідних вітчизняних і зарубіжних учених [1-4], визнано важливою ознакою мінливого світу й неоднозначних глобалізаційних викликів.

Варто зауважити, що інтелектуалізація інноваційної діяльності з-поміж інших видів діяльності підприємства зазнає найбільшого впливу зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування підприємства. З огляду на це, особливої ваги набуває саме визначення основних принципів втручання інтелектуалізації як оптимальної побудови механізму інноваційного розвитку підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням інноваційної діяльності присвячені дослідження низки відомих вітчизняних та іноземних учених-економістів: В. Александрової, Ю. Бажала, П. Беленького, Т. Близнюк, В. Власової, О. Водачкової, В. Геєця, А. Гойка, Н. Гончарової, М. Долішнього, М. Джонк, С. Ілляшенко, Моше Рубінштейн, А. Пригожина, А. Савченка, А. Савчука, В. Терехова, П. Хавранека, М. Чумаченка, А. Чухна, С. Шмідта та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Методологічні та практичні засади інноваційної діяльності підприємств в теперішніх умовах їх функціонування потребують детального опрацювання, оскільки необхідно враховувати сьгоднішні особливості розвитку вітчизняної економіки.

Мета статті є обґрунтування теоретичних положень щодо втручання основних принципів інтелектуалізації в управління інноваційною діяльністю підприємства, а також обґрунтування введення поняття «блок» для кожної складової процесу управління інноваційним розвитком підприємств.

Виклад основного матеріалу. В умовах ринкової економіки ефективність діяльності підприємства багата в чому зумовлена правильністю обраної стратегії управління, станом економічного потенціалу, конкурентоспроможністю продукції, що випускається, місцем підприємства на ринку, тобто ефективним управлінням. Тому в даному дослідженні раніше необхідно визначити сутність таких понять, як «інноваційна діяльність» підприємства, «інноваційне підприємство», «інновації» і характерні для цього компоненти.

В умовах термінологічної невизначеності в науковому і практичному середовищі, що нині існує в Україні, щодо поняття «інноваційне підприємство» та суміжних з ним понять «інноваційна діяльність», «інновації», «інноваційний розвиток» ми погоджуємося з думкою міжнародного визнаного підходу, викладеного у «Керівництві Осло» [1], згідно з яким:

Susidenko O. V.Vinnytsya Trade and Economics Institute
Kyiv National University of Trade and Economics**Nahaichuk V. V.**Vinnytsia Educational-Scientific Institute of Economics
Ternopil National University of Economics**SYSTEM COMPONENTS OF FINANCIAL SECURITY PROVIDING
IN ENTERPRISE AND ITS USAGE EFFICIENCY****Summary**

The basic elements and conditions of providing the financial security of the enterprise and the efficiency of their interaction are investigated. In the article the factors which influence on the system of financial security providing are indicated, their effectiveness, are found out. The structure of basic principles in financial security providing of enterprise and efficiency of their use are defined. It is suggested the constituents of enterprise financial security providing to take the system combination of the principles, instruments, methods, levers and proper providing of defence of financial interests of the entity.

Keywords: financial enterprise security, efficiency, factors of influence, activity of the enterprise, methods, instruments, structure.

УДК 338.242.2

Хаврова К. С.

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

**ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ ВТРУЧАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ
В УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ**

Визначено основні завдання управління інноваційним розвитком для вирішення головної мети управління інноваційною діяльністю підприємства. Запропоновано використання терміна «блок» для кожної складової процесу інноваційного розвитку підприємства. Розглянуто втручання принципів інтелектуалізації в управління інноваційним розвитком підприємства із загальнокібернетичної точки зору.

Ключові слова: інноваційний розвиток, інноваційна діяльність, інновації, управління, принципи інтелектуалізації.

Постановка проблеми. Вплив інновацій на діяльність підприємства нині є радикальним і комплексним. Надзвичайно велика вигода при цьому належить інтелектуалізації його діяльності. Інтелектуалізація діяльності підприємства дає змогу правильно орієнтуватися йому у ринковому середовищі, підвищує ймовірність досягнення бажаного успіху, допомагає розвитку інноваційної діяльності в умовах невизначеності та ризикованості, які, на думку провідних вітчизняних і зарубіжних учених [1-4], визнано важливою ознакою мінливого світу й неоднозначних глобалізаційних викликів.

Варто зауважити, що інтелектуалізація інноваційної діяльності з-поміж інших видів діяльності підприємства зазнає найбільшого впливу зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування підприємства. З огляду на це, особливої ваги набуває саме визначення основних принципів втручання інтелектуалізації як оптимальної побудови механізму інноваційного розвитку підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням інноваційної діяльності присвячені дослідження низки відомих вітчизняних та іноземних учених-економістів: В. Александрової, Ю. Бажала, П. Беленького, Т. Близнюк, В. Власової, О. Водачкової, В. Геєця, А. Гойка, Н. Гончарової, М. Долішнього, М. Джонк, С. Ілляшенко, Моше Рубінштейн, А. Пригожина, А. Савченка, А. Савчука, В. Терехова, П. Хавранека, М. Чумаченка, А. Чухна, С. Шмідта та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Методологічні та практичні засади інноваційної діяльності підприємств в теперішніх умовах їх функціонування потребують детального опрацювання, оскільки необхідно враховувати сьгоднішні особливості розвитку вітчизняної економіки.

Мета статті є обґрунтування теоретичних положень щодо втручання основних принципів інтелектуалізації в управління інноваційною діяльністю підприємства, а також обґрунтування введення поняття «блок» для кожної складової процесу управління інноваційним розвитком підприємств.

Виклад основного матеріалу. В умовах ринкової економіки ефективність діяльності підприємства багата в чому зумовлена правильністю обраної стратегії управління, станом економічного потенціалу, конкурентоспроможністю продукції, що випускається, місцем підприємства на ринку, тобто ефективним управлінням. Тому в даному дослідженні раніше необхідно визначити сутність таких понять, як «інноваційна діяльність» підприємства, «інноваційне підприємство», «інновації» і характерні для цього компоненти.

В умовах термінологічної невизначеності в науковому і практичному середовищі, що нині існує в Україні, щодо поняття «інноваційне підприємство» та суміжних з ним понять «інноваційна діяльність», «інновації», «інноваційний розвиток» ми погоджуємося з думкою міжнародного визнаного підходу, викладеного у «Керівництві Осло» [1], згідно з яким:

а) інноваційне підприємство визначається як підприємство, яке впровадило якусь інновацію протягом періоду спостереження, при тому, що, це можуть бути, як комерційно успішні інновації, так і невдалі, а також, які є результатом власних досліджень і розробок, так і запозиченими, тобто розробленими іншими суб'єктами [1, с. 32];

б) інноваційна діяльність – це комплекс наукових, технологічних, організаційних, фінансових, комерційних заходів, які у своїй сукупності призводять до інновацій або задумані з цією метою [1, с. 13];

в) поняття «інновація» трактується як введення у вживання будь-якого нового або значно вдосконаленого продукту (товару, послуги) або процесу, нового методу маркетингу або нового організаційного методу в діловій практиці [1, с. 31].

Крім того, на наш погляд, що склався під впливом низки наукових досліджень, представлених у роботах [1-9], найбільш відмінною рисою інноваційного підприємства сьогодні є орієнтація на виготовлення та продаж інтелектоємної продукції шляхом здійснення інноваційного розвитку в активному режимі за рахунок випереджаючого приросту знання та управління його потоками.

Таким чином, враховуючи різноманітність підходів до управління інноваційним розвитком підприємства з використанням принципів інтелектуалізації, тлумачення і складу функцій, вважаємо, що для кожної складової процесу управління інноваційним розвитком підприємств доцільніше використовувати термін «блок». Введення цього поняття сприяє укрупненню питань, що вивчаються, і більшої осаяності процесу управління ними. Блок є укрупненою структурною номенклатурою, що включає впорядковане коло близьких за призначенням питань, що дає змогу здійснити цілеспрямований пошук ефективних шляхів їх вирішення на основі повного і всебічного урахування основних факторів, що впливають на ефективність управління інноваційною діяльністю з обов'язковим зверненям уваги керівництва підприємств на питання інтелектуалізації.

Кожен блок системи управління інноваційним розвитком підприємства складається з об'єктивно значущих елементів, взаємодія яких в системі забезпечується управлінськими технологіями. Управлінські технології дають змогу раціоналізувати стратегію і тактику перспективного і оперативного управління. При цьому блоки відносно автономні і можуть розглядатися як самостійні системи, що складаються з підсистем іншого типу. Водночас існує їх певна супідрядність, і взаємозв'язки між ними змінюються в часі відповідно до процесу виконання своїх функцій. Блоки управління інноваційною діяльністю забезпечують комплексний характер рішень, що приймаються, що дає змогу уникнути одностороннього підходу до дослі-

дження використання процесу інтелектуалізації і небажаних наслідків теоретичного, практичного і організаційного характеру.

Пропонується виділяти вісім блоків (рис. 1), складових системи управління інноваційним розвитком: блок інструментарію; блок інформаційного забезпечення; блок організації процесу планування; блок організації контролю; блок прийняття рішень; блок стимулювання (мотивації), блок організації регулювання і аналітичний блок. Самі блоки та їхні елементи визначаються методом повного перебору варіантів з врахуванням апіорної невизначеності завдань, на основі аналізу економічної літератури, а також логічним шляхом комбінування основних початкових характеристик.

Як відомо, мета управління є основоположним елементом у діяльності системи, оскільки визначає бажаний стан, який повинна прийняти система в результаті дій, що управляють. Заради досягнення мети управління й організовується вся система в цілому.

Головною метою інноваційного розвитку будь-якого підприємства є забезпечення мінімально можливих витрат та забезпечення максимального результату в поточному і перспективному періоді. Для досягнення цієї основної мети система управління інноваційним розвитком повинна вирішити такі завдання:

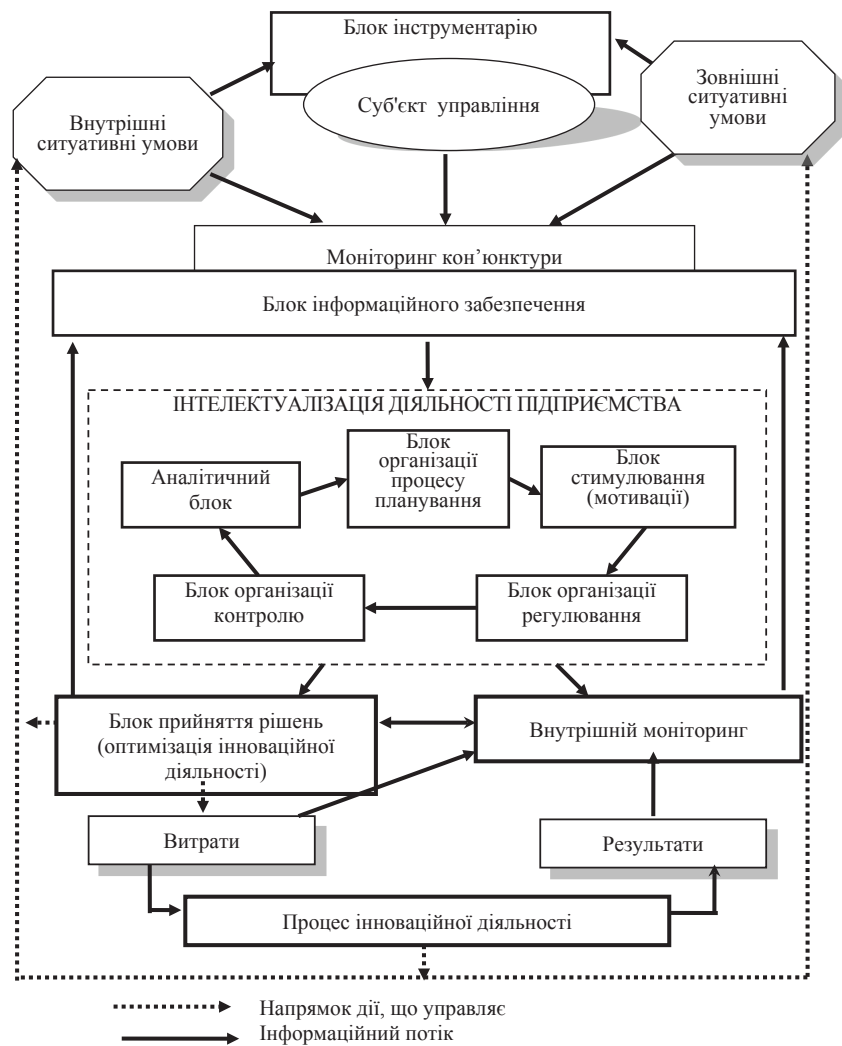

Рис. 1. Система управління інноваційним розвитком підприємства
Авторська розробка

1. Удосконалення економічних важелів і стимулів розвитку інноваційної діяльності. Це завдання забезпечується шляхом найбільш ефективного використання матеріальних, фінансових і трудових ресурсів підприємства і грамотною маркетинговою політикою.

2. Наукові дослідження та створення нових видів продукції, вдосконалення устаткування, технологічних процесів. Це дає змогу збільшенню можливостей задоволення потреб споживачів та суспільства в цілому за рахунок відновлення товарного асортименту.

3. Розширення обсягу використання як власних, так і придбаних інноваційних розробок. Важливим критерієм для прийняття управлінських рішень про доцільність використання коштів у виробництві інновацій, які є основою технічного та технологічного оновлення виробництва, необхідні для створення та випуску конкурентоспроможної продукції, що сприяє покращенню ефективності діяльності підприємства.

4. Забезпечення ефективної участі персоналу у інноваційній діяльності підприємства. Завданням керівництва є визначення інструментів і механізмів, що забезпечують стабільність високої інтелектуально-інноваційної активності персоналу як на індивідуальному, так і груповому рівнях. Одним із основоположних моментів в управлінні використанням інтелектуального потенціалу персоналу є напрямки інтелектуально-інноваційної активності персоналу по цільовій траєкторії діяльності інноваційного підприємства.

На нашу думку, найсуттєвішими проблемами активізації інноваційного розвитку на підприємствах є питання пошуку можливостей підвищення господарської діяльності підприємства. Для повного і швидкого розвитку інноваційної діяльності важливе значення має інтелектуалізація діяльності підприємства. Щоб зрозуміти основні принципи інтелектуалізації діяльності підприємства, необхідно чітко усвідомити механізм інноваційної діяльності підприємства.

При цьому головний інтерес являє зв'язок між інноваціями та економічними змінами під впливом зовнішньої середовища. За допомогою інновацій виникають і поширюються нові знання, підвищуючи потенціал економіки у створенні нових продуктів і все більш продуктивних способів функціонування. Такі поліпшення полягають, на нашу думку, в інтелектуалізації діяльності підприємства.

Механізм управління інноваційним розвитком підприємства можна розглядати із загальнокібернетичної точки зору, як сукупність що управляє і керованою складових, адекватно тих, що реагують на дії зовнішньої середовища і відхилення від заданого стану внутрішньої середовища. Розглянемо в

укрупненому вигляді дворівневу структуру механізму управління інноваційною діяльністю, що показана на рисунку 2.

Відомий американський фахівець з управління Герберт Саймон назвав прийняття рішень «суттю управлінської діяльності» [2]. Далі він відзначав, що будь-яка практична діяльність складається з «рішення» і «дії». Управління інноваційним розвитком, таким чином, можна розглядати як процеси прийняття рішень і як процеси, що містять дії, показані на схемі як «управлінська дія».

Методичні основи системи управління інноваційним розвитком є складовою частиною системи управління підприємства в цілому.

Модель управління підприємством, як управління інноваційним розвитком через досягнення певного образу майбутнього бізнес-успіху підприємства динамічно розробляється не один десяток років. Для розробки методичних основ системи управління інноваційним розвитком необхідне формування методологічної бази, яка повинна ґрунтуватися на таких умовах:

- наявність простий і зрозумілій технології здійснення управління інноваційною діяльністю;
- застосування системного підходу на ключових етапах управління інноваційною діяльністю;
- раціоналізація роботи так, щоб результати аналізу були початковим пунктом для побудови системи, тобто легко проектувалися на звичні інструменти управління підприємством, які в даному випадку стають інструментами реалізації управління інноваційною діяльністю.

У постійно мінливих умовах функціонування будь-якого підприємства особливу увагу треба приділяти і зміні в інтелектуалізації діяльності, тобто актуалізується стратегічна роль різного виду інтелектуальних ресурсів як ресурсів особливого роду, де місце основного активного елементу належить інтелектуальним ресурсам людини у погляді різних пізнавальних здібностей, що спираються на відчуття, сприйняття, пам'ять, уявлення, мислення, уява, що дають змогу абстрактно мислити, отримувати знання з інформаційних потоків і використовувати їх для управління навколишнім середовищем [3].

Тому, не претендуючи на повноту, можна зазначити деякі елементи підходу до інтелектуалізації діяльності в управлінні інноваціями, які для більшої значущості будемо розкривати у вигляді принципів:

1. Принцип категоризації. Передбачає кваліфікувати персонал підприємства не тільки по ступеню здібностей до праці у професійній сфері, але й широко підготовку працівника, його ставлення до роботи, креативна ініціативність, вміння приймати управлінські рішення з широкого кола питань.

2. Принцип динамізму. Відображає природне різноманіття розвитку дій і методів; вдосконалення технологій менеджменту на основі інформаційно-технічних засобів, обумовлених розвитком управлінського персоналу, його компетенції.

3. Принцип системної структуризації. Передбачає доцільність структуризації знань, що є альтернативним джерелом економічних перетворень на інноваційній основі та зумовлює вибір відтворювальної інтерпретації сутності та змісту інтелектуалізації діяльності

Рис. 2. Укрупнена схема дворівневої структури управління інноваційним розвитком підприємства

Авторська розробка

у вигляді специфічного з погляду відтворювальних особливостей процесу, який обумовлює ефективність інноваційної сфери підприємства.

4. Принцип єдності. Дає змогу виділити загальні закономірності у визначенні понять, дій і результатів. У міру накопичення знань, різноманіття прийомів, методів, теорій розширюють уявлення дослідника і народжують нові ідеї для нововведень.

5. Принцип психологічної готовності. Формує у працівників інноваційні компетенції, що дають змогу виробляти інновації самостійно, в процесі трудової діяльності, знаходити нове в досвіді інших і використовувати його у своїй організації.

Перераховані принципи не є вичерпними. Однак, якщо при їх використанні з'являється можливість реалізувати відоме висловлювання Ж.Д. Даламбера про те, що «кожне відкриття

прекрасно саме по собі, але ще більш прекрасний метод, яким воно отримано» [4].

Висновки і пропозиції. Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що при точному розумінні принципів інтелектуалізації діяльності підприємства ґрунтується механізм інноваційної діяльності підприємств як основи їх конкурентоспроможності. А вживання терміна «блок» в систему управління інноваційною діяльністю підприємства дасть змогу забезпечити управлінські дії суб'єкта по відношенню до об'єкта управління в процесі досягнення максимального результату діяльності підприємства.

Перспективи подальших досліджень передбачають розробку і реалізацію стратегічних напрямів у контексті формування механізму управління інноваційною діяльністю підприємства.

Список літератури:

1. Руководство Осло – Рекомендации по сбору и анализу данных по инновациям. – Совместная публикация ОЭСР и Евростата. Третье издание. – М., 2010. – 107 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://mgimo.ru/upload/docs_6/ruk.oslo.pdf.
2. Саймон Герберт А. Менеджмент в организациях : пер. с англ. / Герберт А. Саймон, Дональд У. Смитбург, Виктор А. Томпсон; Под общ. рук. Л.В. Калинин, Г.М. Квашнин, В.М. Лакеев; Общ. ред. А.М. Емельянов; Вступ. ст. Валентин Владимирович Петров; Общ. ред. Н.С. Слепцов. – Москва : Экономика, 1995. – 335 с. – (Государственная служба и региональное управление). – Библиогр. в подстроч. примеч. – На рус. яз. – ISBN 5-282-01840-3.
3. Яковлева Е.В. Интеллектуальный потенциал организации в условиях инновационной экономики : монография / Е.В. Яковлева. – Омск : ОмГТУ, 2009. – 160 с.
4. Харів П.С. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів / Харів П.С. – Тернопіль : «Економічна думка», 2003. – 326 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.tne.u.edu.ua/jspui/bitstream/316497/569/1/Інноваційна%20діяльність.pdf>.
5. Близнюк Т.П. Инновационная деятельность предприятия и ее составляющие // Бизнес-информ. – 2007. – № 9(1). – С. 71-74.
6. Ігнатенко О.Я. Система забезпечення інноваційного розвитку підприємства // Державний вищий навчальний заклад «Донецький національний технічний університет». – 05.06.08. – <http://masters.donntu.edu.ua/2008/fem/ignatenko/library/st2.htm>.
7. Ілляшенко С.М. Інноваційний менеджмент : підручник / С.М. Ілляшенко. – Суми : ВТД-Університетська книга, 2010. – 334 с.
8. Інвестиційно-інноваційна діяльність: теорія, практика, досвід : монографія / М.П. Денисенко, Л.І. Михайлова, І.М. Грищенко, А.П. Гречан та ін.; За ред. д.е.н., проф. акад. М.П. Денисенка, д.е.н., проф. Л.І. Михайлової. – Суми : Університетська книга, 2008. – 1050 с.
9. Рубинштейн Моше Ф. Интеллектуальная организация. Привнеси будущее в настоящее и преврати творческие идеи в бизнес-решения : пер. с англ. / Моше Ф. Рубинштейн, Айрис Р. Фирстенберг. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 192 с. – («Менеджмент для лидера»)

Хаврова Е. С.

Донецкий национальный университет экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ОСНОВНЫХ ПРИНЦИПОВ ВНЕДРЕНИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛИЗАЦИИ В УПРАВЛЕНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЯ

Резюме

Определены основные задачи управления инновационным развитием для решения главной цели управления инновационной деятельностью предприятия. Предложено использование термина «блок» для каждой составляющей процесса инновационного развития предприятия. Рассмотрены принципы интеллектуализации в управлении инновационным развитием предприятия с общекибернетической точки зрения.

Ключевые слова: инновационное развитие, инновационная деятельность, инновации, управление, принципы интеллектуализации.

Khavrova K. S.

Donetsk National University Economics and Trade named after Mikhail Tugan-Baranovsky

THE GUIDELINES FOR THE IMPLEMENTATION OF INTELLECTUALIZATION IN MANAGEMENT OF INNOVATIVE ACTIVITY OF THE ENTERPRISE

Summary

The basic management tasks of innovative development solutions for the main objectives of management of innovative activity of the enterprise. It is proposed to use «block» the term for each component of innovative development of the enterprise. The principles of intellectualization in the management of innovative development of the enterprise with obscenities point of view.

Keywords: innovative development, innovative activity, innovation, management, principles of intellectualization.

УДК 339.33

Хомчук М. В.

Київський національний торговельно-економічний університет

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЛОГІСТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ ОПТОВОЇ ТОРГІВЛІ

У статті проаналізовано та порівняно методичні підходи до оцінювання ефективності логістичного управління, досліджено їх основні складові, що можуть бути застосовані підприємством оптової торгівлі. Автором запропоновано використання комплексного оцінювання ефективності логістичного управління на основі логістичного аудиту.

Ключові слова: ефективність логістичного управління, ефективність логістичної системи, логістичні витрати, рівень логістичного сервісу, логістичний аудит.

Постановка проблеми. Динамічна трансформація економіки України та значна конкуренція на споживчому ринку вимагають від вітчизняних підприємств оптової торгівлі пошуку нових підходів до управління господарською діяльністю. З огляду на це, значного поширення нині набуло логістичне управління, сутність якого полягає у цілеспрямованому узгодженні у просторі та часі матеріальних, інформаційних, фінансових та сервісних потоків з метою оптимізації результатів функціонування підприємства.

Нині в економічній літературі значна увага приділяється принципам, функціям, етапам впровадження системи логістичного управління, тоді як проблема оцінки його ефективності досліджується фрагментарно. З огляду на це, здійснення аналізу та узагальнення наявних методик діагностики ефективності логістичного управління підприємством оптової торгівлі видається нам своєчасним та актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи останні дослідження і публікації, можна зробити висновок, що проблеми оцінювання логістичного управління розглядають такі вчені: Є.В. Крикавський [5], Н.Б. Ільченко [12], Л.Б. Миротин, М.А. Окландер, Ю.В. Пономарьова, Л.В. Фролова [2], А. Хариссон [13] та ін. Але, незважаючи на велику кількість досліджень, нині єдина методика, що могла б використовуватися для оцінки ефективності логістичного управління на підприємстві оптової торгівлі, відсутня. Це обумовило інтерес до даної проблеми та спонукало до узагальнення методичного інструментарію оцінки ефективності логістичного управління підприємством оптової торгівлі.

Метою статті є узагальнення існуючих підходів до оцінки ефективності логістичного управління та адаптації їх для використання підприємством оптової торгівлі. Завданнями статті є визначення сутності логістичного управління, виявлення переваг застосування концепції логістичного управління на підприємстві, аналіз підходів до оцінки логістичного управління підприємством оптової торгівлі.

Постановка проблеми. У сучасних умовах здійснюється перехід до ринкових форм господарювання, формується відповідна інфраструктура економіки з новими формами відносин між підприємствами, державою, до управління залучаються фахівці нової формації і змінюється сама концепція управління підприємствами.

Використання логістики як функції управління економічними потоками (товари, інформація, документація) допомагає раціоналізувати та оптимізувати управління такими потоками на всіх фазах збутового процесу [1, с. 89]. Логістичне

управління – це діяльність конкретного підприємства з планування, реалізації та контролю руху товарів від виробника до споживача з метою задоволення попиту і одержання прибутку [2, с. 28].

Досліджуючи вищезазначену проблему, насамперед варто розглянути підходи до оцінки ефективності управління підприємством (табл. 1), так як деякі з них застосовуються на проміжних етапах оцінки ефективності логістичного управління (еталонний, операційний).

На нашу думку, найбільш доцільно застосувати системний підхід до оцінки ефективності логістичного управління підприємством, оскільки саме цей підхід дає змогу врахувати різні аспекти управління логістичною діяльністю підприємства оптової торгівлі, так як системний підхід є базовим для логістичної концепції управління підприємством, а використання в рамках системного – логістичного підходу до оцінки ефективності управління дає можливість виключити більшість недоліків зазначеного підходу [3].

Рис. 1. Складові системного підходу до оцінювання логістичного управління на підприємстві оптової торгівлі

Головне підґрунтя організації логістичного управління складає інтеграція окремих логістичних систем та оптимізації їх взаємодії для розкриття потенціалу наявних у підприємства ресурсів та максимізації рівня його розвитку. При цьому при інтеграції логістичних систем ланки обираються початково в межах одного суб'єкта господарювання, а потім – за його межами, тому доцільно було б однією з складових ефективності логістичного управління на підприємстві взяти оцінку функціонування логістичної системи (табл. 2), створеної в межах підприємства [4].

Варто зазначити, що в спеціальній літературі немає єдиної думки щодо питання визначення ефективності функціонування логістичної системи

Таблиця 1

Характеристика підходів до оцінки ефективності управління підприємством

Підхід	Критерій	Переваги	Недоліки
Цільовий	ступінь досягнення мети	- дає змогу порівняти отримані результати з поставленими завданнями; – орієнтує на досягнення цілей; - вказує на доцільність отриманих результатів	- наявність складної системи цілей, що ускладнює процес вимірювання ступеня їх досягнення; - можлива суперечливість та неузгодженість поставлених цілей
Еталонний	ступінь відповідності еталону	- дає змогу визначити сильні та слабкі сторони підприємства порівняно з конкурентами або лідерами; - орієнтує на вдосконалення в напрямку досягнення еталонного рівня	- складність застосування через обмежений доступ до інформації щодо показників діяльності конкурентів (лідерів) - складність врахування змін зовнішнього середовища
Вартісно-орієнтований	підвищення вартості підприємства	- дає змогу дати вартісну оцінку досягнутим результатам; - орієнтує на отримання певного рівня віддачі на вкладений капітал	- складність визначення пріоритетних напрямів діяльності, що дозволять підвищити вартість підприємства
Балансу інтересів	досягнення балансу інтересів зацікавлених сторін	- дає змогу врахувати важливість інтересів різних зацікавлених сторін; - орієнтує на досягнення збалансованості інтересів зацікавлених сторін	- складність досягнення балансу інтересів через їх суперечливість та різноплановість; - не враховуються витрати ресурсів та отриманих результатів; - складно оцінити ступінь задоволення груп зацікавлених сторін
Операційний	співставлення результатів та витрат	- управління дає змогу зіставити результати з витратами, понесеними на їх досягнення; - орієнтує на найбільш ефективне використання ресурсів	- складно виокремити витрати, понесені на отримання певного результату; - необхідність врахування фактору часу
Системний	результативність підприємства як системи	- дає змогу відобразити багатогранність управління в цілому; - враховує взаємини підприємства з зовнішнім середовищем; - акцентує увагу на об'єкті управління, що може бути представлений послідовністю «вхід–процес–вихід»; - враховує зв'язки між складовими підприємства як системи; - дає можливість оцінити ефективність за допомогою узагальнюючого показника, що охоплює різні аспекти управлінської діяльності	- відсутність єдиного погляду на виокремлення складових ефективності; - зміна критеріїв при зміні часу, за який відбувається оцінювання - складно простежити доцільність витрат ресурсів; - складність встановлення відповідності між результатами та витратами ресурсів на їх отримання

Таблиця 2

Показники, що характеризують ефективність логістичної системи [5]

Показник	Методика розрахунку	Сутність показника
Рентабельність інвестицій в логістичну інфраструктуру	$\frac{\sum \text{ЧП}}{\sum \text{Іла}}$, де $\sum \text{ЧП}$ – сума чистого прибутку, $\sum \text{Іла}$ – сума інвестицій в логістичні активи	Показник прибутковості інвестиційної діяльності підприємства в логістичну інфраструктуру
Завантаженість потужностей логістичних об'єктів	$\frac{\text{ЗавП}_{\text{факт}}}{\text{ЗавП}_{\text{норм}}} * 100$, де $\text{ЗавП}_{\text{факт}}$ – фактичне завантаження потужностей, $\text{ЗавП}_{\text{норм}}$ – нормативне завантаження потужностей	Показник характеризує ефективність використання складських площ, транспорту, обладнання тощо.
Коефіцієнт оборотності запасів	$\frac{\sum \text{OK}_t}{\text{СБ}_{\text{р.п.}}}$, де $\sum \text{OK}_t$ – середня сума оборотних коштів за певний період часу, $\text{СБ}_{\text{р.п.}}$ – собівартість реалізованої продукції	Показник характеризує повернення авансованих оборотних коштів за період від часу нагромадження запасу до отримання готівки за реалізацію
Тривалість одного обороту	$\frac{\text{К}_{\text{днів}}}{\text{К}_{\text{обор}}}$, де $\text{К}_{\text{днів}}$ – кількість днів періоду, $\text{К}_{\text{обор}}$ – кількість оборотів	
Витрати утримання запасів	$\frac{\text{НВЗ} * \text{ВЗ}}{2 * 100}$, де НВЗ – норма витрат утримання запасу, ВЗ – вартість запасу	Показник характеризує обсяг готівки, замороженої в запаси
Частка логістичних витрат в структурі загальних витрат	$\frac{\sum \text{ВЗР}}{\text{ВЛ}_{\text{заг}}}$, де $\sum \text{ВЗР}$ – сумарні витрати на закупівлю та реалізацію товарів, $\text{ВЛ}_{\text{заг}}$ – загальні логістичні витрати	Показник характеризує вагомість витрат, пов'язаних із різними видами логістичної активності
Рентабельність каналів збуту (сегментів, клієнтів)	$\frac{\sum \text{ВП}}{\sum \text{ВР}}$, де $\sum \text{ВП}$ – сума валового прибутку, $\sum \text{ВР}$ – сумарні витрати на реалізацію продукції	Показник характеризує вигідність та ефективність обслуговування конкретних каналів збуту

Найчастіше основним критерієм такої ефективності вважають мінімізацію логістичних витрат. Без сумніву, орієнтація на мінімізацію витрат є актуальною, але за умови досягнення необхідного рівня логістичного сервісу.

Фактична величина витрат, пов'язаних з виконанням певних логістичних операцій, найбільшою мірою відображає результати логістичної діяльності.

Метод аналізу логістичних витрат передбачає встановлення вартісного критерію для кожної логістичної функції на підприємстві. Порівнянням загальних витрат з витратами за окремими напрямками визначає міру розходження за кінцевими результатами. За значущих відхилень вносяться необхідні поправки та доповнення у діяльність служби логістики [1, с. 94].

Ускладнення в оцінці ефективності логістики пов'язані, головним чином, з існуючими методами обліку витрат на підприємствах, що не дають змогу виділяти і контролювати логістичні витрати, і, отже, оцінювати результативність відповідних функцій, здійснюваних підприємством [6].

Визначення часових рамок при обчисленні логістичних витрат за видами діяльності також є досить складним і неоднозначним. Наприклад, деякі логістичні операції можуть виконуватися з розрахунку на здійснення наступних дій в майбутньому, що часто виходить за рамки даного періоду.

Прагнення управляти ефективністю та оптимізувати витрати вимагає системного підходу до визначення та зниження логістичних витрат. Коротко зупинимось на основних зонах виявлення логістичних витрат (тобто втрат, унаслідок відхилення техніко-економічних факторів від прийнятих при розробці планів) [7].

1. Витрати на планування (попиту та поставок) (Зпл), тобто витрати, пов'язані з плануванням попиту, поставок, обробки товарів і координацією процесів планування по всьому ланцюгу поставок,

включаючи всі канали. Застосування логістики знижує витрати часу на розробку планів. Удосконалення логістичних процесів і підвищення якості планування дають змогу більш ефективно використовувати обладнання та скоротити операційні втрати, зменшуючи пов'язані з ними постійні й змінні операційні витрати [7].

2. Витрати на логістичне адміністрування (Зад). Витрати пов'язані з організацією служби логістики, управлінням логістичними витратами, ціноутворенням, плануванням, аналізом, контролем та аудитом логістичних функцій, операцій і витрат. В загальному випадку Зад визначається наступними складовими, представленими в формулі (1).

$$Z_{ад} = Z_{зп} + Z_{відр} + Z_{навч} + Z_{пред} + Z_{зв} + Z_{оп} \text{ (тис.грн.)}, \quad (1)$$

де $Z_{зп}$ – заробітна плата та бонуси, тис. грн;

$Z_{відр}$ – відрядження, тис. грн;

$Z_{навч}$ – навчання, тис. грн;

$Z_{пред}$ – представницькі витрати, тис. грн;

$Z_{зв}$ – зв'язок, тис. грн;

$Z_{оп}$ – офісне приладдя, тис. грн.

3. Витрати на утримання запасів ($V_{зап}$). Сюди включаються складські витрати та витрати на управління складом, зберігання товарів, вантажо-переробку, комплектацію та навантаження. Крім того, сюди входять витрати, пов'язані зі сплатою за оборотні засоби в запасах та оборотні фонди складів. Розраховуються витрати для товарів. Більшість підприємств має невикористану нагоду значно знизити прямі логістичні витрати на робочу силу навіть на тих складах, де вже застосовуються системи управління складами. Новітні технології та передовий досвід дають змогу досягти більшої ефективності, ніж було можливе в недавньому минулому.

Сукупність витрат на утримання запасів ($V_{зап}$) містить такі складові, наведені в формулі (2) [7]:

$$V_{зап} = V_c + V_{нк} + V_{стр} + V_{зсп} + V_{ау} + V_p, \quad (2)$$

де V_c – витрати на організацію складських робіт (операції з переміщення запасів);

$V_{нк}$ – розрахунковий неотриманий відсоток на капітал, заморожений у формі складських запасів;

$V_{стр}$ – податки на капітал, вкладений в запаси (податок на майно), утримання складських площ;

$V_{зсп}$ – страхування;

$V_{ау}$ – зарплата складського персоналу;

V_p – адміністративно-управлінські витрати;

$V_{р}$ – витрати, пов'язані з ризиком втрат унаслідок старіння, псування.

4. Транспортно-експедиційні витрати ($V_{те}$). Вони значно варіюються залежно від використаного підприємством виду транспорту та системи управління транспортом. Включають усі транспортні витрати по доставці товарів (у тому числі експедиція, страхування тощо).

Функції Місії	Постачання	Збут	Загальні витрати за місяцями
Планування	Витрати на планування попиту, поставок	Витрати на планування поставок	$V_{пл}$
Замовлення	Витрати на замовлення	Витрати на обробку замовлень	$V_{зам}$
Закупівля	Витрати на здійснення закупівлі товарів	-----	$V_{зак}$
Складування (пакування, комплектація, зберігання)	Витрати складування	Витрати вантажо-переробки у процесі збуту	$V_{зап}$
Транспортування	Транспортні та експедиторські витрати, витрати страхування	Транспортні та експедиторські витрати, витрати страхування	$V_{те}$
Інформаційне забезпечення	Витрати інформаційного забезпечення постачання	Витрати інформаційного забезпечення збуту	$V_{іс}$
Система менеджменту	Адміністративно-управлінські витрати	Адміністративно-управлінські витрати	$V_{ад}$
Загальні витрати за логістичними функціональними сферами	<i>Витрати на постачання</i>	<i>Витрати на збут</i>	

Рис. 2. Матриця аналізу логістичних витрат підприємства оптової торгівлі

6. Витрати по введенню та обробці замовлень ($V_{зам}$). Включають витрати на підтримку підприємств роздрібною торгівлі, прийом нових замовлень та додавання їх до системи, подальшу модифікацію замовлень, резервування та виділення запасів, звітність по процесу та ініціалізацію процесу поставки, підготовку відповідних документів тощо. Сукупність названих витрат трудових ресурсів для зручності обчислень можна розділити на декілька складових і представити у формулі (4) [7]:

$$V_{зам} = V_{оп} + V_{кв}, \quad (4)$$

де $V_{оп}$ – сукупність витрат трудових ресурсів основних працівників, тис. грн;

$V_{кв}$ – сукупність витрат трудових ресурсів керівників, фахівців, тис. грн.

7. Витрати на інформаційний супровід та обслуговування підприємства оптової торгівлі ($V_{іс}$) [7].

8. Витрати на закупівлю товарів ($V_{зак}$). Включають усі витрати на закупівлю товарів, вибір товаровиробника та обговорення контрактів, підготовку, розміщення та відстеження замовлень на закупівлю, витрати на доставку, операційні витрати (формула (5) [7].

$$V_{зак} = \sum Q_{mj} * C_j, \quad (5)$$

де Q_{mj} – обсяг j -го найменування товарів, що закуповуються, т;

C_j – вартість 1 тонни j -го найменування товарів, що закуповуються, тис. грн.

9. Показники операційних витрат дають змогу виміряти ефективність ланцюга поставок. Вони можуть вимірюватися як у грошовому виразі, так і у відсотковому (по відношенню до отриманих за період доходів). По можливості необхідно розрахувати усі приведені складові витрат. Показник витрат на весь ланцюг поставок складає суму всіх наведених вище витрат у грошовому виразі ($V_{лп}$) та визначається таким чином формула (6) [7]

$$V_{лп} = V_{пл} + V_{ад} + V_{зав} + V_{ге} + V_{зам} + V_{ок} + V_{зак} \quad (\text{тис. грн}). \quad (6)$$

Структура логістичних витрат розвинених країн має такий вигляд: витрати на управління запасами (20-40%), транспортні витрати (15-35%), витрати на адміністративно-управлінські функції (9-14%) [8].

На вітчизняних підприємствах оптової торгівлі упродовж останніх років спостерігається зростання логістичних витрат на обробку замовлень,

Рис. 3. Показники ефективності функціональних сфер логістики підприємства оптової торгівлі

Адаптовано автором для підприємств оптової торгівлі на основі [9]

інформаційно-комп'ютерну підтримку, логістичне адміністрування, забезпечення автоматизації складських процесів та підвищення рівня сервісу.

При аналізі логістичних витрат отримав розвиток новий підхід до їх розрахунку, що полягає в розробці місій, тобто визначенні цілей, котрі повинні бути досягнутими логістичною системою в рамках нової ситуації «товар–ринок» (рис. 2) [8].

Метод ефективності логістичної діяльності. Полягає в оцінюванні показників логістичної діяльності підприємства оптової торгівлі за виконуваними функціями (рис. 3).

Метод визначення рівня логістичного сервісу. За даним методом у якості оціночного критерію виступає аналіз рівня логістичного обслуговування підприємства оптової торгівлі за такими параметрами:

- надійність поставки;
- повний час від отримання замовлення до поставки;
- гнучкість (можливість зміни чи коригування об'єму та часу замовлення);
- наявність запасів;
- можливість надання кредитування;
- компетентність працівників.

Рівень кожного параметра визначається у порівнянні з оптимальним (еталонним) значенням.

Логістичний аудит. Останніми роками все більшого значення набуває така методологія оцінки ефективності логістики і логістичного управління в цілому як логістичний аудит. Логістичний аудит – це неупереджена оцінка усіх напрямів логістики підприємства, включаючи взаємовідносини з постачальниками і клієнтами, планування, процедури, документообіг, логістичну інфраструктуру, контроль якості і відповідністю витрат на логістику місцевим ринковим умовам, що проводиться незалежно стороною [10].

Нині в багатьох країнах світу використовується методологія логістичного аудиту, розроблена американською компанією Logistics Field Audit, Inc. У класичному виді аудит за технологією LFA припускає дослідження по семи розділах:

А. Схема бізнесу, місія і стратегія.

В. Аналіз товарної номенклатури.

С. Аналіз системи управління товарними запасами

- глибина оцінки запасів.

При максимальній оцінці глибині запасів підприємство оптової торгівлі враховує не лише запаси на власних складах і в дорозі, а і може бачити динаміку реалізації і обсяг запасів на підприємствах роздрібно торгівлі.

Д. Аналіз системи планування

- структура планування;
- глибина планування запасів;
- аналіз сезонних коливань і маркетингова оцінка несезонних коливань.

Е. Аналіз логістичних витрат

- виявлення зон прихованих витрат → зниження операційних витрат.

Основними зонами прихованих витрат є: складські, інвентаризаційні, транспортні. Підприємства не завжди враховують багато визначальних параметрів, що призводять до появи прихованих витрат. Наприклад, витрати, пов'язані з обробкою реверсивних потоків, які, за оцінкою експертів міжнародної мережі LFA, для підприємств оптової торгівлі складають до 15% логістичного бюджету [10].

Ф. Аналіз IT забезпечення.

Аналізуючи IT – забезпечення компанії в процесі логістичного аудиту за LFA-технологією, необхідно враховувати, що завданням інформаційної системи з точки зору логістики є не лише облік товарно-матеріальних цінностей, але і управління товарними потоками. Оскільки складська логістика грає роль ключової ланки в управлінні запасами і товароруху на підприємстві оптової торгівлі, питання про вибір автоматизованої системи управління складами (Warehouse Management System, WMS) став останнім часом актуальним. Типова помилка деяких керівників полягає в тому, що облікові функції бухгалтерської програми або аналогічних програм, що реєструють рух товару за складом, цілком дають змогу автоматизувати управління складом.

Саме WMS допомагає приймати рішення (формулювати накази) в процесі функціонування складу, мути складність і швидкість операцій перевищує можливості людського розуму.

Г. Аналіз логістичної служби [10].

Кожен з розділів має свою структуру дослідження, метою якого є виявити проблемні місця, визначити можливості покращень, розробити плани впровадження нових технологій. Структура дослідження будується на основних принципах LFA [10].

Принцип LFA № 1. Чітка відповідність стратегії логістичного управління глобальним стратегіями підприємства.

Принцип LFA № 2: Локалізація логістичних витрат.

Принцип LFA № 3: Визначення і постійний облік логістичних показників.

Облік і оцінка логістичних показників стають ключовими чинниками постійного поліпшення на шляху до лідерства в галузі. Керівництво підприємств оптової торгівлі доволі часто не приділяє операційній логістиці належної уваги. Так, на багатьох підприємствах не існує поділу на логістичну службу для забезпечення збуту і логістичну службу забезпечення постачання. Склади компанії (як власні, так і аутсорсинг) не мають чітко сформульованої концепції і призначення – дистрибутивний, буферний, крос-докінг тощо. При цьому навантаження на операційну логістику (як на склади, так і на транспорт) постійно збільшується, і, не завжди є спланованою і адекватною.

Для оцінки роботи операційних підрозділів необхідно розуміти, як на вартість руху товару за складом впливає:

- технологія роботи складу (як побудований ланцюжок операцій за складом і розподілені ресурси устаткування, техніки і персоналу);
- якість управління складом;
- внутрішні втрати: нестачі і пересортиця;
- ефективність управління запасами;
- ефективність роботи транспортної служби (своєчасність підвезення і вивезення товару);
- можливість планування навантажень на склад (як у рамках добового графіка, так і з урахуванням річних коливань) [10].

Логістичний аудит за технологією LFA розкриває джерела надлишкових логістичних витрат і розробляє план оптимізації логістичної функції шляхом поліпшення функціональної ефективності управління логістичною системою підприємства, інтеграції і тісної взаємодії усіх ланок ланцюга постачання.

Висновки. Здійснений аналіз засвідчив існування значної кількості інструментів оцінки ефек-

тивності логістичного управління. Значна кількість розглянутих підходів, на жаль, зводиться до оцінювання віддачі від витрат на логістику, що, на наш погляд, не є абсолютно правомірним, оскільки корисний ефект від впровадження логістичного управління може проявлятися з часом, і отже виміряти його на основі зіставлення доходів та витрат неможливо. З огляду на це, оцінку ефективності логістичних витрат доцільно розглядати як початковий, базовий етап дослідження результативності логістичної системи підприємства, що має бути доповнений методом оцінки рівня логістичного сервісу та ефективності логістичного управління функціональних сфер логістики підприємств оптової торгівлі.

Проте, на наш погляд, також оптимальним для використання на вітчизняних підприємствах оптової торгівлі є метод комплексного логістичного аудиту за технологією Logistics Field Audit. Він являє собою найбільш ефективний управлінський інструмент, широко використовуваний провідними світовими підприємствами, оскільки забезпечує істотне скорочення дистанції між отриманням об'єктивної оцінки логістичної функції компаній, розробкою рекомендацій і впровадженням інновацій. Таким чином, використання вітчизняними підприємствами розглянутих методичних підходів до оцінки ефективності логістичного управління у комплексі дасть їм змогу покращити конкурентні позиції та досягти збільшення прибутку.

Список літератури:

1. Тридід О.М., Таньков К.М. Логістичний менеджмент : навчальний посібник / За ред. проф., д-ра екон. наук О.М. Тридіда. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2005. – 224 с.
2. Фролова Л.В. Механізм логістичного управління торговельним підприємством : монографія. – Донецьк : ДонДУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2005. – 322 с.
3. Іваницька Т.Є. Методичний підхід до оцінки ефективності управління будівельним підприємством на основі логістичних критеріїв / Т.Є. Іваницька // Економіка. Управління. Інновації. – 2013. – № 2.
4. Паласюк Б. Логістичне управління підприємством: сутність і основні принципи / Б. Паласюк // Галицький економічний вісник. – 2012. – № 3(36). – С. 166-170.
5. Чернописька Н.В. Методичні підходи оцінювання логістичної діяльності підприємства / Н.В. Чернописька // Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія «Логістика». – № 623. – 2008. – С. 265-271.
6. Казарина Л.А. Логистические издержки: проблемы учета и оценки / Л.А. Казарина // Вестник ТГПУ. – 2012. – № 9(72). – С. 24-27.
7. Решетник М. Оценка издержек и эффективности функционирования логистической системы предприятия // Риск (Рынок. Информациа. Снабжение. Конкуренция). – 2011. – № 1. – С. 31-34.
8. Ткачова А.В. Логістичні витрати як критерій оптимізації логістичного управління / А.В. Ткачова // Наукові праці ДонНТУ. Серія «Економічна» : зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 36-2. – С. 88-93.
9. Ткачова А.В. Економічний механізм управління логістичною діяльністю металургійних підприємств / А.В. Ткачова // Ефективна економіка. – 2011. – № 5
10. Горяинов А.Н. Формирования нормативов для оценки функционирования логистических систем // Вестник ХНАГХ, 2013. – № 10. – С. 100-105.
11. Хлус А. Логистический аудит по технологии LFA [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.lfa.co.ua/files/download/78.html.
12. Pichenko N. Development strategy for logistics operators in the context of globalization / Pichenko N. // Contemporary conditions and trends in enterprise management: strategies, mechanisms, processes. Cracow University of Economics. – 2015. – P. 45-53.

Хомчук М. В.

Киевский национальный торгово-экономический университет

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЛОГИСТИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ОПТОВОЙ ТОРГОВЛИ

Резюме

В статье проанализированы и сравнены методические подходы к оцениванию эффективности логистического управления, исследованы их основные составляющие, которые могут быть применены предприятием оптовой торговли. Автором предложено использование комплексного оценивания эффективности логистического управления на основе логистического аудита.

Ключевые слова: эффективность логистического управления, эффективность логистической системы, логистические издержки, уровень логистического сервиса, логистический аудит.

Khomchuk M. V.

Kyiv National University of Trade and Economics

METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSING THE EFFICIENCY OF LOGISTICS MANAGEMENT IN THE WHOLESALE TRADE ENTERPRISES

Summary

The article analyzes and compares the methodical approaches to the efficiency evaluation of the logistics management, investigated their basic components, which can be applied wholesale company. The author suggested the use of an integrated logistics management effectiveness evaluation based on logistics audit.

Keywords: efficiency of logistics management, effectiveness of the logistics system, logistics costs, level of logistics services, logistics audit.

УДК 658.27:631.11

Черкасов О. О.

Полтавська державна аграрна академія

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

У статті проаналізовано традиційні та інноваційні джерела фінансування відтворення основних засобів сільськогосподарських підприємств. Досліджено особливості використання внутрішніх та зовнішніх джерел інвестування у сільському господарстві. Обґрунтовано доцільність використання кредитів та фінансового лізингу за показниками дисконтованих інвестиційних витрат та чистих дисконтованих інвестиційних витрат на основі динамічного підходу.

Ключові слова: основні засоби, власні кошти, амортизація, кредит, фінансовий лізинг, венчурне фінансування, аграрні розписки.

Постановка проблеми. Існування значного дефіциту власного капіталу для здійснення простого та розширення у сільському господарстві України ставлять перед сільгоспвиробниками проблему пошуку оптимальних джерел фінансування відтворення основних засобів як одного з основних чинників підвищення продуктивності праці та збільшення виробництва продукції. Складність залучення інвестицій в основний капітал сільськогосподарських підприємств обумовлена як специфікою самої галузі (тривалий період обороту коштів, підвищені ризики втрати або недоотримання продукції, низький рівень прибутковості, високий рівень зношеності основного капіталу), так і незадовільним фінансовим станом підприємств, відсутністю належного обґрунтування інвестиційних рішень у виробничо-господарській діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання аналізу джерел відтворення основних засобів у сільському господарстві за рахунок зовнішніх джерел фінансування висвітлені у працях В.Г. Андрійчука, В.І. Артиша, М.Я. Дем'яненка, В.В. Іванишина, П.М. Макаренка, Л.Ю. Мельника, В.Б. Наконечного, М. Пастернака та інших науковців.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У наукових дослідженнях значна увага приділяється аналізу тенденцій інвестування та оцінці рівня ефективності їх використання без належного обґрунтування методичних підходів та критеріїв доцільності вибору одного з них з урахуванням фінансового стану сільськогосподарського підприємства та масштабів інвестиційного проекту.

Мета статті. Метою статті є дослідження особливостей джерел фінансування відтворення основних засобів у сільськогосподарських підприємствах та обґрунтування раціонального вибору одних з них за критеріями мінімуму витрат та максимуму економічного ефекту з урахуванням концепції зміни цінності грошей у часі.

Виклад основного матеріалу. Плануючи оновлення основних засобів, варто визначити загальний обсяг інвестицій для реалізації інвестиційного проекту чи програми. Джерелами фінансових ресурсів сільськогосподарського підприємства можуть бути: власні фінансові кошти і внутрішньогосподарські резерви; позикові фінансові кошти; залучені фінансові кошти, одержані від продажу акцій; кошти, що перебувають у централізованому володінні об'єднань підприємств; кошти Державного бюджету; кошти іноземних інвесторів (рис. 1).

Інноваційними джерелами фінансування оновлення основних засобів у сільському господарстві

є: аграрні розписки, оперативних та фінансовий лізинг, а також венчурний капітал.

Як свідчать дослідження, одним із основних джерел фінансування в Україні є власні кошти підприємства – 70,5%. До власних джерел фінансування відтворення основних засобів належать прибуток, амортизаційні відрахування, мобілізація внутрішніх активів від продажу «заморожених» основних засобів або вивільнення частини оборотних активів, а також додаткові грошові внески власників підприємства у статутний фонд.

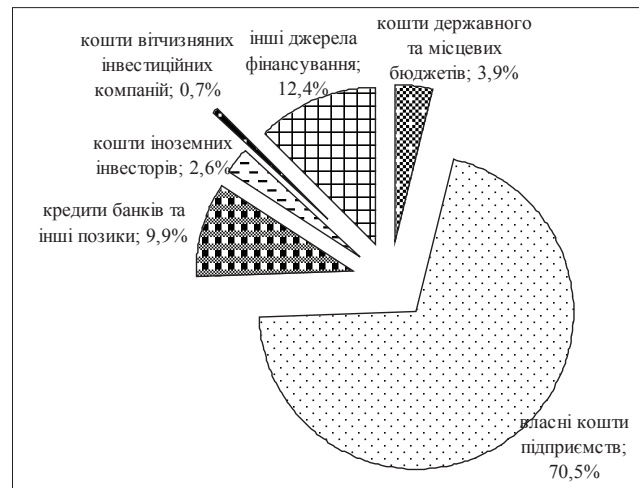

Рис. 1. Структура капітальних інвестицій в Україні за джерелами фінансування, 2014 р., %

Джерело: побудовано автором за даними [5]

Власні фінансові кошти підприємства використовуються переважно для фінансування технічного вдосконалення засобів праці: технічне переозброєння на базі комплексної автоматизації та впровадження гнучких виробничих систем; заміна застарілої техніки, модернізацію обладнання; ліквідацію вузьких місць і диспропорцій у виробничих потужностях підприємства; механізацію допоміжних та обслуговуючих виробництв.

Прибуток від реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами має тенденцію до збільшення, що сприяє розширенню можливостей фінансування оновлення основних засобів сільського господарства (табл. 1).

При цьому необхідно розуміти, що власні кошти не є безкоштовним джерелом інвестування в основні засоби. На нашу думку, при обґрунтованні спрямування частини прибутку на придбання основних засобів необхідно порівняти результати використання техніки з ефектом від

реінвестування коштів в операційну діяльність підприємства як альтернатива вкладень.

Проект заміни застарілого устаткування за рахунок амортизаційного фонду є природним процесом продовження виробничої діяльності в незмінних масштабах. Зазвичай такі проекти не потребують тривалих і складних процедур обґрунтування і прийняття рішень. Багатоальтернативність може з'явитися лише у разі існування кількох типів подібного обладнання. У такому випадку необхідно обґрунтувати переваги одного з них.

Довгострокові кредити є найпоширенішими джерелами зовнішнього фінансування відтворення основних засобів. Якщо розглянути досвід європейських країн таких, наприклад, як Німеччина та Англія, то можемо зазначити, що частка позикових коштів в аграрному секторі сягає 50%, дещо нижчі частки мають Франція – 40%, Італія та Бельгія – 30% [2].

Забезпечення сільського господарства банківськими кредитами з кожним роком зростає. Зокрема, за 2010–2014 рр. кредити в сільське, лісове та рибне господарство України зросли у 2,1 рази і становлять 55335 млн грн, у тому числі у національній валюті збільшилися на 74 % до 35425 млн грн [1].

Кредити у сільське господарство є коротко- та середньостроковими, частка кредитів до 1 року становить 45,1%, від 1 до 5 років – 45,6% у 2014 р. При цьому питома вага довгострокових кредитів (більше 5 років) не перевищувала 9,3%. Середні відсоткові ставки по кредитах у сільське господарство перевищували середні кредитні ставки для реального сектора економіки, що негативно впливає фінансовий стан сільськогосподарських підприємств та можливості відтворення основного капіталу за рахунок даного джерела. Ставки по капіталу за видами економічної діяльності коливається від 8,3% (діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування) до 23,7% (охорона здоров'я та надання соціальної допомоги), тоді як процентні ставки для сільського господарства знаходяться на рівні 20,1%. Водночас рівень рентабельності основних засобів не перевищував 12,7% у 2014 р., а загальний рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва становив 25,8%.

Таким чином, спостерігається значний диспаритет між дохідністю основного капіталу та вартістю кредитних ресурсів, що потребує ґрунтовного аналізу щодо доцільності залучення останніх як джерела фінансування оновлення основних виробничих засобів.

Спеціально для сільськогосподарських підприємств банки готують індивідуальні графіки погашення, які враховують специфіку їх функціонування. Дуже часто сільгоспвиробники мають можливість погасити кредит по мірі отримання

виручки від реалізації. Проведення моніторингу банківського ринку в розрізі аграрного кредитування виявило лише 8 банків, які пропонують такі ресурси: Приватбанк, Райффайзен банк Аваль, ПУМБ, Альфа-Банк, Укрсоцбанк, Прокредит та Креді Агріколь, ОТП банк [7, с. 29].

Нами запропоновано для обґрунтування використання різних джерел фінансування придбання (відтворення) основних виробничих засобів використовувати показники дисконтованих інвестиційних витрат (DIC – discounted investment costs) та чистих дисконтованих інвестиційних витрат (NDIC – netto discounted investment costs) з урахуванням принципів зміни цінності грошей у часі (динамічний підхід).

При використанні банківського кредиту як джерела придбання основних засобів виникають витрати пов'язані зі сплатою відсотків та річні витрати на погашення основного боргу:

$$DIC_{cr} = \sum_{t=1}^n \left(\frac{C_{debt_t} + PP_t - A_t}{(1 + Inf)^t} \right) \rightarrow \min, \quad (1)$$

де DIC_{cr} – дисконтовані інвестиційні витрати при використанні банківського кредиту для придбання основних виробничих засобів за весь період дії кредитного договору, грн; C_{debt_t} – річні витрати на погашення основного боргу, грн; PP_t – відсоткові платежі за користування банківським кредитом, грн; A_t – річна сума амортизації придбаного основного засобу, грн; Inf – річний індекс інфляції за t -рік, коефіцієнт; t – номер року, за який проводиться розрахунок; n – кількість років кредитного договору.

Відповідно, варіант кредитування, що забезпечує мінімум дисконтованих інвестиційних витрат на придбання основних виробничих засобів є найбільш доцільним.

На нашу думку, при розрахунку чистих дисконтованих інвестиційних витрат необхідно враховувати не лише витрати, але і можливі надходження від використання основних виробничих засобів:

$$NDIC_{cr} = \sum_{t=1}^n \frac{INC_t}{(1 + r_{alt})^t} - \sum_{t=1}^n \left(\frac{C_{pr_t} + C_{debt_t} + PP_t - A_t}{(1 + Inf)^t} \right) + \frac{FAS_{liq}}{(1 + Inf)^n} > 0, \quad (2)$$

де $NDIC_{cr}$ – чисті дисконтовані інвестиційні витрати на банківське кредитування придбання основних виробничих засобів, грн; INC_t – дохід від використання технічного засобу у t -му році (виручка від реалізації продукції, виробленої з використанням технічного засобу; збільшення виробітку працівників та валової продукції тощо), грн; r_{alt} – дохідність альтернативного варіанта використання фінансових ресурсів, найменша безризикова річна ставка відсотку, коефі-

Таблиця 1

Динаміка власних коштів для фінансування відтворення основних засобів у сільському господарстві України, 2010–2014 рр.

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Чистий прибуток, млн грн	17253,6	25267,0	26728,4	14925,7	20262,9
Амортизація, млн грн	6264,00	6327,53	9271,63	10830,26	11467,71
Додатковий грошовий потік, млн грн	23517,6	31594,53	36000,03	25755,96	31730,61
Капітальні інвестиції, млн грн	11311	16703	19086,00	18640	18388
Рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції, %	21,1	27,0	20,5	11,2	25,8
Рівень рентабельності основних засобів, %	16,2	24,0	21,2	10,4	12,7

Джерело: розраховано автором за даними [10]

цієнт; C_{prt} – витрати, пов’язані з виробництвом продукції та використанням технічного засобу у t -му році, грн; FAS_{liq} – чиста ліквідаційна вартість основного засобу на кінець періоду експлуатації, грн; t – номер року, за який проводиться розрахунок; n – кількість років експлуатації засобу.

У випадку, якщо $NDIC_{cr} > 0$, то підприємство отримає додатковий грошовий потік від придбання технічного засобу в кредит і дасть змогу компенсувати всі витрати пов’язані з погашенням боргу та виплатою відсотків за користування кредитом. В іншому випадку підприємству недоцільно залучати кредитні ресурси для придбання технічного засобу або ж здійснювати пошук більш дешевших банківських кредитів, оскільки надходження не дають змогу компенсувати витрати за даної ставки позичкового відсотка.

Одним із інструментів кредитування різних операцій з купівлі машин, обладнання та інших товарів є фінансовий лізинг – це господарська операція, що здійснюється фізичною або юридичною особою і передбачає передачу орендарю майна, яке є основним засобом згідно з Податковим Кодексом і придбане або виготовлене орендодавцем, а також усіх ризиків та винагород, пов’язаних з правом користування та володіння об’єктом лізингу [9]. Його застосовують, передусім, для швидкого освоєння великих технічних новацій, що вимагає придбання дорогого обладнання.

У Держбюджеті на 2016 р. передбачається фінансування лізингових поставок техніки аграріям 35 млн грн для НАК «Укראгролізинг» та 3,8 млн грн для ДП «Спецагролізинг», або близько 1% від потреби.

На умовах фінансового лізингу сільськогосподарськими підприємствами було отримано 42% тракторів, 36% ґрунтообробної та посівної техніки, 13% комплекти обладнання для тваринництва і птахівництва, 9% зернозбиральних комбайнів від зального обсягу об’єктів агролізингу [6].

При обґрунтуванні використання фінансового лізингу як джерела відтворення основних засобів сільськогосподарських підприємств необхідно враховувати таке:

1) за умовами фінансового лізингу передбачається авансовий платіж у розмірі 20-30% балансової вартості техніки;

2) за користування об’єктом лізингу сплачуються лізингові платежі щорічно, поквартально, помісячно чи з урахуванням сезонів, який також включає витрати на обслуговування;

3) при використанні схеми фінансового лізингу виникає податкова економія на комісійній винагороді та податкова економія на амортизації;

4) у кінці лізингової угоди виникають додаткові витрати, пов’язані з викупом техніки за залишковою вартістю.

Враховуючи зазначене, вважаємо, що розрахунок дисконтованих інвестиційних витрат та чистих дисконтованих інвестиційних витрат має здійснюватися за такими формулами:

$$DIC_{Lis} = \sum_{t=1}^n \left(\frac{LisP_t - Stax_t}{(1 + Inf)^t} \right) + \frac{FAS_{rv}}{(1 + Inf)^n} \rightarrow \min, \quad (3)$$

де DIC_{Lis} – дисконтовані інвестиційні витрати на придбання основних виробничих засобів шляхом фінансового лізингу, грн; $LisP_t$ – щорічні лізингові платежі лізингодавцю за користування об’єктом фінансового лізингу, грн; $Stax_t$ – податкова економія на комісії лізингодавця та податкова економія на амортизаційних відрахуваннях;

FAS_{rv} – витрати на викуп основних виробничих засобів за залишковою вартістю в кінці терміну фінансового лізингу, грн; Inf – річний індекс інфляції за t -рік, коефіцієнт; t – номер року, за який проводиться розрахунок; n – кількість років договору фінансового лізингу.

$$NDIC_{Lis} = \sum_{t=1}^n \frac{INC_t}{(1 + r_{alt})^t} - \sum_{t=1}^n \left(\frac{LisP_t - Stax_t}{(1 + Inf)^t} \right) - \frac{FAS_{rv}}{(1 + Inf)^n} > 0, \quad (4)$$

де $NDIC_{Lis}$ – чисті дисконтовані інвестиційні витрати на придбання основних виробничих засобів шляхом фінансового лізингу, грн; INC_t – дохід від використання технічного засобу у t -му році, грн.

Відповідно, використання фінансового лізингу для сільськогосподарських підприємств доцільне у тому разі, якщо дисконтовані інвестиційні витрати є нижчими порівняно з іншими альтернативними джерелами фінансування, а чисті дисконтовані інвестиційні витрати мають позитивне значення.

За обмежених фінансових ресурсів підприємства доцільно використовувати принципово нові механізми залучення коштів в оновлення основних засобів, серед яких важливу роль відіграє фінансування за участю венчурного капіталу. Венчурне фінансування, за визначенням Європейської асоціації прямого та венчурного інвестування, – це акціонерний капітал, який надається професійними підприємствами, які інвестують, одночасно беручи участь в управлінні, в приватні підприємства, які демонструють значний потенціал зростання, на фазах їх початого розвитку, розширення та перетворення [8].

Діяльність венчурних підприємств характеризується певними особливостями:

1) кошти вкладаються у венчурний бізнес без гарантій з боку венчурного підприємства;

2) кошти надаються на безвідсотковій основі, тобто ризиковий капітал розміщується не як кредит, а у вигляді паю до статутного фонду підприємства;

3) венчурні інвестори є активними учасниками інноваційного процесу. Вони не залишають компанію після надання їй фінансових ресурсів, а беруть активну участь в управлінні нею;

4) вкладники капіталу змушені очікувати в середньому від 3 до 5 років, щоб переконатися у перспективності вкладень, і до 10 років, щоб отримати прибуток на вкладений капітал;

5) повернення вкладених коштів венчурним інвестором здійснюється в момент виходу цінних паперів підприємства на відкритий ринок і залежно від частки участі в наданні коштів.

Український венчурний капітал схильний реалізовувати середньо- та короткострокові інвестиційні проекти. Галузева структура венчурних інвестицій в Україні є деформованою, основними реципієнтами венчурних інвестицій є комп’ютерна техніка та фінансові послуги. При цьому галузева структура інвестицій венчурних фондів європейських країн більш диверсифікована, а частка інвестицій в сільське господарство становить 0,4% і поступово збільшується.

Одним з альтернативних джерел залучення фінансових ресурсів у сільське господарство є використання аграрних розписок. Аграрна розписка – товаророзпорядчий документ, що фіксує

безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених у ньому умовах [3].

Характерними ознаками аграрної розписки є: виступає як інструмент кредитування; безумовне зобов'язання боржника перед кредитором; виписується за гроші, поставлений товар, послуги, виконані роботи; використання застави у вигляді майбутнього врожаю; спрощена процедура стягнення; захист від цінових та курсових ризиків.

Залежно від того, який вид розрахунків обере сільгоспвиробник (продукція чи фінанси), аграрні розписки поділяються на товарні та фінансові. Товарна аграрна розписка – це аграрна розписка, що встановлює безумовне зобов'язання боржника за аграрною розпискою здійснити поставку узгодженої сільськогосподарської продукції, якість, кількість, місце та термін поставки якої визначений аграрною розпискою. Фінансова аграрна розписка – це аграрна розписка, що встановлює безумовне зобов'язання боржника сплатити грошову суму, розмір якої визначається за погодженою боржником і кредитором формулою з урахуванням цін на сільськогосподарську продукцію або живі тварини у визначеній кількості та якості. Виконання боржником зобов'язань за фінансовими аграрними розписками здійснюється лише в безготівковій формі.

Отже, предметом застави за аграрною розпискою є майбутній врожай сільськогосподарської продукції. Видавати аграрні розписки можуть особи, які мають право власності на земельну ділянку сільськогосподарського призначення або право користування такою земельною ділянкою на законних підставах для здійснення виробництва сільськогосподарської продукції. Мінімальний розмір земельної ділянки погоджується сторонами аграрної розписки.

З метою обґрунтування використання аграрної розписки як джерела фінансування придбання основних виробничих засобів необхідно визначити економічний ефект від її використання як різниці між дисконтованим грошовим потоком (сума прибутку від реалізації сільськогосподарської культури) та дисконтованою сумою зобов'язань за

аграрною розпиткою протягом терміну дії розписки.

Таким чином, використання аграрних розписок забезпечить сільськогосподарським товаровиробникам спрощений доступ до фінансових та технічних ресурсів.

Прямі іноземні інвестиції залучаються переважно для реалізації масштабних проектів, пов'язаних з технологічним оновленням виробництва, реорганізацією та диверсифікацією діяльності тощо. Вони можуть радикально поліпшити конкурентні позиції підприємства завдяки впровадженню сучасних технологій. Поширенішим є спільне інвестування інноваційних проектів вітчизняними та іноземними інвесторами на правах дольової участі (спільне підприємство). Однак обсяги залучення іноземних інвестицій в Україні нині недостатні, що зумовлено несприятливим інвестиційним кліматом і невисокою привабливістю більшості вітчизняних сільськогосподарських підприємств для іноземних інвесторів.

Як свідчать проведені дослідження, прямі іноземні інвестиції у сільське, лісове та рибне господарство за 2010–2014 рр. збільшилися на 96,5 млн дол. США, або на 14,2% і становлять 776,9 млн дол. США, або 1,4% загального обсягу прямих іноземних інвестицій [4].

Висновки і пропозиції. Таким чином, основними джерелами фінансування відтворення основних засобів у сільському господарстві є власні кошти та банківські кредити, а перспективними – фінансовий та оперативний лізинг, аграрні розписки та прямі іноземні інвестиції. Для порівняння ефективності різних варіантів джерел фінансування оновлення основних виробничих засобів доцільно використовувати такі показники, як дисконтовані інвестиційні витрати та чисті дисконтовані інвестиційні витрати. Використання того чи іншого зовнішнього джерела відтворення основних засобів для сільськогосподарських підприємств доцільне у тому разі, якщо дисконтовані інвестиційні витрати даного інструменту є нижчими порівняно з іншими альтернативними джерелами фінансування, а чисті дисконтовані інвестиційні витрати мають позитивне значення.

Список літератури:

1. Бюлетень Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua.
2. Гомза В.М. Сучасний стан кредитування аграрних підприємств: проблеми та шляхи їх вирішення / В.М. Гомза // Науковий вісник Херсонського державного університету. Вип. 6. Частина 2. – 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_06/101.pdf.
3. Закон України «Про аграрні розписки» від 06.11.2012 № 5479-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/5479-1.
4. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності України : [статистичний збірник] / Відповідальний за випуск І.С. Петренко. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 45 с.
5. Капітальні інвестиції в Україні за 2014 рік : [статистичний бюлетень] / Відповідальний за випуск І.С. Петренко. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 42 с.
6. Костирко А.Г. Агролізинг як джерело формування фінансового потенціалу сільськогосподарських підприємств / А.Г. Костирко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2014. – № 2. – С. 568.
7. Наконечна О.С. Особливості банківського кредитування аграрних підприємств України / О.С. Наконечна // Агросвіт. – 2015. – № 7. – С. 25-30.
8. Офіційна веб-сторінка Європейської асоціації венчурного капіталу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.evca.eu>.
9. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
10. Сільське господарство України за 2014 рік : [статистичний збірник] / Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 379 с.

Черкасов А. А.

Полтавская государственная аграрная академия

ФИНАНСОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ВОСПРОИЗВОДСТВА ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА

Резюме

В статье проанализированы традиционные и инновационные источники финансирования воспроизводства основных средств сельскохозяйственных предприятий. Исследованы особенности использования внутренних и внешних источников инвестирования в сельском хозяйстве. Обоснована целесообразность использования кредитов и финансового лизинга с помощью показателя дисконтированных инвестиционных расходов и чистых дисконтированных инвестиционных расходов на основе динамического подхода.

Ключевые слова: основные средства, собственные средства, амортизация, кредит, финансовый лизинг, венчурное финансирование, аграрные расписки.

Cherkasov O. O.

Poltava State Agrarian Academy

FINANCIAL PROVIDING OF MAIN WAYS FOR AGRICULTURE REPRODUCTION

Summary

The article deals with the analysis of traditional and innovation sources of financing of fixed assets reproduction in agrarian enterprises. It represents the research of the peculiarities of internal and external sources using of investment. The author substantiates the necessity to use loans and financial leasing according to the indexes of discount investment costs and net discount investment costs on the base of dynamic approach.

Keywords: fixed assets, own funds, depreciation, loan, financial leasing, venture capital financing, agrarian loan receipts.

УДК 658.8:659.1

Яковенко Т. І.

Полтавський університет економіки і торгівлі

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ РЕКЛАМНОЇ ГАЛУЗІ

Досліджено тенденції розвитку підприємств рекламної галузі. Визначено особливості маркетингової діяльності підприємств рекламної галузі. Розглянуто ситуацію на топ-10 рекламних ринках світу, а також розподіл світового рекламного бюджету між різними медіа на майбутній період.

Ключові слова: тенденції розвитку, підприємства рекламної галузі, особливості маркетингової діяльності.

Постановка проблеми. Ніхто сьогодні не ставить під сумнів необхідність використання реклами, вона існувала задовго до появи радіо й телебачення та буде існувати, поки живе людство. Швидкий розвиток ринку, поява все нових і нових можливостей використання різноманітних конструкцій, зростаюча конкуренція всередині галузі – усе це вимагає переосмислення підходів до реклами. Назріла необхідність систематизації знань та аналізу даних серед підприємств рекламної галузі [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання щодо тенденцій розвитку підприємств рекламної галузі вивчалися такими українськими науковцями, як Вакалюк А., Лазебник М., Ромат Є., Гультай Б.В., Петрашак О.О. та ін. [4; 12; 14].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На думку науковців, ринок має позитивну тенденцію розвитку. Але в умовах прогресивного розвитку різних форм комунікацій, ринок реклами здобуває все нові тенденції розвитку, які є ще не достатньо розкритими і потребують постійного і детального дослідження.

Мета статті полягає у дослідженні тенденцій розвитку та визначенні особливостей маркетингової діяльності підприємств рекламної галузі в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рекламна галузь уже давно вийшла за рамки комерційних комунікацій:

- вона є тим засобом комунікації, завдяки якому фірма, підприємство, організація можуть передати інформацію потенційним споживачам, прямий контакт з якими встановити важко, а часом і взагалі неможливо;

- реклама є рушієм розвитку, оскільки спонукає її споживачів до певних дій, що відповідають цілям збуту;

- це агітація на користь будь-якого товару, марки, бренду, фірми;

- реклама створює робочі місця і таким чином збільшує кількість працездатного населення (для створення реклами необхідні спеціалісти);

- є джерелом інформації від виробника, яка для споживача є особливо цінною [7].

Наше дослідження почнемо з визначення видів економічної діяльності, які насичають ринок реклами. Відповідно до класифікації видів економічної діяльності (КВЕД) [5], складової час-

Черкасов А. А.

Полтавская государственная аграрная академия

ФИНАНСОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ВОСПРОИЗВОДСТВА ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА

Резюме

В статье проанализированы традиционные и инновационные источники финансирования воспроизводства основных средств сельскохозяйственных предприятий. Исследованы особенности использования внутренних и внешних источников инвестирования в сельском хозяйстве. Обоснована целесообразность использования кредитов и финансового лизинга с помощью показателя дисконтированных инвестиционных расходов и чистых дисконтированных инвестиционных расходов на основе динамического подхода.

Ключевые слова: основные средства, собственные средства, амортизация, кредит, финансовый лизинг, венчурное финансирование, аграрные расписки.

Cherkasov O. O.

Poltava State Agrarian Academy

FINANCIAL PROVIDING OF MAIN WAYS FOR AGRICULTURE REPRODUCTION

Summary

The article deals with the analysis of traditional and innovation sources of financing of fixed assets reproduction in agrarian enterprises. It represents the research of the peculiarities of internal and external sources using of investment. The author substantiates the necessity to use loans and financial leasing according to the indexes of discount investment costs and net discount investment costs on the base of dynamic approach.

Keywords: fixed assets, own funds, depreciation, loan, financial leasing, venture capital financing, agrarian loan receipts.

УДК 658.8:659.1

Яковенко Т. І.

Полтавський університет економіки і торгівлі

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ РЕКЛАМНОЇ ГАЛУЗІ

Досліджено тенденції розвитку підприємств рекламної галузі. Визначено особливості маркетингової діяльності підприємств рекламної галузі. Розглянуто ситуацію на топ-10 рекламних ринках світу, а також розподіл світового рекламного бюджету між різними медіа на майбутній період.

Ключові слова: тенденції розвитку, підприємства рекламної галузі, особливості маркетингової діяльності.

Постановка проблеми. Ніхто сьогодні не ставить під сумнів необхідність використання реклами, вона існувала задовго до появи радіо й телебачення та буде існувати, поки живе людство. Швидкий розвиток ринку, поява все нових і нових можливостей використання різноманітних конструкцій, зростаюча конкуренція всередині галузі – усе це вимагає переосмислення підходів до реклами. Назріла необхідність систематизації знань та аналізу даних серед підприємств рекламної галузі [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання щодо тенденцій розвитку підприємств рекламної галузі вивчалися такими українськими науковцями, як Вакалюк А., Лазебник М., Ромат Є., Гультай Б.В., Петрашак О.О. та ін. [4; 12; 14].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На думку науковців, ринок має позитивну тенденцію розвитку. Але в умовах прогресивного розвитку різних форм комунікацій, ринок реклами здобуває все нові тенденції розвитку, які є ще не достатньо розкритими і потребують постійного і детального дослідження.

Мета статті полягає у дослідженні тенденцій розвитку та визначенні особливостей маркетингової діяльності підприємств рекламної галузі в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рекламна галузь уже давно вийшла за рамки комерційних комунікацій:

- вона є тим засобом комунікації, завдяки якому фірма, підприємство, організація можуть передати інформацію потенційним споживачам, прямий контакт з якими встановити важко, а часом і взагалі неможливо;

- реклама є рушієм розвитку, оскільки спонукає її споживачів до певних дій, що відповідають цілям збуту;

- це агітація на користь будь-якого товару, марки, бренду, фірми;

- реклама створює робочі місця і таким чином збільшує кількість працездатного населення (для створення реклами необхідні спеціалісти);

- є джерелом інформації від виробника, яка для споживача є особливо цінною [7].

Наше дослідження почнемо з визначення видів економічної діяльності, які насичають ринок реклами. Відповідно до класифікації видів економічної діяльності (КВЕД) [5], складової час-

тини державної системи класифікації і кодування техніко-економічної та соціальної інформації в Україні, що призначена для використання органами державного управління, фінансовими органами та органами статистики, рекламна галузь містить наступні види економічної діяльності: видавнича діяльність; виробництво кіно- та відеофільмів, телевізійних програм; видання звукозаписів; надання інформаційних послуг (цей розділ включає діяльність пошукових веб-порталів, оброблення даних, розміщення (хостинг), а також надання інших інформаційних послуг); рекламна діяльність і дослідження кон'юнктури ринку (цей розділ включає проведення рекламних компаній і розміщення реклами у періодичних виданнях, газетах, на радіо й телебаченні або в інших засобах масової інформації, а також розроблення демонстраційних поверхонь і сайтів) [10].

У рекламній галузі за останні роки відбулись кількісні й якісні зміни: ринок став непередба-

чуваний, на ньому все більше з'являється професіоналів як з боку рекламодавців, так і з боку рекламних агентств. При цьому, на думку Гультай Б.В. та Петрашак О.О., вагомий вплив справляє активне проникнення на український ринок реклами іноземних рекламодавців [7].

Що стосується сучасного рекламного ринку, то згідно з даними Дежкомстату України, за 2014 р. порівняно з 2013 р. обсяг реалізованих послуг рекламними компаніями зменшився до позначки 16 144,9 млн. грн., з яких 0,14% від загального обсягу послуг реалізовано населенню. У 2013 р. цей показник був значно більшим і становив 1,73%. У дані показники включено такі види економічної діяльності: рекламна діяльність і дослідження кон'юнктури ринку, інша професійна, наукова та технічна діяльність, ветеринарна діяльність (табл. 1).

Окремі дані Держкомстат подає за такими видами, як: видавнича діяльність, виробництво

Таблиця 1

Динаміка обсягу послуг за видами економічної діяльності (з урахуванням ПДВ, млн. грн.)

Роки	Обсяги реалізованих послуг	Видавнича діяльність, виробництво кіно- та відеофільмів, телевізійних програм, видання звукозаписів, діяльність у сфері радіо та телевізійного мовлення	Рекламна діяльність і дослідження кон'юнктури ринку, інша професійна, наукова та технічна діяльність, ветеринарна діяльність	Усього
Обсяг реалізованих послуг				
2010		9656,5	12189,6	251522,8
2011		*	*	*
2012		15680,7	13778,6	324839,2
2013		9340,7	21551,7	357068,1
2014		9361,9	16144,9	360561,9
Обсяг послуг, реалізованих населенню				
2010		822,9	228,8	58439,5
2011		*	*	*
2012		1306,5	263,4	74876,1
2013		1544,7	1402,6	80974,2
2014		1614,3	113,2	78837,7

*Дані відсутні.

Джерело: [8]

Таблиця 2

Обсяг медійного рекламного ринку України 2015 р. відносно до 2014 р. і прогноз розвитку ринку в 2016 р. від ВРК

Види рекламної діяльності	2014 р., млн. грн.	2015 р., млн. грн.	Зміни 2015 р. проти 2014 р., %	Прогноз на 2016 р., млн. грн.	Відсоток змін 2016 р. до 2015 р., прогноз, %
Телебачення – реклама, усього	3 930	3 986	14%	4606	16%
Пряма реклама	3 555	3 555	0%	4088	15%
Спонсорство	375	431	15%	518	20%
Преса, усього	1 670	1 320	-21%	1248	-5,5%
Газети	720	545	-24%	512	-6%
Журнали	950	755	-18%	736	-5%
Радіореклама, усього	290	304	5%	333	9%
Національне радіо	205	217	6%	239	10%
Регіональне радіо	30	31	2%	32	5%
Спонсорство	55	56	2%	62	10%
Зовнішня реклама (ООН Advertising), усього	1 030	952	-7,5%	1045	10%
Щитова зовнішня реклама	875	821	-6,2%	903	10%
Транспортна реклама	70	64	-9,3%	69	9%
Indoor реклама (вкл. Indoor Video)	85	68	-20%	73	7%
Реклама в кінотеатрах	30	24	-20%	26	10%
Інтернет-реклама	2 115	2 355	11,3%	2745	17%
Усього медіа ринок	9 065	8 941	-1,4%	10003	12%

Джерело: [6]

кіно- та відеофільмів, телевізійних програм, видання звукозаписів, діяльність у сфері радіо та телевізійного мовлення. За цими видами рекламної діяльності у 2014 р. порівняно з 2013 р. обсяг реалізованих послуг збільшився і склав 9 361,9 млн. грн., з яких 48,83% від загального обсягу послуг реалізовано населенню (табл. 1).

Всеукраїнська рекламна коаліція (ВРК), експерти якої традиційно щорічно проводять аналіз своїх річних прогнозів розвитку медійного рекламного ринку України, виділяє такі види рекламної діяльності та включає їх у свої дослідження [11]. Розглянемо ситуацію по кожному з медіа:

- Телебачення: попит на пряму рекламу в першому півріччі знизився на 5–8% у рейтинговому вираженні. Однак за підсумками року телевізійна реклама зросла на 14%.

- Преса: у 2015 р. помітна кількість видань відмовилися від послуг моніторингу, що дещо ускладнює процес об'єктивної оцінки. Факти вказують на триваюче істотне падіння рекламних бюджетів: системні рекламодавці відводять інвестиції в інші канали, крім того, позначається втрата Криму і частини сходу країни (особливо для сегмента газет).

- Зовнішня реклама: у такому виді реклами, особливо в сегменті щитової реклами, спостерігається дуже високий рівень попиту, несподіваний навіть для самих операторів. При цьому в грошовому еквіваленті ринок все одно падає: вплив депінгових цін у комплексі, так само як і у випадку з пресою, позначається втрата Криму і частини сходу країни. У першому півріччі реальне скорочення бюджетів сягає 20–25%. Друге півріччя ситуацію дещо покращує, але за підсумками року – зменшення на 7,5%.

- Радіо: тут експерти ВРК фіксують позитивну тенденцію до зростання бюджетів.

- Інтернет: цей вид медіареклами демонструє позитивну динаміку, що і прогнозувалося експертами в грудні 2014 р. Актуальним є Інтернет-відео, що забезпечує зростання як попиту, так і пропозиції. Одним із чинників зростання бюджету є інфляція. Вартість ресурсу багатьох неукраїнських учасників рекламного ринку прямо або побічно прив'язана до валюти. За уточненою оцінкою, рекламний Інтернет-ринок виріс у 2015 р. на 11% у порівнянні з підсумками 2014 р. і продовжить своє зростання на 17% у 2016 р. [6; 11].

Підкреслимо, що базою ринку зовнішньої реклами залишаються міста

туристичного призначення, такі як Київ, Дніпропетровськ, Одеса, Харків,

Запоріжжя, Львів [15]. Незважаючи на зменшення обсягу ринку зовнішньої реклами, вона користується попитом. Найбільш актуальними форматами на ринку залишаються щитові конструкції та сітілайти з використанням нових технічних можливостей (світлодіодне і лазерне підсвічування брендмауерів, банерів та інших поверхонь), завдяки яким збільшується кількість комерційної реклами [15].

Більшої популярності набирає директ мейл – реклама, яка передбачає комунікацію з конкретним користувачем шляхом особистих листів на пошту [16]. Так, Шальман Т.М. зазначає, що одержувачі переглядають більше 80% листів, отриманих на особисту адресу, відповідають на 50–60%, проте лише 5–15% роблять запит на купівлю. Таким чином, потенційний покупець, отримуючи рекламний матеріал на пошту, автоматично стає учасником рекламного ринку [16].

У 2014–2015 рр. головним змістовим трендом у рекламі став патріотизм. Креативне агентство TABASCO за минулий рік випустило

більше 10 соціальних кампаній на підтримку української армії та єдності країни [3].

Як свідчать дані експертів Всеукраїнської рекламної коаліції, 2015 р. є більш активним роком, про що свідчить пожвавлення ринку по відношенню до 2014 р. [6].

Прогнози для рекламного ринку України від ВРК на 2016 р.: у підприємств не планується збільшення бюджетів, але й істотне скорочення не прогнозується. Оптимістичним є зростання наданих послуг на 3% [6].

На українському ринку рекламних послуг оцінка ефективності затрат вітчизняних рекламодавців здійснюється за допомогою EFFIE Awards Ukraine (всесвітньо відомий конкурс у сфері маркетингових комунікацій, заснований Американською маркетинговою асоціацією в 1968 р., проводиться в 40 країнах світу). На конкурсі оцінюється не тільки креативність рекламної кампанії, але й її результативність: зростання обсягів продаж, збільшення частки ринку, упізнання торгової марки і підвищення вартості бренду [1].

Розглянемо ситуацію серед провідних digital-агентств рекламного ринку. UDAC щорічно проводить рейтингування digital-агентств за підсумками авторитетної премії Effie Awards Ukraine (табл. 3). Ukrainian Digital Agencies Committee (UDAC) – структурний підрозділ ВРК, був створений у квітні 2011 р. представниками рекламних агентств України, що здійснюють свою діяльність у сфері digital, і на даний момент є всеукраїнським співтовариством провідних цифрових агентств – головним і єдиним регулюючим органом українського ринку цифрового маркетингу [2].

Таблиця 3

Рейтинг найбільш ефективних digital-агентств України у складі UDAC

№ п/п	Агентство	Середній бал ефективності агентства		
		2013 р.	2014 р.	2015 р.
1	Aimbalance	30	30	40
2	ISD Group	13	13	*
3	Advert.ua	12	12	*
4	Escape	10	10	*
5	Grape Ukraine	10	10	20
6	AdProllsobar	9	9	28
7	Branson Digital	7	7	*
8	Tribal DDB Ukraine	6	6	*
9	Liquid7 Groups	5	5	*
10	CEH.Digital technologies	5	5	*
11	VGNC	4	4	8
12	Smartica/Skykillers	3	3	*
13	Havas Worldwide	2	2	*
14	UCT	2	2	*
15	Postmen DA	*	*	20
16	Resolution Media	*	*	2
17	Vintage	*	*	2

* Дані відсутні.

Джерело: складено автором на основі [2]

Стан і розвиток українського рекламного ринку напряму залежать не тільки від ситуації в державі, а й від тенденцій світового ринку рекламних послуг, тому для оцінки й подальшого прогнозу-

вання вітчизняного рекламного ринку важливим аспектом є детальне вивчення ситуації у світі.

ZenithOptimedia – одне з найбільших медіа агентств у світі, 262 офіси якого працюють у 74 країнах. В Україні – з 1996 р., із 2006-го входить у найбільшу в країні рекламну групу Publicis Groupe Ukraine, з 2008-го – у топ-5 медіаагентств України. У офісі ZenithOptimedia (м. Київ) працює більше 60 співробітників. Клієнтами агентства в Україні є L’Oreal, Nestle, sanofi, Toyota, TUI, HTC, Puma, British Airways, Whirpool та інші національні й міжнародні бренди [13].

Медіаагентство ZenithOptimedia спрогнозувало, що в 2015 р. світовий рекламний ринок зросте на 4% і складе \$554 млрд. Але прогноз не був дотриманий на 0,2% через зміни планів рекламодавців, викликані, своєю чергою, уточненнями прогнозів розвитку світової економіки [13].

Як зазначає ZenithOptimedia, конфлікт на сході України значно похитнув рекламний ринок; Росія серйозно потерпає від санкцій, відтоку капіталу та падіння цін на нафту, що складає 70% її експорту; Білорусь утрачає позиції через залежність від торгівлі з Росією. Фахівці агентства дали наступний прогноз: у доларовому еквіваленті український ринок скоротиться на 44,5% у 2015 р. (обчислення проводилось у національній валюті, падіння якої наприкінці 2014 – початку 2015 рр. величезною мірою вплинуло на результат); російський ринок реклами скоротиться на 14,1%, а білоруський – на 15% [13]. Щодо всього ринку регіону Східної Європи та Центральної Азії, куди ZenithOptimedia відносить й Україну, то він скоротиться на 8,6% за результатами 2015 р. Відновлення ринку прогнозується наступного року, але не такими темпами, як скорочення – 3,3% росту в 2016 р. та 6,1% – у 2017 р. [13].

ZenithOptimedia пропонує чотирирічний глобальний зріз розвитку рекламного ринку: найгірші показники в регіоні Близького Сходу та Північної Африки – через події Арабської весни, поточне загострення конфліктів у Сирії та Іраку та падіння цін на нафту [13]. Виходячи з такого прогнозу на ринку рекламних послуг в Україні в наступні два роки глобальних змін не очікується, тому основним завданням є збереження існуючого прогресу.

За прогнозами агентства ZenithOptimedia щодо ситуації на топ-10 рекламних ринках світу, у наступні два роки серед країн-лідерів Сполучене Королівство займе четверте місце Німеччини [13]. В інших країнах спостерігається позитивна тенденція до зростання.

Щодо витрат на рекламу в різних медіа, ZenithOptimedia підкреслює, що обсяги реклами в Інтернеті надалі зростають: у 2014 р. – 20,2%, а в найближчому майбутньому – у середньому на 15% за рік [13]. При цьому фахівці виділяють рекламу в Інтернеті саме через такі типи пристроїв, як планшети й смартфони з найшвидшим темпом росту. Основними причинами таких

показників є подальше поширення пристроїв та поліпшення навичок користування ними. На 2017 р. обсяги реклами мобільними засобами агентство прогнозує в обсязі \$89 млрд., тобто 44% надходжень від реклами в Інтернеті та 15% – від усієї світової реклами [13]. Таким чином, мобільна реклама може стати третьою у грошовому вимірі, потіснивши рекламу на радіо, у журналах, зовнішню рекламу і пресу, але все ж таки поступаючись рекламі на ТВ і на настільних комп’ютерах.

ZenithOptimedia прогнозує розподіл світового рекламного бюджету між різними медіа, в якому наголошує, що на мобільну рекламу зросте попит уже в 2016 р. на відміну реклами в газетах [13].

Щорічно ініціатива Kwendi Media Audit проводить опитування ТОП-менеджерів провідних рекламних холдингів, таких як: Publicis Groupe Ukraine, Dentsu Aegis Network Ukraine, Omnicom Media Group (Media Direction і Optimum Media), ADV Ukraine і Group M. Керівники найбільших рекламних холдингів України прогнозують зростання ринку в 2016 р. [9]. Вони повідомили свої очікування середнього рівня медіаінфляції в поточному та майбутньому роках.

Отже, що стосується 2015 р., то спостерігається значне зростання цін у двох цифрових сегментах: онлайн-відео та соціальні мережі.

У 2016 р. опитані фахівці відмічають зростання цін у всіх рекламних категоріях із найбільшим рівнем інфляції серед традиційних медіа для телебачення (до 20%). На 2016 р. експерти прогнозують більш стабільну ситуацію на рекламному ринку.

Таким чином, на основі проведених досліджень, український і світовий ринок попередні роки зазнав значних збитків, проте ситуація відновлюється і настає період зросту рекламного ринку.

За останніми прогнозами Всеукраїнської рекламної коаліції, обсяг рекламного ринку України зростає на 12%, що підтверджує й ініціатива Kwendi, прогнозуючи зростання по всім медіаносям, а особливо в телебаченні (+19%) та Інтернет-рекламі (від +5% до +35%).

За прогнозами ZenithOptimedia, світовий рекламний ринок зростає ще й за рахунок мобільної реклами, займаючи при цьому 38,8% світового рекламного бюджету [9].

Висновки. Такі тенденції рекламного ринку породжують високу конкуренцію, яка спонукає підприємства рекламної галузі шукати все нові й нові способи не тільки закріпитися на своїх позиціях, але й зайняти в цьому бізнесі провідне місце. Отже, українські рекламні агентства повинні бути максимально ефективними, креативними та універсальними, щоб утримувати лідерство не тільки серед вітчизняних конкурентів, але й поряд зі світовими представниками цієї галузі, незважаючи на економічні, політичні, соціальні та інші фактори.

Список літератури:

1. EFFIE Awards Ukraine 2009 // Маркетинговые исследования в Украине. – 2009. – № 6(37).
2. Ukrainian Digital Agencies Committee [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.udac.org.ua/about/ratings/2013>.
3. Make ad, not war! [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.adme.ua/creativity/make-ad-not-war-ratbasco-128073/>.
4. Вакалюк А., Лазебник М. Обсяг рекламно-комунікаційного ринку України у 2009 році і прогноз на 2010 рік. Експертна оцінка Всеукраїнської Рекламної Коаліції / А. Вакалюк, М. Лазебник // Маркетинг в Україні. – 2009. – № 6. – С. 30–34.
5. Вікіпедія Електронний ресурс. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org>.

6. Всеукраїнська рекламна коаліція [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.adcoalition.org.ua>.
7. Гультай Б.В., Петрашак О.О. Сучасний стан рекламного ринку України. Наукові конференції / Б.В. Гультай, О.О. Петрашак [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/gultay-bv-petraschak-oo-suchasniy-stan-reklamnogo-rinku-ukrayini/>.
8. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. Експертна група Kwendi [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kwendi.net/ua/news/155>.
10. КВЕД 2014 Україна. «Евровектор», юридическая компания [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://evrovektor.com/>.
11. Компания Perekhid Outdoor [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.p-o.com.ua/about.html>.
12. Лазебник М. Обсяг рекламно-комунікаційного ринку України в 2008 році та прогноз на 2009 рік / М. Лазебник // Маркетинг в Україні. – 2008. – № 6. – С. 28–32.
13. Медіа Бізнес [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mediabusiness.com.ua/content/view/44638/lang,ru/>.
14. Ромат Є. Державне регулювання в загальній системі зовнішнього контролю рекламної діяльності / Є. Ромат // Вісник Української академії державного управління при Президентові України. – 2003. – № 2. – С. 423–429.
15. Тоцкая И.В. Тенденции, проблемы и перспективы развития наружной рекламы в Украине / И.В. Тоцкая // Управление развитием. – 2014. – № 5. – С. 146–148 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Uproz_2014_5_69.pdf.
16. Шельман Т.М. Тенденции развития рекламной деятельности в Украине / Т.М. Шельман [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/tendentsii-razvitiya-reklamnoy-deyatelnosti-v-ukraine>.

Яковенко Т. И.

Полтавский университет экономики и торговли

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ МАРКЕТИНГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ РЕКЛАМНОЙ ОТРАСЛИ

Резюме

Исследованы тенденции развития предприятий рекламной отрасли. Определены особенности маркетинговой деятельности предприятий рекламной отрасли. Рассмотрена ситуация на топ-10 рекламных рынках мира, а также распределение мирового рекламного бюджета между различными медиа на будущий период.

Ключевые слова: тенденции развития, предприятия рекламной отрасли, особенности маркетинговой деятельности.

Yakovenko T. I.

Poltava University of Economics and Trade

MODERN TENDENCIES OF MARKET ACTIVITY DEVELOPMENT IN THE ENTERPRISES OF ADVERTISEMENT BRANCH

Summary

It's investigated trends in the development of enterprises in the advertising industry. The article defines the peculiarities of marketing activity of enterprises in the advertising industry. It's considered the situation on the top 10 advertising markets in the world, as well as the distribution of global advertising budget among various media in the coming period.

Keywords: development trends, enterprise advertising industry, especially marketing activities.

РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 330.34

Богашко О. Л.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РЕГІОНАЛЬНО-КЛАСТЕРНОЇ СТРУКТУРИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ

Викладено результати досліджень у сфері розвитку інноваційної діяльності регіону. Розглянуто практичні питання кластеризації підприємств регіону, у зв'язку з чим розкрито зміст поняття «кластер», простежено його характеристики та класифікаційні ознаки. Запропоновано авторське бачення теоретично-прикладного змісту поняття «регіональний інноваційний кластер» та на цій основі обґрунтовано методологічні підходи до формування регіонально-кластерної структури управління інноваційним розвитком держави.

Ключові слова: кластер, інноваційний розвиток, регіон, регіонально-кластерний підхід до управління.

Постановка проблеми. Європейський вибір України та її відповідна інтеграція у високотехнологічне конкурентне середовище зумовили необхідність формування інноваційної моделі розвитку. Потреба в нових теоретичних підходах до управління інноваційним розвитком, а також необхідність нарощення технологічної конкурентоспроможності економіки посилили інтерес до удосконалення практики в галузі управління інноваціями на регіональному рівні, який об'єднує мікро- та макросередовища держави.

Побудова ефективної інноваційної інфраструктури є одним із найперших кроків до створення повноцінної регіональної інноваційної системи, що, безумовно, сприятиме переходу регіонів України на інноваційний шлях розвитку. У рамках регіональної інноваційної системи інноваційна діяльність здійснюється в різних формах і проявах безліччю економічних суб'єктів і залежить від державної інноваційної та регіональної політики. Саме інноваційна інфраструктура поєднує таку діяльність в єдину систему, яка забезпечує повноцінний інноваційний розвиток як окремого регіону, так і країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження у сфері розвитку і ефективної діяльності інноваційної інфраструктури регіону в сучасних українських умовах представляють значний науковий інтерес і можуть мати широке практичне застосування. Важливого значення набувають методологічні аспекти формування і функціонування інноваційної інфраструктури регіонів України.

Так, В.Ф. Гриньов [1] зазначає, що для регіональної економіки важливими чинниками інноваційного розвитку є специфіка науково-технічного і виробничого потенціалу регіону, кадрове забезпечення, соціальні й екологічні проблеми інновацій, формування інноваційної інфраструктури. Автор підкреслює значення інновацій, кадрів, інноваційної інфраструктури як основних чинників інноваційного розвитку регіону.

Ключовою умовою інноваційного розвитку для регіонів, як констатує П.Т. Бубенко [2], є наявність ефективної інноваційної системи, на базі і в межах якої має бути забезпечена продуктивна взаємодія основних об'єктів інноваційної економіки – бізнес-структур різного типу і масштабу, науково-освітніх інститутів і органів влади.

У праці зроблено акцент на взаємодію влади, бізнесу і науки, в якій регіональна інноваційна система відіграє головну роль.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У регіонах України інноваційна інфраструктура ще недостатньо розвинена, оскільки не охоплює всі ланки інноваційного процесу. Відсутній системний погляд на інфраструктуру як найважливішу складову регіональної інноваційної системи. Однак частина елементів цієї мережі, що позитивно зарекомендували себе, вже створена. Результати діяльності технопарків, бізнес-інкубаторів, спеціальних економічних зон, регіональних центрів інноваційного розвитку свідчать, що в регіонах країни інноваційна інфраструктура проходить етап становлення. У майбутньому це дозволить збудувати цілісну територіально-кластерну систему інноваційного розвитку як на регіональному рівні, так і на загальноукраїнському, що забезпечуватиме просування отриманих у науково-технологічній сфері нових знань до ринку інновацій.

Мета статті полягає у формуванні методологічних засад функціонування регіонально-кластерної структури управління інноваційним розвитком та дослідженні особливостей діяльності регіональних кластерів як пріоритетних міжгалузевих комплексів, які визначають розвиток постіндустріальної інформаційної економіки на національному й регіональному рівнях та є суттєвим фактором підвищення конкурентоспроможності національної та регіональної економіки за рахунок інтеграції сполучених галузей і взаємозалежних соціальних інститутів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес утворення та функціонування кластерів є досить складним і багатогранним. Багатоаспектним є бачення й науковців щодо пояснення самого економічного значення сутності поняття «кластер». У перекладі з англійської мови cluster означає гроно, букет або групу, скупчення, зосередження (людей, предметів) або бджолиний рій, буквально – «зростати разом» [3, с. 26].

Економічний словник пояснює поняття «кластер» як «групу усіх предметів», а також як метод, за зразком якого групи класифікуються відповідно до певних характеристик [4, с. 127].

Підходів до визначення поняття «кластер» існує багато. Серед науковців найбільш відоме

визначення дав засновник теорії конкурентних переваг нації М.Е. Портер, який трактує його як групу географічно сусідніх взаємозалежних компаній і пов'язаних із ними організацій, які діють у певній сфері й характеризуються спільністю діяльності та взаємно доповнюють одна одну [5, с. 205–206, 216]. Із цього визначення стає зрозумілим, що відомий науковець вказує насамперед на переваги такого сусідства, що пов'язані із взаємодопомогою підприємств на конкретно визначеній території. М.Е. Портер вважає, що в сучасній економіці, особливо в умовах глобалізації, традиційний галузевий поділ утрачає свою актуальність. На перше місце виходять кластери як системи соціально-економічних взаємовідносин.

Г. Сванн і М. Превезер розглядають кластери як групу фірм у межах однієї галузі, які розташовані в одній географічній області [6]. В. Елснер – як групу фірм, які функціонально пов'язані як вертикально, так і горизонтально [7]. Таке формулювання кластеру відрізняється від попереднього дещо вужчим розумінням його сутності, оскільки співпраця підприємств обмежується лише однією галуззю. Лише функціональний підхід підкреслює якість існуючих взаємозв'язків між фірмами й інститутами, які підтримують кластер.

Т. Стан припускає, що кластер – це форма промислової організації, яка залежить від мереж високоспеціалізованих, взаємозалежних фірм приватного сектора й установ суспільного сектора, кінцева продукція яких проникає на ринки за межі центрального регіону [8]. У даному випадку, на думку автора, кластер – це сукупність великих підприємств регіону та мережа збуту їхньої продукції, які суттєво впливають на кількість та якість споживання як усередині, так і за межами даного регіону.

М.П. Войнаренко пояснює кластер як територіально-галузеве добровільне об'єднання підприємств, які тісно співпрацюють із науковими установами й органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоздатності власної продукції та економічного зростання регіону [9]. На нашу думку, таке трактування кластеру є досить прогресивним, оскільки в ньому вперше наголошено на цілях такого об'єднання (підвищення конкурентоздатності продукції, економічне зростання регіону), які враховують інтереси як приватних підприємств, так і державних установ регіону.

У цьому сенсі заслуговує на увагу й узагальнення В.В. Гловацької, яка розглядає кластер як «сукупність окремих економічно споріднених суб'єктів господарювання з метою реалізації спільної мети й задля досягнення значно вищого результату» [10, с. 8].

С.І. Соколенко розуміє поняття «кластер» як виробничо-комерційну мережу незалежних фірм за участю спеціалізованих виробників, установ, що генерують знання (університетів, науководослідних інститутів, венчурних компаній), посередницьких закладів (брокерів, консультантів), державних установ і споживачів, які є ланками у виробничому ланцюгу та близькі за місцем розташування [11]. Таке визначення характеризує кластер як сучасний альянс виробничих, комерційних, посередницьких фірм та державних, наукових установ і навіть споживачів.

Схожу дефініцію зустрічаємо в роботі [12], де поняття «кластер» трактується як індустріальний комплекс, сформований на базі територіальної концентрації мереж спеціалізованих постачальни-

ків, основних виробників і споживачів, пов'язаних технологічним ланцюжком, які виступають альтернативою секторальному підходу.

Досліджуючи кластер, Г.А. Семенов та О.С. Богма вказують на те, що він являє собою добровільне об'єднання підприємств і підприємців, не обов'язково однієї галузі, але взаємопов'язаних між собою та доповнюючих один одного, із постачальниками, споживачами, науковими інститутами, суспільними організаціями й органами влади, які поєднані спільними цілями та здатні сумісно вирішувати складні питання, що не можуть бути вирішені поодиноці [13, с. 11].

Поряд із загальним поняттям «кластер» виділяються поняття «промисловий кластер», «регіональний кластер», «регіональний промисловий кластер». Основною ознакою всіх цих понять є географічна близькість підприємств і організацій, їхня взаємозалежність у процесі виробництва. Однак інноваційна складова практично не зазначена в будь-якому з первинних поширених тлумачень поняття «кластер».

Поняття інноваційний кластер дається в роботі [12] і розглядається як «об'єднання різних суб'єктів суспільного життя (промислових компаній, дослідних центрів, органів державного управління, громадських організацій), що дозволяє використати переваги двох способів координації економічної системи – внутрішньофірмової ієрархії та ринкового механізму, що дає можливість більш швидко та ефективно використовувати нові знання, наукові відкриття і винаходи». Автори цієї праці також підкреслюють, що для держави в цілому діяльність інноваційних кластерів визначає, по-перше, масштаби й темпи розвитку наукомістких галузей економіки; по-друге, місце країни в міжнародному поділі праці; по-третє, можливість рівноправного економічного співробітництва з розвинутими країнами; по-четверте, можливість збільшення притоку зарубіжного капіталу й експорту вітчизняної продукції.

Отже, в умовах сучасної інноваційної економіки теоретико-методологічні погляди на процес кластеризації зазнають суттєвої еволюції. Генезис визначень кластера представляє спадкоємність орієнтації на інноваційний розвиток і обмін інформацією та знаннями.

На нашу думку, виходячи зі змісту та цілей даного дослідження слід вживати новий термін – теоретичне поняття «регіональний інноваційний кластер», під яким будемо розуміти довготривалу коаліцію адміністративної влади та громадських організацій регіону, виробничих, переробних, збутових та обслуговуючих підприємств, освітніх закладів, наукових установ та інноваційних форм ведення бізнесу з метою спільної і взаємовигідної розбудови конкурентоспроможної, соціально орієнтованої економіки регіону, що базується на нових знаннях, інноваціях та всеохоплюючому використанні інтелектуального капіталу регіону.

Сучасний розвиток окремих економічних систем свідчить, що кластерні об'єднання є однією з найефективніших форм організації інноваційних процесів, форм регіонального розвитку, за якої на ринку конкурують уже не окремі підприємства, а цілі комплекси, які зменшують свої витрати завдяки спільній технологічній кооперації компаній. Об'єднання у кластери формують специфічний економічний простір із метою розширення сфери вільної торгівлі, вільного переміщення капіталу та людських ресурсів, а отже, виконують функції структуроутворюючих елементів глобальної сис-

теми [14]. Основна мета кластера – підвищення внутрішньої та міжнародної конкурентоспроможності його членів за рахунок комерційного і некомерційного співробітництва, наукових досліджень та інновацій, освіти, навчання і заходів регіональної політики та державної підтримки.

Однак для проведення дослідження інноваційних кластерів окремих регіонів і обґрунтування висновків щодо їхньої економічної ефективності існує потреба у більш точному розгляді того, що являють собою такі кластери та пов'язані з ними явища.

А.Д. Олійник зазначає, що «у сучасній економіці домінуючими стратегічними чинниками є переваги володіння технологіями, передовим менеджментом, високою та специфічною компетенцією працівників. Тому кластери, які будуть створюватися, повинні мати у своєму складі наукові установи та вищі навчальні заклади, які виступають генераторами як процес-інновацій, так і продукт-інновацій» [15, с. 212].

Розглядаючи «інноваційний кластер» як стійку, упорядковану, добровільно об'єднану сукупність економічних суб'єктів, які здатні проектувати та виготовляти спеціалізовану конкурентоспроможну на світовому ринку продукцію, науковець зазначає, що до складу «ядра» такого кластера повинні входити провідні підприємства, науково-дослідні установи та вищі навчальні заклади як генератори інноваційних ідей і кадрового забезпечення, а до складу кластера – обслуговуючі (підприємства – постачальники сировини, комплектуючих тощо), допоміжні (ринкові інститути – брокери, консультанти, венчурні компанії тощо) та доповнюючі об'єкти (збутові та інші структури).

Погоджуємося з думкою дослідника кластерних структур, що введення до базисного складу інноваційного кластера регіону наукових установ і вищих навчальних складів дозволить посилити

інноваційний потенціал усіх підприємств, які до нього входять.

Кластери виступають організаційною формою консолідації зусиль зацікавлених сторін. Як правило, кластери складаються з підприємств, спеціалізованих у певному секторі економіки і локалізованих географічно. У регіональній інноваційній системі (РІС) кластерне об'єднання сприяє великим підприємствам підтягувати за собою середні та малі.

У цьому контексті при формуванні кластерів необхідно визначити список інноваційних виробничо-технологічних лідерів у кожному регіоні. Паралельно необхідно виділити інституціональних лідерів і в галузі освіти, що в подальшому дозволить досить швидко сформувати інноваційні науково-виробничі кластерні структури, що забезпечать конкурентоспроможність як регіону, так і країни в цілому. Однак слід відмітити, що саме середній та малий бізнес, опираючись на підтримку з боку органів влади, так званого адміністративного ресурсу регіону, повинен проявляти ініціативу щодо створення кластерів.

Для підприємств важливою класифікаційною ознакою є значимість географічна або за територіальним поділом праці, а саме: регіональна, яка створюється в межах одного регіону і орієнтується на наявну географічну концентрацію взаємопов'язаних галузей; державна (національна), яка включає наявні діючі підприємства, організації та установи, розташовані в різних регіонах країни з орієнтацією на експорт; міжнародна, яка зазвичай створюється на основі використання дешевої робочої сили і природних ресурсів малозабезпечених країн та імпорту технологій із розвинених країн.

Ступінь відкритості кластера впливає на залучення в регіон додаткових ресурсів або на функціонування кластера, що відбувається при використанні тільки власних ресурсів. Повнота

Таблиця 1

Фактори взаємного впливу регіонів і кластерів на економічну діяльність

Регіональні чинники, що позитивно впливають на ефективність економічної діяльності кластерів	Кластерні чинники, що позитивно впливають на ефективність економічної діяльності регіонів
регіональні та галузеві наукові центри, що забезпечують надходження інформації, проведення наукових досліджень, консультування та технічна підтримка	формування ефективних методів взаємодії держави та бізнесу, орієнтованих на встановлення державно-приватного партнерства
залучення в кластер виробників вузькоспеціалізованого обладнання і надання ділових послуг специфічного характеру	посилення дії мультиплікативного ефекту, який проявляється у збільшенні оборотності інвестицій, у зростанні прибутковості та конкурентоспроможності регіону
зворотній зв'язок зі споживачами, наявність розгалуженої збутової мережі, усталених каналів збуту	перетворення науки та освіти з дотаційної соціальної сфери у високоприбуткові види діяльності
наявність технологій і виробництв з утилізації та переробки відходів і побічних продуктів	підвищення ступеня інтеграції регіональних кластерних утворень у глобальну систему світового партнерства
взаємодія з галузями супутніх продуктів та видів діяльності	посилення незалежності регіону від економічних коливань за його межами
наявність в регіоні фінансових інститутів і доступність фінансових коштів	стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу в регіоні
розвиток відповідних видів інфраструктури (ринкової, виробничої, транспортної)	збільшення кількості підприємств близько кластера, збільшення зайнятості населення регіону, зростання заробітної плати та відрахувань до бюджетів різних рівнів
рівень регіональної підготовки кадрів у системі загальної та спеціальної освіти, служби підвищення кваліфікації персоналу	збільшення купівельної спроможності населення і зростання ємності регіональних товарних ринків, підвищення інвестиційної привабливості регіонів
центри стандартизації та сертифікації продукції, а також інші урядові агентства, які можуть входити до складу кластерів, тим самим підвищуючи його значимість у контексті державно-приватного партнерства	формування економічних передумов для переходу від політики вирівнювання соціально-економічного стану країни шляхом її прискореного зростання і усередненого інвестування в промисловість до політики підтримки і стимулювання регіонів, які за рахунок цільових вкладень у розвиток кластерів зможуть показати стійку динаміку розвитку
стратегічні альянси та інші форми державної кооперації у виробничій та торговельній сферах діяльності кластера, які в асоціативній формі підтримують діяльність його членів	поява ефекту масштабу і ефекту агломерації, які у створенні кластерах сприяють розвитку регіонів, а такі регіони створюють імпульси для розвитку сусідніх регіонів

використання первинного ресурсу впливає на стійкість наявних сформованих груп кластерного спрямування: за меншої частки активного використання первинного ресурсу підвищується можливість його використання іншими підприємствами, які не входять у кластер, що зазвичай послаблює конкурентоспроможність самого кластера.

Наявність державної підтримки забезпечує здатність захисту інтересів кластера, а також можливість одержання за рахунок взаємодії з державою додаткових конкурентних переваг. Управління та географічне охоплення можуть здійснюватися через макрокластери – групи взаємопов’язаних та взаємодіючих галузей та окремих сегментів у межах країни в цілому, мезокластери – взаємопов’язані галузеві групи підприємств у межах конкретного регіону; мікрокластери – рівень окремої сільської території.

Перевагами кластеризації є висока, інтенсивна конкуренція та активна взаємодія між учасниками, які створюють стійкі конкурентні переваги. Стійкий – є структурою кластера і взаємодією між наявними учасниками кластера. Потенційний розвиток повинен здійснюватися через фрагментовану структуру кластера, яка динамічно рухається вперед. При створенні сприятливого ділового середовища кластер починає інтенсивно розвиватися. Латентний кластер через існування окремих, незалежних кластерних структур характеризується нестачею стабільних, стійких комунікативних взаємозв’язків між учасниками кластера та не забезпечує стійкості розвитку [16, с. 33].

В основі кластеризації лежить модернізаційний процес, який базується на інноваціях. Структурно він охоплює технічні, технологічні, організаційно-управлінські та інституційні нововведення. Унаслідок цього кластери можуть мати

різну спрямованість – інноваційну, промислову, рекреаційну, фінансову, сільськогосподарську, телекомунікаційну, будівельну, портово-рибальську, а також доповнюватися активною логістичною та маркетинговою діяльністю.

На нашу думку, вплив регіональних передумов на розвиток кластерів та подальший вплив кластерів на функціонування економіки регіону взаємозалежний та носить переважно позитивний характер. Цю взаємообумовлену та взаємовигідну кооперацію, яку можна розвинути на місцевому рівні, ми представили в табл. 1.

Здійснення структурних перетворень наукоємних галузей на основі кластерних об’єднань може стати одним із заходів розвитку інноваційного потенціалу як рушійної сили економічного зростання підприємств регіону. Ефективність кластерних структур управління дозволяє вирішувати різні завдання щодо управління розвитком інноваційного потенціалу підприємств, а також обумовлюється проявом різних видів ефектів (рис. 1).

Регіонально-кластерна структура управління є стимулом стрімкого інноваційного розвитку, оскільки фінансові витрати об’єднаних підприємств значно менші, отримуються значні конкурентні переваги за рахунок проходження одного з етапів інноваційного циклу – створення кінцевих виробів завдяки об’єднанню підприємств. Ефект від такого об’єднання збільшується завдяки наявності ефективного механізму управління розвитком інноваційного потенціалу всередині кластера підприємств.

Висновки. У цілому ефект від використання регіонально-кластерної структури управління інноваційним розвитком виявляється у поліпшенні низки економічних показників, таких як

рентабельність і прибуток від ведення інноваційної і виробничої діяльності, що пояснюється раціональним вибором інноваційних проєктів, заснованим на вірній орієнтації як на конкретні потреби споживачів, так і на перспективний розвиток кластера. Крім того, за рахунок обґрунтованого розподілу інтенсивності інноваційної діяльності в часі та її адаптації до фінансових умов, що складаються, покращується фінансова стійкість об’єднаних підприємств кластера.

Таким чином, регіонально-кластерна модель управління є ефективним підходом до організації й управління розвитком інноваційного потенціалу підприємств, а отже, забезпечує зростання їхньої інноваційної активності.

Регіонально-кластерна структура управління створює такі переваги для підприємств, орієнтованих на інноваційний розвиток [17]:

- можливість більш ефективного та раціонального використання наявних

Рис. 1. Класифікація сфер ефектів від застосування регіонально-кластерного підходу до управління інноваційним розвитком

Джерело: [17, с. 89]

потенціалів і залучених інвестиційних коштів для розвитку інноваційного потенціалу, що є головною метою для підприємств;

- взаємне збагачення знаннями, ідеями, що сприяє нарощуванню інтелектуального потенціалу й ефективному управлінню розвитком інноваційного потенціалу підприємств, що об'єднуються;

- фінансова підтримка між учасниками кластеру, формування єдиних фінансових ресурсів в інноваційному фонді об'єднання, які мають цільове призначення – розвиток інноваційного потенціалу;

- можливість залучення як державних, так і закордонних інвестицій;

- підвищення гнучкості та розвиток інноваційного потенціалу, доступ до нових технологій та обладнання, що дозволяє виробляти конкурентоспроможну продукцію, збільшити обсяг її виробництва;

- можливість спільно та ефективно вирішувати проблеми на рівні органів влади;

- об'єднання всіх компонентів інноваційного виробничого процесу для досягнення високого економічного результату.

Список літератури:

1. Гринев В.Ф. Инновационный менеджмент / В.Ф. Гринев. – К. : МАУП, 2001. – 152 с.
2. Бубенко П. Ключові моменти формування регіональних інноваційних систем в Україні / П. Бубенко, В. Гусев // Економіка України. – 2007. – № 8. – С. 33–39.
3. Войнаренко М.П. Механізми адаптації кластерних моделей до політико-економічних реалій України / М.П. Войнаренко // Світовий та вітчизняний досвід запровадження нових виробничих систем (кластерів) для забезпечення економічного розвитку територій : матеріали конф. (Київ, 1–2 листопада 2001 р.) : тези доп. – К. : Спілка економістів України, 2001. – С. 25–33.
4. Економічний словник / Уклад. Г.В. Осовська [та ін.]. – К. : Кондор, 2007. – 358 с.
5. Портер М.Э. Конкуренция : [учеб. пособ.] / М.Э. Портер. – М. : Вильямс, 2000. – 495 с.
6. Swann G.M.P. A Comparison of the Dynamics of Industrial Clustering in Computing and Biotechnology. Research Policy 25 / G.M.P. Swann, M. Prevezer. – 1996. – P. 1139–1157.
7. Elsner W. An industrial policy agenda 2000 and beyond: Experience, Theory and Policy. Bremen Contributions to Institutional and Social-Economics (Eds.) A. Biesecker / W. Elsner, K. Grenzdorffer. – 1998. – № 34.
8. Egan, T. (2000) Toronto Competes: An Assessment of Toronto's Global Competitiveness, Economic Development Office, Toronto.
9. Voynarenko M.P. Clustering within the Framework of Entrepreneurship, Economic Integration and Investment Attraction / M.P. Voynarenko // Regional forum «Social aspects and financing of industrial restructuring». – 26 and 27 novem. 2003, Moscow, Russian Federation, Topic 6. – Regional dimension of industrial restructuring. United Nations Economic Commission for Europe [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unecsc.org>.
10. Гловацька В.В. Кластеризація як напрям стратегічного розвитку сільського туризму / В.В. Гловацька // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону : науковий збірник ; за ред. І.Г. Ткачук. – Івано-Франківськ : ПНУ імені Василя Стефаника, 2010. – Вип. 6. – Т. 1. – С. 7–12.
11. Соколенко С.И. Производственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры (Укр. контекст) / С.И. Соколенко. – К. : Логос, 2002. – 646 с.
12. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : [монографія] / За ред. З.С. Варналія ; Нац. ін-т стратег. дослідж. – К. : НІСД, 2007. – 768 с.
13. Семенов Г.А. Кластери підприємств як передумова активізації розвитку регіональної економіки / Г.А. Семенов, О.С. Богма // Економіка та держава. – 2006. – № 4. – С. 11–13.
14. Пістунів І.М. Кластерний аналіз в економіці : [навч. посіб.] / І.М. Пістунів, О.П. Антонюк, І.Ю. Турчанова. – Дніпропетровськ : НГУ, 2008. – 84 с.
15. Олійник А.Д. Методологічні основи формування інноваційних кластерних структур / А.Д. Олійник // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: науковий збірник ; за ред. І.Г. Ткачук]. – Івано-Франківськ : ПНУ імені Василя Стефаника, 2009. – Вип. 5. – Т. 1. – С. 210–217.
16. Burgelman R.A., Maidigue M.A. Strategic Management of Technology and Innovation/ R.A. Burgelman, M.A. Maidigue. – Homewood, Illinois. IRWIN, 2004.
17. Ганущак-Єфіменко Л.М. Оцінка ефективності управління розвитком інноваційного потенціалу підприємств, об'єднаних у кластер / Л.М. Ганущак-Єфіменко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 9(99). – С. 86–95.

Богашко А. Л.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тычины

ОСНОВЫ РЕГИОНАЛЬНО-КЛАСТЕРНОЙ СТРУКТУРЫ УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫМ РАЗВИТИЕМ

Резюме

Изложены результаты исследований в сфере развития инновационной деятельности региона. Рассмотрены практические вопросы по кластеризации предприятий региона, в связи с чем раскрыто содержание понятия «кластер», изучены его характеристики и классификационные признаки. Предложено авторское видение теоретико-прикладного содержания понятия «региональный инновационный кластер» и на этой основе обоснованы методологические подходы к формированию регионально-кластерной структуры управления инновационным развитием государства.

Ключевые слова: кластер, инновационное развитие, регион, регионально-кластерный подход к управлению.

Bohashko A. L.

Pavlo Tychna Uman State Pedagogical University

METHODOLOGICAL FRAMEWORK OF REGIONAL-CLUSTER STRUCTURE OF INNOVATIVE DEVELOPMENT

Summary

The article presents the results of research in the field of innovation in the region. We consider the practical issues of clustering enterprises in the region, in connection with which the content of the concept of «cluster», traced its characteristics and classification features. It's offered the author's vision of theoretical and applied meaning of «regional innovation cluster» and on this basis to substantiated methodological approaches to the formation of regionally-cluster structure of innovative development of the state.

Keywords: cluster, innovation development, region, regional-cluster approach to management.

УДК 332.12

Шаров В. С.

Національний авіаційний університет

ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ НА БАЗІ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДХОДУ

Досліджено теоретичні питання територіального розвитку вітчизняних підприємств. Окреслено необхідність інноваційного підходу до територіального розвитку підприємств. Визначено шляхи територіального розвитку підприємств, використовуючи інноваційні рішення.

Ключові слова: територіальний розвиток, конкурентоспроможність, кластери, кластерний підхід, інновації, модернізація.

Постановка проблеми. Нині українська економіка перебуває в такому стані, що потребує невідкладних та глобальних змін. Гостро стоїть проблема прискорення зростання національної та регіональної економіки.

Конкуренція на ринках усе більше загострюється, і це створює нові передумови для пошуку шляхів підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Однією із таких можливостей для вирішення даної проблеми є кластерна форма організації підприємств, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності регіону, збільшенню його потенціалу та економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти територіального розвитку підприємств відображено в працях як зарубіжних учених-економістів, так і вітчизняних дослідників, таких як М. Портер, Е. Бергман, Е. Браун, Е. Фезер, М.П. Войнаренко, Б.М. Данилишин, В. Савченко, С. Соколенко, Ю.В. Міхеєв та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Виявлення інтересу до теоретичних та практичних аспектів територіального розвитку під-

приємств усе більше зростає, з'являється все більше досліджень, публікацій, присвячених даній темі. Але все ж проблема досі залишається невирішеною.

Мета статті. Метою статті є розкриття особливостей і значущості територіального розвитку підприємств, а також пошук шляхів його удосконалення на базі інноваційного підходу.

Викладення основного матеріалу. Поняття «розвиток» є одним із фундаментальних та надзвичайно широко використовуваних у різних галузях природничих, філософських, суспільних та економічних наук.

З філософської точки зору, розвиток означає незворотну, направлену, закономірну зміну матеріальних та ідеальних об'єктів.

Тільки одночасне існування всіх трьох зазначених властивостей виділяє процеси розвитку серед інших змін: зворотність змін характеризує процеси функціонування; відсутність закономірності характерна для випадкових процесів катастрофічного типу; при відсутності направленості зміни не можуть накопичуватися, тому процес втрачає характерної для розвитку єдиної, внутрішньо взаємозв'язаної лінії.

З точки зору економіки, розвиток – це сукупність прогресивних та регресивних, керованих та некерованих процесів, які відбуваються в економіці на мікро- та макrorівнях і результатом яких є закономірні якісні, незворотні зміни, що відбуваються в економічних системах та серед учасників таких систем.

Розвиток суб'єкта господарювання – це процес перманентної та незворотної зміни (удосконалення) під-

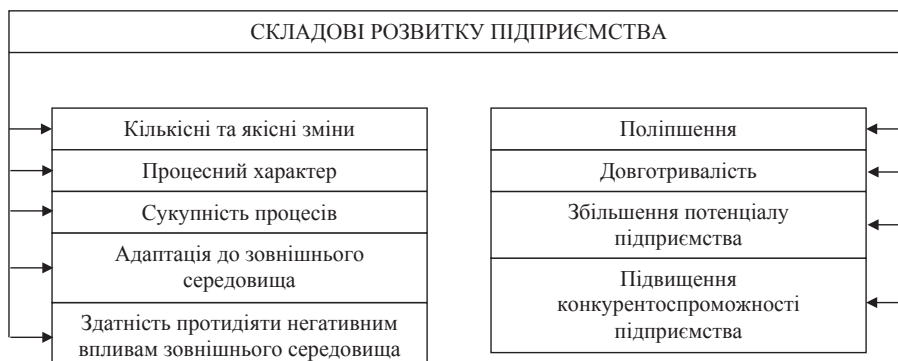

Рис. 1. Складові елементи розвитку підприємства [4, с. 113]

Bohashko A. L.

Pavlo Tychna Uman State Pedagogical University

METHODOLOGICAL FRAMEWORK OF REGIONAL-CLUSTER STRUCTURE OF INNOVATIVE DEVELOPMENT

Summary

The article presents the results of research in the field of innovation in the region. We consider the practical issues of clustering enterprises in the region, in connection with which the content of the concept of «cluster», traced its characteristics and classification features. It's offered the author's vision of theoretical and applied meaning of «regional innovation cluster» and on this basis to substantiated methodological approaches to the formation of regionally-cluster structure of innovative development of the state.

Keywords: cluster, innovation development, region, regional-cluster approach to management.

УДК 332.12

Шаров В. С.

Національний авіаційний університет

ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ НА БАЗІ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДХОДУ

Досліджено теоретичні питання територіального розвитку вітчизняних підприємств. Окреслено необхідність інноваційного підходу до територіального розвитку підприємств. Визначено шляхи територіального розвитку підприємств, використовуючи інноваційні рішення.

Ключові слова: територіальний розвиток, конкурентоспроможність, кластери, кластерний підхід, інновації, модернізація.

Постановка проблеми. Нині українська економіка перебуває в такому стані, що потребує невідкладних та глобальних змін. Гостро стоїть проблема прискорення зростання національної та регіональної економіки.

Конкуренція на ринках усе більше загострюється, і це створює нові передумови для пошуку шляхів підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Однією із таких можливостей для вирішення даної проблеми є кластерна форма організації підприємств, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності регіону, збільшенню його потенціалу та економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти територіального розвитку підприємств відображено в працях як зарубіжних учених-економістів, так і вітчизняних дослідників, таких як М. Портер, Е. Бергман, Е. Браун, Е. Фезер, М.П. Войнаренко, Б.М. Данилишин, В. Савченко, С. Соколенко, Ю.В. Міхеєв та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Виявлення інтересу до теоретичних та практичних аспектів територіального розвитку під-

приємств усе більше зростає, з'являється все більше досліджень, публікацій, присвячених даній темі. Але все ж проблема досі залишається невирішеною.

Мета статті. Метою статті є розкриття особливостей і значущості територіального розвитку підприємств, а також пошук шляхів його удосконалення на базі інноваційного підходу.

Викладення основного матеріалу. Поняття «розвиток» є одним із фундаментальних та надзвичайно широко використовуваних у різних галузях природничих, філософських, суспільних та економічних наук.

З філософської точки зору, розвиток означає незворотну, направлену, закономірну зміну матеріальних та ідеальних об'єктів.

Тільки одночасне існування всіх трьох зазначених властивостей виділяє процеси розвитку серед інших змін: зворотність змін характеризує процеси функціонування; відсутність закономірності характерна для випадкових процесів катастрофічного типу; при відсутності направленості зміни не можуть накопичуватися, тому процес втрачає характерної для розвитку єдиної, внутрішньо взаємозв'язаної лінії.

З точки зору економіки, розвиток – це сукупність прогресивних та регресивних, керованих та некерованих процесів, які відбуваються в економіці на мікро- та макrorівнях і результатом яких є закономірні якісні, незворотні зміни, що відбуваються в економічних системах та серед учасників таких систем.

Розвиток суб'єкта господарювання – це процес перманентної та незворотної зміни (удосконалення) під-

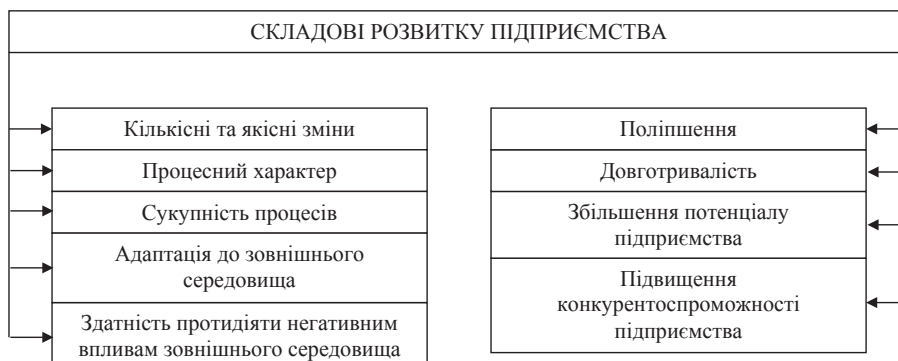

Рис. 1. Складові елементи розвитку підприємства [4, с. 113]

систем та параметрів (складових) його діяльності, що має суттєвий характер, певну форму і позитивні наслідки для його життєздатності.

На сучасному етапі в Україні чільне місце посідає наукове обґрунтування й практичне розв'язання комплексної проблеми – організації розвитку на інноваційній основі конкурентоспроможного великотоварного виробництва, що передбачає використання механізмів корпоратизації (відносини власності) та кооперації і кластеризації (відносини спільної діяльності).

Основні складові розвитку підприємства представлені на рисунку 1.

На сучасному етапі в Україні чільне місце посідає наукове обґрунтування і практичне розв'язання комплексної проблеми – організації розвитку на інноваційній основі конкурентоспроможного великотоварного виробництва, що передбачає використання механізмів корпоратизації (відносини власності) та кооперації і кластеризації (відносини спільної діяльності).

Кластер (від англійського «cluster») перекладається як «гроно», «букет», «щітка», «група», «скупчення». Під ним розуміють галузево-територіальне добровільне об'єднання підприємств, що тісно співпрацюють з науковими установами та органами місцевої влади, з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції та економічного зростання регіону.

Поняття кластера в науковий обіг було введено американським вченим Майклом Портером в його фундаментальній праці – конкурентні переваги країн (1990), яке виникло на основі системного дослідження інформації про діяльність успішних американських і європейських корпорацій [6, с. 49].

Те, що Портер називає кластерами, також називається іншими дослідниками – промисловими округами – новими промисловими зонами, – регіональними виробничими комплексами тощо залежно від конкретних характеристик таких агломерацій.

Кластер – це група географічно близьких взаємопов'язаних компаній і асоційованих інститутів у певній сфері діяльності, що характеризуються спільністю та взаємодоповненням один одного [10, с. 217]. Вони зазвичай формуються в тих географічних зонах, де комунікації, логістика та людські ресурси є легкодоступними.

М.П. Войнаренко дає таке визначення кластера: це територіально-галузеве добровільне об'єднання підприємств, які тісно співробітничать із науковими установами та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоздатності власної продукції та економічного зростання регіону [14, с. 103].

С. Соколенко, один із українських дослідників кластерного підходу, говорить, що кластер – це новий ефективний спосіб і система взаємодії, постійного ділового спілкування територіально і економічно споріднених учасників виробничого процесу для отримання підсумкового синергетичного комерційного результату [11, с. 24].

Склад кластера включає в себе: основне виробництво; постачальників спеціального обладнання, сировини, послуг, технологій; університети, центри стандартизації, торгові асоціації, що забезпечують спеціалізоване навчання, дослідження, технічну підтримку; місцеві органи влади та представників державних органів влади в регіоні.

Міжгосподарська інтеграція – це налагодження спільної діяльності шляхом використання меха-

Таблиця 1

Порівняння спільної діяльності підприємств у межах кластера з іншими формами інтеграційних утворень

Спільна діяльність підприємств та організацій у межах		
кластера	кооперативу	корпорації (холдингу)
об'єднання підприємств, що діє на основі договору про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів її учасників	об'єднання підприємств із створенням юридичної особи з відповідними вкладями учасників	підприємство, що є власником частини або усіх акцій інших підприємств (розосереджених по територіях великих земельних масивів) і здійснює контроль за їх діяльністю
один член – один голос	один член – один голос	вагомість впливу в залежності від кількості акцій
мета – територіальний розвиток конкурентоспроможного виробництва	мета – надання послуг членам кооперативу	мета – отримання максимального прибутку
міжгосподарська інтеграція	спеціалізація – надання послуг	спільний товар для всіх учасників – розвинута спеціалізація
наявність інтегратора, що визначає довготривалу господарську та інноваційну стратегію усіх учасників	розподілена діяльність по виготовленню товару	наявність інтегратора, що визначає довготривалу господарську та інноваційну діяльність усіх учасників
добровільність і відкритість членства	добровільність і відкритість членства	склад визначається власником
членами є як великі, так і малі підприємства	членами є як великі, так і малі підприємства	склад визначається власником
спільна дистрибутивна мережа виведення товару на ринку (включаючи міжнародні)	спільна мережа виведення товару на ринку (включаючи міжнародні)	спільна дистрибутивна мережа виведення товару на ринку (включаючи міжнародні)
вищі стандарти якості виробленої продукції, спільний для всіх учасників бренд	задовільні стандарти якості виробленої продукції	вищі стандарти якості виробленої продукції
керівництво здійснює Рада учасників, наявність третейського суду	збори представників – членів кооперативу	інституційне управління
тісна взаємодія з органами влади та місцевого самоврядування на засадах приватно-державного партнерства	помірна взаємодія з органами влади та місцевого самоврядування	партнерські відносини з органами влади та місцевого самоврядування та Міністерством аграрної політики
діяльність спрямована на розвиток сільських та міських територій	не впливає на розвиток соціальної інфраструктури села	діяльність призводить до загострення соціальних проблем на селі

Джерело: складено автором на основі [3, с. 45]

нізмів корпоратизації, кооперації або кластеризації. Натепер крупні підприємства схильні забезпечувати свій розвиток, використовуючи механізми корпоратизації, а середні та малі – механізм кооперації. Використання механізму кластеризації дає змогу налагоджувати спільну діяльність розміщених на певній території всіх технологічно зв'язаних підприємств за рахунок їх поглибленої виробничої спеціалізації без втрати юридичної самостійності.

Порівняння спільної діяльності підприємств у межах кластера з іншими формами інтеграційних утворень показано в таблиці 1.

Кластери функціонують у десятках країн у різних галузях: хімічній та поліграфічній промисловостях Німеччини, фармацевтиці і текстильному машинобудуванні Швейцарії, машинобудуванні Швеції, програмному забезпеченні, виробництві медичних інструментів та кінофільмів у США, взуття і кераміки в Італії, у біотехнології, поліграфії, моделюванні та пошитті одягу, видавничій і банківській справі в Нідерландах.

Перші кластери (швейцарський, будівельний, харчовий) створені в Хмельницькій області України. Елементами таких формувань можна вважати територіальні міжгалузеві об'єднання та корпорації територіального розвитку, які активно створюються в Російській Федерації.

Забезпечення оптимального (раціонального рівня концентрації) виробництва – спільне завдання всіх галузей і сфер господарювання, підприємство із оптимальним рівнем концентрації виробництва (за інших рівних умов) може функціонувати рентабельніше і бути конкурентоспроможним. У цьому разі необхідно враховувати мінімальний поріг концентрації виробництва, нижче якого підприємство буде нерентабельним внаслідок невеликих його масштабів.

З моменту проголошення початку кластерних ініціатив й донині актуальною проблемою для органів влади України залишається необхідність сформувати діючі інструменти й механізми підтримки підприємств реального сектору економіки й стимулювання попиту на продукцію вітчизняного виробництва, а також реалізація ефективних заходів, спрямованих на енергозбереження в бюджетному секторі економіки й на модернізацію інфраструктури на регіональному рівні. Для реалізації цього стратегічного завдання необхідний потужний тандем науки і освіти. Проте в Україні так і не була здійснена реформа вищої освіти й академічної науки.

Наявна система роботи українського наукового сектору виявилася недостатньо спроможною забезпечити дослідницьку підтримку діяльності технопарків. Не вирішена проблема передачі знань від наукових центрів до інноваційних компаній. Нарешті, так і не отримали розвитку інструменти венчурного фінансування, навіть при тому, що складнощі з отриманням доступних кредитів та інших обігових коштів представляють серйозну проблему навіть для інновацій у великих корпораціях. Отже, йдеться лише про реальне виживання відсталого економічного системи, що ризикую назавжди випасти із глобальних і конкурентних ринків [2, с. 20].

Одним із найбільш ефективних механізмів підтримки пріоритетних інвестиційних проектів, що забезпечують виробництво конкурентоспроможної продукції на внутрішньому і міжнародному ринках, а також розв'язання питань енерго- і ресурсозбереження, є формування і розвиток регі-

ональних високотехнологічних кластерів, орієнтованих на інтегроване вирішення усього комплексу завдань інноваційного розвитку регіону. «Регіональні науково-технологічні кластери – організаційна форма регіональних науково-виробничих систем, створюваних на умовах державно-приватного партнерства й спільного використання наукового, освітнього, виробничого, ресурсного, інфраструктурного потенціалів, залучення адміністративних ресурсів з метою освоєння нових технологій і підвищення конкурентоспроможності виробленої продукції» [13, с. 20].

Високотехнологічні кластери в промислово розвинених регіонах доцільно формувати й розбудовувати за принципом підтримки найвищих компетенцій у науково-технологічному і промисловому секторах регіону. Такі кластери консолідують наявний у регіоні освітній, науково-технологічний, промисловий і ресурсний потенціал для скоординованого розв'язання завдання інноваційного розвитку регіону за рахунок цілеспрямованого організаційного, законодавчого, ринкового й ресурсного стимулювання зростання й модернізації конкретних регіонально-галузевих комплексів та інтеграції підприємств різних форм власності.

Високотехнологічні кластери – це опорні крапки росту регіональної економіки й основа сталого розвитку малих форм підприємств, задіяних у високотехнологічному секторі економіки [12, с. 14]. Кластер забезпечує одночасний і системний розвиток відразу всіх складових економіки регіону, починаючи від модернізації освіти, реалізації перспективних і затребуваних НДДКР, продовжуючи ефективною комерціалізацією розроблених рішень і освоєнням їх промислового виробництва з одночасною модернізацією самих виробництв, і закінчуючи комплексним впровадженням і сервісним супроводом.

Сучасний стан економіки країни, регіонів, галузей, окремих підприємств підтверджує, що найбільш прийнятною стратегією їх подальшого розвитку є інноваційний напрям.

Розвиток підприємств багато в чому визначається загальнонаціональними і світовими тенденціями, чинниками розвитку. Сучасний стан економіки країни, регіонів, галузей, окремих підприємств підтверджує, що найбільш прийнятною стратегією їх подальшого розвитку є інноваційний напрям [8, с. 203].

Модель інноваційного розвитку підприємств базується на якісно новій концепції і таких методологічних принципах:

- визначення продуктових пріоритетів територіальногалузевого інноваційного розвитку;
- визначення об'єднання підприємств галузевого господарського комплексу як територіальної цілісності, яка функціонує в умовах глобалізації економіки і міжрегіональних економічних зв'язків;
- координація діяльності галузевих територіальних утворень – кластерів;
- об'єднання зусиль підприємств територіального комплексу на засадах партнерства, координація господарської та науковотехнічної діяльності;
- визначення відносної самостійності економічних інтересів підприємств – учасників кластерного об'єднання;
- державна цільова підтримка суспільно значимих пріоритетів розвитку підприємства й управління стохастичними, невизначеними процесами розвитку ринковими економічними методами [5, с. 13].

З урахуванням специфіки поточного розвитку підприємств необхідно визначити загальні умови і напрями забезпечення розвитку підприємств, які характерні для глобалізації економіки (рис. 2).

Отже, серед факторів розвитку підприємств особливе місце належить кластеризації як одній з найбільш ефективних у ринкових умовах господарювання форм організації їх розвитку. Вона є проявом тенденції регіоналізації всередині адміністративно-територіальної одиниці (регіону) і відповідає за своїми сутністю, принципами, методами, умовами організації усім характерним особливостям процесу регіоналізації.

Кластер виконує функцію захисту безпечного розвитку підприємств – учасників від негативних проявів глобалізації, недобросовісної конкуренції на міжрегіональному і регіональному ринках. Він може бути організаційною формою інноваційного розвитку підприємств регіону, де переважають малі та середні підприємства, здебільшого не спроможні до самостійної реалізації такого напрямку розвитку [1, с. 12].

Дослідження сучасного стану ринкової економіки дало змогу зробити висновок про те, що в сучасних умовах успішний розвиток інвестиційно-виробничої діяльності територіальних органів управління багато в чому залежить від вибору ефективного механізму формування та управління потенціалом підприємств з метою розширення ринку збуту.

Постановка і вирішення основних виробничих і інвестиційних завдань вимагають наявності можливостей зростання потенціалоемності підприємств. У загальному випадку потенціалоемності будьякої виробничої системи є оцінку потенційних можливостей підприємства за обсягом випуску продукції відповідного вигляду і якості (у натуральному або вартісному виразі) за певний часовий період (як правило, річний плановий період), тобто потенціалоемність є інтегральною оцінкою продуктивності (потужності) підприємства [7, с. 70].

Проте з позицій інвестиційно-виробничого комплексу потенціалоемність виробничої системи підприємств характеризує допустимий рівень її інвестиційних ресурсів і можливостей по відтворенню (оновленню) виробничих об'єктів.

Під виробничим потенціалом розуміється реальний обсяг продукції, який можливо провести при повному використанні наявних ресурсів та потенційних можливостей виробництва, наявність чинників виробництва, забезпеченість його визначальними видами ресурсів. Під економічним потенціалом розуміється сукупна здатність наявних інвестиційних і економічних ресурсів підприємства здійснювати виробничоекономічну діяльність з випуску продукції, товарів, послуг, задовольняти запити населення, суспільні потреби, забезпечуючи розвиток виробництва і споживання [9, с. 11]. Тому, на нашу думку, необхідно розглядати виробничоекономічний потенціал, який є завершальною характеристикою потенціалоемності підприємства, що об'єднує в собі не лише внутрішні показники виробничої потужності системи, але й економічні показники індикатори

Рис. 2. Схема забезпечення інноваційного розвитку підприємств [1, с. 13]

її поточного економічного стану на ринку конкурентної продукції.

Висновки і пропозиції. У рамках економічної політики у регіонах України розвиток кластерів стає одним із пріоритетних напрямів. Питання необхідності кластеризації економіки України розглядали в Кабінеті Міністрів України ще у 2003 році. Свідченням цього є Постанова Кабінету Міністрів України від 28.07.2003 № 1174 «Про схвалення Державної програми розвитку промисловості на 2003–2011 роки», в якій було передбачено формування технологічних кластерів, передусім у найбільш наукоємних і високотехнологічних видах економічної діяльності, здатних кардинально змінити економічний і науково-технічний потенціал промисловості, забезпечити оптимізацію регіональних, промислових комплексів та виробничих потужностей підприємств. Але поряд із цим досі питання визначення переваг і недоліків кластерного підходу в Україні й носить спірний характер.

В умовах постійно зростаючої глобалізації та конкуренції, питання скорішого створення та сприяння ефективному розвитку кластерних об'єднань в Україні набувають особливої актуальності та мають безумовну перспективу, особливо в умовах змін, що відбуваються у світовій економіці, у якій на перший план виходить володіння якісно новим видом ресурсів, а саме інформацією, інноваціями та інтелектом.

Кластерна форма організації підприємств дає змогу позбутися від значної частки проблем розвитку, удосконалити механізми управління, посилити спеціалізацію, кооперування і комбінування економічних видів діяльності і оптимізувати структуру господарських комплексів міст, раціонально використовуючи територіальний простір і ресурси.

Крім того, кластерний підхід покращує рівень життя населення, підвищує конкурентоспроможність бізнесу, розташованого на території конкретного регіону, підтримує ефективний бізнес-клімат, який збільшує переваги задіяних компаній і забезпечує перехід до комплексного використання потенціалу всієї держави.

Таким чином, регіони, в яких функціонують кластери, досягають більш високих показників у динаміці розвитку. Україна має дуже серйозний потенціал кластеризації як у високих технологіях, так і традиційних напрямках.

Отже, проведене дослідження свідчить, що в сучасний період постіндустріального розвитку мережеві форми, серед яких провідне місце займають територіальні кластери, відіграють важливу роль у підвищенні конкурентоспроможності регіональної економіки.

Список літератури:

1. Городянська Л.В. Облік відтворених економічних ресурсів на підприємстві / Л.В. Городянська // Фінанси України. – 2007. – № 7. – С. 11-14.
2. Дубчак Д. Кластерний підхід у територіальному розвитку сучасних підприємств / Д. Дубчак // Економічний форум. – 2014. – № 4. – С. 17-21.
3. Євчук І.В. Роль економічних кластерів у підвищенні конкурентоспроможності підприємств АПК / І.В. Євчук // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. П. Василенка: Економічні науки. Вип. 97. – Харків : ХНТУСГ. – 2014. – 388 с.
4. Єлізарова О.І. Економічний розвиток підприємства: теоретичні підходи / О.І. Єлізарова // Науковий вісник НУВГП. – 2015. – Вип. 3(117). – С. 112-115.
5. Кавлук М. Про деякі проблеми економічної безпеки підприємництва / М. Кавлук // Персонал. – 2015. – № 6. – С. 12-13.
6. Кластери як інструмент регіонального розвитку : матеріали науково-практичного семінару (м. Феодосія, 16–20 липня 2012 р.) / За ред. проф. В.В. Мамонової. – Х. : ХарПІ НАДУ, 2012. – 115 с.
7. Коваленко М.А. Регіональні особливості процесів інтеграції будівельних підприємств і організацій / М.А. Коваленко, В.Я. Проценко, Г.М. Швороб // Наука і освіта 2005. Матеріали VIII Міжнародної науковопрактичної конференції – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2005. – Т. 93. – С. 6971.
8. Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навч. посібник. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с.
9. Попов Н.Н. Базисные подходы повышения эффективности управления портфелем собственности предприятий за счёт увеличения их производственноэкономического потенциала / Н.Н. Попов // Международный научнотехнический журнал Недвижимость: экономика, управление. – 2010. – № 4. – С. 9-12.
10. Портер М. Конкуренция : [пер. с англ.] / М. Портер ; под ред. Я.В. Заблоцкого. – М. : ИД Вильямс, 2003. – 496 с.
11. Соколенко С. Промышленная и территориальная кластеризация как средство реструктуризации // Социальные аспекты и финансирование индустриальной реструктуризации / Материалы конференции 26-27 октября 2003 г. – М. : Региональный форум, 2003. – С. 24-28.
12. Флорида Р. Мегарегионы: значимость места / Р. Флорида // Harvard Business Review Россия. – 2008. – Апрель. – С. 14–15.
13. Цихан Т.В. Кластерная теория экономического развития / Т.Цихан // Теория и практика управления. – 2003. – № 5. – С. 18-24.
14. Чижиков Г.Д. Національні бізнес-асоціації в умовах інтеграційної економіки в світовому господарстві : монографія / МОН України. – Донецьк : Норд-пресс, 2006. – 284 с.

Шаров В. С.

Национальный авиационный университет

ТЕРРИТОРИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИЯТИЙ НА БАЗЕ ИННОВАЦИОННОГО ПОДХОДА

Резюме

Исследованы теоретические вопросы территориального развития отечественных предприятий. Определена необходимость инновационного подхода к территориальному развитию предприятий. Определены пути территориального развития предприятий, используя инновационные решения.

Ключевые слова: территориальное развитие, конкурентоспособность, кластеры, кластерный подход, инновации, модернизация.

Sharov V. S.

National Aviation University

TERRITORIAL DEVELOPMENT ENTERPRISE BASED ON INNOVATIVE APPROACHES

Summary

Theoretical issues of territorial development of domestic enterprises. It's outlined the need for an innovative approach to the territorial development of enterprises. The ways of territorial development companies using innovative solutions.

Keywords: territorial development, competitiveness clusters, cluster approach, innovation, modernization.

РОЗДІЛ 6. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 338.65:016.8

Матвійчук Л. Ю.

Тищук І. В.

Луцький національний технічний університет

ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ

Досліджено визначальні характеристики, що закладені в основу поняття раціонального використання туристичних ресурсів. Розглянуто економічні аспекти та напрями підвищення рівня раціональності зазначених процесів. Виділено основні критерії, які вчені виокремлюють як умови виконання принципу раціонального використання туристичних ресурсів. Визначено основні інструменти та напрями підвищення рівня використання туристичних ресурсів.

Ключові слова: раціональне використання туристичних ресурсів, інструменти економічного механізму.

Постановка проблеми. Основні тенденції розвитку туристичної галузі України свідчать про подальше нераціональне використання туристичних ресурсів. Їхня інвестиційна віддача і внесок у прискорення соціально-економічного розвитку залишаються на неналежному рівні. В Україні склалася незбалансована структура механізму використання та охорони туристичних ресурсів, яка в цілому є неефективною. Крім того, деформована структура економіки посилює свої негативні прояви в туристичній сфері. Стратегія регулювання процесів використання і охорони туристичних ресурсів також не відповідає вимогам ринкових відносин, зокрема стосовно розподілу прав власності на ці ресурси. Неефективне використання, охорона та відтворення туристичних ресурсів пов'язане також з інституціональним забезпеченням туристичної сфери на основі адміністративно регульованого господарювання. Залишаються недостатньо опрацьованими напрями переходу туристичної галузі на засади сталого розвитку, що посилює актуальність дослідження економіко-екологічних засад раціонального використання туристичних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні теоретико-методологічні засади раціонального використання туристичних ресурсів започатковані в роботах О.І. Амоші, О.О. Бейдика, І.В. Бережної, П.П. Борщевського, Б.В. Буркинського, І.М. Вахович, О.О. Веклич, Т.П. Галушкіної, З.В. Герасимчук, Л.М. Грановської, І.Г. Гречановської, Л.С. Гринів, В.А. Голяна, М.В. Гудзь, Б.М. Данилишина, М.І. Долішнього, С.І. Дорогунцова, Л.Л. Ковальської, В.С. Кравціва, Р.А. Крижановського, М.П. Мальської, Л.Г. Мельника, В.Г. Сахаєва, В.М. Степанова, Т.І. Ткаченко, В.Т. Трегобчука, Ю.Ю. Туниці, Т.Ю. Туниці, С.К. Харічкова, Є.В. Хлобистова, М.А. Хвесика, В.І. Цибуха, Л.М. Черчик, І.М. Школи, М.В. Щурика та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сьогодні залишається невирішеною проблема раціонального використання туристичних ресурсів. У дослідженнях процесів використання туристичних ресурсів прослідковується тенденція до виділення цілого ряду факторів, що впливають на їхній стан та розвиток. Тому вини-

кає необхідність у вивченні оптимального вибору інструментів забезпечення раціонального використання туристичних ресурсів.

Мета статті полягає в аналізі економіко-екологічних засад забезпечення раціонального використання туристичних ресурсів, визначенні змісту раціонального використання туристичних ресурсів, аналізі інструментарію раціонального використання туристичних ресурсів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У теоретичному плані поняття «раціональне використання туристичних ресурсів» є недостатньо дослідженим. Проте правильне тлумачення даної дефініції є надзвичайно важливим, адже критерії раціональності повинні відображати найбільш суттєві елементи змістовної частини використання та охорони туристичних ресурсів у теоретичному та практичному планах і найбільш точно висвітлювати сутність даного процесу. Понятійно-термінологічна неузгодженість щодо використання поняття «раціональність», яка сьогодні має місце, не забезпечує комплексності еколого-економічних досліджень зазначеного процесу, призводить до надто звуженого трактування його змісту. Тому теоретичне вивчення економіко-екологічного змісту раціонального використання туристичних ресурсів, на нашу думку, доцільно розпочати саме з аналізу тлумачення поняття «раціональність».

Цікавим є дослідження тлумачень ученими дефініції раціональності на предмет урахування в ній ключового змісту, яке дозволило виявити принципову розбіжність трактування вченими цієї категорії. Так, аналіз наукових тлумачень дозволяє виділити визначальні характеристики, що закладені в основу поняття раціонального використання туристичних ресурсів.

Деякі вчені розглядають раціональність із позицій споживання ресурсів, користуючись принципом «дозволено те, що не заборонено». Зміст такого трактування визначається тими функціями, які природа виконує стосовно туриста і суспільства. Раціональність у використанні ресурсного потенціалу передбачає двояку ціль: 1) забезпечити такий стан навколишнього середовища, при якому воно змогло би задовольнити разом із матеріальними потребами запити естетики і відпочинку; 2) забезпечити можливість безперервного отримання

різних ресурсів шляхом установаження збалансованого циклу використання і відновлення. Уважимо, що при врахуванні, наприклад, особливостей таких туристичних ресурсів, як історико-культурні, тобто не відновлювані, унікальні, обмежені історичні об'єкти, така позиція не є доцільною. Визначати раціональне використання туристичних ресурсів, регламентуючи лише недозволені дії та залишаючи дозволені на розсуд користувача, є необґрунтованим і небезпечним.

У працях М.Я. Лемешева, Н.В. Чепурних, Н.П. Юріна ми кілька разів натрапляємо на поєднання «науково обґрунтоване і раціональне використання ресурсів» [3]. Це свідчить про те, що хоча автори і пов'язують поняття науково обґрунтованого використання ресурсів з їхнім раціональним використанням, вони чітко розрізняють їх, тобто визначення «раціональне», з їхньої точки зору, не містить як складову ознаку «науково обґрунтоване». Вживання поряд термінів «науково обґрунтоване» і «раціональне використання ресурсів» за призначенням указує на відокремленість і рівноправність цих понять.

На нашу думку, сучасне розуміння поняття раціонального використання туристичних ресурсів не може не містити як складову наукову обґрунтованість, так як вона є одним із критеріїв раціональності. Зважаючи на розвиток науки і техніки, можна сказати, що методи і способи, якими здійснюється господарювання та екологічні стандарти і нормативи, які застосовуються щодо туризму, побудовані на науковій основі і є результатом багаторічної праці вчених різних профілів.

Окрему групу представляють учені (З.В. Герасимчук [3], Т.Ю. Туниця [9], Т.П. Галушкіна та Л.М. Грановська [2]), які у тлумаченні категорії «раціональність» ураховують як критерії використання, так і охорони ресурсів. На нашу думку, це є принципово правильно, оскільки впливає із самої природи раціонального використання ресурсів. Адже реципієнтами, що сприймають вплив екодеструктивних факторів та потребують захисту і збереження відновлювальної здатності для нормального функціонування у теперішньому та майбутньому часі, є туристичні ресурси.

Найбільш точно висвітлюють раціональність З.В. Герасимчук, Б.М. Данилишин, Т.Ю. Туниця, які зазначають, що тільки сталі умови можуть забезпечити такий розвиток, який відповідає потребам нинішнього дня і в той же час створює можливість майбутнім поколінням користуватися всіма надбаннями сучасності та задовольняти свої потреби.

Проаналізувавши існуючі підходи до тлумачення поняття «раціональності» виділимо основні критерії, які вчені виокремлюють як умови виконання принципу раціонального використання туристичних ресурсів. Так, до основних критеріїв раціональності віднесемо економічність, збалансованість, комплексність, планомірність, невиснажливості та безпеку використання туристичних ресурсів.

Розглянувши змістовне наповнення поняття раціональності та користуючись найновішими науковими підходами, спробуємо запропонувати власне визначення раціонального використання туристичних ресурсів.

На нашу думку, раціональне використання туристичних ресурсів – це економічне, високоефективне, планомірне використання, яке забезпечує відтворення ресурсного потенціалу, створюючи екологічно безпечні умови для нинішніх та майбутніх поколінь.

На врахування всієї сукупності виділених критеріїв раціонального використання туристичних ресурсів повинна бути спрямована політика всіх без виключення туристичних підприємств та організацій та установ різних рангів, які так чи інакше пов'язані з туризмом, у контексті збереження та зміцнення стабільності, цілісності та створення сприятливих умов відповідно до зазначеної стратегії раціонального використання туристичних ресурсів для збереження їх нинішнім та прийдешнім поколінням.

Раціональне використання туристичних ресурсів означає використання зазначених ресурсів в обсягах та способами, які забезпечують сталий економічний розвиток таких ресурсів та туристичних територій, що не призводить до порушення відновлювальних властивостей туристичних об'єктів і погіршення екологічних умов довкілля.

Правильний вибір інструментів забезпечення раціонального використання туристичних ресурсів дозволяє сконцентрувати зусилля на ефективному розвитку туристичної галузі і тим самим забезпечити ефективний розвиток тих регіонів, де туризм є пріоритетним видом діяльності. Концептуальні засади раціонального використання туристичних ресурсів як на національному, так і на територіальному та об'єктовому рівнях повинні бути єдині та обов'язково враховувати специфічні властивості кожного туристичного регіону та туристичного об'єкта.

Загалом, світова практика напружувала широкий набір інструментів раціонального використання туристичних ресурсів, проте застосування уніфікованих інструментів у сучасних умовах, на нашу думку, не дасть бажаних результатів. Адже застосування певних засобів потребує врахування специфіки різних типів туристичних ресурсів, умов та потреб конкретних туристичних регіонів.

В Україні діючий організаційно-економічний механізм використання туристичних ресурсів оперує переважно групою інструментів, які примушують туристичні фірми обмежувати свою діяльність, що не дозволяє раціонально використовувати туристичні ресурси та, своєю чергою, завдає їм шкоду. У той же час цей механізм не спонукає до впровадження екологічно безпечних, невиснажливих способів господарювання, що призводить до погіршення їхньої якості.

Аргументація підбору інструментів раціоналізації досліджуваних процесів – важливий етап забезпечення їхнього сталого розвитку. Пропонуємо для розв'язання проблеми неекономічного використання туристичних ресурсів застосовувати економічне стимулювання, яке використовує такі регулятори, що зачіпають майнові інтереси господарюючих суб'єктів як користувачів туристичних ресурсів та призводять до розуміння залежності між економічною вигодою використання туристичних ресурсів та дотримання екологічних вимог зазначеного процесу.

Проведений аналіз використання туристичних ресурсів свідчить, що на сьогодні в Україні стимулювання раціонального використання туристичних ресурсів здійснюється шляхом: надання пільг при оподаткуванні туристичних підприємств, установ, організацій і громадян у разі реалізації ними заходів щодо раціонального використання туристичних ресурсів; надання на пільгових умовах короткострокових і довгострокових позичок для реалізації заходів щодо забезпечення раціонального використання туристичних ресурсів; звільнення від оподаткування фондів охорони

навколишнього природного середовища; передачі частини коштів фондів охорони навколишнього природного середовища на договірних умовах туристичним підприємствам, установам, організаціям і громадянам на заходи для гарантованого зниження шкідливих впливів на стан туристичних ресурсів; надання можливості отримання туристичних ресурсів під заставу. Але, як підтверджує практика, вимоги Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» та інших законів і законодавчих актів, де висвітлено шляхи економічного стимулювання, залишаються лише декларацією. Тому, на нашу думку, набір таких інструментів є недостатнім, адже конкретні заходи стимулювання залежать як від типу туристичних ресурсів, так від їхнього ієрархічного рівня.

Науковці розглядають інструменти раціоналізації як складові економічних та господарських механізмів, групуючи їх досить різноманітними способами. Різний підхід до групування одних і тих же регуляторів ілюструє знову ж таки відсутність єдиної методологічної основи для формування дієвого економічного механізму використання туристичних ресурсів.

Як стверджує О.О. Веклич, саме завдяки платежам за природокористування у державному бюджеті України формується майже 7% [1]. Платежі за спеціальне використання ресурсів із туристичною метою доцільно розглядати як інструменти, що виконують стимулюючу, фіскальну та фінансову функції. Платежі є ціною товарів і послуг довкілля. В їхню основу необхідно закласти витрати на відтворення природних компонентів. Ціна за використання ресурсів довкілля з туристичною метою встановлюється власником природних ресурсів і може коливатися в залежності від попиту і пропозиції. Оподаткуванню підлягає лише частина доходів від використання туристичних ресурсів. Таким чином, держава як представник суспільних інтересів забезпечує надходження доходів від використання капіталу країни та процеси його збереження [4, с. 138].

Інструментами для реалізації економічних відносин між державою та користувачами туристичних ресурсів є податки, з їхньою допомогою здійснюється перерозподіл доходів суб'єктів туризму на користь суспільства та раціональне використання досліджуваних ресурсів. Через податкову систему реалізується державна функція контролю та регулювання економічних відносин у галузі використання туристичних ресурсів, що є в користуванні приватних суб'єктів туристичного господарства.

У галузі використання туристичних ресурсів прямому оподаткуванню підлягають доходи користувачів, які не залежать від підприємницької діяльності. Такі доходи реалізуються у вигляді диференціальної ренти. Мета їхнього запровадження полягає в необхідності регулювання процесів використання невідновних природних туристичних ресурсів та таких туристичних ресурсів, кількість яких обмежена.

Аналіз національної методики нарахування податків за використання земель із туристичною метою висвітлює низку проблем, які негативно впливають на ефективність зазначеного процесу. Зокрема, при нарахуванні рентних платежів не повністю враховується оцінка рекреаційних властивостей окремих земель. Для стимулювання ефективного використання туристичних ресурсів земельний податок варто нараховувати в залеж-

ності від мети використання ділянок. Економічні оцінки територій курортно-оздоровчого і туристичного призначень доцільно визначати виходячи з теорії граничної корисності і величини граничного ефекту від використання природних рекреаційних ресурсів [5, с. 6].

При передачі прав на використання високодефіцитних туристичних ресурсів нараховують збір у формі бонусу. Величина бонусів прямо пропорційна ступеню привабливості природних туристичних об'єктів. При цьому розмір бонусів може узгоджуватися між власниками туристичних ресурсів та їхніми користувачами [4, с. 139].

Інструменти пільгового оподаткування та диференціації податкових ставок застосовують із метою стимулювання раціонального використання туристичних ресурсів. Такі інструменти сприяють підвищенню якості туристичних ресурсів та територій. На нашу думку, діючу систему податкових пільг доцільно доповнити інструментами, що передбачають часткове або повне звільнення від оподаткування туристичних суб'єктів, які впроваджують технології саме раціонального використання туристичних ресурсів.

Ефективна система платежів стимулює процеси скорочення викидів забруднюючих речовин та зменшення негативного екологічного впливу на туристичні об'єкти та території за сферою локалізації. Діючу систему нарахування екологічних платежів необхідно формувати з урахуванням принципу гнучкості економічних інструментів [4, с. 141].

Для підвищення рівня раціоналізації використання туристичних ресурсів необхідно застосовувати платежі за екологічні послуги. Такі платежі формуються виходячи з обсягів грошових ресурсів, що необхідні на виконання робіт для усунення негативних наслідків використання туристичних ресурсів: забруднення, деградації природних туристичних ресурсів, руйнації історико-культурних пам'яток кислотними дощами тощо.

Для підвищення якісних та екологічних характеристик природно-кліматичних та історико-культурних туристичних ресурсів доцільно запровадити систему екологічного ціноутворення. За допомогою цих інструментів у структурі ціни на ресурси відображаються якісні й кількісні характеристики компонентів туристичних ресурсів, зокрема такі параметри, як атрактивність, комфортність туристичних об'єктів, екологічність, транспортна доступність тощо.

Доцільним вважаємо включення до системи інструментів забезпечення раціонального використання туристичних ресурсів механізму формування джерел грошових ресурсів для заходів раціоналізації досліджуваних.

Застосування екологічних грантів необхідне для фінансування заходів, спрямованих на раціоналізацію процесів використання туристичних ресурсів. Суб'єктам господарювання, що використовують певний вид туристичних ресурсів, надаються гранти на конкурсних умовах одноразово на певний вид раціональної діяльності. Основна мета використання цього інструменту полягає в попередженні деструктивних змін стану туристичних ресурсів. У межах регіону важливо враховувати ступінь необхідності оздоровлення територій, що межують із туристичними.

Екологічні субсидії передбачають надання фінансової допомоги суб'єктам господарювання, які використовують туристичні ресурси на здійснення проектів підвищення рівня раціоналізації процесів їхнього використання. Пріоритет у

фінансовій підтримці повинен надаватися тим користувачам, які забезпечують організацію туризму та відпочинку на територіях загального користування.

Пільгові екологічні кредити на потреби раціоналізації процесів використання туристичних ресурсів у порівнянні з дією екологічних грантів та субсидій мають ширше коло застосування і забезпечують повернення коштів у джерела їхнього фінансування. Пільгові екологічні кредити можуть стати ефективним інструментом для підтримки розвитку екологічно безпечної діяльності суб'єктів туристичного господарювання в районах зосередження різних типів туристичних ресурсів.

Кошти державного та місцевих бюджетів варто залучати для фінансування раціоналізації використання та охорони цінних природних туристичних ресурсів. Такий інструмент повинен передбачати розподіл частки національного доходу на користь фінансового забезпечення робіт щодо організації раціонального використання туристичних ресурсів.

Аналіз результатів застосування інструментів економічної відповідальності в системі організаційно-економічного механізму використання туристичних ресурсів указує на необхідність підвищення ефективності їхнього функціонального призначення. Для цього необхідно виконати низку умов:

- узгодити адміністративні платежі відповідно до екологічних критеріїв використання туристичних ресурсів;

- за рахунок коштів, вилучених засобами економічної відповідальності, усувати наслідки деструктивної діяльності суб'єктів господарювання, які використовують туристичні ресурси;

- розширити моніторинг стану природних та історико-культурних туристичних об'єктів, що

використовуються, та посилити їхній екологічний контроль.

Висновки. Зважаючи на проведені дослідження, вважаємо за доцільне виділити такі основні напрями раціоналізації процесу використання туристичних ресурсів:

- економічне стимулювання раціонального використання туристичних ресурсів, яке передбачатиме їхню економність;

- удосконалення законодавчої та нормативно-правової баз раціонального використання туристичних ресурсів, що передбачатиме їхню невиснажливність;

- підвищення рівня організації та управління раціональним використанням туристичних ресурсів, що забезпечить економіко-екологічну безпеку зазначеного процесу;

- розробка та запровадження інноваційної діяльності у сфері раціонального використання туристичних ресурсів, що дозволить підвищити інтенсивність використання туристичних ресурсів, не завдаючи при цьому їм шкоди;

- формування екологічної політики держави щодо раціонального використання туристичних ресурсів, яка сприятиме підвищенню рівня раціоналізації зазначених процесів.

Отже, аналіз існуючих і широко вживаних інструментів раціонального використання туристичних ресурсів свідчить про брак досвіду, недосконале законодавство, невміння ефективно та цілеспрямовано використовувати фінансові інструменти на сучасному етапі не дають можливості якісно видозмінити підходи до раціонального використання туристичних ресурсів, а тому запропоновані рекомендації щодо даного питання можуть сприяти підвищенню рівня раціональності досліджуваних процесів.

Список літератури:

1. Веклич О.О. Сучасні тенденції фінансового забезпечення природоохоронної діяльності в Україні / О.О. Веклич // Фінанси України. 2009. – № 11. – С. 26.
2. Галушкіна Т.П. Екологозбалансовані пріоритети розвитку територій: концептуальні засади та організаційний механізм : [монографія] / Т.П. Галушкіна, Л.М. Грановська. – Херсон : ХДУ, 2009. – 372 с.
3. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика : [монографія] / З.В. Герасимчук. – Луцьк : Надстир'я, 2008. – 528 с.
4. Данилишин Б.М. Екологічна складова політики сталого розвитку : [монографія] / Б.М. Данилишин. – Донецьк : Юго-Восток ЛТД, 2008. – 256 с.
5. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ–ХХІ століть: нові пріоритети / М.І. Долішній – К. : Наукова думка, 2006. – 511 с.
6. Кравців В.С. Регіональні програми підтримки екологічної політики / В.С. Кравців // Екологічна ситуація. Тенденції розвитку. Перспективи. – 2004. – № 9. – С. 30–33.
7. Мельник Л.Г. Екологічна економіка : [підручник] / Л.Г. Мельник – Суми : Університетська книга, 2002. – 346 с.
8. Ткаченко Т.І. Сталый розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : [монографія] / Т.І. Ткаченко ; 2-ге вид., випр. та доп. – К. : КНТЕУ, 2009. – 463 с.
9. Туниця Ю. Фактори глобалізації і стратегії сталого розвитку / Ю. Туниця, Ю. Семенюк, Т. Туниця // Вісник НАН України. – 2004. – № 7. – С. 3–14.
10. Хлобистов Е.В. Вдосконалення системи фінансування природоохоронних проектів / Е.В. Хлобистов // Регіональна економіка. – 2003. – № 4.
11. Хвесик М.А. Інституціональне забезпечення землекористування: теорія і практика : [монографія] / М.А. Хвесик, В.А. Голян. – К. : НАУ, 2006. – 260 с.

Матвийчук Л. Ю.

Тыщук И. В.

Луцкий национальный технический университет

ЭКОНОМИКО-ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЦИОНАЛЬНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТУРИСТИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ

Резюме

Исследованы определяющие характеристики, заложенные в основу понятия «рациональное использование туристических ресурсов». Рассмотрены экономические аспекты и направления повышения уровня рациональности отмеченных процессов. Выделены основные критерии, которые ученые выделяют как условия выполнения принципа рационального использования туристических ресурсов. Определены основные инструменты и направления повышения уровня использования туристических ресурсов.

Ключевые слова: рациональное использование туристических ресурсов, инструменты экономического механизма.

Matviychuk L. Yu.

Tyshchuk I. V.

Lutsk National Technical University

ECONOMIC AND ENVIRONMENTAL PRINCIPLES OF SUSTAINABLE USE OF TOURISM RESOURCES

Summary

The article studies characteristics that are laid in the basis of the concept of sustainable use of tourism resources. Economic aspects and ways of improvement of the rationality of mentioned processes are considered. Basic criteria as conditions for implementation of a principle of sustainable use of tourism resources are selected by the scientists. Basic tools and ways to increase the level of tourism resources use are determined.

Keywords: sustainable use of tourism resources, tools of economic mechanism.

УДК 504.064.4:658.567.3

Трофимчук А. Б.

Житомирський національний агроекологічний університет

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВІДХОДІВ КАМЕНЕОБРОБНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Досліджено методіку оцінки ефективності використання відходів, як вторинної сировини каменеобробними підприємствами. Встановлено, що на особливу увагу заслуговує застосування Збалансованої Системи Показників, яка дає можливість: визначення показників та їхніх цільових значень та способів їх розрахунку, каскадування стратегічних цілей, складання плану стратегічних заходів та визначення стратегічних цілей у використанні відходів каменеобробними підприємствами. Визначено, що каменеобробні підприємства, які власними силами здійснюють повторне використання відходів, мають високий коефіцієнт покриття витрат доходами та коефіцієнт безвідходності виробництва наближається до 1.

Ключові слова: відходи каменеобробних підприємств, рециклінг, еколого-економічна ефективність, стратегія вторинного використання відходів.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку каменеобробних підприємств визначальною є проблема щодо максимального залучення у виробництво відходів у вигляді додаткової сировини. Аксиоматично, чим менша відходомісткість каменеобробки, тим нижчий рівень забруднення навколишнього середовища та більш економічне виробництво продукції підприємств даної галузі. У цьому зв'язку принциповими стають такі питання, як визначення реальних обсягів, ціни відходів та визначення ефективних методів їх вторинного використання каменеобробними підприємствами. Отже, йдеться про методичне посилення економічної складової сучасного екологічно безпечного використання відходів як вторинної сировини у каменеобробній галузі.

Визначення реальної еколого-економічної ефективності використання відходів як вторинної сировини є складною проблемою. Проте, яким би

способом не вирішувалася проблема екологізації використання відходів як вторинної сировини, без економічної оцінки природного фактора тут не обійтися. Добираючи технологічну схему добування каменю чи його обробки, часто перевагу надають найдешевшим, природомістким та багатовідходним процесам виробництва. Утім, природний фактор як зовнішній стосовно виробництва економічної оцінки не одержує. Це означає, що еколого-економічні збитки, що виникають унаслідок функціонування каменеобробних підприємств, у вигляді розміщення відходів до уваги не беруться. Між тим ця величина реально існує і виражається в додаткових втратах матеріальних, трудових, фінансових і природних ресурсів, яких зазнає суспільство внаслідок виробничої діяльності каменеобробних підприємств. Головною метою використання відходів, як вторинної сировини каменеобробними підприємствами є досяг-

Матвийчук Л. Ю.

Тыщук И. В.

Луцкий национальный технический университет

ЭКОНОМИКО-ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЦИОНАЛЬНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТУРИСТИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ

Резюме

Исследованы определяющие характеристики, заложенные в основу понятия «рациональное использование туристических ресурсов». Рассмотрены экономические аспекты и направления повышения уровня рациональности отмеченных процессов. Выделены основные критерии, которые ученые выделяют как условия выполнения принципа рационального использования туристических ресурсов. Определены основные инструменты и направления повышения уровня использования туристических ресурсов.

Ключевые слова: рациональное использование туристических ресурсов, инструменты экономического механизма.

Matviychuk L. Yu.

Tyshchuk I. V.

Lutsk National Technical University

ECONOMIC AND ENVIRONMENTAL PRINCIPLES OF SUSTAINABLE USE OF TOURISM RESOURCES

Summary

The article studies characteristics that are laid in the basis of the concept of sustainable use of tourism resources. Economic aspects and ways of improvement of the rationality of mentioned processes are considered. Basic criteria as conditions for implementation of a principle of sustainable use of tourism resources are selected by the scientists. Basic tools and ways to increase the level of tourism resources use are determined.

Keywords: sustainable use of tourism resources, tools of economic mechanism.

УДК 504.064.4:658.567.3

Трофимчук А. Б.

Житомирський національний агроекологічний університет

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВІДХОДІВ КАМЕНЕОБРОБНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Досліджено методіку оцінки ефективності використання відходів, як вторинної сировини каменеобробними підприємствами. Встановлено, що на особливу увагу заслуговує застосування Збалансованої Системи Показників, яка дає можливість: визначення показників та їхніх цільових значень та способів їх розрахунку, каскадування стратегічних цілей, складання плану стратегічних заходів та визначення стратегічних цілей у використанні відходів каменеобробними підприємствами. Визначено, що каменеобробні підприємства, які власними силами здійснюють повторне використання відходів, мають високий коефіцієнт покриття витрат доходами та коефіцієнт безвідходності виробництва наближається до 1.

Ключові слова: відходи каменеобробних підприємств, рециклінг, еколого-економічна ефективність, стратегія вторинного використання відходів.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку каменеобробних підприємств визначальною є проблема щодо максимального залучення у виробництво відходів у вигляді додаткової сировини. Аксиоматично, чим менша відходомісткість каменеобробки, тим нижчий рівень забруднення навколишнього середовища та більш економічне виробництво продукції підприємств даної галузі. У цьому зв'язку принциповими стають такі питання, як визначення реальних обсягів, ціни відходів та визначення ефективних методів їх вторинного використання каменеобробними підприємствами. Отже, йдеться про методичне посилення економічної складової сучасного екологічно безпечного використання відходів як вторинної сировини у каменеобробній галузі.

Визначення реальної еколого-економічної ефективності використання відходів як вторинної сировини є складною проблемою. Проте, яким би

способом не вирішувалася проблема екологізації використання відходів як вторинної сировини, без економічної оцінки природного фактора тут не обійтися. Добираючи технологічну схему добування каменю чи його обробки, часто перевагу надають найдешевшим, природомістким та багатовідходним процесам виробництва. Утім, природний фактор як зовнішній стосовно виробництва економічної оцінки не одержує. Це означає, що еколого-економічні збитки, що виникають унаслідок функціонування каменеобробних підприємств, у вигляді розміщення відходів до уваги не беруться. Між тим ця величина реально існує і виражається в додаткових втратах матеріальних, трудових, фінансових і природних ресурсів, яких зазнає суспільство внаслідок виробничої діяльності каменеобробних підприємств. Головною метою використання відходів, як вторинної сировини каменеобробними підприємствами є досяг-

нення прибутковості, максимізація доходів, які б забезпечували його розширене відтворення виробництва відповідно до потреб ринку та звичайно дотримання зменшення надходження відходів у навколишнє середовище.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання. Проблеми еколого-економічного обґрунтування ефективного поводження з відходами розглядалися у численних наукових працях В. С. Міщенко [6–7], В. П. Виговської [7–8], О. Р. Губанової [2–3], Н. О. Хижнякової, Ю. М. Маковецької [8], Т. Л. Омеляненка [8], С. О. Лизуна, М. А. Хвесика [9–10] та ін., питання екологічного менеджменту та екологічної політики, що стосуються проблематики відходів, розглядалися в роботах Б.М. Данилишина [5], О.Ф. Балацького, Л.Г. Мельника, Є.В. Хлобистова [11], Т.П. Галушкіної [1], В.Я. Шевчука, В.С. Кравцова та ін. Водночас питанням поводження з відходами камінеробних підприємств практично немає досліджень в межах сучасної економіки природокористування. Це пов'язано з певними обмеженнями стосовно доступу до інформації, неповнотою статистичної інформації, численними порушеннями при зберіганні та складуванні відходів камінеробними підприємствами. За таких умов, актуальним є обґрунтування методики визначення еколого-економічної ефективності використання відходів як вторинної сировини камінеробними підприємствами.

Метою статті є формування методики оцінки еколого-економічної ефективності використання відходів на прикладі камінеробних підприємств.

Об'єкт та методика дослідження. Об'єктом дослідження є методичні основи зростання еколого-економічної ефективності камінеробних підприємств у контексті поводження з відходами. Методика дослідження спиралася на статистичні методи, методи системного аналізу, індукції та дедукції, абстракції та аналогії, які дають змогу провести коректне еколого-економічне обґрунтування напрямів вторинного використання відходів камінеробними підприємствами.

Результати дослідження. Еколого-економічну ефективність вторинного використання відходів з точки зору певного результату, який отримали або бажають отримати камінеробні підприємства, можна оцінити як кількісно, так і якісно. У даному випадку якісна сторона еколого-економічної ефективності використання відходів буде відображена у вигляді певного критерію (наприклад, прибутковість, платоспроможність тощо), а кількісна – у вигляді сукупності показників, які

характеризують певний критерій ефективності (прибуток, продуктивність праці, рентабельність тощо).

Використовуючи безліч суто економічних показників, які пропонуються у спеціальній економічній літературі та інструктивних матеріалах, можна дати цілком адекватну оцінку діяльності камінеробних підприємств щодо використання відходів. Проте, як зазначає Маршал Мейер, на практиці неможливо знайти показники ефективності, які би повністю задовольняли вимоги користувачів і ґрунтувалися на обґрунтованих критеріях. Тобто, виникає розбіжність між ідеальною та реальною ефективністю [1]. Сучасні концепції оцінки ефективності базуються на передумові, що жоден із загальноприйнятих критеріїв – ані прибуток, ані рентабельність – не можуть розглядатися в якості узагальнюючого критерію ефективності. Згідно з «Теорією максимізації цінності фірми» (Wealth Maximization Theory), такий критерій повинен: базуватися на прогнозуванні доходів підприємства; бути обґрунтованим, доступним і точним; бути придатним для всіх аспектів процесу прийняття управлінських рішень.

Конструктивною є спроба узагальнити накопичений досвід використання різноманітних методик оцінки рівня ефективності, зроблена Маршалом Меєром. Він розробив методику процесно-орієнтованого аналізу рентабельності (Activity-based Performance Analysis, ABPA), основна ідея якої полягає у спробі поєднати у собі дві концепції для оцінки рівня економічної ефективності, які найкраще зарекомендували себе на практиці: методику аналізу витрат за видами діяльності (ABC) та збалансовану систему показників (BSC). Обидві концепції доповнені оригінальними ідеями автора з метою повного використання переваг сучасних концепцій оцінки ефективності та уникнення властивих їм недоліків [2].

Кінцевий результат ефективності використання відходів, як вторинної сировини камінеробних підприємств значною мірою залежить від зменшення матеріально-грошових затрат виробництва камінеробних підприємств, зниження трудових затрат і матеріаломісткості на основі запровадження комплексної механізації, ресурсо- та енергоощадних технологій що є основним якісним чинником досягнення цього.

Однією з найпопулярніших у зарубіжних концепціях аналізу ефективності підприємницької діяльності є ідея збалансованої системи показників (Balanced Scorecard, BSC), розроблена на початку 1990-х років Роберт Капланом та Девідом Нортон. Збалансована Система Показників визначає

Таблиця 1

Характеристика критеріїв оцінювання еколого-економічної ефективності використання відходів камінеробними підприємствами

Критерії оцінювання	Зміст критеріїв	Індикатори оцінювання
Ресурсні	Забезпечення природними ресурсами	Наявність природних ресурсів для розвитку діяльності камінеробних підприємств та необхідність використання відходів
Екологічні	Ступінь забруднення навколишнього середовища відходами камінеробних підприємств	Кількість камінеробних підприємств, які вторинно використовують відходи; обсяги утворення відходів і поводження з ними камінеробними підприємствами; екологічні платежі та витрати на охорону навколишнього середовища.
Економічні	Сталий розвиток камінеробних підприємств	Інноваційний розвиток та інвестиційне забезпечення камінеробних підприємств щодо вторинної переробки відходів; рівень прибутковості та рентабельності вторинної переробки відходів.
Соціальні	Рівень життя населення	Попит та пропозиція робочої сили у камінеробній галузі; середньомісячна зарплата; зайнятість молоді; наявність навчальних, освітніх закладів щодо професійної підготовки.

Джерело: власні дослідження

чотири стратегічні межі, які відображають відповідні перспективи компанії щодо: фінансової перспективи, клієнтської перспективи, перспективи внутрішніх бізнес-процесів та розвитку і навчання кадрів підприємства. Головними етапами впровадження Збалансованої Системи Показників є: визначення показників і їх цільових значень та способів їх розрахунку, каскадування стратегічних цілей, складання плану стратегічних заходів, визначення стратегічних цілей. Для обґрунтування збалансованої системи показників еколого-економічної ефективності використання відходів камінеобробних підприємств визначимо критерії оцінювання, їх зміст та індикатори (табл. 1).

За даними таблиці, видно, що еколого-економічна ефективність використання відходів камінеобробними підприємствами визначається ключовими показниками і можливостями. Їх подальше використання забезпечується за рахунок автоматизації Збалансованої Системи Показників з використанням високотехнологічних програмних продуктів, що представляє собою не тільки механізм виміру ефективності діяльності камінеобробних підприємств в стратегічному фокусі, але і повнофункціональну систему використання відходів як вторинної сировини (рис. 1).

Вигоди від використання критеріїв у контексті Збалансованої Системи Показників еколого-економічної ефективності використання відходів як вторинної сировини камінеобробними підприємствами проявляються у глибокому розумінні бізнесу у всіх взаємозв'язках внутрішніх та зовнішніх процесів щодо вторинного використання відходів; стратегічній спрямованості бізнес-активності всіх підрозділів та співробітників камінеобробних підприємств на використання відходів; цілеспрямованому розподілу всіх ресурсів; отриманню ключової бізнес-інформації в узагальненому систематизованому виді щодо використання відходів тощо.

Збалансована система показників дозволяє здійснювати деталізований моніторинг діяльності камінеобробних підприємств в стратегічному фокусі, збільшувати оперативність та ефективність управлінських рішень, контролювати найбільш важливі фінансові та не фінансові показники діяльності, які є цільовими для камінеобробних підприємств щодо вторинного використання відходів, і ступінь досягнень яких визначає рух підприємств згідно заданої стратегії. Значення відображають як ефективність бізнесу в цілому, так і бізнес-процесів, що розгляда-

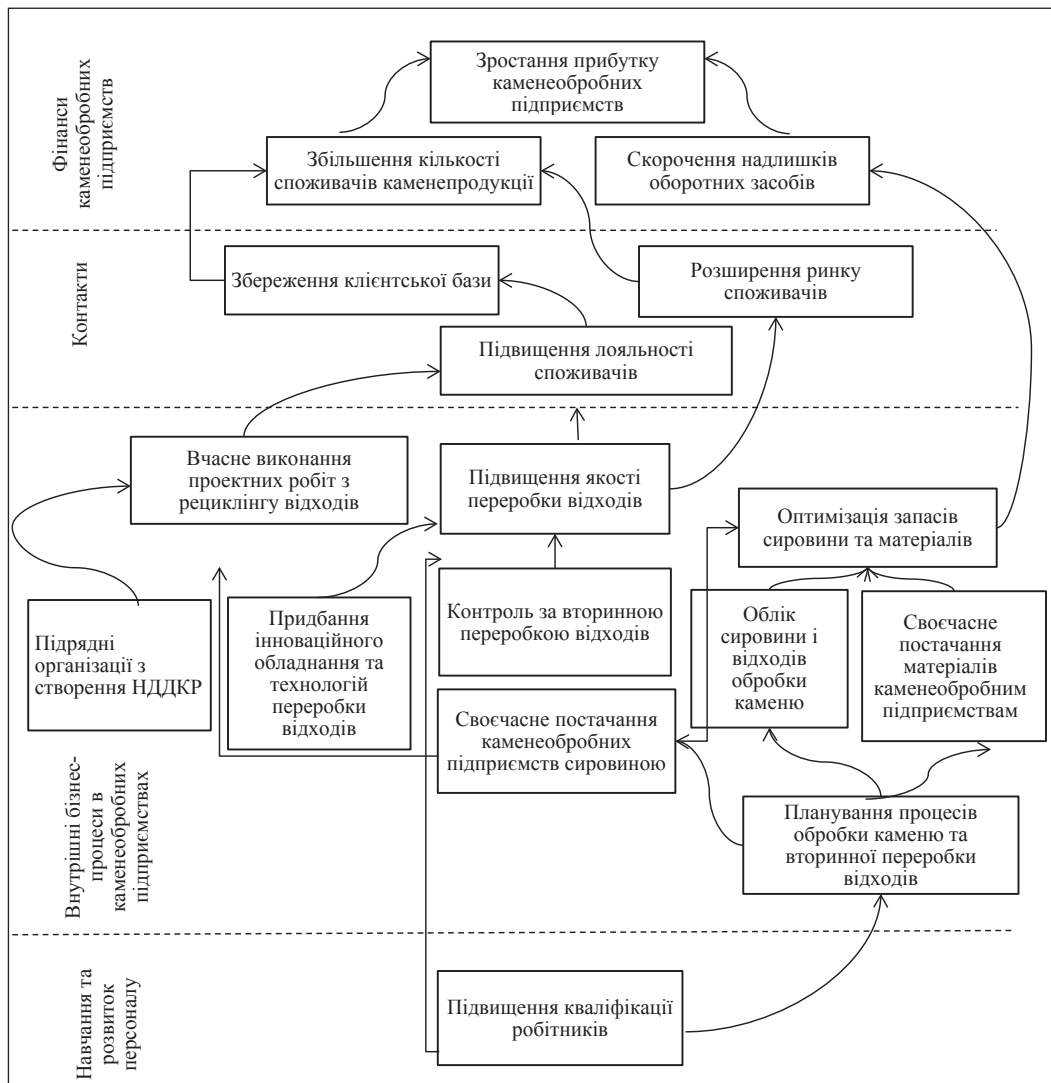

Рис. 1. Збалансована система показників зростання еколого-економічної ефективності вторинного використання відходів камінеобробними підприємствами

Джерело: власні дослідження

ються окремо (повторного використання відходів), структурних підрозділів і кадрових ресурсів.

Зростання еколого-економічної ефективності вторинного використання відходів камінеобробними підприємствами піддається впливу чинників.

Механізм прояву чинників зовнішнього і внутрішнього середовища враховує два аспекти: перший – посилюючий, коли зміна ступеня впливу однієї з ланок середовища посилює вплив інших ланок; другий – нейтральний; послаблюючий, за якого посилення (послаблення) впливу однієї ланки зменшує вплив іншої (інших) ланки середовища (рис. 2).

Проглядається варіативність чинників зовнішнього і внутрішнього середовища і швидкість, з якою можуть проходити зміни в ступені їх впливу на зростання еколого-економічної ефективності використання відходів камінеобробними підприємствами. Необхідно відмітити, що для підприємств камінеобробної галузі характерна більш висока варіативність (динамічність) зовнішнього середовища.

Важливими складовими механізму впливу чинників на зростання еколого-економічної ефективності використання відходів є: державне регулювання використання відходів через формотворчі чинники, система державної підтримки та функціональні засади вторинного використання відходів камінеобробними підприємствами.

Державне регулювання використання відходів як вторинної сировини здійснюється через нормативно-правове забезпечення послідовної реалізації відповідальності виробника або власника за збирання та переробку відходів як вторинної сировини у камінеобробних підприємствах. Як уже відмічалось вище, що закони і нормативні документи, які регламентують використання відходів, як вторинної сировини в Україні нині не розкривають методів правового та економічного регулювання. Використовуючи світовий та вітчизняний досвід, органам державної влади потрібно посилити нормативно правове забезпечення щодо

залучення відходів до господарського обороту як додаткових джерел сировини, що дасть змогу не тільки застосування правових санкцій при порушенні зазначених правил, а й забезпечить належні умови вторинного використання відходів камінеобробними підприємствами.

Визначення еколого-економічної ефективності використання відходів камінеобробними підприємствами передбачає оцінку впливу господарського комплексу виконання робіт по обробці каменю та рециклінгу відходів на навколишнє середовище, виявлення взаємозв'язків між економічною і екологічною підсистемами, попереднє виявлення ключових проблем охорони довкілля і диспропорцій економічного розвитку.

Утім, використання відходів має позитивну еколого-економічну ефективність (табл. 1).

Таблиця 1
Еколого-економічна ефективність утилізації відходів камінеобробними підприємствами Житомирської області

Назва підприємства	Коефіцієнт покриття витрат доходами від повторного використання відходів	Коефіцієнт безвідходності виробництва
ФОП Козирев А.М.	1,33	0,95
ПП «Тетяна»	1,16	0,86
ФОП Трохимчук Ю.П.	1,24	0,90
ФОП Шуневич С.П.	1,30	0,92

Джерело: власні дослідження

Камінеобробні підприємства, які власними силами здійснюють повторне використання відходів, мають високий коефіцієнт покриття витрат доходами та коефіцієнт безвідходності виробництва наближається до 1.

Світовий та вітчизняний досвід визначають низку безумовних пріоритетів вторинного ресурсокористування у камінеобробних підприємств.

Це пов'язано перш за все з високою ефективністю використання залишкових продуктів кінцевого споживання. Найбільш перспективними є вже створені чи розроблювані технології з використання відходів як домішок в сировинні суміші для виробництва різних будівельних матеріалів і конструкцій, а також розробки, пов'язані з повною чи частковою заміною природної сировини у виробництві цементу, керамічної і силікатної цегли, бетонів, пористих заповнювачів та інших матеріалів.

Розширення ресурсних можливостей камінеобробних підприємств за рахунок вторинного використання відходів має виходити з визначення їх ресурсної цінності і технологічних можливостей їх залучення у виробництво, обґрунтування напрямів та шляхів найбільш ефективного використання відходів, створення на основі ресурсно-технологічних передумов територіально-виробничих комплексів або кластерів із замкненими ресурсними циклами. Тому першочерговим завданням є нала-

Рис. 2. Механізм взаємодії чинників зростання еколого-економічної ефективності використання відходів у камінеобробних підприємствах

Джерело: власна розробка

годження системи збирання (заготівлі) вторинної сировини, оскільки за даним видом відходів існують незавантажені потужності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ефективне еколого-економічне використання відходів камнеобробними підприємствами передбачає адекватну оцінку обсягів утворених відходів. Найвні методи оцінки обсягів утворення відходів пропонують визначення потенційних та мобільних обсягів ресурсу, оминаючи питання оцінки обсягів утворених екологічно доступних відходів, фактично прирівнюючи їх

до потенційних. Запропонований підхід, використання Збалансованої Системи Показників до визначення об'ємів екологічно доступних відходів базується одночасно на екологічному та економічному критеріях.

Перспективами подальших досліджень є обґрунтування регіональної логістичної системи управління потоками вторинних ресурсів. Це дасть змогу здійснити широкомасштабне використання вторинних ресурсів камнеобробними підприємствами та сприятиме досягненню соціально-економічної та екологічної ефективності.

Список літератури:

1. Каплан Р. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию / Р. Каплан, П. Нортон Дейвид. – пер. с англ. – М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2003. – 304 с.
2. Лазебная Н.В. Преимущества и недостатки применения системы сбалансированных показателей в планировании деятельности предприятий // Н.В. Лазебная [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zhurnal.ape.relarn.ru/articles/2006/269.pdf>.
3. Мельник Ю.М. Проблемы застосування збалансованої системи на вітчизняних підприємствах // Ю.М. Мельник [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi_2011_1_192_203.pdf.
4. Островська Г. Планування на основі збалансованої системи показників // Г. Островська [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gev/2010_3/PROBLEMS_OF_MICRO_AND_MACROECONOMICS/009.pdf.
5. Хомич В.Н. Система сбалансированных показателей: преимущества и недостатки // В.Н. Хомич, А.С. Антончев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/300\(II\)/image/300-2-080-081.pdf](http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/300(II)/image/300-2-080-081.pdf).
6. Котовська І.В. Переваги і недоліки збалансованої системи показників // І.В. Котовська [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/inek / 2011_4/150.pdf.
7. Недостатки Сбалансированной системы показателей (BSC) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://corpssystem.ru/consultation/bsc/shortcomings.aspx>.
8. Why Balanced Scorecard is not a Measurement Tool [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.articlesbase.com/management-articles/why-balanced-scorecard-is-not-a-measurement-tool-253778.html>.
9. Бобришев І.М. Обґрунтування застосування збалансованої системи на українських підприємствах // І.М. Бобришев [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream.pdf>.
10. Сбалансированная система показателей [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.e-xecutive.ru/wiki/index.php/>.

Трофимчук А. Б.

Житомирский национальный агроэкологический университет

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ОТХОДОВ КАМНЕОБРАБАТЫВАЮЩИМИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ

Резюме

Исследована методика оценки эффективности использования отходов, как вторичного сырья камнеобрабатывающими предприятиями. Установлено, что особого внимания заслуживает применение сбалансированной системы показателей, которая дает возможность: определение показателей и их целевых значений и способов их расчета, каскадирование стратегических целей, составление плана стратегических мероприятий и определение стратегических целей в использовании отходов камнеобрабатывающих предприятиями. Определено, что камнеобрабатывающие предприятия, которые сами по себе осуществляют повторное использование отходов, имеют высокий коэффициент покрытия расходов доходами и коэффициент безотходности производства приближается к 1.

Ключевые слова: отходы камнеобрабатывающих предприятий, рециклинг, эколого-экономическая эффективность, стратегия вторичного использования отходов.

Trofimchuk A. B.

Zhytomyr National Agroecological University

METHODOLOGICAL BASES OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC EFFICIENCY OF WASTE STONE PROCESSING FACTORIES

Summary

It's studied the methodology for assessing the effectiveness of the use of waste as secondary raw materials stone processing enterprises. It was found that special attention should be given the use of a balanced scorecard that enables: defining indicators and their target values and methods of calculation, the cascading of strategic goals, making a plan of strategic actions and the definition of strategic objectives in the use of stone processing enterprises waste. It was determined that the stone treatment companies, which themselves carry out the reuse of waste have a high rate of cost recovery income, and non-waste production ratio is close to 1.

Keywords: stone processing enterprises waste, recycling, ecological and economic efficiency, waste recycling strategy.

УДК 332.1

Чичкалюк Т. О.

Чорноморський державний університет імені Петра Могили

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ
ДЛЯ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

Статтю присвячено розвитку природно-рекреаційних територій на прикладі провідних країн Європейського Союзу. Визначено головні фактори, тенденції та перспективи формування рекреаційних територій для потреб туристичної індустрії. У статті обґрунтовано, що важливим завданням ефективного розвитку природно-рекреаційних територій є зменшення негативного впливу оточуючого економічного середовища та створення якісних туристичних продуктів в країнах ЄС. Аналізується європейський досвід створення і розвитку заповідних територій, використовуючи низку міжнародних, всеєвропейських, регіональних конвенцій і директив Європейського Союзу, орієнтованих на збереження біорізноманіття та створення на їх основі ефективних і вишуканих професійних послуг практичної екологічної освіти, екологічного туризму і тематичних екскурсій. Для цього необхідно забезпечити збалансований розвиток природних територій України та використовувати їхній потенціал для організації туристичної діяльності.

Ключові слова: природно-рекреаційна територія, туристична діяльність, Європейський досвід, потенціал, ресурси, природно-заповідний фонд.

Постановка проблеми. Сучасна індустрія туризму – це одна з найбільших високоприбуткових і найбільш динамічних галузей світового господарства. Головні причини цього – постійно зростаючий попит на подорожі і відносно високий рівень рентабельності галузі. У більшості країн світу туризм відіграє значну роль в економіці, стимулюванні соціального розвитку регіонів, наповнюваності державного бюджету. На частку туризму припадає близько 10% світового валового національного продукту, світових інвестицій, всіх робочих місць і світових споживчих витрат.

Для будь-якої держави туризм, як виїзний, так і в'їзний, має колосальне значення з огляду на те, що це серйозна стаття фінансових прибутків. Є немало країн, для яких це одне з основних джерел доходів. Звісно, важливе значення для розвитку як міжнародного, так і внутрішнього туризму країни мають її туристичні ресурси, що є основною метою подорожей. Туристичні ресурси країни можна розділити на три групи: рекреаційні (природні), об'єкти, які представляють історичне та культурне минуле країни, та об'єкти, які демонструють сучасні господарські здобутки країни.

Розвиток туризму передбачає максимальне використання природних та історико-культурних можливостей територій, а також інфраструктури виробничої та невиробничої сфери економіки, адміністративно-територіального поділу з урахуванням вимог природокористування та охорони навколишнього середовища [5].

Останнім часом актуальною є проблема збереження природних територій для організації туризму та відпочинку людей. Серед різновидів туризму особливого поширення набувають види туризму, що здійснюються переважно на рекреаційних територіях національних природних парків, біосферних заповідників, регіональних ландшафтних парків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями проблематики ефективності розвитку природно-рекреаційних територій, сучасним рекреаційним природокористуванням на територіях природоохоронного значення займалися багато вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема Н.А. Андреева, І.Г. Богатюк, О.А. Воробйова, Л.Т. Гораль, Л.П. Дядечко, М.О. Жукова, І.В. Зорін, М.Я. Каднічанська, В.Ф. Кифяк, В.П. Коржик, В.К. Кіпченко, М.П. Мальська,

Л.М. Полетаєва, Ю.В. Савченко, Т.І. Ткаченко, Г.В. Федорова, Н.В. Чорненко, І.Ю. Швец, І.М. Школа, Л.М. Шульгіна та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на підвищений інтерес знаних науковців до обраної проблематики, дослідження використання природно-рекреаційних територій для розвитку туризму не втрачає актуальності. В останні роки активно дискутується використання досвіду європейських країн в Україні та необхідність розробки багаторівневої системи цільових комплексних програм розвитку природно-рекреаційних територій, оскільки вони є потужним інструментом активізації резервів економічного та соціального росту регіонів.

Формулювання цілей статті та постановка завдання. Метою статті є вивчення досвіду країн Європейського Союзу у розвитку природно-рекреаційних територій та використання природних ресурсів заповідних територій у впровадженні заходів з розвитку туризму та рекреації.

Виклад основного матеріалу. Природно-рекреаційна територія, як визначається Міжнародним союзом охорони природи (далі – МСОП), – це територія або акваторія, призначена для захисту і підтримки біологічного різноманіття та природних, пов'язаних з ними, культурних ресурсів, захист якої встановлюється законом або іншими засобами.

МСОП визначає шість категорій охоронних територій:

1. Біосферний заповідник: територія з найвищим рівнем захисту, що охороняється для збереження екосистеми та наукових досліджень.

2. Національний парк: охоронна територія, призначена переважно для захисту екосистеми і екологічного туризму.

3. Пам'ятник природи: охоронна територія, призначена переважно для збереження специфічних особливостей природи.

4. Заказник: територія охорони окремих видів: охоронна територія, призначена переважно для охорони окремих видів, часто з навмисним втручанням в екосистему.

5. Охоронний рельєф: охоронна територія, призначена переважно для захисту рельєфу/ландшафту та туризму.

6. Територія контрольованого природокористування: охоронна територія, призначена переважно для довготермінового економічного використання природної екосистеми [6].

Міжнародні правила щодо природоохоронних територій беруть початок з 1972 року, коли була підписана Стокгольмська Декларація Конференції ООН з питань навколишнього середовища. Вона встановила, що захист зразків всіх головних типів екосистем повинен бути фундаментальною вимогою національних програм охорони природи. З того часу охорона таких екосистем стала основним принципом створення біологічних заповідників, підтриманим кількома міжнародними договорами та резолюціями ООН – зокрема, Світовий природний протокол 1982 року, Декларація Ріо-де-Жанейро 1992 року і Йоганнесбурзька декларація 2002 року.

У Парижі у 1902 році було підписано одну з перших міжнародних конвенцій, яка ставила за мету охорону птахів, що приносять користь у сільському господарстві. А у 1950 році, знову у Парижі, було підписано нову концепцію з охорони диких птахів взагалі.

2 лютого 1971 р. з початковою метою привернення уваги світової громадськості до проблеми збереження водно-болотних угідь, на яких гніздяться, відпочивають і зимують водоплавні птахи, було укладено конвенцію в іранському місті Рамсарі. Поступово мету Конвенції було розширено і зараз вона охоплює всі аспекти збереження та збалансованого використання водно-болотних екосистем, цінних для збереження біологічного різноманіття та забезпечення існування людини. Ця конвенція є першою глобальною угодою з охорони та збереження природних ресурсів. Місія конвенції – припинити втрати водно-болотних угідь та зберігати існуючі. Конвенція містить законодавчі норми щодо збереження водно-болотних угідь та інші важливі природоохоронні документи [8].

Станом на 25 квітня 2014 року учасниками цієї конвенції є 168 держав, на території яких знаходиться 2,181 водно-болотних угідь міжнародного значення загальною площею 208,545,658 га.

У 1963 році було засновано Всесвітній фонд дикої природи, головним завданням якого стало надання допомоги у створенні та поліпшенні діяльності заповідників і національних парків, збирання природоохоронної інформації та обмін нею. Крім того, заповідні території є базою проведення екологічної освіти, яка формує у людині почуття гармонії взаємовідносин з природою та оптимізацією довкілля. Власне, у всіх європейських державах нині створено державні природоохоронні заклади, до яких передусім відносяться заповідники, національні природні парки, ландшафтні парки, природні музеї, які служать місцем впровадження екологічної освіти, проведення освітньо-виховної діяльності. Дійовий характер таких закладів полягає в тому, що тут концентруються наукові та освітні кадри, існують розвинені інформаційні бази, здійснюється екологічний моніторинг за станом природного середовища, є можливості з допомогою бібліотек, музеїв поєднувати теоретичні і практичні аспекти наукових досліджень.

За даними Всесвітньої туристичної організації, туризм у природоохоронних територіях входить у п'ятірку основних стратегічних напрямків розвитку туризму на період до 2020 року. Розвиток туризму тісно пов'язаний із історією виділення територій, особливо привабливих з естетичної і рекреаційної точки зору, з розробкою нормативів їх використання і охорони [2].

У зарубіжній Європі налічується 280 національних парків, які в сукупності займають площу 11,8 млн га. За кількістю таких парків у першу п'ятірку входять Фінляндія, Швеція, Польща,

Норвегія, Італія, а за розмірами займаної ними території – Норвегія, Італія, Великобританія, Румунія і Німеччина. Найзначніші території незайманої природи збереглися на півночі Європи. На островах Свальбард (Норвегія) розташовані 3 національних парки, природних та флористичних резерватів, 15 притулків для птахів. Частка природних територій в загальній площі цієї країни становить 30,5%.

Природна спадщина Польщі – це її природні пейзажі. Національні парки, природні заповідники і переважна більшість природних територій, що займають в цілому близько 35% площі всієї країни, взято під охорону.

Особливою цінністю володіють території, розташовані в північно-східній частині країни («Зелені легені Польщі»), і територія Підкарпаття. Усього на території Польщі діють 23 прекрасних національних парків.

Південно-Східна Польща широко відома, як регіон з унікальними природними особливостями. Найцінніші природні території охороняються законом. Тут є два національні парки (заплановано створення третього), 70 природних резерватів, 11 ландшафтних парків, 21 ландшафтний заказник і понад 1200 пам'яток природи. Згадані природоохоронні території займають 50% площі польської частини Карпатського Євросередині.

Національні парки Польщі займають менше 1% площі території. У деяких національних природних парках Польщі заповідна зона взагалі не виділена, тому майже всю територію парку займають рекреаційні ділянки та туристичні маршрути. Прикладом такої організації є Бабігурський національний парк – сучасна туристична «Мекка» Польщі.

Відвідування майже всіх польських національних парків може відбуватися без супроводу гіда. Виключення становить лише зона повної охорони Біловезького національного парку, де обмежується розмір групи відвідувачів та відвідування здійснюється у супроводі гіда. Проте і в цьому разі не обмежується кількість груп відвідувачів. Тому групи можуть відвідувати зону повної охорони буквально одна за одною [7].

У Норвегії діють 44 національних парки, 37 – на материковій частині і 7 – на архіпелазі Шпіцберген. У них вас чекають приголомшливої краси пейзажі, від підводного світу до гірських вершин. У декількох національних парках є спеціальні центри активного відпочинку, а також розмічені маршрути для походів і нічлігу, організованого як у готелях, так і в котеджах. У вразливих місцях вплив відвідувачів і туристів обмежується мінімальним вибором маршрутів і місць проживання.

Для відвідувачів національних парків працюють 14 інформаційних центрів. У кожному з них можна отримати загальну інформацію по всіх норвезьких національних парках та детальну інформацію про об'єкти відвідування. Крім того, можна дізнатися про доступні розваги й активний туризм на природі, місцеву історію і культурну спадщину.

У Норвегії кожному дано право вільного доступу до природи, у тому числі і на відвідування національних парків.

Система заповідного фонду Франції складається з 9 національних природних парків, розташованих як в європейській Франції, так і на її заморських територіях, 49 регіональних природних парків та сотня невеликих охоронюваних територій, що утворює одну з найбільших екологічних зон у Західній Європі. Парками завідує урядова агенція – Управління національних парків.

ків Франції (фр. Parcs Nationaux de France). Регіональні природні парки створюються за угодою між місцевою владою і центральним урядом, і їхня територія переглядається кожні 10 років.

Національні парки Франції займають майже 9% її площі (близько 48,7 тис. кв. км), їх відвідують 7 мільйонів чоловік на рік. При цьому французькі заповідники в більшості своїй не є чисто природними зонами в звичайному розумінні – на їх території активно розвивається активний туризм, розташовано безліч історичних пам'яток та об'єктів культурної спадщини, сільськогосподарських зон і лісництв. Тому не дивно, що на частку заповідних зон припадає до 10% закордонних гостей. Самі французи набагато активніше в цьому плані – до 23% внутрішнього туризму тією чи іншою мірою доводиться на заповідники [4].

В Україні половину (56%) площі природно-заповідного фонду займають території та об'єкти загальнодержавного значення. Серед них 19 природних і 4 біосферних заповідників, 17 національних природних парків, 306 заказників, 132 пам'ятки природи, 18 ботанічних садів, 19 дендрологічних та 7 зоологічних парків, 88 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва. Частка площ територій та об'єктів окремих категорій у ПЗФ складає: природних заповідників – 5,5%, біосферних заповідників – 6,7%, національних природних парків – 32,5%, регіональних ландшафтних парків – 17,3%, заказників – 34,2%, пам'яток природи – 0,7%, заповідних урочищ – 2,6%, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків та парків-пам'яток садово-паркового мистецтва – разом 0,5% [1].

Починаючи з 1991 року площа ПЗФ України зростає більш ніж удвічі, або на 2,0 млн га. Нині до його складу входить 7739 територій та об'єктів загальною площею понад 3,5 млн га, що становить 5,7% території держави.

Але незважаючи на це, площа ПЗФ в Україні є недостатньою і залишається значно меншою, ніж у більшості країн Європи, де частка земель природно-заповідного фонду ропи становить від 10 до 25%. Площа заповідних земель в Європі на одну людину становить близько 2220 м², при 570 м² в Україні. За підрахунками вчених, для збереження степових екосистем та підтримки екологічного балансу в степових регіонах відсоток заповідності має становити приблизно 8-10%.

Відносно перспектив збільшення цього показника слід зазначити ще такі розбіжності в законодавчих актах. Так, у проекті Загальнодержавної програми розвитку заповідної справи на період до 2020 року передбачено його збільшення до 10% (відповідно до 2020 року), тоді як у Законі України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України» – до 10,4% до 2015 року [3].

Список літератури:

1. Андреева Н.М. Сучасні проблеми інституційної та функціональної модернізації регіональної сфери рекреаційно-туристичного природокористування / Н.М. Андреева, С.Г. Нездоймінов / Сталій розвиток – XXI століття: управління, технології, моделі : колективна монографія [Андреева Н.М., Балджи М.Д., Веклич О.О. та ін.] / за наук. ред. проф. Хлобистова Є.В. – Черкаси : Видавець Чабаненко Ю.А., 2014. – 540 с.
2. Балджи М.Д. Організаційно-економічні засади комплексного природокористування на регіональному рівні : монографія // М.Д. Балджи. – Одеса : Атлант, 2010. – 500 с.
3. Важинський Ф.А., Черторижський В.М. Розвинута екологічна інфраструктура – показник конкурентоспроможності регіонів [Електронний ресурс] / Ф.А. Важинський, В.М. Черторижський. – Режим доступу : // http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvntlu/16_6/212_Wazynski_16_6.pdf (Інтернет-сторінка Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського).
4. Воробйова О.А. Екологічний туризм як чинник сталого розвитку природно-заповідних територій // Екологічні науки. – 2012. – № 2. – С. 119-129.

Однією з основних причин невеликого відсотка заповідності, на наш погляд, є недостатність бюджетного фінансування та нерозвинені можливості щодо залучення інших видів інвестицій саме на забезпечення екологічно збалансованого розвитку природоохоронних територій.

Висновки і пропозиції. Актуальність розвитку на територіях ПЗФ рекреаційно-туристичної діяльності, на наш погляд, є очевидною. Відповідно до статті 9 Закону України «Про природно-заповідний фонд України», одним із видів використання територій та об'єктів ПЗФ є використання в оздоровчих та інших рекреаційних цілях.

Враховуючи передовий досвід європейських країн, в Україні виникає необхідність розробки багаторівневої системи цільових комплексних програм розвитку природно-рекреаційних територій, оскільки вони є потужним інструментом активізації резервів економічного та соціального росту регіонів. Їх впровадження дасть змогу розв'язати регіональні проблеми, обумовлені станом фінансових труднощів. Розробка програм розвитку природно-рекреаційних територій надасть необхідні орієнтири, які дозволять визначити домінуючі тенденції, орієнтовні кількісні параметри соціально-економічного і екологічного розвитку, своє місце в міжрегіональному розподілі праці, намітити і скорегувати в прогнозованій динаміці загальнодержавного і регіональних ринків власні регулюючі впливи на економічні та соціальні процеси.

Реалізація програм розвитку допоможе забезпечувати підвищення ефективності функціонування регіональної економіки, використання природних, рекреаційно-туристичних, трудових ресурсів та науково-виробничого потенціалу, геополітичного становища, поліпшення якості життя населення регіонів, досягнення стабільного соціально-економічного зростання.

Тому, рекреаційно-туристична діяльність організовується відповідно до функціонального зонування та проектів організації території національних природних парків і регіональних ландшафтних парків, охорони, відтворення та рекреаційного використання їх природних комплексів і об'єктів, проектів організації території біосферних заповідників та охорони їх природних комплексів, а також проектів утримання та реконструкції парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, проектів організації території зоопарків, ботанічних садів, дендропарків [4].

Рекреаційна діяльність у межах заказників і пам'яток природи може здійснюватися за умови забезпечення охорони та збереження їхніх природних комплексів відповідно до положень про заказники та охоронних зобов'язань власників або користувачів земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів, оголошених заказниками або пам'ятками природи.

5. Воробйова О.А. Природно-заповідні території в складі екологічної інфраструктури: роль, функції, вектори розвитку / О.А. Воробйова // Економічні інновації. – 2012. – Вип. 48. – С. 55-67.
6. Писаренко В.Н., Писаренко П.В., Писаренко В.В. Экологическая роль природно-заповедных территорий Украины: Классификация и роль объектов природно-заповедного фонда [Электронный ресурс] / В.Н. Писаренко, П.В. Писаренко, В.В. Писаренко. – Режим доступа : http://www.agromage.com/stat_id.php?id=527.
7. IV Українсько-Польська Заповідна школа : крокуємо до заповідності в Європі! [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pracownia.org.pl/ukrainsko-polska-szkola>.
8. Чичкалюк Т.О. Екологічний туризм як компроміс використання і збереження природно-заповідних територій / Чичкалюк Т.О. // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Стан та перспективи розвитку заповідної справи та екологічного туризму в Україні» (м. Миколаїв, 21-22 березня 2013 р.) / Чорноморський державний університет імені Петра Могили / Колектив авторів. – Миколаїв : Дизайн та Поліграфія, 2013. – С. 247-250.

Чичкалюк Т. О.

Черноморский государственный университет имени Петра Могилы

ЕВРОПЕЙСКИЙ ОПЫТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРИРОДНО-РЕКРЕАЦИОННЫХ ТЕРРИТОРИЙ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА

Резюме

Статья посвящена развитию природно-рекреационных территорий на примере ведущих стран Европейского Союза. Определены главные факторы, тенденции и перспективы формирования рекреационных территорий для нужд туристической индустрии. В статье обосновано, что важной задачей эффективного развития природно-рекреационных территорий является уменьшение негативного влияния окружающей экономической среды и создание качественных туристических продуктов в странах ЕС. Анализируется европейский опыт создания и развития заповедных территорий, используя ряд международных, всеевропейских, региональных конвенций и директив Европейского Союза, ориентированных на сохранение биоразнообразия и создание на их основе эффективных и изысканных профессиональных услуг практического экологического образования, экологического туризма и тематических экскурсий. Для этого необходимо обеспечить сбалансированное развитие природных территорий Украины и использовать их потенциал для организации туристической деятельности.

Ключевые слова: природно-рекреационная территория, туристическая деятельность, европейский опыт, потенциал, ресурсы, природно-заповедный фонд.

Chychkaliuk T. O.

Petro Mohyla Black Sea State University

EUROPEAN EXPERIENCE IN USING OF NATURAL AND RECREATIONAL MATERIALS FOR THE TOURISM DEVELOPMENT

Summary

The article is devoted to the development of natural recreational areas on the example of leading countries of the European Union. The key factors, trends and prospects of formation of the recreational areas for the needs of the tourism industry were identified. The article proves that an important task of effective development of natural recreational areas is to reduce the negative impact of the economic environment and creating high-quality tourism products in the EU. The European experience of creation and development of protected areas is analyzed, using a range of international, pan-European and regional conventions and EU directives aimed at preserving biodiversity and creating the basis for effective professional service and exquisite practical environmental education, eco-tourism and thematic tours. It is necessary to ensure a balanced development of Ukraine natural areas and use their potential to organize tourism activities.

Keywords: natural recreation area, tourist activities, European experience, capacity, resources, Nature Reserve Fund.

РОЗДІЛ 7

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 331.101:339.922

Герасименко О. О.
Герасименко Г. В.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ГІДНА ПРАЦЯ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ: КОНЦЕПТ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Наведено компоненти концепту гідної праці за визначенням Міжнародної організації праці та провідних науковців. Визначено головні орієнтири досягнення європейських стандартів трудового життя згідно з намірами про співробітництво України з Європейським Союзом. Обґрунтовано систему індикаторів для визначення прогресу у сфері праці за різними підходами. Окреслено комплексні механізми втілення принципів гідної праці в Україні.

Ключові слова: гідна праця, концепція гідної праці, аспекти гідної праці, індикатори гідної праці, прогрес у сфері праці, євроінтеграція, співробітництво в галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей.

Постановка проблеми. Перехід на європейські стандарти трудового життя неможливий без створення умов для безпечної, високоякісної, ефективної праці з конкурентоспроможною оплатою в різних секторах економіки, яка б сприяла нагромадженню та реалізації інтелектуального капіталу як стратегічного ресурсу соціально-економічного розвитку. Реалізація принципів гідної праці в умовах євроінтеграційних процесів є домінантою в забезпеченні економічного піднесення та стійкого соціально-економічного розвитку України. Механізми забезпечення гідної праці – один із векторів вирішення ключових проблем соціального розвитку – подолання бідності та досягнення соціальної інтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ініціювання ідеї гідної праці в глобальному просторі належить Міжнародній організації праці (МОП), якою окреслено концептуально-політичну платформу, що відобразила очікування та потреби світової спільноти в забезпеченні продуктивної зайнятості. Уперше дефініція «гідна праця» прозвучала в доповіді Генерального директора МОП на 87-й сесії в 1999 р. Упродовж двох останніх десятиліть із моменту оприлюднення цієї доповіді різноманітні аспекти гідної праці під різними кутами зору розглядалися вітчизняними економістами-трудоваками – О.А. Грішновою, В.М. Данюком, Г.Т. Завіновською, Г.В. Задорожним, А.М. Колодом, Я.В. Крушельницькою, Ю.М. Куликовим, Е.М. Лібановою, Л.С. Лісогор, Н.Д. Лук'янченко, С.В. Мельником, В.В. Онікієнком, І.Л. Петровою, В.М. Петюхом, В.А. Савченком та ін. Проблема гідної праці в контексті концептуальних положень та індикаторів знайшла відображення в роботах О.В. Дорош, О.В. Жадан, Н.О. Ільєнко, Г.А. Капліної, Т.А. Коляди, Л.В. Шаульської та ін. Значним є внесок науковців та експертного середовища в розробку методичного інструментарію вимірювання гідної праці, проведення статистичних обстежень та моніторингу реалізації її принципів. Зарубіжними науковцями, серед яких Р. Анкер, Д. Бесконд, Ф. Бонне, Ф. Еггер, Ф. Мегран, Дж. Риттер, Г. Стендінг, Ж. Фігейредо, Г. Філдс, І. Чернишов, А. Шатеньє та ін.,

досліджено засадничі положення концепту гідної праці на глобальному рівні. Проте особливості забезпечення гідної праці в окремих країнах поки що не отримали належного науково-прикладного опрацювання.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Фундаментальні підвалини теоретико-концептуальних засад гідної праці закладено науковою школою трудовиків Київського національного економічного університету під керівництвом А.М. Колота. У рамках сучасного наукового доробку подальшого розвитку потребує концептуально-інституціональна платформа складових гідної праці як системи в умовах імплементації європейських стандартів трудового життя.

Мета статті полягає в теоретико-прикладному обґрунтуванні складових та визначенні стратегічних орієнтирів реалізації принципів гідної праці в умовах входження України до соціально-економічного європростору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Євроінтеграційний вибір України як підкреслене бажання і завойоване право жити в європейській спільноті став відправною точкою низки інституціональних реформ, що торкаються різних сфер життєдіяльності. Початок європейського шляху, офіційно підтверджений підписанням Угоди про асоціацію України з ЄС, означений складними умовами політичної нестабільності, економічних утрат, нових соціальних загроз. У рамках драматичного сценарію української системної кризи набули загострення проблеми у сфері праці – неефективна зайнятість та структурне безробіття, низький рівень конкурентоспроможності робочих місць, надмірна диференціація доходів, обезцінення людського капіталу, значні перекося в соціально-трудовах відносинах.

Головні орієнтири досягнення європейських стандартів трудового життя окреслено намірами про співробітництво в галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей, які засвідчують формування глобального контуру вітчизняної економіки та українського соціуму. Цілі, задекларовані 21-ю главою Угоди між Україною та Європейським Союзом «Співробітництво у галузі

зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей» [6], тісно корелюють із засадничими положеннями концепту та пріоритетами Національної програми Гідної праці, розробленої МОП для України.

За визначенням МОП, гідна праця – це праця, за якої права трудящих захищені, яка приносить адекватний дохід і забезпечує соціальну захищеність. Також гідна праця передбачає достатню працю в тому сенсі, що кожен індивід має повний і вільний доступ до можливостей заробляти й отримувати дохід. Крім того, дотримання принципів гідної праці означає нові перспективи з точки зору економічного і соціального розвитку, нові можливості, за яких зайнятість, дохід і соціальна захищеність можуть бути досягнуті без компромісу між правами трудящих і соціальними стандартами [3]. Більш широке визначення гідної праці наведено в пілотній програмі МОП щодо реалізації концепції гідної праці. У цьому документі гідна праця трактується як праця, яка приносить адекватний дохід і при цьому залишає час для інших сторін життя, надає надійність сім'ї, поважає права людини, дає право голосу і відкриває дорогу соціальній інтеграції. Гідна праця – це шлях, що поєднує економічні та соціальні цілі [10].

Особливості гідної праці в умовах становлення нової економіки окреслено в доповідях Генерального директора МОП «Гідна праця для всіх у глобальній економіці» та «Гідна праця в інформаційній економіці». Зокрема, під гідною працею розуміється праця в умовах свободи, рівності, безпеки та поваги до людської гідності [8]; гідна праця визначається як продуктивна праця, за якої поважаються права людини і забезпечуються безпека та захист, а також можливість брати участь у прийнятті всіх рішень, які можуть вплинути на діяльність трудящих [9]. Виходячи із зазначеного, гідною слід уважати працю, яка з повагою сприймається суспільством, задовольняє індивіда за своїми моральними, матеріальними, якісними, кількісними та змістовними характеристиками, не завдає шкоди здоров'ю і сприяє розвитку здібностей людини. При цьому під моральними характеристиками розуміють відсутність протиріч між загальноприйнятими морально-етичними нормами та духовними цінностями індивіда; під матеріальними – достатній для задоволення потреб індивіда та членів його родини рівень винагороди за працю; під якісними – характеристики організації робочого місця; під кількісними – час, витрачений індивідом на трудову діяльність, виходячи з можливості обирати оптимальну тривалість робочого часу та достатності доходу для забезпечення свого існування; під змістовними – функції, зміст виконуваної роботи.

Рамкові умови сучасного концепту гідної праці визначено глобалізаційними процесами, під впливом яких сформувався уявлення про стандарти трудового життя, соціально-трудова відносин, соціальної справедливості, яким суперечать поширені тренди розвитку соціально-трудова сфери починаючи з відмінностей у доступі до отримання професії та завершуючи нерівністю в доходах і подальшому професійному розвитку на фоні зростання безробіття, послаблення соціальної захищеності, недостатньої розвиненості практики соціального діалогу та інших проявів дефіциту гідної праці.

Гідну працю в інституціональному вимірі слід розглядати як комплексну політичну, економічну, соціальну платформу, яка має об'єднати зусилля органів державної влади, соціальних партнерів на

усіх рівнях ієрархічної структури світової та національної економіки, представницькі органи громадянського суспільства задля того, щоб соціально-економічний прогрес забезпечувався функціонуванням продуктивних, знанневонасичених робочих місць, покращанням умов праці, соціалізацією відносин у сфері праці, розширенням прав працівників, розвитком їхніх можливостей [4, с. 27].

Багатомірне трактування гідної праці підтверджує, що визначення рівня гідності праці базується на використанні різноспрямованих індикаторів та показників прогресу у сфері праці, які, згідно з позиціями науковців, об'єднано в декілька підходів. Основний серед них – підхід, запропонований такими дослідниками, як Р. Анкер, Д. Бесконд, Ф. Еггер, Ф. Мегран, Дж. Риттер, І. Чернишов, використовується МОП. Критерії, закладені в трактуванні гідної праці, наведені Х. Сомавіа – можливості для праці, вільний вибір виду зайнятості (роботи), продуктивна праця, справедливість на роботі, захищеність на роботі та гідність на роботі, – у рамках зазначеного підходу конкретизовано в одинадцяти групах індикаторів, що містять близько тридцяти основних показників. Це такі групи індикаторів, як можливості зайнятості, гідна оплата праці, прийнятний робочий час, баланс «робота – родина», стабільність робочих місць, неприйнятні форми праці, справедливе ставлення на роботі, безпечні умови праці, соціальний захист, соціальний діалог, соціально-економічний контекст [2, с. 33–34]. Наведені індикатори покладено в основу «Профілю гідної праці» для України, що був розроблений у 2011 р. у ході виконання Проекту МОП/ЄС «Моніторинг та оцінка прогресу з питань гідної праці» [5]. Згідно з профілем гідної праці в Україні, соціально-економічними індикаторами гідної праці є можливості щодо зайнятості; достатні заробітки та продуктивна зайнятість; гідна тривалість робочого часу; поєднання трудових та сімейних обов'язків й особистого життя; дитяча праця, що має бути скасована; стабільність та впевненість у збереженні роботи; рівні можливості та рівне ставлення у сфері зайнятості; безпечна праця; соціальне забезпечення; соціальний діалог; представництво працівників і роботодавців; економічний та соціальний контекст гідної праці в Україні.

З огляду на пріоритети гідної праці, закріплені національною Програмою гідної праці для України – зміцнення інституцій соціального діалогу з метою посилення їхньої участі в управлінні ринком праці; заохочення гідної праці та покращання спроможності української робочої сили щодо працевлаштування; удосконалення систем соціального захисту, – нарізла необхідність розширення та доповнення індикаторів гідної праці, які б системно й інтегровано віддзеркалювали доступність та якість зайнятості починаючи із загальної кількості робочих місць (зокрема нових) та рівня їхньої конкурентоспроможності, включаючи тенденції поширення нестандартних, інноваційних форм зайнятості в контексті глобальних трансформацій соціально-трудова сфери.

Сучасна концепція гідної праці включає можливості людей на гідну працю в рамках формальної та неформальної економіки, в стандартних та нестандартних формах зайнятості. Свідченням прогресу щодо зайнятості як базової передумови гідної праці, на думку авторів, могли би стати такі додаткові заходи, як скорочення частки неформальної зайнятості (на основі прогнозування

потреби в робочій силі за професіями, видами економічної діяльності, регіонами); розширення можливостей для гідної зайнятості в нових, інноваційних і нестандартних формах трудової діяльності з адекватним рівнем соціальної захищеності; вирішення проблеми зайнятості молоді та працевлаштування випускників вищих навчальних закладів (шляхом забезпечення взаємозв'язку ринку праці та професійної освіти); підвищення престижу робітничих професій та посилення мотивації молоді до трудової діяльності за професіями і спеціальностями, що затребувані на ринку праці.

Концепт гідної праці як генеральний замисел, що визначає стратегію дій у здійсненні реформ соціально-трудова сфери, як теоретико-прикладний фундамент утілення її принципів та визначення магістральних шляхів розбудови інституту гідної праці вміщує системний комплекс компонент, які формують теоретико-прикладне підґрунтя для ідентифікації прогресу у сфері праці та розроблення механізмів її забезпечення на різних рівнях. Принципово важливо, що гідна праця – це й сприятливі, безпечні умови праці, належна винагорода за послуги праці, дотримання прав у сфері праці, розвиток можливостей у сфері формування та прирощення трудового потенціалу, захисту своїх прав та відстоюванні колективних й індивідуальних інтересів, соціальна захищеність від ризиків, які супроводжують економічно активну людину впродовж усього періоду життєдіяльності [4, с. 28].

У рамках єдиного підходу до проблеми гідної праці в різних соціально-економічних формаціях інтегральним критерієм гідної праці на глобальному рівні для найбідніших країн – учасниць МОП може слугувати забезпечення можливості зайнятості, для розвинених країн – забезпечення якості зайнятості зі спектром відповідних стандартів конкурентоспроможності робочих місць, гарантіями дотримання прав трудящих та рівних умов. У такому визначенні немає розбіжностей із головними аспектами гідної праці, що викладені в доповідях та програмах МОП – продуктивність, безпека, повага прав трудящих. За наведеними критеріями здійснюється підбір єдиних індикаторів та показників для всіх країн – учасниць МОП, згрупованих за однорідністю економіки, за принципом побудови інтегрального індексу людського розвитку з використанням часткових індексів, які підвищують об'єктивність оцінки.

У контексті євроінтеграційних процесів концепт гідної праці, метою якого є забезпечення покращання якості людського життя, має охоплювати такі компоненти, як збільшення кількості та покращання якості робочих місць із гідними умовами праці; сприяння розвитку соціальної та юридичної справедливості в контексті реформування ринку праці; сприяння створенню на ринку праці таких умов, які б поєднували гнучкість та захищеність; сприяння впровадженню активних заходів на ринку праці та підвищення ефективності служб зайнятості з метою задоволення потреб на ринку праці; стимулювання розвитку ринків праці, що сприяють залученню малозабезпечених осіб; зменшення обсягів неформальної економіки шляхом трансформації нелегальної зайнятості; покращання рівня забезпечення охорони здоров'я та безпечних умов праці шляхом проведення навчання та тренінгів із питань охорони здоров'я та безпеки праці, сприяння реалізації превентивних заходів, попередження ризиків великих аварій та управління токсичними хімічними речо-

винами, а також обмін позитивним досвідом та результатами досліджень у цій сфері; модернізація системи соціального захисту, зокрема щодо якості, доступності та фінансової стабільності; скорочення бідності та посилення соціальної єдності; забезпечення гендерної рівності та рівних можливостей для чоловіків та жінок у сфері зайнятості, освіти та навчання, економічної та суспільної діяльності, а також у процесі прийняття рішень; подолання дискримінації в усіх її формах та проявах; посилення можливостей соціальних партнерів та сприяння соціальному діалогу.

Виходячи з того, що гідна праця на макrorівні – це суспільно корисна, продуктивна трудова діяльність у формальному секторі економіки, яка здійснюється за досконалої суспільної організації праці, передбачає можливість доступу до гідних робочих місць в умовах дотримання прав та розвитку можливостей людини праці [1, с. 11], а також урахуовуючи положення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, пропонується система індикаторів та показників гідної праці в умовах євроінтеграційних процесів: можливості зайнятості, вільна праця, продуктивна праця, безпека праці, рівність на роботі.

Можливості зайнятості охоплюють усі форми трудової активності (самозайнятість, найману працю, запозичену працю, зайнятість у формальному та неформальному секторі економіки, зайнятість у розрізі соціально вразливих груп населення) та безробіття (як загалом, так і в розрізі вікових груп та за рівнем освіти), характеризують кількість нових і модернізованих робочих місць, що відповідають ознакам гідності. З урахуванням науково-прикладного доробку щодо діагностики якості зайнятості пропонується здійснювати вимір прогресу у сфері гідної праці на платформі диверсифікації зайнятості та поширення інноваційних і нестандартних її форм за умови забезпечення належного соціального захисту. На переконання авторів, гідна зайнятість усе більше має ґрунтуватися на розширенні масштабу третинного сектора та інноваційної сфери, підвищенні рівня конкурентоспроможності робочих місць, використанні висококомпетентної робочої сили, що, своєю чергою, передбачає забезпечення всебічного професійного розвитку працівників і гідної винагороди за працю.

Вільна праця як праця без примусу ідентифікує вибір форми зайнятості та місця роботи, забезпечує свободу створення об'єднань. Оскільки формат гідності охоплює формальний сектор економіки та офіційне працевлаштування, одним із базових соціально-економічних індикаторів гідної праці, на переконання авторів, слід уважати зниження частки неформальної зайнятості загалом та тіньової зокрема. Підтвердженням прогресу у сфері праці є, безумовно, і ліквідація дитячої праці та зменшення частки зайнятих підлітків.

Продуктивна праця означає високий рівень віддачі для всіх сторін соціально-трудова відносин від використання трудового потенціалу, що проявляється у прирощенні макро- та мікроекономічних показників, забезпеченні гідної винагороди за результати праці за умови збалансованого задоволення інтересів цих сторін. Підтвердженням прогресу (чи, відповідно, регресу) не лише продуктивної, а й ефективної зайнятості насамперед мають стати індикатори віддачі від використання трудового потенціалу, що проявляється у прирощенні макроекономічних показників (продуктивності та рентабельності праці на макrorівні).

Безпека праці – соціальна захищеність (медичне страхування, виплата пенсій, допомоги, фінансова підтримка в разі нещасних випадків, захворювань на виробництві) та дотримання санітарно-гігієнічних умов праці та техніки безпеки праці на робочому місці.

Рівність на роботі означає однакові можливості доступу до робочих місць та відсутність дискримінації за всіма ознаками, урахуваючи обмеженість фізичних можливостей людини.

Утілення принципів гідної праці в Україні можливе на основі багатовекторних та комплексних механізмів. Передусім через забезпечення зайнятості в інноваційній сфері вітчизняної економіки за рахунок структурних зрушень за умов належного соціального захисту у сфері нестандартних форм; удосконалення політики доходів від трудової діяльності та державних соціальних гарантій, норм та нормативів. Аналіз статистичних даних дозволяє стверджувати про катастрофічно низьку частку зайнятих в інноваційній сфері. На жаль, ні вітчизняні, ні зарубіжні юридичні норми сьогодні не в змозі забезпечити соціальні гарантії у сфері запозиченої праці. Найпроблемнішим моментом юридичної конструкції запозиченої праці є врегулювання відносин за участю трьох сторін «працівник – підприємець – користувач». Тільки укладання змішаних договорів, в яких поєднуються елементи трудового та цивільного характеру, дозволяє на сьогодні вдаватися до такої форми зайнятості.

Серед інших механізмів утілення принципів гідної праці – удосконалення інституціонального забезпечення гідної тривалості робочого часу, стабільності та впевненості у збереженні роботи, рівних можливостей та рівного ставлення у сфері зайнятості, безпечної праці, соціального забезпечення в умовах трансформації інституту зайнятості під впливом євроінтеграції; наповнення якісно новим змістом колективних угод на національному, галузевому та регіональному рівнях у системі соціального діалогу; втілення принципів гідної праці в контексті соціальної відповідальності сторін соціально-трудова відносин на різних рівнях.

Висновки. Як засвідчують наведені вище викладки, проблема забезпечення гідної праці в Україні багатогранна. Концепт гідної праці, базуючись на теоретико-політичній платформі, що

розроблена за безпосередньої участі МОП та інших міжнародних інституцій у царині соціально-трудового розвитку, має врахувати новітні тенденції трансформації соціально-трудова сфери та надати інститутам економіки і суспільства чітку доктрину перетворень у сучасному світі праці.

Наразі потребує конкретизації система індикаторів через показники гідної праці на макро- та мезорівнях відповідно до напрямів співробітництва у галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей, визначених Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Домінантами у втіленні принципів гідної праці повинні стати:

- по-перше, розроблення соціально-економічних механізмів та інструментів реалізації принципів гідної праці в Україні, а саме: обґрунтування пропозицій щодо створення умов для інноваційної зайнятості з урахуванням структурних зрушень у зайнятості в період євроінтеграційних процесів на основі побудови прогностичної моделі зайнятості з поширенням нестандартних форм; теоретико-прикладне обґрунтування напрямів удосконалення політики доходів від трудової діяльності; поглиблення методологічних засад установлення державних соціальних гарантій, норм та нормативів на основі критичного узагальнення вітчизняної та зарубіжної практики;

- по-друге, розвиток інституціональних засад реалізації принципів гідної праці в Україні, зокрема: розроблення теоретико-прикладного сценарію інституціонального забезпечення гідної тривалості робочого часу, стабільності та впевненості у збереженні роботи, рівних можливостей та рівного ставлення у сфері зайнятості, безпечної праці, соціального забезпечення в умовах трансформації інституту зайнятості під впливом євроінтеграції; теоретико-методологічне обґрунтування наповнення якісно новим змістом системи колективних угод на національному, галузевому та регіональному рівнях; розроблення інструментів забезпечення гідної праці в контексті соціальної відповідальності сторін соціально-трудова відносин на різних рівнях.

Зазначені механізми та інструменти втілення принципів гідної праці в Україні визначають напрями подальших наукових досліджень та розробок.

Список літератури:

1. Колот А.М., Герасименко О.О. Гідна праця як концепція та стратегічний напрямок розвитку соціально-трудова сфери / А. Колот, О. Герасименко // Україна: аспекти праці. – 2015. – № 6. – С. 3–13.
2. Реализация принципов концепции Достойного труда в России: региональный аспект / Г.Р. Баймурзина, Р.М. Валиахметов, Р.П. Колосова. – Уфа : АН РБ, Гилем, 2012. – 216 с.
3. Достойный труд : доклад Генерального директора / 87-я сессия Междунар. конф. труда ; МБТ. – Женева, 1999.
4. Колот А.М., Герасименко О.О. Теоретико-методологічні засади гідної праці: проблеми та напрями розвитку / А.М. Колот, О.О. Герасименко // Соціально-трудова відносини: теорія та практика. – 2015. – № 2(10). – С. 21–42.
5. Профіль гідної праці в Україні / За ред. В.В. Іванкевича // Міжнародна організація праці. – 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ilo.org>.
6. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
7. Україна. Програма гідної праці для країни [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ilo.org>.
8. Decent work for all in a global economy [Electronic Resource]. – Available from : <http://www.ilo.org/public/english/bureau/dgo/speeches/somavia/1999/seattle.htm>
9. Decent work in the information economy : Report of the Director-General. — Geneva. — December 2000.
10. ILO. 2000. Decent work pilot program [Electronic Resource]. — Available from : <http://www.ilo.org/public/english/bureau/dwpp/>.

Герасименко О. А.
Герасименко А. В.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ДОСТОЙНИЙ ТРУД В УСЛОВИЯХ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ УКРАИНЫ: КОНЦЕПТ И МЕХАНИЗМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ

Резюме

Приведены компоненты концепта достойного труда по определению Международной организации труда и ведущих ученых. Определены главные ориентиры достижения европейских стандартов трудовой жизни согласно намерениям о сотрудничестве Украины с Европейским Союзом. Обоснована система индикаторов для оценки прогресса в сфере труда по разным подходам. Определены комплексные механизмы воплощения принципов достойного труда в Украине.

Ключевые слова: достойный труд, концепция достойного труда, аспекты достойного труда, индикаторы достойного труда, прогресс в сфере труда, евроинтеграция, сотрудничество в области занятости, социальной политики и равных возможностей.

Herasymenko O. O.
Herasymenko H. V.

Kyiv National Economic University named after Vadym Getman

DECENT WORK IN THE EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE: CONCEPT AND SECURITY ARRANGEMENTS

Summary

Disclosed are the components of decent work, built on the definition of the International Labour Organization and leading scientists. It's highlighted the main goals to achieve the European standards of working life in accordance with the intentions of Ukraine's cooperation with the European Union. Also, there is disclosed a system of indicators to measure progress at work on different approaches. Determine the complex mechanisms of decent work realization principles in Ukraine.

Keywords: decent work, decent work concept, aspects of decent work, decent work indicators, progress in the field of labor, European integration, cooperation in the field of employment, social affairs and equal opportunities.

УДК 364.442.6

Стовба Ю. І.

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

ТЕОРЕТИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

У статті досліджено та проаналізовано теоретичні підходи до визначення сутності поняття «соціальний захист», його складові та функції. Розкрито співвідношення понять «соціальний захист населення» та «соціальне забезпечення». Впорядковано класифікацію напрямів визначення поняття «соціальний захист» за допомогою типологічної моделі, що включає нормативно-правову, доктринальну та енциклопедичну групи. Запропоновано авторський підхід до визначення дефініції «соціальний захист».

Ключові слова: соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальна політика, соціальні гарантії, соціальна допомога.

Постановка проблеми. Соціальний захист населення – один із найважливіших показників розвитку та функціонування держави. У сучасних умовах нестабільної економічно-політичної ситуації в країні, коли наявна велика кількість соціальних проблем і все більше верств населення потребують допомоги, важлива роль належить соціальному захисту населення, який має забезпечити належне матеріальне та соціальне становище громадян у разі виникнення несприятливих умов чи складних життєвих обставин.

Визначення сутності поняття «соціальний захист», характеристика його основних складових набуває особливої актуальності у складних сучасних умовах, оскільки соціальний захист є засобом збереження стабільності та злагоди в суспільстві, забезпечення гідного рівня життя, добробуту населення, дотримання соціально-економічних прав громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У різні часи розробкою та дослідженням питань соціального захисту, визначенням сутності даного поняття займалися такі вчені, як: Н.Б. Болотіна [1], В.В. Дерєга [3], В.В. Лаврухін [6], Г.С. Лопушняк [7], Е.Е. Мачульська [8], С. Приходько [12], О.В. Сімкіна [14], В.М. Рощанюк [13], Н.В. Хом'як [17], О. Палій, Е. Лібанова, В. Скуратівський [15], П.І. Шевчук [18] та ін. На основі аналізу наукової літератури можна зробити висновок, що вчені трактують поняття соціального захисту за допомогою різних критеріїв, серед яких визначають історичні передумови виникнення соціального захисту, досліджують різновиди захисту населення, механізми його здійснення тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зважаючи на те, що в науковій літературі підходи до тлумачення поняття «соціаль-

Герасименко О. А.
Герасименко А. В.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ДОСТОЙНИЙ ТРУД В УСЛОВИЯХ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ УКРАИНЫ: КОНЦЕПТ И МЕХАНИЗМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ

Резюме

Приведены компоненты концепта достойного труда по определению Международной организации труда и ведущих ученых. Определены главные ориентиры достижения европейских стандартов трудовой жизни согласно намерениям о сотрудничестве Украины с Европейским Союзом. Обоснована система индикаторов для оценки прогресса в сфере труда по разным подходам. Определены комплексные механизмы воплощения принципов достойного труда в Украине.

Ключевые слова: достойный труд, концепция достойного труда, аспекты достойного труда, индикаторы достойного труда, прогресс в сфере труда, евроинтеграция, сотрудничество в области занятости, социальной политики и равных возможностей.

Herasymenko O. O.
Herasymenko H. V.

Kyiv National Economic University named after Vadym Getman

DECENT WORK IN THE EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE: CONCEPT AND SECURITY ARRANGEMENTS

Summary

Disclosed are the components of decent work, built on the definition of the International Labour Organization and leading scientists. It's highlighted the main goals to achieve the European standards of working life in accordance with the intentions of Ukraine's cooperation with the European Union. Also, there is disclosed a system of indicators to measure progress at work on different approaches. Determine the complex mechanisms of decent work realization principles in Ukraine.

Keywords: decent work, decent work concept, aspects of decent work, decent work indicators, progress in the field of labor, European integration, cooperation in the field of employment, social affairs and equal opportunities.

УДК 364.442.6

Стовба Ю. І.

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

ТЕОРЕТИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

У статті досліджено та проаналізовано теоретичні підходи до визначення сутності поняття «соціальний захист», його складові та функції. Розкрито співвідношення понять «соціальний захист населення» та «соціальне забезпечення». Впорядковано класифікацію напрямів визначення поняття «соціальний захист» за допомогою типологічної моделі, що включає нормативно-правову, доктринальну та енциклопедичну групи. Запропоновано авторський підхід до визначення дефініції «соціальний захист».

Ключові слова: соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальна політика, соціальні гарантії, соціальна допомога.

Постановка проблеми. Соціальний захист населення – один із найважливіших показників розвитку та функціонування держави. У сучасних умовах нестабільної економічно-політичної ситуації в країні, коли наявна велика кількість соціальних проблем і все більше верств населення потребують допомоги, важлива роль належить соціальному захисту населення, який має забезпечити належне матеріальне та соціальне становище громадян у разі виникнення несприятливих умов чи складних життєвих обставин.

Визначення сутності поняття «соціальний захист», характеристика його основних складових набуває особливої актуальності у складних сучасних умовах, оскільки соціальний захист є засобом збереження стабільності та злагоди в суспільстві, забезпечення гідного рівня життя, добробуту населення, дотримання соціально-економічних прав громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У різні часи розробкою та дослідженням питань соціального захисту, визначенням сутності даного поняття займалися такі вчені, як: Н.Б. Болотіна [1], В.В. Дерєга [3], В.В. Лаврухін [6], Г.С. Лопушняк [7], Е.Е. Мачульська [8], С. Приходько [12], О.В. Сімкіна [14], В.М. Рошканюк [13], Н.В. Хом'як [17], О. Палій, Е. Лібанова, В. Скуратівський [15], П.І. Шевчук [18] та ін. На основі аналізу наукової літератури можна зробити висновок, що вчені трактують поняття соціального захисту за допомогою різних критеріїв, серед яких визначають історичні передумови виникнення соціального захисту, досліджують різновиди захисту населення, механізми його здійснення тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зважаючи на те, що в науковій літературі підходи до тлумачення поняття «соціаль-

ний захист» досить різноманітні, на нашу думку, є актуальним та необхідним більш детальне дослідження теоретичних основ сутності даної дефініції, а також систематизація наукових поглядів з метою більш ефективного функціонування системи соціального захисту населення.

Мета статті. Головною метою роботи є узагальнення та оцінювання наявних трактувань поняття «соціальний захист», дослідження та розкриття сутності, змісту, функцій, видів та механізмів соціального захисту населення.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку суспільства пріоритетним напрямом у формуванні соціальної політики держави є соціальний захист. Це поняття є одним із «наймолодших» в апараті засад соціальної політики. Воно сформувалося лише у другій половині ХХ століття поряд з поняттям «соціальне забезпечення», і зрештою «поглинуло» його, ставши найбільш уживаним у міжнародних правових актах і зарубіжній юридичній практиці.

Унікальність цього поняття, на нашу думку, полягає саме у специфіці його становлення та етимології. Адже більшість дослідників, такі як Л. Забелін, М. Семашко, В. Дурденевський та їх іноземні колеги Д. Вітте, Ш. Ройм, звертали більшу увагу на термін-попередник – «соціальне забезпечення» [14]. На думку О.В. Тищенко, соціальне забезпечення – це діяльність державних та недержавних суспільних органів по наданню систематичної допомоги та підтримки тим категоріям населення, котрі опинилися в складних життєвих обставинах на рівні не менше встановленого державою прожиткового мінімуму [16, с. 149].

Соціальне забезпечення є одним із найпотужніших інституційних проявів соціальної солідарності та найважливішою гарантією належних стандартів життя людини. Разом з тим, воно входить до переліку основних прав людини та є одним з найважливіших засобів досягнення соціальної злагоди в суспільстві, сприяючи тим самим соціальному миру та залученню всіх соціальних груп до суспільної взаємодії. Соціальне забезпечення населення є невід’ємним елементом системи прав і свобод людини і громадянина демократичної правової держави, якою, відповідно до Конституції, є і Україна.

Вважається загальноприйнятим, що поширення терміна «соціальне забезпечення» пов’язане із прийняттям Закону про соціальне забезпечення («Social Security Act») у 1935 році у США. Подальшому становленню поняття соціального забезпечення сприяла Міжнародна Організація Праці (МОП), яка прийняла цей термін для постійного використання, визначивши його як «загальну базову соціальну підтримку всім громадянам, незалежно від внесків або тривалості їх трудового стажу» [3, с. 86] та оцінивши як «простий і доступний вираз одного з найглибших та всеохоплюючих прагнень людей усього світу». Міжнародна Організація Праці традиційно визначає соціальне забезпечення з точки зору суспільних заходів, необхідних для задоволення трьох типів потреб або непередбачуваних життєвих обставин, що представлені на рисунку 1.

Досить часто в науковій літературі та практиці соціальний захист отожднюється із соціальним забезпеченням, що, на нашу думку, є неправомірним. Вважаємо, що соціальний захист є більш широким поняттям, оскільки крім соціального забезпечення включає в себе й соціальне страхування та систему соціальних гарантій.

Рис. 1. Типи потреб і життєвих обставин, за яких надається соціальне забезпечення

Джерело: створено автором на основі аналізу інформації [3]

Розкриття поняття «соціальний захист» потребує впорядкування класифікації напрямів його визначення. З цією метою доцільно використати типологічну модель, яка включає три групи: нормативно-правову, доктринальну та енциклопедичну [9]. Нормативно-правова група передбачає виявлення напрямів щодо визначення поняття «соціального захисту» у нормативно-правових актах.

Розвиток поняття «соціальний захист» як наукової категорії бере свій початок саме з юридично-правової галузі, з нормативно-правових актів, які зрештою і стали базовими джерелами цього поняття, його подальшого використання у сфері життя суспільства.

У статті X Хартії основних прав працівників (документація ЄС, 1989 р.) формулюються основи права на соціальний захист: «Відповідно до національних нормативних положень кожний працівник у країнах ЄС має право на достатній соціальний захист і залежно від свого статусу і розміру підприємства, на якому він працює, користується відповідними соціальними благами» [14]. Термін «соціальний захист» не лише активно використовується, а й конкретизується в інших головних соціальних нормативних актів ЄС – у Європейській соціальній хартії Ради Європи (1961 р.), у Європейській соціальній хартії (переглянутій, 1996 р.), тощо [4].

У статті 46 Конституції України закріплено право громадян на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, на старість та в інших випадках, передбачених законом [5]. Це право гарантується загальнообов’язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створення мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. При цьому пенсії та інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом [3, с. 88].

У чинному українському законодавстві відсутнє загальне, універсальне визначення поняття «соціальний захист», однак Конституцією України та

іншими нормативно-правовими актами гарантується право громадян на отримання ними соціальної допомоги у випадках, передбачених законом.

Наступною групою типологічної моделі є доктринальна, що містить визначення поняття «соціального захисту», які знаходимо в науковій літературі. Тлумачення досліджуваного поняття вітчизняними вченими представлені в таблиці 1.

Трактування соціального захисту, які існують у науковій літературі, відрізняються за змістом та широтою. Більшість науковців при тлума-

ченні поняття спираються на такі терміни: міри, дії, заходи, їх комплекси та системи. Деякі вчені акцентують увагу на соціальних, економічних, правових та інших гарантіях.

На основі поглядів науковців щодо визначення поняття «соціального захисту» нами побудовано матрицю контент-аналізу терміна «соціальний захист» (табл. 2).

Щодо третьої групи типологічної моделі – енциклопедичної, яка включає визначення даного поняття в енциклопедичних джерелах, то в Еконо-

Таблиця 1

Основні теоретичні підходи до визначення поняття «соціального захисту» у працях вітчизняних вчених

Автор	Визначення
Н.Б. Болотіна [1]	Поняття «соціальний захист» у широкому розумінні визначають як діяльність держави, спрямовану на забезпечення формування й розвитку повноцінної особистості, виявлення й нейтралізацію негативних факторів, що впливають на неї, створення умов для самовизначення і ствердження у житті. У вузькому розумінні соціальний захист визначають як сукупність економічних і правових гарантій, що забезпечують додержання найважливіших соціальних прав громадян, досягнення соціально прийняттого рівня життя.
Т.В. Варфоломєєва [11]	Соціальний захист – це система державних гарантій для реалізації прав громадян на працю і допомогу на час безробіття; на підтримання життєвого рівня через перегляд мінімальних розмірів основних соціальних гарантій за умов зростання цін на споживчі товари і послуги; на надання державної допомоги, пільг та інших видів соціальної підтримки малозабезпеченим громадянам і сім'ям, які виховують дітей; на матеріальне забезпечення при досягненні пенсійного віку, при тимчасовій або постійній втраті працездатності, втраті годувальника тощо.
В.В. Дерєга [3]	Соціальний захист – це діяльність суспільно-політичних інститутів щодо підтримки гідного рівня соціального добробуту людини в конкретних економічних умовах.
В.В. Лаврухін [6]	Соціальний захист – це сукупність відносин, які складаються в суспільстві з приводу виробництва, розподілу і перерозподілу суспільного продукту з метою забезпечення адекватної соціальної адаптації і інтеграції індивідів, не здатних самостійно справитися з негативною дією соціальних ризиків.
Є. Мачульська [8]	Соціальний захист – це діяльність держави, спрямована на забезпечення процесу формування і розвитку повноцінної особистості, виявлення і нейтралізацію негативних факторів, що впливають на особистість, створення умов для самовизначення й утвердження в житті.
С. Приходько [12]	Соціальний захист як функція держави є системою правових, економічних і організаційних заходів, спрямованих на забезпечення всіх громадян рівними можливостями досягнення життєвого рівня для себе та своєї сім'ї, соціальної підтримки і допомоги на випадок певних обставин, наприклад непрацездатності, хвороби, безробіття тощо
В. Скуратівський, О. Палій, Е. Лібанова [15]	Соціальний захист – це комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на захист добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах.
Н. Хом'як [17]	Соціальний захист – це комплекс заходів, що захищають від економічної та соціальної деградації внаслідок економічної кризи, зниження доходів, хвороб, професійного захворювання, старіння, безробіття, екологічної загрози тощо.
П.І. Шевчук [18]	Соціальний захист – це комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення життя, здоров'я та добробуту населення за конкретних економічних умов.

Джерело: складено автором

Таблиця 2

Матриця контент-аналізу терміна «соціальний захист»

Особливості підходів науковців до трактування дефініції «соціальний захист»	Діяльність держави, спрямована на забезпечення формування й розвитку повноцінної особистості	Сукупність економічних і правових гарантій, що забезпечують дотримання соціальних прав громадян	Комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення життя, здоров'я та добробуту громадян	Виявлення і нейтралізація негативних факторів і соціальних ризиків, що впливають на особистість	Надання державної допомоги, пільг та інших видів соціальної підтримки на випадок складних життєвих обставин	Досягнення соціально прийняттого рівня життя, створення умов для самореалізації й утвердження в житті
Н. Болотіна [1]	+	+				+
Т.В. Варфоломєєва [11]		+		+	+	
В.В. Дерєга [3]			+			
В.В. Лаврухін [6]				+		
Є. Мачульська [8]	+			+		+
С. Приходько [12]			+	+	+	+
В. Скуратівський, О. Палій, Е. Лібанова [15]			+			
Н. Хом'як [17]			+	+	+	
П.І. Шевчук [18]			+			+

Джерело: складено автором

мічній енциклопедії 1999 р. під соціальним захистом розуміється «важлива функція держави по забезпеченню основних соціальних прав людини на основі міжнародних і національних норм» [19, с. 207].

Досить детальний і широкий підхід можна знайти в енциклопедії «Соціальна політика», підготовленій колективом авторів Російської академії державної служби (РАГС) за редакцією Н.А. Волгіна: розуміючи під соціальним захистом «один з механізмів взаємодії особи і соціуму, який полягає в системі економічних, організаційних, адміністративних, правових заходів, здійснюваних суспільством, локальним суспільством, державою, іншими соціальними інститутами, які покликані запобігати несприятливим діям на людей з боку соціального середовища і пом'якшувати наслідки таких дій», до механізмів забезпечення соціального захисту автори відносять «систему правових норм відповідного напрямку, правоохоронні органи, державні і муніципальні органи, покликані надавати матеріальну і організаційну допомогу тим, хто її потребує, профспілки та інші суспільні організації, що захищають права й інтереси різних груп і категорій населення, вільний друк, інституціалізовану систему надання громадянам безкоштовних і пільгових медичних та освітніх послуг» [2, с. 295-296].

Заслугує на увагу визначення, яке дає соціальному захисту «The Encyclopedia Americana»: «соціальний захист, у загальному розумінні цього поняття, означає безпеку та свободу від страху і спрямоване до суспільства як до групи взаємопов'язаних та залежних один від одного людей». Системоутворюючим фактором у цьому визначенні є «безпека та свобода від страху», що само по собі є необхідним елементом вільної демократичної держави. Підкреслено також такий важливий аспект соціального захисту, як можливість його існування тільки в солідарному суспільстві – «групи взаємопов'язаних людей», адже соціальний захист здійснюється спільними зусиллями всього населення країни [3, с. 86-87].

Оксфордський фундаментальний тлумачний словник серії «A Dictionary of Business» поняття «social security» дослівно трактує як державну систему виплати допомог з причин хвороби та безробіття, а також різних допомог жінкам і дітям, пенсій, тобто це поняття окреслює систему соціального захисту в основному через форму соціального забезпечення, покладеного на відповідне державне міністерство із зазначенням приписів відповідальності за його здійснення [10].

Розкриття та тлумачення поняття «соціальний захист», як ми бачимо, є досить дискусійним і неоднозначним у колі науковців. Іноді його

ототожують із соціальним забезпеченням, іноді протиставляють йому. Тому спробуємо надати власну характеристику, узагальнивши весь масив запропонованих наукових парадигм.

Таким чином, соціальний захист – це діяльність держави, яка включає в себе комплекс правових, економічних та організаційних заходів, спрямованих на забезпечення життя, здоров'я та добробуту громадян, соціальної підтримки та допомоги на випадок складних життєвих обставин, які в кінцевому результаті мають сприяти формуванню й розвитку повноцінної особистості, дотриманню соціальних гарантій, створенню умов для самореалізації та утвердження в житті.

Висновки і пропозиції. Система соціального захисту є складною, динамічною, відкритою соціально-економічною системою, яка об'єднує такі складові: соціальне страхування, соціальна допомога, соціальне обслуговування. Соціальний захист населення нерозривно пов'язаний із соціальною функцією держави, оскільки охоплює широкий спектр державних соціальних заходів, спрямованих на забезпечення належного рівня життя громадян та створення умов реалізації їхніх конституційних прав і свобод.

Дослідивши та проаналізувавши різноманітність наукових підходів до визначення поняття «соціальний захист», можемо зробити деякі узагальнення:

1) соціальний захист розглядається як одна з найважливіших функцій держави і пов'язується з її соціальною політикою;

2) значна кількість науковців розрізняє поняття «соціальний захист» і «соціальне забезпечення», наголошуючи, що соціальне забезпечення є складовою частиною соціального захисту населення;

3) соціальний захист розглядається удвох значеннях: у широкому – як систему організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на підвищення добробуту всіх громадян, забезпечення належного рівня життя та гарантування соціальних прав людини в державі; у вузькому – як сукупність дій держави щодо убезпечення населення від негативних наслідків соціальних ризиків.

Узагальнення викладеного дозволяє визначити поняття «соціальний захист» як діяльність держави та суспільства, яка здійснюється через комплекс організаційно-правових та соціально-економічних заходів і спрямовується на забезпечення умов для формування й розвитку повноцінної особистості, досягнення соціально прийнятної рівня життя, реалізацію соціальних прав громадян, захист їх від негативних наслідків, спричинених соціальними ризиками.

Список літератури:

1. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні / Н.Б. Болотіна. – К. : Знання, 2005. – 405 с.
2. Волгин Н.А. Соціальна політика: енциклопедія / Н.А. Волгин. – М. : Альфа-Пресс, 2006. – 416 с.
3. Деріга В.В. Соціальна і гуманітарна політика : навчальний посібник / В.В. Деріга. – Миколаїв, 2012. – 152 с.
4. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996 № ETS N 163 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994>.
5. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
6. Лаврухін В.В. Соціальний захист населення: понятійно-категорійний аналіз [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://academy.gov.ua/ej/ej19/>.
7. Лопушняк Г.С. Соціальний захист населення: теоретична концептуалізація та особливості державного управління / Г.С. Лопушняк // Теорія та практика державного управління. – 2011. – Вип. 2(33). – С. 10-17.
8. Мачульська Е.Е. Право соціального забезпечення / Е.Е. Мачульська, Ж.А. Горбачева. – М., 1999. – № 2. – 240 с.
9. Онищенко В.О. Соціальна безпека регіону: теоретичні та прикладні аспекти : монографія / В.О. Онищенко, Т.М. Завора, О.В. Чепурний. – Полтава : ПолтНТУ, 2015. – 275 с.

10. Офіційний сайт Оксфордського словника англійської мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oed.com/>.
11. Правознавство: навчальний посібник / За загальною редакцією В.Г. Гончаренка. – К. : Український інформаційно-правовий центр, 2002.
12. Приходько С. Держава і соціальний захист громадян / С. Приходько // Право України. – 1999. – № 2. – С. 22-26.
13. Рошканюк В.М. Визначення поняття «соціальний захист» в теорії права соціального забезпечення / В.М. Рошканюк // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 626-630.
14. Сімкіна О.В. Змістовний аспект поняття «соціальний захист» та основні засади його втілення на європейському просторі / О.В. Сімкіна // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2012. – № 7. – С. 21-29.
15. Скуратівський В.А., Палій О.М., Лібанова Е.М. Основи соціальної політики : навчальний посібник / В.А. Скуратівський, О.М. Палій, Е.М. Лібанова. – К. : МАУП, 2002. – 370 с.
16. Тищенко О.В. Сутність соціального забезпечення: доктринальні погляди / О.В. Тищенко // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 4. – С. 145-149.
17. Хом'як Н.В. Формування системи соціального захисту сільського господарства в радіоактивних забруднених районах : автореферат дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Н.В. Хом'як. – К., 1996. – 20 с.
18. Шевчук П.І. Соціальна політика : навчальний посібник для студ. вищ. навч. закладів / П.І. Шевчук. – Львів : Світ, 2003. – 176 с.
19. Экономическая энциклопедия / под ред. Л.И. Абалкина. – М. : Экономика, 1999. – 1055 с.

Стовба Ю. И.

Полтавский национальный технический университет имени Юрия Кондратюка

ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ ПОНЯТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ

Резюме

В статье исследованы и проанализированы теоретические подходы к определению сути понятия «социальная защита», ее составляющие и функции. Раскрыто соотношение понятий «социальная защита населения» и «социальное обеспечение». Упорядочена классификация направлений определения понятия «социальная защита» с помощью типологической модели, которая включает нормативно-правовую, доктринальную и энциклопедическую группы. Предложен авторский подход к определению дефиниции «социальная защита».

Ключевые слова: социальная защита, социальное обеспечение, социальная политика, социальные гарантии, социальная помощь.

Stovba Yu. I.

Poltava National Technical Yuru Kondratyuk University

THEORETICAL CONCEPTUALIZATION THE CONCEPT OF THE PEOPLE'S SOCIAL PROTECTION

Summary

The article studies and analyzes the theoretical approaches to defining the essence of «social protection» concept, its components and functions. It's opened the relationship between the concepts «social protection» and «social security». Ordered classification aims of «social protection» definition using typological models, including legal, doctrinal and encyclopaedic groups. The author's approach to the «social protection» definition is offered.

Keywords: social protection, social security, social policy, social guarantees, social assistance.

РОЗДІЛ 8 ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.15

Легкоступ І. І.

Суляк А.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ТА ЇЇ ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ В СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ УКРАЇНИ

Досліджено сутність, види, переваги та недоліки процесу децентралізації. З метою визначення ступеню автономії місцевих бюджетів зроблено порівняння показників державних та місцевих фінансів. Визначено проблеми проведення децентралізації в Україні й окреслено ефективні шляхи їхнього вирішення.

Ключові слова: децентралізація, місцеві бюджети, власні доходи.

Постановка проблеми. Наразі Україна проходить через період фінансово-економічної кризи, яка була спричинена багатьма факторами, серед яких неефективні дії управлінського апарату та нецільове використання коштів займають не останнє місце. На протязі багатьох років центр прийняття управлінських рішень здебільшого знаходився в одній інституції, завдяки чому склалася пряма фінансова залежність територій від центрального органу управління. Тому для ефективної зміни функціональної та фінансової організації в країні необхідно активно впроваджувати такий процес, як децентралізація.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми та особливості процесу децентралізації, її фінансові аспекти розглядаються в наукових працях В.Л. Андрущенко, О.М. Бориславської, В.В. Зайчикової, О.П. Кириленко, І.О. Луніної, О.М. Москаленка, К.В. Павлюк, І.Я. Чугунова, В.Я. Швець та інших науковців. Серед іноземних дослідників цього напрямку можна виділити Ш. Бланкарта, Т.В. Грицюк, О.А. Гришанову, В.І. Лексіна, В. Оутса, Ч. Тібу, В.Б. Христинко, А.В. Швецова та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Але до сьогодні існують деякі питання, зокрема розподіл повноважень та фінансів між рівнями влади, принципи та послідовність процесу децентралізації, які вивчені недостатньо та потребують більш прискіпливої уваги.

Мета статті полягає у визначенні сутності децентралізації, аналізі зарубіжного досвіду її реалізації, порівнянні показників державного та місцевого бюджетів у частині визначення ступеня автономності останніх, а також окресленні проблем проведення децентралізації в Україні та пошуку ефективних шляхів їхнього вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Децентралізація – це передача частини повноважень та бюджетних ресурсів від центральних органів до органів місцевого самоврядування з метою більш ефективного управління ними та зменшення витрат.

Децентралізація має як політичну, так і адміністративну сторони. Вона може бути територіальною – переміщення влади від центрального міста на інші території і може бути функціональною – передавання повноважень на прийняття рішень із головного органу будь-якої галузі уряду до чиновників нижчих рівнів. Цей процес було названо «новим

державним управлінням», який був описаний як децентралізація, предметне управління, конкуренція урядової та місцевої координації [3, с. 5–8].

Зростання державних витрат, низькі економічні показники, залежність від центральної влади і зростання впливу ідей вільного ринку переконали уряди різних країн децентралізувати свою діяльність, щоб підвищити самостійність та відповідальність регіонів, укласти договори з приватними фірмами, що працюють на ринку, повністю приватизувати виконання деяких послуг тощо.

Виділяють такі основні види децентралізації за суб'єктами та сферами впливу: територіальна, політична, фінансова, адміністративна, функціональна, предметна, вертикальна і горизонтальна. Крім цього, децентралізація може бути представлена у двох видах – регіональному та муніципальному [5].

Найбільш розвинутою формою регіональної децентралізації є федералізм – державно-правова думка та система, також рух, спрямований на утворення союзних держав – федерацій, які є формою інтеграції близьких географічно, споріднених історично й культурно та зв'язаних іншими інтересами країв в одне ціле при збереженні самоуправління та державного статусу складових частин.

Муніципальна децентралізація приймає форму законодавчого розмежування сфер компетенції, яка дає можливість місцевим органам влади вирішувати питання, які потрапляють у сферу їхньої відповідальності.

Перевагами децентралізації є [6, с. 12]: зміцнення демократичних процедур; час і місце прийняття рішення відповідають очікуванням із боку громадськості; реалізація рішення відбувається за участі суб'єкта прийняття рішення або під його відповідальність; підвищення ефективності діяльності органів місцевої влади завдяки передачі повноважень на місця; прозорість і відкритість процедур прийняття рішення та процесу його реалізації, що призводить до підвищення ефективності адміністративної діяльності, виявлення помилок, джерел їхнього походження тощо; зміцнення інноваційного потенціалу при прийнятті владних рішень; мінімізація бюрократизму; гнучкість процесу виконання відповідних функцій, що дозволяє швидше пристосуватися до зовнішніх та внутрішніх змін; об'єктивна оцінка результатів прийнятих і реалізованих рішень; потенційна гнучкість щодо їхнього покращання, вдосконалення, виправлення помилок тощо.

Децентралізація вважається підґрунтям для впровадження нових стратегій завдяки створенню нової системи управління та її нового адміністративного складу.

За певних обставин децентралізація може мати ризики і небезпеки. У цьому разі деякі сфери державного та суспільного життя не можуть піддаватися децентралізації. Тому виділяють ряд недоліків децентралізації: автономізація цілей; ризик виокремлення часткових цілей, що не покривають загальних цілей адміністрації та навіть можуть їм суперечити; ризик реалізації одиничних амбіцій; загроза монолітності політики держави у відповідних сферах; дезінтеграція діяльності публічної адміністрації щодо надання публічних послуг та прийняття управлінських рішень; ускладнення координації, труднощі узгодження цілей; зростання ризиків із впливу на прийняття рішень неналежної кваліфікації посадовців, оскільки свобода прийняття ними рішень є досить великою.

Місцеве самоврядування більш ефективне у вирішенні власних проблем, ніж центральні органи влади. Тому децентралізація на місцевому рівні повинна забезпечити економічну свободу, яка дозволить підвищити соціально-економічний

розвиток регіонів, привабити інвесторів, а також підвищити відповідальність влади.

Одним із основних напрямків децентралізації є фінансова децентралізація, тому, щоб оцінити ступінь фінансової децентралізації, проведемо аналіз доходів та видатків зведеного бюджету, який включає державний та місцеві бюджети України, а також прослідкуємо динаміку міжбюджетних трансфертів у табл. 1, 2.

Із табл. 1 видно, що доходи зведеного бюджету в 2014 р. збільшилися та склали 455,9 млрд. грн., що на 13 млрд. грн. (3%) більше, ніж у 2013 р. До державного бюджету надійшло 354,8 млрд. грн., тобто на 17,2 млрд. грн. (5,1%) більше, ніж у попередньому році, а доходи місцевих бюджетів склали 101,1 млрд. грн., що на 4,1 млрд. грн. менше, ніж у 2013 р. Із табл. 1 видно, що в 2014 р. місцеві бюджети не тільки зменшили свої доходи, а й свою частку у зведеному бюджеті – з 23,8% до 22,2%, що сповільнює проведення подальшої фінансової децентралізації в Україні.

Отже, видатки зведеного бюджету України, у тому числі державного і місцевих бюджетів, у 2014 р. збільшилися. Видатки зведеного бюджету склали 523 004,8 млн. грн., що на 17 161 млн. грн. (3,4%) більше, ніж у 2013 р. Державний бюджет

Таблиця 1
Аналіз показників доходів зведеного бюджету України та його складових за 2012–2014 рр.

Показники	2012 рік	2013 рік	2014 рік	Абсолютний приріст 2014/2013 рр., млн. грн.	Темп приросту 2014/2013 рр., %
Зведений бюджет, млрд. грн., у т. ч.:	445,5	442,8	455,9	13,1	3,0
загальний фонд	369,7	375,0	388,9	13,9	3,7
спеціальний фонд	75,8	67,8	67,0	-0,8	-1,2
Державний бюджет (без урахування міжбюджетних трансфертів), млрд. грн., у т. ч.:	344,7	337,6	354,8	17,2	5,1
частка у доходах зведеного бюджету, %	77,4	76,2	77,8	x	X
загальний фонд	288,5	290,1	308,7	18,6	6,4
спеціальний фонд	56,2	47,5	46,1	-1,4	-3,0
Місцеві бюджети (без урахування міжбюджетних трансфертів), млрд. грн., у т. ч.:	100,8	105,2	101,1	-4,1	-3,9
частка у доходах зведеного бюджету, %	22,6	23,8	22,2	x	x
загальний фонд	81,2	84,9	80,2	-4,7	-5,5
спеціальний фонд	19,6	20,3	20,9	0,6	3,0

Джерело: [10, с. 27]

Таблиця 2
Аналіз показників видатків зведеного бюджету України та його складових і міжбюджетних трансфертів за 2012–2014 рр.

Показники	2012 рік	2013 рік	2014 рік	Абсолютний приріст 2014/2013 рр., млн. грн.	Темп приросту 2014/2013 рр., %
Зведений бюджет, млн. грн., у т. ч.:	492 454,7	505 843,8	523 004,8	17 161	3,4
загальний фонд	417 599,8	442 636,6	443 135,8	499,2	0,1
спеціальний фонд	74 854,9	63 207,2	79 869,0	16 661,8	26,4
Державний бюджет (без урахування міжбюджетних трансфертів), млн. грн., у т. ч.:	271 221,9	287 607,7	299 508,1	11 900,4	4,1
частка у видатках зведеного бюджету, %	55,1	56,9	57,3	x	x
загальний фонд	228 961,2	247 735,7	254 370,7	6 635	2,7
спеціальний фонд	42 260,7	39 872,0	45 137,4	5 265,4	3,2
Місцеві бюджети (без урахування міжбюджетних трансфертів), млн. грн., у т. ч.:	221 232,8	218 236,1	223 496,7	5 260,6	2,4
частка у видатках зведеного бюджету, %	44,9	43,1	42,7	x	x
загальний фонд	188 638,6	194 900,9	188 765,1	-6 135,3	-3,2
спеціальний фонд	32 594,2	23 335,2	34 731,6	11 396,4	48,8
Міжбюджетні трансферти, млн. грн.	124 459,6	115 848,4	130 600,7	14 752,3	12,7
у т. ч. частка у видатках зведеного бюджету	31,5	28,7	30,4	x	x

Джерело: [10, с. 41]

сформував видаткову частину бюджету в розмірі 299 508,1 млн. грн., тобто на 11 900,4 млн. грн. (4,1%) більше. Видатки місцевих бюджетів, незважаючи на зменшення доходів у 2014 р., склали 223 496,7 млн. грн., що на 5 260 млн. грн. більше, ніж у 2013 р. Це спричинило відповідне збільшення міжбюджетних трансфертів – із 115 848,4 млн. грн. до 130 600,7 млн. грн. (на 12,7%), а також видаткової частини державного бюджету.

Ступінь фінансової децентралізації піддається кількісним та якісним оцінкам. У літературі подано значну кількість таких критеріїв, з яких можна виокремити низку основних. Застосування лише одного критерію не може бути об'єктивним, тому їх необхідно застосовувати в комплексі.

Основними критеріями оцінки рівня фінансової децентралізації вважають [6, с. 79]:

1. Співвідношення показників видатків місцевих бюджетів до публічних видатків. Цей показник засвідчує ступінь децентралізації та деконцентрації публічних завдань і функцій, свідчить про фінансову спроможність місцевого самоврядування щодо їхнього виконання, а відтак, і якість виконання.

У табл. 2 наведено дані по видаткам державного та місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів. Можна помітити, що видатки державного бюджету не дуже перевищують місцеві. У 2014 р. частка державних видатків у зведеному бюджеті склала 57,3%, а місцевих видатків – 42,7%, тобто тільки на 14,6% менше державних. Звідси випливає висновок, що на місцеве самоврядування покладено багато функцій і завдань, які воно повинно фінансувати з різних джерел надходження.

2. Обсяг видатків місцевих бюджетів до ВВП. Цей показник дозволяє побачити, яка частина публічних ресурсів є розподіленою між суб'єктами місцевого самоврядування, іншими словами – відображає рівень фінансової децентралізації в державі.

Таблиця 3
Співвідношення видатків місцевих бюджетів і ВВП України за 2012–2014 рр.

Показники	Номинальний ВВП, млн. грн.	Видатки місцевих бюджетів, млн. грн.	Частина видатків місцевих бюджетів до ВВП, %
2012 рік	221 232,8	1 408 889	15,7
2013 рік	218 236,1	1 454 931	15,0
2014 рік	223 496,7	1 566 728	14,3

Джерело: [10]

Порівнюючи показники ВВП та видатків місцевих бюджетів, можна зробити висновок, що частка видатків місцевого самоврядування є дуже низькою, а в 2014 р. вона знизилася до 14,3%. Це є негативним явищем, оскільки означає, що при перерозподілі ВВП на місцеве самоврядування припадає менша частка, ніж на державний бюджет. Це свідчить про слабкий рівень децентралізації країни.

3. Частка власних доходів у структурі доходів територіальних громад. Цей показник свідчить про фінансову самостійність суб'єкта місцевого самоврядування. Важливо пам'ятати, що право органів місцевого самоврядування встановлювати податкові ставки, а також визначати обсяги надходжень з інших джерел реалізуються винятково щодо власних доходів. Саме це право – право на власні доходи і на їхнє регулювання – забезпечує фискальну децентралізацію.

До власних доходів місцевих бюджетів відносять: місцеві податки і збори, платежі, що встановлюються місцевими органами влади; доходи комунальних підприємств; доходи від майна, що належить місцевій владі, тощо [11, с. 28].

Порівняння обсягів доходів місцевих бюджетів та їхніх власних доходів за 2012–2014 рр. відображено на рис. 1.

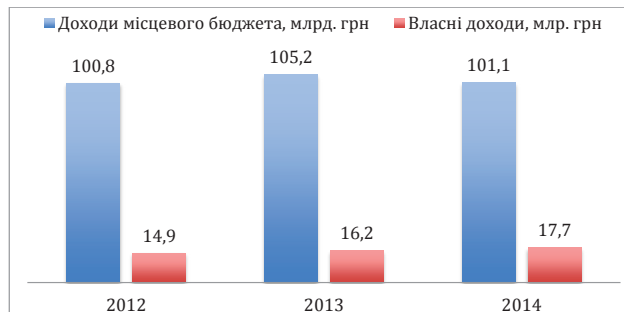

Рис. 1. Співвідношення доходів місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) та їхніх власних доходів за 2012–2014 рр.

Джерело: [10, с. 54]

Із рис. 1 видно, що частка власних доходів є дуже малою порівняно з часткою усіх надходжень, до яких відносять міжбюджетні трансферти, державні податки тощо. Зокрема, у 2012 р. власні надходження становили 14,9 млрд. грн. (14,8%), у 2013 р. – 16,2 млрд. грн. (15,4%), а в 2014 році збільшилися до 17,7 млрд. грн. (17,5%). Це свідчить про залежність бюджетів місцевого самоврядування від державного фінансування та неспроможність самостійно покривати свої видатки.

4. Обсяг міжбюджетних трансфертів. Розмір цього показника безпосередньо свідчить про фінансову залежність місцевого самоврядування. Чим він вищий, тим нижчий рівень фінансової забезпеченості та незалежності місцевого самоврядування. Відтак, нижчим є рівень децентралізації, оскільки місцеве самоврядування не має жодного впливу на обсяг цих ресурсів.

Хоча на місцеве самоврядування покладено багато завдань і функцій, закріплених джерел їхнього фінансування недостатньо. Про це свідчить обсяг міжбюджетних трансфертів, який зазначений у табл. 2. У 2014 р. він сягнув близько 130 600 млн. грн., що забезпечує йому першість у видатках державного бюджету. На жаль, це є негативним фактором для процесу децентралізації, адже встановлює тісну залежність місцевих бюджетів від фінансування з державного бюджету.

У науковій літературі виділяють ще й інші критерії, зокрема: рівень зайнятості у публічному секторі, обсяг податкових надходжень у порівнянні із загальним показником податкових надходжень у державі, стан та якість майна, що перебуває у власності територіальних громад, тощо. Крім цього, є один важливий якісний критерій, який стосується контрольно-наглядових механізмів, що забезпечують самостійність та незалежність місцевого самоврядування.

Внутрішньополітичний розвиток держави та зовнішня ситуація навколо України загострили питання децентралізації влади – передачу повноважень та ресурсів на нижчі рівні публічного управління. Децентралізація виступає однією з форм розвитку демократії, що дозволяє при збереженні держави та її інститутів розвинути місцеве самоврядування, активізувати населення для вирішення

власних потреб та інтересів, звучити сферу впливу держави на суспільство, замінюючи цей вплив механізмами саморегуляції, виробленими самим суспільством, зменшити витрати держави і платників податків на утримання держапарату та його матеріальних придатків – армію, міліцію тощо.

Для проведення ефективного процесу децентралізації українським урядом пропонуються такі п'ять кроків [14]:

1. Визначити територіальну основу органів місцевого самоврядування та виконавчої влади, тобто створити трьохрівневу систему адміністративно-територіального устрою в Україні, яка б складалася з 27 регіонів, 120–150 районів та 1500–1800 громад. Таким чином, скоротиться кількість вертикальних ланок адміністративно-територіального устрою, а також об'єднаються села, селища та невеликі міста, що забезпечить ефективне виконання покладених завдань та обов'язків.

2. Розмежувати повноваження між органами місцевого самоврядування різних рівнів. Необхідно найбільш важливі для людей повноваження передати на найближчий до людей рівень влади.

3. Розмежувати повноваження між органами місцевого самоврядування та виконавчої влади. Передати основні повноваження місцевих держадміністрацій органам місцевого самоврядування. Виконавчій владі залишити тільки право контролю. Вони позбавляються невластивих їм функцій та отримують логічні повноваження і перетворюються з конкурентів на партнерів.

4. Визначити, скільки ресурсів треба на кожному рівні. Потрібно повністю оновити бюджетну систему. Громади повинні мати власні бюджети, можливість об'єднувати зусилля і фінанси. Тоді у них з'являться ресурси для вирішення нагальних питань і розвитку. Зростання бюджету приведе до подальшого розвитку громади, району та регіону.

5. Зробити органи місцевого самоврядування підзвітними перед виборцями і державою. Люди почнуть розуміти, що від їхнього голосування залежить, чи добре працюватиме для них місцева влада. А отже, й органи місцевого самоврядування стають відповідальними перед виборцями за свою ефективність, а перед державою – за законність своєї діяльності.

Одним із найважливіших кроків процесу децентралізації є забезпечення органів місцевої влади відповідними ресурсами для виконання поставлених завдань та функцій. Тому необхідно змінити наявний бюджетний розподіл та забезпечити власними ресурсами місцеві бюджети. Для цього можна прийняти наступні заходи:

1) Податок на доходи фізичних осіб повинен у повному обсязі надходити до місцевих бюджетів. На даний момент 25% даного податку надходить до державного бюджету.

2) Податок на прибуток повинен також у 100%-му обсязі надходити до місцевих бюджетів. На сьогодні 90% обсягу податку на прибуток іде до державного бюджету.

Надходження повного обсягу податку на доходи фізичних осіб та податку на прибуток складе частину місцевих бюджетів, яка буде розподілятися на забезпечення соціального та економічного добробуту населення регіону і процвітання підприємництва.

3) Також це стосується екологічного податку, який на даний момент розподіляється в обсязі: 65% – до державного бюджету, 35% – до бюджету розвитку місцевих бюджетів. Більш ефективніший розподіл полягає в тому, що 30% даного податку буде йти до державного бюджету, а 70% – до місцевих бюджетів.

4) Щодо реформування місцевих податків та зборів пропонується зробити плату за землю місцевим податком та змінити умови оподаткування податком на нерухоме майно: замість плати за 1 кв. м житлової площі затвердити певний відсоток від ринкової вартості житла.

5) Делегування повноважень в 100%-му розмірі забезпечується такими шляхами:

– затвердження в натуральному та вартісному виразах переліку соціальних стандартів та нормативів надання послуг закладами бюджетної сфери;

– реформування системи соціального захисту – перерозподіл повноважень між виконавчою владою та органами місцевого самоврядування.

6) Зміна умов бюджетного планування, що включає:

– прогноз зростання доходів місцевих бюджетів повинен здійснюватися Міністерством фінансів із прив'язкою до прогнозу зростання ВВП;

– економія фінансових ресурсів місцевих бюджетів від кредитних коштів та лізингового обладнання обліковується на спеціальних рахунках і використовується на погашення відповідних кредитних ресурсів.

Наслідками процесу децентралізації влади та фінансів в Україні будуть [14]:

1) Ефективний європейський адміністративно-територіальний устрій: громада – район – регіон.

2) Субсидіарність – питання вирішуються на тому рівні, де це найбільш ефективно. Органи місцевого самоврядування отримують незалежність у прийнятті рішень у межах повноважень.

3) Повноваження, ресурси і відповідальність переходять найближче до мешканців, у т. ч.:

– фіксована частка грошей від податків (фінансова незалежність);

– право розпоряджатися землею на всій своїй території, у т. ч. за межами поселень;

– регулярні звіти місцевої влади перед виборцями;

– повноваження вирішувати всі місцеві питання;

– можливість самостійно вирішувати, як розвиватися, що і де будувати;

– за усе, що відбувається в громаді, відповідальна місцева рада.

4) Дієві виконавчі органи районних та обласних рад, що мають чіткі повноваження; формування мережі лікарень, закладів професійної та спеціалізованої освіти, культури, підтримка туризму тощо.

5) Обласні ради мають стратегічну функцію – планують розвиток регіону.

6) Місцеву раду представляють посадовці, обрані народом, а не призначені згори.

7) Функції центральної влади стають більш чіткими і зрозумілими:

– приймає закони – загальні правила функціонування держави;

– наглядає за додержанням Конституції і законів України;

– гарантує унітарність держави, забезпечує територіальну цілісність і незалежність України, її суверенітет, права і свободи громадян.

Висновки. Отже, під час аналізу показників доходів і витратків зведеного, державного, місцевих бюджетів та дослідження критеріїв децентралізації ми побачили, що на місцеве самоврядування покладено численні завдання та функції, які не знайшли закріплене фінансування з боку місцевих бюджетів, що призвело до зростання обсягів міжбюджетних трансфертів, які займають найбільшу статтю витратків державного бюджету.

Усе це свідчить про високу централізацію влади та ресурсів держави.

Децентралізація потрібна, аби українські громадяни могли обирати собі авторитетну місцеву владу. У неї будуть значні повноваження, достатньо ресурсів і висока відповідальність. Децентралізація дасть шанс людям у різних містах і селах самим творити своє майбутнє.

Для місцевого самоврядування процес децентралізації передбачає: право вирішувати – тобто передачу повноважень, і спроможність – тобто передачу коштів громадам. Це буде закріплено і в Конституції України, і в багатьох законах, вони визначать нові правила, за якими працюватиме система влади. Слід реформувати, а де потрібно й ліквідувати, усі ті надбудови, які створювали, аби лише централізувати владу й фінанси. Для цього

треба внести зміни до багатьох законів.

Своєю чергою, фінансова децентралізація є одним із головних шляхів до процвітання регіонів та громад, адже збільшивши власні ресурси місцевих бюджетів та забезпечивши чесний перерозподіл податків, які були зібрані з підзвітної території, можна забезпечити ефективне виконання завдань та обов'язків місцевого самоврядування, забезпечити розвиток регіону та задовольнити потреби його мешканців.

Передача частини повноважень до органів місцевого самоврядування зацікавить їх у нарощенні власної доходної бази бюджету, пошуку шляхів додаткового фінансування, буде стимулювати до більш ефективного витрачання та розподілу належних фінансових ресурсів, підвищить відповідальність та контроль на місцевому рівні.

Список літератури:

1. Децентралізація та реформа місцевого самоврядування, регіональний розвиток / Центр підтримки реформ, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.centre-reform.org>.
2. Децентралізація / Великий тлумачний словник сучасної української мови ; 5-е вид. – К. ; Ірпінь: Перун, 2005.
3. Decentralization: A Sampling of Definition. – 1999.
4. Габа І.М. «Децентралізація» – деякі плюси і мінуси / І.М. Габа // РайонІнфо. – 2015.
5. Цурканова І.О. Сутність та особливості централізації та децентралізації органів влади в Україні / І.О. Цурканова // Наукові праці. Політологія. – 2014. № 185(197).
6. Бориславська О. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / О. Бориславська, І. Заверуха, Е. Захарченко [та ін.] // Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні» – DESPRO. – К. : Софія, 2012. – 128 с.
7. Роман В. Моделі децентралізації влади країн ЄС / В. Роман // Науковий вісник «Демократичне врядування». – 2013. – № 12.
8. Хрплович Д.Є. Теоретичні засади моделей місцевого самоврядування / Д.Є. Хрплович [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dy.nauka.com.ua>.
9. Іжа М.М. Показник децентралізації процесів у країнах Європи / М.М. Іжа // Науковий вісник ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010.
10. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dy.ibser.org.ua>.
11. Петленко Ю.В. Місцеві фінанси / Ю.В. Петленко, О.Д. Рожко. – К. : Кондор, 2003. – 282 с.
12. Маршук Л.Н. Перспектива децентралізації влади в Україні / Л.Н. Маршук // Економічні науки. – 2015. – № 11.
13. Ткачук П.А. Децентралізація та проблеми адміністративного самоврядування / П.А. Ткачук // Держава і право. – 2010. – № 48.
14. Шевченко А.Є. Шляхи оптимізації унітарної форми державного устрою України на прикладі Італії / А.Є. Шевченко, В.В. Міщук // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб. наук. праць. – 2012. – № 3.
15. Данилишин Б.М. Децентралізація управління в Україні: з чого почати? / Б.М. Данилишин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kontrakty.ua>

Легкоступ І. І.

Суляк А.

Черновицький національний університет імені Юрія Федьковича

ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ И ЕЕ ФИНАНСОВЫЕ АСПЕКТЫ В СОВРЕМЕННЫХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ УКРАИНЫ

Резюме

Исследованы сущность, виды, преимущества и недостатки процесса децентрализации. С целью определения степени автономии местных бюджетов сделано сравнение показателей государственных и местных финансов. Определены проблемы проведения децентрализации в Украине и обозначены эффективные пути их решения.

Ключевые слова: децентрализация, местные бюджеты, собственные доходы.

Lehkostup I. I.

Suliak A.

Chernivtsi Yu. Fedkovych National University

DECENTRALIZATION AND ITS FINANCIAL ASPECTS IN CONTEMPORARY SOCIO-ECONOMIC CONDITIONS OF UKRAINE

Summary

It's researched the content types, the advantages and disadvantages of decentralization. In order to determine the measures of local budgets autonomy it's carried out the comparison of state and local finances. The article identifies the problems of decentralization in Ukraine and outlined effective ways of solving them.

Keywords: decentralization, local budgets, own incomes.

УДК 336.22:352(045)

Нікітішин А. О.

Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

ПОДАТКОВІ НАДХОДЖЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Розглянуто теоретичні та практичні аспекти формування дохідної частини місцевих бюджетів. Досліджено основні джерела наповнення місцевих бюджетів, зокрема за рахунок податкових та неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом та за рахунок міжбюджетних трансфертів. Досліджено основні особливості формування місцевих бюджетів в Україні та охарактеризовано місцеві податки і збори як складові місцевого бюджету. Значну увагу звернено на визначення недоліків та обґрунтування напрямів оптимізації формування доходів місцевих бюджетів в умовах децентралізації.

Ключові слова: доходи місцевих бюджетів, податкові та неподаткові надходження, доходи від операцій із капіталом, трансферти, місцеві податки і збори.

Постановка проблеми. Питання пошуку можливостей оптимального перерозподілу повноважень та фінансових ресурсів між центральними та місцевими органами влади та самоврядування є одним із найбільш актуальних із точки зору підвищення ефективності та стійкості бюджетної системи України. Проголошена масштабна реформа вітчизняної бюджетної системи робить акцент на децентралізацію бюджетних ресурсів та забезпечення більшої фінансової самостійності та незалежності місцевих бюджетів за рахунок податкових надходжень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання місцевих бюджетів, зокрема податкової складової їхньої дохідної частини, розкривалися у працях вітчизняних науковців: С.А Буковинського, О.Д Василика, О.П Кириленко, В.І Кравченка, І.О Луніної, В.М Опаріна, К.В Павлюк, І.Я Чугунова та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом із цим на недостатньому науково-практичному рівні є розкриття місця сучасних податкових надходжень у формуванні доходів місцевих бюджетів у зв'язку із децентралізацією бюджетних ресурсів. У сучасних умовах соціально-економічного розвитку держави залишається невирішеною проблема збільшення ролі податкових надходжень у дохідній частині місцевих бюджетів.

Мета статті полягає у розкритті складу податкових надходжень місцевих бюджетів та визначенні шляхів підвищення фіскальної ролі податків і зборів, які формують доходи місцевих бюджетів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з діючим законодавством, а саме відповідно до ст. 2 Бюджетного кодексу України, доходами бюджету є податкові, неподаткові та інші надходження на без-

поворотній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ) [1].

Із точки зору фінансової теорії не існує єдиного підходу до визначення категорії «доходи місцевих бюджетів». Так, В.І. Кравченко дає наступне визначення доходів місцевих бюджетів – це «кошти, які надходять до відповідних місцевих бюджетів у розмірах і порядку, установлених законодавчо» [2, с. 399]. О.П. Кириленко визначає доходи місцевих бюджетів як доходи, що складаються із власних і закріплених надходжень, перелік яких визначений на тривалу перспективу [3, с. 140]. О.Д. Василик та К.В. Павлюк вважають, що економічна сутність доходів місцевих бюджетів виявляється у формуванні грошових фондів, які є фінансовим забезпеченням діяльності місцевих рад і місцевих державних адміністрацій [4, с. 176].

Теж саме стосується і джерел формування доходів місцевих бюджетів. Зокрема, В. Венгер вважає, що за джерелами доходи місцевих органів влади поділяються на: податкові доходи; неподаткові доходи (платежі, доходи від майна, що належить місцевій владі, та від господарської діяльності підприємств комунальної форми власності, залучені на ринку позичкового капіталу); доходи за рахунок кредитів та позик; трансферти від центральної влади та органів вищого територіального рівня [5, с. 216].

Т.М. Рева, К.Ф. Ковальчук та Н.В. Кучкова до джерел доходів місцевих бюджетів відносять податкові та неподаткові надходження, трансферти та доходи від операцій із капіталом [6, с. 61].

Таким чином, урахувавши діюче законодавство та погляди вітчизняних науковців, до доходів місцевих бюджетів можливо віднести:

- податкові надходження;
- неподаткові надходження;
- доходи від операцій із капіталом;
- трансферти (рис. 1).

Складовими частинами доходів місцевого бюджету є загальний та спеціальний фонди. Бюджетний кодекс України у ст. 13 чітко визначає, що доходи місцевого бюджету зараховуються до загального або спеціального фонду місцевого бюджету.

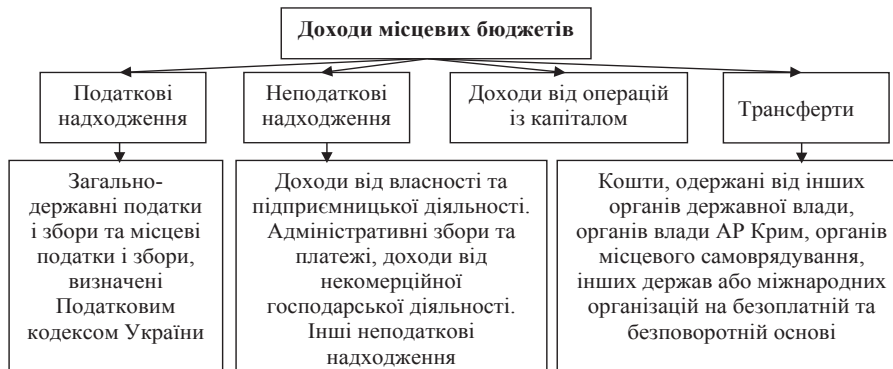

Рис. 1. Джерела формування дохідної частини місцевих бюджетів України

До загального фонду бюджету зараховуються всі доходи бюджету, крім тих, що призначені для зарахування до спеціального фонду бюджету. Складовими частинами спеціального фонду бюджету є доходи бюджету (включаючи власні надходження бюджетних установ), які мають цільове спрямування. Власні надходження бюджетних установ отримуються додатково до коштів загального фонду бюджету і включаються до спеціального фонду бюджету та можуть включати надходження від плати за послуги, що надаються бюджетними установами згідно із законодавством.

Відповідно до ст. 2 Бюджетного кодексу, надходження місцевого бюджету складаються із доходів бюджету, коштів від місцевих запозичень, повернення раніше отриманих кредитів до бюджету, повернення бюджетних коштів із депозитів, надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів. Ст. 63 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначає, що доходи місцевих бюджетів формуються за рахунок влас-

них, визначених законом джерел та закріплених у встановленому законом порядку загальнодержавних податків, зборів та інших обов'язкових платежів. Повний склад доходів місцевих бюджетів визначається статтями 64, 66, 69 Бюджетного кодексу України та щорічними законами про Державний бюджет України.

Розглянемо склад доходів місцевих бюджетів на прикладі міського бюджету м. Вінниця (табл. 1).

Отже, доходи загального фонду міського бюджету м. Вінниця за I півріччя 2015 р. становили 932,5 млн. грн., що на 322,5 млн. грн. більше в порівнянні з минулим роком. Доходи загального фонду міського бюджету м. Вінниця склалися із власних і закріплених доходів та офіційних трансфертів.

До найбільш вагомих джерел власних і закріплених доходів місцевого бюджету належать:

- податок на доходи фізичних осіб;
- податок на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності;

Таблиця 1

Інформація про виконання міського бюджету м. Вінниця за I півріччя 2015 р. по доходах (із порівнянням за минулий рік), млн. грн.

№ п/п	Найменування показників	Виконання за		%	Відхилення (+,-)
		I півр. 2014 р.	I півр. 2015 р.		
I	ДОХОДИ ЗАГАЛЬНОГО ФОНДУ	610,0	932,5	152,9	322,5
1.	Власні та закріплені доходи	203,1	401,3	197,6	198,2
1.1	Податок на доходи фізичних осіб	153,6	223,7	145,6	70,1
1.2	Податок на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності	0,4	1,0	>2,5	0,6
1.3	Акцизний податок із реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів		39,5		39,5
1.4	Плата за землю	42,8	50,4	117,8	7,6
1.5	Єдиний податок		67,2		67,2
1.6	Надходження від орендної плати за користування цілісним майновим комплексом та іншим майном, що перебуває в комунальній власності	1,1	2,2	>2,0	1,1
1.7	Інші доходи	5,2	17,3	>3,3	12,1
2.	Офіційні трансферти	406,9	531,2	130,5	124,3
2.1	Дотації	113,8			-113,8
2.2	Субвенції	293,1	531,2	181,2	238,1
	з них:				
	субвенції з державного бюджету	221,1	530,7	>2,4	309,6
II	ДОХОДИ СПЕЦІАЛЬНОГО ФОНДУ	238,6	61,6	25,8	-177,0
1.	Власні та закріплені доходи	216,6	61,6	28,4	-155,0
	У тому числі:				
1.1	Власні надходження бюджетних установ	143,3	25,9	18,1	-117,4
1.2	Єдиний податок	52,4			-52,4
1.3	Збір за першу реєстрацію транспортного засобу	1,3			-1,3
1.4	Цільові фонди, утворені органами місцевого самоврядування	3,4	4,5	132,4	1,1
1.5	Кошти від продажу землі	10,4	28,3	>2,7	17,9
1.6	Кошти від відчуження майна, що перебуває в комунальній власності	2,8	1,1	39,3	-1,7
1.7	Інші доходи	3,0	1,8	60,0	-1,2
2.	Офіційні трансферти	22,0			-22,0
2.1	Субвенції	22,0			-22,0
	з них:				
	субвенції з державного бюджету	22,0			-22,0
III	РАЗОМ ДОХОДИ	848,6	994,1	117,1	145,5
1.	Власні та закріплені доходи	419,7	462,9	110,3	43,2
2.	Офіційні трансферти	428,9	531,2	123,9	102,3
2.1	Дотації	113,8			-113,8
2.2	Субвенції	315,1	531,2	168,6	216,1
	з них:				
	субвенції з державного бюджету	243,1	530,7	218,3	287,6

Джерело: [7]

- акцизний податок із реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів;

- плата за землю;
- єдиний податок;
- надходження від орендної плати за користування цілісним майновим комплексом та іншим майном, що перебуває в комунальній власності;
- інші доходи.

За наявності об'єктів оподаткування до таких доходів включаються також:

- податок на майно, що зараховується до бюджетів місцевого самоврядування;

- збір за місця для паркування транспортних засобів, що зараховується до бюджетів місцевого самоврядування;

- туристичний збір, що зараховується до бюджетів місцевого самоврядування;

- рентна плата та плата за використання природних ресурсів (рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів у частині деревини, заготовленої в порядку рубок головного користування; рентна плата за спеціальне використання води; рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення).

Офіційні трансферти включають дотації та субвенції, у тому числі субвенції з державного бюджету.

Відповідно до діючого законодавства, у державному бюджеті України затверджується обсяг міжбюджетних трансфертів окремо для кожного з відповідних місцевих бюджетів, якщо є підстави для надання та отримання відповідних міжбюджетних трансфертів. Міжбюджетні трансферти – це кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого. Згідно з Бюджетним кодексом України, міжбюджетні трансферти поділяються на:

- базову дотацію (трансферт, що надається з державного бюджету України місцевим бюджетам для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій);

- субвенції;

- реверсну дотацію (кошти, що передаються до державного бюджету України з місцевих бюджетів для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій);

- додаткові дотації.

Також у державному бюджеті України можуть передбачатися такі трансферти місцевим бюджетам, як: базова дотація; субвенції на здійснення державних програм соціального захисту; додаткова дотація на компенсацію втрат доходів місцевих бюджетів унаслідок надання пільг, установлених державою; субвенція на виконання інвестиційних проектів, освітня субвенція, медична субвенція, субвенція на фінансування заходів соціально-економічної компенсації ризику населення, яке проживає на території зони спостереження; субвенція на проекти ліквідації підприємств вугільної і торфодобувної промисловості та утримання водовідливних комплексів у безпечному режимі на умовах співфінансування (50%); інші додаткові дотації та інші субвенції.

Субвенції – це міжбюджетні трансферти для використання на певну мету в порядку, визначеному органом, який прийняв рішення про надання субвенції.

Доходи спеціального фонду місцевого бюджету поділяються на власні, закріплені та офіційні трансферти. Такі доходи включають:

- надходження бюджету розвитку місцевих бюджетів;

- кошти від відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва

- концесійні платежі щодо об'єктів комунальної власності, які мають цільове спрямування згідно із законом;

- грошові стягнення за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища внаслідок господарської та іншої діяльності;

- екологічний податок;

- відрахування вартості питної води суб'єктами підприємницької діяльності, які здійснюють реалізацію питної води через системи централізованого водопостачання з відхиленням від відповідних стандартів;

- власні надходження бюджетних установ, що утримуються за рахунок відповідного місцевого бюджету;

- цільові та добровільні внески підприємств, установ, організацій і громадян до республіканського Автономної Республіки Крим та місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища;

- надходження до цільових фондів, утворених Верховною Радою Автономної Республіки Крим та місцевими радами;

- субвенції, що надаються з інших бюджетів за рахунок конкретно визначених надходжень спеціального фонду таких бюджетів;

- повернення кредитів, наданих із місцевих бюджетів індивідуальним сільським забудовникам;

- повернення кредитів, наданих із місцевих бюджетів молодим сім'ям та самотнім молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) та придбання житла, а також пеня і відсотки за користування ними;

- надходження в рамках програм допомоги і грантів міжнародних фінансових організацій та Європейського Союзу;

- інші доходи.

Загалом, усі доходи місцевих бюджетів можливо класифікувати наступним чином:

- за бюджетною класифікацією та Бюджетним кодексом України – це податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій із капіталом, міжбюджетні трансферти, цільові фонди;

- за методами мобілізації – це податкові, неподаткові, міжбюджетні трансферти, інші надходження;

- за джерелами надходження – це частина вартості ВВП, доходи від приватизації муніципальної власності, доходи від майна (продажу, оренди), що належить місцевій владі, інших муніципальних цінностей;

- за формами залучення – це власні, закріплені, регулюючі.

За підсумками I півріччя 2015 р. головними у структурі доходів місцевого бюджету м. Вінниця є:

- податок на доходи фізичних осіб – 22,5%;

- плата за землю – 5,1%;

- власні надходження бюджетних установ – 2,6%;

- єдиний податок – 6,8%;

- акцизний податок із реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів – 4,0%;

- інші доходи – 5,7%;

- офіційні трансферти (дотації та субвенції) – 53,4%.

На сьогодні в Україні налічується 11 761 місцевий бюджет (без місцевих бюджетів Автономної Республіки Крим та м. Севастополь), у тому числі:

- 24 обласні бюджети;
- 1 міський бюджет м. Київ;
- 173 бюджети міст обласного значення;
- 474 районних бюджетів;
- 266 міських бюджетів міст районного значення;
- 743 селищних бюджетів;
- 48 бюджетів районів у містах;
- 10 032 сільських бюджетів.

Ураховуючи, що з майже 12 тис. місцевих бюджетів України дотаційність 5,4 тис. становить 70%, а 0,5 тис. – перевищує 90%, особливо актуальним є питання одночасного проведення адміністративно-територіальної реформи та бюджетної децентралізації.

Отже, у сучасних умовах дефіциту фінансових ресурсів на місцях важливим завданням є збільшення значення податкових надходжень як складової доходів місцевих бюджетів, зокрема місцевих податків і зборів (рис. 2).

Висновки. Отже, із метою підвищення фінансової ролі податків і зборів, які формують доходи місцевих бюджетів, необхідно:

- аналізувати причини зменшення надходжень до місцевих бюджетів у порівнянні з минулими періодами, як у розрізі податків і зборів так і бюджетоутворюючих їхніх платників;
- визначити можливі шляхи мінімізації негативних тенденцій щодо надходження податкових платежів;
- систематично забезпечувати взаємодію та координацію роботи органів місцевого самоврядування, територіальних органів інспекції з питань праці, органів Державної фіскальної служби України, Державного земельного агентства та усіх правоохоронних органів, спрямо-

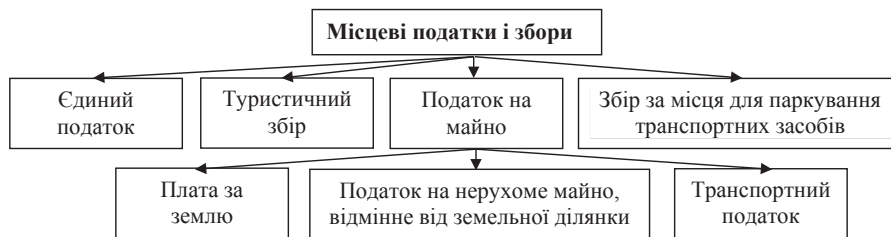

Рис. 2. Склад місцевих податків і зборів, що формують дохідну частину місцевих бюджетів у 2016 р.

Джерело: систематизовано автором за [8]

вану на наповнення дохідної частини місцевих бюджетів;

- аналізувати причини несплати акцизного податку з кінцевих продажів суб'єктами господарювання, які здійснюють торгівлю на територіях органів місцевого самоврядування;

- органам місцевого самоврядування спільно з контролюючими органами розробляти плани заходів, спрямованих на повну мобілізацію до місцевих бюджетів податків і зборів;

- проводити роботу з платниками податків, які мають значні суми боргу за податковими зобов'язаннями до місцевих бюджетів, та платниками, які допустили його збільшення, щодо повного погашення заборгованості зі сплати податків і зборів;

- розробляти графіки погашення податкового боргу зі сплати податків і зборів до місцевих бюджетів та забезпечувати систематичний контроль їхнього виконання;

- проводити заходи контролю діяльності юридичних та фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, які порушують податкове законодавство при виплаті заробітної плати та не перераховують податок на доходи фізичних осіб.

У контексті посилення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування перспективним напрямом дослідження є визначення шляхів збільшення фінансової ролі місцевих податків і зборів із урахуванням досвіду країн Європейського Союзу.

Список літератури:

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Кравченко В.І. Місцеві фінанси України : [навч. посіб.] / В.І. Кравченко. – К. : Знання, КОО, 1999. – 487 с.
3. Кириленко О.П. Місцеві фінанси : [навч. посіб.] / О.П. Кириленко. – Тернопіль : Астон, 2004. – 192 с.
4. Василик О.Д. Бюджетна система України : [підручник] / О.Д. Василик, К.В. Павлюк. – К. : Центр учбової літератури, 2004. – 544 с.
5. Венгер В.В. Фінанси : [навч. посіб.] / В.В. Венгер. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 432 с.
6. Місцеві фінанси : [навч. посіб.] / Т.М. Рева, К.Ф. Ковальчук, Н.В. Кучкова. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 208 с.
7. Офіційний портал міста Вінниця [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vmr.gov.ua/TransparentCity/Lists/BudjMista/ShowContent.aspx?ID=74>.
8. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua>.

Никитишин А. О.

Винницкий торгово-экономический институт
Киевского национального торгово-экономического университета

НАЛОГОВЫЕ ПОСТУПЛЕНИЯ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ДОХОДОВ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ

Резюме

Рассмотрены теоретические и практические аспекты формирования доходной части местных бюджетов. Исследованы основные источники наполнения местных бюджетов, в том числе за счет налоговых и неналоговых поступлений, доходов от операций с капиталом и за счет межбюджетных трансфертов. Исследованы основные особенности формирования местных бюджетов в Украине и охарактеризованы местные налоги и сборы как составляющие местного бюджета. Значительное внимание обращено на определение недостатков и обоснование направлений оптимизации формирования доходов местных бюджетов в условиях децентрализации.

Ключевые слова: доходы местных бюджетов, налоговые и неналоговые поступления, доходы от операций с капиталом, трансферты, местные налоги и сборы.

Nikitishin A. O.

Vinnitsa Trade and Economic Institute
Kyiv National University of Trade and Economics

TAX REVENUES AS A PART OF LOCAL BUDGETS

Summary

The author of the article considers theoretical and practical aspects of local budgets profits formation. The basic sources of filling of local budgets in particular due to tax and non-tax revenues, incomes from operations with a capital and due to interbudgetary transfers are investigated. The author researches the main features of local budgets in Ukraine and characterizes local taxes and fees as part of the local budget. Also considerable attention is paid to determination of defects and substantiation of directions of optimization of forming of revenues of local budgets in the conditions of decentralization.

Keywords: local budgets profits, tax and non-tax revenues, incomes from operations with capital, transfers, local taxes and duties.

УДК 005.584.1:336.14:061.1

Олійник Л. А.

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Добрівський В. Г.

Відокремлений підрозділ

Національного університету біоресурсів і природокористування України

«Боярський коледж екології і природних ресурсів»

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИХ ГОСПОДАРСТВАХ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ АГРАРНОЇ СФЕРИ

Досліджено особливості фінансового моніторингу та запропоновано показники для його проведення в навчально-дослідних господарствах бюджетних установ аграрної сфери на прикладі ВП НУБіП України «Великоснігинське навчально-дослідне господарство ім. О.В. Музиченка». Запропоновано господарству напрями покращання здійснення фінансового моніторингу в сучасних умовах. Доведено, що фінансовий моніторинг навчально-дослідних господарств бюджетних установ аграрної сфери можливо проводити, використовуючи традиційний аналіз, але враховуючи особливості бюджетних установ.

Ключові слова: фінансовий моніторинг, навчально-дослідне господарство, бюджетна установа, госпрозрахунок, спеціальний фонд, кошторис.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку економіки важливу роль відіграє діяльність бюджетних установ, так як, згідно із законодавством, вони повністю утримуються за рахунок державного бюджету чи місцевих бюджетів. До складу бюджетних установ відносяться навчально-дослідні господарства, які функціонують на засадах госпрозрахунку. Питання здійснення фінансового моніторингу саме бюджетних установ аграрної сфери зараз стоїть гостро, особливо в нинішніх умовах жорсткої економії та посиленого контролю ефективності використання бюджетних коштів. За допомогою фінансового моніторингу навчально-дослідні господарства повинні виявляти негативні

фактори впливу на їхні власні надходження й оперативню управляти своєю фінансовою діяльністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам фінансового моніторингу бюджетних установ із різних точок зору приділяли увагу такі зарубіжні та вітчизняні науковці, як М. Білик, Н. Верхоглядова, К. Ізмайлова, О. Коляда, О. Кононенко, І. Мойсеєнко, Н. Нестеренко, А. Поддєрьогін, С. Салига, О. Терещенко, Є. Ткаченко, А. Томпсон, Ю. Цал-Цалко, Н. Шморгун, О. Яришко та ін. У своїх працях вони розглянули базові показники, індикатори діяльності, інструменти контролю, оцінки фінансового стану й фінансових результатів підприємств.

Никитишин А. О.

Винницкий торгово-экономический институт
Киевского национального торгово-экономического университета

НАЛОГОВЫЕ ПОСТУПЛЕНИЯ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ДОХОДОВ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ

Резюме

Рассмотрены теоретические и практические аспекты формирования доходной части местных бюджетов. Исследованы основные источники наполнения местных бюджетов, в том числе за счет налоговых и неналоговых поступлений, доходов от операций с капиталом и за счет межбюджетных трансфертов. Исследованы основные особенности формирования местных бюджетов в Украине и охарактеризованы местные налоги и сборы как составляющие местного бюджета. Значительное внимание обращено на определение недостатков и обоснование направлений оптимизации формирования доходов местных бюджетов в условиях децентрализации.

Ключевые слова: доходы местных бюджетов, налоговые и неналоговые поступления, доходы от операций с капиталом, трансферты, местные налоги и сборы.

Nikitishin A. O.

Vinnitsa Trade and Economic Institute
Kyiv National University of Trade and Economics

TAX REVENUES AS A PART OF LOCAL BUDGETS

Summary

The author of the article considers theoretical and practical aspects of local budgets profits formation. The basic sources of filling of local budgets in particular due to tax and non-tax revenues, incomes from operations with a capital and due to interbudgetary transfers are investigated. The author researches the main features of local budgets in Ukraine and characterizes local taxes and fees as part of the local budget. Also considerable attention is paid to determination of defects and substantiation of directions of optimization of forming of revenues of local budgets in the conditions of decentralization.

Keywords: local budgets profits, tax and non-tax revenues, incomes from operations with capital, transfers, local taxes and duties.

УДК 005.584.1:336.14:061.1

Олійник Л. А.

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Добрівський В. Г.

Відокремлений підрозділ

Національного університету біоресурсів і природокористування України

«Боярський коледж екології і природних ресурсів»

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИХ ГОСПОДАРСТВАХ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ АГРАРНОЇ СФЕРИ

Досліджено особливості фінансового моніторингу та запропоновано показники для його проведення в навчально-дослідних господарствах бюджетних установ аграрної сфери на прикладі ВП НУБіП України «Великоснігинське навчально-дослідне господарство ім. О.В. Музиченка». Запропоновано господарству напрями покращання здійснення фінансового моніторингу в сучасних умовах. Доведено, що фінансовий моніторинг навчально-дослідних господарств бюджетних установ аграрної сфери можливо проводити, використовуючи традиційний аналіз, але враховуючи особливості бюджетних установ.

Ключові слова: фінансовий моніторинг, навчально-дослідне господарство, бюджетна установа, госпрозрахунок, спеціальний фонд, кошторис.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку економіки важливу роль відіграє діяльність бюджетних установ, так як, згідно із законодавством, вони повністю утримуються за рахунок державного бюджету чи місцевих бюджетів. До складу бюджетних установ відносяться навчально-дослідні господарства, які функціонують на засадах госпрозрахунку. Питання здійснення фінансового моніторингу саме бюджетних установ аграрної сфери зараз стоїть гостро, особливо в нинішніх умовах жорсткої економії та посиленого контролю ефективності використання бюджетних коштів. За допомогою фінансового моніторингу навчально-дослідні господарства повинні виявляти негативні

фактори впливу на їхні власні надходження й оперативню управляти своєю фінансовою діяльністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам фінансового моніторингу бюджетних установ із різних точок зору приділяли увагу такі зарубіжні та вітчизняні науковці, як М. Білик, Н. Верхоглядова, К. Ізмайлова, О. Коляда, О. Кононенко, І. Мойсеєнко, Н. Нестеренко, А. Поддєрьогін, С. Салига, О. Терещенко, Є. Ткаченко, А. Томпсон, Ю. Цал-Цалко, Н. Шморгун, О. Яришко та ін. У своїх працях вони розглянули базові показники, індикатори діяльності, інструменти контролю, оцінки фінансового стану й фінансових результатів підприємств.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження вищезазначених науковців є значними, однак фінансовий моніторинг навчально-дослідних господарств бюджетних установ саме аграрної сфери має свої особливості, які на сьогодні не одержали достатнього висвітлення.

Мета статті полягає у визначенні сутності фінансового моніторингу та особливостей його проведення в навчально-дослідних господарствах бюджетних установ аграрної сфери на прикладі ВП НУБіП України «Великоснітинське навчально-дослідне господарство ім. О.В. Музиченка», запропонованні господарству напрями покращання його здійснення в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. У нинішніх умовах господарювання ставляться суворі вимоги до системи управління підприємством, тому необхідне більш швидке реагування на зміну господарської ситуації з метою підтримки стійкого фінансового стану і постійного вдосконалення виробництва відповідно до зміни та раціонального використання ресурсного потенціалу підприємства. Ефективною основою для розвитку виробництва та фінансової стабілізації підприємства є добре працююча система фінансового моніторингу.

У науковій літературі зустрічаються різні трактування визначення фінансового моніторингу підприємств. Фінансовий моніторинг – це безперервний процес збору й аналізу інформації, яка дозволяє уповноваженим органам, а також зацікавленим особам і установам приймати необхідні рішення, націлені на підвищення результативності діяльності органів влади, бюджетних установ, цільових програм [1, с. 47].

Фінансовий моніторинг – процес безперервного науково обґрунтованого діагностично-прогностичного контролю, аналізу та прогнозування змін фінансової діяльності суб'єктів господарювання [2].

Фінансовий моніторинг діяльності підприємства – це динамічна система з гнучкою інфраструктурою, яка дає змогу виконувати постійне дослідження та спостереження за основними кількісними та якісними параметрами фінансової діяльності підприємств із метою оцінки, контролю та короткострокового прогнозу стану економічної й ділової активності та надає можливість виявляти причини змін фінансового стану підприємств [3, с. 195; 4, с. 332].

Створення системи фінансового моніторингу дозволяє якісно оцінити об'єктивні можливості підприємства, підвищити ефективність його діяльності, управляти величиною та структурою капіталу, фінансовими ресурсами і конкурентними перевагами суб'єкта господарювання, забезпечити тим самим його фінансову стабільність [5, с. 373].

Процес фінансового моніторингу включає такі етапи: постановка мети; планування спостереження; збирання, групування й узагальнення інформації; аналіз та оцінювання параметрів господарської діяльності, визначення її сильних та слабких сторін; підготовка рекомендацій для ухвалення управлінських рішень; контроль результатів дій і формування інформації для подальшого спостереження й використання.

При проведенні фінансового моніторингу навчально-дослідних господарств бюджетних установ слід урахувати наступні їхні особливості: вони технологічно пов'язані з навчальним процесом у системі підготовки спеціалістів; створені з метою практичного навчання студентів, здійснення виробничої діяльності та проведення наукових досліджень, вирощування, переробки й реалізації сільськогосподарської продукції, упродовження наукових розробок у різних галузях сільського господарства; переробки і реалізації продукції тваринництва; надання послуг, виконання робіт, здійснення некомерційної діяльності, спрямованої на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку; здійснення заходів щодо охорони навколишнього середовища, раціонального використання природних ресурсів.

Науково-дослідні господарства існують на засадах госпрозрахунку, є неприбутковими установами і функціонують як бюджетні установи, тому складають кошторис [6]. Особливості звітності навчально-дослідних господарств полягають у тому, що їхні доходи формуються за рахунок надходжень спеціального фонду.

Джерелами інформації для проведення фінансового моніторингу в навчально-дослідних господарствах є: баланс (форма № 1), звіт про результати фінансової діяльності (форми № 9д, № 9м), звіт про рух грошових коштів, форми № 4-1д, № 4-1м «Звіт про надходження і використання коштів, отриманих як плата за послуги», форми № 4-2д, № 4-2м «Звіт про надходження і використання коштів, отриманих за іншими джерелами власних надходжень», форми № 7д, № 7м «Звіт про заборгованість за бюджетними коштами», Форма 50-сг (річна), Наказ Держстату від 02.07.2014 р. № 206 «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств».

Дані Звіту про результати фінансової діяльності (форми № 9д, № 9м) дають змогу проаналізувати отримані доходи за спеціальним фондом (табл. 1).

Згідно з даними табл. 1, можна зробити наступний висновок: основним джерелом надходжень коштів за спецфондом у ВП НУБіП України «Великоснітинське навчально-дослідне госпо-

Таблиця 1

Аналіз надходжень коштів за Спеціальним фондом ВП НУБіП України «Великоснітинське навчально-дослідне господарство імені О.В. Музиченка»

Показники	2013 р.		2014 р.	
	сума, грн.	питома вага, %	сума, грн.	питома вага, %
Отримані доходи, разом	13727843,54	100	14812406,25	100
Надходження бюджетних установ від господарської діяльності	13021263,98	94,85	14614150,41	98,66
Плата за оренду майна бюджетних установ	-	-	29535,98	0,19
Кошти, що отримують бюджетні установи від підприємств, організацій, фізичних осіб та від інших бюджетних установ для виконання цільових заходів, у тому числі з відчуження для суспільних потреб земельних ділянок та розміщення на них інших об'єктів	706579,56	5,15	168719,86	1,15

дарство ім. О.В. Музиченка» є плата за послуги, що надаються бюджетною установою згідно з її функціональними повноваженнями, а саме надходження від її господарської діяльності, які в 2014 р. склали 99%.

Вищезазначені особливості діяльності науково-дослідних господарств значно впливають на проведення аналізу фінансової звітності і значно відрізняються від її форм порівняно із сільськогосподарськими підприємствами (табл. 2).

Щоб оцінити ефективність господарювання сільськогосподарських підприємств на основі показників їхньої фінансової звітності, визначаються показники рентабельності продажу, основної діяльності, активів. Для оцінки ефективності діяльності бюджетних установ використовують: відношення між використаними ресурсами та досягнутими результатами; результати, досягнуті у попередні роки, порівнюються з визначеними цілями, а також зіставляються альтернативні шляхи вирішення тих чи інших завдань, досліджується співвідношення між ресурсами та результатами [7, с. 176; 8, с. 26].

Загальноприйнята система показників шляхом адаптування її до бюджетних установ може використовуватися для їхнього фінансового моніторингу. При формуванні системи показників для фінансового моніторингу навчально-дослідних господарств необхідно враховувати вищезазначені особливості їхньої фінансової звітності та діяльності. Тому при проведенні фінансового моніторингу в навчально-дослідних господарствах аграрної сфери пропонуємо використовувати наступні групи фінансових показників: показники майнового стану (коефіцієнт зносу основних засобів, коефіцієнт придатності основних засобів), показники фінансової стійкості та стабільності (коефіцієнт забезпечення власними оборотними коштами, коефіцієнт автономії, коефіцієнт співвідношення

позикових та власних коштів, коефіцієнт фінансової стабільності), показники ліквідності та платоспроможності (коефіцієнт абсолютної ліквідності, коефіцієнт поточної ліквідності, коефіцієнт швидкої ліквідності), а також аналізувати виконання кошторису та розраховувати ефективність виробництва товарної продукції на основі форми 50-сг (річна).

Аналіз фінансового стану ВП НУБіП України «Великоснітинське НДГ ім. О.В. Музиченка» показав, що господарство є фінансово стійким та платоспроможним, про що свідчать розрахунки основних фінансових показників (табл. 3).

Усі досліджувані показники перевищують нормативне значення, але спостерігається тенденція до зниження всіх показників у 2014 р. порівняно з 2012 р. та зменшення платоспроможності господарства.

Аналіз виконання кошторису ВП НУБіП України «Великоснітинське НДГ ім. О.В. Музиченка» показав, що доходи господарства становили тільки 76% затвердженого кошторису в січні та лютому 2014 р. Така ситуація підтверджує нестабільність надходжень, що зумовлено специфікою виробництва сільськогосподарської галузі, так як у деякі періоди витрати перевищують надходження. Це явище суттєво спостерігається в січні та лютому, коли грошові надходження в галузі рослинництва незначні і великі затрати в галузі тваринництва. Тому ВП НУБіП України «Великоснітинське НДГ ім. О.В. Музиченка» у зимовий період потребує залучених джерел фінансування. А оскільки бюджетні установи не мають права на фінансові кредити, то залишається розраховувати на комерційний кредит або власні кошти. Комерційний кредит при нинішній ситуації на ринку є досить ризикованим для постачальників, тому основним джерелом оборотних коштів для навчально-дослідних господарств залишаються власні кошти

Таблиця 2

Відмінності наявності показників у звітах про результати фінансової діяльності навчально-дослідних господарств та сільськогосподарських підприємств

Показники	Навчально-дослідні господарства	Сільськогосподарські підприємства
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	-	+
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	-	+
Валовий прибуток (збиток)	-	+
Фінансовий результат від операційної діяльності	-	+
Фінансовий результат до оподаткування	-	+
Чистий фінансовий результат	-	+
Отримані доходи за спеціальним фондом	+	-
Інші джерела власних надходжень бюджетних установ	+	-
Перераховано залишок за спеціальним фондом	+	-
Отримано залишок за спеціальним фондом	+	-
Видатки та надання кредитів за спеціальним фондом (у розрізі поточних і капітальних)	+	-
Фінансовий результат за спеціальним фондом (профіцит, дефіцит)	+	-

Таблиця 3

Основні фінансові показники діяльності ВП НУБіП України «Великоснітинське НДГ ім. О.В. Музиченка»

Показники	Нормативне значення показника	Роки	
		2012	2014
Коефіцієнт забезпечення власними оборотними коштами	> 0,3	0,73	0,49
Коефіцієнт автономії	> 0,5	0,86	0,63
Коефіцієнт співвідношення позикових та власних коштів	<1, зменшення	0,16	0,32
Коефіцієнт фінансової стабільності	>1	6,14	3,13
Коефіцієнт поточної ліквідності	> 2	3,7	1,9

університету, які повертаються лише після реалізації продукції.

Ураховуючи особливості фінансової діяльності ВП НУБіП України «Великоснітинське навчально-дослідне господарство ім. О.В. Музиченка», для покращання системи фінансового моніторингу, а також ефективності його фінансової діяльності пропонуємо:

- удосконалити планування виробництва на основі технологічних карт, які повинні бути основою для формування витрат кошторису;

- основу оперативного планування та складання кошторисів навчально-дослідного господарства повинна бути Перспективна виробнича програма;

- запровадити оперативне фінансове планування на основі помісячного планування доходів і витрат у розрізі декад;

- знижувати собівартість продукції в галузі тваринництва (виробництво молока, вирощування ВРХ, свиней, овець) а також у галузі надання послуг;

- оптимізувати формування вхідних грошових потоків підприємства: а) через покращання помісячної структури грошових надходжень, а саме через збільшення рентабельності виробництва

молока, так як саме ця продукція є ключовою у формуванні помісячних грошових потоків підприємства, особливо це спостерігається в січні, квітні, травні, червні; б) шляхом збільшення площі посіву найбільш рентабельних культур: кукурудзи на зерно, ячменю ярого, овочів відкритого ґрунту; в) через збільшення врожайності пшениці озимої.

Висновки. Фінансовий моніторинг – це управлінський інструмент постійного відстеження показників діяльності підприємства, їхнього оцінювання з метою виявлення закономірностей його зміни і розвитку відповідності заданим параметрам.

Фінансовий моніторинг навчально-дослідних господарств бюджетних установ аграрної сфери можливо проводити, використовуючи традиційний аналіз, але враховуючи особливості бюджетних установ. Для навчально-дослідних господарств важливим показником позитивної фінансової діяльності є виконання кошторису за спеціальним фондом.

Вищезазначені пропозиції сприятимуть покращанню якості проведення фінансового моніторингу навчально-дослідних господарств бюджетних установ аграрної сфери а також ефективності їхньої діяльності.

Список літератури:

1. Коробов М.Я. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємства : [навч. посіб.] / М.Я. Коробов. – К. : Знання, 2000. – 378 с.
2. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
3. Кануннікова В.М. Сутність фінансово-економічного моніторингу діяльності підприємства / В.М. Кануннікова, Т.В. Полозова, О.М. Воскобойник // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2012. – № 37. – С. 194–197.
4. Халіна В.М. Концепція фінансово-економічного моніторингу підприємства / В.М. Халіна // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2013. – № 42. – С. 331–334.
5. Сидоренко-Мельник Г.М. Організаційно-методичні засади фінансового моніторингу ділової активності підприємства / Г.М. Сидоренко-Мельник // Бізнес Інформ. – 2013. – № 11. – С. 372–376.
6. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
7. Яришко О.В. Фінансовий аналіз діяльності бюджетної організації / О.В. Яришко, Є.Ю. Ткаченко // Вісник Запорізького національного університету. – 2008. – № 1(3). – С. 372–376.
8. Дробот Н.М. Удосконалення фінансового планування в об'єднаннях бюджетних установ / Н.М. Дробот // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2009. – Вип. 142. – Ч. 2. – С. 25–31.

Олейник Л. А.

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

Добровский В. Г.

Обособленное подразделение

Национального университета биоресурсов и природопользования Украины

«Боярский колледж экологии и природных ресурсов»

ОСОБЕННОСТИ ФИНАНСОВОГО МОНИТОРИНГА В УЧЕБНО-ОПЫТНЫХ ХОЗЯЙСТВАХ БЮДЖЕТНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ АГРАРНОЙ СФЕРЫ

Резюме

Исследованы особенности финансового мониторинга и предложены показатели для его проведения в учебно-опытных хозяйствах бюджетных учреждений аграрной сферы на примере производственного подразделения НУБіП Украины «Великоснітинське учебно-опытное хозяйство им. О.В. Музыченко». Предложены направления улучшения осуществления финансового мониторинга в современных условиях. Доказано, что финансовый мониторинг учебно-опытных хозяйств бюджетных учреждений аграрной сферы можно проводить, используя традиционный анализ, но учитывая особенности бюджетных учреждений.

Ключевые слова: финансовый мониторинг, учебно-опытное хозяйство, бюджетное учреждение, хозрасчет, специальный фонд, смета.

Oliynik L. A.

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Dobrivskiy V. H.

Separated Structural Subdivision of

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

«Boyarka College of Ecology and Natural Resources»

FINANCIAL MONITORING FEATURES FOR EDUCATION AND RESEARCH FARMS OF AGRICULTURAL BUDGETARY INSTITUTIONS

Summary

The article highlights the financial monitoring features and offers the basic indicators of its implementation at education and research farms of agricultural budgetary institution. The case study for its peculiarities defined is Separated Subdivision of NULES of Ukraine «Velykosnytsinske Education and Research Farm named after O. Muzychenka», the financial monitoring of which allowed offering the enterprise certain directions to improve efficiency under modern conditions. While carrying out financial monitoring of education and research farms, there should be awareness that such farms are based on self-supporting, being non-profit institutions that function as public institutions. Consequently, they make estimates. The specific features of financial statements and reports are due to the fact that revenues of educational and research farms are derived from the special fund. Financial monitoring for education and research farms of agricultural budgetary institution is proven to be implemented by using traditional analysis given the peculiarities of budgetary institutions.

Keywords: financial monitoring, education and research farm, budgetary institution, cost accounting, special fund, estimate.

УДК 368.8

Приказюк Н. В.**Кукурудзяк М. В.**

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРОГРЕСИВНИЙ ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН У ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ КІБЕРСТРАХУВАННЯ

Досліджено сутність кіберстрахування та визначено ризики, на випадок яких здійснюється кіберстрахування. Виявлено проблеми, що стримують розвиток кіберстрахування у світі. На основі прогресивного досвіду розвинених зарубіжних країн узагальнено способи вирішення виявлених проблем.

Ключові слова: кіберстрахування, кіберризик, безпека даних, державне регулювання у сфері безпеки особистих даних, повідомлення про порушення безпеки даних, перестраховання кіберризиків, інформаційне забезпечення кіберстрахування.

Постановка проблеми. Питання захисту конфіденційної інформації та особистих даних сьогодні стоїть як ніколи гостро. Будь-яка компанія, що здійснює обробку електронних персональних даних із використанням портативних пристроїв, комп'ютерів, серверів, Інтернет-ресурсів, піддається ризикам кібератак. У звіті Allianz Risk Barometer on Top Business Risks 2015 [1] кіберризик займають п'яте місце серед найнебезпечніших для бізнесу і водночас є найбільш недооціненими.

Страхування не може запобігти витоку інформації, але воно є важливим інструментом мінімізації негативного впливу кібератак на діяльність компаній.

Світовий ринок кіберстрахування перебуває на стадії становлення, оскільки в більшості країн ще не створено сприятливих умов для його розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження сутності страхової діяльності і різних видів страхових послуг та їхнього розвитку на сучасному етапі зробили такі вітчизняні науковці, як В.Д. Базилевич, Н.М. Внукова, О.О. Гаманкова, Ю.П. Гришан, О.М. Залетов, А.Д. Заруба, С.С. Осадець, Р.В. Пікус, а також зарубіжні вчені: Дж. Арчі, К. Сарда, Дж. Фінкл. Разом із тим проблеми, які стосуються кіберстрахування, залишаються недостатньо вивченими.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У наукових публікаціях часто проводиться аналіз ризиків у кіберстрахуванні та характеристика їхнього небезпечного впливу на діяльність компаній, види покриття, яке пропонують страховики, тенденції розвитку ринку. Існує потреба у визначенні проблем, які перешкоджають ефективному розвитку ринку кіберстрахування, та пошуку способів їхнього вирішення.

Мета статті полягає у виявленні проблем, що стримують розвиток кіберстрахування у світі, та визначенні способів їхнього вирішення на основі прогресивного досвіду зарубіжних країн.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кіберстрахування являє собою спосіб управління ризиками щодо захисту персональних даних від наслідків їхнього витоку чи незаконного використання. Об'єктом такого страхування є майнові інтереси, пов'язані з ризиком настання відповідальності за порушення конфіденційності даних третіх осіб, ризиком сплати штрафних санкцій через таке порушення, недоотримання доходу у зв'язку з перериванням роботи компанії, пошкодження ІТ-інфраструктури компанії тощо.

Кіберризик – найскладніші та найбільш системні ризики, з якими стикаються компанії, що зберігають персональну інформацію, укладають угоди через мережу чи просто використовують

Oliynik L. A.

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Dobrivskiy V. H.

Separated Structural Subdivision of

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

«Boyarka College of Ecology and Natural Resources»

FINANCIAL MONITORING FEATURES FOR EDUCATION AND RESEARCH FARMS OF AGRICULTURAL BUDGETARY INSTITUTIONS

Summary

The article highlights the financial monitoring features and offers the basic indicators of its implementation at education and research farms of agricultural budgetary institution. The case study for its peculiarities defined is Separated Subdivision of NULES of Ukraine «Velykosnytsinske Education and Research Farm named after O. Muzychenka», the financial monitoring of which allowed offering the enterprise certain directions to improve efficiency under modern conditions. While carrying out financial monitoring of education and research farms, there should be awareness that such farms are based on self-supporting, being non-profit institutions that function as public institutions. Consequently, they make estimates. The specific features of financial statements and reports are due to the fact that revenues of educational and research farms are derived from the special fund. Financial monitoring for education and research farms of agricultural budgetary institution is proven to be implemented by using traditional analysis given the peculiarities of budgetary institutions.

Keywords: financial monitoring, education and research farm, budgetary institution, cost accounting, special fund, estimate.

УДК 368.8

Приказюк Н. В.**Кукурудзяк М. В.**

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРОГРЕСИВНИЙ ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН У ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ КІБЕРСТРАХУВАННЯ

Досліджено сутність кіберстрахування та визначено ризики, на випадок яких здійснюється кіберстрахування. Виявлено проблеми, що стримують розвиток кіберстрахування у світі. На основі прогресивного досвіду розвинених зарубіжних країн узагальнено способи вирішення виявлених проблем.

Ключові слова: кіберстрахування, кіберризик, безпека даних, державне регулювання у сфері безпеки особистих даних, повідомлення про порушення безпеки даних, перестраховання кіберризиків, інформаційне забезпечення кіберстрахування.

Постановка проблеми. Питання захисту конфіденційної інформації та особистих даних сьогодні стоїть як ніколи гостро. Будь-яка компанія, що здійснює обробку електронних персональних даних із використанням портативних пристроїв, комп'ютерів, серверів, Інтернет-ресурсів, піддається ризикам кібератак. У звіті Allianz Risk Barometer on Top Business Risks 2015 [1] кіберризик займають п'яте місце серед найнебезпечніших для бізнесу і водночас є найбільш недооціненими.

Страхування не може запобігти витоку інформації, але воно є важливим інструментом мінімізації негативного впливу кібератак на діяльність компаній.

Світовий ринок кіберстрахування перебуває на стадії становлення, оскільки в більшості країн ще не створено сприятливих умов для його розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження сутності страхової діяльності і різних видів страхових послуг та їхнього розвитку на сучасному етапі зробили такі вітчизняні науковці, як В.Д. Базилевич, Н.М. Внукова, О.О. Гаманкова, Ю.П. Гришан, О.М. Залетов, А.Д. Заруба, С.С. Осадець, Р.В. Пікус, а також зарубіжні вчені: Дж. Арчі, К. Сарда, Дж. Фінкл. Разом із тим проблеми, які стосуються кіберстрахування, залишаються недостатньо вивченими.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У наукових публікаціях часто проводиться аналіз ризиків у кіберстрахуванні та характеристика їхнього небезпечного впливу на діяльність компаній, види покриття, яке пропонують страховики, тенденції розвитку ринку. Існує потреба у визначенні проблем, які перешкоджають ефективному розвитку ринку кіберстрахування, та пошуку способів їхнього вирішення.

Мета статті полягає у виявленні проблем, що стримують розвиток кіберстрахування у світі, та визначенні способів їхнього вирішення на основі прогресивного досвіду зарубіжних країн.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кіберстрахування являє собою спосіб управління ризиками щодо захисту персональних даних від наслідків їхнього витоку чи незаконного використання. Об'єктом такого страхування є майнові інтереси, пов'язані з ризиком настання відповідальності за порушення конфіденційності даних третіх осіб, ризиком сплати штрафних санкцій через таке порушення, недоотримання доходу у зв'язку з перериванням роботи компанії, пошкодження ІТ-інфраструктури компанії тощо.

Кіберризик – найскладніші та найбільш системні ризики, з якими стикаються компанії, що зберігають персональну інформацію, укладають угоди через мережу чи просто використовують

Інтернет у своїй діяльності. Вони можуть виникати в результаті дій держав, терористів, злочинців, інсайдерів. Інциденти, пов'язані з витоком даних, як правило, викликають ланцюгову реакцію і завдають значних репутаційних і фінансових збитків.

Кіберстрахування – швидкозростаюча галузь страхування. Згідно з прогнозом Price waterhouse Coopers, світовий ринок кіберстрахування до 2020 р. досягне в річному обсязі продажів 7,5 млрд. дол. США у порівнянні з 2,5 млрд. дол. США минулого року. У доповіді також зазначається, що кількість кібератак у 2015 р. досягла 42,8 млн., що на 48% більше, ніж у 2013 р., а кожен випадок порушення безпеки даних обійшовся американським компаніям у середньому 6,53 млн. дол. США, британським – 3,72 млн. дол. США. Ці витрати включали сплату штрафів, відновлення репутації, комерційні збитки, а також відновлення IT-інфраструктури компаній [9].

На сьогодні переважну більшість страхових платежів на світовому ринку кіберстрахування отримують компанії, зареєстровані у США (90–95%), а кількість застрахованих підприємств (великих і середніх за розміром) – близько 40%, тоді як у Великобританії ця частка складає лише 13% [10].

Розвиток кіберстрахування залежить від багатьох факторів.

На нашу думку, одна з основних проблем, що є бар'єром для ефективного функціонування ринку, – відсутність державного регулювання відносин, що лежать в основі кіберстрахування. Відносини, що лежать у основі кіберстрахування – це відносини між державою і суб'єктами господарювання щодо оперування (зберігання, використання, захисту, повідомлення про втрату, знищення) особистих даних. Державне регулювання таких відносин проявляється у вигляді прийняття державою нормативно-правових актів, визначення стандартів, установлення санкцій за порушення вимог.

На сьогодні США є лідером світового ринку кіберстрахування через налагоджену систему захисту приватної інформації та реагування на випадки порушення її конфіденційності.

До основних федеральних нормативних актів із питань кібербезпеки належать:

– Закон про фінансову модернізацію (Закон Гремма-Ліча-Блайлі), згідно з яким фінансові установи повинні захищати інформацію про клієнтів (1999 р.);

– Закон про уніфікацію й облік даних в області медичного страхування (HIPAA), де містяться рекомендації про повідомлення споживачів, коли безпека їхньої приватної медичної інформації була порушена (1996 р.);

– Закон про управління безпекою федеральної інформації (FISMA) – вимоги про захист інформації державними установами (2002 р.) [6].

Ці нормативні акти встановили, що медичні організації, фінансові установи та федеральні відомства повинні захищати інформацію, якою вони оперують.

Згодом із метою вдосконалення законодавства про кібербезпеку, федеральний уряд прийняв кілька нових законів, а також вніс зміни до тих, які були прийняті раніше, для покращання системи безпеки. Це, наприклад, Федеральний закон про порушення умов обміну даними від 2015 р., який зобов'язує біржу медичного страхування повідомляти кожного індивіда, чия персональна

інформація була порушена або до якої був наданий несанкціонований доступ, якомога швидше, але не пізніше ніж через 60 днів після виявлення порушення.

Так, уперше страховий продукт у сфері кіберстрахування у США був запропонований ще в 1999 р. після внесення першого законопроекту щодо недоторканості приватного життя і захисту даних. Законодавче закріплення цих відносин створило попит на кіберстрахування, оскільки компанії передбачали, що будуть нести значні витрати, якщо порушать закон, а страхування – спосіб мінімізувати такий ризик.

Нині в 47 із 50 штатів ефективно діють і місцеві нормативні акти про захист даних, що містять положення про обов'язкове повідомлення компетентних органів у разі витоку даних. Закони про порушення умов обміну даними встановлюють стандарти, в яких визначаються:

- сторони, що повинні подати та отримати повідомлення;
- інформація, яка вважається особистою або конфіденційною;
- методи і терміни для подачі повідомлення;
- вимоги до змісту повідомлення;
- покарання за порушення закону.

Каліфорнія стала першим штатом, в якому було впроваджено закон про порушення умов обміну даними. Згідно з даним законом, будь-яка фізична або юридична особа, яка веде бізнес у штаті Каліфорнія і яка володіє або надає право використання автоматизованих даних, які включають у себе особисту інформацію, зобов'язана повідомляти про витік персональних даних. «Порушення безпеки системи» визначається як «несанкціоноване придбання автоматизованих баз даних, що ставить під загрозу безпеку, конфіденційність, або цілісність особистої інформації, яку використовує фізична або юридична особа». Повідомлення про порушення повинно бути здійснене в найбільш короткі терміни і без необґрунтованих затримок. Воно може бути подане у письмовому чи електронному вигляді, а також у вигляді «еквівалентного повідомлення». «Еквівалентне повідомлення» здійснюється, якщо вартість порушень перевищує 250 тис. дол. США або шкоди зазнало більше 500 тис. осіб. У такому випадку компанія зобов'язана повідомити через електронну пошту всіх осіб, безпека даних яких порушена, зробити заяву про інцидент на власному Інтернет-сайті і повідомити Головне управління засобів масової інформації [10].

Деякі штати встановлюють строгі часові обмеження щодо терміну подання повідомлення про витік даних. Так, законодавство штату Вермонт вимагає від постраждалих компаній робити попереднє подання про інцидент у Генеральну прокуратуру протягом 14 робочих днів із дня його виникнення. Законодавство штату Флорида встановлює термін у 30 днів, щоб повідомити осіб, безпека особистої інформації яких була порушена, та Управління з правових справ штату. Очевидно, що кожен нормативний акт містить жорсткі санкції в разі недотримання його положень.

Оскільки держава накладає значні фінансові санкції за втрату приватної інформації клієнтів, кіберстрахування стає важливим інструментом управління такими ризиками.

Ще однією запорукою успішного розвитку ринку кіберстрахування є встановлення державою конкретних стандартів щодо захисту даних. Стандарти кібербезпеки постійно розвиваються і

в деякій мірі специфічні для кожної галузі. Так, для медичних організацій це стандарти використання інформаційних технологій у галузі охорони здоров'я (НІТЕСН), де визначаються вимоги до способу користування та рівня безпеки інформації про стан здоров'я; для компаній, які приймають кредитні та дебетові карти, – Стандарти захисту даних при використанні платіжних карт (PCI DSS) та ін.

Частина стандартів мають лише рекомендаційний характер (тобто не є обов'язковими). Однак страхові компанії, посилаючись на ці положення, можуть стимулювати прийняття та дотримання їх компаніями (наприклад, як обов'язкової умови отримання полісу страхування), що загалом покращить захищеність персональних даних.

Внутрішня безпека мережі будь-якої організації, яка зберігає особисту інформацію про клієнтів, відіграє чи не найважливішу роль при визначенні розміру покриття та вартості страхового продукту. Так, наприклад, страхова компанія American International Group пропонує максимальне кіберпокриття в розмірі 75 млн. дол. США тільки для провідних світових банків, що мають найкраще сформовані системи безпеки мереж та пом'якшення пливку кіберризиків [5].

Слід зазначити, що сектор фінансових послуг у США є однією з найбільш обізнаних і захищених галузей, які зіштовхуються з кіберзагрозами, але одночасно і найбільшою мішенню для злочинців [4].

Досвід США свідчить, що наявність державного регулювання у сфері порушення безпеки особистих даних сприяє ефективному розвитку кіберстрахування. Для страховика – окреслює стандарти, вимоги до захисту інформації, на які він посилається при визначенні умов страхування, а також у разі виявлення причини настання інциденту витоку даних. З іншого боку, значні санкції за порушення положень законодавства стимулюють організації придбати страховий захист.

Натомість поза межами США навіть у розвинених країнах державне регулювання відносин у сфері кіберстрахування перебуває на стадії становлення. Часто існує законодавство про захист персональних даних, однак спеціальні норми щодо обов'язку інформувати уповноважені органи про кібератаку відсутні.

У 2013 р. ЄС прийняв стратегію кібербезпеки щодо реформування системи захисту персональних даних. Пакет реформ включає Загальне законодавство щодо захисту даних (The General Data Protection Regulation) та Директиву про захист даних для поліції та сектору кримінального правосуддя [8].

Загальне законодавство щодо захисту даних – це настанови, за допомогою яких Єврокомісія має намір посилити й уніфікувати захист даних для фізичних осіб у межах Європейського Союзу. Основними завданнями є надання громадянам можливості контролю своїх особистих даних і спрощення регуляторного середовища для міжнародного бізнесу шляхом уніфікації даного законодавства в межах ЄС.

Прийняття законодавства очікується в 2016 р. Положення вимагатимуть обов'язкової реєстрації в компетентному органі зламів баз даних для всіх учасників ринку. Згідно з проектом, компанії будуть зобов'язані повідомляти про кібератаку протягом 72 годин, а у випадку доведення, що витік інформації спричинений із вини самої компанії, накладатимуться штрафні санкції [8].

Важливим елементом реформи є можливість накладати значні штрафи в разі порушення закону –

до 5% річного обороту організації. Так, нещодавно компанія Google була општрафована на суму 900 тис. євро за порушення в Іспанії правил захисту даних, у той час як за новою реформою сума штрафу в такій ситуації досягла би 750 млн. євро.

На сьогодні обов'язок повідомлення про злам даних уже існує для операторів послуг зв'язку: компанія повинна відзвітуватись регулюючому органу про інцидент протягом 24 годин і «без невиправданої затримки» повідомити власників даних, коли це порушення «ймовірно може вплинути на порушення приватності цієї особи».

У США прийняття подібного законодавства стало поштовхом до стрімкого розвитку ринку кіберстрахування, і, ймовірно, після прийняття вищеприписаної реформи на європейському ринку активізується як пропозиція продуктів кіберстрахування, так і попит на них.

Законодавство про обов'язкове повідомлення компетентних органів про інциденти витоку персональних даних уже ефективно впроваджене в Австралії (повідомлення Управління у сфері інформації (Office of the Australian Information Commissioner) відповідно до Закону про конфіденційність від 1988 р., Закону про свободу інформації від 1982 р. та ін.), Сінгапурі (повідомлення Комісії із захисту персональних даних (The Personal Data Protection Commission) відповідно до Закону про захист особистих даних від 2014 р.) та інших розвинених країнах.

Наступною проблемою, що стримує успішний розвиток кіберстрахування, є загроза концентрації кіберризиків.

Оскільки комп'ютерні системи є взаємозалежними і стандартизованими, вони особливо вразливі до корельованих утрат такого роду. Так звані «кібер-урагани» несуть невизначений ризик дуже великих утрат, не мають територіальних меж і важко піддаються прогнозуванню. Крім того, «кібер-урагани» піднімають бар'єр для виходу на страховий ринок, тому що страховику необхідно мати сформовані значні страхові резерви.

Як правило, страхові компанії використовують перестраховання в якості захисту від дуже великих потенційних виплат, і в таких випадках перестраховики допомагають запобігти концентрації ризиків. Однак ціна такого перестраховання висока, і це відображається на вартості полісів страхування.

Своєю чергою, перестраховики встановлюють відносно низькі ліміти для кіберстрахування, щоб обмежити свої ризики, тим самим не завжди дозволяючи компаніям придбати бажаний розмір покриття.

Держава може допомогти вирішити цю проблему, ставши перестраховиком для компаній, що здійснюють кіберстрахування. Це зробить їхні продукти більш прийнятним для клієнтів за рахунок зниження ціни, а зниження ціни призведе до зростання конкуренції на ринку.

У США існує основа для такого перестраховання – Закон про страхування від тероризму, прийнятий у 2002 р. Згідно з нормативним актом, держава протягом певного періоду компенсує частину страхових виплат страховикам, які зазнають значних витрат через виплату страхових відшкодувань, спричинених терористичним актом. Закон створив так звану федеральну «подушку безпеки» для страхових виплат у зв'язку з актами тероризму.

Програма реалізується після визнання страхового випадку терористичним актом (масш-

табні кібератаки підпадають під дану категорію). Утрати від такого випадку повинні перевищувати 100 млн. дол. США, розмір франшизи – 20%. У випадку реалізації програми федеральний уряд компенсує виплатити 85% застрахованих ризиків, що перевищує франшизу страховика, а страховик – 15%. Максимальний розмір такого страхового покриття становить 100 млрд. дол. на рік [6].

Таким чином, держава в ролі перестраховика допоможе страховим компаніям упоратись із ланцюговою реакцією кіберризиків. Окрім того, наявність гарантованого перестраховування з великими лімітами дасть можливість страховикам пропонувати програми страхування з більшим розміром покриття. Завдяки участі в державній програмі перестраховування страхові компанії сформуують достатні власні резерви, щоб у подальшому впровадити з такими ризиками самостійно.

Нестача статистичної інформації для проведення актуарних розрахунків – наступна важлива проблема в кіберстрахуванні. Із цієї причини ризики, на випадок яких здійснюється страховий захист, важко піддаються кількісній оцінці, прогнозуванню, виникають проблеми при визначенні ціни та розміру страхового покриття.

На сьогодні у США ефективно діє Закон про обмін інформацією в області кібербезпеки (CISA) від 2015 р., головною метою якого є підвищення кібербезпеки за допомогою покращання обміну інформацією про кіберзагрози між урядом, технологічними та виробничими компаніями. Також Національна асоціація страхових комісарів (The National Association of Insurance Commissioners – NAIC) працює над розробкою нових вимог до звітності страхових компаній для полегшення оцінки ризиків у кіберстрахуванні (метою напрацювань є створення бази даних з інформацією від страховиків про деталі страхових випадків, з якими довелось зіштовхнутись). Підвищення обізнаності та здатності аналізувати ризик допоможе страховим компаніям формувати оптимальну цінову політику, пропонувати різноманітні види покриття.

Ризики, з якими стикаються страхові компанії в питаннях власної кібербезпеки, безумовно, є значними, ураховуючи характер та обсяг даних, необхідних для ведення бізнесу. Оскільки більшість персональних даних користувачів у фінансовому секторі та медичні дані (у медичному страхуванні) усе частіше зберігаються в електронному вигляді, організація ризик-менеджменту у страхових компаніях обов'язково повинна містити управління кіберризиками.

Порушення умов обміну даними, які набули широкомасштабного характеру, змусили законодавців сприяти удосконаленню умов захисту страховиків проти кібератак.

Так, Національна асоціація страхових комісарів сформувала Цільову групу з питань кібербезпеки в листопаді 2014 р. [2]. Це була перша спроба створити державний регулятор в області кібербезпеки страхових компаній. Діяльність NAIC зосереджена у трьох напрямках:

- захист власних даних;
- стимулювання страховиків захищати свої дані належним способом;
- нагляд за розвитком ринку кіберстрахування.

У 2015 р. Цільова група з питань кібербезпеки прийняла Принципи ефективного регулювання страхування кіберризиків (Principles for Effective Cybersecurity Insurance Regulatory Guidance) [3].

Положення містить 12 принципів, які служать основою для захисту конфіденційної інформації про осіб, що зберігається у страховиків, а також є настановами для страховиків і державних регуляторів щодо створення безпечних умов ведення справ.

Зміст принципів можна узагальнити наступним чином:

- Страхові компанії повинні включити управління кіберризиками в систему ризик-менеджменту підприємства.

- Рада директорів повинна детально вивчати всі матеріали, отримані в результаті внутрішнього аудиту ІТ-системи компанії.

- Страховики повинні бути інформовані щодо існуючих кіберзагроз через спеціальні організації обміну такою інформацією.

- Низка принципів стосується обов'язків страхових регуляторів, зокрема забезпечення належної нормативної бази, яка буде «гнучкою, практичною і послідовною» у взаємодії з національними стандартами.

- Поряд зі зміцненням принципів збереження конфіденційності даних при їхньому зборі, зберіганні, використанні та знищенні основним принципом визначається планування способу реагування на інциденти порушення середовища кібербезпеки [7].

Дані принципи допоможуть страховикам удосконалити внутрішні системи і процеси для захисту від витоку даних і втрати інтелектуальної власності, оскільки страхова галузь знаходиться під постійною загрозою кібернападів.

Висновки. Проаналізувавши проблеми, що стримують розвиток кіберстрахування у світі, узагальнено зарубіжний досвід їхнього вирішення.

По-перше, проблему невизначеності регулювання відносин у кіберстрахуванні можна вирішити шляхом прийняття в державі законодавства, яке регулює відносини у сфері захисту особистих даних, регламентації вимог щодо способу зберігання, рівня захисту цих даних і визначення відповідних санкцій у разі їхнього порушення (для страховика воно окреслить стандарти, вимоги до захисту інформації, на які він посилається при визначенні умов страхування, при розслідуванні інциденту витоку даних; для компаній – стане стимулом придбати кіберстрахування, щоб захистити себе від сплати значних штрафів, компенсації збитків третім особам за рішенням суду, судових витрат тощо).

По-друге, проблему нестачі інформації для проведення актуарних розрахунків у кіберстрахуванні можна вирішити шляхом утворення Бюро даних щодо кібербезпеки. Держава може сприяти утворенню такого Бюро, що значно допомогло б страховим компаніям та ризик-менеджерам управляти ризиками, створювати актуарні моделі для кіберризиків, тим самим скоротивши вартість полісів страхування і зробивши кіберстрахування більш привабливим для компаній.

По-третє, проблему концентрації кіберризиків у разі настання страхового випадку можна вирішити, якщо держава протягом певного часу буде забезпечувати перестраховування кіберризиків для страхових компаній. Це допоможе становленню ринку кіберстрахування за рахунок впевненості страховиків у можливості виконати свої зобов'язання в разі настання страхових випадків, зниження цін на поліси (високі тарифи перестраховиків прямо впливають на вартість страховки) і зростання конкуренції серед страховиків.

Таким чином, усунення даних бар'єрів сприятиме успішному розвитку ринку кіберстрахування в країнах, де поки воно нерозвинене чи

взагалі відсутнє, а наведений зарубіжний досвід може слугувати прикладом вирішення зазначених проблем.

Список літератури:

1. Allianz Risk Barometer Top Business Risks 2015. Allianz SE and Allianz Global Corporate & Specialty SE survey [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.agcs.allianz.com/assets/PDFs/Reports/Allianz-Risk-Barometer-2015_EN.pdf.
2. Cybersecurity. National Association of Insurance Commissioners official site. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.naic.org/cipr_topics/topic_cyber_risk.htm.
3. Insurance Industry Outlines Cyber Security Guidelines. Fortscale official site [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fortscale.com/blog/insurance-industry-outlines-cyber-security-guidelines/>.
4. Jennifer Archie Cybersecurity regulation and best practice in the US and UK . Latham & Watkins survey [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.lw.com/thoughtLeadership/Cybersecurity-regulation-and-best-practice>.
5. Jim Finkle Cyber insurance premiums rocket after high-profile attacks. Multimedia news agency Thomson Reuters [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reuters.com/article/us-cybersecurity-insurance-insight-idUSKCN0S609M20151012>.
6. Kriti Sarda A Glance At The United States Cyber Security Laws Security Laws. Appknox [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://blog.appknox.com/a-glance-at-the-united-states-cyber-security-laws/>.
7. Mitigating cyber risk for insurers. Ernst & Young Global Limited survey. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY_-_Insights_into_cybersecurity_and_risk_\(Part_2\)/\\$FILE/ey-mitigating-cyber-risk-for-insurers.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY_-_Insights_into_cybersecurity_and_risk_(Part_2)/$FILE/ey-mitigating-cyber-risk-for-insurers.pdf).
8. Protection of personal data. European Commission Directorate-General for Justice and Consumers official site [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/justice/data-protection/index_en.htm.
9. Turnaround and transformation in cybersecurity. Key findings from The Global State of Information Security® Survey 2016. PricewaterhouseCoopers survey [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.pwc.ru/riskassurance/publications/assets/gsis2016-report.pdf>.
10. What Every CISO Needs to Know About Cyber Insurance. Symantec Corporation report [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.symantec.com/content/en/us/enterprise/white_papers/what-every-ciso-needs-to-know-cyber-insurance-21359962-wp.pdf.

Приказюк Н. В.

Кукурудзяк М. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРОГРЕССИВНЫЙ ОПЫТ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН В РЕШЕНИИ ПРОБЛЕМ РАЗВИТИЯ КИБЕРСТРАХОВАНИЯ

Резюме

Исследована сущность киберстрахования и определены риски, на случай которых осуществляется киберстрахование. Выявлены проблемы, сдерживающие развитие киберстрахования в мире. На основании прогрессивного опыта развитых зарубежных стран обобщены способы решения выявленных проблем.

Ключевые слова: киберстрахование, киберриски, безопасность данных, государственное регулирование в сфере безопасности личных данных, сообщение о нарушении безопасности данных, перестрахование киберрисков, информационное обеспечение киберстрахования.

Prikaziuk N. V.

Kukurudziak M. V.

Taras Shevchenko National University of Kyiv

PROGRESSIVE EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES IN SOLVING PROBLEMS OF CYBER INSURANCE

Summary

The essence of cyber security and identified risks, which cyber insurance policies coverage are provided for are studied. The problems which constrain the development of cyber insurance in the world are defined. On the basis of the progressive experience of developed foreign countries the solutions to existing problems are generalized.

Keywords: cyber insurance, cyber risks, data security, government regulation of personal data security, mandatory data breach notification, cyber insurance reinsurance, information support of cyber insurance.

УДК 336.131

Радіонов Ю. Д.

Рахункова палати України

ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ В КОНТЕКСТІ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Досліджено фінансовий механізм як об'єктивне явище економічної системи. Зазначено особливу роль фінансового механізму у вирішенні низки соціально-економічних проблем та досягненні пріоритетних цілей. Наголошено, що однією з ключових проблем ефективного функціонування фінансового механізму є неефективне управління та використання бюджетних коштів, що є негативним явищем фінансової системи, яке стримує повноту реалізації фінансової політики, динаміку соціально-економічних перетворень усередині країни і не дає можливості економіці вийти на нові рейки економічного зростання. Наголошено на необхідності посилення ролі держави в регулюванні соціально-економічних процесів, що відбуваються в економічному житті країни.

Ключові слова: бюджетна політика, фінансова політика, бюджетні кошти, фінансовий механізм, неефективне використання коштів.

Постановка проблеми. Формування основ сталого соціально-економічного розвитку країни потребує застосування різних організаційно-правових, методичних заходів функціонування фінансів та їхнього раціонального використання для задоволення стратегічних цілей економічного та соціального розвитку. На державу, зокрема на її структури, покладаються функції розробки законодавчих, нормативно-правових норм, впровадження відповідних форм, методів, механізмів комплексного регулювання фінансових ресурсів або, інакше кажучи, створення такого фінансового механізму, який би стимулював економічний розвиток та забезпечував добробут суспільства.

Для задоволення суспільних потреб держава використовує державні фінанси – кошти, які за суспільною згодою стягує державна влада з юридичних і фізичних осіб і використовує для задоволення загальних потреб громадянського суспільства у благах неринкового характеру [1, с. 12].

В економічній літературі термін «фінансовий механізм» розглядається як складова господарського механізму, який функціонує в економічній системі країни. Основна функція фінансового механізму: задоволення потреб населення, суб'єктів господарювання, досягнення загальнодержавних суспільних цілей. Його практичність полягає у виконанні функцій фінансового забезпечення та регулювання фінансів у соціально-економічних процесах держави. За своїм значенням фінансовий механізм відіграє роль стимулятора росту економіки і покращання рівня та якості життя громадян.

Аналізуючи сучасний стан розвитку економіки, соціальної сфери, приходимо до висновку, що результати економічної діяльності не відповідають потребам суспільства. Натомість рівень життя погіршується.

За даними Державної служби статистики України за січень-листопад 2015 р., продукти харчування та безалкогольні напої подорожчали на 39,1%. Найбільше (у 1,7–1,5 рази) зросли ціни на цукор, овочі, безалкогольні напої, олію, фрукти, маргарин. На 44,8–37,7% стали дорожчими продукти переробки зернових, хліб, макаронні вироби, яйця, риба та продукти з риби, рис. Ціни (тарифи) на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива зросли у два рази, що зумовлено суттєвим підвищенням тарифів на природний газ (у 3,7 рази), гарячу воду, опалення в (1,8 рази), електроенергію в (1,7 рази). Зростання цін у сфері охорони здоров'я на 27,7% насамперед

пов'язано з подорожчанням фармацевтичної продукції, медичних товарів та обладнання на 33,3%. Окрім того, на 23,5% стали дорожчими амбулаторні послуги. Підвищення цін на транспорт у цілому на 20,6% відбулося за рахунок подорожчання автомобілів – на 30,2%, транспортних послуг – на 26,7%, а також палива та мастил – на 13,2% [2]. Значна частка вини в цих негараздах лежить на неспроможності фінансового механізму ефективно функціонувати і забезпечувати кращі результативні показники для вирішення нагальних суспільних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на те що фінансовий механізм не є окремою ланкою досліджень, а лише методом впливу на підприємництво, державну політику та загальний суспільний розвиток, усе ж існує значна кількість наукових праць, присвячених саме проблемам функціонування фінансового механізму, зокрема, відомі праці В.Д. Базилевича [6], Л.О. Баластрика [6], О.Д. Василика [5], Н.А. Дехтяр [13], О.В. Лютої [13], Н.Г. Пігуль [13] та ін. Проте серед науковців немає єдиної думки щодо визначення, складових елементів і ролі фінансового механізму у забезпеченні зростання національної економіки.

Мета статті полягає у конкретизації сутності фінансового механізму, виявлення сучасних проблем його функціонування та визначення шляхів подальшого удосконалення для розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. На глибоке переконання деяких учених, у сучасних умовах ключова роль у системі економічних відносин відводиться фінансовому механізму, який повинен забезпечувати ефективну реалізацію фінансових відносин у суспільстві [3, с. 7].

У переважній більшості монографічних та науково-методичних матеріалів фінансовий механізм розглядається з двох позицій – підприємств та держави. У першому випадку – як елемент системи фінансів, а у другому – як функціонування держави і впливу фінансового механізму на економічні процеси всередині країни.

В економічному енциклопедичному словнику зазначається, що фінансовий механізм – важлива складова господарського механізму, комплекс форм, засобів та інструментів регулювання економічного способу виробництва, зокрема використання фінансових ресурсів і грошових коштів для забезпечення найважливіших соціально-економічних проблем окремих громадян, трудових колективів й усього суспільства [4, с. 508].

Реалізація фінансової політики держави теж здійснюється через фінансовий механізм, який, своєю чергою, узгоджується із загальними цілями і завданнями державної економічної політики.

На думку О.Д. Василика, фінансовий механізм – це, по суті, методичні, організаційні й правові положення та заходи, які визначають функціонування фінансів в економіці держави, їхнє практичне використання для досягнення визначених відповідними програмами цілей і завдань [5, с. 102].

В.Д. Базилевич та Л.О. Баластрик стверджують, що фінансовий механізм – це сукупність економіко-організаційних та правових форм і методів управління фінансовою діяльністю держави в процесі створення і використання фондів фінансових ресурсів із метою забезпечення різноманітних потреб державних структур, господарських суб'єктів і населення [6, с. 18].

На нашу думку, фінансовий механізм – це комплекс форм та важелів державного регулювання фінансових ресурсів та економічних процесів для виконання завдань суспільного розвитку.

Сам факт появи фінансів в економічній системі країни зумовлює виникнення фінансового механізму як об'єктивного явища в економічному житті. Таким чином, фінанси не лише обслуговують суто економічні відносини, що виникають між суб'єктами економіки, вони також виступають окремою ланкою загальних економічних відносин.

Фінансовий механізм має власну структуру, яка складається з фінансових методів і важелів та нормативно-правового забезпечення, останнє визначає характер фінансового механізму. До складу структури входить також інформаційне

забезпечення, яке, скоріше за все, відображає стан фінансового механізму та його ефективність (рис. 1) на шляху до досягнення стратегічних цілей суспільного розвитку.

За допомогою фінансових важелів здійснюються розподіл та перерозподіл ВВП, натомість фінансові методи дають можливість втручатися в розподільчі процеси, коригувати їх, уникаючи суттєвих фінансово-економічних диспропорцій.

Фінансовий контроль є одним із елементів фінансового методу, проте його особливість полягає у специфічній можливості аналізувати статистичні дані, фінансово-економічну інформацію, проводити моніторинг застосування важелів, нормативно-правового забезпечення з метою загального регулювання використання фінансових ресурсів, зокрема бюджетних коштів щодо напрямків інвестування.

Вирішення суспільних проблем не можливе без ефективності функціонування фінансового механізму. Проте ефективність залежить від того, яким чином держава в особі відповідних структур та наявних інструментів регулювання використовує фінансові важелі та методи для досягнення загальнодержавних цілей економічного та соціального життя країни. Таким чином, забезпечується контроль ефективності державного регулювання, використання фінансових ресурсів та вирішення проблем соціально-економічного розвитку.

Кількісною й якісною характеристиками фінансового механізму є величина і технологія зосередження та витрачання фінансових ресурсів із застосуванням норм, ставок, штрафів, санкцій, показників та інших інструментів регулювання руху грошових засобів.

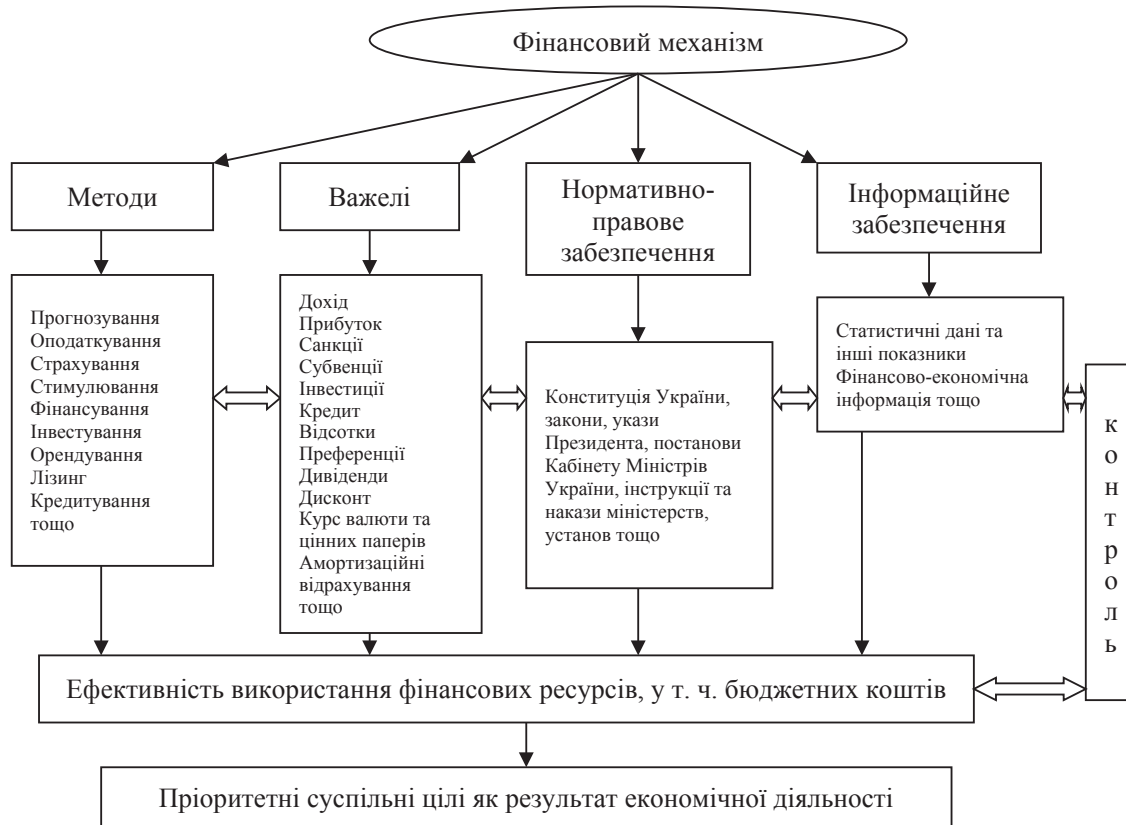

Рис. 1. Структура фінансового механізму та його вплив на ефективність використання фінансових ресурсів і досягнення пріоритетних суспільних цілей

Джерело: розроблено автором

Практичне застосування фінансового забезпечення полягає у бюджетному фінансуванні, самофінансуванні, кредитуванні тощо. Бюджетне фінансування враховує умови обсягів, періодичність надання коштів, норми видів витрат тощо. Самофінансування визначає доцільність й ефективність використання власних коштів, форм мобілізації коштів. При кредитуванні встановлюються умови надання коштів, окупність та ефективність їхнього витрачання, терміни і гарантії повернення.

Податковий механізм, що передбачає мобілізацію фінансових ресурсів, є також складовою єдиного, цілісного фінансового механізму, хоча і функціонує фіскальна система як окрема ланка.

За допомогою фінансового механізму держава стримує та локалізує негативні економічні явища і процеси, а також використовує його для забезпечення економічного зростання і вирішення низки соціальних проблем.

За допомогою диференціації ставок і пільг досягається бажаний результат у виробництві товарів, проведенні будівельно-монтажних, експлуатаційних робіт, наданні різноманітних соціально-побутових послуг тощо. Фінансовий механізм на рівні держави має принципові схеми впливу на економічні та соціальні процеси, а також свої відмінності у застосуванні до підприємств, населення або фінансових установ, інституцій.

Мобілізуючи та використовуючи фінансові ресурси, фінансовий механізм реалізує при цьому фінансову політику країни і бере активну участь у розподілі та перерозподілі ВВП, а також стимулює весь відтворювальний процес.

Фінансовий механізм використовує макропоказники, які є основою застосування інструментарію: пільг, дотацій, покриття збитків і різних обмежень із метою скеровування економічних процесів у потрібному для держави та суспільства напрямку.

Існують два види показників: узагальнюючі та індивідуальні, які характеризують стан фінансового механізму і проявляються у зведених показниках доходів і витраток бюджету, а також розміру доходу на одну сім'ю або члена родини. Фінансові показники дають змогу визначити дієвість існуючого фінансового механізму та його ефективність у сучасних умовах соціально-економічного розвитку. Як абсолютні величини фінансові показники характеризують стан фінансів, наприклад, рівень виробництва та й взагалі результативність економічної діяльності держави, доходи населення, ефективність та справедливість перерозподілу ВВП.

Усі складові фінансового механізму – прогнозування і планування, нормативи і ліміти, санкції, стимули, резерви та система управління фінансами – мають працювати злагоджено, переслідуючи єдину мету суспільного розвитку, аби залишитись цілісним та ефективно діючим механізмом, щоб фінансові ресурси спрямовувались на економічний і соціальний розвиток та сприяли зростанню рівня життя населення. У разі виникнення проблем система зазнає руйнувань, і досягти успіху в соціально-економічному розвитку та стратегічній меті буде неможливо. Слід зазначити, що прогнозування і планування є основними складовими, до яких долучаються інші структурні елементи фінансового механізму в реалізації цілей.

Зведені загальнодержавні, галузеві, регіональні показники так само як індивідуальні, які складаються з окремих деталізованих показників, створюють загальну картину наявних фінансових

ресурсів держави, їхньої повноти та збалансованості, а також впливу на забезпечення показників економічного і соціального розвитку.

Показники дають можливість вимірювати і встановлювати в конкретний проміжок часу ті факти та процеси, які впливають на економічний стан. Визначити перспективи розвитку, оскільки без цієї інформації прогнозувати фінансово-економічну політику було б неможливо. Показники є точними і корисними індикаторами стану країни і дають можливість розробляти стратегію руху вперед.

У системі фінансового механізму фінансові показники відображають ступінь ефективності суспільного виробництва. Показники розрізняють види податків та відрахувань, норму прибутку, затрати на виробництво одиниці продукції в рамках окремого підприємства, регіону, галузі та держави.

Значна деталізація фінансових показників дає можливість краще розібратись у тонкощах виробничо-технологічного процесу, вчасно виявити перекося, внутрішні або зовнішні ризики, інші недоліки та приймати виважені управлінські рішення, які сприятимуть урегулюванню становища та зростанню прибутковості. Деталізація фінансових показників дає змогу підвищувати дохідну базу, оптимізувати видатки, покращувати результативність управління та використання фінансових ресурсів.

Управління економікою на основі більшого переліку фінансових показників дає можливість визначити слабкі місця, оптимально здійснювати структурну перебудову економіки, підвищувати результативність усього народногосподарського комплексу та покращувати соціальні стандарти життя.

У розвинутих країнах питання соціальних стандартів є одним із ключових принципів гармонійного співіснування людини в економічній системі, де людина, її життя, здоров'я, безпека є механізмом реалізації вдалої соціально-економічної політики держави, забезпечення сталого розвитку економіки. Соціалізація економіки є ознакою європейськості та високого рівня життя громадян.

На шляху до європейської інтеграції України важливо дотримуватись соціальних гарантій рівня життя, а для цього необхідно забезпечити ефективне функціонування фінансового механізму, стимулювати економічний розвиток, дотримуватись соціальної справедливості при плануванні витраток бюджету.

Якісне планування і прогнозування, що базується на реальних фінансових показниках і достовірній інформації, дає можливість більш чітко координувати пріоритетний курс і досягати кращих результатів економічної діяльності. На нашу думку, державне регулювання темпів соціально-економічного розвитку в нинішніх умовах розвитку економіки набуває особливої ваги та актуальності.

Як зазначалось вище, фінансовий механізм в українських реаліях працює не досить ефективно, і причиною цьому є недосконалість системи мобілізації коштів до бюджетів різного рівня, а також нераціональне та неефективне використання бюджетних коштів. До речі, останнє є негативним системним явищем, яке підриває стійкість фінансової системи.

Так, результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету України, передбачених Міністерству оборони на будівництво (придбання) житла для військовослужбовців Збройних сил України, засвідчили, що фак-

тичне використання коштів на придбання житла на умовах пайової участі не відповідало показникам, визначеним у паспорті бюджетної програми, що призвело до неефективного витрачання 20,8 млн. грн. Унаслідок бездіяльності посадових осіб замовника □ Управління капітального будівництва кошти державного бюджету в сумі 1 млн. грн., передбачені для будівництва (придбання) житла, витрачено неефективно □ на сплату інфляційних витрат і судового збору постачальникам, які фактично передали Міноборони житло, що не відповідало вимогам державних будівельних норм (ДБН) [7].

За результатами аудиту ефективності використання коштів державного бюджету, передбачених Міністерству енергетики та вугільної промисловості України на державну підтримку вугледобувних підприємств, на часткове покриття витрат із собівартості готової товарної вугільної продукції, встановлено, що мали місце факти порушення бюджетного законодавства, зокрема, окремими підприємствами кошти використовувалися в обсягах, що перевищували передбачені відповідним порядком використання бюджетних коштів; на оплату праці – в обсягах, які не обліковувалися в Казначействі як бюджетні зобов'язання; через несвочасні розрахунки за електроенергію оплата здійснювалася за більш високими тарифами; кошти використовувалися на оплату праці працівників підрозділів підприємства, які безпосередньо не здійснюють видобуток вугілля, а також посади яких не передбачені відомчими методичними документами. Усього з порушенням законодавства та неефективно перевірені підприємствами використано 852,8 млн. грн. (590,1 млн. грн. і 262,7 млн. грн. відповідно) [8].

Аудитом ефективності використання коштів державного бюджету, виділених на виконання заходів із профілактики, діагностики та лікування вірусних гепатитів, встановлено, що в 2013–2014 рр. Міністерством охорони здоров'я (МОЗ) допущено неефективне управління коштами. Як наслідок, відкриті в цей період асигнування (13840,7 тис. грн і 187,0 тис. грн. відповідно) не використані. Крім того, станом на 30.09.2015 р. через непроведення закупівель лікарських засобів для лікування хворих на вірусні гепатити не використовуються відкриті у лютому-вересні 2015 р. бюджетні асигнування – 89128,4 тис. грн. МОЗ не виконувало вимог Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для виконання програм та здійснення централізованих заходів з охорони здоров'я, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 17.03.2011 р. № 298, і не проводило щоквартального моніторингу рівня забезпечення закладів охорони здоров'я лікарськими засобами для лікування хворих на вірусні гепатити та перерозподілу їхніх залишків. Як наслідок, у закладах охорони здоров'я системи МОЗ станом на 01.09.2015 р. накопичено залишків лікарських засобів на суму 1806,0 тис. грн, які від 6 до 10 місяців не використовувалися, а отже, не збільшено кількість хворих, охоплених лікуванням [9].

Результати нашого дослідження свідчать, що проблеми неефективного управління та використання бюджетних коштів негативно впливають на:

- повноту реалізації суспільних цілей, зокрема планів соціально-економічного розвитку регіонів і держави в цілому;
- забезпечення структурної перебудови економіки відповідно до сучасних вимог;

- виведення пріоритетних галузей на нові рейки економічного зростання;
- зростання доходів і покращання рівня якості життя населення.

Окрім того, значне податкове навантаження на суб'єктів господарювання затрудняє ведення бізнесу, призводить до обмеження обігових коштів на підприємствах та змушує підприємницькі структури перебувати в постійному пошуку кредитних ресурсів аби вийти з боргової ями. До того ж постійна зміна законодавства щодо розмірів оподаткування та методології нарахувань призвела до переходу значної частки економіки в тінь. Уряд намагається змінити становище, прийнявши зміни до Податкового кодексу та Закону «Про державний бюджет України на 2016 рік», який уже сформований за новими правилами. Наскільки вони будуть результативними, покаже час.

На нашу думку, потрібна науково обгрунтована податкова політика, яка б урахувала інтереси суб'єктів господарювання та соціально-економічні реалії країни з урахуванням тих функцій і завдань, які стоять перед українським суспільством.

Так, започаткована в Україні бюджетна децентралізація передбачає розмежування податків між державним та місцевими бюджетами, а також наділення місцевого самоврядування значними повноваженнями та правами. Сподіваємось, такий підхід дасть можливість краще наповнювати місцеві бюджети, удосконалити джерела надходжень, а також ефективно та раціонально використовувати наявні фінансові ресурси для вирішення пріоритетних завдань, передусім регіонального розвитку.

Як зазначив нещодавно голова Верховної Ради України Володимир Гройсман, нам вдалося не лише зберегти основні здобутки бюджетної децентралізації, а й закласти нові можливості для подальшого розвитку місцевого самоврядування. Зараз надважливо закріпити децентралізацію конституційно, щоб не доводилось воювати за неї кожен рік [10].

Проте для успішного проведення децентралізації необхідно врахувати особливості місцевого самоврядування в Україні, урегулювати складнощі та проблеми на стадії впровадження, щоб потім не було дискредитовано увесь процес децентралізації.

Як стверджує І.О. Луніна, з огляду на складність процесу децентралізації функціональних повноважень, проведення такої реформи повинне мати покроковий, але цілеспрямований характер, супроводжуватися ретельним моніторингом результатів і виправленням можливих помилок [11, с. 74].

У сучасних умовах соціально-економічного розвитку важливо посприяти на науково обгрунтований механізм фінансового управління, який урахуватиме суспільні потреби в ринкових відносинах на нових нормативах споживання і запобігатиме значним диспропорціям розвитку. У цій ситуації фінансовий механізм має бути надійним і гнучким, відповідати на можливі ризики, а державні структури мають використовувати методи та важелі санкцій, стимулів матеріального заохочення аби наповнювати бюджет та економічно й ефективно використовувати бюджетні асигнування.

Забезпечити надійність надходжень до бюджету можливо за умови гармонізації відносин, оптимальних параметрів оподаткування бізнесу, коли

податковий тягар не буде занадто обтяжливим для суб'єктів господарювання.

Досвід розвинених країн свідчить, що фінансовий механізм у цілому і кожен із його складових необхідно весь час удосконалювати з метою пошуку ефективних форм і методів регулювання соціально-економічного розвитку. Лише за умов гармонізації суспільно-економічних відносин можливо виконати пріоритетні завдання та забезпечити стабільний економічний розвиток.

Висновки. На нашу думку, вдале державне регулювання сприятиме позитивній динаміці економічного розвитку, дасть можливість уникати серйозних ризиків і соціальних потрясінь. В іншому разі виникатимуть проблеми зі спадом виробництва, занепадом соціальної інфраструктури, натомість зростатиме рівень інфляції, безробіття тощо.

Сьогодні перед Україною стоїть завдання більш якісно забезпечувати регулювання економічних та соціальних процесів, бути в авангарді змін в економіці, соціальній сфері, приймати активну участь у реформуванні тих секторів економіки, які втратили свою актуальність і вже не будуть пріоритетними в найближчі 10–20 років.

Майбутнє української економіки, на думку академіка В.М. Геєця, лежить в необхідності поглиблення ринкових трансформацій і забезпечення на їхніх основі успіху подальших демократичних перетворень, які є можливими завдяки подоланню квазіринковості шляхом розвитку ринкової інфраструктури в усіх сферах і видах діяльності [12, с. 17].

На нашу думку, основним завданням фінансового механізму у нинішніх умовах соціально-економічного розвитку є:

- удосконалення джерел надходження фінансових ресурсів;
- визначення пріоритетних напрямів економічного та соціального розвитку;

- забезпечення подальшої структурної перебудови економіки;

- створення умов для залучення додаткових інвестицій в економіку країни;

- ефективне та раціональне використання фінансових ресурсів, передусім бюджетних коштів;

- досягнення високих результативних показників при використанні фінансових ресурсів.

На нинішньому етапі соціально-економічного розвитку стоїть питання створення такого фінансового механізму, який би відповідав потребам суспільства, був ефективним, не допускав виникнення проблем у регулюванні економічних процесів та забезпечував позитивну динаміку розвитку національної економіки. Для цього необхідно удосконалити нормативно-правову базу, фінансові відносини. Окрім того, варто розробити науково обґрунтовану систему більш якісного управління фінансовими важелями та інструментами для досягнення кращих результативних показників.

Україні важливо, щоб фінансова, у тому числі бюджетна, політика орієнтувалась на підвищення економічної ефективності, мала на меті не лише ріст обсягу виробництва, а розвиток соціальної сфери з метою покращання умов життя і праці громадян.

Система управління фінансовим механізмом повинна ґрунтуватись на вмінні якісно регулювати його складові, при цьому застосовуючи як механізми заохочення, так і покарання.

Успішно налагоджений процес фінансового механізму дозволить здійснювати ефективну організацію, планування та використання фінансових ресурсів [3, с. 19].

Ефективне функціонування фінансового механізму сприятиме нарощуванню виробництва, зростанню ВВП, підвищенню рівня та якості життя населення.

Список літератури:

1. Карлін М.І. Фінансові системи країн Західної Європи : [навч. посіб.] / М.І. Карлін. – К. : Академія, 2009. – 320 с.
2. Соціально-економічне становище України за січень-листопад 2015 р. / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Фінансовий механізм діяльності суб'єктів господарювання : [монографія] / Н.А. Дехтяр, О.В. Люта, Н.Г. Пігуль. – Суми : Університетська книга, 2011. – 182 с.
4. Економічний енциклопедичний словник : у 2-х т. Т. 2 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів : Світ, 2006. – 568 с.
5. Василик О.Д. Теорія фінансів : [підручник] / О.Д. Василик. – К. : НІОС, 2003. – 416 с.
6. Базилевич В.Д., Баластрик Л.О. Державні фінанси : [навч. посіб.] / В.Д. Базилевич, Л.О. Баластрик ; за заг. ред. В.Д. Базилевича. – К. : Атіка, 2002. – 368 с.
7. Про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету України, передбачених Міністерству оборони України на будівництво (придбання) житла для військовослужбовців Збройних сил України, та стану реалізації рекомендацій, наданих Колегією Рахункової палати // Бюлетень Рахункової палати. К., 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://portal.rp.int/doccatalog/document/16746300/Bul_MO_bud.pdf.
8. Проблеми вугільної галузі потребують свого вирішення / Рахункова палата [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://portal.rp.int/control/main/uk/publish/article/16746084>.
9. Звіт про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету, виділених на виконання заходів з профілактики, діагностики та лікування вірусних гепатитів / Рахункова палата [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://portal.rp.int/doccatalog/document/16747337/Zvit_7-3.pdf.
10. Україна відстояла бюджетну децентралізацію [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/news/040116-ukrayina-vidstoyalabyudzhethnu-decentralizaciyu-groysman>.
11. Луніна І.О. Бюджетна децентралізація: цілі та напрями реформ / І.О. Луніна // Економіка України. – 2014. – № 11. – С. 61–75.
12. Геєць В.М. Подолання квазіринковості – шлях до інвестиційно орієнтованої моделі економічного зростання / В.М. Геєць // Економіка України. – 2015. – № 6. – С. 4–17.

Радионо́в Ю. Д.

Счетная палата України

ПРОБЛЕМЫ ЭФФЕКТИВНОГО ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ФИНАНСОВОГО МЕХАНИЗМА В КОНТЕКСТЕ ДОСТИЖЕНИЯ ЦЕЛЕЙ ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ

Резюме

Исследован финансовый механизм как объективное явление экономической системы. Отмечена особая роль финансового механизма в решении ряда социально-экономических проблем и достижении приоритетных целей. Акцентировано внимание на том, что одной из ключевых проблем эффективного функционирования финансового механизма является неэффективное управление и использование бюджетных средств, что является негативным явлением финансовой системы, которое сдерживает полноту реализации финансовой политики, динамику социально-экономических преобразований внутри страны и не дает возможности экономике выйти на новые рельсы экономического роста. Отмечена необходимость усиления роли государства в регулировании социально-экономических процессов, которые происходят в экономической жизни страны.

Ключові слова: бюджетная политика, финансовая политика, бюджетные средства, финансовый механизм, неэффективное использование средств.

Radionov Yu. D.

The Accounting Chamber of Ukraine

PROBLEMS EFFECTIVE FUNCTIONING OF THE FINANCIAL MECHANISM IN THE CONTEXT OF THE OBJECTIVES OF SOCIAL DEVELOPMENT

Summary

The article investigates the financial mechanism as an objective phenomenon economic system. It's noted the special role of the financial mechanism to address a number of socio-economic problems and achieving priority goals. It is noted that one of the key problems of effective functioning of the financial mechanism is inefficient management and use of budget funds is negative development of the financial system, which hinders the fullness implementation of financial policies, the dynamics of social and economic transformations inside the country and does not allow the economy to reach new rails economic growth. The article stresses the need to strengthen the role of the state in regulating social and economic processes taking place in the economic life of the country. Indeed, the efficiency of the financial mechanism is an important factor in obtaining the best results of economic activity and improve quality of life and ensuring the evolution of social development.

Keywords: budget policy, finance policy, budget funds, financial mechanism, inefficient use of funds.

УДК 336.22

Татарин Н. Б.

Львівський національний університет імені Івана Франка

БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА: ОСНОВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ В УКРАЇНІ

Досліджено пріоритетні напрями удосконалення здійснення бюджетно-податкової політики, що спрямовані на забезпечення стабільності податкової системи, її справедливості шляхом скорочення пільг та посилення захисту прав платників податків. Розглянуто необхідність забезпечення поглибленого реформування бюджетно-податкової системи в напрямку подальшого скорочення податкових пільг.

Ключові слова: бюджетно-податкова політика, національна економіка, податкова система, податки, бюджет, доходи, видатки.

Постановка проблеми. Розвиток конкурентного середовища в національній економіці значною мірою пов'язаний із адекватною державною політикою у сфері формування системи заходів, що спричиняє трансформацію монополізованих ринкових структур у високо конкурентні. Держава як суб'єкт ринкових відносин, з одного боку, може підтримувати економічно виправданий рівень інтенсивності конкуренції через систему відповідних інститутів, а з другого – створювати певні перешкоди у вигляді адміністративних бар'єрів для діяльності окремих суб'єктів ринку. При цьому зростає розуміння того, що в епоху складних внутрішньо- й міжринкових зв'язків, сама по собі конкурентна політика не спроможна забезпечити високу ефективність ринків. Необхідна адек-

ватна підтримка з боку інших видів економічної політики держави – промислової, інноваційно-інвестиційної, зовнішньоекономічної, бюджетно-податкової тощо.

На сучасному етапі розвитку ринкової економіки система державних фінансів України характеризується низкою недоліків та суперечностей, які погіршують соціально-економічне становище держави та створюють бар'єри для економічного зростання. Вони нівеликують ефективність фіскальної політики. Зокрема, неефективність механізмів розподілу та витрачання бюджетних коштів призводить до недофінансування важливих державних завдань, надмірний обсяг видатків провокує фіскалізацію податкової системи та нерациональну боргову політику, обмеженість доходів

Радионо́в Ю. Д.

Счетная палата України

ПРОБЛЕМЫ ЭФФЕКТИВНОГО ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ФИНАНСОВОГО МЕХАНИЗМА В КОНТЕКСТЕ ДОСТИЖЕНИЯ ЦЕЛЕЙ ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ

Резюме

Исследован финансовый механизм как объективное явление экономической системы. Отмечена особая роль финансового механизма в решении ряда социально-экономических проблем и достижении приоритетных целей. Акцентировано внимание на том, что одной из ключевых проблем эффективного функционирования финансового механизма является неэффективное управление и использование бюджетных средств, что является негативным явлением финансовой системы, которое сдерживает полноту реализации финансовой политики, динамику социально-экономических преобразований внутри страны и не дает возможности экономике выйти на новые рельсы экономического роста. Отмечена необходимость усиления роли государства в регулировании социально-экономических процессов, которые происходят в экономической жизни страны.

Ключові слова: бюджетная политика, финансовая политика, бюджетные средства, финансовый механизм, неэффективное использование средств.

Radionov Yu. D.

The Accounting Chamber of Ukraine

PROBLEMS EFFECTIVE FUNCTIONING OF THE FINANCIAL MECHANISM IN THE CONTEXT OF THE OBJECTIVES OF SOCIAL DEVELOPMENT

Summary

The article investigates the financial mechanism as an objective phenomenon economic system. It's noted the special role of the financial mechanism to address a number of socio-economic problems and achieving priority goals. It is noted that one of the key problems of effective functioning of the financial mechanism is inefficient management and use of budget funds is negative development of the financial system, which hinders the fullness implementation of financial policies, the dynamics of social and economic transformations inside the country and does not allow the economy to reach new rails economic growth. The article stresses the need to strengthen the role of the state in regulating social and economic processes taking place in the economic life of the country. Indeed, the efficiency of the financial mechanism is an important factor in obtaining the best results of economic activity and improve quality of life and ensuring the evolution of social development.

Keywords: budget policy, finance policy, budget funds, financial mechanism, inefficient use of funds.

УДК 336.22

Татарин Н. Б.

Львівський національний університет імені Івана Франка

БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА: ОСНОВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ В УКРАЇНІ

Досліджено пріоритетні напрями удосконалення здійснення бюджетно-податкової політики, що спрямовані на забезпечення стабільності податкової системи, її справедливості шляхом скорочення пільг та посилення захисту прав платників податків. Розглянуто необхідність забезпечення поглибленого реформування бюджетно-податкової системи в напрямку подальшого скорочення податкових пільг.

Ключові слова: бюджетно-податкова політика, національна економіка, податкова система, податки, бюджет, доходи, видатки.

Постановка проблеми. Розвиток конкурентного середовища в національній економіці значною мірою пов'язаний із адекватною державною політикою у сфері формування системи заходів, що спричиняє трансформацію монополізованих ринкових структур у високо конкурентні. Держава як суб'єкт ринкових відносин, з одного боку, може підтримувати економічно виправданий рівень інтенсивності конкуренції через систему відповідних інститутів, а з другого – створювати певні перешкоди у вигляді адміністративних бар'єрів для діяльності окремих суб'єктів ринку. При цьому зростає розуміння того, що в епоху складних внутрішньо- й міжринкових зв'язків, сама по собі конкурентна політика не спроможна забезпечити високу ефективність ринків. Необхідна адек-

ватна підтримка з боку інших видів економічної політики держави – промислової, інноваційно-інвестиційної, зовнішньоекономічної, бюджетно-податкової тощо.

На сучасному етапі розвитку ринкової економіки система державних фінансів України характеризується низкою недоліків та суперечностей, які погіршують соціально-економічне становище держави та створюють бар'єри для економічного зростання. Вони нівелюють ефективність фіскальної політики. Зокрема, неефективність механізмів розподілу та витрачання бюджетних коштів призводить до недофінансування важливих державних завдань, надмірний обсяг видатків провокує фіскалізацію податкової системи та нерациональну боргову політику, обмеженість доходів

місцевих бюджетів обумовлює втрату автономності органами місцевого самоврядування. Без глибокої модернізації системи державних фінансів, зміцнення інституцій, зменшення підґрунтя для корупції ефективність важелів стимулювання економічного розвитку буде нівельована.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою удосконалення бюджетно-податкової політики та забезпечення стабільності її здійснення в Україні займалися М. Бадида, В. Безугла, О. Василік, О. Величко, А. Крисоватий, А. Ковальчук, А. Ластовецький, О. Майстренко, С. Мочерний, В. Опарін, Н. Ожогіна, Ю. Пасічник, О. Саваріна, А. Соколовська, В. Федосов та ін. Незважаючи на значну кількість наукових праць, є потреба щодо обґрунтування напрямів удосконалення бюджетно-податкової політики України.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Бюджетно-податкова політика відіграє важливе значення як для генерування стимулів, спрямованих на підвищення продуктивності національного виробництва та праці, так і для формування економічного середовища, сприятливого для розвитку конкурентних переваг національної економіки. У довгостроковій перспективі забезпечення конкурентоспроможності національної економіки досягається за рахунок активної державної політики, що передбачає, у тому числі, спрямування бюджетних видатків на розвиток інфраструктури та людського капіталу, податкове стимулювання заощаджень й внутрішніх інвестицій, заохочення та підтримку інноваційних розробок.

Потенціал конкурентоспроможності національної економіки значною мірою залежить також від ефективності перерозподілу ресурсів через бюджетну систему країни, що вимагає застосування конкурентних механізмів виділення бюджетних асигнувань, запровадження жорстких бюджетних обмежень та санкцій до порушників бюджетного законодавства, посилення прозорості бюджетного процесу, розроблення системи середньострокового бюджетного планування та програмування тощо.

Мета статті. Головною метою роботи дослідження обґрунтування напрямів щодо удосконалення бюджетно-податкової політики та забезпечення стабільності її здійснення на основі вивчення теоретичних та практичних аспектів даної проблематики.

Виклад основного матеріалу. Досвід ринкових перетворень в Україні дає підстави стверджувати про невисоку ефективність бюджетно-податкових важелів стимулювання конкурентоспроможності національної економіки. Зокрема, через недосконалий механізм податкового адміністрування стримується нарощування інвестиційного, інноваційного та експортного (особливо у галузях із високим рівнем кінцевої доданої вартості) потенціалу економіки; низька результативність державних капіталовкладень призводить до консервації технологічної відсталості, насамперед, галузей інфраструктури та не сприяє припливу приватних інвестицій у депресивні території; неоптимальна структура видатків на освіту, що не відповідає потребам ринку, зумовлює низьку конкурентоспроможність національних трудових ресурсів; обтяжлива система субсидювання галузей економіки, яка суперечить міжнародним нормам і стандартам, погіршує умови доступу на зовнішні ринки й закладає нерівні умови господарювання, що автоматично спричинює низку інших проблем, пов'язаних з корупцією й ухилянням від сплати податків.

Детальний аналіз особливостей та форм вияву зазначених суперечностей має стати підґрунтям для формування адекватних заходів державної стратегії підвищення конкурентоспроможності національної економіки у бюджетно-податковій сфері. Пріоритетними напрямками удосконалення здійснення бюджетно-податкової політики нині є реалізація заходів податкової політики, що спрямовані на забезпечення: стабільності податкової системи, її справедливості шляхом скорочення пільг асоціального характеру; посилення захисту прав платників податків; дохідливості норм і процедур оподаткування для платників податків; поступове збільшення питомої ваги прямих податків у загальних податкових надходженнях; звільнення від оподаткування доходів, нижчих за прожитковий мінімум; застосування спрощених (альтернативних) систем оподаткування для суб'єктів малого підприємництва, а також забезпечення поглибленого реформування податкової системи в напрямку подальшого скорочення податкових пільг з метою досягнення їх повної відміни з одночасним наданням тимчасових знижок з податкових ставок на товари та послуги, що мають пріоритетне значення для задоволення потреб держави.

Зниження рівня податкового навантаження на бізнес і скорочення витрат часу платників на нараховування і сплату податків шляхом:

- перенесення податкового навантаження з мобільних факторів виробництва – праці і капіталу – на споживання, ресурсні й екологічні платежі шляхом поетапного підвищення ставок акцизного податку на алкогольні напої й тютюнові вироби;
- скасування низки малоефективних податків і зборів, що не приносять суттєвого доходу до державного бюджету;
- запровадження «податкових канікулів» для малого бізнесу;
- скасування плану мобілізації податкових платежів для фіскальної служби.

Підвищення ефективності адміністрування податків, у тому числі вирішення проблеми податкового шахрайства і зволікань з відшкодуванням податку на додану вартість, удосконалення адміністрування таких податків, як податок на доходи фізичних осіб та податок на прибуток, оскільки вони у структурі доходів Зведеного бюджету України займають найбільші частки [5].

Реформування системи фіскальних стимулів інвестиційної діяльності. Завдяки застосуванню фіскальних стимулів фактично відбувається трансферт бюджетних коштів до підприємницького сектору, який здатен використати їх більш ефективно, ніж держава. Враховуючи жорсткі бюджетні обмеження, податкові стимули інвестиційної діяльності мають бути спрямовані виключно на:

- стимулювання модернізації виробничих фондів та впровадження новітніх технологій. Цього можна досягти серед іншого завдяки тимчасовому застосуванню прискореної амортизації;
- збільшення інвестицій в інноваційні проекти. В даному контексті максимально ефективним буде запровадження для підприємств інноваційного податкового кредиту зі ставкою 25% для малих підприємств, та 20% для всіх інших, тобто можливість виключити з нарахованого податку на прибуток певний відсоток вартості витрат на інноваційні проекти. Важливо, щоб ця пільга могла бути перенесена на майбутні періоди у випадку,

якщо в рік реалізації проекту не вистачає прибутку для використання податкового кредиту, або прибуток взагалі відсутній;

- підтримку інвестиційної активності малого бізнесу. Для вирішення даного завдання використовуються різні податкові інструменти, проте найбільший стимулюючий ефект забезпечить надання підприємцям, які працюють на загальній системі оподаткування, можливості створювати спеціальні інвестиційні резерви. У таких резервах необхідно дозволити акумулювати частину прибутку без оподаткування, який можна використати виключно на інвестиційні цілі [6].

Посилення фіскальної забезпеченості місцевих бюджетів. Для реалізації цього пріоритету реформи необхідно забезпечити перерозподіл фінансових ресурсів держави та корекцію структури коштів місцевих бюджетів. Водночас, оскільки сьогодні перерозподіл окремих податків на користь місцевих бюджетів навіть у середньостроковій перспективі є практично неможливим, прийнятними є такі заходи:

- перехід на зв'язану модель податкової системи – закріплення за місцевими бюджетами частки національних податків, яка не враховується при розрахунку міжбюджетних трансфертів;

- закріплення 50% від перевищення прогнозованого обсягу надходжень першого кошика за переліком дохідних статей місцевих бюджетів, що не враховується при розрахунку міжбюджетних трансфертів;

- підвищення ставок податку на нерухомість [7].

Зміна парадигми боргової політики держави:

- встановити та закріпити на законодавчому рівні граничні та оптимальні параметри боргового навантаження для держави;

- чітко визначити цілі та напрями використання ресурсів дефіцитного фінансування;

- законодавчо закріпити спрямування частини надпланових доходів відповідного бюджетного періоду на погашення боргових зобов'язань уряду. Така норма дасть змогу оздоровити фінансову систему країни та зекономити кошти на обслуговуванні боргів.

Стабілізація дефіциту й державного боргу через посилення фінансової й фіскальної дисципліни (оптимізація кількості державних цільових і бюджетних програм; посилення фінансового контролю за цільовим і ефективним використанням бюджетних коштів). Отже, спостерігатиметься стабілізація бюджету шляхом проведення таких реформ у інфраструктурних та базових секторах (зокрема реструктуризація держмонополій і вирівнювання до економічно обґрунтованого рівня регульованих тарифів, залучення позабюджетних коштів для розвитку інфраструктури), соціальних секторах з метою підвищення ефективності витрат (перехід на адресну соціальну допомогу, вжиття заходів для стабілізації солідарної пенсійної системи, зміна принципів і механізмів фінансування сектору охорони здоров'я й освіти) та податкової системі, зокрема щодо поліпшення адміністрування податків і розширення податкової бази [3].

Бюджетно-податкова політика в Україні постійно перебуває у центрі уваги суспільства, що зумовлено її місцем серед інших складових економічної політики. В умовах нестабільного стану економіки необхідно розробити нові концептуальні підходи до напрямів та механізмів реалізації бюджетної та податкової політики з метою їх перетворення на дієві інструменти соціально-економічного розвитку держави.

Бюджетно-податкова політика є важливою складовою економічної політики держави, яка впливає на трансформацію ринкових структур у межах національної економіки. Під трансформацією ринкових структур варто розуміти не тільки зміну організаційно-правових форм, але і зміни в організації їхньої діяльності під впливом об'єктивних (глобалізація, розвиток виробничих та інформаційних технологій, зміна форм і методів ведення конкурентної боротьби) та суб'єктивних (дії органів влади й управління, вплив неформальних інститутів та інституцій) чинників.

Основа бюджетної політики повинно становити визначення пріоритетних бюджетних коштів, що відповідають стратегії розвитку суспільства. Для того щоб бюджетна політика держави була ефективною, важливо:

- оптимізувати систему управління державними фінансами;

- забезпечити високі темпи зростання національної економіки та підвищувати їх ефективність;

- мінімізувати бюджетні витрати та втрати;
- не допускати порушень в організації бюджетного процесу;

- не допускати зростання державного боргу [1].

Загальновідомо, що розвиток конкуренції залежить від створених у суспільстві умов для розвитку підприємництва. Однією з таких умов є ефективність податкової системи і податкової політики [4]. Податкова система України відрізняється від багатьох інших своєю складністю і нестабільністю. У зв'язку з цим доцільно проводити такі заходи:

- створити сприятливі фіскальні умови для залучення прямих іноземних інвестицій;

- спростити процедуру адміністрування податків;

- не допустити податкової дискримінації економічних суб'єктів;

- уніфікувати вітчизняну систему оподаткування;

- забезпечити стабільність податкового законодавства на перспективу;

- усунути необґрунтовану диференціацію в оподаткуванні суб'єктів господарювання [8].

В Україні істотний вплив на значне викривлення макроструктурних пропорцій чинить податкова політика, що має такі характерні риси:

- м'яка високодефіцитна бюджетна політика з орієнтацією на перетворення ефективних підприємств в донорів для неефективних (податки одних стають субсидіями для інших) і, як наслідок, – виведення з обороту значної частки ВВП, скорочення реальних доходів домогосподарств і підприємств;

- замість посилення прозорості використання бюджетних коштів – неефективне їх використання, з орієнтацією на безліч прямих і непрямих субсидій окремим підприємствам, що суперечить самій ідеї ринкової економіки;

- замість пільгового оподаткування нових підприємств (особливо малих) – посилення податкового пресу, що спровокувало повний або частковий перехід значної кількості суб'єктів господарювання в тіньовий сегмент економіки.

Варто зазначити, що податковий тягар посилюється стосовно підприємств, які працюють в офіційному секторі економіки, внаслідок чого близько 50% підприємств перебувають у «тіні». Негативний вплив на трансформацію ринкових структур мають також фактичні відмінності в режимі оподаткування вітчизняного бізнесу, що

сприяє посиленню ринкових позицій тих учасників, які користуються податковими преференціями, та, навпаки, обмежує конкурентоспроможність інших. Свідченням цього є, зокрема, той факт, що різні податкові пільги здебільшого надавалися збитковим підприємствам із застарілим і спрацьованим обладнанням.

Таким чином, на сучасному етапі податкова політика повинна ґрунтуватися на ретельному аналізі економічної ситуації, орієнтуватися на довгострокові цілі стимулювання конкурентоспроможності вітчизняних виробників, інноваційного розвитку економіки, що сприятиме збільшенню кількості вітчизняних підприємств, готових на рівних конкурувати з іноземними компаніями. З цієї точки зору, в Україні доцільно реалізувати ліберально-обмежену модель (характерна для країн, економічна політика яких спрямована на нарощування виробництва товарів, вихід та експансію на нові зовнішні ринки, зростання доходів населення за рахунок розвитку його підприємницької активності) податкової політики.

На сучасному етапі податкова політика повинна ґрунтуватися на ретельному аналізі економічної ситуації, орієнтуватися на довгострокові цілі стимулювання конкурентоспроможності вітчизняних виробників, інноваційного розвитку економіки, що сприятиме збільшенню кількості вітчизняних підприємств, готових на рівних конкурувати з іноземними компаніями. Тобто, основною задачею податкової політики на сучасному етапі розвитку економіки України є створення умов для поліпшення стану діяльності в реальному секторі економіки, активізації інвестиційного процесу, стимулювання розвитку пріоритетних галузей народного господарства. Вплив податкової політики на економічну активність полягає не тільки в рівні податкового навантаження, але й оптимальному поєднанні прямих і непрямих податків [2]. Варто зазначити, що останніми роками у вітчизняній системі оподаткування спостерігається тенденція до збільшення частки прямих податків, що відповідає практиці розвинених країн. Важливим чинником структурних деформацій в Україні стала податкова система, орієнтована на надходження в першу чергу непрямих податків, які у результаті платять споживачі. При такому формуванні доходи бюджету залежать не від ефективності діяльності підприємств, а від обсягів господарських оборотів. Така структура спрощує процес стягування податків, проте робить фіскальні

органи і податкову політику в цілому об'єктивно не зацікавленими в підвищенні ефективності національної економіки. Існує постійна невпевненість у відшкодуванні сплаченого податку, відбувається регіональна деформація економічного розвитку. Діюча система податкового адміністрування ставить на перше місце фінансові інтереси держави і не забезпечує адекватного захисту інтересів представників бізнесу.

Вади податкової системи України обумовлюють заборону процесів накопичення і притоку інвестицій в основний капітал і напрям ресурсів на непродуктивне споживання. Це перешкоджає адекватній реакції вітчизняних виробників на зростання споживацького попиту в результаті збільшення доходів населення, призводить до неможливості інноваційного оновлення основних фондів і розширеного відтворення високотехнологічного виробництва. Таким чином, податкова політика вже сьогодні створює ризики для розвитку економіки в довгостроковому періоді.

Висновки і пропозиції. В умовах економічної кризи економіка в країні є нестабільною та слабкою, тому потрібно розробити нові концептуальні засади до напрямів та механізмів реалізації бюджетної та податкової політики та перетворити їх на дієві інструменти управління ринковою трансформацією економіки країни. Отже, у сфері бюджетно-податкової політики необхідно передусім провести кардинальну реформу бюджетно-податкової системи: зменшити податковий тиск з урахуванням досвіду передових країн світу. Зниження податкового тиску спричинить позитивні зрушення в надходженнях до бюджету, виведення економіки з тіні, подолання корупції у сфері виробництва, зайнятості, цін, зміцнення національної валюти гривні. Також варто застосовувати прогресивне оподаткування. Бюджетно-податкова політика повинна здійснюватися в напрямі відрегулювання зведеного бюджету України, якомога швидшого подолання його дефіциту, оскільки хронічний дефіцит бюджету спричиняє витіснення приватних інвестицій. З допомогою бюджетно-податкових важелів потрібно здійснювати структурну перебудову економіки в напрямі відродження і розвитку галузей економіки, діяльність яких забезпечуватиме потреби вітчизняних споживачів з метою витіснення імпорту; сприяти розвитку інноваційно-інвестиційних підприємств і галузей економіки; забезпечити розвиток малого і середнього бізнесу.

Список літератури:

1. Варналій З. Підвищення ефективності податкової політики як чинник конкурентоспроможності підприємництва України // Теоретичні питання економіки : зб. наук. пр. – К. : Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 2011. – Вип. 19. – С. 24-27, 30.
2. Ривак О.С. Бюджетно-податкова політика в Україні за роки економічного зростання та в період кризи / О.С. Ривак // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.3. – С. 238-248.
3. Сергієнко Л.К. Вплив бюджетно-податкової політики на соціально-економічний розвиток держави / Л.К. Сергієнко // Вісник ЖДТУ. – 2010. – № 3. – С. 54-58.
4. Програма економічних реформ на 2010–2014 роки: «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf.
5. «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» / Комітет з питань освіти та науки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kno.rada.gov.ua.
6. «Щодо першочергових заходів покращення податкового клімату в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1492/>.
7. «Щодо пріоритетів реформування системи державних фінансів України в середньостроковій перспективі» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1439/>.
8. Филюк Г.М. Вплив бюджетно-податкової політики на трансформацію ринкових структур в Україні // Фінанси України. – 2011. – № 6. – С. 56-65.

Татарын Н. Б.

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

БЮДЖЕТНО-НАЛОГОВАЯ ПОЛИТИКА: ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ И ОБЕСПЕЧЕНИЯ СТАБИЛЬНОСТИ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ В УКРАИНЕ

Резюме

Исследованы приоритетные направления совершенствования осуществления бюджетно-налоговой политики, направленные на обеспечение стабильности налоговой системы, ее справедливости путем сокращения льгот и усиление защиты прав налогоплательщиков. Рассмотрена необходимость обеспечения углубленного реформирования бюджетно-налоговой системы в направлении дальнейшего сокращения налоговых льгот.

Ключевые слова: бюджетно-налоговая политика, национальная экономика, налоговая система, налоги, бюджет, доходы, расходы.

Tataryn N. B.

I. Franko National University of Lviv

FISCAL POLICY: THE MAIN DIRECTIONS OF IMPROVEMENT AND STABILITY OF THE IMPLEMENTATION IN UKRAINE

Summary

It's researched the priorities for improving the implementation of fiscal policy is aimed to ensuring of tax system stability, its fairness by reducing exemptions and strengthening the protection of taxpayer's rights. It's discussed about the need of ensuring in-depth reform of the fiscal system in the direction of further reduction in tax exemptions.

Keywords: fiscal policy, national economy, taxation system, taxes, budget, income, expenses.

УДК 657.641

**Тешева Л. В.
Невдачина О. І.
Гарапко М. І.**

Харківський інститут фінансів

Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРІОРИТЕТИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ, СПРЯМОВАНОЇ НА ЇХ УКРУПНЕННЯ В УМОВАХ ІНСТИТУЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У статті розглянуто теоретичні аспекти й особливості угод злиття та поглинання, наведено відмінності між поняттями «злиття» та «поглинання». Розглянуто основні етапи розвитку українського ринку злиттів і поглинань та причини, що спонукають компанії до укладання угод M&A.

Ключові слова: реорганізація, злиття, поглинання, приєднання, ринок M&A, інтеграція, M&A-операції.

Постановка проблеми. У сучасних ринкових умовах зростає тенденція до розвитку міжнародного руху капіталу, нових інформаційних технологій, посилення конкуренції та інвестиційної привабливості України, на основі яких поширилися процеси злиття і поглинання. Фактично ці процеси дають можливість виходу на якісно новий рівень розвитку.

Для компаній України процеси злиття і поглинання є основою збільшення капіталізації. Угоди зі злиття і поглинання також є важливим інструментом забезпечення ефективної економічної діяльності компаній, засобом збільшення їх доходності та інвестиційної привабливості.

Дослідження сучасних тенденцій розвитку процесів злиття і поглинання дасть змогу оцінити нові можливості розвитку компаній, збільшити інвестиційну привабливість економіки України та взагалі пріоритетні шляхи ефективного економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Потрібно відзначити вагомий внесок у дослідження теоретичних та практичних основ про-

цесів злиття і поглинання таких вітчизняних і зарубіжних учених, як: О. Шуляр, В. Андрійчук, С. Вовк О. Тарасова, А. Гальчинський, А. Кредісов, О. Кузьмін, Дж. Стіглер, С. Рід, М. Бредлі, Е. Берковіч та багато інших.

Прерогатива в наукових пошуках дослідження відповідної тематики належить американським дослідникам, оскільки найбільша активність таких консолідацій спостерігається на ринках США. Основоположниками наукових досліджень операцій злиття та поглинання вважаються Гохан Патрик А., Д. Депамафіліс, Рід Ф., М. Пьєро, С. Ульріх, Г. Дінз, Фріц Крюгер, Стефан Зайзель.

Постановка завдання. Завдання статті полягає в тому, щоб дослідити розвиток процесу реорганізації в умовах інституційних трансформацій та оцінити перспективи в майбутньому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Варто робити чітке розмежування між категоріями «реструктуризація» та «реорганізація» підприємства. Перше є ширшим за друге, оскільки реорганізація підприємства – один з етапів його реструктуризації.

Татарын Н. Б.

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

БЮДЖЕТНО-НАЛОГОВАЯ ПОЛИТИКА: ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ И ОБЕСПЕЧЕНИЯ СТАБИЛЬНОСТИ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ В УКРАИНЕ

Резюме

Исследованы приоритетные направления совершенствования осуществления бюджетно-налоговой политики, направленные на обеспечение стабильности налоговой системы, ее справедливости путем сокращения льгот и усиление защиты прав налогоплательщиков. Рассмотрена необходимость обеспечения углубленного реформирования бюджетно-налоговой системы в направлении дальнейшего сокращения налоговых льгот.

Ключевые слова: бюджетно-налоговая политика, национальная экономика, налоговая система, налоги, бюджет, доходы, расходы.

Tataryn N. B.

I. Franko National University of Lviv

FISCAL POLICY: THE MAIN DIRECTIONS OF IMPROVEMENT AND STABILITY OF THE IMPLEMENTATION IN UKRAINE

Summary

It's researched the priorities for improving the implementation of fiscal policy is aimed to ensuring of tax system stability, its fairness by reducing exemptions and strengthening the protection of taxpayer's rights. It's discussed about the need of ensuring in-depth reform of the fiscal system in the direction of further reduction in tax exemptions.

Keywords: fiscal policy, national economy, taxation system, taxes, budget, income, expenses.

УДК 657.641

**Тешева Л. В.
Невдачина О. І.
Гарапко М. І.**

Харківський інститут фінансів

Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРІОРИТЕТИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ, СПРЯМОВАНОЇ НА ЇХ УКРУПНЕННЯ В УМОВАХ ІНСТИТУЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У статті розглянуто теоретичні аспекти й особливості угод злиття та поглинання, наведено відмінності між поняттями «злиття» та «поглинання». Розглянуто основні етапи розвитку українського ринку злиттів і поглинань та причини, що спонукають компанії до укладання угод M&A.

Ключові слова: реорганізація, злиття, поглинання, приєднання, ринок M&A, інтеграція, M&A-операції.

Постановка проблеми. У сучасних ринкових умовах зростає тенденція до розвитку міжнародного руху капіталу, нових інформаційних технологій, посилення конкуренції та інвестиційної привабливості України, на основі яких поширилися процеси злиття і поглинання. Фактично ці процеси дають можливість виходу на якісно новий рівень розвитку.

Для компаній України процеси злиття і поглинання є основою збільшення капіталізації. Угоди зі злиття і поглинання також є важливим інструментом забезпечення ефективної економічної діяльності компаній, засобом збільшення їх доходності та інвестиційної привабливості.

Дослідження сучасних тенденцій розвитку процесів злиття і поглинання дасть змогу оцінити нові можливості розвитку компаній, збільшити інвестиційну привабливість економіки України та взагалі пріоритетні шляхи ефективного економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Потрібно відзначити вагомий внесок у дослідження теоретичних та практичних основ про-

цесів злиття і поглинання таких вітчизняних і зарубіжних учених, як: О. Шуляр, В. Андрійчук, С. Вовк О. Тарасова, А. Гальчинський, А. Кредісов, О. Кузьмін, Дж. Стіглер, С. Рід, М. Бредлі, Е. Берковіч та багато інших.

Прерогатива в наукових пошуках дослідження відповідної тематики належить американським дослідникам, оскільки найбільша активність таких консолідацій спостерігається на ринках США. Основоположниками наукових досліджень операцій злиття та поглинання вважаються Гохан Патрик А., Д. Депамафіліс, Рід Ф., М. Пьєро, С. Ульріх, Г. Дінз, Фріц Крюгер, Стефан Зайзель.

Постановка завдання. Завдання статті полягає в тому, щоб дослідити розвиток процесу реорганізації в умовах інституційних трансформацій та оцінити перспективи в майбутньому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Варто робити чітке розмежування між категоріями «реструктуризація» та «реорганізація» підприємства. Перше є ширшим за друге, оскільки реорганізація підприємства – один з етапів його реструктуризації.

Основний зміст реорганізації полягає в повній або частковій зміні власника статутного фонду юридичної особи, а також у зміні організаційно-правової форми здійснення бізнесу.

Розглядають три види реорганізації :

1) спрямовану на укрупнення підприємства (злиття, приєднання, поглинання);

2) спрямовану на подрібнення підприємства (поділ, виділення);

3) без змін розмірів підприємства (перетворення) [6, с. 23].

Перед проведенням санаційної реорганізації варто поглиблено проаналізувати фінансово-господарський стан підприємства, яке перебуває у кризі. На основі результатів аналізу робиться висновок про санаційну спроможність підприємства. Якщо прийнято рішення про його реорганізацію, потрібно розробити план реорганізаційних заходів, який має містити:

а) економічне обґрунтування необхідності проведення реструктуризації;

б) пропозиції щодо форм та методів реорганізації;

в) витрати на здійснення реструктуризації та джерела їх фінансування;

г) конкретні заходи, спрямовані на реалізацію плану;

д) оцінювання ефективності проекту реструктуризації [7, с. 45].

До основних форм реорганізації, результатом яких є укрупнення підприємств, належить злиття кількох підприємств в одне, приєднання одного або кількох підприємств до одного, а також їх взаємне поглинання.

Основні мотиви, які можуть спонукати санатора до реорганізації поглинанням, приєднанням чи злиттям з підприємством, що перебуває у фінансовій кризі:

1. Ефект синергізму. Синергізм – це умова, за якої загальний результат є більшим від суми часток. Коли йдеться про реорганізацію, спрямовану на використання ефекту синергізму, вартість підприємства в її результаті перевищує сумарну вартість окремих підприємств до реорганізації. Ефект синергізму виникає завдяки дії таких чинників:

а) економія на витратах, яка виявляється зі зростанням масштабів виробництва;

б) економія фінансових ресурсів;

в) збільшення влади на ринку.

2. Прагнення заволодіти ліцензіями, патентами, ноу-хау, які є в розпорядженні підприємства, що перебуває в кризі.

3. Отримання надійного постачальника факторів виробництва.

4. Податкові переваги.

5. Придбання активів за ціною, нижчою за вартість їх заміщення, передача технологічних і управлінських знань та навичок тощо.

6. Диверсифікація активів та діяльності з метою зменшення ризиків.

7. Попередження захоплення компанії великими корпоративними «хижаками» та збереження контролю над підприємством [6, с. 28].

Розрізняють горизонтальне злиття (приєднання, поглинання) та вертикальне.

Горизонтальне злиття (Horizontal confluence) – це об'єднання двох фірм, які виробляють однаковий тип товару чи надають однакові послуги [1, с. 32].

Вертикальне злиття (Vertical confluence) – це злиття одного підприємства з його постачальником сировини чи споживачем продукції [1, с. 33].

Злиття кількох підприємств в одне. Така форма санаційної реорганізації, як злиття, означає об'єднання підприємства (або кількох підприємств), яке перебуває у фінансовій кризі, з іншим, фінансово стійким підприємством (кількома підприємствами).

У разі злиття підприємств усі майнові права та обов'язки кожного з них переходять до новоствореного підприємства. Бухгалтерські баланси підприємств консолідуються.

Реорганізація приєднанням. Приєднання (Joining) – це спосіб корпоративної реструктуризації, який передбачає приєднання всіх прав та обов'язків однієї або кількох юридичних осіб – правонаступників до іншої юридичної особи – правонаступника. В результаті такої реструктуризації підприємства, що приєднуються, вилучаються з державного реєстру та втрачають свій юридичний статус [3, с. 29].

Принципова різниця між злиттям та приєднанням полягає в тому, що в першому випадку всі майнові права та обов'язки кількох юридичних осіб концентруються на балансі підприємства, яке створюється, а в другому – на балансі підприєм-

Таблиця 1

Підходи до розуміння різними авторами поняття процесів злиття та поглинання

Автори	Злиття	Поглинання
А. Гохан Патрик	Об'єднання різних за розмірами компаній, при якому одна компанія приєднується до іншої.	Вороже злиття.
Д. Доналд	Это объединение двух компаний, в результате которого только одна из них сохраняется как юридическое лицо.	Происходит, когда одна компания становится основным собственником и приобретает контроль над другой компанией, ее дочерней фирмой или отдельными активами, например, производственным предприятием.
Р. Стэнли Фостер, Александр Рид Л.	Слияние происходит, когда одна корпорация соединяется с другой и растворяется в ней.	Это процесс, предполагающий, что акции или активы корпорации становятся собственностью покупателя.
В. Волков	Комбинация двух или большего числа предприятий в один бизнес на основе взаимной договоренности между руководством предприятий и одобрениями акционерами этих предприятий. Слияние является одной из форм внешнего роста.	Приобретение контрольного пакета акций одной компании другой. При насильственном поглощении потенциальный покупатель может предложить цену значительно выше текущих рыночных цен, новые ценные бумаги и др. стимулы держателям акций.
В. Галанов	Це процес об'єднання двох або декількох акціонерних товариств, результатом якого є створення нового акціонерного товариства, якому передаються всі права і обов'язки акціонерних товариств, що об'єднуються з одночасним припиненням їх діяльності.	Це встановлення контролю над акціонерним товариством шляхом викупу його акцій.

Таблиця 2

Етапи розвитку українського ринку злиттів і поглинань [3, с. 44]

Часовий період, рр.	Основна характеристика
1993–1998	Масова приватизація державного майна. Поява специфічного типу рейдерства (купівля акцій у трудового колективу за заниженими цінами). Створення бази для подальших М&А угод.
1998–2003	Перерозподіл власності після кризи 1998 р. Зародження ринку злиттів та поглинань, увага інвесторів до найбільш динамічних галузей.
2003–2005	Економічне зростання. Висока частка участі держави у процесах злиттів і поглинань. Активний розвиток ринку М&А.
2006–2007	Пік активності ринку злиттів та поглинань. Зростання впливу іноземних інвесторів на роботу банківської системи.
2008–2010	Світова економічна криза, ринок М&А зазнає значних змін, скорочуються обсяги операцій. Різке зниження інтересу до українських компаній, вимушений продаж.
2010–2013	Нові тенденції ринку злиттів та поглинань з урахуванням кризових явищ та їх наслідків, зміна пріоритетів інвесторів.
2014–...	Політична нестабільність, низка перевиборів, що спричинили суттєве уповільнення ринку М&А та підвищення загального рівня недовіри до фінансового сектора.

ства, що вже функціонує на момент прийняття рішення про приєднання.

Нині відсутній єдиний підхід до розуміння сутності понять «злиття» та «поглинання» (табл. 1) [1, с. 36].

З огляду на таблицю, позиції різних авторів щодо визначення сутності процесів злиття та поглинання дають змогу стверджувати про суттєві розбіжності у трактуванні цих понять, що обумовлюється багатогранністю та складністю їхньої природи, а також існуванням різноманітних аспектів та підходів.

Приєднання означає припинення діяльності одного підприємства як юридичної особи та передачу належних йому активів та пасивів (майнових прав та зобов'язань) до іншого підприємства (правонаступника).

Таким чином, головна різниця між злиттям та приєднанням полягає в тому, що у випадку злиття всі майнові права та обов'язки кількох юридичних осіб концентруються на балансі одного підприємства, яке є наново створеним, а при приєднанні – на балансі вже функціонуючого на момент прийняття рішення про приєднання підприємства (рис. 1).

Процеси злиття і поглинання на світовому ринку отримали назву М&А (Merger and Acquisition). Передача контролю з управління бізнесом або його частини називають М&А операції. М&А є економічними процесами укрупнення бізнесу та капіталу, які відбуваються на макро- та мікроекономічних рівнях.

Як наслідок, на ринку з'являються більш великі компанії замість декількох менших. Ці угоди можуть стосуватися як реалізації певної частки підприємства, так і компанії загалом. Існують три моделі М&А-операції: придбання корпоративних прав, придбання активів, придбання боргів.

В Україні ринок злиття і поглинання пройшов складний шлях – від процвітання рейдерства на початку 1990-х рр. до цивілізованих методів ведення бізнесу на початку нового тисячоліття. У таблиці 2 представлено основні хронологічні етапи розвитку ринку злиттів та поглинань в Україні (табл. 1).

Основою виникнення процесів М&А є мотиваційні чинники, через які компанії вирішують об'єднати свою діяльність шляхом злиття чи поглинання. До таких чинників можна зарахувати:

а) фінансові (мобілізація фінансових ресурсів; використання ресурсів, що є в надлишку; диверсифікація, податкова економія тощо);

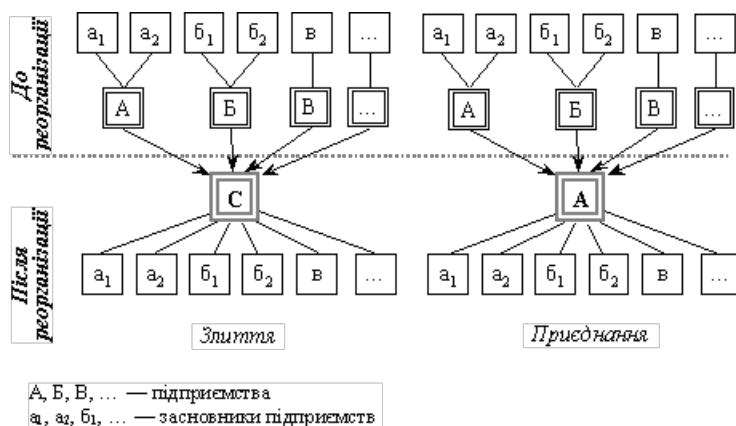

Рис. 1. Схематичне зображення відмінних характеристик між злиттям та приєднанням

Джерело: [7, с. 34]

б) операційні (ефект масштабу діяльності, економія за рахунок напрямку);

в) стратегічні (ефективність бізнес-процесів та рівнів управління, придбання менеджменту, клієнтська база, тиск на конкурента, венчурне інвестування, вихід на нові ринки, відповідність законодавчим нормам);

г) інвестиційні (розміщення тимчасово вільних коштів, проміжне придбання, вивільнення активів, що дублюються, придбання активів, дивіденди) [2, с. 33].

Максимальні обсяги угод злиття і поглинання було зафіксовано у 2007 р. Зокрема, найбільший обсяг угод (1,7 млрд дол. США) спостерігався у сфері фінансових послуг завдяки тому, що іноземні інвестори цього року уклали угоди з кількома великими українськими банками [5, с. 18].

У 2014 р. світовий ринок злиттів і поглинань перебував на висхідному тренді. Світова вартість угод перевищила показники 1-го півріччя 2013 р. на 50%, що є максимальним показником з моменту різкого зростання на ринку М&А у 2007 р. [5, с. 21].

Більшість інвесторів очікують стабілізації політичної ситуації в Україні, перш ніж вкладати якісь кошти. Ті угоди, які були укладені, – це або угоди, переговори з якими стартували ще рік тому і які просто були доведені до логічного завершення, або вимушені.

Донедавна запланованими можна вважати угоди з українськими ІТ-стартапами. Наприклад, одеського виробника мобільних додатків та ігор SoftTechnics придбала американська компанія Intersorg.

Таким чином, інтерес іноземних інвесторів до українських активів залишається низьким, тому основні операції здійснюються за рахунок активності українських фінансово-промислових груп.

Динаміки українському ринку М&А може додати інтеграція України в

Європу. Активність спостерігається у галузях, орієнтованих на європейський ринок.

Висновки. Сучасному вітчизняному ринку злиттів, приєднань і поглинань, обумовленому вищенаведеними факторами, властиві такі риси. Закритість інтеграційних процесів і майже повна відсутність інформації про процес укладання угод, їх особливості та очікувані результати. Крім того, має місце кількісна перевага методу поглинань, а не злиття, зокрема шляхом придбання нових активів, ринків збуту та каналів дистрибуції продукції в рамках існуючого сегменту ринку.

Результати проведених досліджень доводять, що ринок злиттів і поглинань в Україні досяг «дна» внаслідок політичної нестабільності.

Проте відновленню ринку М&А в Україні можуть посприяти три фактори:

а) бажання продати компанію через неможливість її контролювати внаслідок зміни політичних еліт;

б) готовність купувати українські активи «на економічному дні» і брати їх на баланс з урахуванням перспективи подальшого зростання внаслідок нових політичних, економічних та інших тенденцій, а також перспективи інтеграції з ЄС;

б) здатність стабільних українських компаній отримувати додаткове фінансування і використовувати його як бюджет для укладання угод злиття і поглинання та подальшого органічного зростання.

Список літератури:

1. Брунько Д.О. Сутність і види процесів злиття та поглинання, методи та етапи їх здійснення / Д.О. Брунько, Т.В. Марченко // Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ, Сер. Екон. науки. – 2013. – № 4. – С. 35-44.
2. Горбатюк Л.А. Ринок злиттів і поглинань у банківському секторі України: сучасний стан і перспективи розвитку / Л.А. Горбатюк // Бізнес-інформ. – 2014. – № 5. – С. 352-357.
3. Гордеева Т.А. Злиття та поглинання як інструменти антикризового управління / Т.А. Гордеева // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – Т. 1, № 1. – С. 20-23.
4. Цигиль І.Я. Сучасний стан і перспективи розвитку процесів злиття та поглинання в Україні / І.Я. Цигиль, О.О. Петльована // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.10. – С. 273-278.
5. Економічна правда. Ринок М&А завмер в очікуванні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/columns/2014/03/28>.
6. Реорганізація підприємств спрямована на їх укрупнення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://posibnyku.vntu.edu.ua/ekonomika/174.htm>.
7. Сутність та основні завдання реорганізації, спрямованої на укрупнення підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/77/90/>.

**Тешева Л. В.
Невдачина О. И.
Гарпко М. И.**

Харьковский институт финансов
Украинского государственного университета финансов и международной торговли

ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПРИОРИТЕТЫ РЕОРГАНИЗАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ, НАПРАВЛЕННОЙ НА ИХ УКРУПНЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ

Резюме

В статье рассмотрены теоретические аспекты и особенности сделок слияния и поглощения, приведены различия между понятиями «слияние» и «поглощение». Рассмотрены основные этапы развития украинского рынка слияний и поглощений и причины, побуждающие компании к заключению сделок М&А.

Ключевые слова: реорганизация, слияние, поглощение, присоединение, рынок М&А, интеграция, М&А-сделки.

**Tiesheva L. V.
Nevhachyna O. I.
Harapko M. I.**

Kharkiv Institute of Finance
Ukrainian State University of Finance and International Trade

MAIN TENDENCIES AND PRIORITIES OF ENTERPRISES REORGANIZATION IS DIRECTED TO THEIR GROWTH IN THE CONDITIONS OF INSTITUTIONAL TRANSFORMATIONS

Summary

The article deals with the theoretical aspects and features of mergers and acquisitions, given the differences between the concepts of «merger» and «acquisition». The author considered the main stages of development of Ukrainian market of mergers and acquisitions, the reasons that motivate companies to M&A contracting. The strategies of prevention of bankruptcy which characterized behaviour of the enterprise in the conditions of crisis have been investigated.

Keywords: reorganization, mergers, acquisitions, absorption, M&A market, integration, M&A transactions.

УДК 336.72

Титаренко Л. М.

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

МОНЕТАРИЗМ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто теоретичні та практичні аспекти монетарної політики і монетарного регулювання. Проаналізовано проблеми реалізації грошово-кредитної політики в Україні на сучасному етапі. Показано основні принципи удосконалення монетарної політики та її вплив на стабілізацію інфляції. Обґрунтовано необхідність узгодження грошово-кредитної та фінансової політики для макроекономічної стабілізації і зростання національної економіки

Ключові слова: монетарна політика, національна економіка, фінансові ринки, інфляція, індекс цін, валютний курс.

Постановка проблеми. Монетарна політика є важливим інструментом впливу на соціально-економічний розвиток національної економіки. Результати її реалізації позначаються на макроекономічній динаміці через зміну ділової поведінки економічних суб'єктів. Ефективна стимулююча монетарна політика здатна надати економіці імпульси для зростання, забезпечити умови для високих й стабільних темпів розширеного відтворення. Водночас прорахунки і помилки у сфері грошово-кредитного регулювання чинять руйнівний вплив на господарську систему країни. Тому пошук оптимальних меж державного втручання у грошово-кредитну сферу, дієвої комбінації монетарних інструментів, раціонального механізму грошово-кредитного регулювання дає змогу цілеспрямовано і ефективно впливати на економічні процеси та забезпечувати стабільні темпи економічного зростання, що є надзвичайно актуальним для вітчизняної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти монетарної політики і монетарного регулювання досліджено в наукових працях багатьох учених-економістів і практиків. Суттєвий внесок в оцінку ролі монетаризму в системі державного регулювання зробили такі зарубіжні вчені, як Ф. Найт, Дж. Вінер, Г. Саймон, А. Мелцер, А. Шварц. Термін «монетаризм», який ввів американський економіст К. Бруннер, розкриває виняткову роль грошей в економіці та пріоритет грошово-кредитної політики в регулюванні національної економіки. Провідну роль у формуванні й утвердженні основних положень монетаризму відіграв М. Фрідмен, який доводив, що через монетарну систему, тобто систему грошового обігу, можливо і необхідно розв'язувати всі економічні проблеми країни [1].

В Україні проблеми грошово-кредитних та валютних відносин стали в достатній мірі предметом дослідження лише зі здобуттям державної незалежності та самостійного вступу її у відносини зі світовим ринком. Проблеми ефективності грошово-кредитної політики в регулюванні національної економіки досліджують такі вітчизняні науковці, як А. Гальчинський, Ю. Глухов, Ф. Журавка, Т. Ковальчук, І. Крючкова, І. Лютий, В. Міщенко, С. Міщенко, О. Михайловська, С. Науменкова, І. Нідзельська, О. Охріменко, К. Паливода, О. Петрик, А. Скрипник, О. Сугоняка, В. Шевчук, Н. Черкас, М. Чех та ін.

Попри наявність фундаментальних праць, присвячених цьому питанню, одностайності серед фахівців практично немає. Не в останню чергу з цим пов'язано те, що процес взаємодії монетарної політики і регуляторних впливів супроводжують протиріччя і ризики. Зокрема, йдеться про

дилему, що отримала свого часу (40 років тому) у наукових розвідках представників далекого зарубіжжя назву «неможлива триєдність». Як виявилось, неможливо одночасно мати фіксований валютний курс, зберігати відкритість національної економіки для міжнародної мобільності фінансового капіталу і водночас проводити незалежну грошово-кредитну політику [2, с. 42].

Ефективність монетарної політики полягає в забезпеченні стабільності цін, повної зайнятості і зростанні реального обсягу ВВП. Це досягається за допомогою заходів в рамках грошово-кредитної політики, що здійснюються досить поволі, розраховані на роки і не є швидкою реакцією на зміни кон'юнктури. У зв'язку з цим поточна монетарна політика орієнтується на конкретні і доступні цілі, наприклад на фіксацію кількості грошей в обігу, певного рівня банківських резервів чи норми. Реалії ж сьогодення вимагають системного дослідження цих процесів.

Мета статті – визначення узгодженості застосування інструментів монетарної політики та дослідження її впливу на стабілізацію національної економіки в комплексі з результативністю заходів економічної та фінансової політики.

Виклад основного матеріалу. Як складова єдиної державної економічної політики монетарна політика спрямована на забезпечення стабільності цін, зайнятості населення і зростання реального обсягу виробництва та в змозі пом'якшувати негативний вплив світової кризи на вітчизняну економіку.

Отже, цілком справедливим є твердження, що ефективність проведення Національним банком грошово-кредитної політики визначається динамікою перелічених макроекономічних показників. Загальновідомо, що на реальний обсяг виробництва в Україні значно впливає кон'юнктура на світових сировинних ринках, а на рівень зайнятості населення – економічний стан експортоорієнтованих підприємств. За таких умов вплив монетарної політики на реальний обсяг виробництва та рівень зайнятості населення є досить обмеженим, тому перелік індикаторів ефективності проведення грошово-кредитної політики потребує додаткового обґрунтування [3, с. 63].

Водночас реалії господарського життя в умовах глобалізації потребують узгодженості дії усіх суб'єктів, які впливають та монетарний механізм. Але, починаючи з січня 2014 року, умови проведення грошово-кредитної політики надзвичайно ускладнилися рецесивними тенденціями 2012–2013 рр., погіршенням соціально-політичної ситуації, анексією Криму та подальшим загостренням ситуації на сході країни. Обмежені фінансові ресурси державного та приватного секторів зумов-

лювали звуження внутрішнього попиту, а несприятлива зовнішня кон'юнктура, зокрема дискримінаційні торгові дії з боку Росії – зовнішнього. У результаті – зниження ВВП в 2014 році на 6,8%, а в 2015 році – на 10,4% [4].

Суттєві зовнішні дисбаланси, пов'язані із значним дефіцитом поточного рахунку платіжного балансу в попередні роки, створюють девальваційний тиск, а підвищені ризики соціально-політичної ситуації провокують відплив капіталу з країни та депозитів з банківської системи. Така ситуація потребує підвищення ефективності монетарних важелів в національній економіці.

Головними суб'єктами, які визначають інструменти грошово-кредитної політики в державі, є: Національний банк, Міністерство фінансів, Міністерство економіки, безпосередньо уряд, Верховна Рада. Органи виконавчої та законодавчої влади визначають основні макроекономічні показники, які слугують орієнтирами для формування цілей грошово-кредитної політики: обсяг ВВП, розмір бюджетного дефіциту, платіжний та торговий баланси, рівень зайнятості тощо. Але вирішальна роль, згідно зі статтею 100 Конституції України, належить Національному банку, оскільки він несе відповідальність перед суспільством за стан монетарної сфери, розробляє основні засади грошово-кредитної політики та здійснює контроль за її проведенням [3].

Основні інструменти та цілі грошово-кредитної політики в Україні: операції на відкритому ринку, норматив обов'язкового резервування, облікова ставка, облікова ставка Національного банку, політика рефінансування, офіційний обмінний курс гривні, валютний коридор, плаваючий валютний курс

Реалії господарського життя в умовах глобалізації потребують поглиблення стратегічного рівня координації монетарної та бюджетної політики в Україні, що є об'єктивною потребою процесу модернізації національної економіки. Модернізація національної економіки передбачає нову логіку побудови державної економічної політики. Зростання економіки має визначатися завданнями внутрішнього інноваційного розвитку, освоєнням результатів науково-технічного прогресу, якісного і швидкого оновлення технологій і обладнання, досягнення повної зайнятості. Тому бюджетна та монетарна політика мають бути спрямовані на досягнення й підтримання інноваційного типу економічного зростання, а не «замикатися» на суто фінансових завданнях. Модернізація економіки є частиною стратегії довгострокового розвитку країни й повинна мати комплексний характер, включати систему бюджетних, податкових, грошово-кредитних і валютних інструментів [5].

Автор поділяє точку зору дослідників, які визнають державне регулювання монетарної сфери одним із основних важелів ефективної регуляторної політики. Зокрема важливе місце у взаємодії уряду та НБУ має зайняти дієва, а не декларативна стратегія макроекономічної політики України, в якій окрім визначення дій та спільних цілей і порядку їх досягнення має бути визначена відповідальність за недотримання стратегії.

Умови нової господарської реальності потребують активізації використання адміністративних інструментів держави в економіці, що супроводжується випрямленням і спрощенням зв'язків і залежностей; політизація інституту центрального банку; зміщення центру ваги у фінансовій політиці з ризику інфляції на ризик дефляції; вико-

ристання таких нетрадиційних заходів грошово-кредитної політики держави, як пряме надання ліквідності на відкуп приватних активів; політика нульової ціни грошей на ринку, яка підтримує принцип обмеженості грошей [6, с. 11].

Наукова думка про ситуацію, що склалася у світовій економіці, поділилася на два протилежні напрями. Один із них побудований на постулатах економікс, націлений на те, щоб удосконалити сучасний капіталізм шляхом переходу до вищої стадії неолібералізму, а другий вважає подібний шлях безперспективним (тобто таким, що поглиблюватиме економічну соціальну, інноваційну і екологічну стратифікацію), а також обґрунтовує необхідність розробки нової парадигми економічного розвитку світу [7, с. 4].

Bubbleeconomics відображає якісно нове явище суспільно-економічного життя, де основу виробничих відносин складає фіктивний, спекулятивний капітал, який перетворює гроші та інші цінні папери на особливі швидкозростаючі операції, чия мета полягає в одержанні не базового активу, а прибутку від зміни ціни (7, с. 5).

Фіктивний капітал у вигляді «фінансових бульбашок», вигадавши фіктивну оцінку багатства «капіталізація», став найприбутковішим і перетворився на фактичного володаря світу, сприяючи утворенню купки країн «золотого мільярда». Статистика свідчить, що ці країни, де проживає приблизно 15% населення планети, споживають приблизно 85% ресурсів, вироблених у всьому світі. Найпотужніша країна світу США виробляє 20% світового ВВП, а споживає майже 45% світового продукту [7, с. 9].

Це свідчить про те, що «навіжені гроші» створюють прибуток, який є результатом надвиробництва грошової маси, кредитних операцій спекулятивних інвестицій у цінні папери. Причому такий прибуток зростає випереджаючими темпами порівняно з прибутком, отриманим у реальному секторі економіки. Якщо у 1979-х роках фінансові підрозділи виробничих корпорацій США створювали не більше від 15% їхнього загального прибутку, то на сьогодні вони забезпечують своїм корпораціям уже майже 50% цього показника [7, с. 7].

Тому в ситуації, що склалася в Україні, ключовим завданням уряду та НБУ має стати відновлення кредитування реального сектору економіки і забезпечення макроекономічної стабільності. Одним із заходів активізації кредитування реального сектору економіки може бути ефективна співпраця монетарної і фінансової влади з найбільшими банками щодо кредитування пріоритетних галузей вітчизняної економіки. Звичайно така домовленість має включати певні поступки з боку держави у вигляді зменшення для таких банків ставок оподаткування, надання довгострокових кредитів рефінансування за ставкою, нижчою за середню, ефективною інформаційною політикою, спрямованою на зміцнення іміджу банків-кредиторів реального сектору економіки. Водночас банки, повинні надавати безкоштовні послуги підприємствам кредитоодержувачам з метою їх швидкого зростання. За виконанням домовленостей як НБУ, так і уряд повинні здійснювати жорсткий контроль.

Для України корисним може бути досвід Федеральної резервної системи США та Європейського центрального банку, які застосовували спеціальні програми стимулювання економіки. Так, одними із програм ФРС щодо стимулювання економіки були програми розподілу коштів –

прямі кредити позичальникам та інвесторам на головних кредитних ринках країни. Мета програм – підтримати кредитні ринки та знизити процентні ставки за кредитами, які стали різко підвищуватися через фінансову кризу. У рамках цього напрямку ФРС розробила дві нові програми, метою яких стало відновлення ринків комерційних цінних паперів (Commercial Paper Funding Facility) і сек'юритизованих активів (Term Asset-backed Securities Load Facility). За цими програми ФРС скуповує цінні папери, у тому числі і при первинному їх розміщенні. ФРС купує висооякісні активи – цінні папери Казначейства США, зобов'язання агентств, пов'язаних з державою. Мета подібних інфляційних впливів – зниження вартості та доступності кредиту для домогосподарств і бізнесу, і насамперед у сегменті ринку нерухомості [8].

Суттєве значення в удосконаленні монетарної політики в Україні мають основні принципи її реалізації, що визначені в Основних засадах грошово-кредитної політики на 2016–2020 рр:

- пріоритет досягнення та підтримки цінової стабільності в порівнянні з іншими цілями і задачами грошово-кредитної політики;
- визначення обмінного курсу ринковими умовами;
- перспективний характер прийняття рішень, які базуються на макроекономічній основі;
- прозорість діяльності Національного банку України;
- інституційна, фінансова та операційна незалежність НБУ [9].

Ураховуючи те, що низька і стабільна інфляція є одним із головних внесків у стає економічне зростання, який може бути забезпечений центральним банком, Національний банк вважає, що інфляційне таргетування (далі – ІТ) є найбільш сприятливим монетарним режимом для створення середовища низької та стабільної інфляції.

Передбачається перехід до режиму ІТ оголосити до кінця 2016 року і здійснити всі необхідні кроки для запровадження його важливих елементів. Під час перехідного періоду Національний банк залишатиметься вірним намірам щодо зниження рівня інфляції відповідно до зобов'язань, взятих у межах програми співпраці з МВФ (EFF).

Так, завданням Національного банку на 2016–2020 рр. є поступова переорієнтація на зниження рівня інфляції. Це вимагає проведення послідовної прозорої грошово-кредитної політики, спрямованої на стабілізацію цін. Таке монетарне таргетування доцільно розглядати як перехід до повноцінного режиму ІТ. Згідно із домовленостями з МВФ, кількісні індикативні орієнтири за монетарною базою були встановлені відповідно до зниження інфляції і можуть переглядатися щоквартально. Водночас монетарне таргетування має низьку недоліків у середньостроковій перспективі. Зокрема, в країнах з рівнем розвитку, таких як Україна, попит на гроші є непередбачуваним, що ускладнює зв'язок стабілізації інфляції та монетарних цілей. Це вимагає постійних консультацій з МВФ по мірі досягнення прогресу в імplementації елементів режиму ІТ. Цей режим є найбільш відповідним монетарним режимом для України в проведенні прозорої грошово-кредитної політики.

Також такий режим Національного банку зможе сприяти фінансовій стабільності та стабільним темпам економічного зростання і підтримуватиме економічну політику Уряду України за

умови, що це не перешкоджатиме досягненню цілей щодо інфляції. Середньострокова інфляція встановлена на рівні 5% (для річного приросту індексу споживчих цін) і досягатиметься поступово. Зокрема, визначено такі короткострокові цільові показники для річної зміни індексу споживчих цін: 2016 рік – 12% з поступовим зниженням у 2020 році до 5% [10]. Виділяються переваги низької та стабільної інфляції, яку може забезпечити режим ІТ: зниження ризиків бізнес-середовища; підвищення довіри до гривні; дедоларизація; низькі номінальні відсоткові ставки; адекватна оцінка ризиків. В умовах збереження цінової стабільності в державі та з метою підтримки зазначеної тенденції, Національний банк України знизив облікову ставку з 30% до 27%, а також прогнозує зниження інфляції в 2016 році до 12% [10].

Водночас монетарна політика Національного банку має бути спрямована на підтримання достатнього рівня міжнародних резервів та здійснення контролю за зростанням грошових агрегатів відповідно до програми співпраці з МВФ. Національний банк досягатиме цілей щодо інфляції, насамперед, шляхом зміни ключової процентної ставки грошово-кредитної політики (синхронізованою з обліковою ставкою) – процентної ставки за операціями Національного банку, що мають найбільший вплив на стан грошово-кредитного ринку. Інші інструменти грошово-кредитної політики відіграватимуть допоміжну роль. Вони сприятимуть згладжуванню передавання ефектів від зміни ключової ставки грошово-кредитної політики в економіку, а також сприятимуть збалансованому розвитку фінансових ринків. Крім того, Національний банк вживатиме усіх необхідних заходів з дотримання режиму плаваючого обмінного курсу.

Нова операційна структура грошово-кредитної політики повинна спиратися на стабільно працюючі та стійкі фінансові ринки, що є головною передумовою забезпечення ефективної діяльності Національного банку, посилення його кредитного та інвестиційного потенціалу. У співпраці з Урядом та іншими фінансовими структурами проводитиметься робота із запровадження системи моніторингу фінансової стабільності на основі оцінки системних ризиків.

Особливу увагу необхідно акцентувати на важливості зростання ефективності та надійності вітчизняного фондового ринку. Для впровадження дієвої монетарної політики це має першочергове значення, оскільки цінні папери в міжнародній практиці залишаються одним із найпоширеніших інструментів застави, яка потрібна щодня під час проведення звичайних операцій банківського кредитування, а також рефінансування банків центральним банком. Отже, чим ліквідніший та надійніший ринок цінних паперів, тим ефективніші інструменти застави має у своєму розпорядженні банківська система, тим більший обсяг її кредитного потенціалу, а також доступніші її послуги для бізнесу та населення.

Крім того, фондовий ринок має великі можливості щодо формування довгострокових фінансових ресурсів. Тому в індустриально розвинених країнах він є потужним каналом монетарної трансмісії, що сприяє підвищенню дієвості інструментів грошово-кредитної політики та їх позитивного впливу на розвиток реального сектору економіки. У цьому відношенні вітчизняний фондовий ринок має величезний нереалізований

потенціал. Так, з одного боку, загальний обсяг операцій, що здійснюються на ньому, давно сягнув рівня обсягу операцій на міжбанківському валютному ринку Але, з іншого, левава частка операцій із цінними паперами проводиться в позабіржовому сегменті [11]. Унаслідок цього вартість цінних паперів, що обертаються на ньому, визначається переважно не їх ринковою кон'юнктурою та щоденними котируваннями, а простою домовленістю двох сторін, які нерідко можуть бути пов'язаними учасниками ринку.

Висновки і пропозиції. Сучасна монетарна політика уряду має бути спрямована на створення умов для концентрації обмежених фінансових ресурсів, які дають можливість стабілізації та розвитку національної економіки. Держава повинна виступити гарантом для посилення довіри до банківського сектору в цілому і ліквідувати дестабілізаційні чинники банківської системи. НБУ пови-

нен повною мірою комплексно використовувати наявний у нього набір важелів і механізмів, які спрямовують зміцнення економіки і забезпечують ефективно регулювання фінансової сфери.

Водночас повинна бути постійна взаємодія Національного банку з Урядом України в питаннях узгодження грошово-кредитної та фінансової політики, особливо в частині впливу емісії державних боргових зобов'язань на стан грошово-кредитного ринку, а також активно співпраця в питаннях щодо забезпечення стабільності та стійкості фінансової системи, удосконалення її механізмів та інструментів. Спільно з усіма гілками влади Національний банк повинен вживати заходи в напрямі макроекономічної стабілізації, удосконалення законодавства із захисту прав кредиторів і споживачів фінансових послуг, поліпшення інвестиційного клімату, що вимагають нові умови господарської реальності.

Список літератури:

1. Фридмен М. Количественная теория денег: новая формулировка / М. Фридмен. Пер. с англ. – М. : Дело, 1998.
2. Селіверстов В.В. Аналіз впливу окремих інструментів монетарної політики на темпи інфляції в Україні / В.В. Селіверстов // Фінанси України. – 2012. – № 4. – С. 41-49.
3. Лук'янов В. Роль монетарної політики і монетарного регулювання в активізації фінансових ринків / В. Лук'янов // Банківська справа. – 2012. – № 4. – С. 60-75.
4. Інфляційний звіт НБУ за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slideshare.net/tsnua/2016-57914046>.
5. Валютні системи та валютна політика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://koryyka.org.ua/?p=204>.
6. Яременко О.Л., Дмитренко О.В. Інституційні ефекти нетрадиційної грошово-кредитної політики: поступова адаптація або фінансова сингулярність / О.Л. Яременко, О.В. Дмитренко // Економіка України. – 2014. – С. 4-15.
7. Єщенко П.С. Світу потрібний новий вектор розвитку: від bubbleeconomics – до економіки людини / П.С. Єщенко // Економіка України. – 2014. – № 6. – С. 4-22.
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 12.11.2003 № 492 «Про затвердження Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ovcu.com.ua/kabinet-ministriv-ukrayini/publisher>.
9. НБУ визначив принципи грошово-кредитної політики до 2020 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
10. Основні засади грошово-кредитної політики на 2016–2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
11. Загальний огляд фондового ринку України за січень-лютий 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=408566>.

Титаренко Л. М.

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

МОНЕТАРИЗМ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Резюме

Рассмотрены теоретические и практические аспекты монетарной политики и монетарного регулирования. Проанализированы проблемы реализации денежно-кредитной политики в Украине на современном этапе. Показаны основные принципы совершенствования монетарной политики и ее влияние на стабилизацию инфляции. Обоснована необходимость согласования денежно-кредитной и финансовой политики для макроэкономической стабилизации и роста национальной экономики.

Ключевые слова: монетарная политика, национальная экономика, финансовые рынки, инфляция, индекс цен, валютный курс.

Titarenko L. M.

Poltava Yuri Kondratiuk National Technical University

MONETARISM IN THE SYSTEM OF NATIONAL ECONOMY STATE ADMINISTRATION

Summary

It's considered the theoretical and practical aspects of monetary policy and monetary administration. The problems of monetary policy implementation in Ukraine today are analyzed. There are analyzed the basic principles of monetary policy and improving its impact on stabilizing inflation. It's proved the necessity of coordination of monetary and financial policies for macroeconomic stabilization and national economy growth.

Keywords: monetary policy, national economy, financial markets, inflation, price index, exchange rate.

УДК 338.242.4

Тірбах Л. В.

Київський національний торгово-економічний університет

ОПТИМІЗАЦІЯ КІЛЬКОСТІ ДЕРЖАВНИХ ЦІЛЬОВИХ ТА БЮДЖЕТНИХ ПРОГРАМ

У статті охарактеризовано та проаналізовано оптимізацію кількості державних цільових та бюджетних програм в Україні. Одним із методів регулювання економічних процесів у державі є розробка та впровадження цільових програм. Саме цільові програми, завдяки концентрації фінансових, наукових, людських ресурсів при прийнятті якісно нових управлінських рішень, є одним із факторів подолання негативних соціально-економічних процесів в економіці. Тому нині постала необхідність дослідження категорії «державна цільова програма», розкриття сутності ресурсного забезпечення цільових програм.
Ключові слова: бюджетні програми, державні цільові програми, Державний бюджет, розпорядники бюджетних коштів, бюджетні ресурси.

Постановка проблеми. Державні цільові програми відіграють важливу роль у досягненні стратегічних цілей соціально-економічного розвитку країни. Однією з найважливіших проблем у фінансуванні державних цільових програм є ризик розпорошення державних коштів унаслідок збільшення їх кількості, у зв'язку з чим можуть зменшитися результативність та ефективність виконання державних цільових програм. Також на увагу заслуговує вдосконалення механізму їх розроблення, узгодження та затвердження, а також законодавче регулювання. Потребують реформування система контролю за ухваленням та реалізацією державних цільових програм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо формування, фінансування та оцінки ефективності цільових програм розглянуті в публікаціях вітчизняних (М. Афанасєв, М. Гараж, Л. Ігоніна, Г. Ковальцев, А. Лавров, О. Мінаков та ін.) та зарубіжних (Д. Волкер, Ф. Мохер, Р. Рист, А. Премчанд, Г. Хатрі та ін.) економістів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Одним із недоліків формування державних цільових програм є недосконалість нормативної бази механізмів їх фінансування на середньо- та довгостроковий періоди. Тому нагальною є потреба в розробленні середньострокових планів забезпечення фінансовими ресурсами державних цільових програм з урахуванням їх обсягів протягом кожного року.

Метою статті є аналіз оптимізації кількості державних цільових та бюджетних програм.

Виклад основного матеріалу. Згідно із Законом України «Про державні цільові програми» [13], державною цільовою програмою визнається комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням.

Метою розроблення державних цільових програм є сприяння реалізації державної політики на пріоритетних напрямках розвитку держави, окремих галузей економіки та адміністративно-територіальних одиниць; забезпечення концентрації фінансових, матеріально-технічних, інших ресурсів, виробничого та науково-технічного потенціалу, а також координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій для розв'язання найважливіших проблем [13].

На сьогоднішній день розробляються та реалізуються різноманітні за своїм характером цільові програми, які класифікуються за різними ознаками. Так, наприклад, згідно з Законом України «Про державні цільові програми» [13], вони поділяються на: загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля – це програми, які охоплюють всю територію держави або значну кількість її регіонів, мають довгостроковий період виконання і здійснюються центральними та місцевими органами виконавчої влади; інші програми, метою яких є розв'язання окремих проблем розвитку економіки і суспільства, а також проблем розвитку окремих галузей економіки та адміністративно-територіальних одиниць, що потребують державної підтримки.

Для більш повного розуміння терміна «державна цільова програма» розглянемо та доповнимо класифікацію цільових програм. Класифікувати державні цільові програми можна за багатьма ознаками, зокрема: за спрямованістю програм; за дієвістю; за терміном та масштабом дії; за об'єктами; за способом реалізації; за характером дії; за рівнем інноваційної складової; за джерелом фінансування.

За своєю спрямованістю цільові програми пропонуються класифікувати на економічні, соціальні, наукові, екологічні, змішані та інші.

Варто зауважити, що в чистому вигляді цільові програми зустрічаються рідко, тому що результат, який переслідують цільові програми, має багатосторонній характер і впливає на багато процесів у державі – науку, економіку, умови життя населення, екологічну ситуацію тощо.

Економічні цільові програми можна класифікувати за галузевою ознакою, а саме цільові програми, спрямовані в паливно-енергетичний, промисловий, агропромисловий комплекси, будівництво та житлово-комунальне господарство, транспорт та зв'язок тощо [5].

Цільові програми розвитку агропромислового комплексу класифікуємо таким чином: програми, спрямовані на розвиток інфраструктури села; програми, спрямовані на підвищення зайнятості сільського населення, заохочення молоді до роботи в сільській місцевості; програми, спрямовані на розвиток земельних відносин та форм господарювання (формування ринку земель сільськогосподарського призначення, дії, спрямовані на захист та відтворення родючості ґрунтів, ефективного використання земельних ресурсів, а також окремо слід наголосити на сільськогосподарській кооперації та створенні кооперативів, вивчення досвіду кооперації в інших країнах); програми, спрямовані на роз-

виток аграрного ринку (функціонування аграрного ринку, фонду, біржі, вдосконалення форм реалізації сільськогосподарської продукції); програми, спрямовані на розвиток сфери виробництва (державна підтримка конкурентоспроможності стратегічної сільськогосподарської продукції, запровадження науково обґрунтованих систем ведення сільськогосподарського виробництва, державна підтримка виробництва конкурентоспроможної техніки для агропромислового комплексу, впровадження альтернативних джерел енергії біологічного походження); програми, спрямовані на фінансове та інвестиційне забезпечення (удосконалення податкової політики, удосконалення міжгалузевих економічних відносин в умовах вступу до СОТ, розвиток кредитування в аграрному секторі, розвиток страхування в аграрному секторі, розвиток мережі транспортного сполучення); програми, спрямовані на розвиток аграрної науки та освіти (підготовка та перепідготовка фахівців для сільського господарства та аграрної сфери, створення системи інвестиційно-привабливих об'єктів, розвиток дорадництва, впровадження науково-технічного процесу); програми, спрямовані на удосконалення системи управління (удосконалення проведення стратегічного аналізу, прогнозування моніторингу та контролю за розвитком сільських територій, здійснення оцінки досягнутих результатів розвитку сільських територій тощо); інші програми.

За дієвістю державні цільові програми класифікуємо на діючі та недіючі, за терміном дії – на короткострокові, середньострокові та довгострокові; за характером дії – на структурні та кон'юнктурні.

За масштабом дії цільові програми поділяються на державні, регіональні, локальні, місцеві та змішані.

За об'єктами цивільних відносин програми класифікуємо на цільові програми, що реалізуються для фізичних осіб, цільові програми, реалізуються для підтримки юридичних осіб та змішані цільові програми. Крім того, за об'єктами категорій населення пропонуємо класифікувати цільові програми для міського населення, програми для сільського населення та змішані цільові програми [5].

Для розмежування цільових програм за способом реалізації пропонуємо класифікувати їх таким чином: цільові програми, спрямовані на фінансування заходів (наприклад, розробку та оновлення схем користування земельних ресурсів для підвищення їх ефективного використання тощо); цільові програми,

направлені на компенсацію витрат, при цьому розподілимо їх на компенсацію витрат по закупівлі вітчизняних товарів (наприклад, закупівлю вітчизняної сільськогосподарської техніки, що придбана фермерськими господарствами), здешевлення отриманих кредитів (наприклад, тих, що мають довгостроковий характер) та інші; цільові програми, направлені на надання зворотної фінансової допомоги (відрізняються від попередніх тим, що надається зворотна фінансова допомога для поповнення обігових коштів, провадження певних видів діяльності тощо); цільові програми, направлені на надання пільгових кредитів, за користування якими сплачується певний відсоток, що має незначну величину (як правило, не перевищує 7%); цільові програми, направлені на стимулювання виробництва (наприклад, виплата дотацій за площі вирощених сільськогосподарських культур тощо).

За рівнем інноваційної складової, цільові програми можуть охоплювати такі

напрямки: модернізація електростанцій; нові та відновлювальні джерела енергії; машинобудування та приладобудування як основа високотехнологічного оновлення всіх галузей виробництва; розвиток високоякісної металургії; нанотехнології, мікроелектроніка, інформаційні технології, телекомунікації; удосконалення хімічних технологій, нові матеріали, розвиток біотехнологій; високотехнологічний розвиток сільського господарства і переробної промисловості; транспортні системи: будівництво і реконструкція; охорона і оздоровлення людини та навколишнього середовища; інші.

За напрямами джерел фінансування цільові програми можна класифікувати як такі, що профінансовані з державного бюджету, та цільові програми, профінансовані з місцевого бюджету (обласного, районного тощо), а також цільові програми, що фінансуються як з державного, так і з місцевих бюджетів, тобто змішані [5].

Для оцінки ефективності державних програм використовують два принципи до різних підходи. Перший – полягає в оцінці відхилень фактичних даних за результатами реалізації програми від запланованих. При такому підході досягнення планових значень показників автоматично підтверджує її ефективність.

Другий – передбачає оцінку динаміки певних показників, що характеризують рівень розвитку соціальної сфери, з формуванням на основі результатів такого аналізу висновків щодо ефективності програми. Важливим моментом є необхідність врахування зовнішнього ефекту. Мається на увазі вплив певних негативних чи позитивних факторів на ті чи інші показники соціальної сфери, поява яких не пов'язана з реалізацією державних цільових програм (розробка більш ефективної вакцини для лікування захворювання, поява нового штампу вірусу). Тобто даний ефект не є результатом реалізації програми і має бути виключений із розрахунку її ефективності.

В Україні, відповідно до Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі, для оцінки ефективності використання бюджетних коштів застосовуються показники результативності – кількісні та якісні, які характеризують результати виконання державної програми і підтверджуються статистичною, бухгалтерською та іншою звітністю, даючи можливість здійснити оцінку використання коштів на виконання державної програми [6].

Крім цього, існуючі на сьогодні оціночні заходи фактично спрямовані на контроль за виконанням плану та аналіз відхилень фактичних значень від планових. Причому основним об'єктом аналізу виступають бюджетні витрати, а не результати реалізації державних цільових програм. Саме на аналіз та оцінку процесу реалізації державної цільової програми, а не на результат від їх реалізації орієнтований базовий нормативно-правовий акт «Методичні рекомендації щодо проведення оцінки економічної і соціальної ефективності виконання державних цільових програм» [7; 8].

При цьому при проведенні оцінки активно використовуються експертні оцінки як при визначенні ваг того чи іншого показника при розрахунку інтегральних показників, так і для оцінки і рейтингування програм. Водночас у методичних рекомендаціях не конкретизується, хто може чи має виступати як експерти, які методи

індивідуальних чи групових експертних оцінок використовуються. Таким чином, фактично дані методичні рекомендації створюють підґрунтя для вільної трактовки результатів виконання будь-якої державної цільової програми, оскільки оцінка результативності напряму залежить від позиції «експертів» та обраних для оцінки програми експертів.

Принциповою проблемою існуючих методичних підходів до оцінки ефективності державних програм в Україні є невірне розуміння терміну ефективність і, як наслідок, багато в чому помилковий та неадекватний алгоритм її оцінки.

У контексті формування державного бюджету на 2016 р. актуальним є питання оптимізації кількості бюджетних програм. Програми підлягають структурванню з урахуванням цілей, завдань та функцій головних розпорядників бюджетних коштів.

Варто реструктуризувати державні цільові програми з урахуванням стратегічних напрямів Програми економічних реформ «Україна – 2020» [2]. Державні цільові програми слід поділити за групами: такі, що повною мірою відповідають завданням та заходам Програми економічних реформ «Україна – 2020» [2]; програми, які доцільно об'єднати; програми, що підлягають припиненню.

Механізм узгодження та затвердження переліку і джерел фінансування державних цільових програм потребує збалансування. Їх склад визначається Державною програмою економічного і соціального розвитку України на відповідний рік. Видатки на реалізацію програм регламентуються законом про Державний бюджет України з урахуванням наявних ресурсів. Прийняття державних цільових програм здійснюється за умов недостатнього врахування обсягів бюджетних ресурсів, необхідних для їх реалізації не тільки в поточному, а й у наступних бюджетних періодах. Є ризик неритмічного фінансування державних цільових програм або їх недофінансування.

Удосконалення потребують державні цільові програми, виконання яких припинилося достроково, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 05.03.2014 № 71 [1]. Зокрема, варто передбачити використання системи показників, які відображають досягнення кінцевих стратегічних результатів, визначених Програмою економічних реформ «Україна – 2020» [2].

Здійснення заходів із оптимізації кількості та упорядкування переліку державних цільових програм з урахуванням термінів та нормативного регулювання їх виконання у середньостроковому періоді має важливе значення для системного стратегічного, середньострокового та поточного планування і бюджетного фінансування державних цільових програм. Це дасть можливість: визначити чіткі нормативні засади з ініціювання, розроблення, узгодження та затвердження державних цільових програм; забезпечити розроблення нових та упорядкування діючих програм з урахуванням вимог Програми структурних реформ «Україна – 2020» [2]; запровадити дієві механізми підготовки та реалізації державних цільових програм з боку головних розпорядників бюджетних коштів; усунути дублювання програм за цілями та очікуваними результатами; оптимізувати кількість державних цільових та бюджетних програм, забезпечити узгодження їх між собою, а також структурувати з урахуванням цілей, завдань та функцій головних розпорядників бюджетних коштів; передбачити належне фінансування програм за обсягами та термінами

з урахуванням середньо- та довгострокового періодів їх виконання; запровадити дієві механізми контролю за прийняттям та реалізацією державних цільових програм.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 06.04.2011 № 292-р схвалено Стратегію оптимізації кількості бюджетних програм [3] з відповідним планом заходів щодо її реалізації. Основні заходи реалізації Стратегії у 2011 р. полягали у: проведенні аналізу виконання бюджетних програм та визначенні їх оптимального переліку, поданні Міністерству фінансів України інформації про очікувані структурні зміни прогнозних обсягів видатків і пропозицій щодо внесення змін до програмної класифікації видатків і кредитування державного бюджету на 2012–2014 рр., оптимізації кількості бюджетних програм та узгодження відповідних пропозицій, розробленні та доведенні до головних розпорядників бюджетних коштів показників граничних видатків та надання кредитів на основі оптимального переліку бюджетних програм і, нарешті, у проведенні щорічного аналізу виконання бюджетних програм та уточненні їх переліку, починаючи з 2012 р. [4, с. 96].

Метою Стратегії є визначення оптимальної кількості бюджетних програм з урахуванням планів діяльності головних розпорядників бюджетних коштів, спрямованих на виконання покладених на них функцій та завдань, заходів Програми економічних реформ Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», а також забезпечення подальшого розвитку програмно-цільового методу [2].

Досліджуючи фінансування бюджетних програм протягом 2007–2015 рр., зазначимо, що найбільші обсяги державних коштів спрямовувалися на фінансування програм економічної діяльності (серед яких найбільше було профінансовано АПК, ПЕК та транспорт), сфери охорони здоров'я, освіти та на програми із соціального захисту та соціального забезпечення.

Аналіз бюджетних програм за основними напрямками фінансування виявив необхідність підвищення ефективності розподілу коштів за програмами та їх цільового призначення. Є потреба у зміні підходів до планування та виконання програм. Цьому значно сприятиме ухвалення використання програмно-проектного менеджменту в управлінні державними фінансами. Таким чином можна буде досягти їх узгодженості в середньостроковій перспективі та обґрунтування їх доцільності.

Такий підхід до виконання бюджетних програм відповідатиме принципам системності та послідовності реалізації бюджетної політики у сфері планування, цілісності, результативності, ефективності, цільового використання бюджетних коштів.

Висновки. При плануванні бюджетних програм на 2016 р. і наступні роки необхідно враховувати, що кількість програм за обсягом їх фінансування має бути узгоджена з наявними бюджетними ресурсами, а їх спрямованість відповідати цілям та завданням Державної програми економічного і соціального розвитку України на 2016 р., пріоритетним напрямкам економічної і соціальної політики. Також планування бюджетних програм повинно спрямовуватись на реалізацію пріоритетних національних проєктів (у рамках таких пріоритетів: «Нова енергія», «Нова якість життя», «Нова інфраструктура», «Олімпійська надія – 2022») та виконання пріоритетних державних (цільових) програм в економічній, соціальній, екологічній сферах та сфері національної безпеки та оборони.

Список літератури:

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 05.03.15 № 71 «Деякі питання оптимізації державних цільових програм і національних проєктів, економії бюджетних коштів та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/71-2014-p>.
2. Програма економічних реформ Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
3. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 06.04.2011 № 292-р схвалено Стратегію оптимізації кількості бюджетних програм [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/292-2011-p>.
4. Державний бюджет і бюджетна стратегія 2012–2014: стабілізація та сталий розвиток в умовах реформування економіки України : у 4 т. / ДННУ «Акад. фін. управління»; за заг. ред. Ф.О. Ярошенка. – К., 2011. – Т. 2: Бюджетна стратегія і Державний бюджет 2012: збалансованість, прозорість, реалістичність. – 2011. – 882 с.
5. Агеєв Д.О. Особливості державних цільових програм як інструменту розвитку економіки та їх класифікація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/Vest_Ek7-3-2010-PDF/155-161.pdf.
6. Концепція застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.09.2002 № 538-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/538-2002-%D1%80>.
7. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проведення оцінки економічної і соціальної ефективності виконання державних цільових програм : наказ Міністерство економіки України, 24.06.2010, № 742 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME100608.html.
8. Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм : Постанова Кабінету Міністрів України № 106 від 31.01.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/106-2007-%D0%BF>.
9. Закон України «Про державні цільові програми» № 1621-IV від 18.03.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1621-15>.

Тирбах Л. В.

Київський національний торговель-економічний університет

ОПТИМИЗАЦИЯ КОЛИЧЕСТВА ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЦЕЛЕВЫХ И БЮДЖЕТНЫХ ПРОГРАММ

Резюме

В статье охарактеризована и проанализирована оптимизация количества государственных целевых и бюджетных программ в Украине. Одним из методов регулирования экономических процессов в государстве является разработка и внедрение целевых программ. Именно целевые программы, благодаря концентрации финансовых, научных, человеческих ресурсов при принятии качественно новых управленческих решений, являются одним из факторов преодоления негативных социально-экономических процессов в экономике. Поэтому на сегодня возникла необходимость исследования категории «государственная целевая программа», раскрытие сущности ресурсного обеспечения целевых программ.

Ключевые слова: бюджетные программы, государственные целевые программы, Государственный бюджет, распорядители бюджетных средств, бюджетные ресурсы.

Tirbakh L. V.

Kyiv National University of Trade and Economics

OPTIMIZATION OF THE NUMBER OF STATE TARGET PROGRAMS AND BUDGET

Summary

The article describes and analyzes the optimization of the number of state target programs and budget in Ukraine. One of economic processes regulation methods in the state is the development and implementation of targeted programmes. Is the target of the program, due to the concentration of financial, scientific and human resources in making new management decisions, is one of the factors to overcome negative socio-economic processes in the economy. Therefore, today there is a need to study the «state target program» category, the disclosure of the nature of resource provision of targeted programmes.

Keywords: budget program, national target programme, State budget, budgetary funds, budgetary resources.

УДК 336.142.3(477)

Чеберяко О. В.
Рябокоть О. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ПОДАТКОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ: ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ ТА УКРАЇНИ

Розглянуто теоретичні засади фіскальної децентралізації та її вплив на соціально-економічний розвиток. Досліджено німецьку модель місцевих бюджетів. Визначено роль податків у формуванні дохідної частини місцевих бюджетів Німеччини та України. Досліджено структуру податкових надходжень у контексті змін бюджетного та податкового законодавства в умовах децентралізації податкових повноважень. Сформовано вибір напрямів, орієнтованих як шляхи зростання економічної та фінансової незалежності регіонів України.

Ключові слова: фіскальна децентралізація, місцевий бюджет, місцеві податки і збори, органи місцевого самоврядування.

Постановка проблеми. За період набуття незалежності в Україні не відбувалося модернізації системи управління державними та місцевими фінансами, незважаючи на те, що практична частина реформи з децентралізації України стартувала ще у 2008 році. Тоді було багато хороших концепцій і відбулося безліч дискусій про те, як її проводити, причому обговорення поступово перемістилося з центру в області. Проте до реалізації концепцій справа й донині не дійшла.

Разом із тим виклики, які стоять перед Україною для забезпечення ефективного формування, розподілу та використання місцевих фінансових ресурсів, потребують нових адекватних управлінських рішень. З цього приводу у 2014 році за дуже короткий час уряд України підготував політичну законодавчу частину цього процесу і вже розробив пакет законопроектів щодо реформування системи управління державними та місцевими фінансами на нових засадах і принципах. Тому актуальним є вивчення досвіду стабілізації й оздоровлення місцевих фінансів країн – учасниць ЄС та формування пропозицій щодо проведення адміністративної реформи в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування дохідної бази місцевих бюджетів, реалізації політики фіскальної децентралізації в Україні присвячені праці В. Андрущенко, І. Волохової, О. Кириленко, А. Крисоватого, І. Луніної, В. Опаріна, А. Соколовської, В. Федосова, І. Чугунова та інших учених. Автори, як правило, висвітлюють особливості застосування окремих інструментів фіскальної децентралізації та її впливу на соціально-економічний розвиток країни. Крім того, питання комплексного вивчення механізму фіскальної децентралізації та реформування міжбюджетних відносин в Україні потребують вивчення міжнародного досвіду.

Метою статті є розгляд теоретичних засад фіскальної децентралізації, огляд німецької моделі місцевого бюджету, систематизація особливостей фіскальної децентралізації в Україні та формування шляхів зростання економічної й фінансової незалежності регіонів України.

Основний матеріал дослідження. Основою функціонування бюджетних систем європейських країн є забезпечення принципу солідарності, який полягає у дотриманні балансу між фінансовим суверенітетом місцевих бюджетів та державним бюджетом. Приклад Німеччини, яка має досвід успішного управління у сфері міжземельного фінансового вирівнювання, є корисним. Незважаючи на розбіжності та специфічні ознаки бюджетних відносин України та Німеччини, вони мають

схожу багаторівневу систему фінансового вирівнювання, інструментами якої є:

- розподіл податків між різними ланками бюджетної системи (закріплення та розщеплення);
- трансфертне фінансове вирівнювання (дотації, субвенції та інші види міжбюджетних трансфертів).

Однак для Німеччини характерні додаткові чинники, які впливають на розвиток місцевого самоврядування:

- політична воля;
- соціально-економічний розвиток: комуналізація (процес передачі завдань з компетенції федеральної землі до компетенції громад, коли федеральні землі не просто делегують громадам певні завдання, а цілком віддають певні сфери політики у відання громад) та приватизація;
- зовнішньополітичний вектор: членство в Європейському Союзі.

Нині Німеччина як федеративна держава, навіть через 25 років після об'єднання Сходу та Заходу країни, залишається країною в якій сильно розвинене фінансове вирівнювання із-за нерівномірного розвитку земель, має таку інституційну структуру місцевого самоврядування:

- громади (Gemeinden);
- об'єднання громад (Gemeindefverbände);
- земельні округи (Landkreise);
- великі міста, які не належать до земельного округу (kreisfreie Städte) і мають такий самий статус, як земельні округи.

Джерелами фінансового забезпечення громад у Німеччині є:

- 1) доходи з податків;
- 2) фінансові трансфери, у першу чергу з федеральних земель, а також з федерації;
- 3) збори і доходи з оплати за послуги та, лише за винятковою згодою державного наглядового органу, лише з метою інвестування;
- 4) кредити.

Бюджетоутворюючий процес розподілу податкових надходжень у Німеччині ґрунтується на вертикальному розподілі податкових надходжень. Податок на доходи фізичних осіб, ПДВ, податок на доходи з капіталу фізичної особи формують бюджети всіх трьох рівнів бюджетної системи ФРН: федерального, суб'єктів федерації (земель) та бюджети громад. Податок на прибуток корпорацій та кредитних установ розподіляється між федеративним бюджетом та бюджетами земель. ПДВ, податок на доходи фізичних осіб та на доходи від капіталу фізичних осіб розподіляються у відповідній пропорції між федеративним, земельним бюджетами та бюджетом громади. Крім того, за

кожним рівнем бюджетної системи закріплюються певні податки, що повністю спрямовуються лише до одного з бюджетів. У таблиці 1 відображено розподіл основних з більш ніж 40 податків, що адмініструють у Німеччині [1].

З таблиці 1 видно, що такі податки, як ПДВ, податок на прибуток корпорацій, на доходи фізичних осіб та на доходи від капіталу фізичних осіб, є спільними для всіх рівнів бюджетів в Німеччині. Їх питома вага у всіх податкових надходженнях складає більш ніж 70%. Для створення рівноцінних умов життя та усунення дисбалансу у рівні добробуту громадян різних адміністративно-територіальних одиниць вертикальний та горизонтальний розподіл податків у федерації доповнюється міжземельним фінансовим вирівнюванням між 16 суб'єктами федерацій та федеральними додатковими субвенціями. Класичним прикладом останніх є допомога східним землям після об'єднання Німеччини. Фінансова спроможність після всіх рівнів фінансового вирівнювання необхідна умова для виконання об'єднанням громад власних та делегованих державою повноважень.

В Україні з часів набуття незалежності для чотирьох загальнодержавних податків, які традиційно називалися «регулюючими» (існували до 2001 року), була відведена схожа з Німеччиною роль. Мова йде про податок на прибуток підприємств, ПДВ, податок на доходи фізичних осіб (спочатку він називався прибутковий податок з громадян) та акцизи, які до 2001 року також були спільними для державного та місцевих бюджетів. Після прийняття Бюджетного кодексу України (БКУ) вказану систему перерозподілу податків між бюджетами було змінено. Систему вертикального розподілу податкових надходжень між ланками бюджетної системи України та порядок формування доходів всередині місцевих бюджетів

на рівні області, району, міста, селища, села на сьогодні наведено в таблиці 2.

У повному обсязі до державного бюджету України зараховуються такі податки: податок на додану вартість (ПДВ), мито, акцизний податок, збір за користування радіочастотним ресурсом України, рентна плата за транспортування нафти і нафтопродуктів; збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію, збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на природний газ для споживачів усіх форм власності, збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства, а також 100% екологічного податку, що справляється за утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені) та/або тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад встановлений особливими умовами ліцензії строк, 100% екологічного податку за утилізацію знятих з експлуатації транспортних засобів.

Вищенаведений аналіз дає можливість стверджувати, що незмінним залишається бюджетний механізм розподілу двох податків: ПДВ та мита, які не розподіляються між державним та місцевим бюджетом. Податок на прибуток, крім податку на прибуток підприємств комунальної форми власності, до 2015 року спрямовувався тільки до Державного бюджету. Не суттєвою залишається роль податку на доходи фізичних осіб у формуванні податкових надходжень Державного бюджету. Здебільшого плата за природні ресурси, державне мито є об'єктом перерозподілу податкових джерел у сфері формування дохідної частини державного та місцевих бюджетів.

За таких умов в Україні переважає трансфертне регулювання міжбюджетних відносин. За розрахунками, власні надходження місцевих бюджетів не досягають і половини обсягу дохідної частини,

Таблиця 1

Розподіл податкових надходжень у Німеччині

Вид податку	Федерація	Землі	Громади
Податок на доходи фізичних осіб	42,5%	42,5%	15,0%
Податок на відсотки від капіталу	44,0%	44,0%	12,0%
Податок на прибуток підприємств	50,0%	50,0%	-
Промисловий податок	50,0%	50,0%	-
ПДВ	51,4%	46,4%	2,2%
Федеральні податки	Податки федеральних земель		Місцеві податки
Акцизні податки: податок на каву, тютюн, алкогольні напої. Податок на енергоносії. Податок на транспорт. Податок на страхові виплати.	Податок на спадок. Податок на майно. Податок на придбання земельної ділянки. Податок на пиво. Податок на утримання пожежної охорони. Збір з казино. Податок на ігри на бігах та лотереї.		Місцеві акцизи: на собак, на полювання та рибальство, на другу квартиру, на торгівлю алкогольними напоями. Податок на землю.

Джерело: складено авторами за даними [1]

Таблиця 2

Вертикальний розподіл податкових надходжень в Україні у 2015 році

Доходи Державного бюджету (ст. 29 БКУ)	Доходи місцевих бюджетів		
	Доходи обласних бюджетів (ст. 66 БКУ)	Доходи районних бюджетів (ст. 64 БКУ)	Доходи бюджетів місцевого самоврядування (ст. 69 БКУ)
Податок на доходи фізичних осіб(ПДФО)			
25% податку на доходи фізичних осіб (ПДФО)	15% податку на доходи фізичних осіб, що сплачується на відповідній території.	60% податку на доходи фізичних осіб, що сплачується на відповідній території (крім міст Києва та Севастополя)	100% - до бюджету міста Севастополя. 40 % ПДФО, що сплачується на території міста Києва зараховується до доходів бюджету міста Києва. 60% ПДФО, що сплачується на території міст обласного значення зараховується до доходів бюджету міст обласного значення.

Закінчення таблиці 2

Рентна плата за спеціальне використання природних ресурсів			
50% рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів; 50% рентної плати за спеціальне використання води; 75% рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення.			50% рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до міських бюджетів міст Києва та Севастополя; 50% рентної плати за спеціальне використання води до міських бюджетів міст Києва та Севастополя користувачами води за місцем її забору; 25% рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення до міських бюджетів міст Києва та Севастополя; плата за користування інших природних ресурсів, що зараховується до міських бюджетів міст Києва та Севастополя.
Акцизний податок			
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів; акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів.			Акцизний податок з реалізації господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів, що зараховуються до бюджетів об'єднаних територіальних громад, міських бюджетів.
Податок на прибуток підприємств (приватного сектору економіки)			
Податок на прибуток підприємств – 90%	Закріплення за обласними бюджетами та бюджетом м. Києва 10% податку на прибуток підприємств приватного сектору економіки		
	Податок на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності; податок на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності, засновником яких є районні, міські ради, об'єднані територіальні громади, зараховуються відповідно до районних, міських бюджетів, бюджетів об'єднаних територіальних громад.		
Екологічний податок			
Екологічний податок – 20%,	Екологічний податок – до обласних бюджетів – 55%.		25% до сільських, селищних, міських бюджетів
			80% до бюджету міста Києва
Місцеві податки і збори			
			Єдиний податок; Податок на майно, в тому числі: податок на нерухоме майно; транспортний податок; До місцевих зборів належать: збір за місця для паркування транспортних засобів; туристичний збір.
Інші платежі та збори			
			Державне мито: державне мито, що зараховується до бюджетів місцевого самоврядування за місцем вчинення дій та видачі документів. Адміністративний збір за державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно за місцем надання послуг.

Джерело: складено авторами за даними [2; 3]

Таблиця 3

Міжбюджетні трансферти з державного бюджету до місцевих бюджетів за 2011–2014 рр.

	Факт	Факт	Факт	План	Факт	Виконання плану, %
	2011	2012	2013	2014	2014	
Міжбюджетні трансферти, млн грн	94 875	124459,6	115848,3	137588,4	130600,7	94,92
Доходи місцевих бюджетів (з урахування міжбюджетних трансфертів), млн грн	181331,6	225273,4	221019,4	246873,2	231688,3	93,85
Частка міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів, %	52,3	55,25	52,42		56,37	

Таблиця 4

Розмежування видатків у Німеччині

Федерація	Федеральні землі	Територіальні громади
Зовнішня політика, оборона, соціальне забезпечення (лікування пенсіонерів), транспорт, сприяння розвитку економіки, житлове та міське будівництво, федеральне фінансове управління	Поліція, суди, соціальна допомога та молодіжні програми, охорона здоров'я (програми з вакцинації), культура, сприяння розвитку економіки, житлове та міське будівництво, фінансове управління, освіта (фінансування оплати праці у школах, вищих навчальних закладах)	Інвестиційні витрати соціальної сфери (утримання будівель лікарень, дитячих садків, будинків престарілих), капітальні витрати в сфері освіти (утримання будівель шкіл, інститутів), фізичне виховання (спортивні споруди, басейни), сприяння розвитку економіки.

а фінансовий ресурс місцевого самоврядування формується переважно за рахунок трансфертів з Державного бюджету.

Нині Державний бюджет України має прямі відносини з 689 місцевими бюджетами. Проте процедура дотаційного вирівнювання і субвенційного фінансування об'єктивно не в змозі враховувати реальні потреби територіальних громад. За надмірно централізованої бюджетно-податкової політики органи місцевого самоврядування змушені конкурувати за обмежений фінансовий ресурс, що робить місцеві бюджети залежними від рішень системи управління Держбюджету [4, с. 66].

За результатами розрахунків можна зробити висновок, що з 2011–2014 рр. у структурі доходів місцевих бюджетів України частка міжбюджетних трансфертів становила більше 50%. Регіони фактично втратили внутрішні стимули розвитку та мотивацію до розширення економічної активності.

У Німеччині бюджетний процес чітко регламентований Конституцією ФРН та бюджетним законодавством, хоча землі і мають певну самостійність та незалежність в управлінні своїм бюджетним господарством, проте в межах чітко визначених делегованих повноважень. Закон про основи бюджетного права федерації та федеральних земель визначає, що бюджет слугує для визначення та покриття фінансових потреб або – при подвійному бюджетному господарстві – і витрат, що можуть очікуватися у зв'язку з виконанням завдань федерації або федеральної землі протягом узгодженого періоду часу. Бюджет є основою для здійснення бюджетної та економічної політики. При формуванні та виконанні бюджету необхідно враховувати засади економічності та ощадливості. Надходження, видатки та асигновані кошти можуть розраховуватися в рамках системи децен-

тралізованої відповідальності організаційної одиниці. При цьому фінансова відповідальність на основі бюджетних повноважень переноситься на організаційні одиниці, що мають фахову та предметну відповідальність. Для використання повноважень федерації та федеральних земель необхідно враховувати вимоги з використання повноважень федерації (табл. 4) [5].

Висновки. Розподіл функцій між різними рівнями влади у Німеччині дає змогу зробити висновки про перенесення ваги у процесах прийняття рішень щодо соціально-економічного розвитку територій на рівень суб'єктів федерації та місцевий рівень у Німеччині. Достатньо широкий спектр повноважень територіальних громад, які фінансово спроможні вирішувати всі нагальні питання соціальної, освітньої сфери самостійно. Проте в Україні повноваження місцевих органів влади, відповідальність за забезпечення вчасних бюджетних витрат, яку вони на себе беруть, не завжди підкріплюється достатніми фінансовими ресурсами.

Найважче в Україні система місцевого самоврядування сьогодні в повному обсязі не відповідає потребам суспільства. Тому, базуючись на світовому досвіді управління місцевими бюджетами, в Україні необхідно збільшувати фінансову самостійність органів місцевого самоврядування. Лише за умови надання органам місцевого самоврядування фінансової незалежності та можливості самостійно приймати рішення в бюджетній сфері можливо підвищити відповідальність органів місцевої влади в питаннях розвитку регіонів. Крім того, зі збільшенням відповідальності місцевих органів влади за прийнятті рішення у фінансовій сфері з боку органів місцевого самоврядування збільшиться контроль за ефективним використанням ресурсів місцевого бюджету.

Список літератури:

1. Переваги децентралізованого розподілу завдань [Електронний ресурс] // Підтримка реформи управління державними фінансами : [сайт]. – Режим доступу : http://pfm.in.ua/files/files/pfm_document_568285baa6769.pdf.
2. Бюджетний Кодекс України від 08 липня 2010 № 2456-VI // Голос України. – 2010. – № 142 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
3. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 № 2755-VI // Голос України. – 2010. – № 229-230 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/page9>.
4. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2014 рік / [Зубенко В.В., Самчинська І.В., Рудик А.Ю., та ін.] ІВСЕД, Проект «Зміцнення фінансової ініціативи (ЗМФІ-П) впровадження», USAID. – К., 2015. – 77 с.
5. Закон про основи бюджетного права федерації та федеральних земель у Німеччині [Електронний ресурс] // Підтримка реформи управління державними фінансами : [сайт]. – Режим доступу : http://pfm.in.ua/files/files/pfm_document_52b2f85849eb1.pdf.

Чеберяко О.В.

Рябокоть О.А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦІЯ НАЛОГОВИХ ПОЛНОМОЧІЙ: ОПЫТ ГЕРМАНИИ И УКРАИНЫ

Резюме

Рассмотрены теоретические основы фискальной децентрализации и доказано ее влияние на социально-экономическое развитие. Исследована модель местных бюджетов Германии. Определена роль налогов в формировании доходной части местных бюджетов Германии и Украины. Исследована структура налоговых поступлений в контексте изменений бюджетного и налогового законодательства в условиях децентрализации налоговых полномочий. Сформирован выбор направлений, ориентированных как пути роста экономической и финансовой независимости регионов Украины.

Ключевые слова: фискальная децентрализация, местный бюджет, местные налоги и сборы, органы местного самоуправления.

Cheberiaiko O. V.

Riabokon O. A.

Taras Shevchenko National University of Kyiv

TAX POWERS DECENTRALIZATION: EXPERIENCE OF GERMANY AND UKRAINE

Summary

It's considered the theoretical principles of fiscal decentralization and its proven impact on the socio-economic development. It's studied the German model of local budgets. The role in shaping tax revenues of local budgets in Germany and Ukraine is researched. It's researched the structure of tax revenue in the context of changes in the budget and tax legislation in a decentralized tax powers. It's formed the list of areas targeted as ways to increase economic and financial independence of regions of Ukraine.

Keywords: fiscal decentralization, local budget, local taxes and fees local governments.

УДК 336.713: 005.35

Шаповалова С. М.

Шаповалова А. С.

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

ЧИННИКИ ТА СТРАТЕГІЇ ПІДВИЩЕННЯ ВАРТОСТІ БАНКІВСЬКОЇ УСТАНОВИ НА ОСНОВІ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У статті розглянуто сутність вартості банку та шляхи її підвищення. Запропоновано концепцію корпоративної соціальної відповідальності як таку, що сприяє зростанню вартості банку через взаємодію з його стейкхолдерами. Сформульовано стратегії створення вартості банку на основі використання цінностей КСВ, які витікають із об'єктивної взаємодії банку з його специфікою і розміром та типом зовнішнього середовища.

Ключові слова: вартість банку, корпоративна соціальна відповідальність, стейкхолдери, модернізація, стратегія впливу на оточення, перебудова, стратегія кращого вибору, стратегія зміни оточення.

Постановка проблеми. Перед банківськими установами сучасність висуває дилему, вимагаючи переорієнтації власної діяльності з прибутково-орієнтованої на соціально-орієнтовану, адже сьогоденні цінності бізнесу включають у себе відповідальне ставлення до економічного середовища. Такі цінності повинні бути прийняті банками, а шляхи їх реалізації – відобразитися в концепції корпоративної соціальної відповідальності (далі – КСВ). Враховуючи важливість реалізації сьогоденних вимог розвитку, потрібно досягти гармонічного поєднання сутності банків як системи, що ставить перед собою економічні цілі, та системи, що діє згідно з цінностями соціально відповідального бізнесу. У статті буде розглянуто вплив КСВ на реалізацію економічних цілей прибутковості банківських установ.

Аналіз останніх досліджень та виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми. Сучасна теорія фінансів бачить мету банківської діяльності в отриманні якомога більшого прибутку для своїх власників, а теорії управління створили безліч концепцій, що дають змогу цього досягти. Одна із таких концепцій – Value Based Management (VBM), вивченням якої займаються західні спеціалісти (Б. Стюарт, Т. Коупленд, Т. Коллер, Дж. Муррін). Сутність цієї концепції, яку деякі перекладають як концепцію вартісного управління, у тому, що вартість компанії зростає, якщо в довгостроковій перспективі компанія має можливість генерувати позитивні фінансові потоки, що перевищують вартість залученого капіталу. Нині ця концепція поки що не має вітчизняного аналога. У банківському бізнесі, на відміну від небанківських установ, така вона заслуговує особливої уваги, адже банкам необхідно забезпечити активи власним капіталом необхідного

розміру, а резерви капіталу стають запорукою сталого розвитку. На відміну від старих бухгалтерських показників ефективності банківської діяльності (EPS, ROI, ROA, ROE), концепція вартісного управління (VBM) дає керівникам банків нові, більш наочні показники для вимірювання ефективності бізнесу. Наприклад, Economic Value Added (EVA), який представляє фактичний економічний прибуток, Market Value Added (MVA), який відображає різницю між ринковою вартістю і вартістю інвестованого в капіталу, а також вартість усіх майбутніх економічних надлишків, що інвестори очікують, під час генерації компанією протягом життя [1].

Компоненти EVA дають змогу визначити основні рушійні сили вартості банку. До них відносяться NOPAT (чистий операційний прибуток після сплати податків), WACC (середньозважена вартість капіталу), і IC (інвестований капітал). Правильна зміна цих сил (наприклад, зниження WACC або збільшення NOPAT) призводять до збільшення вартості банківської установи для її акціонерів.

У контексті впливу банківської установи на зовнішнє середовище і суспільство варто зазначити, що до елементів цього середовища відносять таке поняття, як стейкхолдери (зацікавлені сторони) – акціонери, громади та окремі особи, держава, які мають законні інтереси в юридичних, економічних чи соціальних аспектах діяльності банку, становлять особливий інтерес для нього, адже можуть прямо або опосередковано впливати на його діяльність. Реалізація концепції зацікавлених сторін вимагає (і це її головний атрибут) концентрації рішень банківського менеджменту (у особі Наглядової ради, Ради директорів чи Правління) на законних інтересах усіх зацікавлених сторін.

Cheberiaiko O. V.

Riabokon O. A.

Taras Shevchenko National University of Kyiv

TAX POWERS DECENTRALIZATION: EXPERIENCE OF GERMANY AND UKRAINE

Summary

It's considered the theoretical principles of fiscal decentralization and its proven impact on the socio-economic development. It's studied the German model of local budgets. The role in shaping tax revenues of local budgets in Germany and Ukraine is researched. It's researched the structure of tax revenue in the context of changes in the budget and tax legislation in a decentralized tax powers. It's formed the list of areas targeted as ways to increase economic and financial independence of regions of Ukraine.

Keywords: fiscal decentralization, local budget, local taxes and fees local governments.

УДК 336.713: 005.35

Шаповалова С. М.

Шаповалова А. С.

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

ЧИННИКИ ТА СТРАТЕГІЇ ПІДВИЩЕННЯ ВАРТОСТІ БАНКІВСЬКОЇ УСТАНОВИ НА ОСНОВІ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У статті розглянуто сутність вартості банку та шляхи її підвищення. Запропоновано концепцію корпоративної соціальної відповідальності як таку, що сприяє зростанню вартості банку через взаємодію з його стейкхолдерами. Сформульовано стратегії створення вартості банку на основі використання цінностей КСВ, які витікають із об'єктивної взаємодії банку з його специфікою і розміром та типом зовнішнього середовища.

Ключові слова: вартість банку, корпоративна соціальна відповідальність, стейкхолдери, модернізація, стратегія впливу на оточення, перебудова, стратегія кращого вибору, стратегія зміни оточення.

Постановка проблеми. Перед банківськими установами сучасність висуває дилему, вимагаючи переорієнтації власної діяльності з прибутково-орієнтованої на соціально-орієнтовану, адже сьогоденні цінності бізнесу включають у себе відповідальне ставлення до економічного середовища. Такі цінності повинні бути прийняті банками, а шляхи їх реалізації – відобразитися в концепції корпоративної соціальної відповідальності (далі – КСВ). Враховуючи важливість реалізації сьогоденних вимог розвитку, потрібно досягти гармонічного поєднання сутності банків як системи, що ставить перед собою економічні цілі, та системи, що діє згідно з цінностями соціально відповідального бізнесу. У статті буде розглянуто вплив КСВ на реалізацію економічних цілей прибутковості банківських установ.

Аналіз останніх досліджень та виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми. Сучасна теорія фінансів бачить мету банківської діяльності в отриманні якомога більшого прибутку для своїх власників, а теорії управління створили безліч концепцій, що дають змогу цього досягти. Одна із таких концепцій – Value Based Management (VBM), вивченням якої займаються західні спеціалісти (Б. Стюарт, Т. Коупленд, Т. Коллер, Дж. Муррін). Сутність цієї концепції, яку деякі перекладають як концепцію вартісного управління, у тому, що вартість компанії зростає, якщо в довгостроковій перспективі компанія має можливість генерувати позитивні фінансові потоки, що перевищують вартість залученого капіталу. Нині ця концепція поки що не має вітчизняного аналога. У банківському бізнесі, на відміну від небанківських установ, така вона заслуговує особливої уваги, адже банкам необхідно забезпечити активи власним капіталом необхідного

розміру, а резерви капіталу стають запорукою сталого розвитку. На відміну від старих бухгалтерських показників ефективності банківської діяльності (EPS, ROI, ROA, ROE), концепція вартісного управління (VBM) дає керівникам банків нові, більш наочні показники для вимірювання ефективності бізнесу. Наприклад, Economic Value Added (EVA), який представляє фактичний економічний прибуток, Market Value Added (MVA), який відображає різницю між ринковою вартістю і вартістю інвестованого в капіталу, а також вартість усіх майбутніх економічних надлишків, що інвестори очікують, під час генерації компанією протягом життя [1].

Компоненти EVA дають змогу визначити основні рушійні сили вартості банку. До них відносяться NOPAT (чистий операційний прибуток після сплати податків), WACC (середньозважена вартість капіталу), і IC (інвестований капітал). Правильна зміна цих сил (наприклад, зниження WACC або збільшення NOPAT) призводять до збільшення вартості банківської установи для її акціонерів.

У контексті впливу банківської установи на зовнішнє середовище і суспільство варто зазначити, що до елементів цього середовища відносять таке поняття, як стейкхолдери (зацікавлені сторони) – акціонери, громади та окремі особи, держава, які мають законні інтереси в юридичних, економічних чи соціальних аспектах діяльності банку, становлять особливий інтерес для нього, адже можуть прямо або опосередковано впливати на його діяльність. Реалізація концепції зацікавлених сторін вимагає (і це її головний атрибут) концентрації рішень банківського менеджменту (у особі Наглядової ради, Ради директорів чи Правління) на законних інтересах усіх зацікавлених сторін.

Така поведінка банківської установи дає можливість їй генерувати блага для зацікавлених сторін впродовж тривалого часу та є засобом досягнення сталого розвитку [3]. Така концепція підкреслює важливість відносин зі стейкхолдерами у створенні організаційного багатства, особливо для великих банківських установ. Стейкхолдери ідентифікуються через фактичну або потенційну шкоду і вигоду, яку вони відчувають або очікують в результаті діяльності банку, або його бездіяльності [2].

Пізніше Л. Престон доповнив це визначення наступним висловом: «люди і групи, які отримують користь тільки в тому випадку, коли організація в цілому несе втрати, не є стейкхолдерами, хоча вони можуть бути зацікавлені в її діях» [4]. Водночас варто відзначити, що переорієнтація цілей банківської діяльності на задоволення інтересів стейкхолдерів може негативно вплинути на саму банківську установу. Адже нехтування власними цілями заради інтересів суспільства може призвести до недоотримання прибутку та втрата вартості установи. Це, у свою чергу, рівнозначно відтоку капіталу, задіяного у бізнесі, що рано чи пізно може призвести до банкрутства.

Мета статті. Отже, виникає суперечливість між двома поглядами на питання корпоративної соціальної відповідальності банківських установ: перший стверджує, що турбота про зовнішнє середовище та суспільство має призвести до збільшення вартості установи, а другий про можливу шкоду для бізнесу у разі нехтування власними інтересами заради стейкхолдерів. Обидва погляди на взаємозв'язок концепцій КСВ та VBM не є вдалі виправданими та дослідженими. Використання концепції корпоративної соціальної відповідальності та взаємодія зі стейкхолдерами з метою підвищення вартості банківського бізнесу, не маючи відповідного теоретичного підґрунтя, може призвести до невиправданих ризиків банківської діяльності, що є вкрай небажаним. Таким чином, метою статті є аналіз умов і можливостей трансформації соціально відповідальної діяльності у вартості банківської установи.

Викладення основного матеріалу. Аналіз можливостей створення вартості банку на основі відповідальності перед зовнішнім середовищем і суспільством потрібно розпочати з дослідження чинників, що впливають на рівень вартості банківської установи (NOPAT, WACC і IC).

Банки функціонують як відкрита система у своєму середовищі, яке має відповідні елементи, що не є частиною системи, але чинять на неї відповідний вплив і навпаки – система чинить вплив на оточуючі елементи. Тому необхідно підкреслити, що чинники вартості банку є результатом його діяльності, типу його зовнішнього середовища та їх взаємодії [5].

Саме тому при підвищенні вартості банку через піклування та відповідальне ставлення до зовнішнього середовища й місцевого суспільства необхідно мати на увазі такі чинники (рис. 1).

Важливо відзначити, що вплив банку на зовнішнє середовище та суспільство не має бути пов'язаним з реакцією зворотного зв'язку цих елементів до внутрішнього середовища, що буде змінювати вартість банківської установи. Варто також зазначити, що вплив банку на зовнішнє середовище і суспільство може

призвести до реакції інших елементів зовнішнього середовища (стейкхолдерів) банку, які матимуть можливість істотно вплинути на рівень вартості банку. Тому необхідно розрізняти основних стейкхолдерів, які будуть здійснювати найбільший тиск на банк, та які чутливі до впливу банківської установи на її зовнішнє середовище. До них відносяться: власники банку (акціонери), держава, клієнти та партнери (постачальники, інші банки та підприємства).

Взаємодія між банком і окремими елементами зовнішнього середовища (стейкхолдерами) за певних умов може сприяти перетворенню соціально відповідальної діяльності банку у підвищення його вартості. Ці елементи й умови, що визначають процес підвищення вартості, представлені в таблиці 1.

Описані у таблиці 1 реакції стейкхолдерів, зміни у вартості банку та умови такої взаємодії зі стейкхолдерами дають змогу визначити детермінанти позитивної кореляції між початком діяльності згідно з цінностями КСВ та підвищенням вартості банку. Дуже важливо ретельно проаналізувати кореляцію між вартістю заходів, спрямованих на КСВ та масштабами підвищення вартості банківської установи та її репутації.

Дані таблиці 1 дають змогу визначити конкретні напрями реакції зацікавлених сторін зовнішнього середовища на дії банку щодо соціальної відповідальності, та трансформацію такої реакції у відповідні чинники створення вартості банківської установи. Це дає змогу створити карту взаємозв'язку між вартістю банківської установи та діями щодо реалізації цінностей соціально відповідального бізнесу. Карта може бути використана як основа для створення моделі фінансового аналізу КСВ. Карта показує вартість банку як функцію чинників вартості, що у свою чергу, представлені як функції поведінки стейкхолдерів на банківські дії щодо КСВ.

Варто також підкреслити, що у таблиці 1 наведено умови для позитивних реакцій окремих елементів зовнішнього середовища на запровадження КСВ банківською установою. Тим не менш негативні реакції можливі, викликаючи зниження вартості банківської установи, пов'язані з використанням деяких принципів КСВ (які не повинні бути ігноровані в аналізі можливостей створення вартості на основі соціально відповідальної діяльності), проте їх розгляд не входить у коло цього дослідження.

Рис. 1. Чинники формування вартості банківської установи через відповідальне ставлення до зовнішнього середовища і суспільства

Таблиця 1

Вплив окремих елементів економічного середовища (стейкхолдерів) банку на його вартість у результаті діяльності банку згідно з цінностями корпоративної соціальної відповідальності (КСВ)

Стейкхолдери	Можлива реакція стейкхолдера на КСВ банку	Умови, за яких така реакція відбувається	Зміна вартості банківської установи в результаті реакції зворотного зв'язку між стейкхолдерами і КСВ банківської установи
ДЕРЖАВА (наприклад, НБУ, Міністерство фінансів, ФГВФО та ін.)	<ol style="list-style-type: none"> 1) Скасування штрафів, надання податкових пільг та зменшення інших відрахувань, пов'язаних з функціонуванням системи банківського регулювання та нагляду. 2) Скасування вимог та обмежень, видача банківських дозволів та ліцензій, що сприяє охопленню банком більшої частини ринку. 3) Надання кредитів рефінансування. 4) Зменшення відповідальності за вчинення збитків чи порушення деяких нормативних вимог. 5) Підтримка банківської установи шляхом призначення її банком-агентом (наприклад при виплаті компенсації вкладникам від ФГВФО). 	<ol style="list-style-type: none"> 1) Проведення центральним банком політики стимулювання банківської діяльності та грошового обігу в рамках загальнодержавної стратегії стимулювання економіки під час виходу з економічних криз. 2) Прагнення центрального банку подолати монополію у банківському секторі. 3) Відповідність банківської установи обов'язковим вимогам та дотримання нею економічних нормативів. 4) Необхідність очищення банківського сектору від неблагонадійних банків. 	<ol style="list-style-type: none"> 1) Більш низькі витрати - вище NOPAT. 2) Зменшення оподаткування - вище NOPAT. 3) Збільшення кількості клієнтів - вище NOPAT. 4) Зниження ризику діяльності - більш низька вартість капіталу (WACC) і підвищення доступності капіталу (можливе зростання IC).
ВЛАСНИКИ (наприклад, акціонери, пайовики та ін.)	<ol style="list-style-type: none"> 1) Підвищення інтересу в інвестуванні в банку (придбанні акцій, облігацій). 2) Зниження очікування щодо повернення інвестицій та отримання доходу у вигляді дивідендів. 	<ol style="list-style-type: none"> 1) Підвищений рівень економічної небезпеки інвестування у банк у разі нестабільності фондового ринку). 2) Власники прийняли рішення про їх інвестицій на основі критеріїв соціальної відповідальності (Соціально відповідальні інвестиції), коли банк приймає участь у благодійних заходах, є спонсором спортивних заходів тощо. 	<ol style="list-style-type: none"> 1) Зниження WACC. 2) Підвищення доступності капіталу (що може відобразити в підвищеній IC).
КЛІЄНТИ	<ol style="list-style-type: none"> 1) Підвищення інтересу до послуг банку. 	<ol style="list-style-type: none"> 1) На підставі рішення стати клієнтом банку, який спрямовує свій прибуток на заходи щодо підтримки громад, навколишнього середовища чи соціальних проектів (як прагнення людей приєднатись до гарної справи). 2) Бажання стати клієнтом благонадійного та відповідального банку, адже він, зазвичай, є більш стабільним. 	<ol style="list-style-type: none"> 1) Збільшення обсягу продажів – вище NOPAT. 2) Можливість зростання цін - вище NOPAT. Можливість отримання початкового внеску для майбутнього продажу (вище NOPAT або зменшується WACC).
ПАРТНЕРИ (Наприклад, інші банки, страхові та інвестиційні компанії)	<ol style="list-style-type: none"> 1) Підвищення інтересу співробітництва. 	<ol style="list-style-type: none"> 1) Здійснення сумісних проектів КСВ (наприклад, надання безкоштовного медичного страхування від партнера працівникам банку). 2) Перехресне фінансування для благонадійних банків. 	<ol style="list-style-type: none"> 1) Зниження витрат (і, отже - можливість зниження ціни і збільшення обсягу продажів або збільшує прибутковість - збільшення NOPAT). 2) Можливість більш прозоро висвітлювати діяльність (збільшення WACC або збільшення NOPAT).

Враховуючи, що специфіка та розмір банку, тип зовнішнього середовища (зацікавлені сторони), а також взаємодія між банком та його стейкхолдерами, важливі для бажаної трансформації чинників вартості, можна сформулювати п'ять типів стратегій створення вартості банківської установи на основі використання цінностей КСВ.

Стратегія модернізації концентрується на створенні вартості банківської установи на основі вдосконалення процесів, що відбуваються у банку, що призводить до зниження негативного впливу на зовнішнє середовище і суспільство, яке, у свою чергу, може призвести до поліпшення чинників вартості банку. Банки є учасниками непромислового бізнесу, проте, багато з них не можуть залишатися осторонь від загрози негативної зміни клімату і глобального потепління. У рамках стратегії

модернізації банки можуть запроваджувати різні програми, спрямовані на скорочення споживання ресурсів: води, енергії, паперу, що призводить до скорочення витрат виробництва. З іншого боку, банки можуть проявляти себе відповідально щодо економіки: постійне дотримання вимог НБУ, запровадження ризик-менеджменту, що рекомендує таку банківську установу як стабільну і системну.

Стабільність банківської установи неминуче приваблює інвесторів, навіть за умови невеликих відсотків дивідендів, а вдосконалення бізнес-процесів, дають змогу банку досягти наступних ефектів: зниження витрат, відсутність штрафів, зниження вартості капіталу, збільшення доступності капіталу і збільшення продажів. Такі ефекти призводять до збільшення вартості банківської уста-

нови, якщо, звичайно, у стейкхолдерів безпосередньо є така можливість.

Прикладом стратегії модернізації є АТ «УкрСиббанк», який активно впроваджує у свою діяльність проект «Зелений офіс», який націлений на зменшення негативного впливу діяльності банку на довкілля шляхом раціонального використання ресурсів та енергії [6].

Стратегія альтернативного вибору передбачає надання переваги в якості критерію вибору між альтернативними шляхами створення вартості тим, які пов'язані з поліпшенням впливу банку на зовнішнє середовище. Реалізація цієї стратегії вимагає створення численних можливих сценаріїв розвитку банку і проведення аналізу впливу конкретних варіантів розвитку на зацікавлених сторін. Яскравим прикладом реалізації стратегії альтернативного вибору є ПАТ КБ «ПриватБанк», який у конкурентній боротьбі за лояльність клієнтів не просто провів вартісну рекламну компанію, яка не принесе ніякої користі для суспільства, а спрямував кошти на навчання молодого покоління. У банку діють освітні програми, в яких кожен може знайти щось цікаве для себе. Топ-менеджери ПАТ КБ «ПриватБанк» проводять бізнес-семінари для підприємців і діляться своїм досвідом. На плазмових екранах у відділеннях транслюються навчальні ролики з фінансовими споживчими порадами, наприклад, як розраховуватися банківською картою в Інтернеті. Юніор-Банк навчає школярів фінансовій грамотності та програмуванню [7].

Стратегія впливу на оточення передбачає взаємодію банківської установи із середовищем своїх стейкхолдерів, якщо зацікавлені сторони банку не надають можливості для підвищення вартості через впровадження цінностей КСВ. Метою такого впливу має стати дії щодо навчання та мотивації зацікавлених сторін до соціальної відповідальності та охорони навколишнього середовища. Модифікація може бути проведена за допомогою навчальних програм, надання цільових кредитів, партнерства. Прикладом застосування такої стратегії є участь АТ «Ощадбанк» у програмі енергозбереження та енергоефективності Уряду України. Банк як непромислова установа має обмежені можливості щодо удосконалення своєї системи охорони навколишнього середовища, бо взагалі спричиняє незначний вплив на довкілля. Тому АТ «Ощадбанк» допомагає своїм клієнтам піклуватися енергоефективністю житла, шляхом надання цільових кредитів на придбання енергоефективного обладнання та запровадження сучасних технологій енергозбереження, а держава при цьому компенсує майже половину відсотків за наданим кредитом [8].

Стратегія трансформації може бути розглянута банком після реалізації стратегії модернізації. Якщо банківська установа в нинішніх умовах не може досягти будь-якого зростання вартості разом зі зниженням негативного впливу на зовнішнє середовище через урахування інтересів зацікавлених сторін, вона має розглянути можливість зміни цих умов. Це передбачає перебудову основної діяльності на ту, що призведе до зростання вартості бізнесу, гарантуючи поліпшення впливу на зовнішнє середовище з урахуванням інтересів зацікавлених сторін. Перебудова може бути частковою або повною. Часткова – полягає у перетворенні обраних бізнес-процесів діяльності банку, залишаючи решту, без змін. Повна – вимагає зміни сфери господарської діяльності даного

банку, що є для нього неможливим через специфіку бізнесу.

Варто зауважити, що стратегія трансформації вимагає детальної оцінки ризику перетворення, оскільки саме ця стратегія, порівняно з іншими, пов'язана зі значним його рівнем.

Стратегія транспозиції передбачає кількісні та якісні зміни у колі зацікавлених сторін банку. Якщо банк вже використовує можливості, надані його стейкхолдерами впровадив у свою діяльність цінності КСВ-бізнесу, він може побачити нові перспективи для розширення та активізації соціально відповідальної діяльності. Однак, така активізація та розширення може виявитися у відсутності впливу на вартість банківської установи у зв'язку з обмеженим колом зацікавлених сторін. У цій ситуації банк може розглянути варіант зміни зацікавлених сторін, якщо це можливо. Така зміна спрямована на введення у коло стейкхолдерів елементів, які будуть зацікавлені в розширенні та активізації соціально відповідальної діяльності банку, сприяючи підвищенню його вартості. Прикладом такої зміни може бути ретельний підбір банком юридичних осіб, яким будуть надавати кредити, так щоб сфера їхньої діяльності не була пов'язана з оборонною промисловістю, ядерно-енергетичним сектором, видобуванням корисних копалин, адже ці сфери діяльності можуть зашкодити навколишньому середовищу та суспільству. Також багато банків починають співпрацювати зі страховими компаніями з метою страхування здоров'я та життя клієнтів та співробітників на пільгових умовах, що є проявом відповідальності перед населенням регіону. Багато банків зараз виходять на міжнародні ринки з метою зміни свого зовнішнього середовища та розширення ринків, адже у деяких країнах є більш сприятливі умови для роботи соціально відповідальних банків [6; 9; 10].

Представляючи стратегію побудови вартості банківської установи на основі КСВ, необхідно зауважити, що «зелений камуфляж» не класифікують як стратегію.

Деякі банки використовують ініціативні підходи, що складаються в охороні навколишнього середовища чи суспільства, що у подальшому використовують у власній рекламі з метою створення позитивного іміджу. Водночас основна діяльність банку залишається непрозорою, сірою та нечесною, а ініціативи не компенсують цей збиток для суспільства. Прикладів нечесності банку, яка призвела його до банкрутства, клієнтів до фінансових та моральних втрат, а також завдала шкоди економіці, в Україні є безліч, хоча всі ці установи рекламували себе як відповідальні, надійні та відкриті.

Висновки. Аналіз перспектив, які відкриваються від впровадження цінностей соціально відповідального бізнесу, показав, що особлива увага повинна бути приділена чинникам, пов'язаним зі специфікою та розміром банківської установи, типу його зовнішнього середовища та їхнього взаємного впливу. Ці чинники повинні бути враховані, якщо банківська діяльність ставить перед собою мету збільшення вартості. Детальний аналіз вказаних чинників дозволив вибрати п'ять основних стратегій створення вартості на основі корпоративної соціальної відповідальності, які були описані у статті. Майже всі сучасні банки знайомі з таким поняттям, як КСВ, однак більшість з них використовують її для створення іміджу і набагато рідше – для задоволення інтересів

зацікавлених сторін та підвищення вартості банківської установи. Тому перспективою подальших досліджень є розробка заходів щодо підви-

щення вартості банку на основі кореляційного аналізу між її рівнем та вартістю заходів, спрямованих на КСВ.

Список літератури:

1. Шатило Л. Value-Based Management в українських реаліях: стоїть ли отечественным компаніям хорошо стоїть? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.prostoblog.com.ua/biznes/razvitie/value_based_management_v_ukrainskih_realiyah_stoit_li_otechestvennym_kompaniyam_horosho_stoit – 28.01.13 – Загол. з екрана.
2. Бас Ю.В. Концепція зацікавлених сторін у системі корпоративної соціальної відповідальності / Ю.В. Бас // Наука й економіка. – 2013. – № 4(32), Т. 2. – С. 115-120.
3. Говорушко Т.А. Методичні основи реалізації концепції зацікавлених сторін у контексті стратегічного вимірювання результативності малого підприємництва у сфері основного виробництва / Т.А. Говорушко // Наукові праці НУХТ. – 2009. – № 28. – С. 117-119.
4. Preston L. Boards and Company Performance – Research Challenges the Conventional Wisdom / L. Preston. // Corporate Governance: an International Review. – 2004. – № 3, Vol. 11. – С. 148-161.
5. Организация как открытая система управления [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://xreferat.com/60/7585-1-organizatsiya-kak-otkrytaya-sistema-upravleniya.html>.
6. Офіційний сайт АТ «УкрСиббанк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ukrsibbank.com/corporate-social-responsibility/environmental-responsibility/>.
7. Офіційний сайт ПАТ КБ «ПриватБанк» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://privatbank.ua/about/social/>.
8. Офіційний сайт АТ «Ощадбанк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oschadbank.ua>.
9. Офіційний сайт ПАТ «Укрсоцбанк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.unicredit.ua>.
10. Офіційний сайт АТ «Райффайзен Банк Аваль» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.aval.ua/about/charity/>.

Шаповалова С. М.

Шаповалова А. С.

Восточноукраинский национальный университет имени Владимира Даля

ФАКТОРЫ И СТРАТЕГИИ ПОВЫШЕНИЯ СТОИМОСТИ БАНКОВСКОГО УЧРЕЖДЕНИЯ НА ОСНОВЕ КОРПОРАТИВНОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Резюме

В статье рассмотрена сущность стоимости банка и пути ее повышения. Предложена концепция корпоративной социальной ответственности, способствующая росту стоимости банка через взаимодействие с его стейкхолдерами. Сформулированы стратегии создания стоимости банка на основе использования ценностей КСО, вытекающие из объективного взаимодействия банка с его спецификой и размером и типом внешней среды.

Ключевые слова: стоимость банка, корпоративная социальная ответственность, стейкхолдеры, модернизация, стратегия влияния на окружение, перестройка, стратегия лучшего выбора, стратегия изменения окружения.

Shapovalova S. M.

Shapovalova A. S.

V. Dahl East Ukrainian National University

FACTORS AND STRATEGIES FOR INCREASING THE VALUE OF BANKING INSTITUTIONS BASED ON CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY

Summary

In the article the essence of the bank value and ways to its increasing are described. The conception of corporate social responsibility as such that contributes to the rising of bank value through interaction with its stakeholders is proposed. The strategies of increasing bank value through the use of the CSR values are formulated, which result from the bank's objective of interaction with its characteristics and the size and type of environment.

Keywords: cost of bank, corporate social responsibility, stakeholders, modernization, strategy impact on the environment, restructuring strategy better choice strategist changing environment

УДК 336.748.12

Шикина Н. А.

Одесский национальный экономический университет

ИНФЛЯЦИЯ КАК ИНСТРУМЕНТ КВАЗИФИСКАЛЬНОГО НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Инфляция, являясь глобальной экономической проблемой, присуща в той или иной форме практически всем странам мира. В каждой стране формируется своя экономическая модель, которая обуславливает либо формирование равновесной экономики, либо дисбаланс со всеми сопровождающими его проявлениями. Именно инфляция наряду с другими макроэкономическими показателями наиболее характерно отражает состояние экономики страны. Несмотря на специфику и особенности инфляционных процессов в каждой конкретной стране, глубинная природа и сущность инфляции раскрываются в тех скрытых функциях, которые она выполняет. Исследование фискальной функции инфляции позволяет рассматривать ее как квазифискальный инструмент налогообложения. Как следствие, правительства и центральные банки (ЦБ) имеют возможность использовать этот инструмент в зависимости от целей, которые они преследуют.

Ключевые слова: инфляция как налог, эмиссия денег, квазифискальное налогообложение, функции инфляции.

Постановка проблемы. Инфляция, известная на протяжении многих веков существования человечества, продолжая оставаться одной из наиболее существенных экономических проблем, практически в наше время стала закономерным явлением. В связи с этим необходимо более детально остановиться не просто на инфляции как на экономическом явлении, а на тех скрытых мотивах и первопричинах, которые усложняют процесс сдерживания темпов инфляции в допустимых пределах, а также на основных, не всегда очевидных, последствиях, к которым она приводит. Рассматривая инфляцию как инструмент скрытого, квазифискального налогообложения, можно приблизиться к пониманию ее сущностной природы и, как следствие, к возможности управления инфляционными процессами.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросам инфляции, особенно в части причин и факторов, способствующих ее формированию и активизации, посвящен целый пласт научных исследований. Зависимость уровня инфляции от количества денег в обращении отражена в работах М. Фридмана [1–3], Ф. Шостака [4], Ф. Модильяни (причем он не был настолько категоричен, как классические монетаристы), М. Ротбарда [5], Ф. Хайека. В научных трудах М. Фридмана и М. Ротбарда прослеживается сопоставление инфляции с налогами, в частности, и с процессом налогообложения в более широком понимании.

Влиянию политики центральных банков на уровень инфляции уделено внимание в работах Ю.А. Бабичевой [6], Р. Stella [7–9], Eke Ldnberg [8], Helge Berger [10; 11], Pdr Csterholm [10; 11].

Научные работы Seok Gil Park [12], Malgorzata Markiewicz [13], Stnia Mucos [14] посвящены вопросам квазифискальных операций центральных банков, в том числе их влиянию на уровень инфляции. При этом основной акцент сделан на квазифискальные операции, которые приводят к убыткам ЦБ.

Недостаточно раскрытыми остаются вопросы скрытых доходов ЦБ и правительства, а также роли инфляции в этих процессах. Именно исследование глубинной природы инфляции, ее экономических и психологических первопричин позволит приблизиться к возможности управления инфляционными процессами на уровне экономически оправданных показателей.

Цель статьи заключается в расширении теоретических основ в исследовании сущностной

природы инфляции, а также в выявлении общих закономерностей ее формирования независимо от уровня экономического развития страны.

Изложение основного материала исследования. Инфляция, являясь одним из следствий нарушения состояния экономического равновесия, традиционно рассматривается либо как процесс, либо как явление. Но при этом инфляцию практически не воспринимают ни в официальных кругах, ни на бытовом уровне как налог. В этой связи инфляцию целесообразно рассмотреть как экономическую категорию, отдельно остановившись на функциях, которые она выполняет, поскольку именно в функциях раскрывается сущность любой экономической категории.

Одной из наиболее фундаментальных функций, которые выполняет инфляция, является фискальная функция. Особенность этой функции заключается в том, что, с одной стороны, она идентична налогам, поскольку способствует наполнению казны государства и бюджета центрального банка. ЦБ, используя эмиссию денег, особенно сверх того, что требует экономика, либо переполняет каналы денежного обращения кредитными деньгами, либо принимает в этом процессе непосредственное участие. С другой стороны, фискальная, по своей сути, функция инфляции, по своей форме носит квазифискальный характер. Это обуславливается тем, что инфляция как форма налогообложения не регулируется законодательством:

- не установлена ставка (она не ограничена);
- не определены субъекты (этот налог платят все субъекты финансово-экономических отношений – население, субъекты хозяйственной деятельности и даже государство);
- не обозначен объект налогообложения (объектом являются все финансовые ресурсы в денежной форме всех субъектов финансово-экономических отношений).

При этом на уровень инфляции обесцениваются все ресурсы в денежной форме, а также ценные бумаги, часть потерь (либо вся сумма обесценивания) от инфляции которых может быть компенсирована вследствие роста их стоимости. Но не все субъекты – плательщики инфляционного налога оказываются в равном положении. Больше всех платит население страны с низкими доходами и сбережениями в национальной валюте (если сбережения хранятся на депозитных счетах в банках, а уровень инфляции превышает процентные ставки по депозитным вкладам).

Уплачивая инфляционный налог на общих основаниях, субъекты хозяйственной деятельности имеют возможность компенсировать будущие потери:

- изначально закладывать ожидаемый уровень инфляции в цену производимых и реализуемых товаров и услуг;

- при наличии кредита в национальной валюте возвращать его более дешевыми деньгами;

- выплачивать заработную плату наемным работникам обесцененными деньгами.

Но потери, которые они понесут вследствие снижения покупательной способности населения, неизбежны, а для малого и среднего бизнеса могут быть критичными.

Определенные потери от инфляции также несет и государство. В казну поступают налоги, сборы и прочие платежи, реальная стоимость которых уже уменьшена на уровень инфляции. Но эти потери в значительной степени перекрываются деньгами, которые государство вводит в обращение путем эмиссии. Исключением являются государства, в которых эмиссионный орган не является государственным учреждением (как, например, в США). Но даже в этом случае, как и во всех остальных, рост номинальных объемов налоговых поступлений может значительно превышать потери от инфляции (все только зависит от того, какие цели преследует правительство конкретного государства). В противном случае эмиссия денег была бы абсолютно привязана к темпам экономического роста в стране и не носила бы инфляционного характера.

Очень близкой к эмиссии и по форме, и по эффекту является кредитная экспансия (как внутренняя, так и внешняя), приводящая к избытку денег в обращении и, как следствие, к усилению инфляционных процессов.

Еще одной особенностью фискальной функции инфляции является то, что она проявляется на разных уровнях: локальном, региональном и глобальном.

В государствах, национальная валюта которых не пользуется спросом за его пределами, все «поступления» от инфляционного налога остаются внутри этого же государства. Т. е. фискальная функция инфляции проявляется на локальном уровне.

Для государств, объединенных в валютные союзы, в центральный банк поступает доля реальных доходов и сбережений в денежной форме (в валюте данного союза) от всех государств – членов этого объединения, предприятий, работающих на их территории, и населения (а также за их пределами, если они сберегают деньги в валюте данного союза). В таком случае уместно говорить о региональном уровне фискальной функции инфляции.

Когда же речь идет о государствах, национальная валюта которых является глобальной резервной валютой, то в казну таких государств (либо в казну учреждения, наделенного правом печатать деньги, даже если оно не является государственным) стекаются инфляционные налоговые поступления со всего мира. А фискальная функция инфляции реализуется на глобальном уровне.

Но независимо от того, на каком уровне либо в каком государстве проявляется фискальная функция инфляции, ей характерны определенные, своего рода универсальные процессы. Специфика инфляции заключается в том, что она «заставляет» население не хранить деньги, выведенные из оборота, а наоборот, больше тратить или отда-

вать их в банк под процент. Таким образом, существенная часть денег (при низких доходах это могут быть практически все деньги), заработанные людьми, возвращаются в распоряжение банков. «Если количество продолжает увеличиваться быстрее, чем производство товаров и услуг, то цены будут продолжать расти и рано или поздно публика привыкнет к ожиданию дальнейшего роста цен. И тогда она пожелает уменьшить свой запас наличных денег... Так как покупательная способность наличных денег снижается, то они становятся дорогим способом хранения активов. Поэтому люди пытаются уменьшить сумму наличности» [2, с. 114]. Вследствие чего банки получают возможность наращивать объемы кредитования, усиливая рост инфляции. В свою очередь, ЦБ руководят этим процессом, повышая или понижая процент, а также постоянно увеличивая количество денег в обращении путем эмиссии.

В государствах со стабильной и развитой экономикой, обладая высоким уровнем независимости от правительства, вне кризисных периодов ЦБ имеют все возможности удерживать инфляцию на уровне 2–3 % в год, обеспечивая при этом нужным количеством денег экономику страны. Это вовсе не означает, что такие центробанки недополучают поступления в виде инфляционного налога. Просто они работают на долгосрочную перспективу, обеспечивая хороший уровень стабильности своей валюты, «авторитет» которой на фоне других валют будет постоянно расти и укрепляться. Соответственно, будет увеличиваться количество людей во всем мире, желающих хранить свои сбережения в этой валюте. Спрос на такую валюту будет постоянно расти, а центральные банки со своим скромным (2–3 % в год) уровнем инфляции будут с каждым годом все больше и больше наращивать поступления от инфляционного налога.

Такая ситуация имеет реальное подтверждение. «Важнейшим фактором, способствующим привлечению реальных ресурсов из остального мира в США, является увеличение американской денежной массы. Тот факт, что доллар США представляет собой основное международное средство обмена, создает для Америки возможность перенаправлять реальные ресурсы из других стран в свои пределы» [4, с. 20].

Когда же ЦБ хочет заработать быстро и много, он наращивает эмиссию денег и понижает процент, разгоняя инфляцию вплоть до галопирующей (гиперинфляция не выгодна ни правительству, ни ЦБ).

В краткосрочной перспективе ЦБ от этого не пострадает, так как держатели денег будут платить все больше и больше инфляционного налога. А экономический спад, к которому может привести такая система управления, будет всего лишь способствовать цикличности в поступлениях от инфляции.

Существенные темпы инфляции ЦБ может также поддерживать при высоком уровне зависимости от правительства, даже если юридически он является независимым. В таких случаях ЦБ вынужден кредитовать правительство (часто под низкий процент за кредит), особенно при наличии постоянного либо постоянно растущего бюджетного дефицита.

При таком сценарии высокие темпы инфляции могут устраивать правительство, поскольку у него появляется возможность под прикрытием номинально растущих заработных плат и социальных выплат реально платить, в лучшем случае, столько

же, как год или несколько назад, а в худшем – еще и меньше. Есть государства, в которых потери населения от инфляции подлежат индексации. Но индексация не может существенно повлиять на благосостояние населения, поскольку зачастую индексируется только прожиточный минимум.

Правительство, которое не способно, в силу разных причин, обеспечить экономический рост (или как минимум экономическую стабильность) в государстве, всегда при содействии ЦБ может «организовать» высокие темпы инфляции. Это в значительной степени увеличит номинальные поступления в казну налогов и сборов. Реальная стоимость этих поступлений будет значительно ниже номинальных, но это не помешает закрыть этим «инфляционным приращением» если и не весь бюджетный дефицит, то какую-то его часть точно.

Значительная часть этих денег затем будет выплачена населению в виде заработной платы бюджетным работникам и социальной помощи нуждающимся, преобладающее большинство из которых будет оценивать только их номинальные значения. Но даже отслеживая снижение покупательной способности получаемых денег, имея минимальные и даже средние доходы, у населения практически нет возможности кардинально изменить ситуацию в лучшую сторону.

Таким образом, в государстве реализуется часть скрытого квазифискального налогового потенциала, реализация которого приносит реальное увеличение номинальных поступлений в казну государства. В первую очередь это происходит за счет не прямых налогов и сборов. Но прямые налоги в данном контексте не являются исключением.

Реализация товаров и услуг по более высоким ценам приводит к росту номинальных доходов предприятий. В это же время у предприятий будут также увеличиваться затраты, но не все сразу. Темпы роста заработной платы наемных работников не могут опережать темпов роста доходов предприятия. Бизнес не работает себе в убыток, даже когда есть необходимость в условиях растущих издержек повышать заработную плату особо ценным сотрудникам. В любом случае это будут единичные явления, которые не отражаются на средних показателях по стране.

Особенность инфляции как инфляционного налога заключается также в том, что его платит все население страны – работающие и неработающие, получающие заработную плату официально и неофициально. Уплачивают этот налог также и все предприятия, включая ту их часть, которая обращается в теневом секторе. Именно поэтому некоторые государства «не очень успешно» борются с теневой экономикой.

Тем более эти вопросы не очень волнуют ЦБ и коммерческие банки. Ни теневая зарплата работающего населения, ни теневая деятельность предприятий не могут уменьшить доходы коммерческих банков от кредитования. В еще более выгодном положении находится ЦБ. Имея в своем распоряжении печатный станок и право решать,

сколько должно быть денег в обращении и каким должен быть процент, ЦБ при любом правительстве и при любой экономической ситуации будет получать со всех держателей денег инфляционный налог. Особенностью этого налога является то, что он по своей природе и по своей глубинной сущности является ничем иным как налогом на деньги. Именно инфляция позволяет ЦБ постоянно собирать процент со всех существующих денег, наращивая прибыль и укрепляя свою власть. И, как следствие, юридически закрепленное за центральными банками право, предоставляющее им возможность управлять объемами денежной массы, инфляцией и процентом, фактически дает им безграничную власть. А доходы от эмиссии, которая превышает экономически необходимые объемы, можно рассматривать как скрытые, квазифискальные доходы ЦБ.

Это проливает свет на денежную экспансию, о которой в свое время писал М. Фридмен: «Денежная экспансия и связанное с ней увеличение денежного спроса осуществляются через загадочные, широко распространенные и в высшей степени скрытые каналы. Повышения затрат производства и цен являются видимыми следами этих каналов» [2, с. 111].

Но специфика инфляционного налогообложения также заключается и в том, что его можно использовать в краткосрочном периоде в качестве временной конструктивной меры. Особенно это актуально, когда правительство приступает к управлению государством, экономика которого не просто далека от равновесного состояния, а пребывает в предельно разбалансированном состоянии. При этом основной задачей ЦБ будет не допустить выхода инфляции из-под контроля и удерживать ее в диапазоне между ползушкой (7–10 % в год) и галопирующей (до 50 % в год), не допуская ситуации, когда потери от инфляции будут превышать выгоды.

Выводы. Сложность управления инфляционными процессами заключается в том, что инфляция по своей глубинной сущности является скрытым, квазифискальным налогом. А по своей форме инфляция – это инструмент квазифискального налогообложения, который находится в руках ограниченного количества людей (правительства и ЦБ), финансово заинтересованных в инфляции (объективно и субъективно). Именно уровень сознания этой группы людей предопределяет уровень экономического развития и уровень благосостояния той или иной страны, а не рыночная экономика и глобализация, на которые так удобно списывать финансово-экономические неудачи правительства и ЦБ. Но при этом нельзя забывать, что «инфляция – всегда и везде явление денежное, и ответственность за контроль над ней лежит на правительстве» [2, с. 125].

Однако ситуация с инфляцией не является безвыходной. Конструктивный выход скрывается в самой инфляции, а также в других функциях, которые она выполняет.

Список литературы:

1. Фридмен М. Количественная теория денег / М. Фридмен // Классика экономической мысли. Сочинения. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2000. – С. 787–891.
2. Фридмен М. Если бы деньги заговорили... / М. Фридмен ; пер. с англ. ; 2-е изд. – М. : Дело, 2002. – 160 с.
3. Фридмен М. Основы монетаризма / М. Фридмен ; под науч. ред. Д.А. Козлова. – М. : ТЕИС, 2002. – 175 с.
4. Шостак Ф. Бум, крах и будущее: Анализ австрийской школы / Ф. Шостак ; сост. А.В. Куряев ; пер. с англ. – М. : Социум, 2002. – 220 с.
5. Ротбард М. К новой свободе: Либертарианский манифест / М. Ротбард ; пер. с англ. – М. : Новое издательство, 2009. – 398 с.

6. Бабичева Ю.А. Инфляционная составляющая операций банков: проблемы регулирования / Ю.А. Бабичева. – М. : Экономика, 2005. – 318 с.
7. Stella, Peter. Central Bank Financial Strength, Policy Constraints and Inflation; IMF Working Paper 08/49; February 1, 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2008/wp0849.pdf>.
8. Stella, Peter, Eke Linnberg. Issues in Central Bank Finance and Independence; IMF Working Paper 08/37; February 1, 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2008/wp0837.pdf>.
9. Stella, Peter. The Federal Reserve System Balance Sheet: What Happened and Why it Matters; IMF Working Paper 09/120; May 1, 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2009/wp09120.pdf>.
10. Helge Berger, Pdr Csterholm, Does Money Matter for U.S. Inflation? Evidence from Bayesian VARs; IMF Working Paper 08/76; March 1, 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2008/wp0876.pdf>.
11. Helge Berger, Pdr Csterholm, Does Money Growth Granger-Cause Inflation in the Euro Area? Evidence from Out-of-Sample Forecasts Using Bayesian VARs; IMF Working Paper 08/53; March 1, 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2008/wp0853.pdf>.
12. Seok Gil Park. Central Banks Quasi-Fiscal Policies and Inflation; IMF Working Paper 12/14; January 1, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp1214.pdf>.
13. Malgorzata Markiewicz: Quasi-fiscal operations of central banks in transition economies. / Institute for Economics in Transition, BOFIT; 2001. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.suomenpankki.fi/pdf/98747.pdf>.
14. Stnia Musoz, Central Bank Quasi-fiscal Losses and High Inflation in Zimbabwe: A Note; IMF Working Paper 07/98; April 1, 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2007/wp0798.pdf>.

Шикіна Н. А.

Одеський національний економічний університет

ИНФЛЯЦИЯ ЯК ИНСТРУМЕНТ КВАЗИФІСКАЛЬНОГО ОПОДАТКУВАННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Резюме

Інфляція, будучи глобальною економічною проблемою, притаманна в тій чи іншій формі практично всім країнам світу. У кожній країні формується своя економічна модель, яка обумовлює або формування рівноважної економіки, або дисбаланс з усіма супроводжуючими його проявами. Саме інфляція поряд з іншими макроекономічними показниками найбільш характерно відображає стан економіки країни. Незважаючи на специфіку та особливості інфляційних процесів у кожній конкретній країні, глибинна природа і сутність інфляції розкриваються в тих прихованих функціях, які вона виконує. Дослідження фіскальної функції інфляції дозволяє її розглядати як квазіфіскальний інструмент оподаткування. Як наслідок, уряди і центральні банки (ЦБ) мають можливість використовувати цей інструмент у залежності від цілей, які вони переслідують.

Ключові слова: інфляція як податок, емісія грошей, квазіфіскальне оподаткування, функції інфляції.

Shykina N. A.

Odessa National Economics University

INFLATION AS THE TOOL OF QUASI TAXATION: THEORETICAL ASPECTS

Summary

Inflation as a global economic problem is inherent in one form or another in practically all countries of the world. Each country has its own economic model, which causes formation or the formation of the equilibrium of the economy or any imbalance with all its accompanying manifestations. Exactly inflation, among other macroeconomic indicators, most typically reflects the state of the economy. In spite of the specifics and peculiarities of inflation in each country, the deep nature and essence of inflation is revealed in those hidden functions that it performs. Research of fiscal function of inflation allows examining it as a quasi-fiscal tax tool. As a consequence, governments and central banks (CB) are able to use this tool, depending on the goals they pursue.

Keywords: inflation as a tax, issuance of money, quasi-fiscal taxation, inflation function.

РОЗДІЛ 7

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 336.71.078.3

Кійко Ю. Т.

Університет банківської справи

МІСЦЕ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ В СИСТЕМІ КОНТРОЛЮ В БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

Досліджено теоретичні основи та сучасні тенденції розвитку контролю в банках. Визначено місце внутрішнього аудиту в системі внутрішньокорпоративного контролю та проаналізовано організацію систем контролю в банках України. Розглянуто основні відмінності внутрішнього аудиту та ревізії.

Ключові слова: внутрішній контроль, система внутрішнього контролю, внутрішній аудит, система внутрішнього аудиту, ревізія, контролінг, комплаєнс.

Постановка проблеми. Зміни, які відбуваються як у внутрішньому, так і в зовнішньому середовищах банку, зумовлюють необхідність постійно коригувати свою поведінку на ринку та створити гнучку адаптивну систему управління для реалізації його стратегії, що є одним із вирішальних факторів прибутковості та конкурентоспроможності.

Сучасні складні умови ведення бізнесу зумовлюють усе більшу актуальність досліджень в області ефективного використання банками управлінської інформації. Це пов'язано з необхідністю стабільного розвитку банків, а також підвищення їхньої фінансово-економічної результативності. Дієвим та найдоступнішим інструментом такого пошуку і, відповідно, однією із конкурентних переваг сучасного банку є внутрішній аудит, ефективне функціонування якого суттєво пришвидшить реактивність менеджменту і надасть можливість вчасного виявлення і усунення проблем у діяльності банків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У законодавстві України, а також у науковій та спеціальній літературі поняття внутрішнього аудиту як складової частини контролю розглянуто лише в окремих випадках аспектно. Бракує ґрунтовного економіко-правового аналізу факторів, під дією та впливом яких функціонує в цілому система аудиту в Україні. Усе це зумовлює необхідність розкриття сутності поняття внутрішнього аудиту, та його місця в системі контролю.

Проблематика ролі внутрішнього аудиту в управлінні банком знайшла відображення у працях зарубіжних учених, таких як В.Д. Андреев, А. Аренс, В.В. Бурцев, Р. Додж, Дж. Лоббек, Дж. Лоуверс, Р.В. Макеев, Л.А. Панкратова, Дж.К. Робертсон, Н.Н. Хорохордин, А.Д. Шеремет та ін. Серед вітчизняних науковців, які зробили внесок у вивчення даної проблеми, необхідно виділити праці А.М. Герасимовича, С.Ф. Голова, П.Є. Житнього, Т.О. Каменської, О.І. Кіреєва, Р.О. Костирка, Л. П. Кулаковської, І.М. Парасій-Вергуненко, О.А. Петрик, О.А. Подолянчук, В.С. Рудницького, О.І. Скаска, О.В. Сметанки та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Якщо становлення зовнішнього аудиту в Україні вже відбулося, то вітчизняний внутрішній аудит в інституціональному і професійному аспектах тільки починає розвиватись. Це є наслідком щонайменше двох обставин – недосконалості законодавства з аудиту в цілому, зокрема

відсутністю нормативної бази з аудиту управлінської діяльності та методики з проведення і документування управлінського аудиту, а також невірною й несучасною розуміння внутрішнього аудиту як форми контролю збереження активів банківської установи.

Мета статті полягає у дослідженні теоретичних основ та сучасних тенденцій розвитку внутрішнього аудиту та контролю і уточненні їхньої сутності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному суспільстві роль контролю постійно підвищується та набуває нових відтінків своєї сутності. Так, відповідно до словника іншомовних слів, контроль (фр. *contrôle*) – це перевірка, а також спостереження з метою перевірки.

Контроль як функцію управління варто розглядати через систему спостереження і перевірки процесу функціонування відповідного об'єкта, порівняння планових і фактичних значень заданих параметрів, виявлення відхилень у параметрах та факторів, що їх викликали. Тому саме контроль виконує двохсторонню функцію зв'язку між об'єктом управління і системою управління.

Розглядаючи класифікацію контролю по відношенню до господарюючого суб'єкта, виділяємо зовнішній та внутрішній контроль. Зовнішній контроль здійснюється державними інституціями та незалежними суб'єктами контролю, тобто тими суб'єктами контролю, які не відносяться до організаційної структури банку. Внутрішній контроль здійснюється контролюючими органами самого банку, а саме ревізійною чи інвентаризаційною комісією, підрозділами внутрішнього аудиту, ризик-менеджменту.

Внутрішній контроль – складова системи менеджменту та фінансового контролю. Ефективний внутрішній контроль є фактором, що впливає на підвищення довіри кредиторів, інвесторів, вкладників і допомагає зрозуміти основні зони ризику в банку.

Практиками та науковцями, що займаються питаннями внутрішнього контролю, розроблено декілька його концепцій, серед яких основними є сформульовані в документах *INTOSAI*, *COSO* та *COBIT*.

Організацію *INTOSAI* (*INTOSAI – the International Control Standards Committee of the International Organization of Supreme Audit Institutions*) було створено в 1953 р. із метою сприяння

розвитку співробітництва та інформаційного обміну між вищими контрольними органами, уніфікації стандартів у галузі фінансового контролю. У червні 1992 р. членами організації було розроблено документ «Керівні принципи стандартів внутрішнього контролю» (*Guidelines for Internal Control Standards*).

Згідно рекомендацій INTOSAI внутрішній контроль поділяється на:

- контроль управління (об'єкти – плани, політика, процедури, методи досягнення цілей);
- адміністративний контроль – спрямований на досягнення економічного використання ресурсів, забезпечення максимальної результативності та виконання розпоряджень керівництва. Об'єкти цього контролю – процедури та документи, на основі яких реалізуються заходи досягнення цілей організації);
- бухгалтерський контроль – процедури та документи щодо збереження активів і достовірності фінансової звітності.

Стандарт *COBIT «Цілі контролю при використанні інформаційних технологій» (Control Objectives for Information and Related Technology)* розроблений Асоціацією аудиту та контролю інформаційних систем ISACA (*Information System Audit and Control Association Foundation*).

ISACA було започатковано в 1969 р., світова професійна організація, що має представництва більш ніж у 100 країнах і об'єднує 20 тис. членів. ISACA займає лідируючу позицію в галузі розроблення та поширення стандартів з IT-аудиту (аудит інформаційних технологій), веде науково-

дослідницьку роботу, займається підготовкою кадрів. ISACA об'єднує більше 12 тис. сертифікованих аудиторів інформаційних систем CICA (*Certified Information System Auditor*).

За COBIT контроль – це норми, процедури, прийоми та організаційні структури, розроблені для забезпечення розумної гарантії в тому, що бізнес-цілі будуть досягнуті, а небажані події будуть відвернуті або виявлені та виправлені.

Основна ідея стандарту COBIT, що створений ISACA, полягає в тому, що для надання інформації, необхідної організації для досягнення її цілей, ресурси IT повинні управлятися набором природно згрупованих процесів. У цьому стандарті виділяється 34 високорівневі цілі контролю, по одній на кожний IT-процес, що згруповані в чотири домени: планування і організація; проектування та впровадження; експлуатація та супроводження; моніторинг. Керівник може бути впевнений, що йому буде надана адекватна система контролю над IT-середовищем, яка враховує наявні IT-ресурси.

Аудит IT повинен бути ризикоорієнтованим (у даному контексті ризиками є загрози безпеці інформаційної системи), аудиторів потрібно обґрунтувати перелік засобів для зниження ризиків до припустимих.

Ще одну з основних концепцій внутрішнього контролю розробив Комітет спонсорських організацій комісії Тредеуа (*Committee of Sponsoring Organizations – COSO*), який був сформований у 1985 р., щоб спонсорувати Національну комісію з недостовірної фінансової звітності (*National*

Таблиця 1

Нормативно-правове забезпечення системи внутрішнього контролю

Нормативний документ	Сутність внутрішнього контролю і системи внутрішнього контролю
Методичні вказівки щодо застосування стандартів внутрішнього аудиту в банках України, затверджені Постановою Правління НБУ від 20.07.1999 р. № 358	Управління системою внутрішнього контролю передбачає санкціонування і нагляд за виконанням операцій (спостереження), періодичне порівняння їхнього фактичного виконання із запланованим та документування цієї діяльності.
«Положення про організацію внутрішнього контролю в банках України», затверджене Постановою Правління НБУ від 29.12.2014 р. № 867	Внутрішній контроль – заходи (процедури) банку, спрямовані на забезпечення ефективності та результативності здійснення операцій банку, ефективності управління активами і пасивами, ризиками, забезпечення повноти, своєчасності та достовірності ведення бухгалтерського обліку та складання і надання фінансової, статистичної, управлінської, податкової та іншої звітності, запобігання шахрайству, комплаєнс тощо.
«Положення про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України», затверджене Постановою Правління НБУ від 20.03.1998 р. № 114	Система внутрішнього контролю – сукупність процедур, форм, способів і напрямів контролю, що забезпечує порядок здійснення і досягнення цілей внутрішнього контролю в банку.
«Положення про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України», затверджене Постановою Правління НБУ від 20.03.1998 р. № 114	Внутрішній контроль в банку – це сукупність процедур, які забезпечують достовірність та повноту інформації, яка передається керівництву банку, дотримання внутрішніх та зовнішніх нормативних актів при здійсненні операцій банку, збереження активів банку та його клієнтів, оптимальне використання ресурсів банку, управління ризиками, забезпечення чіткого виконання розпоряджень органів управління банку в досягненні мети, яка поставлена в стратегічних та інших планах банку.
Стандарт 315 «Розуміння суб'єкту господарювання та його середовища та оцінка ризиків суттєвих викривлень». Міжнародні професійні стандарти внутрішнього аудиту (редакція 2013 р.).	Система внутрішнього контролю – це політика і процедури (заходи внутрішнього контролю), прийняті управлінським персоналом суб'єкта господарювання для сприяння досягненню цілей управлінського персоналу щодо забезпечення (наскільки це можливо) правильного й ефективного ведення господарської діяльності, у тому числі дотримання політики управлінського персоналу, а також забезпечення збереження активів, запобігання шахрайству та помилкам і виявлення їх, точності й повноти облікових записів.
Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 р. № 2664-III	Внутрішній аудит (контроль) передбачає: 1) нагляд за поточною діяльністю фінансової установи; 2) контроль дотримання законів, нормативно-правових актів органів, які здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг, та рішень органів управління фінансової установи; 3) перевірку результатів поточної фінансової діяльності фінансової установи; 4) аналіз інформації про діяльність фінансової установи, професійну діяльність її працівників, випадки перевищення повноважень посадовими особами фінансової установи; 5) виконання інших передбачених законами функцій, пов'язаних із наглядом та контролем діяльності фінансової установи

Commission on Fraudulent Financial Reporting). COSO – незалежна ініціатива приватного сектору, яка вивчає фактори, що можуть приводити до недостовірної фінансової звітності, і розробляє рекомендації для відкритих акціонерних товариств та їхніх незалежних аудиторів для SEC (Комісії з цінних паперів та ринку у США) й інших регуляторів, для освітніх установ. COSO було створено для підвищення якості фінансової звітності шляхом удосконалення етики бізнесу, використання ефективних систем внутрішнього контролю та корпоративного управління.

Одними з головних документів COSO є доповіді «Внутрішній контроль: інтегрований підхід» (*Internalcontrol – Integrated Framework*, 1992 р.) та «Управління ризиками організації: Інтегрована модель» (вересень 2004 р.) [15; 16]. Модель COSO рекомендується для реалізації Базельським комітетом, а також для виконання вимог 404-ї статті Закону *Sarbanes-Oxley* (2002 р.).

Внутрішній контроль, згідно з документом COSO, розглядається як процес, що здійснюється менеджментом організації, призначений для забезпечення впевненості в досягненні цілей за

такими критеріями: ефективність і результативність діяльності; надійність фінансової звітності, відповідність певним вимогам. Система внутрішнього контролю є складовою процесу управління ризиками, який трансформує її в більш ефективну форму, орієнтовану на ризик.

Внутрішній контроль і система внутрішнього контролю – поняття доволі широкі, але природна необхідність контролю змушує часто до них звертатись в законодавчих і нормативних документах. Основні трактування вищезгаданих понять українських і зарубіжних нормативних документів подано в табл. 1.

Уважаємо за необхідне відзначити прогресивні кроки НБУ в напрямку розробки організації внутрішнього контролю в банках, про що свідчить одна з останніх його постанов «Про затвердження Положення про організацію внутрішнього контролю в банках України». Це положення описує ключові моменти організації внутрішнього контролю, котрі потрібні банкам для роботи в час швидкої зміни кон'юнктури фінансових ринків.

Висвітливши сутність нормативних тлумачень поняття внутрішнього контролю і системи вну-

Таблиця 2

Сутність внутрішнього аудиту

Джерело	Сутність внутрішнього аудиту
Кіреєв О.І. Внутрішній аудит у комерційному банку : [навч. посіб.] / О.І. Кіреєв, Н.П. Шульга, О.С. Полетаєва. – К. : КНТЕУ, 2001. – 295 с.	Внутрішній аудит банку – незалежна оцінка різноманітних операцій і систем контролю, метою якого є визначити: <ul style="list-style-type: none"> • чи проводиться виявлення ризику і робота щодо його зниження; • чи дотримується банк прийнятої політики і процедур; • чи дотримується банк установлених стандартів; • наскільки економічно і ефективно використовуються ресурси; • чи досягаються цілі банку.
Кулаковська Л.П., Піча Ю.В. Організація і методика аудиту : [навч. посіб.] / Л.П. Кулаковська, Ю.В. Піча ; 2-е вид. – К. : Каравела, 2005. – 560 с.	Внутрішній аудит — це незалежна діяльність із перевірки та оцінки роботи суб'єкта господарювання в його інтересах.
Рудницький В.С. Методологія і організація і організація аудиту / В.С. Рудницький. – Тернопіль : Економічна думка, 1998. – 196 с.	Внутрішній аудит виконують штатні працівники підприємства з метою надання допомоги керівництву в ефективному виконанні функцій. У перелік функціональних обов'язків внутрішнього аудитора входять: перевірка фінансової звітності, обліку, первинних документів щодо фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання; перевірка системи внутрішнього контролю використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, оцінка економічної ефективності господарських операцій; складання і перевірка виконання бізнес-планів тощо.
Камышанов П.И. Практическое пособие по аудиту / П.И. Камышанов. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 522 с.	Внутрішній аудит – це поточний контроль здійснення економічної політики і якості управління підприємством, необхідний для недопущення втрати ресурсів, локалізації недоліків, своєчасного попередження фінансових труднощів.
Андреев В.Д. Внутренний аудит: [учеб. пособ.] / В.Д. Андреев. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 464 с.	Внутрішній аудит – це елемент системи внутрішнього контролю, необхідний для великих господарюючих суб'єктів, в основному недержавного сектора економіки, щоб з його допомогою успішно конкурувати на ринку за рахунок зростання якості, зниження собівартості продукції, знання потреб ринку і, таким чином, підвищення ефективності роботи.
«Положення про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України», затверджене Постановою Правління НБУ № 114 від 20.03.98 р.	Внутрішній аудит банку – це незалежна оцінка системи внутрішнього контролю, установленого в комерційному банку. Головна увага внутрішнього аудиту зосереджена на аналізованні інформаційної системи, включаючи систему бухгалтерського обліку і супутніх видів контролю, вивченні фінансової та операційної інформації, дослідженні економічності та ефективності операцій.
МСА 610 «Розгляд роботи внутрішнього аудиту» (видання 2015 р.)	Діяльність внутрішнього аудиту – діяльність з оцінки, яка організована як підрозділ суб'єкта господарювання або надається йому як послуга. Її функції охоплюють, серед іншого, перевірку, оцінку та моніторинг адекватності й ефективності внутрішнього контролю.
Сухарева Л.А. Внутренний аудит международного департамента банка: методология, организация и методика : [монография] / Л.А. Сухарева, Е.Б. Ретонских. – Донецк : ДонГУЭТ, 2005. – 196 с.	Внутрішній аудит банку – це незалежна об'єктивна діяльність у вигляді перевірок і управлінського консультування, спрямована на підвищення й удосконалення діяльності банку привнесенням систематизованого підходу до оцінки та поліпшення ефективності процесів управління ризиками, системою внутрішнього контролю та його організації.
Бурцев В.В. Внутренний аудит компании: вопросы организации и управления / В.В. Бурцев // Управление финансами предприятия. – 2003. – № 4. – С. 35–49.	Внутрішній аудит – регламентована внутрішніми документами організації діяльність за контролем складових управління та різноманітних аспектів функціонування організації, яка здійснюється представниками спеціального контрольного органу в рамках допомоги органам управління організації (зборам засновників, спостережній раді, раді директорів, виконавчому органу)
Робертсон Дж. Аудит / Дж. Робертсон; пер. с англ. – М. : KRMG, Контакт, 1993. – 496 с.	Внутрішній аудит – незалежна оцінка всередині організації для перевірки та визначення ефективності її діяльності

трішнього контролю (табл. 1), ми можемо стверджувати що:

- **внутрішній контроль** – це процес, який передбачає проведення процедур, спрямованих на забезпечення результативності здійснених операцій банку, ефективності його управління, достовірності ведення бухгалтерського обліку, складання і надання звітності тощо;

- **система внутрішнього контролю** – це сукупність пов'язаних між собою процедур, які систематично проводять суб'єкти контролю для сприяння досягненню цілей банку.

Слід розділяти поняття внутрішнього контролю та контролінгу. Контролінг – позафункціональний

інструмент управління, який завдяки цілеспрямованому збору та обробці інформації допомагає в процесі прийняття рішень і управління підприємством. Це сервісна функція менеджменту, завданням якої є визначення для підприємства напрямку, який гарантуватиме існування його в перспективі. Метод контролінгу – виявлення слабких місць і мобілізація резервів економії ресурсів, зменшення собівартості та підвищення конкурентоспроможності [9].

Більшість науковців [1, с. 15; 3, с. 125] до складу контролінгу включають внутрішній аудит і функціонально-вартісний аналіз. На нашу думку, це поняття в сучасному розумінні варто доповнити аналізом нефінансових показників та аналізом бізнес-процесів.

Великою проблемою також є ототожнення деякими науковцями зовнішнього і внутрішнього аудиту. Насправді їхні мета і завдання різняться. Зокрема, зовнішній аудит направлений на створення підґрунтя для прийняття управлінських рішень зовнішніми користувачами (рис. 1).

Результати діяльності зовнішніх аудиторів є загальнодоступними на відміну від висновків внутрішнього аудиту, які є комерційною таємницею. Одним з основних завдань внутрішнього аудиту є вдосконалення системи внутрішнього контролю, а отже, і розвиток самого банку.

Внутрішній аудит лише нещодавно набув активного розвитку, тому трактування його суті доволі різноманітне як у нормативних документах, так і в науковій та навчальній літературі, основні з них відображено у табл. 2.

На нашу думку, усі ці визначення мають право на існування, хоча вони й не позбавлені недоліків. Здебільшого дослідники визначають внутрішній аудит як незалежну діяльність із перевірки даних фінансового обліку всередині підприємства, проте такий підхід властивий і при визначенні ревізії, оскільки при ній також здійснюється звірка даних обліку і факту наявності активів. Деякі автори зазначають, що внутрішній аудит полягає в оцінці фінансово-господарської та управлінської діяльності, проте не говорять про те, на основі чого повинна здійснюватись така оцінка. Також серед науковців популярна думка, що внутрішній

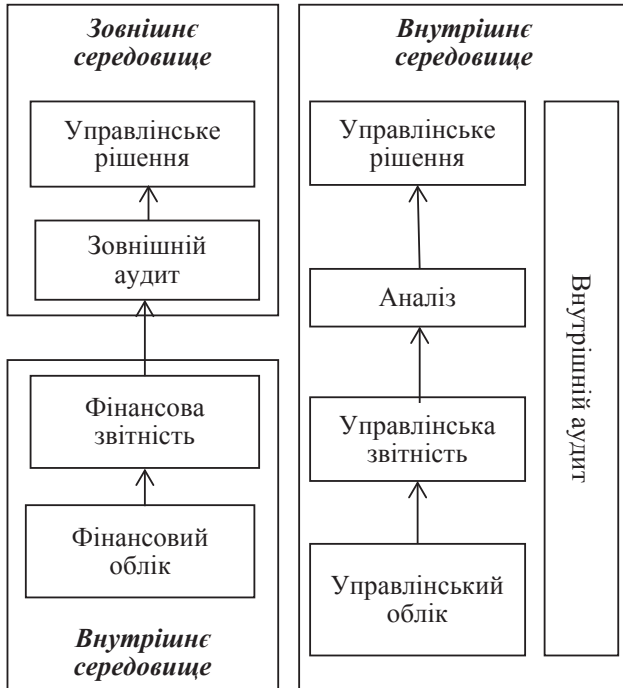

Рис. 1. Схема процесу формування та використання результатів діяльності внутрішнього і зовнішнього аудиту

Таблиця 3

Порівняльна характеристика внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту

	Внутрішній контроль	Внутрішній аудит
Мета	Забезпечення дотримання законності й економічної доцільності господарсько-фінансової діяльності	Оцінка якості економічної інформації, що формується управлінською системою підприємства; експертна оцінка обліково-економічної політики підприємства, оцінка функціонування внутрішнього контролю
Суб'єкти	<ul style="list-style-type: none"> Ревізійна комісія Правління Функціональні підрозділи Підрозділи внутрішнього аудиту 	Підрозділи внутрішнього аудиту
Об'єкти	Організаційно-технологічні, фінансово-економічні процеси та їхні елементи; стан і використання всіх видів господарських засобів і джерела їхнього утворення; трудова діяльність колективу і окремих його членів (дотримання законів, правових норм і встановлених правил роботи)	Система управління підприємством, у тому числі система внутрішньогосподарського обліку і контролю; економічна інформація, складена менеджерами, у тому числі дані обліку і звітності
Види звітності	Відомості контролю окремих об'єктів, контрольні розрахунки, акти перевірок і обстежень	Аудиторська звітність, аудиторський висновок
Методичні прийоми	Прийоми та методи фактичного й документального контролю	Прийоми та методи фактичного, документального контролю і експертно-аудиторської діагностики
Користувачі контрольної інформації	Власники (засновники), менеджери вищої ланки управління, менеджери структурних підрозділів	Власники (засновники), менеджери вищої ланки управління

аудит – це частина системи внутрішнього контролю, метою якої є удосконалення самої системи внутрішньокорпоративного контролю.

Здійснивши аналіз підходів до трактування поняття висвітлених у науковій літературі та нормативних документах (табл. 1 і 2), можемо зробити висновки про їхню неоднозначність, що призводить до ототожнення внутрішнього аудиту та внутрішнього контролю. Із метою їхнього розмежування нами здійснено аналіз основних відмінностей (табл. 3).

Отже, на основі проведеного аналізу ми можемо сказати, що поняття внутрішнього контролю значно ширше і складніше за своєю структурою, ніж внутрішній аудит. Також варто відзначити, що внутрішній аудит входить у систему внутрішнього контролю, але має доволі високий рівень самостійності, оскільки спрямований на сприяння удосконаленню методики контролю.

В українській банківській практиці внутрішній аудит з'явився на основі внутрішньогосподарської ревізії. До 1987 р. банківська діяльність уважалась низькоризиковою сферою і внутрішній контроль діяльності банку здійснювали контрольно-ревізійні служби. Але за ринкових умов ефективне функціонування цих служб виявилось обмеженим через відсутність актуального аналітичного інструментарію. Поступовий розвиток діяльності цих служб у деяких банках завершився їхнім трансформуванням у підрозділи внутрішнього аудиту. Внутрішній аудит є елементом внутрішнього контролю основної та допоміжної діяльності банку, яка на відміну від внутрішньої ревізії є лише методом документального контролю фінансово-господарської роботи. Мета внутрішньої ревізії – встановити законність здійснюваних операцій і відсутність розкрадань із боку працівників. Мета ж внутрішнього аудиту є набагато ширшою, оскільки він спрямований на встановлення рівня ефективності систем контролю, виявлення банківських ризиків, економічності, ефективності та результатів здійснення банківських операцій. Аудитори, здійснюючи внутрішній аудит, звісно, можуть користуватись методом ревізії, але не повинні ототожнювати ці поняття.

Внутрішня ревізія виявляє порушення або зловживання, що виникають у процесі банківської діяльності. За своєю суттю внутрішній аудит має більш стратегічні цілі. Ревізори виявляють помилки та зловживання в роботі виробничих та функціональних підрозділів банку, які можуть призвести до втраченої вигоди і збитків. Але ці втрати не можна порівняти з обсягами збитків, які можуть зазнати банки в результаті впливу фінансових ризиків. Ревізія як метод із вузьким колом завдань обмежена в аналітичному інструментарії на відміну від внутрішнього аудиту, який має на меті проаналізувати й оцінити процеси контролю, виявити ризики та визначити ефективність системи управління банком, та сприяти її удосконаленню.

Вагоме місце в розвитку внутрішнього аудиту в банківській сфері займають рекомендації Базельського комітету з питань банківського нагляду при Банку міжнародних розрахунків (Basel Committee on Banking Supervision of the Bank for international Settlements), заснованого в м. Базель у 1974 р. центральними банками та органами нагляду держав G10. Його основне завдання полягає у впровадженні високих та єдиних стандартів у сфері банківського регулювання та нагляду. Із цієї метою Комітет випускає директиви та рекомендації для органів нагляду держав-членів.

Відповідно до принципу 11 «Внутрішній аудит у банках та взаємовідносини наглядових органів і аудиторів» (запроваджений у серпні 2001 р.) Базельських рекомендацій, існують різні типи внутрішнього аудиту:

1) *фінансовий аудит*. Мета – оцінювати надійність і достовірність бухгалтерської системи та інформації, а також складених на їхній основі фінансових звітів;

2) *аудит дотримання*. Мета – оцінювати якість і відповідність систем, створених для забезпечення дотримання законів, підзаконних актів, методик і процедур;

3) *операційний аудит*. Мета – оцінювати якість і прийнятність інших систем і процедур, критично аналізувати організаційні структури і оцінювати достатність для виконання встановлених обов'язків;

4) *аудит менеджменту*. Мета – оцінювати якість підходів менеджменту до ризиків і контролю в рамках поставлених банком цілей [11].

Перші три типи є традиційними, останній ж було сформульовано Базельським комітетом у серпні 2001 р., що пов'язано зі зростанням ролі внутрішнього аудиту в умовах глобалізації ринків.

Базельський комітет уточнює сфери діяльності підрозділів внутрішнього аудиту – перевірка й оцінка всієї діяльності банку в усіх його підрозділах. На практиці аудитори здебільшого обмежуються перевітками окремих підрозділів банку, які проводять найбільш ризикові операції. Водночас, наприклад, недостатньо уваги приділяється перевірці діяльності служби безпеки банку чи підрозділам по роботі з персоналом. У вищевказаних підрозділах особливого значення набуває значення аналізу і контролю управлінських рішень, наприклад, аудит якості системи підбору кадрів. Основною проблемою аудиту менеджменту є нерозуміння його доцільності управлінською верхівкою банків, результатом чого є недостатня статусність підрозділу внутрішнього аудиту для проведення відповідних якісних перевірок. Не менш важливою проблемою є відсутність методичної бази оцінки якості до ризиків менеджменту і контролю в рамках поставлених банком стратегічних цілей, а також дієвих механізмів запровадження рекомендацій внутрішніх аудиторів.

На практиці дуже мало банків виходять за межі функцій і повноважень внутрішнього аудиту, регламентованих ст. 4 Закону України «Про банки і банківську діяльність». Винятками можуть бути лише великі банки, наприклад ПАТ «Приват-Банк». Прогресивним у цьому банку є виділення в окремий напрямок діяльності підрозділу внутрішнього аудиту роботу над поліпшенням та вдосконаленням процесів корпоративного управління, проводячи оцінку і пропонуючи покращання в процесах, а саме у визначенні цілей і завдань, а також нагляд за їхнім досягненням і збереженні та підтримці цінностей організації [16].

До невеликих банків, які працюють над удосконаленням системи внутрішнього контролю, можемо відзначити ПАТ «АКБ «Львів» та ПАТ «ОКСІ БАНК», які ставлять акцент у своїй діяльності на контроль комплаєнс-ризиків. Для прикладу, відповідно до затвердженого Положення про організацію системи комплаєнс, у ПАТ «ОКСІ БАНК» є окрема посадова особа, відповідальна за комплаєнс. Комплаєнс-офіцер у здійсненні своїх повноважень є незалежним і підзвітним виключно спостережній раді банку, і будь-яка зацікавлена

особа може звернутися прямо до нього як до незалежного та об'єктивного представника спостережної ради банку [18].

Отже, усі банки України по-різному ставляться як до організації системи внутрішнього аудиту, так і до застосування результатів його діяльності. Аналіз звітів емітента цінних паперів (п. 17.6) наведено у табл. 4, де розглянуто механізм звітування окремих банків про проведену роботу внутрішнім аудитом.

Отже, на сьогодні внутрішній аудит у банках України все ще співвідноситься з внутрішньою ревізією і на практиці є системою з оцінки стану бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю у банку. Серед вищенаведених уривків звітності емітента цінних паперів щодо діяльності підрозділів внутрішнього аудиту ми можемо виділити тільки ПАТ «КРЕДОБАНК». У своєму звіті цей банк демонструє відхід від стандартного й дещо

застарілого розуміння і працює над імплементацією процесноорієнтованого підходу до проведення аудиту у своїй діяльності.

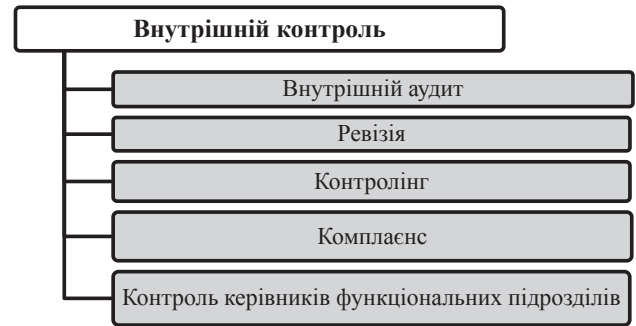

Рис. 2. Місце внутрішнього аудиту в системі внутрішнього контролю в банку

Таблиця 4

Порівняльна характеристика трактування внутрішнього аудиту

Банк	Опис системи внутрішнього аудиту
ПАТ «Ідея Банк»	В банку функціонує Служба внутрішнього контролю, яка організована відповідно до «Положення про систему внутрішнього контролю в ПАТ «Ідея Банк», що затверджена протоколом Правління банку № 11/11 -2 від 11.11.2011 р., а також виконуються вимоги щодо організації функції внутрішнього аудиту відповідно до Положення про Службу внутрішнього аудиту ПАТ «Ідея Банк», що затверджене Протоколом Спостережної ради банку № 97 від 24.04.2012 р. Перевірки здійснюються згідно з планом роботи підрозділу, який затверджує Спостережна рада банку. Служба внутрішнього аудиту – самостійний структурний підрозділ, який є органом оперативного контролю спостережної ради банку.
ПАТ АКБ «Львів»	Служба внутрішнього аудиту в процесі проведення перевірок керується чинним законодавством України та нормативними актами Національного банку України та внутрішніми нормативними документами Банку. В усіх питаннях щодо стандартизації процесів проведення внутрішнього аудиту Служба внутрішнього аудиту ПАТ АКБ «Львів» керується Міжнародними Професійними Стандартами Внутрішнього аудиту (МПСВА) Інституту Внутрішніх аудиторів (ІВА). Начальник служби внутрішнього аудиту підпорядковується безпосередньо Спостережній раді ПАТ АКБ «Львів». Станом на кінець звітного року у Службі внутрішнього аудиту працювали 4 штатні працівники. За результатами роботи Служба внутрішнього аудиту шоквартально звітується перед Спостережною Радою та Правлінням Банку. Впродовж звітного року проведено 30 планових перевірок і 4 позапланові перевірки.
ПАТ «КРЕДОБАНК»	Департамент внутрішнього аудиту (ДВА) є складовою системи внутрішнього контролю, що передбачений вимогами статті 45 Закону України «Про банки і банківську діяльність» та виконує завдання, пов'язані зі здійсненням незалежного моніторингу систем внутрішнього контролю, перевірок відповідності діяльності банку діючому законодавству і внутрішнім положенням банку, оцінки адекватності системи внутрішнього контролю банку, діючих операційних процедур та процедур з управління ризиками. Протягом 2014 р. Департамент внутрішнього аудиту здійснював свою діяльність відповідно до «Плану роботи Департаменту внутрішнього аудиту ПАТ «КРЕДОБАНК» на 2014 р.». Здійснено 132 аудиторські перевірки.
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	Служба внутрішнього аудиту АТ «Райффайзен Банк Аваль» (далі – Служба) є самостійним структурним підрозділом банку, який створений за рішенням і підпорядковується Спостережній раді банку. Служба проводить перевірки банку та інших компаній на території України, які входять до Групи РБІ. Додатково Служба може проводити перевірки інших компаній, в яких банк приймає участь (має частку у статутному капіталі). Служба проводить наступні типи перевірок: тематичні аудити дирекцій при здійсненні виїзного інспектування, системні тематичні аудити дирекцій, тематичні аудити Центрального офісу, раптові ревізії кас/сховищ відділень та дирекцій, аудити відділень, послідовні моніторинги виконання заходів/рекомендацій, що надані за результатами аудитів. При проведенні аудитів перевіряється дотримання вимог чинного законодавства України, нормативно-правових актів Національного банку України, внутрішніх документів банку, Директив Групи РБІ. Результати аудитів оформляються у вигляді аудиторських звітів. Аудиторські висновки містять конкретні рекомендації по виправленню недоліків, строки виконання та відповідальних за виконання. По результатах кожного аудиту здійснюється послідовний моніторинг виконання наданих рекомендацій. Відповідно до затвердженого Спостережною радою банку річного плану аудиторських перевірок, що складається на основі оцінки ризиків, Службою внутрішнього аудиту протягом 2014 р. проведено таку кількість аудиторських перевірок: Дирекцій банку – 100, у т.ч.: раптових ревізій у касах перерахунку – 26; раптових ревізій готівки, банківських металів та інших цінностей у сховищах 10-ти дирекцій – 10; відділень банку – 923, у т.ч.: перевірок відділень із раптовими ревізіями кас, сховищ – 899. Кількість перевірок активних операцій рівня Центрального офісу – 58 (у т.ч. позапланові – 6). Кількість перевірок пасивних операцій рівня Центрального офісу – 35 (у т.ч. позапланові – 7).
ПАТ «ОКСІ БАНК»	У ПАТ «ОКСІ БАНК» активно функціонує система внутрішнього аудиту. Протягом 2014 р. Управлінням внутрішнього аудиту здійснені наступні перевірки: контроль усунення недоліків, які були виявлені перевіркою в 2013 р.; аудит статистичної звітності банку; аудит діяльності двох відділень банку; аудит операцій кредитування юридичних осіб; аудит ризиків операцій з інкасації коштів та валютних цінностей банку; аудит операційно-технологічного ризику за операціями з платіжними; аудит розрахунків із персоналом; аудит здійснення банком функцій валютного контролю; аудит ризиків позабалансових операцій банку; аудит дотримання законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансування тероризму; аудит операцій із банківськими металами. За результатами перевірок давалась оцінка адекватності внутрішнього контролю, здійснювалась оцінка ризиків та надавались рекомендації з усунення виявлених недоліків.

Проаналізувавши теоретичні основи та практичний досвід у сфері внутрішнього контролю, можемо сказати, що внутрішній аудит є складовою частиною системи внутрішнього контролю, спрямований на удосконалення процедур контролю і надання оцінки рішенню керівників у функціональних підрозділах та оптимізації процесів банку (рис. 2).

Визначивши місце внутрішнього аудиту в системі внутрішньокорпоративного контролю та контролю загалом, уважаємо, що до завдань підрозділу внутрішнього аудиту в банку слід відносити:

- аудит фінансової та іншої звітності банку;
- аналіз показників діяльності банку;
- оцінка фінансового стану банку;
- оцінка адекватності процесів і алгоритмів у діяльності банку;
- роль консультанта останньої інстанції;
- вивчення ступеня використання матеріалів при прийнятті управлінських рішень та імплементації наданих ним рекомендацій;
- інформування наглядового органу щодо ефективності роботи банку.

Отже, під внутрішнім аудитом слід розуміти незалежну безперервну діяльність з оцінки системи контролю, фінансових та інших операцій, а також усіх процесів банку з метою попередження стресових ситуацій і сприяння досягненню банком його стратегічних цілей.

Висновки. Українські наукові здобутки в напрямку вивчення внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту здебільшого не відповідають вимогам часу. Існує розрив між практич-

ним застосуванням та науковими і навчальними працями. Такий висновок ми можемо зробити з неоднорідності практики застосування методик і способів організації внутрішнього аудиту в банках. Відносно актуальності методик внутрішнього аудиту вітчизняні банки можна розділити на три категорії: великі банки з українським капіталом, банки з іноземним капіталом і малі банки з внутрішньоукраїнськими капіталовкладеннями. Перші дві категорії, як правило, посилено займаються розвитком системи внутрішнього контролю, зокрема внутрішнього аудиту, це пов'язано з можливістю залучення іноземних спеціалістів. Перша категорія розвиває сферу внутрішнього контролю, тому що має достатній бюджет і бачить у цьому перспективу примножити капітал. Друга категорія директивно імплементує ті методики, які свого часу вже були перевірені іноземною материнською компанією. Третя категорія – це невеликі банки, які не мають масштабних бюджетів і працюють тільки з інформацією та кадрами, доступними в межах України.

На нашу думку, поки що в банківській системі України відбувається підміна сутності поняття внутрішнього аудиту, якому присвоюються функції ревізії. Виведення ревізії на місце інструмента внутрішнього аудиту дасть змогу вийти на якісно новий рівень, перетворитися з підрозділу звірки даних у потужний інструмент розвитку.

Перспективи подальших досліджень полягають у теоретичному обґрунтуванні термінів внутрішнього аудиту бізнес-процесів і алгоритмів.

Список літератури:

1. Сарахман О.М. Внутрішній аудит у банку : [навч. посіб.] / О.М. Сарахман, О.І. Скаско, О.Д. Вовчак [та ін.]. – К. : УБС НБУ, 2015. – 263 с.
2. Губенко С.М., Мозгова О.П. Посібник для внутрішніх аудиторів банківських установ України / С.М. Губенко, О.П. Мозгова. – Х. : Штрих, 2000. – 360 с.
3. Кірсев О.І. Внутрішній аудит у банку : [навч. посіб.] / О.І. Кірсев, О.С. Любунь, В.М. Кравець [та ін.]. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 220 с.
4. Методичні рекомендації щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України, затверджене Постановою Правління НБУ від 28.03.2007 р. № 98.
5. Мумінова-Савіна Г.Г. Тим, хто не нехтує законом. Контроль, ревізія та аудит у комерційних банках України / Г.Г. Мумінова-Савіна, В.М. Кравець, О.А. Мазур та [ін.]. – К. : Факт, 2001. – 448 с.
6. Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банках України, затверджене Постановою Правління НБУ від 30.12.1998 р. № 566.
7. Положення про організацію внутрішнього аудиту в банках України, затверджене Постановою Правління НБУ від 20.03.1998 р., № 114.
8. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121ІІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
9. Економічна енциклопедія : у 3-х т. Т. 2 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Академія, 2001. – 848 с.
10. Compliance and the compliance function in banks. Basel Committee on Banking Supervision. – Basel, Apr. 2005.
11. Frame work for Internal Control Systems in Banking Organizations. Basel Committee on Banking Supervision. – Basel, Sept. 1998.
12. Handbook of International Auditing, Assurance, and Ethics Pronouncements (2007 Edition)/ IFAC.
13. Internalcontrol – Integrated Framework, COSO, 1992.
14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.iaa-ru.ru.
15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://static.privatbank.ua/files/docs/Provision_NBA_.pdf.
16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://alfabank.ua/investor-relations/vnutrishnij-audit>.
17. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.banklviv.com/uk/about/compliance/>.
18. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.isaca.ru>.

Кийко Ю. Т.

ГВУЗ «Університет банківського дела»

МЕСТО ВНУТРЕННЕГО АУДИТА В СИСТЕМЕ КОНТРОЛЯ В БАНКОВСКОЙ СФЕРЕ

Резюме

Исследованы теоретические основы и современные тенденции развития контроля в банках. Определено место внутреннего аудита в системе внутрикорпоративного контроля и проанализирована организация систем контроля в банках Украины. Рассмотрены основные отличия внутреннего аудита и ревизии.

Ключевые слова: внутренний контроль, система внутреннего контроля, внутренний аудит, система внутреннего аудита, ревизия, контроллинг, комплаенс.

Kiyko Y. T.
University of Banking

INTERNAL AUDIT AND BANKING CONTROL

Summary

This article deals with the theoretical foundations and contemporary trends of control. There is determined the place of internal audit in internal control and the basic differences between internal audit and revision. There we analyze the organization of internal control systems in Ukrainian banks.

Keywords: internal control, Internal control system, internal audit, internal audit system, audit, controlling, compliance.

УДК 657:338.47

Мосійчук М. М.

Національний університет водного господарства та природокористування

АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ

Статтю присвячено дослідженню основних економічних показників транспортної галузі України за 2010–2014 рр. Проаналізовано динаміку обсягу реалізації, експорту-імпорту транспортних послуг. Досліджено основні структурні показники діяльності суб'єктів господарювання транспортної галузі. Визначено тенденції показників, які потребують урахування в управлінні транспортними підприємствами і транспортною сферою в цілому.

Ключові слова: транспортні підприємства, транспортні послуги, транспортна галузь, аналіз.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку України для будь-якого підприємства незалежно від виду діяльності найважливішим завданням є досягнення глобальної конкурентоздатності. Це неможливо без налагодженої, збалансованої взаємодії всіх галузей економіки, яку забезпечує діяльність транспортної галузі, яка є «кровоносною системою» господарського комплексу України. Без трансформації та розвитку цієї галузі в цілому та окремих суб'єктів транспортної інфраструктури в рамках реалізації Стратегії сталого розвитку України неможливою є позитивна динаміка результативних показників підприємств багатьох інших галузей, діяльність яких пов'язана або залежить від надання транспортних послуг. Тому без ґрунтовної аналітичної оцінки діяльності транспортних підприємств важко визначити потенціал цієї галузі, виробити найбільш прийнятні заходи, що дозволяють значно покращити їхнє фінансово-господарське становище.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретико-методичних засад аналітичної оцінки діяльності транспортних підприємств присвячено праці Бондар Н.М. [1], Гречина Б.Д. [2], Гойхмана І.М. [3], Захарової О.В. [4], Кудрицької Н.В. [5], Макаренка М.В. [3], Никифорок О.І. [6], Мних О.Б. [2], Стукало А.В. [7], Цветова Ю.М. [8] та багатьох інших науковців.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на високий рівень таких досліджень, на сьогодні в економічній літературі недостатньо детально вивчено довготермінові тенденції, що характерні для фінансово-господарської діяльності транспортних підприємств, які потребують урахування для адаптації Транспортної стратегії України [9] в цілому та ефективного стратегічного менеджменту транспортних підприємств зокрема.

Мета статті полягає в аналітичній оцінці основних показників підприємств транспорту України

як необхідної інформаційної бази для прийняття ефективних управлінських рішень та визначенні на її основі відповідних перспектив розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Висока ефективність функціонування транспорту є необхідною умовою розвитку та структурних перетворень економіки, активізації зовнішньоекономічної діяльності, задоволення потреб населення та суспільного виробництва у перевезеннях, захисту економічних інтересів та безпеки України [1, с. 20].

Аналітична оцінка транспортної галузі нерозривно пов'язана зі створенням ВВП, який є одним із найважливіших показників будь-якої економіки. Тому аналіз ринку транспортних послуг необхідно проводити в тісній ув'язці з даним показником. За період 2010–2014 рр. ВВП України зріс із 1094,6 млрд. грн. [10, с. 30] до 1566,7 млрд. грн. [11, с. 501], тобто на 472,1 млрд. грн. (43,13%). Обсяг реалізованих транспортних послуг (табл. 1.) за цей період також збільшився, відповідно, із 53,3 млрд. грн. до 78,4 млрд. грн. – на 25,1 млрд. грн., тобто на 46,88%. Це вказує на те, що ринок транспортних послуг розвивається дещо швидшими темпами, ніж національна економіка в цілому, адже будь-яке матеріальне виробництво потребує транспортних послуг, доставки від постачальників сировини, матеріалів, комплектуючих, а покупцям – готової продукції і товарів.

У структурі реалізованих послуг України частка транспортних послуг займає найбільшу питому вагу серед усіх наданих послуг вітчизняними підприємствами, а також досліджується незначне її збільшення в 2014 р. у порівнянні з 2010 р. на 0,6 в. п., що також є підтвердженням значення транспортної галузі як найважливішої інфраструктурної галузі національної економіки.

У наданні транспортних послуг задіяно близько 3% працездатного населення України, та спостерігається зростання цього показника до 3,2% у

Kiyko Y. T.
University of Banking

INTERNAL AUDIT AND BANKING CONTROL

Summary

This article deals with the theoretical foundations and contemporary trends of control. There is determined the place of internal audit in internal control and the basic differences between internal audit and revision. There we analyze the organization of internal control systems in Ukrainian banks.

Keywords: internal control, Internal control system, internal audit, internal audit system, audit, controlling, compliance.

УДК 657:338.47

Мосійчук М. М.

Національний університет водного господарства та природокористування

АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ

Статтю присвячено дослідженню основних економічних показників транспортної галузі України за 2010–2014 рр. Проаналізовано динаміку обсягу реалізації, експорту-імпорту транспортних послуг. Досліджено основні структурні показники діяльності суб'єктів господарювання транспортної галузі. Визначено тенденції показників, які потребують урахування в управлінні транспортними підприємствами і транспортною сферою в цілому.

Ключові слова: транспортні підприємства, транспортні послуги, транспортна галузь, аналіз.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку України для будь-якого підприємства незалежно від виду діяльності найважливішим завданням є досягнення глобальної конкурентоздатності. Це неможливо без налагодженої, збалансованої взаємодії всіх галузей економіки, яку забезпечує діяльність транспортної галузі, яка є «кровоносною системою» господарського комплексу України. Без трансформації та розвитку цієї галузі в цілому та окремих суб'єктів транспортної інфраструктури в рамках реалізації Стратегії сталого розвитку України неможливою є позитивна динаміка результативних показників підприємств багатьох інших галузей, діяльність яких пов'язана або залежить від надання транспортних послуг. Тому без ґрунтовної аналітичної оцінки діяльності транспортних підприємств важко визначити потенціал цієї галузі, виробити найбільш прийнятні заходи, що дозволяють значно покращити їхнє фінансово-господарське становище.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретико-методичних засад аналітичної оцінки діяльності транспортних підприємств присвячено праці Бондар Н.М. [1], Гречина Б.Д. [2], Гойхмана І.М. [3], Захарової О.В. [4], Кудрицької Н.В. [5], Макаренка М.В. [3], Никифорок О.І. [6], Мних О.Б. [2], Стукало А.В. [7], Цветова Ю.М. [8] та багатьох інших науковців.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на високий рівень таких досліджень, на сьогодні в економічній літературі недостатньо детально вивчено довготермінові тенденції, що характерні для фінансово-господарської діяльності транспортних підприємств, які потребують урахування для адаптації Транспортної стратегії України [9] в цілому та ефективного стратегічного менеджменту транспортних підприємств зокрема.

Мета статті полягає в аналітичній оцінці основних показників підприємств транспорту України

як необхідної інформаційної бази для прийняття ефективних управлінських рішень та визначенні на її основі відповідних перспектив розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Висока ефективність функціонування транспорту є необхідною умовою розвитку та структурних перетворень економіки, активізації зовнішньоекономічної діяльності, задоволення потреб населення та суспільного виробництва у перевезеннях, захисту економічних інтересів та безпеки України [1, с. 20].

Аналітична оцінка транспортної галузі нерозривно пов'язана зі створенням ВВП, який є одним із найважливіших показників будь-якої економіки. Тому аналіз ринку транспортних послуг необхідно проводити в тісній ув'язці з даним показником. За період 2010–2014 рр. ВВП України зріс із 1094,6 млрд. грн. [10, с. 30] до 1566,7 млрд. грн. [11, с. 501], тобто на 472,1 млрд. грн. (43,13%). Обсяг реалізованих транспортних послуг (табл. 1.) за цей період також збільшився, відповідно, із 53,3 млрд. грн. до 78,4 млрд. грн. – на 25,1 млрд. грн., тобто на 46,88%. Це вказує на те, що ринок транспортних послуг розвивається дещо швидшими темпами, ніж національна економіка в цілому, адже будь-яке матеріальне виробництво потребує транспортних послуг, доставки від постачальників сировини, матеріалів, комплектуючих, а покупцям – готової продукції і товарів.

У структурі реалізованих послуг України частка транспортних послуг займає найбільшу питому вагу серед усіх наданих послуг вітчизняними підприємствами, а також досліджується незначне її збільшення в 2014 р. у порівнянні з 2010 р. на 0,6 в. п., що також є підтвердженням значення транспортної галузі як найважливішої інфраструктурної галузі національної економіки.

У наданні транспортних послуг задіяно близько 3% працездатного населення України, та спостерігається зростання цього показника до 3,2% у

2014 р. Позитивним є збільшення обсягу реалізованих транспортних послуг у розрахунку на одного штатного працівника галузі з 193,4 тис. грн./ос. у 2010 р. до 272,3 тис. грн./ос. у 2014 р.

Експортно-імпорتنі операції щодо транспортних послуг у цивілізованому світі відіграють вагомий роль у глобалізації бізнесу, покращанні просторового планування й якості життя населення промислових регіонів [2, с. 434].

Експорт транспортних послуг в 2014 р. становив 6 101,9 млн. дол. США і зменшився за період 2010–2014 рр. на 1 746,1 млн. дол. США, а імпорт – 1 376,6 млн. дол. США та, навпаки, зріс, відповідно, на 205,9 млн. дол. США. Щорічно зменшується частка експорту транспортних послуг – з 66,7% у 2010 р. до 53,0% у 2014 р., тобто на

13,7 в. п. У зв'язку з економічною кризою в Україні, переходом підприємств у режим економії починаючи з 2011 р. щорічно зменшується частка імпорту транспортних послуг у загальному обсязі імпорту послуг: 2011 р. – 25,4%, 2014 р. – 21,6%.

Хоча дані тенденції є негативними, проте за аналізований період 2010–2014 рр. спостерігається перевищення експорту над імпортом транспортних послуг, що є позитивним для України та свідчить про виникнення активного торговельного сальдо. Так, у 2010 р. цей показник становив 6 677,3 млн. дол. США, проте в 2014 р. зменшився до рівня 4 725,3 млн. доларів США, тобто на 29,23%.

Ринок транспортних послуг характеризується високим рівнем конкуренції. Так, у

Таблиця 1

Динаміка обсягу реалізованих послуг, чисельності працівників, експорту-імпорту транспортних послуг України в 2010–2014 рр.

Показник	Роки					Темп росту, %	
	2010	2011	2012	2013	2014	2014/2010	2014/2013
1. Обсяг реалізованих транспортних послуг, млн. грн.	53383,8	73110,9	71120,3	71652,3	78411,7	146,88	109,43
- у % до загального обсягу реалізованих послуг	21,2	24,1	21,9	20,1	21,8	-	-
2. Середньооблікова річна чисельність штатних працівників діяльності транспорту, тис. ос.	276	269	278	272	288	104,35	105,88
- у % до загальної кількості найманих працівників	2,6	2,5	2,6	2,8	3,2	-	-
3. Обсяг реалізованих транспортних послуг в розрахунку на 1 штатного працівника діяльності транспорту, тис. грн./ос.	193,4	271,8	255,8	263,4	272,3	229,79	103,38
4. Експорт транспортних послуг, млн. дол. США	7848,0	9062,4	8541,1	8305,8	6101,9	77,75	73,46
- у % до загального обсягу експорту послуг	66,7	65,7	62,8	56,0	53,0	-	-
5. Імпорт транспортних послуг, млн. дол. США	1170,7	1583,9	1696,4	1716,4	1376,6	117,59	80,20
- у % до загального обсягу імпорту послуг	21,5	25,4	25,2	22,6	21,6	-	-

Джерело: сформовано автором на основі [10–14]

Таблиця 2

Основні структурні показники діяльності суб'єктів господарювання за видом економічної діяльності «Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність» в Україні за 2010–2014 рр.

Показник	Роки					Темп росту, %	
	2010	2011	2012	2013	2014	2014/2010	2014/2013
1. Кількість суб'єктів господарювання, тис.	145,9	99,9	87,3	92,4	111,8	76,6	121,0
- у % до всіх суб'єктів господарювання України	6,7	5,9	5,5	5,4	5,8	-	-
у т. ч., %:							
- підприємства	9,3	14,8	17,7	18,2	13,3	-	-
- фізичні особи – підприємці	90,7	85,2	82,3	81,8	86,7	-	-
2. Кількість зайнятих працівників, тис.	1133,0	1087,1	1087,4	1063,0	921,0	81,3	86,6
- у % до всіх зайнятих працівників України	10,5	10,7	10,9	10,9	10,6	-	-
у т. ч., %:							
- підприємства	82,0	84,9	86,2	85,7	81,9	-	-
- фізичні особи – підприємці	18,0	15,1	13,8	14,3	18,1	-	-
3. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), млн. грн.	160170,2	200477,7	228906,6	224523,5	218482,2	136,4	97,3
- у % до загального обсягу реалізації продукції (товарів, послуг) України	4,5	4,8	5,1	5,2	5,0	-	-
у т. ч., %:							
- підприємства	89,8	92,2	92,7	92,3	91,1	-	-
- фізичні особи-підприємці	10,2	7,8	7,3	7,7	8,9	-	-

Джерело: сформовано автором на основі [11]

цілому в Україні в 2014 р. за видом економічної діяльності «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність» функціонувало 111,8 тис. суб'єктів господарювання, що становило 5,8% до всіх суб'єктів господарювання (табл. 2). І якщо в 2014 р. порівняно з 2013 р. загальна кількість суб'єктів господарювання в Україні зросла на 12,2% [11, с. 273], то за цим видом економічної діяльності темпи росту були вищими – 121,0%.

Характерною особливістю виду економічної діяльності «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність» є те, що суб'єктами ринку транспортних послуг переважно є фізичні особи – підприємці. У 2014 р. їхня частка у загальній кількості суб'єктів господарювання за цим видом економічної діяльності становила 86,7%, а підприємств – 13,3%. Водночас порівняно з 2010 р. спостерігається тенденція до зростання цієї частки з 9,3% до 13,3% у 2014 р. І хоча намітилася стійка негативна тенденція до скорочення кількості зайнятих працівників за видом діяльності «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність» – на 212 тис. осіб за період 2010–2014 рр. (у цілому по Україні – на 2 019 тис. осіб [11, с. 273]), при цьому спостерігається стійка позитивна тенденція до зростання обсягів реалізованих послуг – на 58,3 млрд. грн. за цей період. Характерним є також те, що при частці у 13,3% від кількості суб'єктів господарювання підприємства мають основну частку в обсязі реалізації – 91,1% у 2014 р. Також відзначається тенденція до зростання частки підприємств у структурі реалізації послуг – із 89,8% у 2010 р. до 91,1% у 2014 р.

Наведені тенденції суттєво впливають на фінансові результати як галузі в цілому, так і окремих транспортних підприємств.

У цілому в 2010–2012 рр. в Україні чистий прибуток підприємств за видом економічної діяльності «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність» постійно збільшувався, проте вже в наступних 2013–2014 рр. ситуація кардинально змінилася в гіршу сторону, і вже в 2014 р. чистий збиток досяг 26,3 млрд. грн. (табл. 3).

Значною мірою на таку динаміку впливає динаміка фінансових результатів від операційної діяльності, адже саме ця діяльність забезпечує основну частку доходу підприємств, зростання

їхньої ринкової вартості, визначає основу функціонування суб'єктів господарювання і рамках статутних регламентів.

У 2010–2013 рр. спостерігалася позитивна тенденція до отримання операційного прибутку, хоча досліджувалася динаміка до його зменшення з 2012 р. У цілому за аналізований період фінансовий результат від операційної діяльності зменшився на 17,2 млрд. грн.

Своєю чергою, динаміку фінансових результатів операційної діяльності обумовлюють обсяги та динаміка доходів і витрат операційної діяльності (рис. 1).

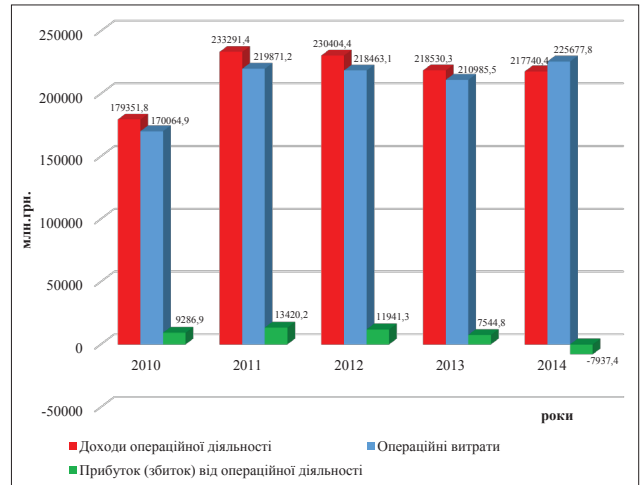

Рис. 1. Динаміка основних показників фінансових результатів операційної діяльності підприємств за видом економічної діяльності «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність» в Україні за 2010–2014 рр.

За період 2010–2013 рр. доходи операційної діяльності перевищували операційні витрати: у 2010 р. – на 9,3 млрд. грн., у 2013 р. – на 7,5 млрд. грн. Лише в 2014 р. характер співвідношення змінився – операційні витрати перевищили операційні доходи на 7,9 млрд. грн., що пояснюється насамперед суттєвим підвищенням вартості пального, інших видів матеріальних ресурсів, зменшенням платоспроможності населення, зростанням цін (тарифів) на перевезення.

Найбільшу частку у структурі доходів і витрат суб'єктів господарювання, як правило, займають

Таблиця 3

Фінансові результати операційної діяльності підприємств за видом економічної діяльності «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність» в Україні за 2010–2014 рр., млн. грн.

Показник	Роки					Темп росту, %	
	2010	2011	2012	2013	2014	2014/2010	2014/2013
1. Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції	144960,3	193741,9	210643,8	204761,7	199327,3	137,50	97,35
2. Інші операційні доходи	34391,5	39549,5	19760,6	13768,6	18413,1	53,54	133,73
3. Разом доходи операційної діяльності	179351,8	233291,4	230404,4	218530,3	217740,4	121,40	99,64
- у % до чистих доходів	97,0	97,0	96,2	96,5	97,6	-	-
4. Разом чисті доходи	184805,0	240411,2	239550,1	226476,6	223183,6	120,77	98,55
5. Операційні витрати	170064,9	219871,2	218463,1	210985,5	225677,8	132,70	106,96
- у % до витрат усього	92,7	92,5	92,4	92,6	90,5	-	-
6. Витрати, разом	183456,3	237571,4	236422,4	227900,0	249490,9	135,99	109,47
7. Прибуток (збиток) від операційної діяльності	9286,9	13420,2	11941,3	7544,8	-7937,4	-	-
8. Чистий прибуток (збиток)	1348,7	2839,8	3127,7	-1423,4	-26307,3	-	-

Джерело: сформовано автором на основі [15]

доходи та витрати, що виникають у процесі операційної діяльності.

Аналіз структури доходів підприємств за 2010–2014 роки засвідчив, що не відбулося суттєвої зміни питомої ваги доходів операційної діяльності – якщо в 2010 р. вона становила 97,0%, то в 2014 р. – 97,6%. Структура витрат підприємств за видом економічної діяльності «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність» в Україні за видами діяльності теж не зазнала значних змін. Частка витрат операційної діяльності зменшилася з 92,7% у 2010 р. до 90,5% у 2014 р., тобто на 2,2 в. п.

Проведений аналіз дозволив визначити стійкі тенденції основних показників підприємств транспортної галузі України:

а) негативні тенденції:

- зменшення експорту транспортних послуг;
- зменшення частки експорту транспортних послуг у загальному обсязі експорту послуг;
- зменшення частки імпорту транспортних послуг у загальному обсязі імпорту послуг;
- отримання чистого збитку підприємствами галузі за останні роки;
- отримання збитку від операційної діяльності за останній рік і т. д.;

б) позитивні тенденції:

- зростання обсягу реалізованих транспортних послуг швидшими темпами, ніж національна економіка в цілому;

- найбільша частка транспортних послуг у структурі наданих послуг вітчизняними підприємствами;

- перевищення експорту над імпортом транспортних послуг;

- зростання частки працездатного населення, задіяного в наданні транспортних послуг;

- збільшення обсягу реалізованих транспортних послуг у розрахунку на одного штатного працівника діяльності галузі;

- зростання частки підприємств у загальній кількості суб'єктів господарювання і т. д.

Уважаємо, що урахування встановлених тенденцій є основою SWOT-аналізу підприємств транспортної галузі, оскільки вони узагальнюють можливості та загрози з боку зовнішнього середовища (макрорівень національної економіки) та сильні й слабкі сторони з боку внутрішнього середовища (мікрорівень) транспортних підприємств України.

Висновки. Проведені дослідження дають змогу стверджувати, що в умовах сьогодення здійснення такої аналітичної оцінки основних показників діяльності транспортних підприємств та транспортної галузі в цілому є дуже важливим. Дана оцінка формує інформаційну базу для нейтралізації та/або ліквідації ризиків негативних тенденцій, підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності цих підприємств, що є необхідним у подальшому при прийнятті управлінських рішень.

Список літератури:

1. Бондар Н.М. Розвиток транспортної інфраструктури України на засадах державно-приватного партнерства : [монографія] / Н.М. Бондар. – К. : НТУ, 2014. – 336 с.
2. Мних О.Б. Розвиток транспортної політики в Україні згідно з вимогами ЄС на прикладі вантажних перевезень залізничного і автомобільного транспорту / О.Б. Мних, Б.Д. Гречин // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2012. – № 749. – С. 434–440.
3. Макаренко М.В. Динаміка і структура перевезень пасажирів / М.В. Макаренко, І.М. Гойхман // Ефективна економіка. – 2010. – № 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Znpdetut_eiu/2010_16/165.pdf.
4. Захарова О.В. Розвиток потенціалу світової транспортної системи : [монографія] / О.В. Захарова. – Маріуполь : МДУ, 2012. – 234 с.
5. Кудрицька Н.В. Транспортно-дорожній комплекс України: сучасний стан, проблеми та шляхи розвитку : [монографія] / Н.В. Кудрицька. – К. : НТУ, 2010. – 338 с.
6. Никифорук О.І. Модернізація наземних транспортних систем України / О.І. Никифорук ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». – К., 2014. – 440 с.
7. Стукало А.В. Глобалізація транспортного ринку і сталий розвиток економіки залізничного транспорту України / А.В. Стукало. – К. : ДЕТУТ, 2014. – 164 с.
8. Цветов Ю.М. Залізничний транспорт України на порозі реформування : [підручник] / Ю.М. Цветов, М.В. Макаренко, А.Д. Лашко [та ін.]. – К. : ДЕТУТ, 2008. – 189 с.
9. Транспортна стратегія України на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.10.2010 р. № 2174-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2174-2010-%D1%80>.
10. Статистичний щорічник України за 2010 рік / Державна служба статистики України ; за ред. О.Г. Осауленка. – К. : Август Трейд, 2011. – 559 с.
11. Статистичний щорічник України за 2014 рік / Державна служба статистики України ; за ред. І.М. Жук. – К., 2015. – 585 с.
12. Статистичний щорічник України за 2011 рік / Державна служба статистики України ; за ред. О.Г. Осауленка. – К., 2012. – 558 с.
13. Статистичний щорічник України за 2012 рік / Державна служба статистики України ; за ред. О.Г. Осауленка. – К., 2013. – 551 с.
14. Статистичний щорічник України за 2013 рік / Державна служба статистики України ; за ред. О.Г. Осауленка. – К., 2014. – 533 с.
15. Транспорт і зв'язок України 2014: статистичний збірник / Державна служба статистики України ; за ред. О.О. Кармазіна. – К., 2015. – 203 с.

Мосийчук М. Н.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

АНАЛИТИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТРАНСПОРТНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ ОТРАСЛИ

Резюме

Статья посвящена исследованию основных экономических показателей транспортной отрасли Украины за 2010–2014 гг. Проанализирована динамика объема реализации, экспорта-импорта транспортных услуг. Исследованы основные структурные показатели деятельности субъектов хозяйствования транспортной отрасли. Определены тенденции показателей, которые требуют учета в управлении транспортными предприятиями и транспортной сферой в целом.

Ключевые слова: транспортные предприятия, транспортные услуги, транспортная отрасль, анализ.

Mosiychuk M. M.

National University of Water Management and Environmental Engineering

ANALYTICAL EVALUATION OF TRANSPORT ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF THE SECTOR DEVELOPMENT

Summary

The paper investigates the main economic indicators of the Ukraine's transport sector in 2010–2014. The dynamics of sales amount, exports and imports of transportation services have been analyzed. The basic structural performance indices of the transport sector business entities have been studied. The trend data that require consideration in the management of transport enterprises and transport sector as a whole have been identified.

Keywords: transport enterprises, transport services, transport sector, analysis.

УДК 657

Шевченко Л. Я.

Донецкий национальный университет экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановського

РОЛЬ ИНТЕГРОВАННОГО ОБЛІКУ В ОЦІНЦІ ПЕРСПЕКТИВ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Досліджено теоретичні питання формування системи інтегрованого обліку як складової частини управлінської системи підприємства. Розглянуто інтегрування усіх видів обліку і бюджетування, контролю й аналізу в процес управління виробництвом.

Ключові слова: бюджетування, інтеграція, інтегрований облік, контроль, управлінські рішення.

Постановка проблеми. Нині намітилася тенденція інтегрування усіх видів обліку і бюджетування, контролю й аналізу в процес управління виробництвом, який вимагає дотримання загальних закономірностей менеджменту і відображає взаємозв'язки між різними елементами управлінської системи процесу виробництва. Сюди входять розробка й освоєння нової продукції, асортиментної політики, технологічного менеджменту, забезпечення виробництва матеріально-виробничими ресурсами; розробка і проведення кадрової політики; забезпечення якості та конкурентоспроможності продукції; підвищення ефективності виробництва; організація, вибір методів і каналів збуту; визначення організаційної структури управління, тобто наявні компоненти вимагають створити нову інтегровану систему, підпорядковану принципам централізації і децентралізації в управлінні й організації обліку, їх поєднанню, орієнтації на довгострокові цілі розвитку підприємства та широку участь його працівників в управлінні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку методології інтегрованого обліку з різних позицій досліджували зарубіжні та вітчизняні вчені. Серед вітчизняних учених цим проблемам приділяли увагу О. М. Брадул, Ф. Ф. Бутин

ець, Б. І. Валувєв, С. Ф. Голов, В. Ф. Максимова, Н. М. Малога та ін. Дослідження цих науковців заклали потужний методологічний фундамент розвитку вітчизняної системи обліку, але питання застосування концепції інтегрованого обліку суб'єктами господарювання висвітлені недостатньо.

Мета статті. Головною метою роботи є розробка методу формування концептуальних засад створення системи аналітичної бази для оцінки перспектив діяльності суб'єктів господарювання в умовах інтегрованого обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бухгалтерський облік формує фундаментальну інформаційну базу для формування концептуальних засад обліку та звітності, розробки нових і вдосконалення вже наявних теорій. При складанні бухгалтерської звітності використовується економічна, соціальна й іншого роду інформація. Усе це у кінцевому підсумку об'єднується в єдину інформаційну систему, яка на рівні суб'єкта господарювання формується за допомогою системи бухгалтерського обліку.

Організація бухгалтерського обліку є найбільш відповідальним етапом створення підприємств та його підготовки до ефективної діяльності. Без правильно організованого обліку не можлива гос-

Мосийчук М. Н.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

АНАЛИТИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТРАНСПОРТНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ ОТРАСЛИ

Резюме

Статья посвящена исследованию основных экономических показателей транспортной отрасли Украины за 2010–2014 гг. Проанализирована динамика объема реализации, экспорта-импорта транспортных услуг. Исследованы основные структурные показатели деятельности субъектов хозяйствования транспортной отрасли. Определены тенденции показателей, которые требуют учета в управлении транспортными предприятиями и транспортной сферой в целом.

Ключевые слова: транспортные предприятия, транспортные услуги, транспортная отрасль, анализ.

Mosiychuk M. M.

National University of Water Management and Environmental Engineering

ANALYTICAL EVALUATION OF TRANSPORT ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF THE SECTOR DEVELOPMENT

Summary

The paper investigates the main economic indicators of the Ukraine's transport sector in 2010–2014. The dynamics of sales amount, exports and imports of transportation services have been analyzed. The basic structural performance indices of the transport sector business entities have been studied. The trend data that require consideration in the management of transport enterprises and transport sector as a whole have been identified.

Keywords: transport enterprises, transport services, transport sector, analysis.

УДК 657

Шевченко Л. Я.

Донецкий национальный университет экономики и торговли имени Михайла Туган-Барановського

РОЛЬ ИНТЕГРОВАННОГО ОБЛІКУ В ОЦІНЦІ ПЕРСПЕКТИВ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Досліджено теоретичні питання формування системи інтегрованого обліку як складової частини управлінської системи підприємства. Розглянуто інтегрування усіх видів обліку і бюджетування, контролю й аналізу в процес управління виробництвом.

Ключові слова: бюджетування, інтеграція, інтегрований облік, контроль, управлінські рішення.

Постановка проблеми. Нині намітилася тенденція інтегрування усіх видів обліку і бюджетування, контролю й аналізу в процес управління виробництвом, який вимагає дотримання загальних закономірностей менеджменту і відображає взаємозв'язки між різними елементами управлінської системи процесу виробництва. Сюди входять розробка й освоєння нової продукції, асортиментної політики, технологічного менеджменту, забезпечення виробництва матеріально-виробничими ресурсами; розробка і проведення кадрової політики; забезпечення якості та конкурентоспроможності продукції; підвищення ефективності виробництва; організація, вибір методів і каналів збуту; визначення організаційної структури управління, тобто наявні компоненти вимагають створити нову інтегровану систему, підпорядковану принципам централізації і децентралізації в управлінні й організації обліку, їх поєднанню, орієнтації на довгострокові цілі розвитку підприємства та широку участь його працівників в управлінні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку методології інтегрованого обліку з різних позицій досліджували зарубіжні та вітчизняні вчені. Серед вітчизняних учених цим проблемам приділяли увагу О. М. Брадул, Ф. Ф. Бути-

нець, Б. І. Валувєв, С. Ф. Голов, В. Ф. Максимова, Н. М. Малога та ін. Дослідження цих науковців заклали потужний методологічний фундамент розвитку вітчизняної системи обліку, але питання застосування концепції інтегрованого обліку суб'єктами господарювання висвітлені недостатньо.

Мета статті. Головною метою роботи є розробка методу формування концептуальних засад створення системи аналітичної бази для оцінки перспектив діяльності суб'єктів господарювання в умовах інтегрованого обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бухгалтерський облік формує фундаментальну інформаційну базу для формування концептуальних засад обліку та звітності, розробки нових і вдосконалення вже наявних теорій. При складанні бухгалтерської звітності використовується економічна, соціальна й іншого роду інформація. Усе це у кінцевому підсумку об'єднується в єдину інформаційну систему, яка на рівні суб'єкта господарювання формується за допомогою системи бухгалтерського обліку.

Організація бухгалтерського обліку є найбільш відповідальним етапом створення підприємств та його підготовки до ефективної діяльності. Без правильно організованого обліку не можлива гос-

подарська діяльність підприємства. По-перше, це суперечить чинному законодавству України в частині облікової регламентації, а по-друге, лише за таких умов забезпечується нормальне функціонування підприємства.

Організаційні засади бухгалтерського обліку можуть розглядатися як науково обґрунтована сукупність умов, при яких найбільш економічно і раціонально здійснюється збір, обробка та зберігання облікової інформації з метою оперативного контролю за правильним використанням майна підприємства та надання користувачам неупередженої фінансової звітності.

Інтегрований облік – це процес ідентифікації і вимірювання, накопичення в певних регістрах даних про господарювання, їх аналіз і контроль, підготовка, інтерпретація та надання широкої інформації, для використання менеджментом у плануванні, оцінці та управлінні підприємством з метою забезпечення оптимального використання його ресурсів та достовірність обліку їх руху. Він також включає в себе підготовку звітів для груп зовнішніх користувачів інформації – акціонерів, кредиторів, регулюючих і податкових органів. Його також називають складовою частиною управлінської системи підприємства. Цілі такого обліку визначаються цілями управління, які можуть змінюватися за рішенням керівництва залежно від інтересів і мети, поставлених перед ними та керівниками внутрішніх підрозділів. Звідси його зміст складається з таких частин: виробничого обліку, призначеного для надання інформації внутрішнім управлінням, частини фінансового обліку, яка використовується для управління фінансовою діяльністю та надання інформації зовнішнім користувачам, податкового обліку, бюджетування, контролю й аналізу. Історично склалося так, що ці інструменти обліку на наших підприємствах спрямовані в основному на оптимізацію лише витрат підприємства, збереження його майна.

Але технології не стоять на місці та й сучасний бізнес вимагає все більшого ступеня інтеграції управлінських рішень. Саме тенденція до інтеграції аналітичних даних дала змогу багатьом підприємствам, що спеціалізуються на моніторингу виробництва продукту, виділити такі системи в особливий клас, який і отримав назву інтеграції.

Кожне підприємство створює конкретну систему управління, яка також є об'єктом дослідження, яку можна вивчити тільки на основі визначеної наукової концепції. Тут необхідно відзначити, що концепція «системи» використовується як засіб для вивчення характеристики об'єкта управління. Цінність цієї концепції полягає в тому, що вона сприяє більш глибокому розумінню характеристик досліджуваної системи і процесу функціонування підприємства як системи.

Будь-який вид управлінської діяльності пов'язаний з управлінням людьми, об'єднаними в рамках підприємства у відділи, підрозділи, служби тощо. Усе це охоплює система обліку. Отже, управлінська діяльність – це перш за все управління соціальними колективами людей, які розглядаються як соціально керовані системи та знаходять своє відображення в системі обліку.

Бухгалтерський облік будь-якого підприємства є складною системою, створеною для збору, аналізу і переробки інформації з метою її фіксації та отримання максимального кінцевого результату при певних обмеженнях наявних ресурсів.

Вимогою, що пред'являється до систем обліку, варто назвати наявність у ній контролюючого

параметра, тобто такого елемента, який постійно контролював би стан суб'єкта управління, не маючи при цьому на нього керуючого впливу.

Контроль за технологічним зовнішнім середовищем дає змогу не упустити моменти появи в ній змін, які становлять загрозу самому існуванню підприємства.

Контроль суб'єкта управління передбачає куритування обробки будь-якого керуючого сигналу, поданого на вхід даної системи. Функцію контролюючого параметра в системі управління, як правило, реалізують співробітники апарату управління. Хоча, на жаль, найчастіше Положення про відділи, посадові інструкції не конкретні, тому не забезпечують персональної відповідальності при прийнятті управлінських рішень.

Аналіз зовнішнього середовища служить інструментом, за допомогою якого розробники стратегії контролюють зовнішні щодо підприємства чинники з метою передбачення потенційних загроз і відкриття нових можливостей. Аналіз зовнішнього середовища дає змогу своєчасно спрогнозувати появу загроз і можливостей, розробити ситуаційні плани на випадок виникнення непередбачених обставин, розробити стратегію, яка дасть змогу підприємству досягти цілей і перетворити потенційні погрози у вигідні можливості.

Аналіз факторів конкуренції припускає постійний контроль з боку менеджменту за діями конкурентів. В аналізі конкурентів виділяються такі діагностичні зони: аналіз майбутніх цілей конкурентів; оцінка їх поточної стратегії; оцінка передумов щодо конкурентів і перспектив розвитку галузі; вивчення сильних і слабких сторін конкурентів.

Аналіз у системі інтегрованого обліку – це комплекс досліджень, спрямованих на виявлення загальних тенденцій і чинників розвитку підприємства і вироблення заходів щодо вдосконалення системи управління та всієї господарської діяльності. Системний аналіз дає змогу виявити доцільність створення або вдосконалення організації виробництва, визначити, до якого класу складності вона відноситься, виявити найбільш ефективні методи наукової організації праці, які застосовувалися раніше. Такий аналіз діяльності підприємства проводиться на ранніх стадіях робіт зі створення конкретної системи управління. Кінцевою метою системного аналізу є розробка та впровадження обраної еталонної моделі системи управління.

Звідси системний підхід – це такий напрям методології наукового пізнання і практичної діяльності, в основі якого лежать дослідження будь-якого об'єкта як складної цілісної кібернетичної соціально-економічної системи. У найбільш загальному вигляді під системою розуміється сукупність взаємопов'язаних елементів, що утворюють певну цілісність, деяку єдність.

Під інтеграцією розуміється об'єднання суб'єктів управління для посилення взаємодії усіх елементів системи управління конкретного підприємства. При такому підході з'являються більш міцні зв'язки між окремими підсистемами підприємства, більш конкретні завдання.

Інтеграція за стадіями життєвого циклу продукту по горизонталі вимагає формування єдиної і чіткої інформаційної системи управління, яка повинна включати, насамперед, показники якості та кількості витрат за стадіями науково-дослідної, конструкторської та технологічної підготовки виробництва, а також показники власне виробництва, впровадження, експлуатації і зняття виробу

з виробництва. Інтеграція дає додаткові можливості для підвищення їх конкурентоспроможності за рахунок розширення співробітництва. З'являється більш широкий простір для розвитку і впровадження нових ідей, випуску більш якісної продукції, оперативність у реалізації прийнятих рішень.

Застосування інтеграційного підходу створює умови для найкращого здійснення стратегічних завдань на усіх рівнях в системі управління: на рівні холдингу, окремих компаній і конкретних підрозділів.

І, нарешті, інтеграція – це безпосередня робота усієї документації, яка регламентує діяльність управлінського апарату й окремого підрозділу підприємства, це об'єднання усіх видів обліку, бюджетування, аналізу і контролю в єдину систему планування, обліку і контролю.

Системна концепція передбачає комплексне проектування систем управління, що включає вибір цілей функціонування, формування складу рішень, що реалізують обрані цілі, проектування технології підготовки управлінських рішень, формування структури управління, розробку регламентуючої документації та порядку відображення фактів господарського життя.

Тому у найзагальнішому вигляді бухгалтерський облік можна визначити як інформаційну систему, яка вимірює, обробляє, відображає ФГЖ та передає господарську інформацію управлінням. Говорячи про будь-яку систему, у першу чергу варто визначити що саме нею вимірюється. Бухгалтерський облік пов'язаний з виміром впливу (у грошовому вираженні) господарських операцій на конкретні господарюючі підрозділи та підприємство в цілому.

Об'єктом вимірювання в бухгалтерському обліку виступають всі без винятку господарські операції, які мають грошовий вимірник. Вони є фактами господарського життя, що чинять вплив на реальний фінансовий стан підприємства.

Одним із завдань обліку є формування звітів для: зовнішніх користувачів; цілей періодичного планування, контролю та оцінки діяльності; прийняття рішень в нестандартних ситуаціях і при виборі політики підприємства.

Сучасний інтегрований облік можна визначити як вид діяльності в рамках підприємства, який забезпечує управлінський апарат організації інформацією, що використовується для планування власного управління, контролю й аналізу за діяльністю підприємства. Цей процес включає виявлення, вимір, збір, аналіз, підготовку, інтерпретацію, передачу і прийом інформації.

Інформацією зазвичай вважають дані, факти, спостереження, тобто все те, що розширює наші уявлення про об'єкт дослідження. В інтегрованому обліку можливе використання як декількісної інформації, так і кількісної, яка, у свою чергу, поділяється на облікову і необлікову. Необлікова інформація буде попадати до внутрішньої звітності, але не до бухгалтерського балансу та іншої звітності, що виражається в грошах. Інтегрований облік є засобом забезпечення планування, управління і контролю. Користувачами інформації інтегрованого обліку є керуючі різних рівнів підприємства.

Організація інтегрованого обліку на підприємствах здійснюється за окремими принципами і, виходячи з цілей і завдань управлінців, не регламентується з боку держави. Такий облік служить лише інтересам підприємства. У цьому полягає його перевага над іншими видами обліку, аналізу

і контролю. Інтегрований облік більшою мірою заснований на логіці і досвіді, або на загальноприйнятій системі управління виробництвом.

В інтегрованому обліку основна увага звертається на організаційні підрозділи – структурні елементи підприємства, очолювані керівником, який несе відповідальність за доцільність процесу виробництва. Ступінь деталізації місць виникнення витрат та їх ув'язка з центрами відповідальності встановлюється адміністрацією підприємства. Таким чином, облік фокусується на господарській діяльності в цілому і на окремих його функціях. Такий облік уперше в історії його розвитку спрямований у майбутнє. Він відображає, чітко і зрозуміло фіксує «як це було» і «як це повинно бути» з урахуванням конкретних досягнень і прорахунків. Структура інформації інтегрованого обліку залежить від запитів користувачів цієї інформації і може бути надана в будь-якому форматі і розвитку.

Процес прийняття управлінських рішень передбачає порівняння двох або більше варіантів вирішення якої-небудь проблеми і вибір кращого з них. Інтегрований облік повинен надати необхідну інформацію для оцінки альтернативних рішень, крім того, цей облік володіє арсеналом прийомів і методів, що дають змогу потрібним чином обробити у узагальнити цю інформацію.

На особливу увагу заслуговує мета інтегрованого обліку з прийняття рішень щодо майбутньої діяльності підприємства. Планування – це особливий тип процесу прийняття рішень, який стосується не однієї події, а охоплює діяльність усього підприємства та його підрозділів.

Відмінною рисою інтегрованого обліку є те, що відповідальність за всі види виробничих ресурсів на усіх без винятку етапах кругообігу коштів у процесі виробництва або обігу закріплюється за певною особою персонально. Цей прийом називається фіксацією за центрами відповідальності.

Мета інтегрованого обліку – допомогти керівництву підприємства приймати правильні рішення. Бухгалтер тут повинен суворо дотримуватися духу і букви безлічі інструкцій, але фахівець з інтегрованого обліку вільний у виборі форм, методів і прийомів аналізу; головне для нього – правильно вловити сутність економічних процесів, що протікають на підприємстві, і вчасно дати пораду керівництву. Інтегрований облік – це ніщо інше як система інформаційної підтримки системи управління підприємством.

Як свідчить досвід розвинених країн світу, перспективною системою, що дає змогу значно підвищити ступінь ефективності управління підприємством і його фінансову стійкість, є інтегрований облік, тобто система підтримки управління економікою підприємства, що орієнтована на раціоналізацію виконання оперативних і стратегічних цілей та досягнення заданих результатів, об'єднує весь обсяг інформаційного забезпечення – бюджетування і облік, контроль і аналіз. Інтегрований облік має у своєму розпорядженні велику кількість різноманітних інструментів.

Перераховані перспективи включають у себе цілі, що пов'язані між собою причинно-наслідковими зв'язками, під якими розуміють орієнтири, що характеризують бажаний стан підприємства в його розвитку. Саме цілі визначають те, як стратегія діяльності буде трансформована на операційному рівні. Різні цілі і групи цілей закріплюються за конкретними структурами і рівнями менеджменту, що визначають їх досягнення. Для

цілей підприємства, так само як і для перспектив, характерна наявність причинно-наслідкових зв'язків де дії, що спрямовані на досягнення однієї мети, сприяють (а іноді і перешкоджають) досягненню інших. Звідси, цілі пов'язані між собою логічними ланцюжками, побудованими за принципом «якщо – то». При цьому причинно-наслідкові зв'язки повинні бути досить прозорими і легко зрозумілими.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи, можна сказати, що інтегрований облік дає змогу усунути розрив між розробкою стратегії та її практичною реалізацією, оцінити саме передбачення й окремі процеси діяльності, оперативно реагувати на зміну зовнішніх умов. Водночас не варто переоцінювати можливості інтегрованого обліку як управлінської методології. Де ж проходять межі застосовності інтегрованого обліку?

Сутність методології інтегрованого обліку полягає в тому, що вона дає змогу пов'язати між собою стратегію підприємства, показники, що характеризують його діяльність, і конкретні дії, спрямовані на реалізацію стратегії. Але для того щоб стати основою для постановки цілей і планування реальних дій, стратегія повинна бути певним чином формалізована. Саме цим шляхом варто йти, запропонувавши спосіб структурованого опису як самого обліку, так і факторів, що забезпечують його реалізацію.

Перш за все, інтегрований облік не є «генератором» всієї стратегії діяльності підприємства це лише інструмент, що дає змогу бачити стратегію і факт її досягнення в певних термінах і показниках, аналізувати і контролювати їх реалізацію. Але це не означає, що у разі виявлення проблем або при виникненні нових обставин система управління сама скоректує корпоративні орієнтири. На жаль (чи на щастя?), людство не винайшло і навряд чи коли-небудь винайде систему управління, здатну діяти без участі людини. Це стосується й системи управління за допомогою інтегрованого обліку, так як інколи бюджетування повинно переглядатися і коригуватися менеджерами, а результати цих коригувань відображатимуться у тих чи інших елементах інтегрованого обліку.

Що дає змогу і чого не дає змогу інтегрований облік? Інтеграція бюджетування та всіх видів обліку вносить у наукову теорію бухгалтерського обліку такі поняття як: «бачення», тобто опис майбутньої діяльності підприємства та системи оподаткування на перспективу, можливість виявляти відхилення та оперативно вносити коригування,

що відображає всі найбільш істотні характеристики діяльності підприємства, та «місію підприємства», тобто його «призначення», систему оподаткування діяльності і розрахунків з державою за податками.

Рух інформації на стратегічному рівні інтегрованого обліку можна представити у вигляді замкнутого циклу, що включає такі кроки:

- декомпозицію обліку від загальних цілей до конкретних дій;

- тестування обліку на моделі підприємства, з «прогнозом» різних сценаріїв розвитку і вибором найбільш ефективного шляху до поставлених цілей;

- розподіл конкретних дій з реалізації бачення інтегрованого обліку і певної відповідальності всього підприємства, причому це має бути зроблено в термінах, зрозумілих співробітникам, і відносно повсякденних дій, які зрозумілі членам колективу;

- моніторинг реалізації бачення інтегрованого обліку і контроль виконання поставлених завдань. Це дасть змогу своєчасно втрутитися в процеси, які гальмують загальний розвиток, або виявити які-небудь нові закономірності і використовувати їх для коригування стратегії;

- коригування проекту (у разі необхідності), як необхідності регулярно «оглядатися по сторонах», своєчасно виявляти нові можливості і використовувати їх, а також виключати з інтегрованого обліку застарілі і неефективні елементи обліку та його складових.

Перевага інтегрованого обліку полягає ще й у тому, що традиційні фінансові показники в обліку доповнюються плановими нефінансовими параметрами, які часто роблять не менш важливий вплив на успіх підприємства. Крім того, інтегрований облік дає змогу виявити бізнес-процеси, які мають найбільший вплив на загальні результати діяльності (як позитивний, так і негативний).

Перш за все, інтегрований облік не замінює вже наявні методи планування, управління, аналізу і контролю – як ті, що реально використовуються на підприємстві, так і розроблені лише теоретично. Більше того, інтегрований облік і не ставить перед собою такої мети. Мета інтегрованого обліку полягає в іншому: створити механізм або, можна сказати, управлінське середовище, яке дасть змогу підприємству швидко освоювати і ефективно використовувати вже наявні методи управління, а саме – ті, які на поточний момент є найбільш ефективними з точки зору глобальних цілей компанії.

Список літератури:

1. Вахрушина М.А. Управленческий анализ. – М. : Омега-Л, 2004. – 14 с.
2. Друри К. Управленческий учет для бизнес-решений. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – С. 540.
3. Кондраков Н.П. Иванова М.А. Бухгалтерский управленческий учет : учеб. пособие. – М. : ИНФРА-М, 2007. – С. 6.
4. Кузнецова Л. Развитие бухгалтерского учета на основе бенчмаркинга: теория, методология, практика : дис. ... д.э.н. : 08.00.12 / Кузнецова Лилия Николаевна. – Ростов-на-Дону, 2005. – 480 с.
5. Райан Б., Андерсон Х., Колдуэлл Д. Стратегический учет для руководителя. – М. : Аудит: ЮНИТИ, 1998. – С. 30.
6. Хорин А.Н. О практическом значении классификаций в бухгалтерском учете // Бухгалтерский учет. – 2002. – № 4. – С. 56.
7. Шим Джей К., Сигел Джозел Г. Методы управления себестоимостью и анализа затрат / Пер. с англ. – М. : Информационно-издательский дом «Филинь», 1996. – 344 с.

Шевченко Л. Я.

Донецкий национальный университет экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского

**РОЛЬ ИНТЕГРИРОВАННОГО УЧЕТА В ОЦЕНКЕ ПЕРСПЕКТИВ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ**

Резюме

Исследованы теоретические вопросы формирования системы интегрированного учета как составной части управленческой системы предприятия. Рассмотрено интегрирование всех видов учета и бюджетирования, контроля и анализа в процесс управления производством.

Ключевые слова: бюджетирование, интеграция, интегрированный учет, контроль, управленческие решения.

Shevchenko L. Ya.

Donetsk National University of Economics and Trade Named after Mykhail Tugan-Baranovsky

**ROLE OF INTEGRATED ACCOUNTANCY IN THE EVALUATION OF PERSPECTIVES
IN ACTIVITY OF COMMERCIAL SUBJECTS**

Summary

There are researched the theoretical questions about formation of integrational accountancy system as the element of administrative system in enterprise. It's considered the integration in all kinds of accountancy and budgeting, control and analysis in the process of production management.

Keywords: budgeting, integration, integrational accountancy, control, management decisions.

РОЗДІЛ 10 МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 330.42-330.46

Чорнорот Я. О.

Національна металургійна академія України

ПОБУДОВА МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ ЗАПАСАМИ, ЩО ВРАХОВУЄ ЗНИЖКИ, З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕОРІЇ КОМПЛЕКСНИХ ЧИСЕЛ

Управління запасами є важливою ланкою для успішної діяльності багатьох підприємств, а розробка економіко-математичних моделей із застосуванням теорії комплексних змінних є перспективним напрямом для розширення та вдосконалення математичних моделей в економіці. Теорія комплексних чисел може бути застосована в багатьох розділах економіко-математичного моделювання. У статті розроблена та проаналізована модель управління запасами, що враховує знижки, з використанням теорії комплексних чисел.

Ключові слова: теорія комплексних чисел, економіко-математична модель, управління запасами, знижки, обсяг замовлення, витрати.

Постановка проблеми. В економіці широко використовуються математичні методи і моделі, що дають змогу прискорити проведення економічного аналізу, підвищують точність обчислень, найбільш повно враховують вплив факторів на результати діяльності підприємства. Побудова економіко-математичних моделей є важливою складовою для успішної діяльності підприємства. Моделі управління запасами є важливою складовою управлінської діяльності для успішного існування будь-якого підприємства, що у своїй роботі стикається з наявністю запасів. Їх використання дає можливість підприємству максимізувати свій дохід за рахунок оптимізації рівня запасів та ефективного їх використання. Серед наявних розроблених моделей управління запасами, в яких застосовано різноманітні математичні методи, теорію комплексних чисел ще не було застосовано.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ефективне управління запасами дає змогу організації задовольнити очікування споживачів, створюючи такі запаси кожного товару, які максимізують чистий прибуток. При управлінні запасами вирішується два основних питання: це обсяг і термін заміну, тобто у якій кількості та коли треба здійснювати заказ необхідного товару.

Багато науковців у своїх працях приділили свою увагу проблемі управління запасами, а саме Т.В. Алесинська, Е.Н. Ломкова, А.А. Епов, Н.В. Новікова, Л.А. Делюкін, М.І. Баканов, В.В. Федосеева, Б.К. Плоткін, М.В. Мельник, А.Д. Шеремет, О.В. Ефімова, А.М. Стерлігова та ін. Перспективним напрямом є побудова моделей управління запасами із застосуванням теорії комплексних змінних.

Економіко-математичне моделювання з використанням теорії комплексних чисел є відносно новим та досить перспективним напрямом у сучасній науці. Дослідженнями у цій сфері займаються такі вчені, як С.Г. Светуньков, Г.В. Савинов, І.С. Светуньков, Т.В. Блудова, О.О. Мельник, Т.В. Корецька, А.А. Богданов, А.В. Заграновська, І.Ю. Шарипова та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проведений аналіз літературних джерел за темою дослідження показав, що серед розроблених моделей управління запасами із

застосуванням різноманітних математичних методів, на цей час невирішеним залишається питання побудови моделей управління запасами з використанням теорії комплексних змінних.

Мета статті. Головною метою роботи є розробка моделі управління запасами зі знижками із застосуванням теорії комплексних чисел, та аналіз отриманих результатів.

Виклад основного матеріалу. Для ведення бізнесу в силу різних причин необхідно мати запаси. Найбільш загальною причиною є необхідність сучасного постійного задоволення щоденних заявок покупців і, отже, потреб виробництва. Управління запасами в бізнесі будь-якого масштабу вимагає наявності чіткої системи обліку їх руху, повинні використовуватися певні процедури. Брак знань і умінь малого бізнесу в галузі фінансового менеджменту часто унеможливує ефективне управління запасами. Власники малого бізнесу не завжди розуміють, що існують додаткові витрати, пов'язані з підтриманням як занадто великих запасів, так і з занадто низьким рівнем запасів [1, с. 399].

Управління запасами полягає у встановленні моментів і обсягів замовлення на їх заповнення і розподілі новоприбулою партії по ланках системи постачання [2, с. 20].

Модель управління запасами, що враховує знижки - це модель оптимального економічного розміру замовлення, який забезпечує мінімальну величину сумарних витрат та отримати більш вигідну партію товару, отримавши знижку. Наведемо формули цієї моделі.

Рівняння загальних витрат для ситуації, коли враховуються витрати на покупку товару, має вигляд:

$$L = K \frac{v}{Q} + s \frac{Q}{2} + cv, \quad (1)$$

де L - загальні витрати на управління запасами в одиницю часу;

Q - розмір замовлення;

v - інтенсивність споживання запасу;

s - витрати на зберігання запасу;

K - витрати на здійснення замовлення.

c - ціна товару;

cv - витрати на купівлю товару в одиницю часу. Якщо на замовлення великого обсягу надаються

знижки, то замовлення на більшій партії спричинять за собою збільшення витрат на зберігання, але це збільшення може бути компенсоване зниженням закупівельної ціни. Таким чином, оптимальний розмір замовлення може змінюватися в порівнянні з ситуацією відсутності знижок. Тому витрати на придбання товару необхідно враховувати в моделі покупок зі знижками [3, с. 142].

Нові вхідні параметри моделі, що враховує знижки:

1) Q_{p1} , Q_{p2} – точки розриву цін, тобто розміри покупок, при яких починають діяти відповідно перша і друга знижки;

2) c , c_1 , c_2 – відповідно, вихідна ціна, ціна з першою знижкою, ціна з другої знижкою.

Щоб визначити оптимальний розмір замовлення Q^* , необхідно проаналізувати, в яку з трьох областей потрапляє точка розриву ціни. Правило вибору Q^* для випадку з однією знижкою має вигляд [3, с. 143]:

$$Q^* = \begin{cases} Q_w, & \text{якщо } 0 \leq Q_{p1} < Q_w \text{ (область 1),} \\ Q_{p1}, & \text{якщо } Q_w \leq Q_{p1} < Q_1 \text{ (область 2),} \\ Q_w, & \text{якщо } Q_{p1} \geq Q_1 \text{ (область 3).} \end{cases} \quad (2)$$

Аналогічно до базової моделі [4, с. 164-166], витрати на закупку та витрати на зберігання представимо у вигляді комплексної змінної $b_0 + ib_1$. Тоді функція загальних витрат на управління запасами в загальному вигляді буде виглядати так:

$$L = f(b_0 + ib_1), \quad (3)$$

$$\text{де } b_0 = K \frac{V}{Q} + Cv = \frac{Kv + CvQ}{Q}, \quad (4)$$

$$b_1 = s \frac{Q}{2} - \text{витрати на зберігання.} \quad (5)$$

Тут L , b_0 і b_1 – позитивні дійсні числа. Віднесення b_0 в дійсну частину, а b_1 – в уявну умовне і не грає принципового значення. У такій функції комплексному числу зіставляється дійсне число L .

Пов'яжемо витрати на закупку та зберігання таким чином:

$$L = (a_0 + ia_1)(b_0 + ib_1), \quad (6)$$

Тут a_0 і a_1 є дійсними числами. Перший співмножник, що являє собою комплексне число $(a_0 + ia_1)$, допомагає зв'язати в одній моделі витрати і результати, але вимагає самостійного наукового дослідження.

Аналогічно до найпростішої моделі, здійснивши перемноження співмножників в правій частині рівності (6) і групуючи дійсну та уявну частини, отримуємо:

$$L = (a_0 b_0 + a_1 b_1) + i(a_0 b_1 - a_1 b_0). \quad (7)$$

Як наслідок, маємо комплексне число, дійсна частина якого $(a_0 b_0 + a_1 b_1)$ дорівнює L , а уявна частина $(a_0 b_1 - a_1 b_0)$ повинна дорівнювати нулю в силу того, що в лівій частині рівності уявної частини немає, тобто вона представлена перемноженням $i0$. Отже, функція (6) є адитивною моделлю виду:

$$L = a_0 b_0 + a_1 b_1. \quad (8)$$

Тут коефіцієнти a_0 і a_1 являють собою частини одного комплексного числа. Ця обставина зумовлює особливість властивостей запропонованої моделі. Використовувати модель (8) у даному випадку не можна, оскільки має виконуватися умова:

$$a_0 b_1 - a_1 b_0 = 0. \quad (9)$$

Таким чином, рішення системи рівнянь (8) - (9) дає змогу знайти значення коефіцієнтів a_0 , a_1 .

Ці значення також можна отримати і використовуючи безпосередньо модель (6). Для цього визначимо комплексне число коефіцієнтів через витрати, зробивши кілька елементарних перетворень:

$$a_0 - ia_1 = \frac{L}{b_0 + ib_1} = \frac{L(b_0 - ib_1)}{b_0^2 + b_1^2}. \quad (10)$$

Ця рівність (10) виконується тільки в тому випадку, якщо рівні попарно дійсні та уявні частини комплексних чисел у його лівій і правій частинах. Після розкриття дужок і групування окремо речової та уявної частини отримуємо формули для обчислення кожного з коефіцієнтів:

$$a_0 = \frac{Lb_0}{b_0^2 + b_1^2}. \quad (11)$$

$$a_1 = \frac{Lb_1}{b_0^2 + b_1^2}. \quad (12)$$

Ці формули дають змогу знайти чисельні значення коефіцієнтів по відомим значенням витрат, а також дати економічну інтерпретацію значень кожного з коефіцієнтів a_0 та a_1 .

$$a_0 = \frac{\frac{L(Kv + CvQ)}{Q}}{\frac{(Kv + CvQ)^2 + s^2 \frac{Q^2}{4}}{Q^2}} = \frac{\frac{LKv + LCvQ}{Q}}{\frac{K^2v^2 + 2K Cv^2Q + C^2v^2Q^2 + s^2 \frac{Q^2}{4}}{Q^2}} = \frac{(LKv + LCvQ)4Q}{4K^2v^2 + 8K Cv^2Q + 4C^2v^2Q^2 + S^2Q^4} = \frac{4LKvQ + 4LCvQ^2}{(2Kv + 2CvQ)^2 + S^2Q^4}$$

$$a_1 = \frac{\frac{L \frac{SQ}{2}}{Q^2}}{\frac{K^2v^2 + 2K Cv^2Q + C^2v^2Q^2 + s^2 \frac{Q^2}{4}}{Q^2}} = \frac{LSQ}{2} * \frac{4Q^2}{4K^2v^2 + 8K Cv^2Q + 4C^2v^2Q^2 + S^2Q^4} = \frac{2LSQ^3}{(2Kv + 2Cv)^2 + S^2Q^4}$$

Коефіцієнти a_0 та a_1 будуть рівні, якщо:

$$\frac{4LKvQ + 4LCvQ^2}{(2Kv + 2CvQ)^2 + S^2Q^4} = \frac{2LSQ^3}{(2Kv + 2Cv)^2 + S^2Q^4} \Leftrightarrow$$

$$(2Kv + 2Cv)^2 + S^2Q^4 \neq 0$$

$$(2Kv + 2Cv)^2 + S^2Q^4 > 0$$

$$4LKvQ + 4LCvQ^2 = 2LSQ^3 \Leftrightarrow$$

$$2Kv + 2CvQ = SQ^2$$

$$SQ^2 - 2CvQ - 2Kv = 0$$

$$D = (2Cv)^2 + 4S * 2Kv = 4C^2v^2 + 8SKv$$

$$Q = \frac{2Cv + \sqrt{4C^2v^2 + 8SKv}}{2S} = \frac{2Cv + \sqrt{4(C^2v^2 + 2SKv)}}{2S} = \frac{2Cv + 2\sqrt{C^2v^2 + 2SKv}}{2S} = \frac{Cv + \sqrt{C^2v^2 + 2SKv}}{S}$$

Згідно виразів (11-12), коефіцієнт a_1 відображає зміну витрат на закупку запасів, а коефіцієнт a_0 відображає зміну витрат на зберігання запасів. Таким чином, ці коефіцієнти можна назвати коефіцієнтами витрат на закупку та зберігання відповідно.

Далі проаналізуємо можливі межі зміни даних коефіцієнтів залежно від зміни витрат або на поставку або на їх зберігання, тобто:

$$a_0 = f\left(\frac{Kv}{Q}\right)$$

$$a_1 = f\left(\frac{sQ}{2}\right)$$

Як і у базовій моделі, значення коефіцієнтів a_0 та a_1 мають різну поведінку. Коефіцієнт a_0 при прагненні обсягу заказу Q до нуля сам прагне до нуля, а коефіцієнт a_1 при прагненні параметра Q до нескінченності – прагне до одиниці:

$$\lim_{Q \rightarrow 0} a_0 = 0$$

$$\lim_{Q \rightarrow 0} a_1 = 0$$

Тому з урахуванням несиметричності поведінки коефіцієнтів їх варто розглядати окремо.

Проведемо аналіз значень коефіцієнтів витрат на зберігання та закупку та дослідимо значення Q , коли $a_0 = a_1$. Для цього розглянемо задачі з управління запасами, що враховують знижки, та побудуємо графіки.

Умови задачі, взяті з джерела [5, с. 33]: інтенсивність споживання запасу $v = 1000$ шт. на рік, витрати на здійснення замовлення $K = 10$ грн, витрати на зберігання запасу $s = 4$ грн/шт. рік, ціна одиниці товару $c = 5$ грн/шт., якщо обсяг замовлення не менш, ніж 500 одиниць, то діє знижка і ціна буде $c = 4$ грн/шт. Розраховане значення оптимального розміру замовлення приблизно дорівнює $Q^* \approx 71$ штук.

Побудуємо для цієї задачі графік витрат на управління запасами з урахуванням знижок (рис. 1) та графік зміни значень коефіцієнтів a_0 та a_1 (рис. 2).

Проаналізувавши графік зміни значень коефіцієнтів a_0 та a_1 , можна зробити висновок, що криві

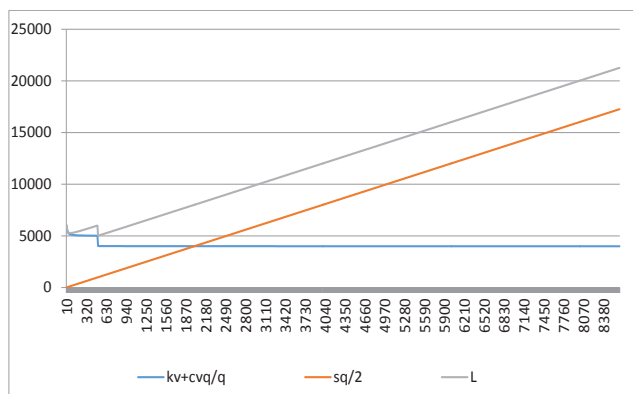

Рис. 1. Графік витрат на управління запасами з урахуванням знижок

коефіцієнтів a_0 та a_1 ведуть себе різноспрямовано, подібно до найпростішої моделі [4, с. 164-166].

Дослідимо та проаналізуємо значення Q , коли $a_0 = a_1$. Як можна побачити графічно з рисунка 2 або розрахувавши значення Q за формулою Q^{**} , отримали значення 2003 шт., що є набагато більше розрахованого значення обсягу замовлення за формулою Вілсона, яке дорівнює 71 шт. та обраного у задачі за правилом (**) оптимального розміру замовлення, що рівне точці розриву ціни $Q_{p1} = 500$ шт. Але при виборі значення Q^{**} , як оптимального розміру замовлення, можна отримати наступні переваги. Для цього порівняємо розраховані показники, отримані при застосуванні класичної моделі управління запасами, що враховує знижки та цієї ж моделі, розробленої з використанням теорії комплексних чисел.

У задачі за правилом обрано значення $Q_{p1} = 500$ шт., при якому значення сукупних витрат $L = 5020$ у.о.; при заданому значенні інтенсивності споживання запасу $v = 1000$ одиниць на

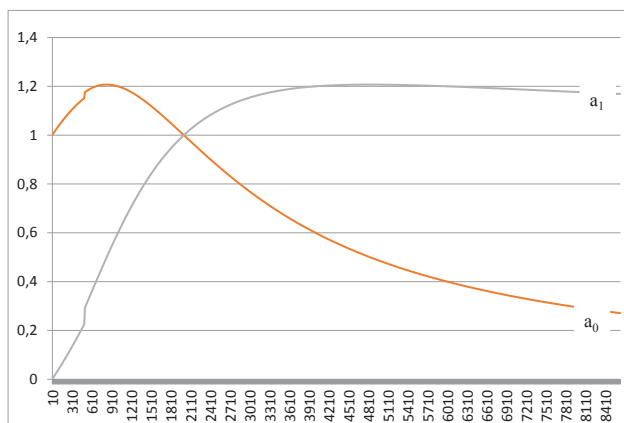

Рис. 2. Графік зміни значень коефіцієнтів a_0 та a_1

Таблиця 1

Значення Q при різних v

v	Q^*	Q_1	Вибір за правилом	Q^{**}	L^*	L^{**}	$L(Q_{p1})$
100	22,36068	88,875	Q^*	251,9843	589,4427	1007,937	-
200	31,62278	156,5	Q^*	501,9921	1126,491	2007,968	-
300	38,72983	220,75	Q^*	602,4897	1654,919	2409,959	-
400	44,72136	285	Q^*	802,4922	2178,885	3209,969	-
500	50	342,75	Q^*	1002,494	2700	4009,975	-
600	54,77226	402	Q^*	1202,495	3219,089	4809,979	-
700	59,1608	460,5	Q^*	1402,496	3736,643	5609,982	-
800	63,24555	518,75	Q_{p1}	1602,496	4252,982	6409,984	4216
900	67,08204	576,25	Q_{p1}	1802,497	4768,328	7209,986	4618
1000	70,71068	633,5	Q_{p1}	2002,497	5282,843	8009,988	5020
1100	74,16198	690,5	Q_{p1}	2202,497	5796,648	8809,989	5422
1200	77,45967	747	Q_{p1}	2402,497	6309,839	9609,99	5824
1300	80,62258	803,5	Q_{p1}	2602,498	6822,49	10409,99	6226
1400	83,666	859	Q_{p1}	2802,498	7334,664	11209,99	6628
1500	86,60254	917,75	Q_{p1}	3002,498	7846,41	12009,99	7030
1600	89,44272	970,75	Q_{p1}	3202,498	8357,771	12809,99	7432
1700	92,19544	1026,25	Q_{p1}	3402,498	8868,782	13609,99	7834
1800	94,86833	1081,75	Q_{p1}	3602,498	9379,473	14409,99	8236
1900	97,46794	1187	Q_{p1}	3802,498	9889,872	15209,99	8638
2000	100	1199,25	Q_{p1}	4002,498	10400	16009,99	9040

рік, таких заказів потрібно зробити 2 на рік. Тобто витрати на один рік будуть дорівнювати:

$$L^* = 5020 * 2 = 10040 \text{ у.о.}$$

Якщо застосовувати розроблену модель, то вибір розміру партії $Q^{**}=2003$ од., при цьому витрати будуть дорівнювати $L = 8010$ у.о. Цього запасу вистачить на 2 роки при $v = 1000$ од./рік. Значення сукупних витрат на один рік у даному випадку буде дорівнювати:

$$L^{**} = 8010 / 2 = 4005 \text{ у.о.}$$

Таким чином, при замовленні Q^{**} менше ніж за рік інвестиції будуть оправдані, так як витрати майже в 2,5 рази меншими у розрахунку на один рік.

Проведемо дослідження значень показника Q при різних значеннях показника інтенсивності споживання запасу v , тобто розглянемо випадки, якщо попит буде рости або падати. Отримані значення занесемо у таблицю 1.

Проаналізувавши отримані значення показників розміру заказу Q та загальної суми витрат L , можна зробити висновок, що в усіх випадках значення Q , отримане за формулою (Q^{**}), є економічно більш вигідним (порівняно зі значенням Q , що обирається за класичним правилом).

Висновки і пропозиції. У статті побудовано модель управління запасами, що враховує знижки, із застосуванням теорії комплексних змінних, отримані та проаналізовані результати використання моделі.

Розроблена модель буде доцільна для більш оптових замовлень. Для використання моделі можна виділити такі дві основні умови:

1. Термін використання продукції, що замовляється, повинен бути не короткостроковим.

2. Складські можливості повинні дозволяти підприємству зберігати досить великі партії запасів.

Таким чином, оскільки фінансовий успіх підприємства значною мірою залежить від раціонального управління запасами, запаси утворюються та необхідні майже будь-якому підприємству для забезпечення безперервного і ефективного функціонування, то вибір правильної стратегії управління запасами є одним із головних завдань керівників організацій. Застосування ефективної стратегії управління запасами дасть змогу підприємству відшукати оптимальний рівень запасів та необхідний строк для замовлення, а також збільшити прибуток.

Список літератури:

1. Этрилл П. Финансовый менеджмент для неспециалистов. 3-е изд. / Пер. с англ. под ред. Е.Н. Бондаревской. – СПб. : Питер, 2006. – 608 с.
2. Рыжиков Ю.И. Теория очередей и управление запасами. – СПб. : Питер, 2001. – 384 с.
3. Алесинская Т.В. Учебное пособие по решению задач по курсу «Экономико-математические методы и модели» / Т.В. Алесинская. – Таганрог : Изд-во ТРТУ, 2002. – 153 с.
4. Чорнорот Я.О. Побудова базової моделі управління запасами з використанням теорії комплексних чисел / Я.О. Чорнорот // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – Херсон : Видавничий дім «Гельветика». – Вип. 11. – 2015. – С. 164-166.
5. Ломкова Е.Н. Экономико-математические модели управления производством (теоретические аспекты) : учеб. пособие / Е.Н. Ломкова, А.А. Эпов. – Волгоград : ВолгГТУ, 2005. – 67 с.

Чернорот Я. А.

Национальная металлургическая академия Украины

ПОСТРОЕНИЕ МОДЕЛИ УПРАВЛЕНИЯ ЗАПАСАМИ, УЧИТЫВАЮЩЕЙ СКИДКИ, С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ТЕОРИИ КОМПЛЕКСНЫХ ЧИСЕЛ

Резюме

Управление запасами является важным звеном для успешной деятельности многих предприятий, а разработка экономико-математических моделей с применением теории комплексных переменных является перспективным направлением для расширения и совершенствования математических моделей в экономике. Теория комплексных чисел может быть применена во многих разделах экономико-математического моделирования. В статье разработана и проанализирована модель управления запасами, учитывающая скидки, с использованием теории комплексных чисел.

Ключевые слова: теория комплексных чисел, экономико-математическая модель, управление запасами, скидки, объем заказа, затраты.

Chornorot Ya. O.

National Metallurgical Academy of Ukraine

BUILDING AN INVENTORY MODEL, WHICH CONSIDERS DISCOUNTS, WITH USING THE THEORY OF COMPLEX NUMBERS

Summary

Inventory management is an important element for the success of many enterprises and the development of economic-mathematical models using the theory of complex variables is a promising avenue for the expansion and improvement of mathematical models in the economics. The theory of complex numbers can be used in many areas of economic-mathematical modelling. In this article is designed and analyzed a model of inventory management, which considers discounts, using the theory of complex numbers.

Keywords: theory of complex numbers, complex numbers, economic-mathematical model, inventory management, discount, amount of the order, costs.

НАШІ АВТОРИ

1. **Андрєєва Наталя Миколаївна** – доктор економічних наук, професор кафедри маркетингу Одеського національного економічного університету
2. **Базалійська Наталія Петрівна** – старший викладач кафедри управління персоналом і економіки праці Хмельницького національного університету
3. **Банера Надія Петрівна** – старший викладач кафедри обліку і фінансів Львівського інституту економіки і туризму
4. **Бездітко Олена Євгенівна** – кандидат економічних наук, асистент, Житомирський національний агроекологічний університет
5. **Белко Ігор Антонович** – здобувач кафедри менеджменту організацій та адміністрування Подільського державного аграрно-технічного університету
6. **Бобух Ірина Миколаївна** – доктор економічних наук, провідний науковий співробітник Інституту економіки та прогнозування Національної академії наук України
7. **Богашко Олександр Леонідович** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу та управління бізнесом Навчально-наукового інституту економіки та бізнес-освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
8. **Вакуленко Тетяна Станіславівна** – старший викладач кафедри інформаційних технологій та економічної безпеки бізнесу Запорізької державної інженерної академії
9. **Ващенко Тетяна Володимирівна** – кандидат економічних наук, асистент кафедри маркетингу та управління інноваційною діяльністю Сумського державного університету
10. **Вороніна Роксолана Михайлівна** – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри маркетингу і логістики Національного університету «Львівська політехніка»
11. **Гарайко Марина Іванівна** – студентка Харківського інституту фінансів Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі
12. **Герасименко Ганна Валентинівна** – аспірант Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
13. **Герасименко Оксана Олександрівна** – кандидат економічних наук, доцент, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
14. **Герасимова Олена Аркадіївна** – науковий співробітник Інституту економіки та прогнозування Національної академії наук України
15. **Герелиця Наталя Євгенівна** – кандидат економічних наук, асистент кафедри менеджменту організацій Житомирського національного агроекологічного університету
16. **Гринюк Роман Миколайович** – здобувач кафедри економіки та безпеки підприємства Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
17. **Гудзь Юрій Федорович** – кандидат економічних наук, докторант Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
18. **Гук Анастасія Володимирівна** – студент Хмельницького національного університету
19. **Дашутіна Людмила Олександрівна** – кандидат економічних наук, доцент, Сумський національний аграрний університет
20. **Добрівський Володимир Григорович** – кандидат сільськогосподарських наук, викладач, Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Боярський коледж екології і природних ресурсів»
21. **Зінківська Дар'я Володимирівна** – аспірант Одеського національного економічного університету
22. **Кійко Юрій Тарасович** – аспірант Університету банківської справи
23. **Костецький Ярослав Іванович** – кандидат економічних наук, доцент, Тернопільський національний економічний університет
24. **Кукурудзяк Марта Валеріївна** – студентка Київського національного університету імені Тараса Шевченка
25. **Легкоступ Ігор Іванович** – кандидат економічних наук, асистент кафедри фінансів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
26. **Маргіта Наталія Орестівна** – кандидат економічних наук, асистент кафедри маркетингу і логістики Національного університету «Львівська політехніка»
27. **Матвійчук Людмила Юріївна** – доктор економічних наук, професор, Луцький національний технічний університет
28. **Мосійчук Марія Миколаївна** – старший викладач кафедри обліку і аудиту Національного університету водного господарства та природокористування
29. **Нагайчук Вікторія Валеріївна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і кредиту Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
30. **Невдачина Ольга Іванівна** – викладач кафедри фінансів і кредиту Харківського інституту фінансів Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі
31. **Нікітшин Андрій Олександрович** – кандидат економічних наук, доцент, Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету
32. **Олійник Лариса Анатоліївна** – кандидат економічних наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України
33. **Приказюк Наталія Валентинівна** – кандидат економічних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
34. **Радіонов Юрій Денисович** – кандидат економічних наук, начальник відділу адаптації та імплементації міжнародних стандартів, моніторингу та аналізу у сфері державного фінансового контролю Рахункової палати України

35. **Рябокоть Оксана Олександрівна** – аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка
36. **Стовба Юлія Іванівна** – студентка фінансово-економічного факультету Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка
37. **Суляк Анастасія Віталіївна** – студентка економічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
38. **Сусіденко Олексій Валентинович** – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри міжнародної економіки та економіки підприємства Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
39. **Татарин Наталія Богданівна** – кандидат економічних наук, доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка
40. **Тешева Лариса Василівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і кредиту Харківського інституту фінансів Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі
41. **Тимчак Віра Степанівна** – аспірант Житомирського національного агроекологічного університету
42. **Титаренко Любов Михайлівна** – кандидат економічних наук, доцент, Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка
43. **Тищук Інна Володимирівна** – викладач кафедри туризму та цивільної безпеки Луцького національного технічного університету
44. **Тірбах Леся Віталіївна** – аспірант Київського національного торгово-економічного університету
45. **Трофимчук Андрій Борисович** – здобувач Житомирського національного агроекологічного університету
46. **Турчина Світлана Григорівна** – кандидат економічних наук, доцент, Сумський національний аграрний університет
47. **Хаврова Катерина Сергіївна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського
48. **Хомчук Марина Володимирівна** – аспірант кафедри торговельного підприємництва та логістики Київського національного торговельно-економічного університету
49. **Ціхановська Вікторія Михайлівна** – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, готельно-ресторанної справи та туризму Вінницького національного аграрного університету
50. **Чеберяко Оксана Вікторівна** – доктор історичних наук, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Київського національного університету імені Тараса Шевченка
51. **Черкасов Олександр Олександрович** – здобувач кафедри бухгалтерського обліку й аудиту Полтавської державної аграрної академії
52. **Чичкалок Тетяна Олександрівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки і землекористування Чорноморського державного університету імені Петра Могили
53. **Чорнорот Яна Олексіївна** – аспірант Національної металургійної академії України
54. **Шаповалова Анна Сергіївна** – асистент кафедри фінансів і банківської справи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
55. **Шаповалова Світлана Михайлівна** – кандидат економічних наук, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
56. **Шаров Владислав Сергійович** – студент Національного авіаційного університету
57. **Шевченко Любов Ярославівна** – кандидат економічних наук, доцент, Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського
58. **Шевченко Олена Олександрівна** – кандидат економічних наук, доцент, Донбаська державна машинобудівна академія
59. **Шевчук Андрій Васильович** – доктор економічних наук, професор кафедри фінансів Нововолинського навчально-наукового інституту економіки та менеджменту Тернопільського національного економічного університету
60. **Шикіна Наталія Анатоліївна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Одеського національного економічного університету
61. **Штулер Ірина Юріївна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи ВНЗ «Національна академія управління»
62. **Яковенко Тетяна Іванівна** – аспірант Полтавського університету економіки і торгівлі

Відповідальний за випуск
Горняк Ольга Василівна

Українською, російською та англійською мовами

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
серія КВ № 11465–338Р від 07.07.2006 р.

Науковий вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Серія «Економіка»
включено до переліку наукових фахових видань України з економіки
на підставі Наказу МОН України від 15 квітня 2014 року № 455

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
на підставі Протоколу № 8 від 26.04.2016 р.

Формат 60x84/8. Гарнітура UkrainianSchoolBook
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 26,27.
Підписано до друку 29.04.2016 р. Замов. № 2904/16. Наклад 100 прим.

Адреса редколегії:
65082, м. Одеса, вул. Дворянська, 2
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Надруковано: ФОП Головка О.А.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4871 від 24.03.2015 р.